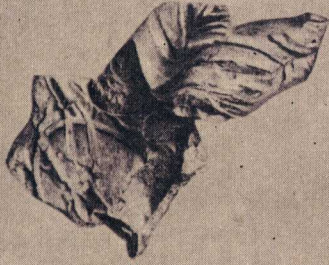

เจ.เอ็ม. ทอมป์สัน
นันทา โชติกะพุกกะณะ
นืออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

แต่ง
แปล

ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ. ๑๔๙๔ - ๑๗๘๙

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๕๑๑/๑๗ ถนนอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย จพศ. ๑๐๕๑๑
โทร. ๔๒๙-๕๑๖๙

ประวัติศาสตร์ยุโรป

พ.ศ. ๑๔๙๔ — พ.ศ. ๑๗๘๙

การแปลนี้ได้รับอนุญาตจากสำนักพิมพ์
เบสิล แบลกเวลล์ เจ้าของลิขสิทธิ์แล้ว

Copyright © 1964 by Basil Blackwell, Oxford

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๕

บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ๕๙๙ ถนนไมตรีจิต พระนคร
โทร. ๒๑๐๑๑๑-๒-๓-๔-๕
เป็นผู้แทนจำหน่าย

ประวัติศาสตร์ยุโรป
ค.ศ. ๑๔๙๔ - ค.ศ. ๑๗๘๙

นันทา โชติกะพุกกณะ
นืออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
แปลจาก

Lectures on
FOREIGN HISTORY
1494 - 1789

by

J.M. THOMPSON

โครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
กรุงเทพฯ ๗ ๒๕๑๕

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย**

นายป๋วย อึ๊งภากรณ์	ประธาน
นายกมล สมวิเชียร	กรรมการ
นางสาวกุสุมา สนิทวงศ์	กรรมการ
นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา	กรรมการ
นายเจตนา นาควิ์ระ	กรรมการ
นายนิพนธ์ กัณฑ์เสวี	กรรมการ
นายประชุม โลมฉาย	กรรมการ
นายพิทยา สายหู	กรรมการ
นายพันธุม ดิษยมณฑล	กรรมการ
นายวีรยุทธ วิเชียรโชติ	กรรมการ
นายสายหยุด จำปาทอง	กรรมการ
นายเสน่ห์ จามริก	กรรมการ
นายสังเวียน อินทรวิชัย	กรรมการและเหรัญญิก
นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	กรรมการและเลขานุการ

อนุกรรมการสาขาวิชาประวัติศาสตร์—ภูมิศาสตร์

น.ส. นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
น.ส. สวาท เสนาณรงค์	วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร
นางเพ็ชรี สุมิตร	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร
น.ส. กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
น.ส. วินิตา ไกรฤกษ์	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
น.ส. ผ่องกาญจน์ วัฏฏะสิงห์	วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน

คำแถลงของโครงการตำรา ฯ

โครงการตำรา ฯ นี้ ก่อตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีอาชีพสอนและผู้ทำงานศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ จุดมุ่งหมายเบื้องต้นก็เพื่อส่งเสริมให้มีหนังสือตำราตี ฯ มากขึ้นในภาษาไทย โดยเฉพาะในทางวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า หนังสือตำราภาษาไทยในระดับคุณภาพยังมีไม่เพียงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้น ย่อมเป็นการปรับปรุงมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยไปด้วยโดยปริยาย ทั้งการส่งเสริมด้านนี้ย่อมจะมีคุณค่าทางสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม ในเรื่องราวเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองอีกด้วย

พร้อมกันนี้ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก็มีเจตนารมณ์ที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งชุมนุมงานเขียนของนักวิชาการจากสถาบันต่าง ๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อผลงานทางวิชาการได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึง ทั้งในค้ำผู้สอนและผู้เรียน การดำเนินงานของโครงการตำรา ฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้น ทั้งในค้ำการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน และการใช้ตำรานั้น ๆ เป็นที่หวังไว้ว่ากิจกรรมร่วมกันค้ำนี้ อันเป็นภาระหน้าที่โดยตรงของนักวิชาการ จะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนาภายในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้องสืบไป วัตถุประสงค์และหลักการดังกล่าวมานี้ เป็นหลักยึดถือในการก่อตั้ง การวางแบบแผนและระเบียบค้ำเนินงาน ตลอดจนแนวทางแก้ไขปรับปรุงต่อไปในอนาคต

โครงการตำรา ฯ นี้ มีฐานะเป็นโครงการหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ตั้งขึ้นเพื่อค้ำเนินงานจัดพิมพ์หนังสือตำราในนามของสมาคม ฯ ทั้งนี้โดยมีคณะกรรมการบริหารทำหน้าที่เป็นเอกเทศ ในชั้นนี้ โครงการ ฯ ได้จัดรูปงานแบ่งออกเป็นสาขาวิชา รวม ๕ สาขา คือ ๑. ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ๒. เศรษฐศาสตร์ ๓. รัฐศาสตร์ ๔. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๕. ปรัชญาและจิตวิทยา แต่ละสาขาวิชามีอนุกรรมการทำหน้าที่พิจารณาวางแผนนโยบายการสร้างตำราในสาขาของตน กำหนดชื่อและเรื่องหนังสือ ตลอดจนจัดหาและกำหนดตัวบุคคลผู้เขียน เพื่อนำเสนอต่อคณะกรรมการบริหาร อนุกรรมการสาขาวิชานี้ประกอบด้วยนักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้องจากมหาวิทยาลัยและสถาบันต่าง ๆ นอกเหนือไปจากค้ำเนินงานจัดทำตำราแล้ว อนุกรรมการสาขาวิชาเหล่านี้ ยังทำหน้าที่ส่งเสริมให้นักวิชาการได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการให้มากขึ้น เท่าที่จะพึงกระทำได้

โครงการตำรา ฯ มีนโยบายส่งเสริมการแปล เรียบเรียง และวิจัย จุดประสงค์สำคัญก็เพื่อเร่งรัดให้ได้มีหนังสือตำราจากงานทุกประเภท อย่างไรก็ตาม ในชั้นแรกย่อมจะต้องเน้นหนักไปในค้ำแปลเป็นส่วนใหญ่ เพื่อเผยแพร่หลักวิชาความรู้ ทั้งในชั้นพื้นฐานและชั้นสูง

ใหม่ๆ ให้ถึงมือนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป เป็นที่เชื่อแน่ว่าการส่งเสริมงานแปลจะเป็นทาง
หนึ่ง ซึ่งจะช่วยปูพื้นฐานสำหรับการริเริ่ม คิดค้น ขีดเขียน ทางด้านวิชาสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์ ในวงกว้างต่อไป

ทางด้านทุนทรัพย์สำหรับจ่ายในขั้นดำเนินงานนั้น โครงการฯ นี้ได้รับความช่วย
เหลือในระยะต้นจากมูลนิธิริออคกีเฟลเลอร์ ในระยะต่อไป โครงการตำราฯ มุ่งอาศัยกำลังทุน
จากผลประโยชน์อันพึงได้จากการจำหน่ายหนังสือที่โครงการนี้ตีพิมพ์มาใช้เป็นทุนหมุนเวียน
ต่อไป แต่ในขณะเดียวกัน โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ก็มีใช้เป็นการ
แสวงหาผลกำไร หากมีความมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราได้ในราคา
ย่อมเยาพอสมควร เพราะฉะนั้น รายได้จกัหาพอเพียงกับรายจ่ายไม่ จึงต้องหวังพึ่งแหล่ง
การสนับสนุนทางด้านทุนทรัพย์ต่อไปอีก สิ่งทีคณะกรรมการโครงการตำราฯ หวังก็คือ ในขั้น
ต่อไป แหล่งดังกล่าวนั้นจักมาจากภายในประเทศของเราเอง หากนักวิชาการได้รับความ
สนับสนุนให้ได้มีผลงานทางวิชาการปรากฏออกมาเช่นนี้ ย่อมจะเป็นแบบอย่างอันดีงามสำหรับ
อนาคตของการศึกษาของประเทศชาติสืบไป

ประธานกรรมการ

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คำนำของผู้แปล

หนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ. ๑๔๕๔—๑๗๘๙ นี้ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเป็น เรื่องที่ผู้แต่งได้เรียบเรียงจากคำบรรยายแก่นักศึกษาปีที่ ๑ ของวิทยาลัยมอดเลน (Magdalen College) มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๒๑—๑๙๒๔ ซึ่งในขณะนั้นผู้แต่ง เป็นอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์อยู่ในวิทยาลัยแห่งนั้น และได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพิมพ์ขึ้น ใหม่อยู่เสมอ ฉบับที่ใช้ในการแปลนี้แก้ไขเพิ่มเติมเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๔

เจ. เอ็ม. ทอมป์สัน (J.m. Thompson F.B.A., F.R. Hist. S.) ได้มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ กับการสอนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ (Modern History) ในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ในฐานะ ต่าง ๆ อยู่เกือบตลอดชีวิต นอกจากจะเป็นผู้สอนในวิทยาลัยมอดเลนแล้ว ยังได้ทำหน้าที่เป็น กรรมการสอบวิชาประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดอยู่เป็นเวลานาน และเป็นที่ยอมรับนับถือกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องของยุโรปสมัยใหม่ โดยเฉพาะเรื่องการปฏิวัติฝรั่งเศส

แนวโน้มของการศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน กำลังจะเป็นไปในทางที่ถือว่าประวัติศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ และเน้นหนักไปในเรื่องการเสาะแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ เพื่อวางสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของแต่ละยุคแต่ละสมัย เจ. เอ็ม. ทอมป์สัน มิได้มองข้ามความสำคัญของปัญหาเหล่านั้น แต่โดยสรุปก็อาจกล่าวได้ว่า เจ. เอ็ม. ทอมป์สัน เป็นนักประวัติศาสตร์ในสกุลแนวความคิดที่ถือว่าวิชาประวัติศาสตร์เป็นแขนงหนึ่งของมนุษยศาสตร์ เพราะเป็นวิชาที่ว่าด้วยพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งมีอาจจะศึกษาได้จากการเก็บข้อมูล หรือการศึกษาในเชิงวิทยาศาสตร์ตามแนวของวิชาสังคมศาสตร์แต่อย่างเดียวกัน ฉะนั้นข้อเขียนของนักประวัติศาสตร์ในสกุลนี้ จึงให้ความสำคัญกับบทบาทของบุคคลบางคนมากกว่าที่ มักจะปรากฏในหนังสือทางประวัติศาสตร์ที่เขียนในปัจจุบัน

นอกจากจะต้องการเสนอแนวความคิดทางประวัติศาสตร์ในสกุลดังกล่าว ซึ่งนับวันจะหายากขึ้นแล้ว ยังมีเหตุผลอีกประการหนึ่งในการเลือกแปลหนังสือเล่มนี้ ความมุ่งหมายของโครงการตำราฯ คือการยกระดับมาตรฐานการศึกษาในมหาวิทยาลัยด้วยความเชื่อมั่นว่า ยังมีหนังสือตำรามากเท่าใด นิสิตนักศึกษาจะสามารถช่วยตนเองได้มากขึ้นเท่านั้น และไม่ต้องอาศัยคำบรรยายของผู้สอนแต่อย่างใด การนำคำบรรยายของมหาวิทยาลัยทางตะวันตกมาแปล จะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นนิสิตนักศึกษาได้ทราบ ว่า ผู้สอนและผู้ศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย นั้น ต่างมีหน้าที่และบทบาทอย่างไร และจะใคร่ขอคัดค้านำตอนหนึ่งของท่านผู้บรรยายเองมาลงไว้ในที่นี้ ท่านได้กล่าวไว้ว่า ผู้ฟังของท่านซึ่งเป็นนักศึกษาปีที่ ๑ ส่วนมากคิดว่าจะได้ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาเอก ท่านกล่าวสืบไปว่า

“ในกรณีเช่นนี้ หน้าที่ประการสำคัญที่สุดของผู้บรรยายคือ จะต้องไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย เพื่อที่นิสิตนักศึกษาจะได้สนใจที่จะติดตามเรียนวิชานี้ต่อไป หน้าที่ประการที่สอง

ก็คือ จะต้องไม่พยายามใส่เนื้อหาของประวัติศาสตร์ไว้ในคำบรรยายนี้มากเกินไปจนผู้ฟังไม่ได้รับอะไรไปเลยจากการฟังคำบรรยาย แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องไม่ให้คำชี้แจงมากเกินไปจนผู้ฟังไม่รู้สึกรู้สึกเกิดความจำเป็นที่จะต้องไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองอีกเลย หน้าที่ประการที่สามก็คือ การแนะนำให้ผู้ฟังได้รับทราบถึงแหล่งที่มาของข้อเท็จจริงที่ผู้บรรยายได้ใช้ประกอบในการเสนอข้อคิดเห็นทางประวัติศาสตร์ในที่นี้ เพื่อที่ผู้ฟังจะได้เข้าใจว่า แก่นของวิชาประวัติศาสตร์มีใช้อยู่ที่การเรียนรู้ข้อเท็จจริง แต่อยู่ที่ความสามารถที่จะวิเคราะห์ข้อเท็จจริงเหล่านั้น”

สำหรับนิสิตนักศึกษาไทย หนังสือเล่มนี้มีข้อบกพร่องประการสำคัญคือ มิได้มีเรื่องของประเทศอังกฤษอยู่เลย แต่ความผิดอยู่ที่ผู้เลือกหนังสือเล่มนี้มาแปล มีใช้อยู่ที่ผู้บรรยายเพราะคำบรรยายเรื่องนี้ เป็น “คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ต่างประเทศ” สำหรับนิสิตนักศึกษาชาวอังกฤษ อย่างไรก็ตาม ผู้แปลมีความเชื่อว่าส่วนดีของหนังสือเล่มนี้คงพอจะลบล้างกับข้อบกพร่องได้

วิธีเสนอหนังสืออ้างอิง โดยการวงเล็บชื่อผู้แต่งหนังสือเล่มที่ผู้เขียนยกมาอ้างอิงไว้ท้ายข้อความในเครื่องหมายคำพูด ถอดแบบมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ รายละเอียดเกี่ยวกับหนังสือเหล่านั้น มีอยู่ในรายชื่อหนังสืออ้างอิงท้ายเล่ม

ต้นฉบับภาษาอังกฤษมิได้มีเชิงอรรถ นอกจากข้อที่แจ้งไว้เป็นพิเศษแล้ว คำอธิบายในเชิงอรรถในหนังสือเล่มนี้ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เช่น สนธิสัญญาต่างๆ ผู้แปลรวบรวมมาจาก Encyclopedia of World History ซึ่งมีศาสตราจารย์ วิลเลียมแลงเงอ (William Langer) เป็นบรรณาธิการ คำอธิบายเกี่ยวกับบุคคลที่อ้างถึง รวบรวมมาจาก Encyclopedia Britannica และ Columbia Encyclopedia

วิธีออกเสียงชื่อบุคคลและสถานที่ ใช้ตาม Webster's Biographical Dictionary และ Webster's Geographical Dictionary

นันทา โชติทะพุทกณะ

นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบาญ

หน้า

บทที่ ๑	สภาพของยุโรป ปี ค.ศ. ๑๔๕๔	๑
บทที่ ๒	การฟื้นฟูศิลปวิทยา	๑๔
บทที่ ๓	สงครามในอิตาลี	๒๖
บทที่ ๔	การแข่งอำนาจระหว่างพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕	๓๗
บทที่ ๕	การปฏิรูปศาสนา	๕๑
บทที่ ๖	การต่อต้านการปฏิรูปศาสนา	๖๗
บทที่ ๗	การปฏิวัติของพวกเนเธอร์แลนด์	๗๕
บทที่ ๘	สงครามศาสนาในฝรั่งเศส	๘๖
บทที่ ๙	พระเจ้าเฮนรี่แห่งนาวาร์	๑๑๒
บทที่ ๑๐	การสงครามสามสิบปี	๑๒๖
บทที่ ๑๑	ริเชอลิเออ	๑๔๑
บทที่ ๑๒	ปฐมวัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔	๑๕๕
บทที่ ๑๓	พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ — นโยบายภายในประเทศ	๑๗๑
บทที่ ๑๔	พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ — ศาสนาและนโยบายต่างประเทศ	๑๘๘
บทที่ ๑๕	สมัยผู้สำเร็จราชการ	๒๐๗
บทที่ ๑๖	พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕	๒๒๕
บทที่ ๑๗	ยุโรปทางเหนือ ค.ศ. ๑๖๔๐ — ค.ศ. ๑๗๔๐	๒๓๕
บทที่ ๑๘	สงครามชิงราชสมบัติโปแลนด์และออสเตรีย	๒๕๕
บทที่ ๑๙	พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช และสงคราม ๗ ปี	๒๖๗
บทที่ ๒๐	ราชาธิปไตยแบบทรงภูมิธรรม	๒๘๑
บทที่ ๒๑	พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖	๓๐๑
บทที่ ๒๒	บทสรุป	๓๑๖
เชิงอรรถ		๓๓๓
รายชื่อหนังสืออ้างอิง		๓๖๓
แหล่งที่มาของพระคัมภีร์ต่างๆ		๓๖๕

คำบรรยาย บทที่ ๑

สภาพของยุโรป ปี ค.ศ. ๑๔๕๔

๑

ระยะเวลาของประวัติศาสตร์ที่จะนำมาบรรยายนี้เป็นระยะเวลาที่ยาว คือประมาณ ๓๐๐ ปี (ระหว่างปี ค.ศ. ๑๔๕๔ – ค.ศ. ๑๗๘๙) นอกจากจะยาวแล้วยังเป็นระยะที่สำคัญมากด้วย เพราะเป็นระยะเวลาของการศึกษาของยุโรป อาจเทียบได้ว่าการฟื้นฟูศิลปวิทยาของอิตาลีเป็นการเริ่มต้นการศึกษา และการปฏิวัติฝรั่งเศสคือจุดที่ยุโรปจบการศึกษา และบรรลุนิติภาวะ

การที่จะบรรยายเรื่องราวอันมากมายให้ได้ผลดีนั้น เราจำเป็นจะต้องเลือกพิจารณาเฉพาะเหตุการณ์และบุคคลที่สำคัญ ๆ จริง ๆ เท่านั้น การบรรยายจะมีความหมายและถูกสัดส่วนก็ต่อเมื่อเราจะมองประวัติศาสตร์ยุโรปในแง่ใดแง่หนึ่งโดยเฉพาะเท่านั้น ปัญหาอยู่ที่ว่าเราจะมองจากแง่ใด ในความเห็นของข้าพเจ้า เราควรจะมองจากทางค้ำฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่ ระยะเวลาที่เราเลือกขึ้นมาศึกษานี้เริ่มต้นและจบลงด้วยปีที่มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส ปี ค.ศ. ๑๔๕๔ เป็นปีที่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ แห่งฝรั่งเศสทรงยกทัพไปรุกรานอิตาลี ปี ค.ศ. ๑๗๘๙ คือปีที่เริ่มการประชุมสภานานนครหรือสภาทั่วไปของฝรั่งเศส (The Estates General) ซึ่งถือเป็นปีเริ่มการปฏิวัติใหญ่ เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เป็นการสมควรที่จะศึกษาเรื่องของสมัยนี้โดยมองจากทางค้ำฝรั่งเศส ก็เพราะฝรั่งเศสสมัยนี้เป็นผู้นำของยุโรปในด้านวัฒนธรรม การทูต และการทหาร และหนังสือมีค่าควรแก่การอ่านต่าง ๆ ที่เขียนเกี่ยวกับสมัยนี้ส่วนมากคนฝรั่งเศสเป็นผู้เขียน และถือว่าประเทศฝรั่งเศสเป็นศูนย์กลางของเรื่องราวเหล่านั้น

ข้าพเจ้าใคร่จะพูดถึงเรื่องหนังสือสักเล็กน้อย ในเรื่องนี้พาราเซลซุส (Paracelsus)^๑ นักปรัชญาผู้สนใจในเรื่องมนุษยศึกษามีวิธีการที่สั้นและสะดวก ท่านผู้นี้มักเริ่มการบรรยายของท่านโดยก่อกองไฟขึ้นกองหนึ่ง แล้วโยนงานของท่านผู้รู้ก่อน ๆ ลงไปในกองไฟ พร้อมกับพูดว่า “หวังว่าตัวของท่านจะถูกเผาไหม้ไฟนรก เช่นเดียวกับที่งานของท่านกำลังถูกเผาอยู่ในขณะนี้” (Paget) ข้าพเจ้าคงจะรู้สึกเสียใจ ถ้าผู้ที่รวบรวมหนังสือคู่มือประวัติศาสตร์ต่าง ๆ จะต้องประสบชะตากรรมเช่นนั้น แม้ว่าท่านเหล่านั้นจะเป็นผู้ที่มีส่วนเป็นอย่างมากในการทำความเข้าใจให้กับวิชาประวัติศาสตร์ การแนะนำชื่อหนังสืออ่านประกอบนี้ ที่จริงมิใช่เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า แต่เป็นของอาจารย์ผู้ควบคุมนิสิตในแต่ละวิทยาลัย (College Tutor)^๒ ฉะนั้น

๑

เมื่อข้าพเจ้าเอ่ยถึงหนังสือเล่มใดเล่มหนึ่งก็เป็นเพราะมีเหตุผลพิเศษ มิได้มีเจตนาจะให้ใช้เป็นหนังสืออ้างอิงโดยทั่วไป หรือทำให้เกิดการเข้าใจว่าหนังสืออื่น ๆ ที่ข้าพเจ้ามิได้เอ่ยถึง ไม่สมควรจะใช้เป็นหนังสือสำหรับค้นคว้าต่อไป กล่าวอย่างกว้าง ๆ สิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการชี้ให้เห็นก็คือ ในการศึกษาประวัติศาสตร์นั้นเรามีได้มุ่งจดจำเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งหมด แต่มุ่งให้เกิดปัญญาที่สามารถจะเข้าใจถึงสาเหตุของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์มิใช่เป็นผู้ที่ได้เรียนรู้เรื่องราวในอดีตแต่อย่างเดียว แต่จะต้องเป็นผู้ที่สามารถเข้าใจและแยกแยะเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุมีผล ถ้าเราจะถือว่าความจริงทางประวัติศาสตร์คือการเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์แล้ว ความจริงเช่นว่านี้อาจจะเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถค้นพบได้เลย แต่สิ่งที่ทุกคนทำได้และเป็นสิ่งที่สำคัญกว่าเป็นอันมาก คือการยึดถือความซื่อสัตย์ในการแสวงหาความจริงทางประวัติศาสตร์ แต่การที่จะทำเช่นนั้นได้ เราจะต้องได้ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์จากนักประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุด ข้าพเจ้าใคร่ขอยกคำแนะนำซึ่งอีราสมุส (Erasmus)^๓ ให้แก่มิตรผู้เป็นศิษย์ว่า “ในการศึกษาเรื่องใด ๆ จงอ่านแต่หนังสือที่ดีที่สุดที่มีผู้เขียนไว้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ก่อน เหตุใดจึงจะไปเรียนรู้สิ่งที่จะต้องพยายามลืมในภายหลัง เหตุใดจะไปเลี้ยงสมองด้วยอาหารที่มากเกินไปหรือด้วยอาหารที่เป็นพิษ ความสำคัญมิได้ขึ้นอยู่กับว่าท่านรู้มากแค่ไหน แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพของสิ่งที่ท่านเรียนรู้” และอีราสมุสยังให้คำแนะนำอย่างอื่นอีกที่ข้าพเจ้าจะขอยกคำของท่านมาให้ฟังโดยตรงทีเดียว ท่านกล่าวว่า “จงแบ่งเวลาของแต่ละวันออกเป็นส่วน ๆ และจงใช้เวลาแต่ละส่วนนั้นทำงานต่าง ๆ ให้เหมาะสม กล่าวคือ ฟังคำสอนของอาจารย์และนำมาจดจำไว้ในสมอง ท่านอาจจะทำเช่นนั้น โดยการเขียนสิ่งที่ท่านต้องการจะจำลงไว้ก็ได้ แต่ก็จะต้องตรึกตรองถึงสิ่งเหล่านั้นและพยายามทำความเข้าใจในสิ่งเหล่านั้นโดยตัวของท่านเอง อย่าทำงานในเวลากลางคืน เพราะจะทำให้สมองมีนชาและเป็นอันตรายต่อสุขภาพ (แต่ให้สังเกตว่าตัวอีราสมุสเองตื่นเช้าแค่ไหนและทำงานหนักแค่ไหนในตอนเช้ามืด) เหนือสิ่งอื่นใด จงจำไว้ว่า ความหนุ่มแน่นผ่านไประวดเร็วกว่าสิ่งใดทั้งสิ้น”

๒

ออกซฟอร์ด

ถึงแม้ข้าพเจ้าจะได้กล่าวไว้ว่าจะให้ฝรั่งเศสเป็นศูนย์กลางของการศึกษาประวัติศาสตร์ในยุคนี้ แต่ในขั้นต้นนี้เราจะต้องมองปัญหาอย่างกว้าง ๆ เสียก่อน และเพื่อที่จะได้เข้าใจขอบเขตของเนื้อหาที่เราต้องการจะศึกษา เราควรจะเริ่มด้วยการสำรวจสภาพโดยทั่วไปของยุโรปในเวลานั้น

เราจะเริ่มจากออกซฟอร์ด และเดินทางอย่างรวดเร็วไปทั่วยุโรปเพื่อสำรวจเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ท่านผู้ฟังอาจจะคิดว่า คำว่า “อย่างรวดเร็ว” นี้ ไม่เหมาะสมสำหรับ

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ จริงอยู่การเดินทางในสมัยนั้นล่าช้าแต่มิใช่ลำบาก ทั้งนี้เพราะมีเส้นทางค้าขายและท่องเที่ยวทั้งทางบกและทางน้ำซึ่งมีผู้ใช้อยู่เป็นประจำหลายเส้นทางด้วยกัน ในเวลานั้นเป็นของธรรมดาที่นักศึกษาจากออกซฟอร์ดหรือเคมบริดจ์มักจะจบการศึกษาด้วยการไปเยือนปารีสหรือพาตัว และนักศึกษาจากแผ่นดินใหญ่ของยุโรปก็นิยมที่จะข้ามมาอังกฤษเป็นขั้นสุดท้ายของการศึกษาเช่นกัน ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ปรากฏว่าได้มีคณะละครจากอังกฤษเดินทางไปแสดงละครของเชกสเปียร์ในส่วนต่างๆ ของยุโรปกันแล้ว ในการเดินทางไปต่างประเทศก็ไม่จำเป็นต้องหอบหนังสือคู่มือสนทนาภาษาต่างประเทศติดตัวไปด้วย เพราะผู้มีการศึกษาทุกคนพูดภาษาละตินได้ และพวกนี้ “เป็นเสมือนกับพลเมืองของประเทศเดียวกันมากกว่าในสมัยหลังๆ มา” (Froude)

เราจะเริ่มจากปี ค.ศ. ๑๔๙๔ แรกทีเดียว เราจะดูว่ามีสิ่งใดเกิดขึ้นในออกซฟอร์ดในปีนั้น เวลานั้นออกซฟอร์ดยังเป็นเมืองที่มีกำแพงล้อมรอบ มีประตูซึ่งปิดในเวลากลางคืน แต่ชีวิตความเป็นอยู่นับว่าปลอดภัยพอสมควร ประชากรหนาแน่นพอใช้และได้มีการสร้างอาคารบ้านเรือนขึ้นเพิ่มเติมนอกจากกำแพงบ้างแล้ว การก่อสร้างวิทยาลัยมีอดเลน (Magdalen) ใกล้จะเสร็จแล้ว และสองปีก่อนหน้านั้น (คือปีที่โคลัมบัสพบอเมริกา) ได้เริ่มการก่อสร้างหอคอยใหญ่แล้ว (Great Tower)

มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ในขณะนั้นมีสภาพไม่ค่อยจะดีนักจากการตรวจสอบสภาพของมหาวิทยาลัยในปี ค.ศ. ๑๕๐๗ มีผู้เขียนไว้ว่า “อาจารย์ผู้ใหญ่หลายคนเลี้ยงสุนัข และคนหนึ่งมีตัวเฟอร์เรต (Ferret)^๔ พวกอาจารย์เหล่านี้ลอบเข้าไปล่าสัตว์ในเขตหวงห้ามบ่อย ๆ และยังแนะนำพวกอาจารย์ผู้น้อยให้ล่าสัตว์ “ทั้งกลางวันกลางคืน” และกฎของมหาวิทยาลัยที่ระบุให้ใช้ภาษาละตินเป็นภาษาพูดถูกละเลย (ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นเวลานี้ก็คงเป็นเช่นนั้น) ในมหาวิทยาลัยมีการแบ่งพรรคแบ่งพวก และมีสมาชิกหลายคนชอบพกอาวุธ เท่านี้ยังไม่พอ ปรากฏว่ารองอธิการบดีของมหาวิทยาลัยผู้หนึ่งถูกกล่าวหา (นอกเหนือไปจากข้อกล่าวหาอื่น ๆ) ว่าเป็นผู้เลื่อมใสพิธีทางไสยศาสตร์ด้วย ทั้งนี้เพราะมีผู้เห็นว่าท่านผู้นี้ได้ทำ “พิธีล้างบาปให้แก่แมว” เพื่อเป็นวิธีที่จะค้นหาขุมทรัพย์ ท่านผู้นี้ภายหลังได้รับแต่งตั้งให้เป็นสังฆราช (Wilson)

ท่านจะได้รับการศึกษาชนิดใด ถ้าหากท่านมาศึกษาที่ออกซฟอร์ดในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ บางทีท่านอาจเริ่มด้วยการอ่านตำราไวยากรณ์ภาษาละตินของอเล็กซานเดอร์^๕ ที่เขียนไว้เป็นกลอนหก ท่านนักประพันธ์ผู้สามารถผู้นี้ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ไว้เป็นกลอนเช่นเดียวกัน ต่อจากนั้นท่านอาจจะได้ศึกษาวิชาตรรกวิทยาจากหนังสือเรื่อง พาร์วา ลอจิกาลิยา (Parva Logicalia) ซึ่ง เซอร์ ธอมัส มอร์^๖ เรียกว่าเรื่อง “ตรรกวิทยาปลีกย่อย” (Little Logicals) เพราะหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่มีเหตุมีผลน้อยมาก ถ้าหากท่านผ่านวิชาเหล่านี้ไปได้ ท่านอาจจบการศึกษาของท่านด้วยวิชาที่ถือว่าสำคัญที่สุดของการศึกษาในสมัยกลาง คองาน

ของอริสโตเติลพร้อมด้วยคำวิจารณ์จำนวนมากที่มีผู้เขียนไว้เกี่ยวกับท่านผู้นี้ ในปีสุดท้าย ถ้าหากท่านมีหัวหน้างานวิชาเทววิทยา ท่านอาจจะเข้าฟังปาฐกถาของศาสตราจารย์ทางเทววิทยา ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งใหม่ ๆ และศึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่นักเทววิทยานั้นเพิ่งเล็งเห็นเป็นพิเศษ เช่น ปัญหาที่ว่าความศักดิ์สิทธิ์หรือความเป็นเทวะของผู้ที่ถือว่าเป็นเทวะนั้น อยู่ที่ลักษณะของความ เป็นเทวะ หรือความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของความเป็นเทวะ ปัญหานี้เป็นเพียงปัญหาหนึ่งใน ปัญหาชนิดเดียวกันอีกยี่สิบเอ็ดปัญหาที่นักเทววิทยาในเวลานั้นสนใจอยู่ (Lupton)

การศึกษาทำนองนี้เองที่กำลังถูกครุใหม่ ๆ ซึ่งเป็นผลผลิตของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาโจมตี ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ คำบรรยายของอาจารย์ผู้หนึ่งในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดระหว่าง ค.ศ. ๑๔๙๖-๑๕๐๔ เกี่ยวกับเซนต์ปอลได้ระบุถึงวิธีการและความเห็นใหม่ ๆ ในการสอนวิชาเทววิทยา ออกซฟอร์ดที่อิวาสมุสได้เห็นและเขียนบรรยายไว้ในจดหมายของท่าน (ปี ค.ศ. ๑๔๙๙) มีสภาพเหมือนกับแหล่งที่ผสมผสานระหว่างอารยธรรมสองชนิดและแผนการดำเนินชีวิตสองแบบ คือ ความนึกคิดแบบสมัยกลางและแบบสมัยใหม่

ก้าวต่อไปที่จะสำรวจก็คือ มีสิ่งใดเกิดขึ้นบ้างในอังกฤษในระยนี้ ในด้านการเมือง อังกฤษสมัย ค.ศ. ๑๔๙๔ นับว่ามีความก้าวหน้าไปกว่าประเทศอื่น ๆ ในยุโรปประมาณ ๔๐๐ ปี เพราะนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา อังกฤษได้รวบรวมตั้งประเทศขึ้นเป็น ปึกแผ่นและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้กษัตริย์องค์เดียว ฝรั่งเศสและสเปนเพียงเริ่มจะมี พัฒนาการในค่านนี้ ส่วนอิตาลีและเยอรมันนั้นยังไม่ถึงสภาพเช่นนี้จนกระทั่งอีก ๔๐๐ ปี อังกฤษยังเป็นประเทศเดียวในยุโรปสมัยนี้ที่รัฐสภามีประสิทธิภาพและกษัตริย์ทรงมีอำนาจอยู่ในขอบเขต และยังจะคงสภาพนี้ไว้ได้แม้กระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ทั้งนี้เป็นเพราะ กษัตริย์ของอังกฤษในสมัยก่อนมิได้ทรงโอนอำนาจของพวกเขา และขุนนางที่พระองค์ทรง ริดรอนให้น้อยลงมาเพิ่มให้อำนาจของกษัตริย์ การที่อังกฤษต้องสูญเสียดินแดนในยุโรปไป ทำให้อังกฤษเห็นว่าการเข้าครอบครองดินแดนในยุโรปนั้นเป็นของไร้ประโยชน์ อังกฤษในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ เป็นประเทศที่สงบ มีระเบียบ อยู่ใต้กฎหมาย และร่ำรวยที่สุดในยุโรปตอนเหนือ

๓

ฝรั่งเศส

ถ้าหากเราจะข้ามช่องแคบไปฝรั่งเศส เราจะต้องเข้ามาที่ออกซฟอร์ดซึ่งไป นอกจาก เราเราจะเดินไป การเดินต้องผ่านไปตามถนนไวคูมบ์ (ซึ่งมีสภาพไม่ดีไปกว่าทางเกวียน เท่าใดนัก) เพื่อไปยังลอนดอน ข้ามแม่น้ำที่สะพานลอนดอน และต่อไปยังเกรฟสุเอนด์ โรเชสเตอร์ แคนเทอเบอร์รี่และโตเวอร์ เมื่อเราข้ามช่องแคบไปแล้ว (โดยเรือใบลำเล็ก ๆ

ซึ่งไปด้วยความเร็วตามแต่ลมจะอำนวย) เราสามารถเดินทางโดยใช้ค่าใช้จ่ายประมาณ ๕๐ ปอนด์ต่อปี ถ้าไม่ต้องเผชิญกับพวกโจรผู้ร้ายหรือเสียเงินไปในการเล่นเทนนิส ควดคาบ และเต้นรำ โรงแรมในฝรั่งเศสมีสภาพดีมาก แต่ในเยอรมันเลวมาก ถ้าพวกเราเดินทางอยู่บนถนนใหญ่ และหลีกเลี่ยงแหล่งสงครามแล้ว การเดินทางอาจเป็นไปได้โดยปลอดภัย และสะดวกสบายพอสมควร (Erasmus)

ฝรั่งเศสมีสภาพอย่างไรในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ประการแรก เนื่องจากว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ของประวัติศาสตร์ในยุคนี้ส่วนมากเกี่ยวข้องอยู่กับเรื่องราวของประเทศฝรั่งเศส จึงขอกล่าวถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ของประเทศนี้เสียก่อน สภาพทางภูมิศาสตร์ทำให้ฝรั่งเศสเหมาะสมที่จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภายใต้การปกครองของรัฐบาลเดียวกัน ฝรั่งเศสเป็นที่ราบกว้างใหญ่ และติดต่อกันออกสมุทร มีแม่น้ำซึ่งไหลซ้ำ ๆ ไหลผ่านที่ราบลุ่มซึ่งค่อย ๆ ลาดลงตรงกลาง และล้อมรอบด้วยเทือกเขาต่าง ๆ คือ อาร์เดนเนส โวเกส จูรา แอลป์ส เซเวนส์ และพีเรนีส ที่ดินตอนเดียวที่นับว่าถูกตัดขาดจากดินแดนส่วนอื่น คือดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโรน ซึ่งถือประเพณีที่ว่าตัวเองมีอิสระ ไม่ขึ้นกับการปกครองส่วนกลาง และความรู้สึกลูกกันนี้ยังรุนแรงกว่าดินแดนส่วนอื่น ๆ อยู่แม้จนทุกวันนี้

ประการที่สอง สำหรับทางด้านการเมืองแล้ว ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ฝรั่งเศสเพิ่งจะรวบรวมตัวเองได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตามที่สภาพทางภูมิศาสตร์อำนวย การรวมนี้มีใช้เป็นของง่าย เมื่อประมาณ ๕๐๐ ปีก่อน คือในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ ฝรั่งเศสยังประกอบไปด้วยแคว้นเล็กแคว้นน้อยที่มีอิสระตามแบบของสมัยการปกครองแบบฟิวดัล ซึ่งเป็นสภาพที่เยอรมันยังคงเป็นอยู่แม้กระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ กล่าวคือ ฝรั่งเศสแบ่งเป็นแคว้นฆราวาส (secular states)^๗ ๑๒ แคว้น และแคว้นบรรพชิต (ecclesiastical states)^๘ ๗ แคว้น แต่ละแคว้นมีอธิปไตยของตนเอง มีสิทธิในการทำสงคราม การทำเงินตราขึ้นในเขตของตน และมีอำนาจในการพิจารณาคดีคดีต่าง ๆ ของผู้คนในแคว้น ไม่มีสิ่งใดที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างแคว้นเหล่านั้นนอกจากกษัตริย์ที่ได้รับเลือกขึ้น ฝรั่งเศสใช้เวลา ๕๐๐ ปี เพื่อรวบรวมแคว้นต่าง ๆ ซึ่งเปรียบเสมือนประเทศฝรั่งเศสเล็ก ๆ ๑๙ ประเทศนี้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ ๓๕๐ ปี ภายใต้ราชวงศ์คาเปท์ (Capet ค.ศ. ๙๘๗-๑๓๒๘) และ ๑๕๐ ปี ภายใต้ราชวงศ์วาลัวส์ (Valois ค.ศ. ๑๓๒๘-๑๔๘๓) พวกราชวงศ์คาเปท์ได้นำระบบกษัตริย์ขึ้นครองราชย์ โดยการสืบสันตติวงศ์มาใช้ และสถาปนาปารีสขึ้นเป็นเมืองหลวง สงครามกับอังกฤษสมัยนี้ (ค.ศ. ๑๑๕๔-๑๒๕๘) ทำให้ประชากรและทหารเกิดการรักประเทศบ้านเมือง จากการเสกสมรส การซื้อดินแดนต่าง ๆ และวิธีอื่น ๆ เป็นเหตุให้ราชวงศ์คาเปท์ขยายอำนาจมากขึ้นทุกทีในฝรั่งเศส และในปี ค.ศ. ๑๓๒๘ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของราชวงศ์นี้ กษัตริย์ฝรั่งเศสก็ทรงรวมดินแดนไว้ในปกครองได้ประมาณ ๕๙ ภาค (departments) ใน ๘๗ ภาคของฝรั่งเศสปัจจุบัน แคว้นใหญ่ ๆ ที่ยังคงเป็นอิสระมีเพียง ๔ แคว้น คือ ฟลานเดอร์ส บริทานี เบอร์กันดี และ

กิเยน ภายใต้ราชวงศ์วาลัวส์ ดินแดนที่พวกเขาเพิ่งได้มาเริ่มแตกแยกออกไปอีกเพราะสงครามกับอังกฤษ แต่ในปี ค.ศ. ๑๔๙๑ เพื่อเหตุผลทางการเมือง พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางแอนแห่งบริทานี และได้รวมเอาที่ดินของพระนางมาไว้ใต้อำนาจของกษัตริย์ฝรั่งเศส ทำให้ดินแดนของประเทศฝรั่งเศสเกือบจะเหมือนฝรั่งเศสสมัย ค.ศ. ๑๙๑๔

สิ่งที่ไม่เหมือนกันก็คือ เขตแดนทางตะวันออกตอนที่เราเรียกว่า ฟรอนซ์ กองเต หรือเบอร์กันดีตะวันออกยังอยู่ใต้ออสเตรีย ทั้งนี้เป็นเพราะดยุกแห่งเบอร์กันดีผู้ครองดินแดนน้อยใหญ่แถบลุ่มน้ำไรน์หมดวงค์ลง เนเธอร์แลนด์และเบอร์กันดีตะวันออกซึ่งเป็นของพวกนี้จึงได้ตกไปอยู่กับพระเจ้าแมกซิมิเลียนที่ ๑ ของราชวงศ์แฮบสเบิร์กแห่งออสเตรียผู้ซึ่งทรงสมรสกับพระนางเมรีแห่งเบอร์กันดี ส่วนเบอร์กันดีตะวันตกยังคงอยู่ใต้ฝรั่งเศส แต่ทั้งออสเตรียและฝรั่งเศสต่างก็ต้องการเบอร์กันดีทั้งหมดไปไว้ในปกครอง นโยบายเกี่ยวกับเบอร์กันดีของราชวงศ์แฮบสเบิร์กมีบทบาทสำคัญมากต่อประวัติศาสตร์สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ นโยบายการทูตของราชวงศ์บูร์บงหันมาสนใจทางแถบนี้ อีก คือพยายามทำให้ชายแดนทางแถบนี้มั่นคงขึ้นด้วยการจะเข้าครอบครองเบอร์กันดี โดยอ้างว่าฝั่งซ้ายของแม่น้ำไรน์ คือ “พรหมแดนธรรมชาติ” ของประเทศฝรั่งเศส วิกฤติการณ์ในปี ค.ศ. ๑๘๗๐ และ ค.ศ. ๑๙๑๔ ก็เนื่องมาจากเรื่องชายแดนทางแถบนี้เช่นกัน

จากการสำรวจสภาพของประเทศฝรั่งเศสโดยตลอดแล้ว เราอาจกล่าวได้ว่าสำหรับชนชาติฝรั่งเศสนั้น ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ได้มีนิสัยประจำชาติแล้ว ดังที่ประวัติศาสตร์ของชาตินี้จะแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัด กล่าวคือ เป็นชาติที่ชอบโอ้อ่า ฉลาดและมีไหวพริบ ชอบถกเถียงและแสดงความคิดเห็น ชอบการเปลี่ยนแปลง รักเสรีภาพ แต่สิ่งที่รักมากกว่าสิ่งใดคือความสำเร็จ นิสัยของพลเมืองและสถานการณ์ของประเทศทำให้รัฐบาลกลางที่เข้มแข็งเป็นสิ่งจำเป็นในการที่จะดำเนินงานให้ได้ผลดีจริง ๆ คนฝรั่งเศสไม่ยอมให้คนที่เท่ากับปกครอง แต่สำหรับกษัตริย์แล้ว พวกนี้เกือบจะเรียกได้ว่าบุชาติเดียว ใครคือกษัตริย์ของชนชาตินี้ และได้ทำอะไรให้แก่ประเทศบ้าง เราจะได้ทราบภายหลัง

๔

สเปน

ลองหันกลับมาดูประเทศสเปนบ้าง การที่จะเดินทางไปถึงประเทศนี้ทำใ้ยากมากทีเดียว ถ้าไปทางบกจะต้องหาทางข้ามหรือลัดเลาะเทือกเขาพีเรนีส ซึ่งเป็นเทือกเขาที่เป็นอุปสรรคต่อการคมนาคมที่สำคัญที่สุดในยุโรป เป็นสิ่งที่ตัดสเปนมิให้รับทราบความคิดเห็นทั้งในด้านการเมืองและศาสนาของเพื่อนบ้านทางตอนเหนือมาเป็นเวลาหลายศตวรรษมาแล้ว ถ้า

หากไปทางเรือไม่ว่าจะไปจากเจนัวไปยังบาร์เซโลนา หรือจากแอนทเวปไปคาร์นุนากียังต้องปีนป่ายหน้าผาที่สูงชัน และต้องเดินทางข้ามที่ราบสูงที่ทุรกันดารและมีลมพัดจัด อันเป็นลักษณะส่วนใหญ่ของประเทศนี้ก่อนที่จะมาถึงเมืองหลวงเก่า คือ โทเลโดและวาลลาโดลิด

เพื่อที่จะเข้าใจว่าสเปนเป็นประเทศชนิดใด จะต้องขอย้อนไปกล่าวถึงสมัยที่ชาวสเปนตีดินแดนกลับมาจากพวกมัวร์^๕ ทุกท่านที่มีโอกาสไปเที่ยวเมืองสเปน ควรไปดูสุเหร่าที่คอร์โดวา ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่สวยงามที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง สุเหร่านี้เป็นสถานที่ที่ร่มรื่นเย็นสบายเหมือนกับป่าที่สร้างด้วยหินอ่อน ทั้งนี้เป็นเพราะความสามารถพิเศษของพวกมัวร์ ที่สามารถสร้างสุเหร่าให้เป็นได้ทั้งสถานที่ทางศาสนาและที่พักผ่อนของคนเดินทาง แต่ภายหลังชาวสเปนต้องการคัดแปลงสถานที่นี้ให้เป็นที่บูชาของพวกคริสเตียน จึงทำลายตอนกลางของบริเวณนี้ เสาหินอ่อนต่าง ๆ ถูกรื้อลง และสร้างวัดแบบสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาที่น่าเกลียดควัดหนึ่งขึ้นแทน ประวัติศาสตร์ของสเปนก็เดินตามรอยนี้ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ ในขณะที่ฝรั่งเศสยังมีสภาพเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อยรวมกันตามแบบฟีวคัล สเปนอยู่ใต้การปกครองของพวกมัวร์ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่คอร์โดวา ซึ่งเป็นเมืองมหาวิทยาลัยมีนักศึกษามากกว่ามหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดในขณะนั้น เป็นสถานที่ศึกษาซึ่งพวกมัวร์และพวกคริสเตียนเรียนร่วมกัน ศิลปวัตถุประเภทหนึ่งและเพชรพลอยของพวกมัวร์เป็นที่รู้จักกันทั่วโลก แต่อำนาจทางทหารของพวกมัวร์ได้เริ่มเสื่อมลงแล้ว และพวกสเปนกำลังค่อย ๆ ตีดินแดนคืนทีละน้อยจากเหนือลงมาได้ เริ่มตั้งแต่อาณาจักรอัสตูริอาส (Kingdom of the Asturias) หุบเขาตูโร (The Douro Valley) อาณาจักรลีออส (Kingdom of Leos) หุบเขาเอโบร (The Ebro Valley) แคทาโลเนีย (Catalonia) อารากอน (Aragon) และที่ราบสูงของคาสตีล (Castile) (ที่เรียกเช่นนี้เพราะในเมืองนี้มีปราสาทซึ่งในภาษาสเปนเรียกว่า Castillos) ที่สร้างขึ้นเพื่อคุ้มเชิงพวกมัวร์ที่กำลังล่าถอย และในที่สุดก็ได้แอนดาลูเซีย (Andalusia) หุบเขากวาดาลควิวเคว (Guadalquivir) ซึ่งเปิดทางไปยังทะเลดำวันตก ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการขยายอิทธิพลจากสเปนไปอิตาลี โดยกลับทางกับที่พวกโรมันเคยกระทำ คือขยายอำนาจจากตะวันตกไปทางตะวันออก อารากอนพยายามขยายอำนาจไปทางตะวันออกโดยเดินสวนไปในเส้นทางที่ชาวโรมันเคยขยายอำนาจจากอิตาลีมายังสเปน บัดนี้ชาวอารากอนขยายอำนาจจากสเปนลงไปยังหมู่เกาะบาเลอริก ซิซิลี ซาร์ดีเนีย และเนเป็ลส์ (ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๒๒๙-๑๔๓๕) คาสตีลขยายไปทางตะวันตก เริ่มตั้งแต่เซวิลและคาดีซ นักเดินเรือชาวสเปนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาแอฟริกา และการค้นพบอเมริกาโลกใหม่จะกลายเป็นอาณานิคมของคาสตีล

การที่สเปนถูกพวกมัวร์ยึดครอง และชาวสเปนต้องทำการรบเป็นเวลานานเพื่อตีดินแดนกลับคืนมา มีส่วนเพาะลักษณะนิสัยของชาวสเปน คือทำให้ชาวสเปนเป็นทหารที่ตีที่ที่สุดในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และเป็นคริสเตียนที่เคร่งที่สุด สเปนได้สละเสรีภาพทางการเมืองวัฒนธรรม และเสรีภาพทางด้านความคิดอ่าน เพื่อรวมกันจับอาวุธต่อสู้พวกนอกศาสนา เมื่อ

การต่อสู้สิ้นสุดลง ชาวสเปนก็มีแต่ความหยิ่งและภูมิใจในความสำเร็จ แต่ไม่มีความรู้ คุร้าย และหัวโบราณงมงาย นอกจากพระที่มีอำนาจมากแล้วไม่มีสิ่งใดที่จะจำกัดอำนาจของกษัตริย์ได้เลย กษัตริย์สเปนทรงอำนาจเต็มที่

ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ นั้น สเปนเพิ่งจะรวมเป็นประเทศอันหนึ่งอันเดียวกันมาได้ไม่ถึง ๒๐ ปี การที่รวมได้ก็โดยการเสกสมรสระหว่างเจ้าชายเฟอร์ดินานด์แห่งอารากอน กับพระนางอิซาเบลลาของกัสติล และเมื่อทั้งสองพระองค์ขึ้นครองราชย์ในปี ค.ศ. ๑๔๗๕ ปรากฏว่า “กษัตริย์คาทอลิก” ทั้งสองพระองค์ขึ้นทรงครอบครองดินแดนประมาณสามส่วนสี่ของคาบสมุทรไอบีเรีย เมื่อสองปีก่อนนั้น คือใน ค.ศ. ๑๔๙๒ พระองค์ก็ได้แคว้นกรานาดา ซึ่งเป็นที่มั่นสุดท้ายของพวกมัวร์กลับมาเป็นของสเปนได้ และในปีก่อนหน้านั้นเพียงปีเดียว คือปี ค.ศ. ๑๔๙๓ นักผจญภัยชาวเจนัวที่เดินเรือไปสำรวจในนามของสเปนกลับมาจากการเดินทางไปทางตะวันตกซึ่งคนในสมัยนั้นเห็นกันว่าเป็นการกระทำของคนสติวิปลาส พร้อมด้วยเรื่องราวผจญภัยที่สร้างความหวังว่าสเปนจะไปสร้างประเทศใหม่ขึ้นได้ในดินแดนโพ้นทะเล นอกจากนี้ นักผจญภัยที่ใช้เส้นทางเดินเรือใหม่นี้ ยังนำทองคำกลับมาด้วยเป็นจำนวนมากพอที่จะทำให้สเปนกลายเป็นประเทศที่ร่ำรวยที่สุดในโลก เพราะเหตุที่สเปนมีทั้งความร่ำรวย ความสามารถในการรบบพุ่ง และระบบกษัตริย์ที่มีอำนาจไปทั่วประเทศ จึงกล่าวได้ว่าไม่มีประเทศใดในยุโรปในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ที่พร้อมที่จะเป็นผู้นำเท่าสเปน

๕

อิตาลี

อิตาลีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ก็เป็นสถานที่ที่ดึงดูดชาวต่างประเทศเช่นเดียวกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังเช่นที่นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษผู้หนึ่งเขียนไว้ในปี ค.ศ. ๑๕๔๙ “ข้าพเจ้าคิดว่าไม่มีดินแดนแห่งใดในโลกที่จะมีคนต่างชาติมากถึงครึ่งหนึ่งของที่มีอยู่ในอิตาลี โดยเฉพาะพวกผู้ดีที่ไปพำนักอยู่ที่นั่นโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องบังหน้า ความรู้ทุกอย่างจะหาเรียนได้จากอิตาลีทั้งนั้น และเพราะเหตุนี้เองสถานศึกษาทุกแห่งในอิตาลี (ขอให้นักศึกษาสังเกตข้อนี้) จึงเต็มไปด้วยนักศึกษาหลายประเภทด้วยกัน คือไม่มีแต่เฉพาะนักศึกษาประเภทที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัยของเราเป็นส่วนมาก คือพวกลูกคนที่ยากจนที่พ่อแม่ส่งไปเล่าเรียน โดยหวังว่าเมื่อเติบโตขึ้นจะได้ใช้วิชาเป็นเครื่องมือหากิน แต่นักศึกษาส่วนใหญ่ในอิตาลีนั้น เป็นพวกลูกขุนนาง และผู้ดีชั้นสูงซึ่งไปเล่าเรียนเพราะอยากไปหาความรู้และความบันเทิงมากกว่าที่จะไปเรียนเพราะอยากรู้ อยากเห็น และเพราะหวังว่าการศึกษาจะนำผลกำไรมาให้ที่หลัง” (Howard) เพราะฉะนั้น ในการเดินทางสำรวจยุโรปของเราช่วงนี้ เราคงจะได้พบปะกับบุคคลที่สนุกสนาน น่าสนใจ

เมื่อเราลงเรือที่บาร์เซโลนาและมาขึ้นบกที่เจนัวหรือเนเป็ลส์ เราจะได้เห็นสภาพที่แตกต่างกันอย่างมากมาย กล่าวคือ หลังจากที่ได้ผ่านประเทศสามประเทศที่รวมกันเป็นชาติ ภายใต้กษัตริย์องค์เดียว เราจะมาถึงดินแดนซึ่งได้เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาการแก่ยุโรปในค่านกฎหมาย ระเบียบวินัย การสร้างจักรวรรดิและการปกครอง แต่ตัวเองในสมัยนั้นกลายเป็นดินแดนที่ไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเลย ไม่มีความรักชาติ และไม่มียุทธบัลลังก์ที่เป็นศูนย์กลาง “นับตั้งแต่กรุงโรมแตกจนกระทั่งถึงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ อิตาลีเป็นเพียงชื่อทางภูมิศาสตร์เท่านั้น ตลอดสมัยกลาง แม้จนกระทั่งยุโรปในยุคใหม่นี้ก็ยังไม่เกิดสิ่งที่เราอาจจะเรียกได้ว่า ประเทศอิตาลี เช่นเดียวกับที่ในสมัยดึกดำบรรพ์ไม่ได้เคยเกิดมีสิ่งที่เราอาจรวมเรียกได้ว่าประเทศกรีซขึ้นเลย” (Malet)

อิตาลีมิได้รวมเป็นประเทศอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่อาจแบ่งได้เป็นสามประเทศเล็ก ๆ ทางใต้แยกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากซึ่งถูกพวกนอร์มันยึดครองเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ และในสมัยเดียวกัน คือประมาณ ค.ศ. ๑๐๔๐—๑๐๘๐ แต่ภายหลังอาณาจักรซิซิลีทั้งสองซึ่งเป็นชื่อที่คนในสมัยหลังใช้เรียกแคว้นเนเป็ลส์และซิซิลีตกอยู่ใต้ฝรั่งเศสและสเปนร่วมกัน ตอนกลางของอิตาลีคือรัฐสันตะปาปา (Papal States) ซึ่งเปรียบเสมือนเข็มขัดคาดตอนกลางคาบสมุทรอิตาลีตัดทางเหนือออกจากทางใต้ และเป็นอุปสรรคต่อความพยายามที่จะรวมอิตาลีให้เป็นอันหนึ่งอันเดียว แมคเคียเวลลี (Machiavelli)^{๑๐} เคยได้กล่าวไว้ว่า “ศาสนจักรเป็นผู้ที่กีดกันมิให้อิตาลีรวมกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้การปกครองของประมุของค์เดียวกัน และทำให้พวกเราต้องแตกแยกกันอยู่ภายใต้ประมุขหลายองค์ ทั้งนี้ เพราะองค์การศาสนาเองอ่อนแอเกินไปที่จะเป็นผู้รวมอิตาลีเข้าด้วยกัน แต่ในขณะเดียวกันก็ริษยาผู้อื่นเกินกว่าที่จะยอมให้ผู้อื่นที่มีความสามารถกว่าเป็นผู้รวมอิตาลี” อิตาลีทางตอนเหนือก็ตกอยู่ใต้ต่างชาติ เช่นเดียวกับทางใต้ แต่ต่างชาติมิได้ครองอิตาลีตอนเหนือติดต่อกันตลอดเวลา แต่ครองเป็นบางส่วนในเวลาต่าง ๆ กัน การวิวาทของต่างชาติ คือฝรั่งเศส ออสเตรีย และสเปนในแถบนี้ ยิ่งก่อความขมขื่นยุ่งเหยิงให้แก่คู่ปรปักษ์เก่า ๆ ของบรรดาสาธารณรัฐอิตาลีมากขึ้น

อิตาลีในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ เปรียบเสมือนศูนย์กลางของศิลปะทุกชนิด อาทิเช่น การวาดภาพ การทอและการสงคราม นักปกครองในอิตาลีถือว่าการปกครองเป็นเพียงศิลปะชนิดหนึ่งเช่นกัน พวกนี้ไม่เห็นความสำคัญของความซื่อสัตย์ ของหลักการ หรือผลประโยชน์ของประเทศชาติแต่อย่างใดทั้งสิ้น เราจะได้เห็นว่าความอ่อนแอทางการเมืองทำให้อิตาลีต้องตกเป็นเหยื่อของประเทศอื่น แต่เราก็จะให้เห็นเช่นเดียวกันว่าอิตาลีซึ่งในระยะแรกตกเป็นเหยื่อของยุโรป ในที่สุดกลับทำให้ยุโรปกลายเป็นเหยื่อของตน เพราะทุกประเทศที่อยู่เหนือภูเขาแอลป์ขึ้นไปเข้ามารุกรานอิตาลี ได้นำเอานิสัยรักความสวยงามและชอบศึกษาหาความรู้กลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของตน

เยอรมนี

จากอิตาลีขอให้เราข้ามภูเขาแอลป์ไปยังเยอรมนี ซึ่งเป็นการข้ามที่ไม่ยากเท่าข้ามภูเขาพีเรนีส หลังภูเขาแอลป์คือที่กำเนิดแม่น้ำใหญ่ๆ สามสาย คือ แม่น้ำโรนไหลไปทางตะวันตก โรนไปทางเหนือ และคานูบไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ และทางที่จะไปถึงลุ่มแม่น้ำเหล่านี้ก็มีหลายทางด้วยกัน เช่น ทางเมานท์เจเนฟว์ (The Mt. Genève) ทางตะวันตกเกรตเซนต์เบอร์นาร์ด (Great St. Bernard) ทางตะวันตกเฉียงเหนือ เซปติเมอร์ (Septimer) ทางเหนือ เบรนเนอร์ (Brenner) ทางตะวันออกเฉียงเหนือ เส้นทางเดินเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันดีตั้งแต่สมัยโรมันและใช้กันเรื่อยมาตลอดสมัยกลาง ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ดินแดนส่วนล่างของหุบเขาอาดิจ (Adige) ซึ่งเป็นทางที่จะติดต่อกับหุบเขาเบรนเนอร์ได้ง่ายที่สุดอยู่ในความครอบครองของเวนิส เพราะฉะนั้นถ้าเราไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้เส้นทางเดินค้าขายเส้นนี้ของเวนิส เราก็ควรจะเลือกไปทางอื่นดีกว่า คือไปทางมิลานผ่านทะเลสาบโคโม จากนั้นอาจเลือกไปทางวาลเทลไลน์ (The Valtelline) และเส้นทางเล็ก ๆ อื่นอื่น (ซึ่งอยู่ติดกับเขตแดนเวนิส) เพื่อไปยังเบรนเนอร์ และอินสbruck หรือมีฉะนั้นอาจไปทางใดทางหนึ่งที่จะไปยังซูริก และบาสส์ (Basle)

ไม่ว่าจะเลือกไปทางไหนจะไม่เห็นระบบการเมืองแบบยูโทเปีย (Utopia)^{๑๑} เลยเหนือภูเขาแอลป์ แต่จะเป็นเพียงผ่านจากอิตาลีที่ยุงเหยิงและไม่ได้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไปยังเยอรมนี ซึ่งมีสภาพไม่ผิดแผกไปจากกันเท่าใดนัก จริงอยู่ในเยอรมนีมีจักรพรรดิและจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (The Holy Roman Empire)^{๑๒} ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ นั้นมีอายุมากกว่า ๕๐๐ ปี เพราะพระเจ้าออตโต (Otto)^{๑๓} ได้ทรงสวมมงกุฎเป็นจักรพรรดิ ๒๕ ปีก่อนที่ฮิวคาเปท์ (Hugh Capet)^{๑๔} จะได้รับเลือกเป็นกษัตริย์ฝรั่งเศส แต่ในแง่วิวัฒนาการทางการเมือง ถ้าหากฝรั่งเศสล่าหลังอังกฤษ ๔๐๐ ปี เยอรมนีก็ล่าหลังฝรั่งเศส ๔๐๐ ปี ในขณะที่กษัตริย์ทั้งหลายของฝรั่งเศสได้พยายามรวมประเทศจนกลายเป็น ๑๔ แคว้น จักรพรรดิได้ทรงพยายามอย่างหนักแต่ไร้ผล เยอรมนีกลับแบ่งออกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย หรืออย่างที่ฝรั่งเศสเรียกว่าเป็น “ประเทศเยอรมนีเล็ก ๆ หลายประเทศ” ประมาณ ๓๐๐—๔๐๐ แคว้น ในคอนเวย์ (Conway) มีบ้านสมัยพระนางเอลิซาเบธอยู่หลังหนึ่ง ซึ่งมีผู้กล่าวว่ามีหน้าต่าง ๓๖๕ บาน ๆ หนึ่งสำหรับวันหนึ่ง และหน้าต่างเหล่านี้สร้างตามหลักของการก่อสร้างที่ต้องการให้อากาศและแสงสว่างเข้าไปได้ทั่วถึงทุกซอกทุกมุมในบ้าน แต่รัฐ ๓๖๕ รัฐในเยอรมนีซึ่งอยู่ใต้ประตู ๓๖๕ อองก์ ซึ่งมีฐานะเป็นคฤภัก์ เกานท์บั้ง มาร์เกรฟบั้ง สังฆราชบั้ง และเจ้าซึ่งมีสิทธิเลือกจักรพรรดิ (Electors) บั้ง (ทั้งนี้ไม่นับเสรีนคร Free Cities) มิได้ให้ความเจริญก้าวหน้าหรือสิ่งใดแก่เยอรมนีเลย นอกจากความอ่อนแอและความยุ่งเหยิง ทั้งนี้มิใช่เป็นเพราะเยอรมนีขาดการปกครอง แต่เป็นเพราะมีการปกครองมากเกินไป “แต่ละรัฐ แต่

ละเจ้าครองรัฐ พระ และเมืองของจักรพรรดิ ต่างมีสิทธิเต็มที่ในการบริหารกิจการภายในดินแดนของตน เช่นในการศาล การวางกฎเกี่ยวกับการค้า การเก็บภาษี และออกกฎหมายตลอดจนการทำสัญญาไมตรีกับต่างชาติ” (Stubbs)

ถ้าเป็นดังนี้เยอรมนีไม่มีรัฐบาลกลางเลยหรือ คำตอบก็คือ มีบ้างแต่ไม่มาก ทุกรัฐโดยทางทฤษฎีเป็นดินแดน (Fief)^{๑๔} ที่ขึ้นอยู่กับจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ และจักรวรรดิก็มีรัฐบาลกลางแห่งหนึ่ง แต่ตามหลักการที่บัญญัติไว้ รัฐบาลกลางนี้เกือบจะไม่มีอำนาจอะไรเลย

“การเลือกตั้งจักรพรรดิและการเลือกเจ้าหน้าที่สำหรับตำแหน่งสำคัญ ๆ อยู่ใต้อำนาจของหนึ่งซึ่งประกอบด้วยประมุขของรัฐต่าง ๆ ๗ รัฐที่เรียกว่าผู้มีสิทธิเลือกจักรพรรดิทั้ง ๗ (The Seven Electors) คือ ๓ องค์จากรัฐบรพซิด คือ โคโลญ (Cologne) แทรฟ (Trèves) และมายานส์ (Mayence) และ ๔ องค์จากรัฐมรวาส คือ โบฮีเมีย (Bohemia) แคว้นพาลาไทน์ (The Palatinate) แซกโซนี และ แบรนเดนเบิร์ก” ส่วนการออกกฎหมายระเบียบการเก็บภาษีอากรซึ่งใช้ทั่วไปในส่วนที่เป็นเยอรมันทั้งหมดของจักรวรรดิ (ในอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์มีบางส่วนที่มีได้เป็นเยอรมัน อาทิเช่น ดินแดนในอิตาลีและอื่น ๆ) เป็นเรื่องของสภาแห่งจักรวรรดิ (Emperial Diet) ซึ่งก็คือรัฐสภาที่ไม่มีสภาล่างหรือสภาผู้แทนราษฎร การรักษาความสงบระหว่างรัฐเป็นความรับผิดชอบขององค์การที่เรียกว่ากลุ่มหรือวง (Cercles) คือบรรดากลุ่มของรัฐต่าง ๆ ซึ่งเข้ามารวมกันโดยใช้หลักการแยกรัฐที่มีอำนาจมาก ๆ ให้อยู่คนละกลุ่มกันเสีย การตัดสินกรณีพิพาทระหว่างรัฐหรือระหว่างเจ้าครองนครเป็นความรับผิดชอบของศาลของจักรวรรดิ (Emperial Chamber) และสภาออลิค (Aulic Council) ซึ่งทำหน้าที่เหมือนศาลอุทธรณ์ (Stubbs) องค์การที่มีสภาพใกล้เคียงกับจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ที่สุดที่ข้าพเจ้านึกได้ก็คือ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด อธิการบดีเปรียบได้กับจักรพรรดิเพียงแต่ว่าในออกซฟอร์ดนั้นมีได้มีองค์การสำหรับเลือกจักรพรรดิเพียงองค์การเดียว เช่นในจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ สภามหาวิทยาลัยเปรียบได้กับสภาแห่งจักรวรรดิ สภาเฮปโดมาดัล (Hebdomadal Council) คือศาลของจักรวรรดิ และศาลของรองอธิการบดีก็เปรียบได้กับสภาออลิคของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ มหาวิทยาลัยมีสิทธิอำนาจหลายประการตามที่ระบุไว้เป็นทางการในธรรมนูญของมหาวิทยาลัย แต่อำนาจที่แท้จริงเป็นของแต่ละวิทยาลัย ซึ่งมีเสรีภาพที่จะปกครองตัวเอง ชื่อตำแหน่งของประมุขและประเพณีของแต่ละวิทยาลัยแตกต่างกันออกไปมากมายเช่นเดียวกับในรัฐต่าง ๆ ในอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ในบางครั้งจักรพรรดิเยอรมันก็ทรงพยายามจะเสริมสร้างอำนาจเพื่อให้ตำแหน่งจักรพรรดิมีความหมายมากขึ้น แต่ความพยายามของพระองค์ ก็ไม่ได้ประสบความสำเร็จมากไปกว่าคณะกรรมการที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดได้เคยตั้งขึ้นมาเป็นครั้งคราว

แต่เราจะต้องเข้าใจว่าอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์นั้นไม่ใช่ไม่มีตัวตนเสียเลย เพราะเมื่อปี ค.ศ. ๑๔๓๖ คือประมาณ ๕๐ ปีก่อนสมัยที่เรากำลังพูดถึง ได้ถือกันเป็นประเพณีว่า

อาชคยูกแห่งออสเตรีย จะต้องได้รับเลือกเป็นจักรพรรดิของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์โดย
อัครโณมัติ และออสเตรียเป็นประเทศที่มีความทะเยอทะยาน และมีคดิพจน์ประจำซึ่งอาจกล่าว
ได้ว่าประกอบด้วยสระ ๕ ตัวนี้คือ A E I O U ซึ่งในภาษาละตินว่า Austria Est Imperare Orbi
Universo หรืออาจจะแปลได้ว่า จักรวรรดิออสเตรียแผ่ไปทั่วจักรวาล (Austria's Empire Is
Over the Universe) นอกจากนี้ออสเตรียยังเป็นประเทศที่นับถือศาสนาโรมันคาทอลิกซึ่ง
เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของสันตะปาปาเหนือภูเขาแอลป์ และสภาพทางภูมิศาสตร์ยังทำให้
ออสเตรียเป็นเสมือนนายค่านของกลุ่มแม่น้ำดานูบ คอยป้องกันอันตรายจากพวกเตอร์กซึ่งกำลัง
คุกคามยุโรปอยู่อย่างหนักในเวลานั้น

ในปี ค.ศ. ๑๕๕๔ ประมุขของออสเตรียคือพระเจ้าแมกซิมิเลียนที่ ๑ พระองค์ทรง
เป็นผู้ที่มีความสามารถและทะเยอทะยาน ทรงมีนโยบายที่จะขยายอำนาจโดยการเสกสมรส
(พระองค์เองทรงสมรสกับเจ้าหญิงแมรีซึ่งเป็นรัชทายาทของแคว้นเบอร์กันดี พระราชโอรส
ทรงสมรสกับเจ้าหญิงโจอันนา รัชทายาทของสเปน) ซึ่งในที่สุดได้ทำให้หลานชายของพระองค์
คือพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ กลายเป็นจักรพรรดิครอบครองดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล พระเจ้า
แมกซิมิเลียนทรงใฝ่ฝันที่จะได้รับเลือกเป็นสันตะปาปาอีกตำแหน่งหนึ่ง เพื่อเป็นการชดเชยกับ
อำนาจของพระองค์ในเยอรมนีซึ่งเลือนลหายเหลือเกิน ฐานะของพระเจ้าแมกซิมิเลียนนั้น มี
ส่วนคล้ายคลึงกับสุสานของพระองค์ในวัดแห่งหนึ่งในอินสbruck ในวัดนั้นมีหีบพระศพที่ล้อม
รอบไปด้วยรูปปั้นบรรณชของวีรบุรุษของเยอรมันรวมทั้งรูปจำลองของพระองค์เองด้วย แต่
ภายในหีบนั้นว่างเปล่า เพราะพระศพที่แท้จริงเก็บเอาไว้ที่อื่น ทั้งนี้ก็เปรียบได้กับอาณาจักร
โรมันอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ซึ่งเปรียบเสมือนคิลปะทิ้งคางม แต่ก็เป็นของจอมปลอมและ
ภายในว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย

๓)

ที่ถูกรวบรวมจะข้ามจากเยอรมนีไปสำรวจจตุรัสเซี่ย สแกนดิเนเวีย และเนเธอร์แลนด์
แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าอาจไม่ได้อะไรที่เป็นประโยชน์มาเพิ่มเติมให้กับภาพของยุโรปในปี ค.ศ.
๑๕๕๔ ที่เราได้เห็นมาแล้ว ดังนั้นจึงเห็นเป็นการเหมาะกว่าที่จะพยายามสรุปสิ่งที่พูดมาแล้วอีก
ครั้งหนึ่ง ในทุกแห่งที่ได้สำรวจมาจะพบว่า ระบบการเมืองและสังคมสมัยกลางกำลังเสื่อมโทรม
และสมัยใหม่กำลังเริ่มต้น และการเปลี่ยนแปลงนี้ดำเนินไปภายใต้การปกครองระบบกษัตริย์
ที่ใดที่เกิดมีการปกครองที่เข้มแข็งขึ้น ที่นั้นจะต้องมีกษัตริย์ผู้ซึ่งได้ทรงปราบปรามคู่แข่งได้
สำเร็จ คู่แข่งเหล่านั้นก็คือเจ้าขุนนางสมัยฟิวคัล และองค์การทางศาสนา ในการปราบปราม
บางครั้งกษัตริย์ทรงร่วมกับประชาชนต่อสู้กับพวกเจ้าขุนนาง เช่นในประเทศอังกฤษ บางครั้ง
เช่นในประเทศฝรั่งเศสและสเปน เมื่อกษัตริย์ทรงปราบปรามแล้วพระองค์เองขึ้นอยู่เหนือทั้ง

พวกเจ้าและประชาชน ดังนั้นขณะที่กษัตริย์ในอังกฤษยังคงเป็นกษัตริย์ในระบบบรัฐธรรมนูญ ในฝรั่งเศสและสเปนกลายเป็นกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราช สิ่งที่เราจะพบตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ก็คือการขึ้นสู่อำนาจและการหมดอำนาจของกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราช การสูญเสียและการได้มาซึ่งเสรีภาพของประชาชน

ข้อที่ควรสังเกตประการที่สองก็คือ ผลสำคัญที่เนื่องมาจากการปราบปรามพวกเจ้าและขุนนางของระบบฟิวคัลลิ่ง ผลสำเร็จของกษัตริย์ในข้อนี้ทำให้ที่ในสังคมที่เคยเป็นของพวกเจ้าและพวกขุนนางว่างลง และเปิดโอกาสให้ชนชั้นกลางซึ่งส่วนมากเป็นพวกพ่อค้าเข้ามาแทนที่ การที่พวกชนชั้นกลางก้าวขึ้นมาถึงระดับนี้เป็นวิวัฒนาการที่สำคัญยิ่ง เพราะพวกชนชั้นกลางนี้เริ่มบทบาทของตนโดยการค้าขายแสวงหาความร่ำรวยเท่านั้น แต่เมื่ออยู่ไปแล้วพวกนี้กลายมาเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดเสรีภาพในทางการเมือง เกิดความคิดเห็นก้าวหน้า จนในที่สุดเกิดการปฏิวัติทางสังคม

ประการที่สาม คือ เราเริ่มมองเห็นการรวมเป็นชาติแบบสมัยใหม่ ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ เมื่อเรากล่าวว่าผู้ใดเป็นชาวอิตาลีก็มีความหมายแต่เพียงว่าเขาผู้นั้นมาจากอิตาลี หรือเป็นเยอรมันก็แต่เพียงว่าเขาผิแดดไปจากคนตุรกี แต่คำว่าคนอังกฤษ คนฝรั่งเศส หรือคนสเปนมิได้มีความหมายแต่เพียงเป็นชื่อที่จะเรียกให้ผิแดดไปจากคนที่มาจากที่อื่น ๆ แต่หมายความว่าคนที่มีชื่อเช่นเดียวกันนั้นจะอยู่ร่วมกัน และเตรียมพร้อมที่จะสละผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ร่วมกัน ความจงรักภักดีในนครรัฐหรือแว่นแคว้นของตน เช่นในสมัยกรีกโบราณหรือในอิตาลีสมัยกลาง หรือความจงรักภักดีต่อเผ่าแบบชนชาติเยอรมัน ความจงรักภักดีต่อสหพันธ์การค้ากำลังจะก่อเป็นรูปที่มีความหมายผิแดดไปจากเดิม กลายเป็นความรักประเทศบ้านเมือง ซึ่งกำลังเป็นความรู้สึกที่กำลังเข้ามาแทนที่ความเชื่อทางศาสนา

ประการสุดท้าย รัฐบาลสามารถใช้ความรักประเทศบ้านเมืองเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนร่วมมือกัน และเป็นอาวุธสำหรับต่อสู้กับอำนาจทางศาสนา ระยะนี้เป็นระยะแรกที่รัฐกลายเป็นคู่แข่งกับอำนาจทางศาสนามิใช่ร่วมมือกันอย่างแต่ก่อน ซึ่งนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะเกิดขึ้นในระยะเดียวกับที่ขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยากำลังเปลี่ยนความเชื่อที่ว่า อำนาจทางศาสนาแต่อย่างเดียวเป็นบ่อเกิดของศิลปวิทยาทั้งหลายดังเช่นที่เป็นความเชื่อมาแต่ครั้งโบราณ และกำลังทำให้คนหมดความเลื่อมใสในอำนาจที่เร้นลับและในเรื่องโชคกลาง

สรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า ยุโรปสมัย ค.ศ. ๑๔๙๔ มีลักษณะสำคัญ ๔ ลักษณะด้วยกัน คือรัฐบาลกลางที่มีอำนาจ ชนชั้นกลาง ความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติ การแยกจากกันระหว่างอำนาจทางโลกและทางศาสนา หรืออาจกล่าวเป็นอีกแบบหนึ่งได้ว่า เป็นระยะของอำนาจแบบสมบูรณ ของการค้าพาณิชย์ ความรักชาติบ้านเมือง และความผกผันในทางโลก ซึ่งเป็นเครื่องแสดงว่าสมัยกลางกำลังเปลี่ยนเข้าสู่สมัยใหม่

คำบรรยาย บทที่ ๒

การฟื้นฟูศิลปวิทยา

๑

จากการสำรวจสภาพการเมืองในยุโรป ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ในบทที่แล้ว จะเห็นได้ว่า ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และสเปน ได้รวมกันเข้าเป็นปึกแผ่นแล้วภายใต้รัฐบาลกลางที่เข้มแข็งในรูปการปกครองระบบกษัตริย์ ส่วนอิตาลีและเยอรมันนั้นยังแตกแยกกันอยู่ ยังไม่มีความรู้สึกเป็นชาติ และอยู่ในสภาพที่จะตกเป็นเหยื่อของชาวต่างชาติที่จะเข้าไปรุกรานได้อย่างง่ายดาย

แต่ลึกกลงไปความรู้สึกชนิดใหม่กำลังเริ่มก่อตัวขึ้นในทุก ๆ แห่งและแพร่ไปทั่ว คือ ความรู้สึกต้องการปฏิวัติระบบสังคมของสมัยกลาง โดยเฉพาะในเรื่องความยึดมั่นในอำนาจที่คู่กันอยู่ คืออำนาจทางศาสนาและอำนาจของรัฐ ซึ่งความรู้สึกนี้ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการมองชีวิตโดยสายตาของคนสมัยใหม่ การที่โลกตื่นจากหลับ การรู้สึกสำนึกของคนเปรียบได้กับการเกิดใหม่นี้ คือสิ่งที่เราเรียกว่าขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) ซึ่งเป็นขบวนการที่ลึกลับและไม่มีจุดประสงค์ที่เด่นชัดแน่นอน ไม่อาจกล่าวได้ว่าขบวนการนี้มาจากไหน เกิดขึ้นเมื่อไร คืออะไร หรือจะนำไปสู่สิ่งใด มีความจริงอยู่แต่เพียงว่า ขบวนการนี้เกิดขึ้นแล้ว และได้เปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่าง นอกจากจะได้เปลี่ยนสภาพทางการเมืองดังที่ได้อ้างมาแล้ว ขบวนการนี้ยังได้ผลิตศิลปวิทยาแบบใหม่ วิทยาศาสตร์แบบใหม่ และวรรณคดีแบบใหม่ เป็นจุดเริ่มของยุคใหม่ในด้านความคิด ศิลธรรม และศาสนา

ถึงแม้ว่าขบวนการนี้จะเป็นเรื่องใหญ่จนไม่สามารถจะนำมากล่าวให้หมดในที่นี้ได้ และในบางด้านก็เกินขอบเขตของวิชาประวัติศาสตร์ แต่เราก็ควรที่จะพยายามศึกษาขบวนการนี้โดยสังเขปเพื่อที่จะเข้าใจถึงอิทธิพลที่ขบวนการนี้มีต่อวิวัฒนาการของยุโรป

๒

โคลัมบัส

ดังที่ทราบกันอยู่แล้วว่า การฟื้นฟูศิลปวิทยานี้เกี่ยวเนื่องกับการค้นพบโลกใหม่ในบางแง่ ปัญหาที่มีอยู่ว่า แง่ใด เป็นสาเหตุ หรือเป็นเหตุการณ์บังเอิญ หรือเป็นผล

สาเหตุที่จะเกิดการค้นพบทวีปอเมริกาขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากความร่ำรวยจากการผจญภัย และอีกส่วนหนึ่งจากหวังผลทางการเงิน นักเดินเรือรุ่นก่อน ๆ ได้พยายามเดินทางไปเพื่อค้นหา

๑๔

คาเธ่ย์ (Cathay) ซึ่งในขั้นแรกนั้นเชื่อกันว่าเป็นเหมือนสวรรค์บนพิภพตามแบบนิยาย ภาย
หลังคาเธ่ย์หมายถึงเมืองจีน หรือหมู่เกาะเครื่องเทศ หลายปีก่อนการเดินทางของโคลัมบัส
มีนักเดินเรือชาวโปรตุเกสหลายคนที่ได้แล่นเรือรอบแอฟริกาไปยังหมู่เกาะอินเดียตะวันออก ใน
ต้นศตวรรษที่ ๑๖ นักเดินเรือเหล่านี้ได้นำเครื่องเทศกลับมาขายในบรูจ (Bruges) และแอนทเวป
และแม้จะได้กำไรงดงาม แต่ราคายังถูกกว่าเครื่องเทศที่ขนมาทางบกจากเจนีส ทุกคนกำลัง
ต้องการเครื่องเทศสำหรับเก็บอาหารมิให้บูดเสีย แต่โปรตุเกสผูกขาดเส้นทางที่อ้อมแอฟริกา
ดังนั้นหากเรือสเปนหรืออังกฤษต้องการจะค้าเครื่องเทศบ้างก็จะต้องพยายามค้นหาเส้นทางไปสู่
หมู่เกาะเครื่องเทศใหม่ให้สั้นกว่าเส้นทางเดิม

ด้วยจุดประสงค์อันนี้ โคลัมบัสจึงออกเดินทางไปทางตะวันตกซึ่งไม่มีใครกล้าทำมา
ก่อน เพราะเป็นการขัดกับความเชื่อถือดั้งเดิมมาก พวกโรมันและพวกเมดิเตอร์เรเนียนเคยไป
แต่ทางตะวันออก ไม่ว่าจะไปแสวงหาของโบราณ ผจญภัย หรือเสี่ยงโชค นักเดินเรือชาว
โปรตุเกสเพียงแต่กลับมากันหาโลกเก่าอีกครั้งหนึ่งเท่านั้น การเดินทางรอบโลกของวาสโกตา-
กามา (Vasco da Gama) โดยผ่านทางแอฟริกาที่เคยมีผู้ทำมาแล้ว คือ อเล็กซานเดอร์มหาราช
เพียงแต่กลับทางกัน ถึงแม้ว่าเมื่อโคลัมบัสออกเดินทางไปทางตะวันตกเขาก็มิได้หวังว่าจะพบ
โลกใหม่ นอกจากส่วนใดส่วนหนึ่งของโลกเก่า เมื่อเขาค้นพบอเมริกา โคลัมบัสเองหาทราบไม่
ว่าเป็นโลกใหม่ แต่นึกว่าเป็นฝั่งตะวันออกของทวีปเอเชีย และข้าพเจ้าเชื่อว่าโคลัมบัสมีความ
เชื่อเช่นนั้นจนสิ้นชีวิต ความสำคัญของโคลัมบัสที่มีต่อสมัยนั้น คือการที่มีความคิดริเริ่ม และ
ความกล้าหาญที่กล้าเสี่ยงเดินทางไปทางตะวันตกเพื่อจะให้ถึงตะวันออก

ผลประโยชน์แรกที่เกิดจากการค้นพบทวีปอเมริกา และการที่คนเช่น ปิซาร์โร (Pizarro)*^๑
และคอร์เทส (Cortes)*^๒ เริ่มไปจับจองดินแดนในทวีปใหม่นี้ก็คือ เพิ่มปริมาณทองในยุโรป
ตามหลักเศรษฐกิจการเมือง ทองที่ได้มาจากทวีปอเมริกานี้ ในขั้นแรกทำให้สเปนร่ำรวย
มหาศาล แต่ขั้นต่อมาต้องยากจนลงอย่างมาก ทั้งนี้เพราะยังมีทองมากเท่าไรค่าก็ลดลงเท่านั้น
นอกจากนั้นทำให้คนไม่ชวนขวนขวายทำงานเท่าที่ควร เพราะมัวหวังน้ำบ่อหน้าและจับจ่ายใช้สอย
ด้วยเงินเชื่อ โดยมั่นใจว่าจะได้ทองจากอเมริกามาใช้ในที่สุด ฉะนั้นทองส่วนใหญ่ก็มีได้มา
ถึงมือเจ้าของ แต่ตรงไปยังเจ้าหน้าที่ ความจริงปรากฏว่าประมาณครึ่งหนึ่งของทองที่สเปนขน
จากอเมริกา จะผ่านตรงไปยังเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษและฮอลันดาที่ลิสบอน ส่วนอีกครึ่งหนึ่งก็จะ
ถูกพวกโจรสลัดอังกฤษและฮอลันดาแย่งชิงในขณะที่อยู่ในท้องทะเลลึก ด้วยเหตุนี้สเปนจึง
ค่อยๆ เรียนรู้ว่าทองมิใช่เป็นสิ่งที่ทำให้ร่ำรวย ส่วนพ่อค้าในลอนดอน แอนทเวป บอร์โด
เบรเมน และดานซิกกลับเรียนรู้วิธีที่จะหากำไรจากการค้าขายทางทะเล ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้
พวกพ่อค้าซึ่งเป็นชนชั้นกลางเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในทางการเมืองและสังคมของยุโรป
ทางตอนเหนือ

ผลอื่นๆ ที่เกิดจากการค้นพบอเมริกานั้น ส่วนมากมิได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องที่เรา

กำลังพูดถึง แต่ทุกคนก็ทราบดีว่าเมื่อคนรับรู้ว่าดินแดนที่ค้นพบเป็นทวีปใหม่ที่มีอารยธรรมของตนเอง เรื่องราวนิยายต่างๆ ของอเมริกาที่นักเดินเรือนำมาเล่าให้นักเขียนต่างๆ เกิดจินตนาการและถ่ายทอดออกเป็นหนังสือเกี่ยวกับอุดมคติและความใฝ่ฝันต่างๆ เช่น ยูโทเปีย*^๓ (Utopia) นิวแอตแลนติส (The New Atlantis)^๔ และเทมเพสต์ (The Tempest)^๕ เป็นต้น

ขอย้อนกลับมาตอบคำถามเดิมที่ว่าโคลัมบัสเกี่ยวเนื่องกับขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาอย่างไร ถ้าหากว่าโคลัมบัสเกิดก่อนสมัยนี้สักหน่อย เขาก็คงจะได้เดินทางไปปาเลสไตน์แทนที่จะไปทวีปอเมริกา เพราะว่าโคลัมบัสมีอารมณ์รักผจญภัยเช่นเดียวกับพวกครูเสดทั้งหลายในสมัยกลางเหมือนกัน แต่ในด้านความคิดแล้ว โคลัมบัสได้รับอิทธิพลมาจากขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา คือมีความคิดกล้าที่จะทำของใหม่ ๆ แปลก ๆ ซึ่งบรรพบุรุษไม่เคยทำมาก่อน และถ้าหากไม่เป็นเพราะอิทธิพลของวิทยาการใหม่ โคลัมบัสก็คงไม่มีพระราชินีมาส่งเสริมสนับสนุน และไม่มียิวมาช่วยเหลือในเรื่องการเงินสำหรับค่าเดินเรือคราวนั้น

๓

โคเปอร์นิคัส

การค้นพบโลกใหม่ของโคลัมบัสยังนับว่าสำคัญน้อยกว่า และไม่เป็นของแปลกเท่าการค้นพบเกี่ยวกับระบบสุริยจักรวาลโดยนักคณิตศาสตร์ชาวโปแลนด์ คือ นิโคลาอุส คอปเปอร์นิค (Nicolaus Copernick) หรือโคเปอร์นิคัส (Copernicus) จากการค้นพบนี้ทำให้โลกได้เรียนรู้และเลิกเชื่อคำสั่งสอนของทั้งทางโลกและทางศาสนาที่ว่า โลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดาวต่างๆ เป็นบริวาร ทฤษฎีที่เคยเชื่อกันแพร่หลายมากในสมัยก่อนก็คือ ทฤษฎีของพโตเลมี (Ptolemy)^๖ ที่ว่าสิ่งต่างๆ ในจักรวาลเรียงกันอยู่เป็นชั้นๆ รอบโลก และหมุนไปรอบๆ โลก แต่ทฤษฎีของโคเปอร์นิคัสค้านว่า ดวงอาทิตย์คือศูนย์กลางของจักรวาล โลกเป็นแต่เพียงดาวเล็กๆ ดวงหนึ่งที่หมุนรอบดวงอาทิตย์ การค้นพบนี้เป็นการเปลี่ยนความเชื่อเดิมจากหน้ามือเป็นหลังมือ แต่โคเปอร์นิคัสยังระมัดระวังตัวไม่ยอมเผยแพร่ทฤษฎีที่ค้นพบจนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๕๔๓ ลูกศิษย์คนหนึ่งของเขาจึงได้อาหนำหนังสือของโคเปอร์นิคัสเรื่องการโคจรของดวงดาว (De Revolutionibus Orbium Caelestium) ออกมาตีพิมพ์เป็นครั้งแรกซึ่งเป็นเวลาเพียง ๒-๓ วันก่อนโคเปอร์นิคัสจะถึงแก่กรรม และการค้นพบของเขามีได้มีอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์จนกระทั่งหลายสิบปีต่อมา แม้กระทั่ง ๕๐ ปีหลังจากที่โคเปอร์นิคัสค้นพบทฤษฎีใหม่แล้ว กาลิเลโอ (Galileo) ยังเกรงว่าจะถูกคนหัวเราะเยาะถ้าหากเขาจะยอมรับว่าเขาเชื่อทฤษฎีใหม่ และ ๗๐ ปีต่อมา กาลิเลโอจะต้องถูกเผาทั้งเป็นถ้าหากขึ้นดั่งต้นไม้ยอมปฏิบัติเสรีความเชื่อในทฤษฎีใหม่นี้ จนกระทั่งทุกวันนี้ แม้เราจะยอมรับว่าโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ ความรู้สึกนึกคิดของเรากียังคงยึดถือเอาโลกเป็นศูนย์กลางอยู่

ดินปืนและการประดิษฐ์

การค้นพบอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่รับกันว่าเกี่ยวข้องกับขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยายังมีอีกหลายประการ สิ่งแรกที่กาลิเลโอมีส่วนอยู่มากก็คือ การผลิตกล้องส่องทางไกล ความจริงชาวออกซฟอร์ดผู้หนึ่ง ชื่อ รอเจอร์ เบคอน (Roger Bacon) ได้ค้นพบการใช้เลนส์ต่าง ๆ เพื่อช่วยสายตาค้างแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ แล้ว รอเจอร์ได้ค้นพบว่า “แสงเป็นสิ่งที่ทำให้หักเหได้จากการหักเหจะสามารถทำให้มนุษย์สามารถอ่านตัวอักษรเล็ก ๆ ในระยะไกลได้ และยังสามารถทำให้หนังสือเล็ก ๆ ของฝุ่นและทรายได้ด้วย ด้วยวิธีนี้มนุษย์อาจสามารถมองดูดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดาวต่าง ๆ ได้เหมือนกับว่าอยู่ระยะใกล้ ๆ” ถึงกระนั้นกล้องส่องทางไกลก็เพิ่งจะมาประดิษฐ์กันขึ้นเป็นครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และยังไม่แพร่หลายจนกระทั่งหลายปีต่อมา

จดหมายของนักท่องเที่ยวนักการทูตชาวอังกฤษผู้หนึ่งในสมัยนั้น แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เป็นผลเนื่องมาจากการประดิษฐ์กล้องส่องทางไกลได้เป็นอย่างดี ท่านผู้นี้คือ เซอร์ เฮนรี วอตตัน (Sir Henry Wotton) และจดหมายที่เขียนขณะที่ท่านพักอยู่ในเวนิส ในปี ค.ศ. ๑๖๑๐ มีใจความว่า “ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (หมายถึงพระเจ้าเจมส์ที่ ๑) ถึงข้าแวปลกประหลาดชิ้นหนึ่งซึ่งข้าพระพุทธเจ้าคิดว่าพระองค์ไม่เคยทรงได้ยินข่าวใดแปลกประหลาดเช่นนี้มาก่อนเลย ข้าพเจ้าเกี่ยวกับหนังสือเล่มที่ส่งมาถวายนี้ด้วย (นับเป็นครั้งแรกที่ส่งออกจากเวนิส) หนังสือนี้เป็นของศาสตราจารย์ทางคณิตศาสตร์ผู้หนึ่งในพาตัว*๗” (หนังสือเล่มนั้นคือ Sidereus Nuncius ของกาลิเลโอ พิมพ์ในเวนิส ปี ค.ศ. ๑๖๑๐) “จากการใช้เครื่องที่ช่วยสายตา (ซึ่งช่วยทั้งขยายและทั้งเก็บวัตถุให้อยู่ในรูปเดิม) ที่ท่านผู้นี้เองได้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในฟลานเดอร์ส และได้จัดการแก้ไขให้ดีขึ้น ทำให้ค้นพบดาวฤกษ์ใหม่อีก ๔ ดวงที่โคจรอยู่รอบดาวพฤหัสบดี พบดาวฤกษ์ต่าง ๆ ซึ่งยังไม่เคยรู้จักมาก่อนอีกหลายดวง และยังพบต้นตอของทางช้างเผือกที่มนุษย์พยายามค้นคว้ามานานแล้ว ประการสุดท้าย ท่านผู้นี้ได้พบว่าผิวของดวงจันทร์มิใช่เรียบและกลมเช่นลูกฟุตบอล แต่เป็นตะปุ่มตะป่ำอยู่ทั่วไป ที่แปลกประหลาดที่สุดก็คือ ท่านผู้นี้กล่าวว่าแสงที่เห็นบนดวงจันทร์นั้น ที่แท้จริงคือแสงจากดวงอาทิตย์ที่สะท้อนไปจากโลก” (นั่นคือตอนที่เกิดจันทรคราส) “ดังนั้นทุกสิ่งที่ท่านผู้นี้ค้นพบเท่ากับว่าค่านกฎทางดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ทั้งหมด หนังสือเล่มนี้อาจทำให้ผู้ประพันธ์กลายเป็นผู้มีชื่อเสียงยิ่งใหญ่ หรือมิฉะนั้นก็เป็นผู้ที่จะถูกหัวเราะเยาะอย่างมากที่สุด” (Pearsall Smith)

สิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นได้อีกสิ่งหนึ่งก็คือดินปืน และสิ่งนี้ก็เช่นเดียวกับแว่นขยาย คือ รอเจอร์ เบคอน ดูเหมือนจะได้เคยรู้จักมาก่อน และได้บรรยายถึงอำนาจการระเบิดไว้ว่าทำให้เกิดเสียง

เหมือนฟ้าผ่า และมีแสงเหมือนฟ้าแลบ และสามารถเข้าถึงได้ในระยะไกลตามใจชอบ แต่ รอเจอร์ เบคอน มิได้เอาดินปืนมาใช้สำหรับยิง หรือบรรจุในปืนใหญ่ การที่มนุษย์นำเอาดินปืนมาใช้ในการทำลูกปืนในศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ นั้น เป็นการปฏิวัติในวิธีทำสงครามและมีผลกระทบกระเทือนไปถึงการวิวัฒนาการทางการเมืองด้วย ดินปืนทำให้การฆ่าฟันเป็นของง่าย คนที่มีปืนเพียงไม่กี่คนสามารถจะข่มขู่คนเป็นจำนวนมากที่ไม่มีอาวุธได้ การค้นพบดินปืนนี้มีประโยชน์มากสำหรับกษัตริย์ใหม่ ๆ ที่กำลังทรงพยายามปราบปรามคู่แข่งลง เพื่อที่จะสร้างระบบการปกครองแบบอำนาจเด็ดขาดขึ้น กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจสมบูรณ์นี้ทรงเป็นผู้ผูกขาดการใช้ปืนใหญ่อยู่เป็นเวลานาน ที่ปืนใหญ่ของกษัตริย์ฝรั่งเศสสมัยอัครจักริกไว้อย่างเหมาะสมเจาะว่า “นี่คือสิ่งที่กษัตริย์ใช้สำหรับชี้ขาดในกรณีพิพาท” แต่ในระยะยาวการค้นพบดินปืนทำให้เกิดผลทางประชาธิปไตยมากขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะการรบสมัยโบราณส่วนมากเป็นการรบระหว่างพวกอัศวินขี่ม้าใส่เสื้อเกราะ หรือระหว่างทหารที่ถือทวน การรบแบบแรกเป็นของแพง และส่วนมากพวกอัศวินต่าง ๆ เป็นของเจ้านายที่รวยพอที่จะใช้เงินส่วนตัวเลี้ยงพวกอัศวินเหล่านั้น และการรบแบบทหารม้าก็เป็นของที่ต้องฝึกฝนให้มีความชำนาญ ส่วนการรบแบบที่สองก็เช่นกัน คือ เป็นของยากและต้องฝึกฝนนานกว่าจะมีความชำนาญ ทหารทวนที่เก่ง ๆ ส่วนมากเป็นพวกทหารรับจ้างชาวสวิสและเยอรมันที่มารับจ้างรบในฤดูร้อนและเรียกค่าจ้างแพง เมื่อมีผู้พบดินปืนและนำมาใช้เป็นอาวุธ ปืนที่ใช้ในตอนแรกยิงได้ช้าและสู้ชนะไม่ได้ แต่ในไม่ช้าก็กลายเป็นอาวุธที่ใช้ง่าย ถูก และได้ผลดีที่สุด เหมาะสำหรับพลทหารธรรมดาใช้ พวกชาติที่รวมกันได้ใหม่ ๆ นิยมใช้ทหารที่เกณฑ์มาจากพลเมือง และทหารประเภทนี้นับวันจะทวีจำนวนมากขึ้น จนมาแทนที่ทหารรับจ้าง ใคร ๆ ก็สามารถเรียนวิธีใช้ปืนได้ และมีมือยิงปืนของแต่ละคนก็มักจะไม่เด่นหรือด้อยกว่ากันนัก ฉะนั้นขนาดของกองทัพจึงขยายใหญ่ขึ้น กองทัพอันประกอบด้วยคนหมู่มากที่มีระเบียบวินัยเกิดขึ้นแทนวีรบุรุษที่มีพฤติกรรมประหลาด ๆ ของสมัยก่อนหน้าที่มีการจัดเตรียมกองทัพและหาอาวุธผ่านจากมือของพวกเขาเจ้าสมัยฟิวด์ลมาสู่ผู้ที่มีความรู้ทางการทหาร และในสุดท้ายมาสู่รัฐ ด้วยเหตุนี้ยุโรปจึงเข้าสู่ยุคของสงครามที่เป็นของคนทั้งชาติ และใช้กองทัพของแต่ละชาติรบพุ่งกัน แต่ในไม่ช้าการพบดินปืนก็นำยุโรปไปสู่ภาวะที่รัฐบาลซึ่งไม่ได้รับความนิยมนิยมจากประชาชน เริ่มรู้สึกหวาดหวั่นที่จะต้องเผชิญหน้ากับฝูงชนที่มีอาวุธครบมือ

๕

การพิมพ์

มีการค้นพบอีกชนิดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา และมีผลกระทบกระเทือนขบวนการนี้เท่า ๆ กับการค้นพบโลกใหม่และระบบสุริยจักรวาลเหมือนกัน สิ่งนี้คือการค้นพบวิธีพิมพ์หนังสือ

จริงอยู่ที่อายุยุโรปรู้จักการพิมพ์แบบใช้บล็อกไม้มาก่อนสมัยฟื้นฟู แต่ไม่ได้ใช้กันมาก จนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ เมื่อมีผู้คิดทำกระดาษขึ้นเป็นสิ่งที่ใช้พิมพ์ได้ในราคาถูก ถึง กระนั้นก็ตาม ยังไม่มีผู้ใดคิดพิมพ์หนังสือขึ้น จนกระทั่งกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เมื่อ กูเทนเบิร์ก (Gutenberg) และ ฟุสต์ (Fust) แห่งแคว้นไมนส์คิดพิมพ์หนังสือเล่มแรกขึ้น ด้วยแบบตัวพิมพ์ทำด้วยโลหะที่เขาเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น ในเรื่องการพิมพ์แบบใหม่นี้อังกฤษ ล้าหลังเยอรมันประมาณหนึ่งชั่วอายุคน

การค้นพบการพิมพ์ทำให้เกิดผลอะไรบ้าง? บางทีการที่คนเราปัจจุบันนี้อยู่ใต้อิทธิพล ของสิ่งพิมพ์ประเภทใหม่อีกประเภทหนึ่งมากเกินไป คือหนังสือพิมพ์รายวันและแมกกาซีน ต่าง ๆ ทำให้ไม่สามารถจะตอบคำถามนี้ได้โดยไม่มีคำถามล้าเอียง แต่ก็มิใช่หรือสองสิ่งที่เรา อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการประดิษฐ์แท่นพิมพ์

ประการแรกก็คือ การพิมพ์ทำให้วิทยาการและการค้นคว้าต่าง ๆ ในด้านวิทยาศาสตร์ แพร่หลาย ก่อนมีแท่นพิมพ์หนังสือต้องเขียนขึ้นด้วยลายมือคน และหนังสือเล่มหนึ่ง ๆ ต้อง ใช้ความพากเพียรมาก และถือเป็นศิลปะชิ้นหนึ่ง คนจำนวนน้อยเท่านั้นที่มีเงินพอที่จะซื้อ หนังสือมาไว้ในครอบครอง นักศึกษาที่จนหน่อยจะต้องไปคัดลอกหนังสือทั้งเล่มด้วยตนเอง ก่อนที่จะอ่านได้ และส่วนมากใช้วิธีจำวิชาการต่าง ๆ ไว้ในสมอง

เมื่อมีผู้ประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ขึ้น นักประพันธ์สามารถเอ่ยถึงหนังสือเล่มใดเล่มหนึ่ง ได้ โดยถือว่าผู้อ่านมีโอกาที่จะไปอ่านหนังสือนั้น ๆ ได้เอง นี่เป็นการเปลี่ยนลักษณะของ ความรู้ของมนุษย์ คือถ้าในสมัยก่อนเคยมีเพียงคนเดียวที่สามารถจะตอบคำถามอันหนึ่งได้ มาถึง เวลานั้นอาจมีถึงสิบคนที่จะบอกได้ว่าให้ไปหาคำตอบคำถามนั้นได้ที่ใด ลักษณะของหนังสือก็ เปลี่ยนไปด้วย หนังสือมีขนาดเล็กกลงและถูกลง ทั้งนี้เพราะว่าไม่มีความจำเป็นที่ผู้เขียน หนังสือเล่มใดจะต้องเขียนถึงข้อความอันใดอันหนึ่งที่เขาเอามาอ้างอิงโดยละเอียด หรือถ้าต้อง การจะคัดลอกความคิดของผู้ใดก็ไม่จำเป็นต้องเอาความคิดเห็นนั้น ๆ ลงมาเขียนทั้งหมด แต่อาจ อ้างถึงหนังสือที่ผู้นั้นได้ประพันธ์ไว้

ประการที่สอง การพิมพ์ทำให้รัฐบาลมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ข้อแรกก็ เดียวการพิมพ์ทำให้รัฐบาลสามารถที่จะเผยแพร่ข่าวราชการ พระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ ตลอดจนการโฆษณาชวนเชื่อได้ง่ายขึ้น และถ้าต้องการก็อาจจะดำเนินการปกครองโดยขอ ความเห็นชอบ และความร่วมมือจากราษฎรแทนที่จะปกครองโดยใช้อำนาจเผด็จการ นอกจากนั้นการพิมพ์ยังทำให้ราษฎรสามารถที่จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้ง่ายขึ้น ปลอดภัยขึ้น และมีผลดีขึ้น เพราะใคร ๆ ก็สามารถพิมพ์บทความโดยไม่ลงชื่อหรือเขียนโคลงกลอนกล่าวร้ายต่าง ๆ โดยไม่ต้องเปิดเผยนาม ดังนั้น เราอาจกล่าวได้โดยไม่ผิดจากความจริงนักว่าการพิมพ์ทำให้เกิดมติมหาชนขึ้น (Public opinion) เพราะเปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ แสดงความคิดเห็นของตนให้ผู้อื่นรู้ได้

ประการที่สาม การพิมพ์ทำให้เกิดวรรณคดีของชาติขึ้น ในขั้นแรกการพิมพ์ใช้สำหรับตีพิมพ์หนังสือคลาสสิกภาษากรีกและละติน แต่ภายหลังเช่นเมื่อ ลูเธอร์*๘ ต้องการทำให้การโจมตีสำนักสันตะปาปาที่กรุงโรมของเขาแพร่หลายขึ้น หรือเมื่อคาลวินต้องการสนับสนุนพวกฮูเกอโนท์ (Huguenot)*๙ คนเหล่านี้หันมาใช้ภาษาของตน หรือมีฉะนั้นก็แปลหนังสือที่ตนเขียนไว้เป็นภาษาละตินออกเป็นภาษาเยอรมันและฝรั่งเศส การพิมพ์ช่วยให้บุคคลทั้งสองสามารถพิมพ์หนังสือได้เป็นจำนวนมาก เมื่อมีผู้นำเอาภาษาของแต่ละชาติซึ่งแต่ก่อนใช้กันเป็นเพียงภาษาพูดมาใช้เขียนด้วย จึงทำให้เกิดวรรณคดีใหม่ขึ้น คือวรรณคดีของแต่ละชาติ

ประการสุดท้าย มีหนังสือเล่มหนึ่งคือพระคัมภีร์ (Bible) ซึ่งแม้ทุกคนถือว่าเป็นหนังสือที่รวมความจริงต่างๆ ไว้ ถือเป็นมาตรฐานของความประพฤติ เป็นรากฐานของสังคม แต่ก็เป็นหนังสือที่ทุกคนต้องยอมเชื่อโดยไม่ได้มีโอกาสอ่านเอง เพราะหนังสือเล่มนี้เขียนไว้เป็นภาษาซึ่งทุกคนไม่สามารถเข้าใจได้ คือเขียนเป็นภาษากรีก ฮีบรู และละติน ดังนั้นจึงไม่มีผู้ใดกล้าเข้าไปแตะต้องพระคัมภีร์อยู่เป็นเวลานาน จนกระทั่ง ๖๐ ปีหลังจากที่ได้ค้นพบการพิมพ์ และได้พิมพ์หนังสือออกมาถึง ๒,๔๐๐ เล่มแล้ว จึงได้มีผู้พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับภาษากรีกออกมาเป็นครั้งแรก เราคงพอจะนึกภาพได้ว่า การพิมพ์หนังสือเล่มนี้ออกมาจะก่อให้เกิดปฏิกริยาอย่างไรในหมู่คนซึ่งได้เคยมีความรู้เกี่ยวกับพระคัมภีร์ของศาสนาของตนแต่เพียงเฉพาะบางตอนที่พวกพระนำมาใช้ในพิธีศาสนาในวัดเท่านั้น แต่บัดนี้ตนสามารถอ่านได้เองทั้งเล่มโดยลูเธอร์และเลอเฟฟวร์ (Lefèvre)*๑๐ เป็นผู้แปลออกมาเป็นภาษาพื้นเมือง แม้แต่พวกนักบวชเองก็คงจะตกใจไม่น้อยเมื่อได้อ่านพระคัมภีร์ภาษาละตินฉบับใหม่ซึ่งอีราสมุส (Erasmus)*๑๑ แปลออกมาจากฉบับภาษากรีก และได้พบว่าพระคัมภีร์ภาษาละตินฉบับที่เรียกว่า พระคัมภีร์วัลเกต (Vulgate)*๑๒ ที่เคยใช้อยู่เดิมและเชื่อถือกันว่าเป็นฉบับที่ถูกต้องทุกประการนั้น แท้จริงมีที่ผิดพลาดอยู่หลายแห่ง บรรดานักบวชทั้งหลายคงจะมีความรู้สึกแตกต่างกันออกไปเมื่อได้อ่านคำเปรียบเปรยของอีราสมุสที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างคำสอนของพระเยซูคริสต์ โดยเฉพาะ “คำสอนบนยอดเขา” (Sermon on the mount)*๑๓ กับนโยบายและอิทธิทธิต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในสำนักสันตะปาปาเวลานั้น นักบวชบางองค์คงจะอ่านคำวิพากษ์วิจารณ์นี้ด้วยความหัวนแกรง แต่ก็คงมีบางองค์ที่แอบเห็นด้วย ดังนั้น การพิมพ์นั่นเองที่ทำให้ขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปศาสนา

๖

ขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาในอิตาลี

ได้กล่าวมามากแล้วถึงการค้นพบต่าง ๆ ที่มากับขบวนการฟื้นฟู ต่อไปนี้ใครจะขอกล่าวว่าจะอะไรคือขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา เราจะเข้าใจถึงขบวนการนี้ดีขึ้นถ้าจะพิจารณา

ชั้นต่าง ๆ ที่ขบวนการนี้ก่อเป็นรูปขึ้น ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น ๔ ระยะ คือ

ระยะแรก ที่เรียกว่าระยะคลาสสิก (Classical period) ซึ่งอาจเรียกได้ว่า “การย้อนกลับไปสู่โรม” บางท่านอาจรู้สึกประหลาดใจว่าขบวนการที่เสนอจะก้าวหน้าเช่นขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา นี้ จะเริ่มขึ้นด้วยการกลับไปศึกษาของเก่าแก่โบราณ แต่การศึกษาประวัติศาสตร์จะทำให้ท่านคุ้นเคยกับความจริงข้อนี้ได้ในไม่ช้า และเป็นบทเรียนที่สำคัญที่ท่านจะได้รับจากการเข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด แหล่งที่เคยเป็นที่กำเนิดวิทยาการที่สูญหายไปแล้ว อาจเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดความคิดเห็นใหม่ ๆ ได้ อิตาลีซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของขบวนการศิลปวิทยา เคยเป็นศูนย์กลางของประเพณีของโรมโบราณ ที่ประทับของจักรพรรดิและศูนย์กลางของจักรวรรดิ ความสำคัญอันนี้ยังคงอยู่ในรูปขององค์สันตะปาปาและแว่นแคว้นของพระองค์ (Papal States) แต่ก่อนที่โรมจะกลายเป็นจักรวรรดิ โรมเคยเป็นสาธารณรัฐมาก่อน และได้ให้ตัวอย่างที่ดีของการปกครองแบบนี้ไว้หลายอย่าง โรมเคยผลิตวรรณคดีที่เป็นที่สองรองจากของกรีก ตีกรามซึ่งแม้ในปัจจุบันจะอยู่ในสภาพปรักหักพัง ก็ยังเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมที่เรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ แต่สง่างามที่สุดในโลก การที่เรินซี (Rienzi)^{๑๔} รื้อฟื้นระบบกงสุลและสภาเซเนตของสาธารณรัฐโรมในสมัยโบราณก็ดี หรือการที่เพทราก (Petrarch)^{๑๕} ผู้ซึ่งมีความเลื่อมใสในภาษาละตินของซีเซโรเหลือเกินจนไม่ยอมอ่านหนังสือเรื่อง เดคาเมอรอน (Decameron)^{๑๖} ก็ดี และไม่เห็นด้วยเป็นอย่างมากที่ดังเต (Dante)^{๑๗} เสนอบทประพันธ์ของเขาเป็นภาษาอิตาเลียนก็ดี หรือการที่สันตะปาปาจูเลียสที่ ๒ ตัดสินพระทัยรื้อวิหารเซนต์ปีเตอร์เก่าลงเพื่อสร้างโบสถ์มหาวิหารตามแบบสถาปัตยกรรมของโรม เหล่านี้ล้วนแสดงว่าทั้ง ๓ ท่านนั้นตกอยู่ใต้อิทธิพลของขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาในระยะแรกทั้งสิ้น คือแต่ละท่านต้องการที่จะหันกลับไปหาความรุ่งเรืองของสมัยโรมัน

ผลที่สืบเนื่องมาจากระยะแรกของขบวนการนี้มี ๒ ประการ คือ การหันกลับไปสนใจศึกษาเรื่องราวของสมัยโบราณและศิลปะของสมัยก่อนที่ศาสนาคริสต์จะถือกำเนิด ความสนใจในเรื่องโบราณนี้มีได้หมายความว่า จะพยายามเลียนแบบภาษาที่ตายแล้ว แต่เป็นการสืบค้นไปถึงต้นตอของขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยังคงถือปฏิบัติกันอยู่แม้ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยานั่นเอง กรุงโรมกลายเป็นโรงเรียนสำหรับศึกษาวิชาการปกครองและการสงคราม เป็นที่น่าสังเกตว่าตั้งแต่โบราณมาจนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ผู้ที่มีการศึกษาก็ทั้งหลายอดไม่ได้ที่จะมองปัญหาการเมืองต่างๆ ด้วยสายตาของ เคโท หรือ ซีเซโร ซึ่งเป็นรัฐบุรุษที่มีชื่อเสียงสมัยสาธารณรัฐโรม ผลประการที่สองของขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาในระยะแรกนี้ คือ อิทธิพลเหนือศิลปะและวรรณคดี นับแต่ขึ้นไปเนื้อหาที่ใช้ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับคริสต์ศาสนาเท่านั้น แต่ศิลปินและกวีได้หันกลับไปหาเทพนิยาย และตำนานของสมัยก่อนกำเนิดของศาสนาคริสต์ด้วย นอกจากนี้ คนในสมัยกลางมิได้ถือความสวยงามเป็นเรื่องสำคัญ แต่ถือว่าความสวยงามที่บังเอิญมีอยู่ในศิลปะและวรรณคดีต่าง ๆ เป็นผลพลอยได้อันเนื่องมาจาก

จุดมุ่งหมายอื่นที่ถือว่าเป็นประโยชน์กว่าทั้งสิ้น แต่สมัยนี้หันมาสนใจเรื่องความงามโดยตรง และคำกล่าวที่ว่า “ศิลปะเพื่อศิลปะ” ก็กลายมาเป็นคติพจน์ของศิลปินสมัยใหม่

ระยะที่สอง หรือที่เรียกว่าระยะมนุษยธรรม (Humanistic period) ก็สืบต่อมาจากระยะแรกนั่นเอง และอาจกล่าวได้ว่าเป็นระยะที่ “ย้อนกลับไปสู่กรุงอะเธนส์” ทั้งนี้เพราะไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง วรรณคดี หรือศิลปะ ชาวโรมันได้มาจากชาวกรีกทั้งสิ้น เมื่อคนหันมาศึกษาศิลปวิทยาของโรมันจึงอยากที่จะศึกษาถึงต้นตอของศิลปวิทยาการเหล่านั้น เมื่อย้อนหลังไปศึกษาเรื่องของสาธารณรัฐของซีเซโรได้ การที่จะย้อนขึ้นไปถึงสมัยของเพริคลีส^{๑๘} ก็เป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยาก คนยิ่งได้ศึกษาภาษาละตินมากเท่าไรก็ยิ่งเห็นความจำเป็นที่จะต้องรู้ภาษากรีกมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นจึงมีการค้นหาต้นฉบับหนังสือภาษากรีกต่างๆ ตามห้องสมุดในโบสถ์วิหาร มีการเดินทางไปกรุงคอนสแตนติโนเปิลเพื่อไปค้นหาหนังสือกรีก และจ้างอาจารย์กรีกมาสอนในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในอิตาลี ถึงแม้ว่าคนส่วนมากจะเชื่อว่าศิลปวิทยาของกรีกแพร่หลายเข้ามาในยุโรปซึ่งไม่มีการศึกษาหลังจากที่กรุงคอนสแตนติโนเปิลถูกพวกเตอร์กตีแตก เมื่อ ค.ศ. ๑๔๕๓ แต่ที่จริงการศึกษาภาษากรีกได้แพร่หลายมากในอิตาลีตั้งแต่ประมาณร้อยปีก่อนกรุงคอนสแตนติโนเปิลจะแตกแล้ว จากอิตาลีศิลปวิทยาของกรีกก็ได้แพร่ไปสู่ทุกมหาวิทยาลัยในยุโรป จนอีราสมุสสามารถบันทึกไว้ได้ในปี ค.ศ. ๑๔๙๘ โดยไม่ผิดความจริงว่า มหาวิทยาลัยในอังกฤษสามารถสอนทุกอย่างที่สอนกันอยู่ในอิตาลีได้ หรือมากกว่าเสียด้วยซ้ำ สรุปได้ว่าขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาที่เกี่ยวกับทั้งทางด้านศิลปะและวรรณคดีมิได้หยุดอยู่แต่ที่โรม แต่ได้ย้อนไปถึงอะเธนส์ด้วย คือ จากระยะคลาสสิก (Classicism) กลับไปยังระยะมนุษยธรรม (Humanism) หรือจากการศึกษาถึงกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดต่างๆ ของโรม กลับไปสู่การศึกษาและการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีของกรีก

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าขบวนการทั้ง ๒ ระยะนี้ต่างกันมาก เพราะต่างก็มีหลักการต่างกัน คือ ระยะคลาสสิกเป็นระยะที่มุ่งไปในเรื่องระเบียบวินัยและกฎเกณฑ์ต่างๆ ส่วนระยะมนุษยธรรมเน้นไปถึงเรื่องเสรีภาพ และความแตกต่างซึ่งไม่มีทางจะประสานกันได้อย่างแท้จริงนี้ ได้กลายมาเป็นต้นเหตุของความยุ่งยากต่างๆ ไม่แต่ในทางศิลปวิทยาเท่านั้น แต่ในทางการเมืองและศีลธรรมของสังคมด้วยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ระยะที่สาม เรียกว่าระยะทางศาสนาหรือระยะที่เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งถ้าจะเทียบแบบเดียวกับระยะ ๒ ระยะที่กล่าวมาแล้ว ก็อาจพูดได้ว่าระยะนี้ “ย้อนกลับไปสู่ยูเรูซาเลม” ในขั้นแรกนี้เรายังไม่พูดถึงการปฏิรูปทางศาสนา (Reformation) หรือประเทศและสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดขบวนการปฏิรูปศาสนา ข้าพเจ้าต้องการจะชี้ให้เห็นว่าความต้องการปฏิรูปศาสนาได้มีขึ้นอย่างน้อยประมาณร้อยปีก่อนสมัยลูเธอร์ การที่ประชาชนพากันตำหนิและวิจารณ์ถึงการคุมขังที่อาวินยอง^{*๑๙} และการแตกแยกครั้งใหญ่^{*๒๐} ทำให้เกิดขบวนการตั้งคณะกรรมการปกครองทางศาสนาขึ้น (Conciliar Movement) หรือขบวนการที่พยายามจะร่างธรรมนูญของ

ทางศาสนาขึ้น ถึงแม้ว่าสำนักสันตะปาปาจะปราบขบขวนการนี้ได้แต่ก็ทำให้สถาบันนี้เสื่อมความ
ศักดิ์สิทธิ์ลง ในสายตาของประชาชนทั่วไป องค์สันตะปาปามีได้เป็นผู้นำทางค่านิจใจของ
ยุโรป ดังเช่นสมัยที่เป็นผู้นำชาวคริสเตียนในยุโรปทุกชาติไปรบกับพวกนอกศาสนาในสงคราม
ครูเสด แต่ลดลงมาเป็นเพียงประมุขของรัฐ ๆ หนึ่ง และไม่มีอำนาจหรือสิทธิอันใดนอกเหนือ
ไปจากประมุขของรัฐคนอื่น ๆ การวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งเพิ่มมากขึ้นทุกที แสดงให้เห็นถึงความ
เสื่อมของศาสนจักร คนโจมตีความร่ำรวยและอำนาจทางโลกของสันตะปาปา ความเกียจคร้าน
และไม่มีศีลธรรมของพวกพระ การขายใบไถ่บาปและพิธีศาสนาอื่น ๆ แต่คำวิจารณ์เหล่านี้ก็
ยังไม่เกิดผลเท่าใด ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนมากยังหัวโบราณและยังเชื่อมั่นในอำนาจของ
ศาสนจักร มีความเกรงกลัวความคิดเห็นใหม่ ๆ เพราะไม่ทราบว่าจะสิ่งใดจะเกิดขึ้นถ้าตนไปเชื่อ
ความคิดเห็นใหม่ ๆ เหล่านี้ และสิ่งนี้เองที่ขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาเปลี่ยนบรรยากาศของ
สมัยเดิม การที่โคลัมบัสกล้าเสี่ยงแล่นเรือไปทางตะวันตกเพื่อหาทางไปสู่ตะวันออก ทำให้คน
ลดความกลัวในสิ่งใหม่ ๆ ลง การประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ทำให้วิชาการต่าง ๆ แพร่หลายในหมู่ชน
ทั่วไป การศึกษาใหม่ ๆ การศึกษาเกี่ยวกับโรมสมัยโบราณ (ซึ่งอันที่จริงก็แสดงให้เห็นว่าไม่ผิด
กับโรมสมัยสันตะปาปามากนัก) การได้อ่านพระคัมภีร์ใหม่ฉบับที่แท้จริง*^{๒๑} สิ่งเหล่านี้กระตุ้น
ให้คนกล้ากลับมาโจมตีศาสนาอีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้โจมตีอย่างแรง อาวุธที่ใช้ในการโจมตีก็
เป็นของใหม่ ความขัดแย้งระหว่างพวกมนุษยธรรมนิยม^{๒๒} และพวกนักบวช ระหว่างคนหัว
โบราณและคนหัวสมัยใหม่ที่รักเสรีภาพเป็นของที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นักวิพากษ์วิจารณ์เช่นอีราส-
มุสหรือลูเธอร์ ไม่จำเป็นต้องหาข้อตำหนิศาสนาขึ้นมาใหม่ ๆ เพื่อเรียกความสนใจจากประชาชน
เพราะสมัยนี้เครื่องพิมพ์พร้อมที่จะพิมพ์ข้อความต่าง ๆ และประชาชนก็พร้อมที่จะอ่านหนังสือ
ทุกชนิด ทางสันตะปาปาไม่สามารถจะปราบหรือขู่ผู้มีความคิดขัดแย้งได้ง่ายดังเดิม ดังนั้นจึง
กล่าวได้ว่า ขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาทำให้การปฏิรูปทางศาสนาเป็นผลสำเร็จขึ้นได้

ทางสันตะปาปาได้ตอบการโจมตีเหล่านี้โดยวิธีใด ทางศาสนจักรใช้ทั้ง ๒ วิธีคือ การ
ให้การอุปถัมภ์และการปราบปราม สันตะปาปาควรจะได้รับความชมเชยที่ว่าไม่ได้หันมาใช้วิธี
การปราบปรามจนกระทั่งวินาทีสุดท้ายเมื่อเกิดตกใจกลัวการโจมตีเหล่านี้อย่างจริงจัง ข้าพเจ้า
จะได้กล่าวถึงขั้นการปราบปรามนี้ เมื่อกล่าวถึงขบวนการต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนา (Counter
Reformation) ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ วิธีอุปถัมภ์เป็นวิธีการที่เหมาะสมและเกือบจะได้ผล
สันตะปาปาสสมัยนี้เกือบจะทำให้โรมกลายเป็นศูนย์กลางของการโจมตีศาสนาในแง่ต่าง ๆ ด้วย
การอุปถัมภ์นักวิพากษ์วิจารณ์หลายคน เช่น สันตะปาปานิโคลัสที่ ๕ เลียงควัลลา (Valla) นัก
คิดคนแรกทีกล่าวว่าสันตะปาปาไม่มีสิทธิที่จะมีอำนาจและความเป็นอยู่อย่างที่สันตะปาปาเป็น
อยู่ในเวลานั้น และเป็นคนที่รับผิดชอบในการพิมพ์หนังสือเรื่อง “ผู้ปกครอง”*^{๒๓} (The Prince)
ของแมเคียเวลลี สันตะปาปาปิอุสที่ ๒ หัวเราะ เมื่อมีคนพิสูจน์ว่า เอกสารที่เรียกกันว่า “ของ
ขวัญของคอนสแตนติน” (The Donation of Constantine)*^{๒๔} ซึ่งนักกฎหมายของสันตะปาปา

หลายชั่วคนใช้เป็นเอกสารอ้างอิงเป็นเอกสารปลอม นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงยอมให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ได้มากจนกระทั่งเป็นที่กล่าวว่า พระองค์เป็น “ผู้ให้กำเนิดเสรีภาพในการพูด” (Acton) สันตะปาปาลีโอที่ ๑๐ ยอมรับหนังสือคัมภีร์ฉบับกรีกที่อีราสมุสเป็นผู้แปล และที่อีราสมุสเขียนโจมตีพวกนักบวช ทรงพระสรวลชอบพระทัยเมื่อได้อ่านข้อความเหล่านั้น

การที่สันตะปาปาทรงดำเนินบทบาทเช่นนั้นก็เพราะมีแผนการลึกลับซึ่ง คือต้องการทำให้นักวิพากษ์วิจารณ์พากันเข้าใจผิด เช่น ลูเธอร์เองก็เกือบจะเลิกโจมตีการขายใบไถ่บาป เพราะเข้าใจว่าสันตะปาปาลีโอที่ ๑๐ เป็นผู้มีความคิดก้าวหน้าและต้องการทำการปฏิรูปเช่นเดียวกับตน ที่ทำของสันตะปาปาทำให้อีราสมุสยึดมั่นอยู่กับฝ่ายศาสนาและเป็นปฏิปักษ์ต่อลูเธอร์ แต่นโยบายเหล่านั้นใช้ไม่ได้ผลนาน เพราะไม่ได้เป็นนโยบายที่แสดงความต้องการที่จะแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่บกพร่องอย่างจริงจัง แต่เป็นการแสดงว่าไม่เห็นความสำคัญของการวิพากษ์วิจารณ์ สันตะปาปาทุกองค์ในสมัยนี้ (นอกจากเอเดรียนที่ ๖) เป็นคริสเตียนแต่ในนาม แต่ใจจริงเป็นพวกไม่มีศาสนา ดังนั้นเมื่อนักวิพากษ์วิจารณ์พบความจริงข้อนี้จึงไม่ยอมอะลุ่มอล่วยต่อไป สำนักสันตะปาปาตกใจจึงเปลี่ยนนโยบายใหม่ จากการเอาใจมาเป็นการปราบปราม

๓

ขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาในเยอรมนี

ระยะทั้งสามของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาที่กล่าวมาแล้ว เริ่มต้นในอิตาลีหรือในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่อยู่ทางตอนใต้ ๆ ของภูเขาแอลป์ แต่ระยะที่สี่มิได้เกี่ยวข้องกับอิตาลีเลย ระยะนี้เริ่มขึ้นเมื่อการฟื้นฟูศิลปวิทยาข้ามภูเขาแอลป์ และมีลักษณะเป็นเยอรมัน หรือที่เรียกว่าการฟื้นฟูศิลปวิทยาทางเหนือ (Northern Renaissance) ซึ่งมีลักษณะพิเศษของตัวเอง

เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น? คำตอบก็คือ แม่น้ำไรน์และดานูบเป็นสิ่งที่แยกพวกชนชาติโรมานซ์ (Romance) ซึ่งเคยอยู่ใต้จักรวรรดิโรมัน และยังใช้ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ยังเป็นกิ่ง ๆ โรมันออกจากชนชาติที่สืบเชื้อสายมาจากพวกอนารยชนเผ่าทิวาทอนิก ผู้ซึ่งไม่เคยได้รับอิทธิพลของอารยธรรมโรมัน ถึงแม้การกล่าวกว้าง ๆ ถึงลักษณะประจำชาติจะเป็นสิ่งที่เปื้อนอันตราย ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวความจริงทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับนิสัยของคนอิตาเลียนและเยอรมันว่า ขณะที่ชาวอิตาเลียนเป็นศิลปิน ชาวเยอรมันเป็นคนจริงจังเอางานเอการ ขณะที่ชาวอิตาเลียนถนัดในทางวิพากษ์วิจารณ์ ชาวเยอรมันจะไม่พอใจเพียงแค่นั้น แต่จะลงมือแก้ไขหรือสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เป็นประโยชน์ขึ้นมา ชาวอิตาเลียนเคร่งต่อการพิธีต่าง ๆ แต่คนเยอรมันสนใจในเรื่องศีลธรรม คนอิตาเลียนเชื่อถือในโชคกลาง คนเยอรมันเป็นนักปรัชญา คนอิตาเลียนถือว่าศาสนาและศีลธรรมไม่ใช่เป็นของคู่กัน ส่วนเยอรมันถือว่าปัญหาเกี่ยวกับศาสนาทุกข้อเป็นเรื่องของจิตสำนึกและศีลธรรม คนอิตาเลียนได้รับการอบรมมาให้เกรงกลัวต่อสิ่งที่ตนไม่สามารถเข้าใจได้ สำหรับคนเยอรมันนั้นความเร้นลับต่าง ๆ กระตุ้นให้

เกิดความรู้สึกอยากสำรวจ และค้นหาข้อเท็จจริงให้ได้ ชาวอิตาเลียนที่เป็นคริสเตียนจะยอมเชื่อสิ่งต่าง ๆ ที่พระสังฆสอน ส่วนเยอรมันจะไม่ยอมเชื่อจนกว่าจะได้มาชบคิดจนกระทั่งเห็นจริงด้วยตนเอง เมื่อเป็นดังนี้จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ความคิดเห็นอันเดียวกันจะทำให้เกิดผลผิดกันมากในทางเหนือและทางใต้ของภูเขาแอลป์ การฟื้นฟูศิลปวิทยาในเยอรมันไม่ได้ผลิตศิลปินหรือสถาปนิกมากเท่าของอิตาลี แต่ได้ทำให้เกิดการพิมพ์ การค้นพบทางค่านวิทยาศาสตร์ และการจัดระเบียบความเป็นอยู่ของชาวเมืองให้เกิดประโยชน์และเหมาะสม นักวิทยาศาสตร์เยอรมันมิได้พอใจแต่เพียงหาข้อบกพร่องของสันตะปาปาเช่นพวกอิตาลี แต่ได้สร้างลัทธิลูเธอร์ (Lutheranism) ขึ้นมาเป็นสิ่งทดแทนของเดิมที่เห็นว่าบกพร่อง ผลก็คือในขณะที่การฟื้นฟูศิลปวิทยาทางตอนใต้ของภูเขาแอลป์ทำให้เกิดขบวนการมนุษยธรรม ขบวนการนี้ทางเหนือของภูเขาแอลป์ทำให้เกิดการปฏิรูปศาสนา วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และปรัชญาสมัยใหม่

ข้าพเจ้าได้เรียกสามระยะแรกของการฟื้นฟูศิลปวิทยาว่า “ย้อนกลับไปสู่โรม ไปสู่กรุงอะเธนส์ และไปสู่นิวยอร์ก” ทั้งนี้โดยถือตามลักษณะของแต่ละระยะเป็นสำคัญ ส่วนระยะที่สี่หรือการฟื้นฟูศิลปวิทยาทางเหนือมิได้ย้อนกลับไปหาอดีต แต่มุ่งไปสู่นาคต มิได้หวังที่จะฟื้นฟูวิถีชีวิต หรือความคิดโบราณ แต่พยายามจะสร้างสิ่งใหม่ขึ้นเองจากธรรมชาติ และจิตสำนึกของมนุษย์ โคลัมบัสค้นพบทวีปใหม่ในโพ้นทะเล การฟื้นฟูศิลปวิทยาของเยอรมันเป็นการค้นพบและสำรวจทวีปใหม่ในความนึกคิดของมนุษย์

๔

การที่จะนำเอาการฟื้นฟูศิลปวิทยามากว่าล้าน ๆ ภายในช่วงเวลาของการบรรยายเพียงครั้งเดียวนับว่าค่อนข้างกล้าเกินไป และการที่จะสรุปขบวนการนี้ด้วยคำ ๆ เดียวก็เป็นการไม่เหมาะสม แต่เพื่อเป็นการช่วยความเข้าใจในขบวนการนี้ให้ดีขึ้น ข้าพเจ้าจึงใคร่สรุปเป็นคำจำกัดความของขบวนการว่าเป็นขบวนการเสรีภาพ คือขบวนการเพื่อปลดตัวเองให้เป็นอิสระจากความกดขี่ของระบบสังคมของสมัยกลาง ซึ่งถึงแม้ว่าคนจะยอมอยู่ใต้การกดขี่นั้นโดยุชณี แต่ก็มีได้หมายความว่ากรกดขี่นั้นเป็นเรื่องเล็ก ในเรื่องความคิดเห็นเป็นอิสระจากการบงการที่วางไว้โดยอริสโตเติล^{๕๕} โดยถ่ายทอดผ่านอาโควนัส^{๕๖} อีกทีหนึ่ง ในทางประวัติศาสตร์เป็นอิสระจากบันทึกและแนวความคิดของพวกนักบวช ในทางศิลปะก็พ้นจากสภาพที่มุ่งแต่จะเขียนภาพประกอบเอกสารทางศาสนาหรือการทำกระจกสีสำหรับหน้าต่างโบสถ์ ในทางวรรณคดีก็เป็นอิสระจากการควบคุมของทางศาสนา ในทางการเมืองก็หลุดพ้นจากระบบฟิวดัล และในทางศาสนาก็เป็นอิสระจากขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ สมัยนี้เป็นสมัยที่เกิดมีระบบจักรวาลใหม่ในท้องฟ้า เกิดทวีปใหม่ในโพ้นทะเล เกิดการเรียนรู้ใหม่ในวงวิชาการ ฉะนั้นจึงไม่เป็นการแปลกประหลาดที่นักศึกษาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ มีความรู้สึกที่ว่าสมัยเก่ากำลังจะหมดไป และรุ่งอรุณของสมัยใหม่กำลังย่างเข้ามาแทนที่

สงครามในอิตาลี

๑

ทั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในบทบรรยายก่อนว่า ความรู้สึกรักเสรีภาพในเรื่องต่างๆ อันเป็นลักษณะสำคัญของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ได้ทำให้คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ กลายเป็นยุคใหม่ แต่นักประวัติศาสตร์ที่มาศึกษาเหตุการณ์ต่างๆ สองสามร้อยปีต่อไปนี้อาจกล่าวว่า “ไม่เห็นว่ายุคใหม่จะเป็นยุคแห่งอิสรภาพ หรือยุคที่มีความเจริญก้าวหน้ากว่ายุคก่อนๆ เลย เพราะทุกหนทุกแห่งปรากฏว่าคนมีเครื่องพันธนาการใหม่ คือต้องอยู่ใต้กษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราช และแต่ละประเทศต่างก็สู้รบกันด้วยอาวุธที่ร้ายแรงยิ่งกว่าสมัยก่อน เป็นไปได้หรือไม่ว่าสงครามเป็นสิ่งที่ใหญ่ยิ่งอันดับหนึ่งที่ค้นพบในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา呢”

เป็นความจริงที่น่าเศร้าที่จะกล่าวว่า ในคำบรรยายบทต่อๆ ไป จะเป็นการบรรยายเกี่ยวกับสงครามเกือบทั้งสิ้น คือสงครามในอิตาลีของกษัตริย์ฝรั่งเศส สงครามคู่อิสรภาพของพวกคัทซ์ สงครามศาสนาในฝรั่งเศส และสงครามสามสิบปีในเยอรมนี ระยะสงครามที่กินเวลาประมาณ ๑๕๐ ปีนับว่ามีไซ้เป็นกลางดีสำหรับการตั้งต้นยุคใหม่เลย และโลกก็ยังไม่ฟื้นตัวดีจากสงครามเหล่านั้น ถึงแม้ว่ากลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ จะมีสันติภาพชั่วระยะหนึ่ง แต่ไม่นานนักก็มักจะมีสงครามเกิดขึ้นเป็นระยะๆ คือ สงครามของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ สงครามชิงราชสมบัติ สงครามของพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช สงครามปฏิวัติฝรั่งเศส และสงครามนโปเลียน สงครามไครเมีย สงครามตุรกี สงครามในแหลมบอลข่าน สงครามระหว่างออสเตรียและเยอรมนี สงครามระหว่างฝรั่งเศสและปรัสเซีย และในที่สุดสงครามโลกในปี ค.ศ. ๑๙๑๔ และ ค.ศ. ๑๙๓๙

ดังนั้น จึงไม่เป็นของแปลกที่นักประวัติศาสตร์จะถือว่าศตวรรษแรกของยุคใหม่เป็นสมัยของสงคราม ทั้งนี้เพราะสาเหตุที่ทำให้สเปนและฝรั่งเศสรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นเองทำลายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของยุโรป คือทำให้แต่ละชาติต่างรบพุ่งกัน กษัตริย์แต่ละองค์ต่อสู้กัน ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นไป กองทัพเริ่มขยายใหญ่ขึ้น และส่วนใหญ่ประกอบด้วยสามัญชนซึ่งในขั้นแรกเป็นพวกอาสาสมัคร ต่อมาเป็นพวกที่ถูกเกณฑ์ ในขั้นแรกอยู่ได้ด้วยการปล้นสะดม ภายหลังได้รับเงินค่าจ้าง กองทหารอยู่ในประจำการได้นานกว่าเคย คืออยู่ทั้งในฤดูหนาวและฤดูร้อน และในที่สุดกลายเป็นกองทัพประจำอยู่เรื่อย ๆ และเงินที่เอาไว้ใช้จ่ายในกองทหารก็คือเงินภาษีที่เก็บจากประชาชน จนในที่สุดประชาชนทั้งชาติเข้ามาเกี่ยวข้องกับการสงคราม และวิธีเดียวที่จะจำกัดวงของสงคราม คือ พยายามทำให้การสงครามเป็นเรื่องที่ร้ายแรงที่สุด แต่ถ้านักประวัติศาสตร์จะโยนความผิดในขั้นนี้ให้กับการ

ฟื้นฟูศิลปวิทยา ก็ควรจะชมเชยที่ขบวนการนี้ได้ช่วยหาทางแก้ไขปัญหานั้นเองมาจาก สงครามที่ง่ายขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะขบวนการเสรีภาพทุกคนได้ปลดปล่อยทั้งพลังที่ดีและพลัง ที่เลว ความพยายามที่จะปรับปรุงวิถีชีวิตให้ดีขึ้นในบางแห่งอาจกลายเป็นการสร้างระบบ ทรราชอย่างใหม่ขึ้นมา และบางแห่งกลับทำลายสิ่งที่ตั้งใจจะสร้างขึ้น แต่ในขณะที่การฟื้นฟู ศิลปวิทยาทำให้เกิดสงครามระหว่างชาติขึ้น ขบวนการนี้ก็ช่วยให้สันติภาพระหว่างชาติอาจ กลายเป็นของจริงขึ้นมาได้ด้วย เมื่อขบวนการนี้ได้ทำลายความเชื่อถือในสถาบันอันหนึ่งซึ่ง เคยรักษาศีลธรรมระหว่างชาติให้คงไว้ ขบวนการนี้ก็ได้อสอนให้มนุษย์รู้จักนึกคิด และมีจิต สำนึกซึ่งวันหนึ่งอาจกลายเป็นเครื่องที่ทำให้แต่ละชาติอยู่เคียงบ่าเคียงไหล่กันอย่างสันติฉันพี่น้อง โดยความสมัครใจได้

สำหรับนักประวัติศาสตร์ทางยุทธศาสตร์ สงครามอิตาลีมีความสำคัญอยู่ที่ว่าเป็น ทั้งสงครามแบบสมัยกลางครั้งสุดท้ายและสงครามแบบสมัยใหม่ครั้งแรก นอกจากนั้นสงคราม นี้ยังเผยให้เห็นถึงการเมือง การปกครอง การทูต และระบบสังคมของยุโรปสมัยที่กำลังเปลี่ยน จากยุคเก่าเข้าสู่ยุคใหม่เป็นอย่างดี

๒

สนามรบ

ผู้อ่านอาจยังจำได้ว่า ในบทนำเกี่ยวกับการสำรวจทวีปยุโรปในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ เราได้ กล่าวแล้วว่าอิตาลีในสมัยนี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน บางส่วนหรือบางครั้ง ๒ ใน ๓ ส่วนของแหลม อิตาลีอยู่ใต้ชนต่างชาติ และอิตาลีตอนเหนือโดยเฉพาะมีแต่ความวุ่นวายสับสน ซึ่งเป็นโอกาส อันดีสำหรับผู้ที่คิดจะเข้ามารุกราน ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอิตาลีคือฝรั่งเศส และทาง ตะวันตกคือสเปน ทั้งฝรั่งเศสและสเปนเพิ่งรวมกันเป็นชาติก็จริง แต่ก็เข้มแข็งพอที่จะเริ่ม รุกรานเพื่อนบ้านได้ ในขณะเดียวกัน ออสเตรียซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งโดยประเพณี ถือว่าเป็นผู้นำของนิกายคาทอลิกมาช้านาน และกำลังตื่นตื่นต่อสิทธิอันใหม่ในจักรวรรดิโรมัน อันศักดิ์สิทธิ์ ย่อมไม่พอใจที่จะเห็นประเทศใดประเทศหนึ่งเข้าไปมีอิทธิพลในตอนเหนือของ อิตาลี ฉะนั้น ลอมบาร์ดีซึ่งอยู่ระหว่างกลางของ ๓ อำนาจนี้ จึงกลายเป็นสนามประลองยุทธ์ ของทั้ง ๓ อำนาจไป

ในเวลานั้นไม่มีสถานที่แห่งใดในยุโรปเหมาะที่จะเป็นสนามรบเท่ากับอิตาลี เพราะ อิตาลีอุดมสมบูรณ์เหมาะที่จะทำการปล้นสะดมและยังเหมาะสำหรับกองทหารสมัยนั้น ซึ่งต้อง อาศัยอาหารตามทางที่ผ่านไป ไม่มีประเทศใดที่แบ่งแยกกันหรืออ่อนในการรบพุ่งเท่าอิตาลี นอกจากนั้น สภาพทางภูมิศาสตร์ยังเชื่อเชิญการรุกรานจากต่างชาติ กล่าวคือ การที่อารากอน

ในสเปนจะติดต่อกับยุโรปนั้น ไปทางตะวันออกผ่านชาร์ดิเนียสู่อิตาลีตอนเหนือและข้ามภูเขาแอลป์สะดวกกว่าไปทางเหนือข้ามภูเขาพีเรนีส ส่วนฝรั่งเศสก็สะดวกที่จะข้ามภูเขาแอลป์จากทางด้านฝรั่งเศสมากกว่าที่อิตาลีจะข้ามจากอิตาลีไปฝรั่งเศส เพราะภูเขาทางฝรั่งเศสไม่ชันเท่าทางอิตาลี และลุ่มแม่น้ำดูรองส์ (Durance) และอิแซร์ (Isere) ก็เป็นทางเดินไปสู่ยอดเขาได้สะดวก นอกจากนี้ยังมีทางที่ไม่ชันอีกหลายสายที่มุ่งไปยังตูริน (Turin) เช่น มองต์เซนิส (Mt. Cenis) มองต์เจเนฟว์ (Mt. Genève) และโคลดาจองทิแอร์ (Col d'Argentière) และทางตะวันออกเฉียงเหนือเทือกเขาแอฟเพนไนน์ (Appennine) ก็ตัดลอมบาร์ดีออกจากส่วนอื่นของอิตาลีมากกว่าที่ภูเขาแอลป์ตัดส่วนนี้ออกจากออสเตรีย ช่องเขาเบรนเนอร์ (Brenner) ก็เป็นทางสะดวกที่จะใช้สำหรับเดินทางจากแม่น้ำดานูบเข้าสู่อิตาลี ทางตะวันออกก็มีช่องทางอีกสายหนึ่งซึ่งพวกอนารยชนเคยใช้สำหรับเข้าโจมตีจักรวรรดิโรมัน

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าถ้าสเปนหรือฝรั่งเศสต้องการรุกรานอิตาลีก็ย่อมทำได้ง่าย และถ้าหากออสเตรียต้องการขัดขวางก็จะเข้ามาร่วมในการยุทธ์ได้ง่ายเช่นกัน และในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ฝรั่งเศสต้องการบุกอิตาลี และเราควรจะหาเหตุผลว่าเป็นเพราะเหตุใด

ประการแรกก็คือ กษัตริย์ฝรั่งเศสมีสิทธิในดินแดนในอิตาลี ทั้งนี้เพราะในปี ค.ศ. ๑๔๘๑ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๑ ซึ่งเป็นพระราชบิดาของกษัตริย์ฝรั่งเศสองค์ที่ครองราชย์อยู่ในเวลานั้น คือ พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ได้รับมรดกชิ้นหนึ่งจากพระเจ้าชาร์ลส์แห่งเมน (Maine) คือสิทธิในราชบัลลังก์เนเปิลส์ แต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๑ ทรงฉลาดพอที่จะไม่พยายามเรียกร้องสิทธิอันนี้ แต่สิทธิอันนี้ก็เป็นอย่างอันดีที่กษัตริย์ฝรั่งเศสจะทรงหยิบยกมาใช้เมื่อต้องพระประสงค์ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๒ ผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ก็มีข้ออ้างคล้ายกัน คือพระราชบิดาของพระองค์ คือ หลุยส์แห่งออร์ลีอันส์ (Orleans) ทรงสมรสกับเจ้าหญิงอิตาลีแห่งราชตระกูลวิสคอนติ (Visconti) องค์หนึ่ง ซึ่งทำให้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๒ ทรงมีสิทธิในราชบัลลังก์มิลาน ข้ออ้างทั้งสองนี้อาจจะอ่อน แต่ถ้าคนฝรั่งเศสทั่วประเทศพร้อมที่จะทำสงคราม ข้ออ้างเหล่านี้ก็อาจนำมาใช้สำหรับเปิดฉากการโจมตีได้สะดวก และสภาพของประเทศฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ก็พร้อมที่จะทำการรุกราน เพราะฝรั่งเศสเพิ่งจะรวบรวมกันได้แม้จะยังไม่มั่นคงนักแต่ก็แข็งแรงพอที่จะยกไปรุกรานเพื่อนบ้านได้โดยปลอดภัย ประชาชนมีความมั่นใจในตนเอง ชอบการสงครามและพยายามหาการผจญภัยนอกประเทศเพื่อเป็นทางออกของอารมณ์ที่คึกคัก ซึ่งถ้าไม่มีทางระบายอาจเป็นอันตรายต่อความสงบและปลอดภัยของประเทศ พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ เองก็อ่อนแอและไม่ค่อยจะฉลาด พระองค์ทรงมีแต่ความนึกฝันต่าง ๆ พระองค์ทรงใฝ่ฝันที่จะขับไล่พวกตุรกีให้ออกจากยุโรป หรือฟื้นจักรวรรดิโรมันตะวันออก และเริ่มต้นทำสงครามครูเสดอีก ฉะนั้นเป็นธรรมดาอยู่เองที่พระองค์จะต้องทรงเลือกอิตาลีเป็นจุดเริ่มต้นของความใฝ่ฝันนี้ เพราะจะได้ใช้ความร่ำรวยของอิตาลีเป็นเครื่องล่อพวกทหารของพระองค์ ส่วนพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๒ นั้นแม้จะมีพระชนมายุแก่กว่าพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ฉลาดและสุขุมกว่า

พระทัยดี และเป็นที่ยอมรับของประชาชนมากกว่า นอกจากนั้นยังทรงมีคุณสมบัติที่นับว่าเป็นสิ่งที่หายากในกษัตริย์ฝรั่งเศส คือเป็นกษัตริย์ที่ทรงรู้จักประเทศของพระองค์ดี และส่วนมากได้ทรงอุทิศเวลาเพื่อประโยชน์ของประเทศ พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่ควรได้รับสมญาว่า “บิดาของประเทศ” เป็นที่สุด ถึงกระนั้นพระองค์ก็ยังทรงเห็นเสน่ห์ของอิตาลีไม่แพ้ พระองค์ยังถูกสังหารราชคังบัวส์ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาสนับสนุนให้ไปอิตาลี เพราะต้องการเป็นสันตะปาปา

สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ฝรั่งเศสไปบุกอิตาลี สำหรับอิตาลีเองเหตุใดจึงชอบเชิญชวนต่างชาติเข้าไปในประเทศของตนนัก การบุกในอิตาลีกลายเป็นศิลปะชนิดหนึ่งที่ไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรม ความสัจย์ซื่อ ความรักประเทศชาติหรืออะไร ๆ ทั้งสิ้น นอกจากผลประโยชน์ส่วนตนต่างรัฐต่างแก่งแย่งชิงดีกัน เราทราบถึงเรื่องนี้จากหนังสือที่แมเคียเวลลี (Machiavelli) ได้เขียนขึ้น ๒-๓ ปีหลังสมัยนี้ ท่านผู้นี้ได้นำเอาวิธีการของทรราชผู้ปกครองแคว้นอิตาลี ๒-๓ แคว้นซึ่งปกครองโดยไม่คำนึงถึงหลักศีลธรรมเลยมาเสนอเป็นปรัชญาการปกครอง กฎอันหนึ่งของการเป็นนักปกครองที่สามารถตามหลักการของแมเคียเวลลี ก็จะต้องพยายามหาทางเอาชนะเพื่อนบ้านด้วยการขอความช่วยเหลือจากต่างชาติ นครที่นิยมใช้กฎอันนี้คือชาวอวย ซึ่งอยู่ติดกับพรอมแดนฝรั่งเศส มิลานซึ่งอยู่ต้นแม่น้ำไรน์ และเวนิสซึ่งเป็นนายประตูของออสเตรีย ในขณะเดียวกัน แผนการทางการเมืองของสันตะปาปาก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนานาชาติเช่นเดียวกับอำนาจทางศาสนาของพระองค์ แต่ละรัฐมุ่งที่จะประหัตประหารกัน ประชาชนคิดหาทางโค่นเจ้าผู้ครองนคร และเจ้าผู้ครองนครก็คิดการปราบปรามประชาชน ฟลอเรนซ์ เนเป็ลส์ และรัฐอื่น ๆ ทั่วอิตาลีถือว่ากองทัพฝรั่งเศสที่ยกเข้ามาในอิตาลีเป็นกองทัพที่จะมาปลดปล่อยให้พวกตนมีเสรีภาพขึ้น ถึงแม้คนอิตาลีจะกลัวกษัตริย์ฝรั่งเศส แต่ก็ยังน้อยกว่าที่เกลียดเจ้าผู้ครองนครของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเฟอร์ดินานด์ (Ferdinand) หรือ ปีเตอร์ เดอ เมดิซี (Peter de Medici) ประการสุดท้าย พวกอิตาลีเฝ้านก้างกลัวพวกตุรกีซึ่งบุกเข้ามาถึงทะเลเอเดรียติก จึงยินดีรับรองพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ เพราะพระองค์ทรงประกาศว่าจะเป็นผู้ต่อสู้กับพวกนอกศาสนาในนามของพระเจ้า

๓

การสงครามโดยสังเขป

ในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ลูโดวิโก สฟอร์ซา (Ludovico Sforza) เจ้าผู้ครองนครมิลานได้ขอร้องให้พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ กษัตริย์ฝรั่งเศสมาช่วยพระองค์ทำการต่อสู้กับพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ กษัตริย์แห่งเนเป็ลส์ คำขอร้องอันนี้เหมาะแก่แผนการของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ที่ทรงต้องการอ้างสิทธิในราชบัลลังก์เนเป็ลส์ พระองค์จึงทรงยินดีรับคำเชิญชวนและเตรียมกองทัพเพื่อ

ยกข้ามภูเขาแอลป์ส์มา แต่พระเจ้าชาร์ลส์ก็ไม่อาจทรงละทิ้งฝรั่งเศสไว้โดยมิได้จัดการป้องกันและหาทางให้ฝรั่งเศสรอดพ้นจากการที่อาจถูกโจมตีโดยศัตรูของพระองค์ทางด้านหลังในขณะทีพระองค์อยู่ในอิตาลี เราจะเห็นได้ว่าแผนการทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความเบาปัญญาของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ทรงยอมสละอำนาจบางอย่างในประเทศ ซึ่งพระองค์จะไม่ทรงสามารถได้คืนมาอีกเพื่อแลกกับการยึดครองที่ไม่แน่นอนในบางส่วนของอิตาลี พระเจ้าชาร์ลส์ทรงซื้อความปลอดภัยของประเทศจากเพื่อนบ้านใกล้เคียง คือทรงให้เงินทองเป็นจำนวนมากแก่พระเจ้าเฮนรีที่ ๗ ของอังกฤษ ให้แคว้นรูซียง (Roussillon) ในเทือกเขาพีเรนีสแก่สเปนให้อาร์ตัว (Artois) และฟร็องซุกองเต แก่จักรพรรดิแมกซิมิเลียนแห่งออสเตรีย แคว้นทั้งสองนี้เป็นดินแดนซึ่งพระเจ้าชาร์ลส์เพิ่งทรงได้มาเป็นสินสมรสเมื่ออภิเษกกับพระนางแมรีแห่งเบอร์กันดี การเสียดสละเหล่านี้ของพระเจ้าชาร์ลส์ก็หาได้ผลสมพระทัยไม่ ทั้งนี้เพราะถึงแม้ว่าจักรพรรดิแมกซิมิเลียนจะได้ทรงสัญญาว่าจะเป็นกลางในสงครามอิตาลีแล้ว แต่ก็ยอมไม่พอพระทัยที่จะเห็นพระเจ้าชาร์ลส์เข้าไปเกี่ยวข้องกับมิลาน ซึ่งพระเจ้าแมกซิมิเลียนทรงถือว่าเป็นดินแดนที่ขึ้นอยู่กับจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ที่พระองค์ทรงเป็นประมุข พระเจ้าเฟอร์ดินานด์แห่งสเปนก็ไม่พอพระทัยที่ฝรั่งเศสอ้างสิทธิในราชบัลลังก์เนเป็ลส์ เพราะพระเจ้าเฟอร์ดินานด์เองก็ทรงมีพระประสงค์ที่จะได้เนเป็ลส์ซึ่งครั้งหนึ่งเคยรวมกับแคว้นอารากอนกลับคืนมา นอกจากนั้นสันตะปาปาก็ไม่ทรงต้องการให้อำนาจใดนอกจากอำนาจของพระองค์มาทำให้ดุลแห่งอำนาจในแหลมอิตาลีเสียไป

สงครามในแหลมอิตาลีซึ่งเริ่มในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ ยืดเยื้อต่อกันไปเกือบตลอดเวลาจนถึงปี ค.ศ. ๑๕๕๙ ซึ่งเป็นเวลาประมาณ ๖๐ ปี ประวัติศาสตร์ตอนที่เกี่ยวกับสงครามนี้อาจกล่าวสรุปสั้น ๆ ได้เป็น ๔ ระยะ

ระยะที่หนึ่ง (ค.ศ. ๑๔๙๔—ค.ศ. ๑๔๙๘) การเดินทางของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ พระองค์ทรงยกทัพเข้ามาถึงมิลาน ฟลอเรนซ์ โรม และเนเป็ลส์ ได้อย่างง่ายดายในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ แต่ไม่เข้าจักรพรรดิแมกซิมิเลียน กษัตริย์สเปน สันตะปาปา เจ้าครองนครเวนิส และลูโดวิโก ผู้ซึ่งเป็นคนเชื้อเชิญฝรั่งเศสให้เข้ามา ก็รวมกันเป็นสันนิบาต (League) เพื่อขับไล่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ให้ออกไปจากอิตาลี พวกนี้ร่วมกันรบพระเจ้าชาร์ลส์ในการรบที่ฟอร์โนโว (Fornovo) ในปี ค.ศ. ๑๔๙๕ พระเจ้าชาร์ลส์ทรงพ่ายแพ้ และใน ค.ศ. ๑๔๙๗ กองทัพกองสุดท้ายของฝรั่งเศสก็ถอนออกจากอิตาลี และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ สิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. ๑๔๙๘

ระยะที่สอง (ค.ศ. ๑๔๙๙—ค.ศ. ๑๕๐๔) การเดินทางครั้งแรกของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๒ พระองค์ทรงรบชนะและจับลูโดวิโกได้ใน การรบที่โนวารา (Novara) และทรงยกกองทัพต่อไปจนถึงโรม และเนเป็ลส์ และตามสัญญากรานาดา (Granada) ที่ทำขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๐๐ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๒ และพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ของสเปนทรงตกลงแบ่งอิตาลีตอนใต้กัน แต่ในที่สุดตกลงกันไม่ได้ พระเจ้าหลุยส์ก็ถูกขับออกจากอิตาลี ในปี ค.ศ. ๑๕๐๔

ระยะที่สาม (ค.ศ. ๑๕๐๘—ค.ศ. ๑๕๑๕) การเดินทัพครั้งที่สองของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๒ ครั้งนี้พระองค์เสด็จเข้าไปโดยการเชิญชวนของสันตะปาปาจูเลียสที่ ๒ ให้เข้าร่วมในสันนิบาตอันมีสเปนและออสเตรียเป็นสมาชิกอยู่ด้วยเพื่อต่อต้านเวนิส การรบส่วนใหญ่ฝรั่งเศสเป็นผู้ทำ จนในที่สุดที่เวนิสพ่ายแพ้ไปในการรบที่อายาเดลโล (Agnadello) ปี ค.ศ. ๑๕๐๙ เมื่อเวนิสพ่ายแพ้แล้ว สันตะปาปาจูเลียสก็ทรงจัดการตั้งสันนิบาตอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy League) อันมีพวกสวิสและพระเจ้าเฮนรีที่ ๘ ของอังกฤษเข้าร่วมด้วย ขับไล่พระเจ้าหลุยส์ออกจากอิตาลี อีกต่อหนึ่งในปี ค.ศ. ๑๕๑๑ ในการรบครั้งแรกที่ราเวนนา (Ravenna) ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายชนะ แต่พ่ายแพ้ในการรบครั้งที่สองที่โนวารา (Novara) และต้องยกทัพออกจากอิตาลีในปี ค.ศ. ๑๕๑๒ ในปี ค.ศ. ๑๕๑๕ พระเจ้าหลุยส์สิ้นพระชนม์

ระยะที่สี่ (ค.ศ. ๑๕๑๕—ค.ศ. ๑๕๔๖) สงครามในอิตาลีของพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ในปี ค.ศ. ๑๕๑๕ พระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ ของฝรั่งเศสทรงยกกองทัพไปที่อิตาลี และมีชัยในการรบที่มาริยานโน (Marignano) ซึ่งเปิดโอกาสให้พระเจ้าฟรานซิสได้ทำสัญญาทางศาสนา* กับสันตะปาปาลีโอที่ ๑๐ และทรงทำสัญญาอีกฉบับหนึ่งในปี ค.ศ. ๑๕๑๖ คือสัญญาไนยอง (Noyon)^๒ ซึ่งทำให้พระเจ้าฟรานซิสทรงมีสิทธิยึดครองมิลาน แต่ในการสงครามครั้งที่สองในปี ค.ศ. ๑๕๒๐ พระองค์เป็นฝ่ายพราชัยและทรงถูกจับเป็นเชลยที่พาเวีย (Pavia) ในปี ค.ศ. ๑๕๒๕ และทรงถูกบังคับให้ทำสัญญามาดริด^๓ ในปี ค.ศ. ๑๕๒๖ ซึ่งพระองค์จะต้องเสียดินแดนบางส่วนไป การรบในครั้งต่อไปพระเจ้าฟรานซิสทรงเป็นฝ่ายเสียเปรียบอีก และต้องทำสัญญากงเบร (Combrai)^๔ ในปี ค.ศ. ๑๕๒๙ และเกรพี (Crépy)^๕ ในปี ค.ศ. ๑๕๔๔

ระยะที่ห้า (ค.ศ. ๑๕๕๒—ค.ศ. ๑๕๕๙) การสงครามตอนสุดท้าย เป็นการตกลงชั้นสุดท้ายระหว่างพระเจ้าเฮนรีที่ ๒ ของฝรั่งเศส และพระเจ้าฟีลิปที่ ๒ ของสเปน ซึ่งจบลงด้วยสัญญาคาโต-กงเบรซิส (Cateau-Cambrésis)^๖ ในปี ค.ศ. ๑๕๕๙

สำหรับการสงครามสองระยะหลังนี้ ข้าพเจ้าใคร่อธิบายให้ละเอียดอีกครั้งหนึ่งในการบรรยายหลังๆ

๔

วิธีการรบ

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า สงครามอิตาลีแสดงให้เห็นถึงวิธีการยุทธศาสตร์ที่กำลังจะเปลี่ยนจากสมัยกลางมาสู่สมัยใหม่ ในที่นี้จึงใคร่อธิบายเพิ่มเติมว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นๆ คืออย่างไรบ้าง ตามธรรมชาติเมื่อเด็ก ๆ วาดรูปการรบส่วนมากมักจะวาดทหารหลาย ๆ ชาติหลาย ๆ สมัยปนกัน คือวาดทั้งทหารสมัยกรีกโบราณ ทหารฝรั่งเศสสมัยใหม่ ทหารนอร์มันท์

ใช้ธนู ทหารม้า อินเดียนแดง และทหารของพวกชาวเกาะทะเลใต้ สงครามอิตาเลียนก็มีสภาพคล้ายรูปวาดของเด็ก คือ มีทั้งอัศวินขี่ม้าใส่เสื้อเกราะไล่ฟันทหารที่มีปืนใหญ่และปืนสมัยใหม่ ทหารใช้ทวนชาวสวิสอาจถูกพวกทหารราบใช้ระเบิดชนิดง่าย ๆ ขว้างหรือไล่ด้วยรถคล้ายรถเกราะ ทหารม้าที่ตกม้าและลุกขึ้นไม่ไหวเพราะเสื้อเกราะหนัก ซึ่งในสมัยก่อนจะมีการต่อรองและได้รับการปลดปล่อยให้กลับไปและกลับมาต่อสู้ใหม่ในวันรุ่งขึ้น มาถึงสมัยนี้ถ้าทหารม้าคนใดตกม้าลุกขึ้นไม่ได้ก็หมายความว่า จะต้องตาย เพราะจะถูกแทงทันที ทหารรับจ้างสมัยเก่า ประลองฝีมือกับกองทหารราบของชาติ เป็นที่เห็นเด่นชัดว่าวิธีการสงครามกำลังเปลี่ยนไปในรูปใด ปืนซึ่งในสมัยสงครามร้อยปี ยาวประมาณ ๓-๔ ฟุต และสามารถยิงได้ไกลประมาณ ๑๐๐-๑๕๐ หลา กลายเป็นยาวประมาณ ๑๐-๒๐ ฟุต และระยะการยิงไกลก็เพิ่มไปตามส่วน ปืนใหญ่ที่ใช้สำหรับโจมตีบางกระบอกหนักมากถึงกับต้องลากด้วยม้าประมาณ ๑๕-๒๐ ตัว ปืนบางอย่างก็ยังคงใช้เวลาประมาณ ๓ นาทีสำหรับบรรจุปืน และ ๒ นาทีสำหรับยิง และวิถีกระสุนก็ยังอยู่ในระยะ ๑๐๐-๑๕๐ หลาเท่านั้น ฉะนั้นธนูบางชนิดก็ยังใช้ประโยชน์ได้อยู่ แต่ปืนไฟเป็นอาวุธที่จะใช้กันต่อไปในอนาคต ในสนามรบมีทหารต่าง ๆ ชนิดกัน คือ ฝรั่งเศสมีทั้งกองทหารม้าซึ่งยังใส่เสื้อเกราะหนัก ๆ ถือหอกดาบและขวานเป็นอาวุธ และกองทหารราบของชาติซึ่งสู้รบอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กับทหารรับจ้างชาวสวิสและเยอรมัน ในปี ค.ศ. ๑๕๑๕ หลังจากที่ได้ชัยชนะที่มาริยาโน (Marignano) แล้ว พวกทหารรับจ้างซึ่งส่วนมากเป็นผู้ตีชาวสวิส ถูกพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ ทรงบังคับให้ทำสัญญาว่าจะไม่รับจ้างใครนอกจากกษัตริย์ฝรั่งเศส ดังนั้นพวกทหารพวกนี้จึงกลายเป็นทหารรักษาพระองค์ที่ประจำอยู่ที่พระราชวังลูฟวร์ (Louvre) และทุยเลอรีส์ (Tuileries) เหมือนกับที่ยังคงเป็นทหารรักษาพระองค์ของสันตะปาปาที่สำนักวาติกันจนทุกวันนี้ และในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ พวกนี้เป็นทหารจำพวกเดียวกับกษัตริย์ฝรั่งเศสทรงวางพระทัยได้ พวกทหารสวิสนี้เองที่เป็นผู้ป้องกันพระราชวังทุยเลอรีส์ให้รอดพ้นจากการโจมตีของฝูงชนในการปฏิวัติในปี ค.ศ. ๑๗๙๒ และเกือบทุกคนถูกฆ่าตาย ฝรั่งเศสไม่ได้ยกเลิกกองทหารนี้จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๘๓๐ และในปัจจุบันนี้ผู้ที่แต่งตัวคล้ายทหารที่จะนำนักทัศนจารย์มาตัวอาวรามในฝรั่งเศสก็ยังคงเรียกว่า "สวิส" อยู่ สำหรับวิธีการรบในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ยังคงทำการรบแบบเรียงเป็นหน้ากระดานหันหน้าเข้าประจัญกัน และการรบแบบนี้ก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ สิ่งใหม่ในสงครามอิตาเลียนก็คือ "ความโหดร้ายที่พวกต่างชาติ (ที่มีชื่ออิตาเลียน) ประพฤติอยู่ เพราะพวกนี้มิได้ปฏิบัติตามกฎที่พวกหัวหน้าทหารรับจ้างอิตาเลียนได้วางไว้" พวกทหารในสงครามอิตาเลียนไม่ยอมมกักขังเชลยศึกแต่ฆ่าหมด และในการปล้นสะดมเพื่อค้นหาของมีค่า พวกทหารยังทำการทรมานพวกประชาชนพลเรือนด้วย

ในทางวงการแพทย์ สมัยนั้นยังไม่ได้ค้นพบวิธีการที่จะช่วยให้ความเจ็บปวดที่ได้รับจากการสงครามที่ทารุณเบาบางลง เราได้ทราบจากบันทึกของแพทย์ฝรั่งเศสผู้หนึ่ง ชื่อ อังบรวัสส์

ปาเร (Anbroise Paré) ผู้ซึ่งได้บันทึกเหตุการณ์ที่ได้ประสบในการสงครามครั้งนั้นว่า “กองทัพสมัยนี้ยังไม่มีกองทัพทหารหมอบเป็นทางการ มีแต่เพียงนายแพทย์ประจำพระองค์ซึ่งอาจเป็นพระหรือนักบวชในนิกายไคนิกายหนึ่งผู้ซึ่งจะทำพิธีการศาสนาสำหรับพวกทหารไปด้วยในตัว นอกจากแพทย์ดังกล่าวแล้วก็มีพวกที่มีความรู้คิดน้อยเกี่ยวกับการผ่าตัด พวกหมอบสมัครเล่น และหญิงผู้มีความสามารถบดแต่งบาดแผลติดตามกองทัพไปพร้อมด้วยเครื่องเย็บเย็บต่าง ๆ ส่วนพวกทหารก็รู้จักวิธีปฐมพยาบาลรักษาบาดแผลที่ถูกกระสุนปืนด้วยตนเอง ปาเรได้เล่าถึงวิธีหนึ่งซึ่งปฏิบัติกัน คือการตีมัน้ำละลายดินปืนซึ่งเชื่อกันว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่ใช้รักษาแผลที่ถูกกระสุนฉกรรจ์ การใช้วิธีราดน้ำมันเคือด ๆ บนบาดแผลก็ยังทำกันต่อไปอีกเป็นเวลานาน แม้ว่าจะได้ชี้แจงว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นวิธีที่โง่เขลามาก นอกจากนี้ปาเรยังได้เล่าถึงยาที่ใช้กันแพร่หลายอีกขนานหนึ่ง คือมัมมีป็น ซึ่งส่งมาจากอียิปต์ ยานี้ยกย่องกันว่าใช้ได้ผลในการรักษา ‘แผลซ้ำใน’ และ ‘เขายูนิกอน’ ใช้สำหรับแก้ยาพิษ” (Paget)

๕

ผลของสงคราม

ผลของสงครามอิตาลีเสียนี้มีอะไรบ้าง? ในขั้นแรกจะกล่าวถึงผลที่มีต่อประเทศฝรั่งเศสเสียก่อน เพราะเป็นผู้เริ่มขึ้นและเป็นผู้ทำให้สงครามนี้ยืดเยื้อด้วย ในปี ค.ศ. ๑๕๕๙ หลังจากที่ได้ทำการรบพุ่งเกือบตลอดเวลามาเป็นเวลา ๖๕ ปี ดินแดนอิตาลีที่อยู่เหนือฝรั่งเศสก็มีเพียงบ็อมปราการ์ ๒-๓ แห่งในชาวออสเตรียและปีเอมอนต์ ผู้รุกรานอิตาลีทุกคนจะพบความจริงข้อเดียวกันว่า อิตาลีเป็นประเทศหนึ่งที่ย่างที่จะรุกรานแต่ไม่มีหวังที่จะยึดครอง ความพ้อฝันของพระเจ้าชาร์ลส์ ความทะเยอทะยานที่จะหาผลประโยชน์ให้ฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ และการเสียโชคที่นำต้นเต็นของพระเจ้าฟรานซิสพบจุดจบจุดเดียวกัน คือ “ความรุ่งโรจน์และควัน” (glory and smoke) เราได้เห็นแล้วว่าฝรั่งเศสต้องซื้อความปลอดภัยของฝรั่งเศสด้วยอะไรบ้างก่อนที่จะไปแสวงหาโชคในอิตาลี ในที่สุดแทนที่จะได้มิลานหรือเนเป็ลส์ ฝรั่งเศสกลับไปได้คาเลสในทางเหนือ และทางตะวันออกได้รัฐบรรพชิต ๓ รัฐ (ซึ่งภายหลังเป็นที่รู้จักในนามของบ็อมปราการ์) คือ เมทซ์ (Metz) ทูล (Toul) และแวร์ดง (Verdun) นักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของฝรั่งเศสหลายคนได้เขียนบทวิพากษ์วิจารณ์นโยบายอิตาลีนี้ว่า เป็นการจับจ่ายเงินของประเทศไปโดยไร้ประโยชน์ เพราะไม่มีใครจะยึดครองอิตาลีได้ พวกนี้มีความเห็นว่าทางที่ฝรั่งเศสควรแผ่อำนาจไปคือทางตะวันออกและทางเหนือซึ่งจะทำให้ฝรั่งเศสไปถึง “พรมแดนธรรมชาติ” คือถึงแม่น้ำไรน์และแม่น้ำเชลคท์ การที่นักประวัติศาสตร์พวกนี้กล่าวเช่นนั้นก็เพราะเพิ่งถึงเหตุการณ์ในปี ค.ศ. ๑๘๗๐ และ ค.ศ. ๑๙๑๔ มากเกินไป ในคริสต์-

ศตวรรษที่ ๑๖ ฝรั่งเศสไม่มีอันตรายจากทางด้านตะวันออก และสถานที่เดียวที่ฝรั่งเศสสมัยนั้น จะใช้เป็นสนามประลองยุทธ์กับคู่แข่งชั้นก็คือ อิตาลีตอนเหนือ นอกจากนั้นสิ่งที่จำเป็นสำหรับ กษัตริย์ฝรั่งเศสยุคนั้นมิใช่อาณาเขต แต่คือเกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งจะหาได้ด้วยการเข้าไปมี บทบาทบางอย่างในสังคมของพวกปัญญาชนและศิลปินทั้งหลายของยุโรป ซึ่งเป็นผู้โฆษณา ให้กษัตริย์ฝรั่งเศสเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายยิ่งขึ้น สำหรับจุดประสงค์อันนี้นับว่าฝรั่งเศสทำได้ สำเร็จงดงามพอ

ประการที่สอง สงครามมีผลอย่างไรต่อประเทศอิตาลีเอง นักประวัติศาสตร์สมัยนั้น ได้กล่าวว่า ปี ค.ศ. ๑๕๔๔ เป็น “ปีที่โชคร้ายที่สุดของอิตาลี และความจริงเป็นปีแรกที่เริ่ม ความหายนะในโลก เพราะเป็นปีที่เกิดความวุ่นวายสับสนนานาประการ และในที่สุดยุโรปส่วนใหญ่จะต้องเข้ามาพัวพันด้วย” (Guicciardini) เมื่อพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ทรงยাত্রาทัพข้ามภูเขา แอลป์เข้าไป ซาโวนาโรลา (Savonarola) ผู้ทำนายและนักปฏิวัติสังคมในฟลอเรนซ์ประกาศ ว่า “พระเจ้าชาร์ลส์ทรงเป็นผู้ที่พระเจ้าประทานมาเพื่อลงโทษผู้ทำบาปทั้งหลายในอิตาลี”

การที่เปรียบเทียบการมาของฝรั่งเศสเสมือนการลงโทษนั้น ก็เป็นความจริง เพราะ กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงเปิดฉากการสงครามซึ่งนำความโหดร้ายต่าง ๆ มาสู่อิตาลี แต่สิ่งเหล่านั้น ไม่ได้ทำให้อิตาลี รู้สึกสำนึกผิดหรือคิดปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้นแต่ประการใด สังคมในอิตาลียังคงเป็นสังคมที่เห็นแก่ตัวและไร้ศีลธรรม การที่ฝรั่งเศสเข้ามาในอิตาลีอาจทำให้อิตาลีรอดพ้น จากการโจมตีของพวกตุรกี และจากความทะเยอทะยานของวีรบุรุษของแมเคียเวลลี คือ ซีซาร์ บอร์เจีย ในครั้งนั้นฝรั่งเศสเองก็มีได้มาเพื่อช่วยอิตาลีให้รอดพ้นจากอันตราย แต่มา เพื่อกอบโกยความร่ำรวยของอิตาลี เช่นเดียวกับที่พระเจ้านโปเลียนจะทรงกระทำอีกครั้งหนึ่งใน สามศตวรรษต่อมา เพียงแต่ครั้งนี้ฝรั่งเศสมิได้ทำอะไรเลยที่จะช่วยให้อิตาลีมีการปกครอง ที่ดีและเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นที่พระเจ้านโปเลียนทรงกระทำ การรุกรานของ ฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แทนที่จะให้ผลดีกับอิตาลี กลับทำลายและเลื่อนความหวังของ การรวมชาติของอิตาลีออกไปอีก ๓๐๐ ปี

ประการที่สาม สงครามมีผลอย่างไรต่อฐานะของสันตะปาปา สันตะปาปาในสมัย คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ มิใช่เป็นผู้สังเกตการณ์หรือผู้ตัดสินกรณีพิพาทเท่านั้น แต่ทรงลงมือสู้รบใน การสงครามด้วยพระองค์เอง สันตะปาปาเล็กซานเดอร์ที่ ๖ ทรงเป็นผู้เรียกฝรั่งเศสเข้ามาใน อิตาลี และภายหลังก็หักหลังฝรั่งเศส รวมความแล้วเมื่อทรงมีโอกาสจะทำลายได้ก็ทำ ถ้าทรง ทำไม่ได้ก็ทรงเอามาไว้เป็นพวก เมื่อสันตะปาปาจูเลียสที่ ๒ ทรงต้องการขยายอาณาเขตของ รัฐสันตะปาปา ก็จัดตั้งสันนิบาตรร่วมกับต่างชาติเพื่อต่อสู้กับเวนิสที่ขัดขวาง และภายหลังก็ หักหลังพวกต่างชาติไปรวมกับเวนิส ขับไล่ต่างชาติออกไป อีราสมุสเห็นจูเลียสที่ ๒ เองทรง ขี้มัวใส่เกราะเต็มทีนำทหารเข้าประจัญบานกับกองทัพของโบโลญญา (Bologna) และมีลักษณะ สมเป็นทหารทุกระเบียดนิ้ว ในเวลาที่คนกำลังเริ่มเปรียบเทียบศาสนสมัยนั้นกับสมัยที่กล่าว

ไว้ในคัมภีร์เก่า การกระทำดังกล่าวขององค์สันตะปาปาในฐานะประมุขของรัฐสันตะปาปา คือฐานะที่จะต้องเกี่ยวข้องกับทางโลก การเมือง และการทหาร จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการปฏิรูปศาสนา แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีคนเป็นจำนวนมากที่เห็นว่าอำนาจทางโลกของสันตะปาปาเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยเพิ่มพูนอำนาจทางศาสนา คนยังมีความเห็นว่าการต่อต้านสันตะปาปาเป็นสิ่งที่ร้ายแรงกว่าที่สันตะปาปาทรงหยิบอาวุธขึ้นต่อสู้ในสงคราม และสันตะปาปาก็ทรงเข้าใจถึงความรู้สึกของคนในเรื่องนี้เป็นอย่างดี และพยายามใช้ความรู้สึกนี้ให้เป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มพูนอำนาจของพระองค์ ในการต่อสู้กับศัตรู สันตะปาปาทรงใช้วิธีสู้รบในฐานะเป็นประมุขของรัฐ และพิธีบัพพาชนียกรรมในฐานะเป็นประมุขทางศาสนา ทั้ง ๒ วิธีนี้ทำให้สันตะปาปาทรงประสบความสำเร็จ แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้พระองค์เป็นที่เกลียดชังของคนเป็นจำนวนมาก แทนที่จะเป็นผู้นำในการรักษาสันติภาพและความยุติธรรมในสมัยที่เต็มไปด้วยความวุ่นวายสับสนนี้

ประการสุดท้าย เป็นที่เชื่อกันว่าสงครามอิตาลีได้ทำประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้แก่มนุษยชนในด้านอารยธรรม กล่าวคือได้ช่วยแพร่ความคิดเห็นของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาเข้าไปสู่ทางเหนือของภูเขาแอลป์ ความเชื่อนี้มีความจริงเพียงไร? จริงอยู่ สงครามได้นำเอาคนเป็นจำนวนมากซึ่งถ้าไม่มีสงครามก็คงไม่ไปถึงอิตาลีเข้าไปในอิตาลี และพวกนี้บ้างก็นำเอารูปภาพ หนังสือเพชรพลอย และสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาที่ได้จากการปล้นสะดมกลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของตน ในรัชสมัยของพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ จะเห็นได้ว่าการก่อสร้างศิลปะและวัฒนธรรมของอิตาลี เป็นที่นิยมในสังคมฝรั่งเศส ลีองส์ (Lyons) ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ระหว่างกลางของปารีสและมิลาน กลายเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าและขบวนการมนุษยธรรม คนในบ้านของมงตานีย์ (Montaigne)^๗ พูดภาษาละตินกันแม้แต่สาวใช้ (Tilley) แต่พวกพลทหารซึ่งเป็นส่วนใหญ่ในกองทัพไม่อยู่ในฐานะที่จะได้เรียนสิ่งใดจากการเข้ามาสัมพันธ์กับขบวนการมนุษยธรรม แม้แต่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ เอง ถึงแม้จะได้ทรงนำเอานักออกแบบสวนและช่างปูนจากเนเปิ้ลส์กลับมาจากฝรั่งเศส แต่ดูจะสนพระทัยสิ่งโตที่ขังอยู่ในกรงในฟลอเรนซ์มากกว่าศิลปะที่มีค่าทั้งหลาย บัวร์ชาร์ด (Burchardt) ชายผู้นำพระองค์ทอดพระเนตรโรมมิได้กล่าวว่าพระองค์ทรงพอพระทัยอะไรบ้างในโรม โคลงซึ่งแต่งขึ้นสดุดีการสงครามนี้ (Vergier d'honneur) ก็มีได้กล่าวถึงคุณค่าทางศิลปะอะไรนอกจากจะบรรยายถึงการรบและความสนุกสนานร่าเริง ชาวปารีสสมัยนั้นอีกผู้หนึ่งได้เขียนไว้ในจดหมายเหตุประจำวัน “ในปี ค.ศ. ๑๕๑๗ เมอซีเออ เดอลา แวร์นาด (Monsieur de la Vernade) อัครวิญญูหนึ่งได้ส่งสัตว์ประหลาดประเภทงูเข้าน้ำมันตัวหนึ่งมาปารีส เรียกว่าจระเข้ ซึ่งท่านผู้นี้ได้มาจากคณะกรรมการเมืองเวนิส และเมื่ออัครวิญญูนี้กลับไปปารีสก็ได้นำไปมอบให้วัดเซนต์แอนโทนีในปารีส เพื่อให้ไว้ประดับข้างฝาและยังอยู่จนเดี๋ยวนี้ สัตว์นี้จับได้ใกล้โครเมอแม่น้ำไนล์ไหลเอ่อขึ้นมา และเมื่อคนไปพบนั้น สัตว์นี้ไม่มีชีวิตแล้ว” (Journal d' Bourgeois de Paris) ข้าพเจ้าจึงมี

ความเห็นว่ ของประเภทสัตว์ที่เก็บรักษาไว้นี้คงจะเป็นที่สนใจของคนธรรมดามากกว่าศิลปะ และวรรณคดีของอิตาลี

นอกจากนั้นสงครามยังทำให้นักท่องเที่ยวที่รักสงบเดินทางไปอิตาลีลำบากขึ้น และพวกนี้ต่างหากที่เป็นผู้นำเอาความคิดใหม่ ๆ ของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาในอิตาลีเข้ามาเหนือภูเขา แอลป์ส์ ดังจะเห็นได้จากจดหมายต่าง ๆ ของอีราสมุส ที่ได้เล่าว่า ในยามสงบได้มีพวกนักศึกษามากมายเดินทางไปแสวงหาความรู้ในพาต้าว (Padua) และโบโลญญา พวกนักบวชเดินทางไปโรมเพื่อธุรกิจทางศาสนา พ่อค้าวานิชและคณะทูตเดินทางไป ๆ มา ๆ ระหว่างเวนิสและบ้านเกิดเมืองนอนของตน และการฟื้นฟูศิลปวิทยาแพร่ไปในยุโรปโดยวิธีนี้มากกว่าวิธีการ รุกรานหรือสงคราม

คำบรรยาย บทที่ ๔

การแข่งอำนาจระหว่างพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕

๑

ได้กล่าวมาแล้วว่าระยะสามยุคแรกของสงครามอิตาลี อิตาลีสตกเป็นเหยื่อของฝรั่งเศส ออสเตรีย และสเปน โดยเฉพาะเป็นเหยื่อของฝรั่งเศส แต่ในระยะที่สี่และห้าซึ่งจะได้อธิบายต่อไป อิตาลีสกลายเป็นสนามประลองยุทธ์ระหว่างพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ การแข่งขันนี้มิได้มีความสำคัญอยู่เฉพาะในระยะนั้นเท่านั้น แต่แท้จริงการแข่งอำนาจระหว่างพระเจ้าฟรานซิสและพระเจ้าชาร์ลส์ เป็นจุดเริ่มของความเป็นอริระหว่างฝรั่งเศสและออสเตรีย ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในประวัติความสัมพันธ์ทางการทูตของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป จนกระทั่งกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ หลังจากนั้นความเป็นอรินี้เปลี่ยนรูปไปเป็นการประลองกำลังระหว่างฝรั่งเศสและปรัสเซีย ซึ่งจะทำให้เกิดผลสะท้อนที่ร้ายแรงยิ่งกว่าการแข่งขันในรูปเก่า ฉะนั้น จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเสียตั้งแต่ต้นว่าพระเจ้าฟรานซิส และพระเจ้าชาร์ลส์ทรงมีจุดประสงค์อะไรบ้าง และเหตุใดผลประโยชน์ของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้จึงขัดกัน

๒

ฝรั่งเศสในรัชสมัยพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑

ประชาชนฝรั่งเศสมิได้รู้สึกว่าได้สูญเสียเสรีภาพต่าง ๆ ไป จนกระทั่งได้เสรีภาพเหล่านั้นกลับคืนมาในการปฏิวัติใหญ่ จากประสบการณ์ต่าง ๆ ในปี ๑๖๘๘ คนฝรั่งเศสจึงเริ่มหันไปตีความหมายประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสว่า เป็นการต่อสู้ระหว่างประชาชนกับกษัตริย์ เพื่อเรียกร้องสิทธิของประชาชนต่าง ๆ กลับคืนมา สิทธิต่าง ๆ เหล่านี้ประชาชนอังกฤษไม่เคยสูญเสียเลย กษัตริย์ฝรั่งเศสองค์สุดท้ายที่ทรงรับรองสิทธิเหล่านี้ของประชาชน คือ พระเจ้าเฮนรีที่ ๔ กษัตริย์องค์แรกที่ทรงเพิกเฉยต่อสิทธิเหล่านี้ คือ พระเจ้าฟรานซิสที่ ๑

พระเจ้าฟรานซิสทรงมีพระลักษณะ และพระอิริยาบถเป็นกษัตริย์ทุกกระเบียดนิ้ว เช่นเดียวกับพระเจ้าเฮนรีที่ ๘ แห่งอังกฤษในสมัยเดียวกัน และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในสมัยต่อมา กล่าวคือ ทรงเป็นทั้งนักกีฬา กวี และผู้เจนจัดในสังคม เป็นนักพูดและนักรับประทาน มีเสน่ห์ เชื่อมมั่นในพระองค์เอง และทำอะไรตามพระทัย เจ้าหญิงมาร์กาเรต พระภคินีของพระองค์ได้ทรงประพันธ์กลอนชมเชยพระองค์ไว้อย่างมากมาย ซึ่งตามธรรมดาแล้วพี่สาวหรือ

น้องสาวมักไม่ค่อยจะชมพูหรือน้องชายของตนเท่าใดนัก รวมความแล้วกษัตริย์ เช่น พระเจ้าฟรานซิสสึ นับว่าเป็นของใหม่สำหรับชาวฝรั่งเศส หลังจากเคยมีกษัตริย์ที่พิการ เช่นพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ และกษัตริย์ที่มีสุขภาพไม่สมบูรณ์ เช่น พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๒ ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่เช่นเดียวกับการฟื้นฟูศิลปวิทยา ซึ่งเป็นขบวนการที่ผลิตบุคคลเช่นพระเจ้าฟรานซิสออกมา ถ้าหากจะอ่านถึงบทความต่างๆที่เขียนขึ้นสมัยนั้นเกี่ยวกับความหรรษาต่างๆ ของราชสำนักสมัยพระเจ้าฟรานซิส การรื่นเริงและการฉลองอย่างมโหฬารที่ทำให้กรุงปารีสมีชีวิตชีวาขึ้น เราจะเข้าใจได้ว่า เหตุใดชนรุ่นหลังจึงเรียกสมัยนี้ของฝรั่งเศสว่าเป็นยุคทอง แต่เบื้องหลังความหรรษาเหล่านี้ ความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ทั้งในด้านการปกครองและสภาพสังคมของประเทศกำลังก่อตัวขึ้น กษัตริย์ซึ่งแต่ก่อนทรงเป็นประหนึ่งบิดาและเกือบจะกล่าวได้ว่า เคยใช้พระราชอำนาจในขอบเขตกำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชขึ้นทุกที ตามหัวเมืองอำนาจซึ่งเคยอยู่ในมือของพวกเจ้า และขุนนางค่อยๆ เปลี่ยนมาอยู่กับข้าราชการ หรือที่เรียกภายหลังว่า “ข้าหลวง” (Intendants) ซึ่งรับผิดชอบต่อองค์พระมหากษัตริย์เท่านั้น ปาเลมองต์ (Parlement) ตามหัวเมือง (คือศาลซึ่งมีหน้าที่รับรองพระราชกฤษฎีกา) ก็ถูกตัดทอนสิทธิคัดค้านหรือโต้แย้งที่เคยมี ตำแหน่งราชการต่างๆ กลายเป็นสิ่งที่ทางราชการขายให้กับผู้ที่ประมูลราคาสูงที่สุด และหลังจากที่พระเจ้าฟรานซิสได้ทรงทำสัญญากับสันตะปาปาในปี ๑๕๑๖ กษัตริย์ฝรั่งเศสก็ทรงมีสิทธิแต่งตั้งพระเข้าประจำตำแหน่งสูงๆ ได้อีกด้วย ดังนั้นกษัตริย์จึงทรงวางพระทัยได้ว่าจะมีทั้งคณะสงฆ์และข้าราชการที่อ่านสอนง่าย และพระเจ้าฟรานซิสทรงเป็นผู้วางรากฐานของระบบศาสนานิกายกัลลิกัน* (Gallicanism) และระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นโยบายการปกครองของฝรั่งเศสอยู่ในมือของกษัตริย์และข้าราชการที่ใกล้ชิด โดยมีเสนาบดีซึ่งกษัตริย์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งและปลดได้ตามพระทัย เป็นผู้รับนโยบายนั้นไปปฏิบัติ

แต่ความเปลี่ยนแปลงนี้มีได้เกิดจากหรือกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของธรรมเนียมการปกครองของประเทศ ในหนังสือที่มาตามเดอสตาล^๒ แต่งเกี่ยวกับการปฏิวัติในฝรั่งเศส มีบทหนึ่งซึ่งให้ชื่อว่า “ฝรั่งเศสก่อนสมัยปฏิวัติมีรัฐธรรมนูญหรือไม่” และคำตอบก็คือ “ไม่มี” ความจริงในสมัยนั้นไม่มีใครทราบว่ามีรัฐธรรมนูญคืออะไร และก็มิได้มีใครนึกถึง รัฐธรรมนูญสมัยนั้นที่แท้จริงก็คล้ายกับกฎหมายอังกฤษนั่นเอง คือมิได้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่แยกแยะเป็นส่วนๆ ไม่มีหลักการที่แน่นอน เพราะเกิดขึ้นจากการตัดสินใจของแต่ละคดีและปัญหาที่เกิดขึ้น กล่าวคือ เป็นรัฐธรรมนูญที่ก่อรูปขึ้นจากความพยายามที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ตามแต่จะเกิดขึ้น แต่ในฝรั่งเศสไม่เป็นเช่นนั้น เพราะในฝรั่งเศสไม่มีกฏบัตร ไม่มีสภาที่มีอำนาจ และไม่มิมติมหาชน ฉะนั้น ผู้ที่จะพิจารณาตัดสินคดีและปัญหาต่างๆ ก็คือ องค์พระมหากษัตริย์เอง และพระองค์ก็ทรงทำไปในทางที่จะรักษาผลประโยชน์ของกษัตริย์แบบ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ ทรงเป็นผู้เริ่มนโยบายนี้ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ทรง
รับทอดต่อมา นโยบายนี้สำเร็จบริบูรณ์ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และการที่พระเจ้าหลุยส์ที่
๑๖ ถูกปลงพระชนม์ ก็เป็นผลโดยตรงมาจากนโยบายนี้

สังคมฝรั่งเศสในสมัยพระเจ้าฟรานซิสเปลี่ยนแปลงเร็วยิ่งกว่าธรรมเนียมการปกครอง
ของฝรั่งเศส กล่าวคือ พวกเจ้านายและขุนนางใหญ่ๆ ในชนบท ค่อยๆ กลายเป็นพวกที่ไม่
มีอำนาจในการเมืองและการปกครอง เพราะตำแหน่งและหน้าที่ของพวกนี้ถูกโอนมาให้พวก
ข้าหลวง นอกจากนั้นพวกเจ้าและขุนนางเหล่านี้ยังยากจนลงเพราะของราคาสูงขึ้น และพวก
คนต้องเข้ามาอยู่ในราชสำนัก ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่าย สมัยนี้พวกนี้ไม่มีหน้าที่ปกครอง ยังมีอยู่ที่
แต่เพียงอภิสิทธิ์ที่ไม่มี ความสำคัญที่แท้จริง อาชีพที่ยังถือว่าเหมาะสมสำหรับพวกผู้ดีคือ การ
เป็นทหารและนักบวช ในขณะเดียวกัน พวกชนชั้นกลางซึ่งกำลังมีอำนาจขึ้นและไม่มีประ-
เพณีทางสังคม หรือเกียรติยศมาเป็นอุปสรรคในการที่จะประกอบอาชีพ ก็ถูกกษัตริย์ทรงใช้
เป็นอาวุธต่อสู้กับพวกเจ้าและขุนนางเก่า เพื่อเป็นทางที่จะทรงก้าวไปสู่อำนาจสมบูรณ์ ชนชั้น
ที่รองลงมาจากพวกเจ้า ขุนนาง พวกพระ และพวกชนชั้นกลาง ก็คือพวกชาวนาซึ่งเป็นส่วน
ใหญ่ของประเทศ พวกนี้มีหน้าที่ทำงานที่เหลือจากพวกมีอภิสิทธิ์ที่กล่าวข้างต้น และเป็นผู้ที่เสีย
ภาษีต่าง ๆ ซึ่งพวกอภิสิทธิ์ได้รับยกเว้น พวกนี้ยากจนลงทุกวัน ๆ และทำให้ความหิวหิวต่าง ๆ
ของราชสำนักกลายเป็นของน่าขัน และความร่ำรวยของประเทศเป็นแต่เพียงภาพลวงตา

จากความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ กล่าวคือ ความเจริญของการปกครองแบบอำนาจเด็ด
ขาด ความพยายามที่จะตรึงความรับผิดชอบทั้งทางสังคม และทางการเมืองของพวก
ขุนนาง การแบ่งภาระที่ไม่ยุติธรรม และความสัมพันธ์อันไม่ราบรื่นระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ใน
สังคม เราจะเห็นได้ว่าสาเหตุของการปฏิวัติใหญ่ได้เริ่มก่อตัวขึ้นแล้ว แต่พระเจ้าฟรานซิสทรง
มองไปคนละแง่ พระองค์ทรงเห็นแต่ผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการปกครองแบบอำนาจ
เด็ดขาด ซึ่งประกอบด้วยชนชั้นเจ้าและขุนนางที่ไม่มีอำนาจและประชาชนที่หมอบราบคาบแก้ว
การที่ในปี ค.ศ. ๑๕๑๕ พระองค์ทรงยกทัพเข้าไปในอิตาลี และได้รับชัยชนะในการรบที่
มาริยาโน (Marignano) จนกระทั่งได้ทรงทำสัญญากับสันตะปาปาในปีรุ่งขึ้น คือ ค.ศ. ๑๕๑๖
ทำให้พระองค์ทรงมีอำนาจสูงสุดในการศาสนาในฝรั่งเศส พระองค์จึงทรงคิดว่าไม่มีใครจะ
แข่งขันกับพระองค์ได้เลยในยุโรป

๓

จักรวรรดิของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕

แต่สามปีต่อมา คือในปี ค.ศ. ๑๕๑๙ สถานการณ์เปลี่ยนแปลงเพราะการสิ้นพระชนม์
ของจักรพรรดิแมกซิมิเลียน ทำให้พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ (Charles I) กษัตริย์ของสเปนกลายเป็น

พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ของออสเตรียไปช่วย กษัตริย์หนุ่มซึ่งมีพระชนมายุเพียง ๑๙ ชันษาได้กลายเป็นกษัตริย์ที่มีแสนยานุภาพมากที่สุดภายในยุโรป พระราชบิดาของพระองค์คือฟิลิป โอรสของจักรพรรดิแมกซิมิเลียนแห่งออสเตรีย และพระนางแมรีแห่งเบอร์กันดี พระราชมารดา คือโจอานา (Joana) พระราชธิดาของพระเจ้าเฟอร์ดินานด์แห่งอารากอนและพระนางอิซาเบลลาแห่งกัสติล มรดกที่พระองค์ทรงได้จากพระเจ้าเฟอร์ดินานด์คือ อารากอน ชาร์ดิเนีย ซิซิลี และเนเป็ลส์ จากพระนางอิซาเบลลา คือ ทวีปอเมริกาและกัสติล จากจักรพรรดิแมกซิมิเลียน คือ ออสเตรีย ทรัพย์สินและดินแดนส่วนต่าง ๆ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วอยู่ใต้ราชวงศ์แฮบสเบิร์ก จากพระนางแมรีแห่งเบอร์กันดี คือ ฟร็องซุ กองเต (Franche-Comté) ซึ่งภายหลังกลายเป็นส่วนหนึ่งรวมอยู่กับเนเธอร์แลนด์ของสเปน ถ้าหากเราดูแผนที่จะเห็นได้ว่าดินแดนที่อยู่ใต้ปกครองของพระเจ้าชาร์ลส์กว้างใหญ่ไพศาลมาก และก่อให้เกิดความหวุ่นวิตกว่าจะทำลายकुलแห่งอำนาจในยุโรป

ก่อนหน้านั้นไม่นานคือ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๔๓๘ สิ่งที่ดีปฏิบัติกันว่าเป็นสิทธิของพวกราชวงศ์แฮบสเบิร์กอย่างหนึ่ง และได้ตกทอดมาถึงพระเจ้าชาร์ลส์ คือ ประเพณีที่ว่ากษัตริย์ออสเตรียจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับเลือกเป็นจักรพรรดิของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์โดยอัติโนมัติ และในปี ค.ศ. ๑๕๑๙ ถึงแม้จะมีผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นจักรพรรดิของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์อีกหลายพระองค์ คือ พระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ และเฮนรีที่ ๘ แต่พระเจ้าชาร์ลส์ก็เป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้งขึ้นแทนที่แมกซิมิเลียนผู้เป็นพระอัยกา ตำแหน่งนี้ถึงแม้ว่าจะเพิ่มความรับผิดชอบนานาประการให้พระองค์มากกว่าอำนาจ แต่ได้เพิ่มพูนพระเกียรติยศของพระองค์ขึ้นเหนือประมุขอื่น ๆ และทำให้พระองค์เชื่อได้ว่าเยอรมันจะสนับสนุนพระองค์ถ้าหากมีพระประสงค์จะนำออสเตรียต่อสู้กับพวกตุรกี ในนามของหัวหน้าพวกยุโรป

พระเจ้าชาร์ลส์ผู้ซึ่งมีพระชนมพรรษาเท่ากับเด็กที่จบโรงเรียนเท่านั้น เมื่อต้องรับภาระอันมากมายนี้ทรงเป็นบุคคลชนิดใด มีผู้เล่าถึงพระองค์ท่านไว้หลายคนตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์เมื่อมีพระชนม์ ๑๓ พรรษา มีผู้บรรยายว่า “พระองค์ทรงมีพระอารมณ์ที่ดีเลิศ กล่าวกันว่าพระองค์ทรงมีที่ท่าที่แสดงว่าเป็นผู้รักความยุติธรรม และมีศีลธรรมสูง ถึงแม้พระองค์จะมีพระชันษาน้อย แต่ก็ทรงเกลียดการสรรเสริญเยินยอหรือการประจบสอพลอต่าง ๆ และพระองค์จะทรงหลีกเลี่ยงคนที่มันิสัยเช่นนั้น ทุกคนเห็นว่าพระองค์ทรงเอาจริงเอาจังเกินพระชนมายุ และทรงเป็นผู้ที่มีพระจริยวัตรสงบเสถียรไม่ว่าจะเป็นขณะที่ทรงพระสรวลหรือรับสั่ง” (Peter Martyr) เมื่อพระองค์ทรงเจริญพระชนม์ขึ้น บุคลิกเหล่านี้ก็เจริญเติบโตตามพระองค์ด้วย กล่าวคือ ทรงเป็นบุคคลที่เอาจริงเอาจัง ชยัน สงบเสถียร ทรงเป็นทั้งนักกีฬา ผู้รอบรู้ในเรื่องต่าง ๆ นักรบ และนักการทูตที่สามารถ ในบั้นปลายพระชนม์ได้มีทูตชาวเวนิสเขียนบรรยายบุคลิกลักษณะของพระองค์ไว้อีกว่า “พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่สูงปานกลาง พระพักตร์ขรึม พระนลาฏกว้าง พระเนตรสีฟ้า แลดูเป็นคนขยันขันแข็ง พระนาสิกคล้ายเหยี่ยวและคค

ชากรไกรล่อง (เหมือนพวกแฮบสเบิร์กทั้งหลาย) ยาวเย็นจนทำให้พระทนต์สองแถวไม่กระทบกัน เมื่อรับสั่งคำท้ายๆ ของประโยคมักจะหายไปในลำพระคอ พระทนต์หน้าเสียและมีไม้ซี่ แต่พระองค์มีพระฉวีงาม พระมีสสุสัน ค่อนข้างแข็ง สีขาว ได้สัดส่วนกับพระวรกาย” (Bodoaro) เพื่อที่จะทำให้เห็นภาพของพระเจ้าชาร์ลส์เด่นชัดขึ้น ข้าพเจ้าใคร่จะขอนำเอาจดหมายเขียนโดยนักเขียน และนักทอ่งเทียวชาวอังกฤษ รอเจอร์ แอสซัม (Roger Ascham) ที่เขียนถึงเพื่อนคนหนึ่ง คือ มิสเตอร์เรเวน (Mr. Raven) อาจารย์อยู่ที่เซนต์จอห์นคอลเลจที่เคมบริดจ์ มีใจความว่า “ข้าพเจ้าเคยเห็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อข้าพเจ้าไปถึงใหม่ๆ - ขณะนั้นพระองค์ทรงพระประชวรอยู่ในห้องพระบรรทม มองดูเหมือนพระ พระองค์ทรงฉลองพระองค์คลุมแพรแข็งสีดำ พระมาลาเฟอร์สำหรับนอน มีรูปร่างเหมือนหมวกของพวกคัทซ์ คือมีตะเข็บบนยอด อีกครั้งหนึ่งเห็นพระองค์ขณะประทับที่โต๊ะเสวยในงานฉลองทางศาสนา พระองค์ประทับอยู่บนพรมเกียรติยศผืนเดียวกันกับพระอนุชา คือ พระเจ้าเฟอร์ดินานด์แห่งฮังการี ถัดมาคือ โอรสของพระเจ้าจักรพรรดิที่ทรงพระนามว่าฟิลิป หรือที่เรียกว่า เจ้าชายแห่งสเปน เจ้านายทั้งหมดนี้ประทับเรียงกันเหมือนกับสมาชิกแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์การ์เตอร์ (Knights of Garter) ในอังกฤษ ข้าพเจ้ายืนอยู่ใกล้โต๊ะเสวยของพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์เสวยพระกระยาหารชุด ๔ อย่าง คือ เนื้อใส่เครื่องเทศ แกะอบ กระต่ายย่าง และไก่ต้อน พระองค์มีพระพักตร์งาม มีลักษณะว่องไว ชอบเสวยไก่ต้อน บาร์เนส (Barnes) เจ้าของบ้านพักข้าพเจ้าเคยเอาไก่ต้อนที่ดีกว่าที่ตั้งโต๊ะเสวยมาให้ข้าพเจ้าหลายครั้งถึงในห้องนอน แต่พระองค์และพระอนุชาก็เสวยอย่างเอร็ดอร่อย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นคนที่ดีมั่งคั่งที่สุดที่ข้าพเจ้าเคยเห็น แต่ละครึ่งพระองค์ทรงก้มลงดื่มได้นานประมาณห้าเท่าของคนธรรมดา และครั้งหนึ่งๆ ไม่เคยทรงดื่มเหล้าไวน์น้อยกว่า ๑ ควอด” ทิเชียน (Titian) นักเขียนรูปมีชื่อ ได้เขียนรูปทั้งของพระเจ้าชาร์ลส์และฟรานซิส สำหรับรูปพระเจ้าฟรานซิสนั้น ทิเชียนวาดด้านข้างเท่านั้น เพราะลอกมาจากเหรียญ แต่จะมองเห็นได้ว่าเป็นทั้งคนเจ้าเล่ห์และน่ารัก ส่วนพระเจ้าชาร์ลส์นั้นทรงนั่งให้วาคหลายครั้ง และทุกครั้งรูปที่วาคจะเป็นรูปของบุคคลร่างค่อนข้างเล็กเต่าน่าเกรงขาม พระเจ้าชาร์ลส์ไม่มีลักษณะที่โอ้อ่าเหมือนพระเจ้าฟรานซิส แต่ฉลาดและพระทัยดีกว่า

๔

สาเหตุแห่งการแข่งขัน

อะไรคือสาเหตุของการวิวาท ระหว่างพระเจ้าฟรานซิสและพระเจ้าชาร์ลส์? การไม่ลงรอยกันเป็นการส่วนตัว ความแตกต่างของพระนิสัยและความคิดอ่านไม่เป็นคำอธิบายที่พอเพียง ไม่ใช่เพราะว่าพระเจ้าฟรานซิสทรงไม่พอพระทัยที่พ่ายแพ้พระเจ้าชาร์ลส์ในการเลือก

ตั้งเป็นจักรพรรดิในปี ค.ศ. ๑๕๑๙ หรือที่ถูกระเจ้าชาร์ลส์คัมซังไว้ในกรุงมาดริดในปี ค.ศ. ๑๕๒๕ สาเหตุของการวิวาทมีมากและลึกซึ้งกว่านี้ เพราะว่าการวิวาทนั้นกินเวลานานถึง ๔๐ ปี และในที่สุดกลายเป็นการขัดแย้งกันระหว่างชาติที่นานถึงสองศตวรรษครึ่ง

สำหรับฝรั่งเศสนั้น สาเหตุของความยุ่งยากทั้งหลายก็เนื่องมาจากว่า พระเจ้าฟรานซิส ทรงรู้สึกหวั่นกลัวที่ตกอยู่ในวงล้อมของจักรวรรดิของพวกแฮบสเบิร์ก การที่ฟรองซูกองเต เข้าไปรวมอยู่ในจักรวรรดิ ทำให้ดินแดนที่เป็นกันชนแห่งสุดท้ายระหว่างสองอำนาจหมดไป ตั้งแต่อาร์ตัวส์ทางเหนือมาถึงเบอร์กันดีทางตะวันออก และจากภูเขาไฟเรนีส์ขึ้นมา ชายแดน ฝรั่งเศสถูกล้อมไปด้วยทหารออสเตรียและสเปน นอกจากนั้นฝรั่งเศสรู้สึกว่าความร่วมมือของ ฝรั่งเศสยังไม่สมบูรณ์ แต่สำเร็จไปได้เพียงครึ่งหนึ่งเท่านั้น คราบไคที่ส่วนใหญ่ของเบอร์กันดี และเนเธอร์แลนด์ ซึ่งทั้งทางเชื้อชาติและทางสภาพภูมิศาสตร์เป็นส่วนที่ติดต่อกับพื้นแผ่นดิน ฝรั่งเศสยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของชาวต่างชาติ

ส่วนองค์พระเจ้าชาร์ลส์นั้นมีสัญชาติเป็นพวกเฟลมมิง (Fleming) โดยกำเนิด แต่ตาม ประเพณีของราชตระกูลเป็นเบอร์กันดีเยน พระองค์ไม่สามารถที่จะปล่อยให้มรดกของบรรพบุรุษหลุดจากพระหัตถ์ไปได้ ตรงกันข้าม พระองค์มีพระประสงค์ที่จะทำให้อาณาเขตของวงศ์ ตระกูลเป็นปึกแผ่นด้วยการตีเอาแคว้นเบอร์กันดีตะวันตกกลับคืนมา พระองค์มิได้ทรงเป็นคน เห็นแก่ได้ แต่พระองค์ทรงมีความทะเยอทะยาน คติพจน์ของพระองค์คือ “ขยายให้มากขึ้น” หรือมีจะนั้นก็ “ยังไม่พอ” และวิธีการของพระองค์เปรียบเหมือนอาวุธของเซอร์คิวลิส

ถ้าหากพระเจ้าชาร์ลส์ต้องทรงเป็นเหยื่อของนโยบาย ซึ่งพระองค์เองมิได้เป็นผู้วางรากฐาน และเป็นนโยบายซึ่งพระองค์เองก็มิได้ทรงเห็นด้วย คือ นโยบายที่จะปกครองโลกของ พระเจ้าเฟอร์ดินานด์ และแมกซิมิเลียน พระเจ้าฟรานซิสก็ทรงเป็นเสมือนเครื่องทดลองของ ทฤษฎีใหม่ คือ ทฤษฎีของ “การรักษาคูลแห่งอำนาจ” ในยุโรป ซึ่งพระเจ้าฟรานซิสเองทรง เข้าพระทัยแต่เพียงเล็กน้อย ทฤษฎีนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสำเร็จในการรวมดินแดนใน ประเทศให้เป็นปึกแผ่นและจัดตั้งรัฐบาลกลางที่เข้มแข็งในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ปัญหา สำคัญที่จะตามมาก็คือ ประเทศที่เพิ่งจะตั้งตัวเป็นปึกแผ่นนี้จะรวมกลุ่มกันอย่างไร เพื่อผลประโยชน์ในทางการค้า และในเวลาเกิดศึกสงคราม เราจะพบว่าประเทศเหล่านี้รวมกลุ่มกัน เป็นครั้งแรก เมื่อสันตะปาปาจูเลียสที่ ๒ ได้ทรงจัดตั้งสันนิบาตคองเบร (League of Cambrai) และสันนิบาตอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy League) ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะใช้คูลแห่งอำนาจใน อิตาลีเพื่อประโยชน์ของพระองค์ การนำทฤษฎีคูลแห่งอำนาจมาใช้เป็นข้ออ้างขัดขวางมิให้ สเปนและออสเตรียรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีอังกฤษซึ่งเป็นโปรเตสแตนท์ และตุรกี ผู้ถือว่าเป็นผู้นอกศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเป็นวิธีการที่ใหม่มาก จะโดยตั้งพระทัยหรือไม่ก็ตาม พระเจ้าฟรานซิสทรงเป็นผู้นำในการประสานความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ เพื่อขัดขวางอำนาจใดอำนาจหนึ่งที่กำลังจะเป็นภัยต่อความปลอดภัยของประเทศต่างๆ ในยุโรป เช่น

เดียวกับที่วิลเลียมแห่งออเรนจ์ (William of Orange) ทรงกระทำในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และ วิลเลียม พิตท์ (William Pitt) ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘

๕

สงครามโดยสรุป

ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงการสงครามระหว่างพระเจ้าชาร์ลส์และฟรานซิสอย่างย่อ ๆ เช่นเดียวกับที่ทำมาแล้วในตอนทีกล่าวถึงสงครามอิตาลี การสงครามนี้อาจแบ่งออกได้เป็น ๖ ตอนด้วยกัน เพราะการรบเกิดขึ้นในฤดูร้อนเท่านั้น ทั้งนี้เพราะเวลานั้นยังไม่มีการทำสงครามในฤดูหนาว นอกจากกองทัพกำลังโจมตี หรือโอบล้อมที่ใดที่หนึ่งอยู่

“สงคราม” ครั้งแรก คือระยะระหว่างปี ค.ศ. ๑๕๒๐—ค.ศ. ๑๕๒๖ ในระยะนี้พระเจ้าฟรานซิสทรงเป็นฝ่ายปราชัยที่พาเวีย (Pavia) และถูกนำไปกักขังเป็นเชลยในสเปน แต่ได้รับอิสรภาพเมื่อได้ทำสัญญามาดริด (Treaty of Madrid) ในปี ค.ศ. ๑๕๒๖ โดยที่พระเจ้าฟรานซิสทรงยอมยกเบอร์กันดีตะวันตก และฟลานเดอร์ส (Flanders) ให้แก่พระเจ้าชาร์ลส์ จากเอกสารโต้ตอบระหว่างพระเจ้าชาร์ลส์และฟรานซิสขณะที่ทรงถูกขังในสเปน เผยให้เห็นสิ่งที่น่าสนใจ ๓ ประการ ประการแรกคือ อุปสรรคที่ทำให้การทำสัญญาสงบศึกต้องล่าช้า เนื่องมาจากข้อเรียกร้องเอาเบอร์กันดีตะวันตกของพระเจ้าชาร์ลส์ไม่เป็นที่สบพระทัยพระเจ้าฟรานซิส ประการที่ ๒ เมื่อพระเจ้าฟรานซิสทรงยอมตกลงยกให้แล้ว พระองค์ทรงประกาศออกมาว่าการยินยอมของพระองค์นั้นเป็นการถูกบังคับ ฉะนั้น พระองค์ไม่ถือว่าจะต้องรักษาข้อตกลงนี้ และประการที่ ๓ สันตะปาปาพร้อมที่จะปลดพระเจ้าฟรานซิสให้พ้นจากการผูกมัดของสัญญา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความคิดที่ว่า “สัญญาคือเศษกระดาษ” ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นั้น แท้จริงมีมาแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แล้ว ปลายการรบครั้งที่ ๒ (ค.ศ. ๑๕๒๖—ค.ศ. ๑๕๒๙) ซึ่งยุติลงด้วยสัญญาสงบศึกกองเบร (Peace of Cambrai) ปรากฏว่าพระเจ้าฟรานซิสยังคงทรงครอบครองเบอร์กันดีตะวันตกอยู่ ระหว่างการรบครั้งนี้และครั้งต่อไป พระเจ้าฟรานซิสพยายามจัดกองทัพโดยถือเซนต์แดนเป็นเกณฑ์ คือทรงเกณฑ์ทหาร ๗ กอง จาก ๗ มณฑลของฝรั่งเศส และเมื่อการรบครั้งที่ ๓ (ค.ศ. ๑๕๓๖—ค.ศ. ๑๕๓๘) สิ้นสุดลง พระองค์ได้รับแคว้นซาวอย (Savoy) ในการรบครั้งที่ ๔ (ค.ศ. ๑๕๔๒—ค.ศ. ๑๕๔๔) ทั้งสองฝ่ายมิได้อะไรเพิ่มเติม สัญญาสงบศึกเกรปี (Treaty of Crépy ค.ศ. ๑๕๔๔) เป็นแต่เพียงรับรองสัญญามาดริดและกองเบร และในปี ค.ศ. ๑๕๔๗ พระเจ้าฟรานซิสสวรรคต และการวิวาทส่วนพระองค์ระหว่างพระเจ้าฟรานซิส และพระเจ้าชาร์ลส์ก็เป็นอันสิ้นสุดลง แต่การสงครามยังคงมีต่อไป และอาจแบ่งได้อีกเป็น ๒ ตอน คือในการรณรงค์ครั้งต่อไป คือครั้งที่ ๕ (ค.ศ. ๑๕๕๒—ค.ศ. ๑๕๕๖) พระเจ้าชาร์ลส์ทรงต้องเผชิญกับพระเจ้าเฮนรีที่ ๒ ของฝรั่งเศสผู้

ซึ่งได้ “รัฐบรรพชิตทั้งสาม” คือ เมทซ์ ทูล และแวร์ดิง ไปจากพระเจ้าชาร์ลส์ในการทำสัญญาสงบศึกโวแซลล์ (Peace of Vaucelles) และการสูญเสียรัฐทั้ง ๓ ของพระเจ้าชาร์ลส์หมายถึงการสูญเสียจุดสำคัญในแคว้นลอร์เรน ในปี ค.ศ. ๑๕๕๖ พระเจ้าชาร์ลส์ทรงสละราชสมบัติ และการรบครั้งสุดท้าย (ค.ศ. ๑๕๕๗-ค.ศ. ๑๕๕๙) เป็นการรบระหว่างพระเจ้าเฮนรีที่ ๒ และรัชทายาทของพระเจ้าชาร์ลส์ คือพระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ของสเปน จากสัญญาสงบศึกกาโต กองเบรสิส (Treaty of Cateau Cambresis) ซึ่งทำในปี ค.ศ. ๑๕๕๙ ฝรั่งเศสยังคงได้ครอบครองรัฐบรรพชิตทั้งสาม และยังได้คาเลส และบูลอญเพิ่มเติม แต่ยอมยกเลิกสิทธิต่าง ๆ ในอิตาลีนับตั้งแต่ล้อมปราการที่อยู่เลยซาวยไป สเปนยังคงยึดครองมิลานและเนเป็ลส์อยู่

ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะได้ออกรบ ๒ ครั้งหลังเข้าไปกับการรบครั้งอื่น ๆ ที่เริ่มจากพาเวีย ซึ่งอันที่จริงเป็นการวิวาทที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๕๔๔ แต่การรบ ๒ ครั้งหลังแตกต่างกับการรบครั้งอื่น ๆ ประการหนึ่งอย่างเห็นได้ชัด คือ พระเจ้าเฮนรีที่ ๒ ทรงมีความซัดเคื่องพระเจ้าชาร์ลส์เป็นส่วนพระองค์ ทั้งนี้เพราะพระองค์ไม่ทรงสามารถล้มความยากลำบากที่พระองค์ทรงได้รับขณะที่ถูกพระเจ้าชาร์ลส์คุมขังอยู่ในสเปน ในฐานะเป็นตัวจํานำเพื่อประกันว่าพระเจ้าฟรานซิสพระราชบิดาจะทรงปฏิบัติตามคำสัญญา และพระองค์ก็ทรงตั้งพระทัยแน่วแน่เช่นเดียวกับพระราชบิดา ในการที่จะทำลายวงล้อมของออสเตรียและสเปนที่ล้อมฝรั่งเศสอยู่ แต่พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ฝรั่งเศสองค์แรกที่ทรงเล็งเห็นว่าจุดอันตรายสำหรับฝรั่งเศสมิได้อยู่ในอิตาลี แต่อยู่ทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือของฝรั่งเศสมากกว่า พระองค์ทรงทราบว่าพระองค์ต้องพระประสงค์อะไร พระองค์พยายามรักษาสิ่งที่มีอยู่ และการทำสงครามต่อไปก็เพราะต้องการทำสัญญาสงบศึกที่เป็นผลดีแก่ฝรั่งเศสเท่านั้น การที่ฝรั่งเศสได้คาเลสและบูลอญ ทำให้ฝั่งทะเลทางแถบช่องแคบอังกฤษมั่นคงขึ้น และเป็นการปลดปล่อยจากอังกฤษ เมืองปราการเมทซ์ ทูล และแวร์ดิง มาปิดช่องโหว่ทางพรมแดนด้านตะวันออก ซึ่งเคยทำให้พรมแดนด้านนี้เป็นทางที่ศัตรูจะเข้าโจมตีประเทศฝรั่งเศสได้ง่ายที่สุด การที่พระองค์ยังได้ทรงขยายเขตแดนทางตะวันออกของฝรั่งเศสออกไป ทำให้ปารีสหายใจสะดวกขึ้น เพราะไม่ได้อยู่ชิดพรมแดนดั้งเดิม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระเจ้าเฮนรีที่ ๒ เป็นผู้ทรงนำนโยบายต่างประเทศของฝรั่งเศสกลับเข้าสู่นโยบาย “พรมแดนธรรมชาติ” และได้ทรงทำให้ความพินาคอนเนื่องมาจากการไปทำสงครามในอิตาลีของฝรั่งเศสกลายเป็นผลกำไรที่ถาวร

๖

อันตรายจากพวกตอร์เกี

ในปี ค.ศ. ๑๕๑๙ ยุโรปหมอบราบคาบแก้วอยู่ใต้พระบาทของพระเจ้าชาร์ลส์ แต่ในปี ค.ศ. ๑๕๕๖ พระองค์ทรงสละราชสมบัติ เพราะทรงเบื่อหน่ายและท้อพระทัยที่ทรงทำ

ภารกิจไม่ได้สำเร็จสมประสงค์ เหตุใดพระเจ้าชาร์ลส์จึงประสบความล้มเหลว?

สาเหตุสำคัญประการแรกก็คือ ขนาดและลักษณะของอาวุธที่พระองค์พยายามนำมาใช้ ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้การปกครองของประมุของค์เดียว ผู้ซึ่งทรงสามารถพึ่งพาคู่ตีและขุนนางทางด้านทหาร พวกเขาทำงานด้านการเงิน และสามารถกระตุ้นความรักชาติในหมู่พวกสามัญชน ส่วนพระเจ้าชาร์ลส์ไม่สามารถที่จะทรงทำเช่นนั้นได้ พระองค์ไม่สามารถที่จะใช้ภาษา ผลประโยชน์ หรือศาสนามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเยอรมัน สเปน เพลมมิง และอิตาลีเอ็นที่เป็นส่วนของ “อาณาจักรที่คลอนแคลน” ของพระองค์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เพราะชนชาติเหล่านั้นมิได้มีสิ่งใดที่เหมือนกันเลย ประเทศสเปนเป็นแหล่งของอำนาจที่แท้จริงของพระองค์ และเป็นทีผลผลิตทหารที่ดีที่สุดของพระองค์ พระองค์ประทับอยู่ในประเทศนี้ประมาณครึ่งรัชกาล และทรงมองปัญหาต่างๆ จากทางคานของสเปนมากขึ้นทุกที ในบั้นปลายของชีวิตเมื่อทรงสละราชสมบัติแล้ว พระองค์ก็เสด็จมาประทับในวัดแห่งหนึ่งในสเปน ถึงกระนั้นก็ดี ในตอนต้นของรัชกาล พระองค์ก็ต้องทรงใช้เวลาถึง ๑๐ ปี เพื่อปราบ “กบฏของพวกคอมมูนส์”^๓ ในสเปน ก่อนที่สเปนจะยอมอยู่อย่างสงบใต้การปกครองของพระองค์ และพระองค์ต้องใช้เวลามากกว่านั้นในการทำให้ออทองในอเมริกาของสเปนอำนวยประโยชน์ได้เต็มที่ ความจริงพระเจ้าชาร์ลส์ทรงอิจฉาพระเจ้าฟรานซิส ผู้ซึ่งสามารถเรียกเงินทองจากประชาชนชาวฝรั่งเศสได้อย่างง่ายดาย เพราะพระองค์เองนั้นมักขาดแคลนเงินเสมอ แม้กระทั่งเงินปีที่พระองค์ทรงสัญญาจะให้แก่อีราสมุส พระองค์ก็ไม่สามารถจ่ายให้ได้โดยสม่ำเสมอ

ในเยอรมัน พระเจ้าชาร์ลส์เปรียบเสมือนเป็นคนต่างชาติ พระองค์รับสั่งภาษาเยอรมันได้เพียง ๒-๓ คำ และไม่พอพระทัยหลายสิ่งหลายอย่างในเยอรมัน อาทิเช่น ลัทธิโปรเตสแตนท์ การมีอำนาจจนเกือบเรียกได้ว่าเป็นประเทศเอกราชของพวกเจ้าครองนครต่างๆ และฐานะของจักรพรรดิที่มีได้มีอำนาจแม้เพียงจะเก็บภาษีหรือเกณฑ์ทหาร ส่วนในอิตาลีนั้น พระองค์มิได้มีฐานะเป็นแต่เพียงคนต่างชาติในสายตาของอิตาลีเอ็น แต่เป็นผู้รุกรานด้วย ถึงแม้ว่าสันตะปาปาจะทรงเป็นผู้สวมมงกุฎให้พระองค์ๆ ก็ไม่สามารถที่จะล้ม และยุโรปก็ไม่สามารถที่จะอภัยการปล้นสะดมกรุงโรมอย่างทารุณ โดยกองทัพของพระองค์ในปี ค.ศ. ๑๕๒๗ ได้

มีแต่ในเนเธอร์แลนด์เท่านั้นที่พระเจ้าชาร์ลส์รู้สึกสบายพระทัย เพราะในประเทศนี้ พระองค์และประชาชนเข้าใจซึ่งกันและกัน เนเธอร์แลนด์มีการปกครองเป็นระบอบ โดยเจ้าหญิงซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ถึงแม้จะมีความยุ่งยากบ้างก็เป็นครั้งเป็นคราว เช่น เกิดกบฏเกลเดอร์ส (Guelders) และกบฏที่เกนท์ (Ghent) แต่ความยุ่งยากทั้งหลายก็ถูกปราบลงได้โดยเรียบร้อย ถึงแม้ว่าพระเจ้าชาร์ลส์จะเคร่งศาสนาถึงกับทรงนำเอาระบบศาลพิเศษทางศาสนา^๔ (Spanish Inquisition) เข้าไปในใช้เนเธอร์แลนด์ พระองค์ก็ทรงระมัดระวังที่จะไม่ให้การใช้ระบบนี้รุนแรงจนเป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจกันระหว่างพระองค์และประชาชน

ในประเทศที่พระองค์ต้องพึ่งพาเงินรายได้ประมาณ ๒ ของเงินรายได้ทั้งหมด กล่าวสั้น ๆ ได้ว่า พระเจ้าชาร์ลส์ถือว่าพวกเฟลมมิงเป็นเฟลมมิง และพวกนี้ก็จงรักภักดีต่อพระองค์ ส่วนรัชทายาทของพระองค์ คือ พระเจ้าฟิลิป พยายามทำชาวเฟลมมิงให้เป็นชาวสเปน พวกนี้จึงเป็นกบฏต่อพระองค์

ทั้งหมดนี้ เป็นลักษณะของอาณาจักรที่พระเจ้าชาร์ลส์พยายามจะปกครอง ซึ่งเป็นสิ่งเหลือวิสัย แม้แต่ในสมัยใหม่ที่ประมุขของประเทศสามารถใช้ประโยชน์จากระบบไฟฟ้า เรือบิน ไปรษณีย์ และการพิมพ์ ก็ยังไม่แน่ว่าจะสามารถปกครองอาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาล เช่น อาณาจักรของพระเจ้าชาร์ลส์ได้ สำหรับพระเจ้าชาร์ลส์เอง นอกจากความกว้างใหญ่ของอาณาจักรของพระองค์ทำให้เป็นสิ่งเหลือวิสัยที่จะปกครองแล้ว พระองค์ยังทรงมีภารกิจอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่ทรงสามารถเอาใจใส่ในการปกครองได้อย่างเต็มที่ และบั้นทอนอำนาจของพระองค์ อีกด้วย ภารกิจ ๓ อย่างที่ดึงความสนใจไปจากปัญหาการปกครองจักรวรรดิอยู่ตลอดเวลา คือ การปฏิรูปศาสนาในเยอรมัน การแข่งขันระหว่างพระองค์และพระเจ้าฟรานซิส และอันตรายจากพวกตุรกี สำหรับภารกิจสิ่งที ๒ นั้น เราได้กล่าวมาแล้ว ส่วนการปฏิรูปศาสนา นั้นจะต้องพูดถึงอย่างละเอียดในภายหลัง ฉะนั้น สิ่งที่จะพูดถึงในขั้นนี้ก็คือภารกิจอันที่ ๓ ซึ่งได้แก่อันตรายจากพวกตุรกี

๗๐ ปีก่อนสมัยที่เรากำลังพูดถึง เมื่อกรุงคอนสแตนติโนเปิลถูกพวกตุรกีตีแตก (ค.ศ. ๑๔๕๓) พวกคริสเตียนได้ยื่นคำร้องขอให้สันตะปาปาทรงเป็นผู้นำในการทำสงครามครูเสดกับพวกตุรกีใหม่ และการขยายอิทธิพลของพวกตุรกีก็หยุดชะงักไปชั่วคราว แต่ในสมัยที่เรา กำลังกล่าวถึงนี้ พวกตุรกีเริ่มการรุกรานอีก ในตอนต้นรัชสมัยของพระเจ้าชาร์ลส์ พระองค์ได้ ทรงแนะนำให้ทูตฝรั่งเศสในอาณาจักรของพระองค์กราบบังคมทูลพระเจ้าฟรานซิสถึงอันตราย ของการรุกรานของพวกตุรกี และขอกำลังช่วยป้องกันเขตแดนของพวกคริสเตียน ในปี ค.ศ. ๑๕๒๑ ซึ่งเป็นปีถัดจากที่พระเจ้าสุลต่านสุไลมานมหาราชขึ้นครองราชย์ พระเจ้าชาร์ลส์ ทรงได้รับสาส์นจากกษัตริย์โปแลนด์ และราชินีแห่งฮังการีว่า พวกตุรกียึดครองเมืองเบลเกรด ได้แล้ว และกำลังรุกข้ามทุ่งราบในฮังการีซึ่งเป็นเสมือน “กำแพงของอาณาจักรคริสเตียน” (Bulwark of Christendom) ซึ่งทำให้พระเจ้าชาร์ลส์ทรงทราบความจริงข้อนี้ดี และไม่อาจ ปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือแก่พระนางได้ ในปี ค.ศ. ๑๕๒๒ พวกตุรกียึดเกาะโรดได้ ในปี ค.ศ. ๑๕๒๕ ก็เริ่มการรุกรานดินแดนทางแถบแม่น้ำดานูบ ในปี ค.ศ. ๑๕๒๖ กษัตริย์ฮังการี สิ้นพระชนม์ในการรบที่โมฮัคซ์ (Mohacz) และพวกตุรกียึดครองฮังการีได้ทั่วประเทศ ในปี ค.ศ. ๑๕๒๙ พระเจ้าสุไลมานทรงรุกเข้ามาถึงกำแพงเมืองเวียนนา ฮังการีได้ตกเป็นแคว้น หนึ่งในอาณาจักรของพวกนอกรีต และพวกตุรกีได้เปลี่ยนนวัตคริสเตียนต่าง ๆ ในเมือง บูด้า (Buda) ให้เป็นสุเหร่าของศาสนาอิสลาม และจนกระทั่งพระเจ้าสุไลมานสิ้นพระชนม์ แล้ว ในปี ค.ศ. ๑๕๕๖ ยุโรปและพระเจ้าชาร์ลส์จึงได้คลายความวิตกกัง

พระเจ้าชาร์ลส์มีได้มีความหนักพระทัยแต่เพียงเท่านี้ เราอาจคิดว่าเมื่อยุโรปต้องเผชิญกับอันตรายจากพวกตุรกี พระเจ้าฟรานซิสคงจะยุติการวิวาทกับพระเจ้าชาร์ลส์ชั่วคราว และหันมาร่วมมือป้องกันอันตรายจากพวกนอกรีตนั้น แต่พระเจ้าฟรานซิสหาได้ทรงทำเช่นนั้นไม่ ยุโรปตกตะลึงเมื่อทราบข่าวพระเจ้าฟรานซิสผู้ได้ชื่อว่า เป็นกษัตริย์ผู้ทรงเป็นคริสเตียนที่เคร่งที่สุด (His Most Christian Majesty) กลับไปเข้ากับพวกนอกรีต และใช้อันตรายจากพวกนอกรีตที่ยุโรปต้องเผชิญอยู่เป็นเครื่องเรียกร้องผลประโยชน์จากประมุขของออสเตเรีย ซึ่งเป็นคู่พิพาท เมื่อการรบที่โมฮักซ์เริ่มขึ้น ฝรั่งเศสส่งผู้แทนไปยังค่ายของพระเจ้าสุไลมานเพื่อขอให้ตุรกีช่วยเหลือฝรั่งเศสในการรณรงค์กับพระเจ้าชาร์ลส์ ในปี ค.ศ. ๑๕๓๕ พระเจ้าฟรานซิสและสุไลมานทรงทำสัญญาค้าขาย และทำสัญญาร่วมรบร่วมป้องกันซึ่งกันและกัน ในปี ค.ศ. ๑๕๔๓ กองทัพเรือของตุรกีและฝรั่งเศสที่ดูแลร่วมกันล้อมและโจมตีเมืองนีส

ดังนั้นจึงไม่เป็นการประหลาดที่พระเจ้าชาร์ลส์จะทรงประสบความล้มเหลวในราชกิจของพระองค์หลังจาก ๓๗ ปีของการทำงานหนัก การเดินทาง และการรบมาเกือบตลอดเวลา พระองค์ก็ทรงสละราชสมบัติ อาณาจักรอันมหึมาของพระองค์ถูกแบ่งเป็น ๒ ส่วน เยอรมันนั้น พระองค์ทรงมอบให้แก่เจ้าชายเฟอร์ดินานด์ผู้เป็นพระอนุชา ส่วนสเปน อิตาลี และเนเธอร์แลนด์ตกเป็นของพระราชโอรสฟิลิป เหมือนกันก็จะทรงแสดงให้เห็นว่า “อาณาจักรอันมหึมาเช่นนี้เป็นสิ่งเหลือวิสัยที่จะอยู่ได้ประมุของค์เดียว” ส่วนพระองค์เองเสด็จไปประทับในวิหารแห่งหนึ่งในสเปน และไม่ซังกัสนพระชนม์ ที่วิหารนี้พระองค์ทรงใช้เวลาไปในการอ่านและเขียนเอกสารการเมือง ทรงหันไปสนพระทัยในงานของศาลพิเศษทางศาสนาเพราะทรงเคยชินกับการที่จะทรงทำงานอยู่ตลอดเวลาเสียแล้ว พระนิสยอย่างหนึ่งที่ทรงละทิ้งไม่ได้ก็คือ การโปรดปรานการเสวยพระกระยาหารทีละมาก ๆ กล่าวกันว่า พระองค์ท่านสิ้นพระชนม์เร็วกว่าที่ควร เพราะ “ไข้เจียวใส่ชาร์ดิน พายปลาไหล นกยา เบียร์เย็น และเหล้าอื่น ๆ อีกหลายประเภท ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ไม่ดีต่อสุขภาพอยู่ตลอดเวลาว่า เป็นเครื่องบั่นทอนพระชนม์ชีพ” (Motley) เรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าชาร์ลส์แม้แต่เรื่องความเจริญอาหาร ก็ดูจะเป็นเรื่องที่ใหญ่โตเกินปกติวิสัยของมนุษย์ทั้งสิ้น ถ้ามีผู้ที่จะเขียนคำไว้อาลัยถวายพระองค์ท่านก็น่าจะเขียนได้ว่า “กษัตริย์ผู้ทรงลดหย่อนให้กับผู้อื่นบ้างในบางครั้ง แต่ผู้ไม่เคยได้ถนอมพระองค์เองเลย”

๓

ผลของการแข่งขัน

เราได้กล่าวถึงสาเหตุและลักษณะของการพิพาทระหว่างพระเจ้าชาร์ลส์และฟรานซิสมาแล้ว ต่อไปนี้จะขอกล่าวถึงผลของการพิพาทครั้งนี้

ประการแรก ยุโรปรอดพ้นจากการตกอยู่ใต้อิทธิพลของพวกแฮบสเบิร์ก และหลัง

จากนั้นการรักษาकुलแห่งอำนาจเป็นที่ยอมรับกัน การที่พระเจ้าฟรานซิสผู้หลักแหลมทรงฉวยโอกาสจากสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ทำให้อาณาจักรที่ยุ่ยากเช่นพระเจ้าชาร์ลส์เหลือวิสัยที่จะทรงตัวอยู่ได้ ถึงแม้ว่าจะไม่มีผู้ใดพยายามก่อสร้างอาณาจักรเช่นของพระเจ้าชาร์ลส์ขึ้นมาอีก แต่ความหวั่นเกรงของอาณาจักรขนาดนั้นยังคงมีอยู่ จะเห็นได้ว่าความกลัวอันนี้เองที่แฝงอยู่เบื้องหลังของสงครามศาสนาในฝรั่งเศส และสงครามสามสิบปี นโยบายที่พระเจ้าฟรานซิสได้ทรงริเริ่มขึ้น พระเจ้าเฮนรีที่ ๔ คาร์ดินัลริเชอลิเออ และคาร์ดินัลมาซาแรงได้รับมาสานต่อจนสำเร็จผลบริบูรณ์ ประเทศฝรั่งเศสสร้างตัวเองขึ้นมาบนความพินาศของสเปน และความพินาศของฝรั่งเศสเองก็ได้เริ่มขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์บูร์บองครอบครองทั้งราชบัลลังก์ของฝรั่งเศสและของสเปน ซึ่งทำให้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ถูกสงสัยว่าทรงมีแผนการที่จะครอบครองยุโรปทั้งหมด และความสงสัยนี้ก็มีมูลความจริงมากกว่าในสมัยของพระเจ้าชาร์ลส์

ประการที่ ๒ คือความเข้าใจอันดีระหว่างฝรั่งเศสและตุรกี ซึ่งยังคงมีผลไม่ในรูปใดก็รูปหนึ่งจนทุกวันนี้ ผลจากความเข้าใจอันดีนี้มีอะไรบ้าง ผลข้อแรกได้แก่ความสัมพันธ์ในมาตรฐานทางศีลธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ข้อต่อไปก็คือทำให้ตุรกีไม่ต้องถูกขับไล่ออกไปจากยุโรป ทำให้ฝรั่งเศสผูกขาดการค้าทางแถบเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกไว้แต่ผู้เดียวเป็นเวลากว่า ๑๐๐ ปี และทำให้ดินแดนทางตะวันออกใกล้กลายเป็นเขตอิทธิพลของฝรั่งเศสตลอดไป ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและตุรกีนี้ อาจถือได้ว่าเป็นผลที่สำคัญที่สุดของขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา เพราะเป็นการแสดงให้เห็นว่าหลักเกณฑ์ของสมัยกลางสิ้นสุดลงแล้ว หลักเกณฑ์นี้ได้แก่ความเชื่อที่ว่า ชาวคริสเตียนทั้งหลายทั้งฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักรจะต้องร่วมมือกันโดยพร้อมเพรียง เพื่อปราบพวกนอกศาสนาและพวกคริสเตียนนอกรีต ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและตุรกีแสดงให้เห็นโดยชัดเจนว่า ศาสนามีได้เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินนโยบายทางการเมืองหรือการค้าอีกต่อไป และสิ่งที่เข้ามาแทนที่ศาสนาในการพิจารณาวางนโยบายของแต่ละประเทศ คือ ผลประโยชน์ของประเทศหรือที่เรียกว่า “เหตุผลของรัฐ” (raison d'état) และ “เหตุผลของรัฐ” นี้เองที่ทำให้ “กษัตริย์ผู้ทรงเป็นคริสเตียนที่เคร่งที่สุด” กลับกลายเป็นพันธมิตรกับพวกนอกศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และกับพวกโปรเตสแตนต์นอกรีตในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เราสมัยนี้อาจเห็นการกระทำเช่นนั้นเป็นของธรรมดาและเหมาะสมด้วยเหตุผล แต่สำหรับคนในสมัยนั้นนับว่าเป็นความคิดที่ใหม่เทียบได้กับเป็นการปฏิวัติในแนวความคิดทีเดียว

ประการที่ ๓ การแข่งขันระหว่างพระเจ้าชาร์ลส์และพระเจ้าฟรานซิสช่วยให้การปฏิรูปศาสนาขยายวงกว้างขึ้น ในขณะที่เหตุการณ์กำลังอยู่ในขั้นคับขัน คือ เมื่อลัทธิของลูเธอร์กำลังแพร่อยู่ในเยอรมัน และของคาลวินในฝรั่งเศส ประมุขศาสนาคาทอลิกทั้ง ๒ ประเทศกำลังมุ่งประหัตประหารกันอยู่จนไม่มีเวลาพอที่จะทรงหันมาเอาพระทัยใส่กับความคิดนอกรีตที่กำลัง

ก่อตัวขึ้นนี้ และในที่สุดเมื่อประมุขทั้งสองหยุดการแข่งขันกัน ก็เป็นการสายเกินไปที่จะล้มล้างแนวความคิดใหม่นี้ได้ เราจะเห็นได้แจ่มแจ้งจากเอกสารของกาลวินว่า แม้กาลวินกลัวว่าพระเจ้าชาร์ลส์จะทรงจัดการกับพวกโปรเตสแตนต์ในเยอรมันมากกว่ากลัวว่าพระเจ้าฟรานซิสจะทรงปราบพวกโปรเตสแตนต์ในฝรั่งเศส แต่ก็อดหวั่นเกรงไม่ได้ว่าทั้งสองพระองค์อาจจะหันมาเอาพระทัยใส่ในเรื่องศาสนา ดังนั้นสิ่งที่กาลวินต้องการมากที่สุดก็คือ ต้องการให้การประหัดประหารระหว่างพระเจ้าชาร์ลส์และฟรานซิสคงอยู่ให้นานที่สุดที่จะนานได้ สิ่งที่เขากลัวมากที่สุดก็คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายมีชัยเพราะจะทำให้การวิวาทยุติลง และกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ก็จะว่างพอที่จะหันมาปราบปรามพวกโปรเตสแตนต์ หรือการที่กษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้จะยุติการวิวาทกันเองชั่วคราว เพื่อหันมาร่วมมือกันปราบปรามผู้ถือว่าเป็นพวกนอกรีต

ประการสุดท้าย ซึ่งไม่ได้เป็นผลเนื่องมาจากการแข่งขันระหว่างพระเจ้าชาร์ลส์ และพระเจ้าฟรานซิสเท่านั้น แต่สืบเนื่องมาจากสงครามอิตาลีทั้งหมดด้วย คือขณะที่ฝรั่งเศสมัวสนใจอยู่กับอิตาลี และตะวันออกไกล และทุ่มเทเงินทองเพื่อรักษาตุลแห่งอำนาจในยุโรป สเปน และโปรตุเกส อังกฤษ และฮอลันดา (ถึงแม้จะน้อยกว่าสเปนและโปรตุเกส) กำลังมุ่งหน้าไปทางตะวันออกไกล และริเริ่มระบบตุลแห่งอำนาจในอเมริกา ข้าพเจ้าใคร่เปรียบเทียบเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะนี้ เพื่อให้เข้าใจได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

ยุโรป	อเมริกา	ตะวันออกไกล
ค.ศ. ๑๔๙๔ พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ในอิตาลี	ค.ศ. ๑๔๙๒ การเดินทางของ โคลัมบัส	ค.ศ. ๑๔๙๘ วาสโกตา-กามา ไปอินเดีย
ค.ศ. ๑๔๙๙ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๒ ในอิตาลี	ค.ศ. ๑๔๙๗ แคบอท (Cabot) ในอเมริกาเหนือ	
	ค.ศ. ๑๕๐๐ คาบราล (Cabral) ในบราซิล	
ค.ศ. ๑๕๒๐ สงครามครั้งแรกระหว่างพระเจ้าฟรานซิสและพระเจ้าชาร์ลส์	ค.ศ. ๑๕๒๐ การเดินทางของ แมกเจลแลน (Magellan)	ค.ศ. ๑๕๒๐ โปรตุเกส ตั้งสถานทูตในปักกิ่ง
ค.ศ. ๑๕๒๙ พวกตุรกีรุกมาถึงกรุงเวียนนา	ค.ศ. ๑๕๒๙ คอर्टีส (Cortes) ในเม็กซิโก	
	ค.ศ. ๑๕๓๒ ปีซาร์โร (Pizarro) ในเปรู	

ถึงแม้ระหว่างปี ค.ศ. ๑๕๓๑ และ ค.ศ. ๑๕๓๔ มีนักสำรวจภายใต้การสนับสนุนของพระเจ้าฟรานซิส คือ การ์ตีเอ (Cartier) จะได้เดินทางไปสำรวจอเมริกาเหนือถึงสามครั้ง และไปตั้งอาณานิคมของฝรั่งเศสตามแถบบริเวณลุ่มแม่น้ำเซนต์ลอเรนซ์ แต่เมื่อเทียบโดยส่วนรวมแล้วก็ยังนับว่าเป็นส่วนน้อย และอาจจะกล่าวได้ว่า ในทำนองเดียวกับอังกฤษที่ก่อตั้งจักรภพอังกฤษขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ในเวลาที่ประเทศต่างๆ ในยุโรปโดยเฉพาะฝรั่งเศสมีวสันตใจอยู่กับสงครามของพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช ในสมัยที่เรากำลังพูดถึงถึงอยู่นี้ สเปนและโปรตุเกสก็กำลังสร้างจักรวรรดิขึ้นมาในดินแดนโพ้นทะเล ในขณะที่ฝรั่งเศสมีหมกมุ่นอยู่กับเรื่องของอิตาลีและออสเตรีย บทเรียนที่สำคัญจากการก่อตั้งอาณานิคมของโปรตุเกสและสเปนก็คือ ความสำคัญของอำนาจทางทะเลและอิทธิพลที่อำนาจทางทะเลมีต่อเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ บทเรียนนี้เป็นบทเรียนที่ประเทศอังกฤษเข้าใจได้เป็นอย่างดี ประเทศฝรั่งเศสไม่สู้จะเข้าใจดีนัก และประเทศเยอรมนีเพิ่งจะหันมาสนใจเมื่อสายเกินไปเสียแล้ว

บทที่ ๕

๑

การปฏิรูปศาสนา

ดังที่ได้เห็นแล้วว่า การฟื้นฟูศิลปวิทยาข้ามภูเขาแอลป์แล้ว ได้เปลี่ยนคุณลักษณะไป คือ กลายเป็นขบวนการที่หันไปทางหลักวิชาและเหตุผล มากกว่าจะเป็นแต่เพียงเรื่องศิลปะ เป็นขบวนการที่ไม่เพียงแต่วิพากษ์วิจารณ์ของเก่าเท่านั้น แต่สร้างสรรค์ของใหม่ขึ้นมาแทนที่ด้วย และในที่สุดกลายเป็นขบวนการที่มีแง่ศีลธรรมและปรัชญาใหม่ของตนเอง ดังนั้นการฟื้นฟูศิลปวิทยาทางเหนือภูเขาแอลป์จึงขยายการปฏิวัติแนวความคิดต่าง ๆ ของสมัยกลางให้กว้างออกไปมากยิ่งขึ้น ทุกชาติมีส่วนร่วมในการปฏิวัติครั้งนี้ และไม่จำเป็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ จะเป็นผลงานของชาติใหญ่ ๆ เสมอไป ระบบฟิวคัลซึ่งเป็นระบบสังคมและการเมืองการปกครองของสมัยกลาง วิวัฒนาการมาเป็นการปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชในสเปนและฝรั่งเศส พวกนักปราชญ์นานาชาติได้เปลี่ยนวิธีการศึกษาแบบธรรมศึกษา หรือคลาสสิก ซึ่งเป็นระบบการศึกษาของสมัยกลางมาเป็นการศึกษาแนวใหม่ และวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ จะมีเหลืออยู่ก็แต่คริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก ซึ่งเป็นระบบศาสนาของสมัยกลางเท่านั้นที่ยังคงอยู่ให้ใจมตี และในที่สุดได้รับการปฏิรูปให้กลายเป็นคริสต์ศาสนาสมัยใหม่ งานชิ้นนี้ก็คือ ขบวนการปฏิรูปศาสนา และส่วนใหญ่เป็นผลงานของชาวเยอรมัน

๒

ระบบการเงินของสันตะปาปา สภาพความเป็นอยู่ของพวกนักบวช และการพิมพ์พระคัมภีร์ใหม่

แรกทีเดียวจะต้องพิจารณาถึงสาเหตุของการปฏิรูปทางศาสนา เป็นการยากที่จะเลือกหรือแยกสาเหตุ ซึ่งมีอยู่มากมายประกอบกันมาพูดได้ในที่นี้ ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอเอ่ยถึงสาเหตุสำคัญ ๆ จริง ๆ ที่อาจสรุปได้เป็นสามหัวข้อมากล่าวในที่นี้ ส่วนเหตุปลีกย่อยอื่น ๆ นั้นก็จะขอให้เป็นหน้าที่ของท่านผู้สนใจไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง สาเหตุที่สำคัญทั้งสามนั้น คือ ระบบการเงินของสันตะปาปา สภาพความเป็นอยู่ของพวกนักบวช และการพิมพ์พระคัมภีร์ใหม่ (The New Testament)

สาเหตุที่หนึ่งคือ เรื่องการเงินของสันตะปาปา ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ทางองค์การศาสนาที่โรมได้จัดทำให้ศาสนามีสภาพคล้ายสถาบันการค้า เป็นการยากที่จะกล่าวได้ว่าการรับจ้างเป็นค่าตอบแทนในการที่ทางศาสนาได้ให้บริการช่วยเหลือแก่ประชาชนในบางด้าน การ

เรียกเงินเป็นค่าตอบแทนที่ได้ให้สิทธิพิเศษทางศาสนาแก่คนบางคน เป็นการถูกฉ้อประการใดหรือไม่ แต่พวกที่เคร่งศาสนาหลายคนในปัจจุบัน (และพวกนี้ก็รู้สึกเช่นนี้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖) ต่างมีความเห็นว่า การค้ากำไรจากศาสนาเป็นสิ่งที่ผิด และในสมัยสันตะปาปาจูเลียสที่ ๒ และลีโอที่ ๑๐ องค์การศาสนาปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่ได้ค้ากำไรจากศาสนา สิ่งที่ต้องการศาสนาปฏิบัติอยู่สองสิ่ง ซึ่งเป็นที่ติฉินนินทามาก คือการขายตำแหน่งในองค์การศาสนา และการขายใบไถ่บาป ถ้าสนใจขอให้อ่านหนังสือชื่อ “บันทึกเจ้าและขุนนางชาติเยอรมันที่เป็นคริสต์ศาสนิกชน (Address to the Christian Nobility of the German Nation)” ซึ่งลูเธอร์เป็นผู้เขียน เพราะไม่มีผู้ใดที่จะสามารถเขียนถึงสภาพเหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุของการปฏิรูปทางศาสนาได้ดีเท่าหนังสือเล่มนี้ ภาคหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่า ตำแหน่งของสันตะปาปาเป็นตำแหน่งที่เกิดขึ้นหลังสมัยของพระเยซูคริสต์ และมีได้เป็นตำแหน่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ภาคสองเป็นการเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมาธิการทั่วไป (General Council) พิจารณาเกี่ยวกับอำนาจทางโลกของสันตะปาปา รายจ่ายของสำนักสันตะปาปาและของพวกพระชั้นผู้ใหญ่ วิถีหาเงินมาใช้จ่ายในกิจการเหล่านี้ อาทิเช่น การเก็บภาษีที่เรียกว่าเงินปี (Annates) ซึ่งเริ่มขึ้นมาจากการเก็บเงินจากพวกคริสเตียนเพื่อไปรบกับพวกตุรกี และเมื่อเลิกสงครามกับตุรกี เงินนี้ก็กลายเป็นเงินที่เอามาใช้สอยในกรุงโรม การที่ตำแหน่งศาสนาสำคัญๆ ที่ตกมาอยู่กับสันตะปาปาถูกนำมาขายทอดตลาดให้แก่ผู้ให้ราคาสูงสุด การเก็บเงินค่าธรรมเนียม (Pallium) จากสังฆราชที่แต่งตั้งใหม่ ฯลฯ ในภาคสาม ลูเธอร์ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องไม่น้อยกว่า ๒๗ ข้อที่ควรจะต้องมีการปฏิรูป และเนื่องจากต้องการเรียกความสนใจจากเจ้าครองนครต่างๆ ในเยอรมัน ลูเธอร์จึงได้เพิ่มเติมการปฏิรูปในเรื่องอื่นที่เป็นประโยชน์แก่พวกเจ้าครองนครเองเข้าไปด้วย อาทิเช่น การปฏิรูปในมหาวิทยาลัย การปฏิรูปสังคมของเยอรมัน ซึ่งเต็มไปด้วยความสุรุษสุร่ายพุ่มเฟือย และการประพุดติฝิดศีลธรรมต่างๆ แต่ข้อเสนอกที่ลูเธอร์เขียนขึ้น ๒๗ ข้อนี้ ส่วนใหญ่เป็นการโจมตีสำนักสันตะปาปา และเรียกร้องให้ยุบอำนาจและอิทธิพลทางโลกของสันตะปาปา ยกเลิกวิธีการเก็บเงินต่างๆ การขายตำแหน่งในทางศาสนาถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวอีก เพราะลูเธอร์ทราบดีว่า วิธีการหาเงินวิธีหลังนี้ไม่เป็นที่พอพระทัยของพวกเจ้าครองนครต่างๆ เพราะพวกเจ้าครองนครเหล่านี้ถือฉาสนตะปาปาที่ทรงมีอำนาจแต่งตั้งพวกพระในตำแหน่งใหญ่ๆ ตลอดจนได้เงินผลประโยชน์จากตำแหน่งนั้นๆ ถ้าตำแหน่งเกิดว่างลง พวกเจ้าครองนครเห็นว่าเงินและอำนาจนี้ควรจะเป็นของตนมากกว่า

การค้าใบไถ่บาป ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ลูเธอร์เขียนคำประท้วงขึ้นติดที่ประตูวิทเทิน-เบอร์ก ในปี ค.ศ. ๑๕๑๗ นั้น ความจริงมิได้เป็นของใหม่เสียเลยทีเดียว คือในปี ค.ศ. ๑๓๐๐ สันตะปาปาบอนิเฟสที่ ๘ ประกาศว่า การเสียสละของพระเยซูเจ้าที่ทรงรับการทรมานเพื่อไถ่บาปมนุษย์นั้น เป็นมหากุศลที่ประมาณค่ามิได้ ซึ่งพระองค์ได้ทรงอุทิศให้แก่วัดเพื่อใช้สำหรับไถ่บาปมนุษย์ จะเป็นการไถ่โทษบางส่วนหรือทั้งหมดก็ได้ และในปีนั้นเอง

สันตะปาปาบอนิเฟซก็ออกโครงการว่า ในปี ค.ศ. ๑๓๐๐ และทุกๆ ร้อยปีหลังจากนั้น ผู้ใดที่เดินทางจาริกบุญไปสภาราพวยังวิหารเซนต์ปีเตอร์และเซนต์ปอลที่อยู่นอกกรุงโรม จะได้รับการยกโทษที่เกิดจากบาปทั้งหลายที่ตนได้กระทำไว้โดยสิ้นเชิง ในปี ค.ศ. ๑๓๔๓ สันตะปาปาเคลมองค์ที่ ๖ ทรงเห็นว่าวิธีการนี้เป็นที่นิยมมาก จึงเปลี่ยนจากทุกร้อยปีมาเป็นทุกๆ ๕๐ ปี ในปี ค.ศ. ๑๔๗๖ (และนี่เป็นหัวใจของเรื่อง) สันตะปาปาซิกซ์ที่ ๔ ได้ทรงเปลี่ยนการลดหย่อนโทษทางศาสนากลายเป็นวิธีหาเงินอย่างเปิดเผย คือพระองค์กำหนดการขายใบไถ่บาปใหม่ กล่าวคือทางองค์การศาสนาไม่เพียงแต่จะขายให้กับผู้ใด แสดงว่าสำนึกในความผิดของตนอย่างจริงใจเท่านั้น แต่การไถ่บาปด้วยเงินนี้อาจครอบคลุมไปถึงผู้ที่ตายไปแล้ว และกำลังชำระวิญญานของตนอยู่ในไฟชำระบาป (Purgatory) ข้าพเจ้าใครจะแปลข้อความในใบไถ่บาปมาให้ท่านฟัง “เราขอประกาศเกี่ยวกับการไถ่บาปว่า ถ้าหากญาติพี่น้องหรือมิตรสหายของผู้ที่ถึงแก่กรรมไปแล้วคนหนึ่งคนใด หรือผู้ที่มีจิตศรัทธาต้องการจะช่วยไถ่บาปของวิญญานผู้ใดที่กำลังทุกข์ทรมานอยู่ในกองไฟชำระบาปก็ยอมทำได้ โดยการอุทิศเงินจำนวนหนึ่งจ่ายให้แก่องค์การศาสนาภายในเวลาสิบปี เพื่อนำไปใช้ในการบูรณะวิหารของพระเจ้าเป็นเจ้า เราขอประกาศว่าการกระทำดังกล่าว จะมีผลช่วยให้วิญญานของผู้ที่บริจาครทรัพย์ต้องการจะช่วยรอดพ้นจากบาปได้” ถ้าความหมายของข้อความนี้ยังไม่ชัดเจนก็ยังมีคำอธิบายเพิ่มเติมอยู่ในระเบียบการของใบไถ่บาปประเภทต่างๆ ซึ่งทางองค์การศาสนาจัดออกเผยแพร่ ระเบียบการเหล่านี้ก็คือใบโฆษณาสินค้าเราดี ๆ นี่เอง โดยเฉพาะคำชักชวนให้ซื้อใบไถ่บาปประเภทที่รับประกันว่าจะลดบาปให้ “ในทันทีที่บุคคลผู้นั้นคิดว่าตนจะตาย แม้ว่าอาจจะปรากฏภายหลังว่าตนยังไม่ตายจริง” เช่นในกรณีเรือแตก หรือสงคราม หรือเมื่อเกิดโรคระบาด ใบโฆษณานั้นยังกล่าวต่อไปอีกด้วยว่า “ใบไถ่บาปประเภทนี้เป็นการช่วยเหลือที่ไม่เคยได้กระทำมาก่อนเลยและเหมาะสมที่สุดสำหรับผู้ที่ต้องออกทะเล” (Kidd)

ต่อมาเมื่อสันตะปาปาจูเลียสที่ ๒ ในปี ค.ศ. ๑๕๑๐ และสันตะปาปาสิโอที่ ๑๐ ในปี ค.ศ. ๑๕๑๔ ต้องการเงินสำหรับสร้างวิหารเซนต์ปีเตอร์ใหม่ในกรุงโรม พระองค์ได้ทรงปรับปรุงวิธีขายใบไถ่บาปเสียใหม่ เพื่อให้สามารถเก็บเงินจากคริสตศาสนิกชนที่อยู่นอกกรุงโรมได้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากชาวเยอรมัน ความหมายของการซื้อใบไถ่บาปเกือบจะไม่มีเหลืออยู่เลย นอกจากว่าทางศาสนาต้องการเงินจากผู้ซื้อ ผู้ที่ให้เงินพิเศษอาจเลือกแม้แต่พระที่สภาราพได้ และพระอาจขอให้ผู้ต้องการไถ่บาปอุทิศเงินจำนวนหนึ่งสำหรับการสร้างโบสถ์ แทนที่จะทำการลงโทษด้วยวิธีอื่น วิธีการเช่นนี้แหละที่ถูกลูเธอร์ประท้วง และเราก็คงเห็นด้วยว่าเป็นการประท้วงที่สมเหตุสมผล พวกเจ้าครองนครต่างๆ ในเยอรมันก็สนับสนุนลูเธอร์ เพราะพวกเจ้าครองนครเหล่านี้ไม่พอพระทัยที่เงินในแวนแคว้นของตนต้องหลังไหลไปใช้ประโยชน์ในโรม

สาเหตุข้อที่สองของการปฏิรูปศาสนาก็คือ สภาพความเป็นอยู่อันไม่เหมาะสมของพวกเจ้าหน้าที่ศาสนา โดยเฉพาะพวกนักบวชในสำนักต่างๆ ความไม่พอใจในเรื่องนี้มีใช้เป็น

ของใหม่ แต่กลายเป็นเรื่องสำคัญขึ้นเพราะสำนักบวชต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นในระยะหลังนั้น ตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขความบกพร่องของสำนักเดิม แต่แล้วสำนักใหม่ ๆ นี้เองกลับทำสิ่งที่คนอ้างว่าจะแก้ไขปรับปรุง ความรู้สึกไม่พอใจเริ่มเพิ่มมากขึ้นทุกที ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ถึงจะเห็นได้จากหนังสือที่เขียนในสมัยนั้น เช่นในบทประพันธ์ของชอเซอร์ (Chaucer)* เป็นต้น และค่อย ๆ รุนแรงยิ่งขึ้นทุกทีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ข้าพเจ้าเชื่อว่าข้อนี้เป็นข้อที่ประชาชนโจมตีมากที่สุด ข้อความที่เขียนในสมัยนั้นเพื่อโจมตีพวกพระและนักบวชที่เป็นที่รู้จักกันมากก็คือ จดหมายที่แต่งขึ้นเพื่อล้อเลียนความไม่มีวิชาความรู้ของพวกพระและนักบวช การประพาศติผิดศีลธรรมต่าง ๆ และการใช้ภาษาละตินที่เลวและผิดพลาด การตีพิมพ์จดหมายนี้เริ่มมาจากว่า เมื่อไม่กี่ปีก่อนที่ลูเธอร์จะเขียนคำคัดค้านของเขาที่วิทเทินเบอร์ก โรชลิน (Reuchlin) ซึ่งเป็นคนหนึ่ง ในบรรดานักปราชญ์ที่เชี่ยวชาญภาษาฮิบรูในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ถูกพวกพระในเมืองโคโลญเรียกไปพิจารณาโทษในฐานะที่มีความคิดนอกกริต หลังจากที่ได้รับผลการปลดปล่อยแล้ว โรชลินได้นำเอาจดหมายแสดงความเห็นอกเห็นใจต่าง ๆ ที่เขาได้รับขณะที่ถูกพิจารณาโทษมาพิมพ์ อุบริช วอน ฮูเทิน (Ubrich Von Hutten) ผู้สนับสนุนสำคัญของลูเธอร์คนหนึ่ง ได้ความคิดที่จะล้อเลียนพวกพระ จึงแต่งหนังสือขึ้นอีกเล่มหนึ่งเป็นจดหมายแสดงความเห็นอกเห็นใจไปถึงออร์ทวินกราทิอุส ซึ่งเป็นพระรูปหนึ่งในโคโลญ โดยให้ชื่อเรื่องว่า “จดหมายจากผู้ที่น่าสงสัย” ภาษาที่ใช้เป็นภาษาละตินที่เลว และข้อความบางตอนก็รุนแรง ข้าพเจ้าใคร่จะขอยกจดหมายฉบับหนึ่งที่ล้อเลียนการเชื่อถือที่ปราศจากเหตุผลต่าง ๆ ของพวกพระ “ข้าพเจ้าใคร่ถามพระคุณเจ้าว่าจะมีความเห็นอย่างไรในเรื่องที่ข้าพเจ้าจะเล่าต่อไปนี้ สมมติว่าวันศุกร์หรือวันอื่น ๆ ที่ห้ามบริโภคเนื้อสัตว์ คนบังเอิญไปรับประทานไข่ซึ่งเริ่มเป็นตัวแล้ว วันหนึ่งขณะที่ข้าพเจ้าและเพื่อนนั่งรับประทานอาหารอยู่ในโรงแรมแห่งหนึ่ง ข้าพเจ้าสั่งไข่มาและเมื่อต๋อยฟองหนึ่งออก ปรากฏว่ามีตัวอยู่ เพื่อนข้าพเจ้าเร่งให้ข้าพเจ้ารับประทานเสียก่อนที่เจ้าของร้านจะมาเห็นเข้า เพราะมิฉะนั้นเขาจะเก็บเงินอีกประมาณครึ่งคราวน์หรือห้าซิลลิงส์ เพราะในแถบนั้นทุกอย่างที่มาจากบนโต๊ะเป็นเงินเป็นทองทั้งสิ้น ไม่ว่าลูกค้าจะบริโภคอาหารหมดหรือไม่ และถ้าเขาเห็นว่ามีส่วนไก่อยู่ในไข่ ข้าพเจ้าก็ต้องเสียเงินทั้งค่าลูกไก่และค่าไข่ และลูกไก่อี้จะมีราคาเท่ากับไก่ตัวโต ๆ ข้าพเจ้าจึงรีบกินไข่โดยเร็วแล้วจึงนึกขึ้นได้ว่าเป็นวันศุกร์ ข้าพเจ้าจึงเอ่ยขึ้นว่า “ท่านทำให้ข้าพเจ้าทำบาปขึ้นออกฤกษ์เสียแล้ว เพราะข้าพเจ้ารับประทานเนื้อสัตว์เข้าไป” “โอไม่เป็นไรหรอก” เพื่อนข้าพเจ้าตอบ “ไม่ใช่เป็นบาปเลย ลูกไก่อี้เล็กน้อยนั้นเราก็คือเป็นส่วนของไข่ เราไม่นับว่าเป็นไก่อ้นกว่าจะฟักออกมาเป็นตัว” และเขาก็เปรียบเทียบต่อไปว่า “ไข่มีตัวก็เปรียบเหมือนเนยแข็งที่มีเชื้อราอยู่ หรือลูกเซอร์รี่ ถั่ว ผัก และผลไม้ต่าง ๆ ที่มีหนอนอยู่ภายใน ของเหล่านี้เรารับประทานได้ในวันศุกร์” หนังสือเล่มนี้ก็ถกเถียงเรื่องเช่นนี้ต่อไป แต่ถึงแม้ว่าเรื่องทั้งหมดจะเป็นเรื่องล้อเลียนและเล่าเกินความจริง แต่สภาพความเป็นอยู่ของพระที่เป็นจริงอยู่ในเวลานั้นก็เลวมาก

คือไม่มีความรู้ เชื่อถือโซกลาง มีความเป็นอยู่อย่างเหลวไหล และความพยายามของทางศาสนาในการที่จะปรับปรุงสภาพเหล่านี้ แสดงว่าสิ่งไม่ดีเหล่านี้มีอยู่จริง ๆ

สำหรับสาเหตุประการที่สามของการปฏิรูปศาสนาก็คือ การพิมพ์พระคัมภีร์ใหม่ ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวไว้บ้างแล้วตอนที่บรรยายถึงขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา การประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ทำให้พวกนักปราชญ์สามารถอ่านพระคัมภีร์ใหม่เป็นภาษากรีกได้ และสำหรับพวกที่ไม่มีความรู้ภาษากรีกก็สามารถหาฉบับที่แปลเป็นภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี หรือภาษาอื่น ๆ ได้โดยง่าย ในขั้นแรกมีผู้คัดค้านมาก เพราะว่าพระคัมภีร์วัลเกต (The Vulgate) หรือพระคัมภีร์ภาษาละติน ได้ใช้เป็นมาตรฐานมานาน จนทุกตัวในพระคัมภีร์นั้นก็กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในปี ค.ศ. ๑๕๒๒ มหาวิทยาลัยอัลคาลา (Alcala) ในสเปน จัดพิมพ์พระคัมภีร์เก่า (Old Testament) โดยแทรกพระคัมภีร์วัลเกตไว้ตรงกลางระหว่างพระคัมภีร์ที่เป็นภาษาฮีบรู และภาษากรีก บรรณาธิการสำนักพิมพ์เปรียบเทียบการจัดพิมพ์ครั้งนี้ว่า เสมือนพระเยซูเจ้าถูกตรึงไม้กางเขนระหว่างโจรสองคน แต่ยังคงคัดค้านในการพิมพ์พระคัมภีร์ภาษาเดิมมีมากเท่าใด ก็ยังทำให้คนสนใจมากขึ้นเท่านั้น และอีราสมุสก็มีจุดประสงค์อันนี้เมื่อจัดพิมพ์หนังสือที่มีชื่อเสียงมากของเขาขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๑๖ คือพระคัมภีร์ใหม่ฉบับภาษากรีก พร้อมด้วยคำแปลเป็นละตินไว้คู่กัน และในคำนำ อีราสมุสได้กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าประสงค์จะให้ทุกคนแม้แต่หญิงผู้อ่อนแอได้อ่านพระคัมภีร์ และคำสอนของเซนต์ปอลที่แท้จริงด้วยตนเอง ข้าพเจ้าอยากจะให้พระคัมภีร์นี้แปลออกเป็นภาษาต่าง ๆ เพื่อว่าชนทุกชาติ ทุกภาษาจะได้อ่านและเข้าใจได้ ไม่ว่าจะเป็ชชาวสกอต ชาวไอริช ซาราเซน หรือตุรกี ข้าพเจ้ารอคอยที่จะให้ชาวนาทองบ่นบางส่วนของพระคัมภีร์ในขณะที่ไถนา ให้คนทอผ้าทำทำนองให้เข้ากับเสียงทอผ้าให้คนเดินทางรวมเรื่องราวเข้ากับนิยายต่าง ๆ ที่เล่า เพื่อให้การเดินทางเพลิดเพลินขึ้น” (Seebohm) อีราสมุสมิได้พอใจอยู่เพียงการพิมพ์พระคัมภีร์เฉย ๆ เท่านั้น แต่ได้เขียนคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับแต่ละตอน และชี้ให้เห็นถึงข้อแตกต่างระหว่างคำสอนที่แท้จริงของพระเยซูเจ้า และวิธีประพฤติปฏิบัติของทางศาสนาในขณะนั้น ข้าพเจ้าจะยกคำวิจารณ์ของอีราสมุสตอนที่วิจารณ์เกี่ยวกับคำสอนของเซนต์แมทธิว บทที่ ๒๓ ว่า “ท่านจะพบว่าพวกพระบางรูปเป็นผู้สอนพระคัมภีร์ ทั้ง ๆ ที่ชีวิตจริงกับคำสอนเข้ากันเกือบจะไม่ได้เลย และเราจะคิดอย่างไรกับผู้ที่ทำลายพระคัมภีร์เองเสียเลยทีเดียว แล้วคิดประดิษฐ์กฎต่าง ๆ ขึ้นตามใจชอบ ยกตนขึ้นเป็นผู้ควบคุมประชาชนธรรมดาอย่างเด็ดขาด ในการตัดสินถูกผิดก็ใช้กฎซึ่งพวกตนเองเป็นผู้คิดขึ้น” หรือคำวิจารณ์อีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงพระเยซูเจ้าว่า “ข้าพเจ้าเห็นด้วยตาเองว่า ครั้งหนึ่งที่โบโลญญา และอีกครั้งหนึ่งที่โรม สันตะปาปาจูเลียสที่ ๒ ทรงมีอำนาจขบวนทหารด้วยพระองค์เองประหนึ่งว่า ทรงเป็นปอมเปอีหรือซีซาร์ มิใช่ประมุขทางศาสนา เซนต์ปีเตอร์ได้นำความสงบ และสันติสุขมาสู่โลกด้วยความเชื่อในศาสนา มิใช่ด้วยกองทหารหรือการรณรงค์ ผู้สืบตำแหน่งจากเซนต์ปีเตอร์ก็อาจทำการสำเร็จอย่างงดงามได้เช่นเดียวกัน

ถ้าหากว่าจะมีจิตใจเหมือนกับท่าน” อีราสมุสพยายามจะทำให้ผู้ศึกษาพระคัมภีร์เข้าใจถึงทัศนคติใหม่ที่มีต่อพระคัมภีร์ และก็ทำได้สำเร็จ

๓

ลูเธอร์

เมื่อได้กล่าวถึงสาเหตุต่างๆ ของการปฏิรูปศาสนามาแล้ว ต่อไปนี้ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวถึงลูเธอร์ ผู้ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มขบวนการนี้ แต่จะไม่กล่าวถึงประวัติส่วนตัวของท่านผู้นี้อย่างละเอียด เพราะมีหลายท่านได้เขียนไว้แล้ว แต่จะขอหยิบยกเอาแต่ประวัติบางตอนที่จะช่วยให้เข้าใจท่านผู้นี้ดีขึ้น แล้วจึงจะกล่าวต่อไปถึงขบวนการที่ท่านผู้นี้เป็นผู้ริเริ่มและวางรูป

ก่อนที่จะมากลายเป็นนักปฏิรูป ลูเธอร์เคยเป็นชาวนา เป็นพระ และเป็นนักศึกษา ท่านผู้นี้เคยมีความเชื่อในศาสนาอย่างรุนแรง และได้เคยเดินทางแสวงบุญไปยังกรุงโรม การที่ลูเธอร์เคยเป็นชาวนา ทำให้เราเข้าใจถึงความเข้มแข็งในลักษณะนิสัย การขาดความรู้สึกละเอียดอ่อนในบางเรื่อง และการใช้วิธีการง่ายๆ ในการแก้ปัญหายากๆ ชีวิตที่เคยเป็นพระทำให้ลูเธอร์กลายเป็นผู้สนใจในศาสนาอย่างจริงจัง แต่ก่อนข้างถือโชคกลางและมีศรัทธาแน่นแฟ้นในหลักการของศาสนาข้อที่ตัวเองมิได้สงสัย แต่ลูเธอร์มิใช่เป็นแต่เพียงผู้ชอบวิพากษ์วิจารณ์โดยไม่มีเหตุผล เพราะท่านผู้นี้เป็นผู้ได้อ่านหนังสือและเคยเขียนหนังสือมามาก ขณะที่พระอยู่ก็ได้ศึกษาพระคัมภีร์โดยละเอียด และเมื่อเป็นอาจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยวิทเทินเบอร์กก็ได้ศึกษาข้อเขียนของเลอแฟฟวร์ (Lefèvre) อีราสมุส และนักเขียนสำคัญๆ อีกหลายท่าน ลูเธอร์เป็นผู้ที่ศึกษาด้วยตนเอง ฉะนั้นบางครั้งความคิดเห็นของท่านผู้นี้อาจไม่ละเอียดอ่อน แต่ก็เป็นการคิดเห็นที่ตนเองพร้อมที่จะสนับสนุนและป้องกันอย่างเต็มที่ และเช่นเดียวกับเซนต์ปอล ลูเธอร์พบว่าแม้ตนจะสามารถมีความคิดเห็นเป็นของตนเองได้ แต่ก็ไม่สามารถจะช่วยวิญญาณของตนเองให้รอดพ้น เพราะฉะนั้นจึงเกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นอย่างมากเกี่ยวกับความเชื่อถือทางศาสนา แต่ในที่สุดลูเธอร์ค้นพบทางรอดพ้นสำหรับวิญญาณของตนในคำสอนที่ว่า “คนดีมีชีวิตรอดอยู่ด้วยความเชื่อ” (The just shall live by faith) ซึ่งเขายึดเอาเป็นจุดมุ่งหมายในชีวิต และถือเป็นรากฐานในการปฏิรูปหลักการความเชื่อทางศาสนา และความเชื่อข้อนี้สร้างความเข้มแข็งของจิตใจในอันที่จะดำเนินการให้สำเร็จลุล่วง ลูเธอร์ไม่มีความเกรงกลัวในสิ่งใดทั้งสิ้น นอกจากการที่จะไม่ได้เผยแพร่ความเชื่อของเขา ในที่สุดหลังจากที่ได้ค้นพบความเชื่อมั่นนั้นแล้ว ลูเธอร์เดินทางไปยังกรุงโรม และสิ่งที่เขาพบเห็นในกรุงโรมสมัยนั้น นำความผิดหวังและเสียใจมาสู่เขาอย่างมากจนทำให้เขากลายเป็นนักปฏิรูปศาสนาไป ทั้งนี้เพราะเขาได้ไปเห็นความแตกต่างระหว่างการประพฤติปฏิบัติของนักบวชในศาสนากับความประพฤติปฏิบัติ และวิธีการที่บังไว้ในพระคัมภีร์ใหม่ที่เขาได้ศึกษาและเชื่อมั่นเป็นชีวิตจิตใจ

ถ้าหากลูเธอร์โจมตีการขายใบไถ่บาปแต่อย่างเดียว ก็คงจะเพียงพอที่จะทำให้เกิดการปฏิรูปศาสนาขึ้น แต่การปฏิรูปศาสนานี้จะไม่เป็นขบวนการที่มีลักษณะดังที่เป็นอยู่ ถ้าลูเธอร์มิได้กลายเป็นนักเขียนที่สามารถ และเป็นที่ยอมรับผู้หนึ่งในเวลานั้น ในปี ค.ศ. ๑๕๑๘ หนังสือที่เขียนโดยนักเขียนเยอรมันรวมทั้งลูเธอร์ด้วย มีจำนวนประมาณ ๑๕๐ เล่ม สามปีต่อมาจำนวนหนังสือเพิ่มขึ้นมากกว่าหกเท่า ลูเธอร์เริ่มพิมพ์งานชิ้นสำคัญทางศาสนาของเขาในปี ค.ศ. ๑๕๒๐ และเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยเป็นอย่างมากในการที่หนังสือที่พิมพ์เพิ่มจำนวนมากขึ้นหลังจากปีนั้น เพราะเขาเองก็ผลิตผลงานออกมาหลายชิ้น และงานของเขากระตุ้นให้นักเขียนอื่น ๆ ผลิตงานของตนออกมาเพิ่มเติมด้วย (Smith) โพรเบน ซึ่งเป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือของลูเธอร์ที่เมืองบาล เขียนไว้ในจดหมายฉบับหนึ่งเมื่อ ค.ศ. ๑๕๑๙ ว่า ได้ส่งหนังสือเรื่อง *Lucubrationes* ของลูเธอร์ฉบับที่พิมพ์ครั้งสุดท้ายจำนวน ๖๐๐ เล่มไปขายในสเปน ฝรั่งเศส ในส่วนต่าง ๆ ของอิตาลี ในอังกฤษ และในเนเธอร์แลนด์ ในปารีสเองก็มีหนังสือเล่มนี้ขาย และแม้แต่นักศึกษาหัวโบราณของมหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ก็ยังอ่านหนังสือเล่มนี้ และหนังสือเล่มนี้ขายได้เกือบหมดแล้ว โพรเบนลงท้ายว่า “ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นหนังสือเล่มใดขายดีเท่าเล่มนี้” (Kidd) เวลานั้นเป็นเวลาเหมาะสำหรับพิมพ์หนังสือ ในสมัยนั้นผู้มีความรู้จะต้องเป็นผู้ที่รู้ภาษาละติน และหนังสือเล่มใดที่เขียนเป็นภาษาละตินก็จะมีตลาดกว้างขวางในยุโรปเช่นเดียวกับตลาดภาพยนตร์ในปัจจุบัน ลูเธอร์และอีราสมุสเป็นนักเขียนที่มีผู้อ่านมากกว่านักเขียนคนอื่น จนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อภาษาฝรั่งเศสเริ่มแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับในยุโรปแทนที่ภาษาละติน จึงทำให้ชื่อของวอลแตร์ และรุสโซ เป็นที่รู้จักทั่วไป ในสมัยลูเธอร์เป็นสมัยของการแปลหนังสือจากภาษาละตินออกเป็นภาษาต่าง ๆ เพื่อความต้องการของแต่ละชาติด้วย และด้วยเหตุนี้เองจึงเกิดมีโรงพิมพ์มากมายหลายแห่งเพื่อให้เพียงพอับความต้องการหนังสือของคนสมัยนั้น แต่การที่หนังสือของลูเธอร์เป็นที่ยอมรับมิได้ขึ้นอยู่กับความต้องการหนังสือ หรือความสนใจในเรื่องศาสนาแต่อย่างเดียว แต่เป็นเพราะลีลาและวิธีการเขียนของเขาด้วย ส่วนของลูเธอร์ชัดเจนแม้จะใช้ถ้อยคำมากจนดูเยิ่นเย้อ และในบางครั้งก็ใช้คำหยาบคาย ซึ่งจะเห็นได้แม้เมื่อแปลออกมาเป็นภาษาอังกฤษแล้ว วิธีที่เขาวิจารณ์และทัศนคติของเขาที่มีต่อศาสนานั้น เป็นของใหม่สำหรับคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และความใหม่นี้เองที่ทำให้คนอยากอ่านงานของเขา

ทางด้านการเมือง ลูเธอร์เป็นคนหัวโบราณ และสนับสนุนอำนาจของพวกเจ้าครองนครเยอรมันที่ต้องการมีอำนาจเหนือพวกประชาชนพลเมือง และเหนือสันตะปาปาในรัฐของตน พวกอัครวิงทั้งหลายที่ไม่พอใจในการปกครองของพวกเจ้าครองนคร และก่อการจลาจลขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๒๓ และพวกชาวนาที่ก่อการจลาจลขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๒๔ มิได้รับความเห็นใจหรือการสนับสนุนจากลูเธอร์เลย ตรงกันข้ามกับลัทธิคาลวิน ซึ่งเป็นพลังให้เกิดความแตก

แยกในด้านการเมือง ลัทธิของลูเธอร์กลับกลายเป็นเครื่องมืออย่างดีที่รัฐบาลหรือผู้มีอำนาจในการปกครองจะนำไปใช้ และในที่สุดกลายเป็นศาสนาทางการของบ้านเมือง

ทางด้านศาสนาก็เช่นเดียวกับการเมือง คือ ลูเธอร์เป็นผู้ที่ต้องการสนับสนุนองค์การศาสนาอย่างมาก ในปี ค.ศ. ๑๕๑๙ เขายินดีที่จะเลิกโจมตีการขายใบไถ่บาป และกลับมายู่ใต้บังคับของสันตะปาปา ลูเธอร์เขียนไว้ว่า “ข้าพเจ้าขอกล่าวต่อหน้าองค์พระผู้เป็นเจ้าว่า ทั้งในอดีตและปัจจุบันข้าพเจ้าไม่เคยมีเจตนาใดๆ ที่จะทำให้อำนาจขององค์การศาสนาที่โรมเสื่อมหรือพินาศ ข้าพเจ้ายังคงเชื่อว่าอำนาจขององค์การศาสนาเป็นอำนาจสูงสุด” (Kidd) แม้ว่าภายหลังลูเธอร์จะไม่นับถือสันตะปาปา ลูเธอร์ก็ได้กลายเป็นความนิยมในวิธีการปกครองของพวกเขาและเรียกตัวว่าพวกนิกายลูเธอร์ (Lutherans) เช่น คาร์ลสตัดท์ (Carlstadt) มุนเซอร์ (Munzer) และพวกอานาแบปติสต์ (Anabaptists) ที่ต้องการแก้ไขและนำวิธีการปกครองใหม่ๆ เข้ามาใช้ในวัด ลูเธอร์มิได้เป็นสมาชิกที่แท้จริงของนิกายที่ได้ชื่อไปจากเขา เพราะเขามีความคิดผิดแผกจากสมาชิกส่วนใหญ่ของนิกายนี้

ข้อสังเกตอีกข้อหนึ่งก็คือ ผลของคำสอนของลูเธอร์ คือการลดอำนาจของสันตะปาปา โดยยกย่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์ขึ้นมาแทนที่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งลูเธอร์มิได้ทำลายความเชื่อถือที่ว่าอำนาจเด็ดขาดในการจัดองค์การศาสนาเป็นสิ่งจำเป็น ลูเธอร์เพียงแค่เปลี่ยนฐานะของอำนาจเด็ดขาดนั้นว่ามีได้ขึ้นอยู่กับองค์สันตะปาปาเอง แต่ขึ้นอยู่กับข้อความในพระคัมภีร์ ปัญหาอยู่ที่ว่าจะถือว่าพระคัมภีร์ฉบับใดตอนใด และการตีความหมายไปในทางใดเป็นสิ่งที่ถูกต้องศักดิ์สิทธิ์ที่สุด คำตอบก็คือ พระคัมภีร์ส่วนที่ลูเธอร์เองเห็นว่าสำคัญที่สุด และผู้ที่จะตีความหมายของพระคัมภีร์ได้ถูกต้องที่สุดก็ได้แก่ลูเธอร์เอง ตัวอย่างเช่น เมื่อฟิลิปแห่งเฮสส์ (Philip of Hesse) วิวาทกับชายาและประสงค์จะอภิเษกใหม่ ถ้าหากพระองค์เป็นคาทอลิก พระองค์จะต้องเสด็จไปหาสันตะปาปาเสียเงินเพื่อที่จะทรงหย่าได้ตามพระประสงค์ แต่ในฐานะที่เป็นโปรเตสแตนต์ พระองค์เสด็จไปหาลูเธอร์ผู้ซึ่งตัดสินให้พระองค์มีชายาได้ทั้งสององค์พร้อมกัน โดยอ้างตัวอย่างของอับราฮัมในพระคัมภีร์ ถึงแม้คำตัดสินจะทำให้เกิดเสียงซุบซิบนินทา แต่ก็ไม่มีโปรเตสแตนต์คนใดคิดว่ากรณีหย่าร้างจะต้องได้รับอนุญาตจากอำนาจใดอำนาจหนึ่ง หรือสงสัยว่าหลักการพิพากษาที่ลูเธอร์นำมาอ้างเป็นของที่ผิดหรือไม่เหมาะสม

๔

งานของเททเซล

เหตุการณ์ที่ทำให้ลูเธอร์เขียนคำประท้วงเป็นที่รู้จักกันดี คือในปี ค.ศ. ๑๕๑๘ สันตะปาปาลีโอที่ ๑๐ ต้องการเงินไปสร้างวิหารเซนต์ปีเตอร์ โดยที่พระองค์เป็นผู้ที่ไม่สนพระทัยใน

เรื่องหลักการผิดถูกมากนัก จึงทรงคิดว่าจะทรงหาเงินโดยการขายใบไถ่บาป สันตะปาปาลีโอ ทรงไปทำการตกลงกับสังฆราชแอลเบิร์ตแห่งมายานส์ และกับธนาคารฟูกเกอร์ (Fuggers) แห่งออกซเบอร์ก (Augsburg) เรื่องมีอยู่ว่าสังฆราชแอลเบิร์ตเป็นหนี้ธนาคารอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะว่าได้ขอยืมเงินจากธนาคารมาจ่ายให้กับสันตะปาปา เพื่อซื้อตำแหน่งสังฆราชและยังไม่ได้ใช้ สันตะปาปาจึงไปตกลงกับธนาคารอนุญาตให้ธนาคารเป็นผู้ขายใบไถ่บาป ครั้งหนึ่งของเงินที่ขายได้จะเป็นของธนาคาร โดยถือว่าเป็นการใช้หนี้ของสังฆราชแอลเบิร์ต ส่วนอีกครึ่งหนึ่งส่งไปถวายสันตะปาปาเพื่อใช้ในการสร้างวิหารใหม่ ผู้ที่รับผิดชอบการขายนี้คือพระองค์หนึ่งชื่อ เททเซล (Tetzel) ผู้ซึ่งทำการโฆษณาชวนเชื่อขนาดใหญ่หรือ “ระดับชาติ” ให้คนหันมาซื้อใบไถ่บาป บันทึกของคนในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเยอรมันเล่าถึงวิธีการขายใบไถ่บาปของเททเซลไว้ว่า “สิ่งที่พระเททเซลผู้เฒ่าและอวดดีกล่าวออกมาเป็นสิ่งที่เหลือเชื่อ เช่น พระองค์นี้กล่าวว่าถ้าหากคริสตศาสนิกชนคนใดทำบาปไม่ว่าจะเป็นบาปหนักเพียงไร เช่นการแต่งงานภายในครอบครัวระหว่างแม่กับลูก พี่กับน้อง และต้องการจะรอดพ้นจากบาปนั้น เพียงแต่ใส่เงินลงไปในถุงใบบุญของสันตะปาปา บาปของผู้นั้นก็หมดไป เพราะสันตะปาปามีอำนาจทั้งในโลกและในสวรรค์ที่จะยกโทษให้ผู้ที่กระทำบาปทั้งปวง และถ้าสันตะปาปาทรงยกโทษให้ผู้ใดแล้ว พระเจ้าก็จะต้องยกโทษให้ผู้นั้นด้วย หรือถ้าหากว่าประชาชนในหมู่บ้านดังกล่าวยินดีซื้อใบไถ่บาปเร็วๆ ภูเขาทั้งหลายในหมู่บ้านนั้นก็กลายเป็นแร่เงิน หรือมิฉะนั้น พระองค์นี้ก็กล่าววาทันทีที่เหรียญกระทบถุงใส่เงิน วิญญาณของคนซึ่งผู้บริจาคร้องการล้างบาปให้ก็จะไปสวรรค์ทันที ใบบุญนี้เป็นที่เชื่อถือมากในพวกประชาชน เมื่อเททเซลเข้าไปในเมืองใดก็จะได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่น โองการอนุญาตของสันตะปาปา (Papal Bull) จะได้รับเกียรติให้ประดิษฐานอยู่บนหมอนผ้าตัวนอนหรือผ้าลายทองอย่างดี พวกครูและนักเรียน ประชาชนทั้งหญิงและชายตลอดจนเด็ก ๆ ต่างพากันถือธงออกไปต้อนรับ ร้องเพลง และเดินเป็นขบวนแห่หน้าเททเซลและคณะเข้าเมือง พวกวัดต่าง ๆ ก็จะสั่นระฆังและเล่นออร์แกนเป็นการต้อนรับ ขบวนแห่จะนำเททเซลไปในโบสถ์และมีการปักกางเขนสีแดงกลางโบสถ์สำหรับห้อยธงของสันตะปาปา กล่าวได้ว่าแม้องค์พระเจ้าเองก็ไม่อาจได้รับการต้อนรับที่มีเกียรติมากกว่านี้” (Kidd) ดังนั้นจึงไม่ประหลาดอะไรที่สิ่งเหล่านี้เองทำให้ลูเธอร์โกรธแค้น และ “คำประท้วง” (Theses) ที่เขาคิดไว้ที่ประตูวิหารวิทเทินเบอร์กในปี ค.ศ. ๑๕๑๗ โดยรูปแบบต่างๆ เป็นเพียงยกปัญหาต่างๆ ขึ้นมาเพื่อพิจารณาเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วในคำประท้วงของลูเธอร์เป็นการโจมตีเททเซล สันตะปาปา และงานที่ทางศาสนากระทำอยู่ทั้งหมด

ในเวลานั้นพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ประทับอยู่ในสเปน และยังไม่ได้ทรงรับเลือกให้เป็นจักรพรรดิ พระองค์ทรงทราบถึงลูเธอร์ได้อย่างไร และทรงมีความคิดเห็นอย่างไรต่อบุคคลผู้นี้ ในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๕๒๐ (แสดงให้เห็นว่าข่าวไปช้าเพียงใดในสมัยนั้น) ปีเตอร์มาร์เทอร์ (Peter Martyr) เขียนมาจากสเปน เอ่ยถึงจดหมายฉบับหนึ่งซึ่งเขาได้รับจากเพื่อนผู้หนึ่งชื่อ

วาลเดส (Valdes) ในกรุงบรัสเซล เล่าถึงคำประท้วงของลูเธอร์ในเยอรมันอย่างละเอียด โดยถือว่าเป็นข่าวที่น่ากลัว และเอ่ยถึงการเผาสาส์นของสันตะปาปาด้วย “ข้าพเจ้าเกรงว่า” วาลเดสให้ความเห็น “ความคิดและการกระทำอันชั่วร้ายเหล่านี้จะแพร่มากยิ่งขึ้นจนกระทั่งเราไม่สามารถจะหาทางแก้ไขได้” ข่าวอันต่อไปซึ่งมาจากสเปนแสดงให้เห็นว่าวาลเดสพutsch คือในปี ค.ศ. ๑๕๒๑ พระเจ้าชาร์ลส์ทรงได้รับจดหมายจากพระอาจารย์เก่าเอเดรียนแห่งอูเทรคท์ (Adrian of Utrecht) ซึ่งในเวลานั้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในสเปนกราบทูลว่า “บุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีนามว่ามาร์ตินลูเธอร์ ได้ถูกทางศาสนาประณามว่าทำความผิดหลายกระทงด้วยกัน แต่บุคคลผู้นี้ก็ยังยึดถือสิ่งที่จะเขียนและแพร่ความเชื่อที่ผิด ๆ นอกศาสนานี้ในดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ใต้อำนาจพระราชา ซึ่งนับว่าเป็นการกระทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่องค์พระเจ้าและทางศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นการเสื่อมพระเกียรติของใต้ฝ่าละอองพระบาทผู้ซึ่งเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไปว่า ทรงมีพระราชประสงค์อันแน่วแน่ที่จะต่อต้านบุคคลทุกคนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อองค์พระเยซูเจ้า และคำสั่งสอนของพระองค์ เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ขอกราบบังคมทูลให้ทรงแสดงให้ประจักษ์แก่โลกว่า พระองค์ทรงเป็นศัตรูของผู้ที่เป็นศัตรูต่อพระเจ้า และคำสั่งสอนของพระเจ้า หรือมิฉะนั้นก็เพื่อแสดงว่าใต้ฝ่าละอองพระบาททรงป้องกันพระเกียรติของใต้ฝ่าละอองพระบาทเองด้วยการห้ามและป้องกันมิให้ชายผู้นี้ทำความเสื่อมเสียมาสู่ศาสนาคาทอลิก และข้าพระพุทธเจ้าใคร่กราบบังคมทูลให้ทรงส่งชายผู้ซึ่งมีนามว่ามาร์ตินลูเธอร์ผู้นี้ไปให้พระสันตะปาปาผู้ศักดิ์สิทธิ์ตัดสิน เพื่อลงโทษตามวิถีทางที่เหมาะสม จากข้าทาสผู้ซื่อสัตย์ เอ. คาร์ดินัล แห่งทอร์โทซา (A. Cardinal of Tortosa)”

ถ้ากราบบังคมทูลฉบับนี้ไม่ได้ไปถึงพระเจ้าชาร์ลส์ จนกระทั่งพระองค์เสด็จมาที่การประชุมแห่งวอร์มส์ (Diet of Worms)^๒ เมษายน ค.ศ. ๑๕๒๑ และที่การประชุมนี้พระองค์ทรงได้เห็นและฟังลูเธอร์ด้วยพระองค์เอง ลูเธอร์มาที่การประชุมนี้โดยเชื่อว่า อยากรู้เสียก็คงถูกประหารและกลายเป็นวีรบุรุษ แต่พระเจ้าชาร์ลส์ทรงปฏิบัติตามคำสัญญาที่จะไม่ให้ลูเธอร์รั้งอันตรายในการมาปรากฏตัวที่ประชุมนี้ ดังนั้น ลูเธอร์จึงเพียงแต่ถูกเนรเทศไปเสียบๆ ทั้งนี้เพราะพระเจ้าชาร์ลส์ทรงถือว่าความซื่อสัตย์เป็นนโยบายที่ดีที่สุด และนอกจากนั้นฐานะทางการเมืองของลูเธอร์สำคัญกว่าของจอห์น ฮัส (John Hus)^๓ นักปฏิรูปคนก่อน แต่พระเจ้าชาร์ลส์ก็ต้องทรงเอาใจสันตะปาปา พระองค์จึงต้องประกาศว่าพระองค์จะทรงใช้อำนาจทั้งหมดที่พระองค์ทรงมีอยู่เพื่อปราบปรามลัทธิลูเธอร์ “บรรพบุรุษของเรา” พระเจ้าชาร์ลส์ทรงประกาศ “ผู้ทรงเป็นจักรพรรดิของชาวเยอรมันผู้เคร่งในศาสนาคริสต์ เป็นอาร์ชดยุกแห่งออสเตรียและดยุกแห่งเบอร์กันดี ได้ทรงเป็นผู้ซื่อสัตย์ต่อความเชื่อทางศาสนาคาทอลิกจนสิ้นพระชนม์ และได้ทรงทิ้งพิธีและประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ทางศาสนาไว้เป็นมรดกแก่เราที่จะต้องรักษา และเวลานี้ด้วยความเมตตาขององค์พระเป็นเจ้า เราได้มีชีวิตอยู่ในความเชื่อตามที่บรรพบุรุษของเราต้องพระประสงค์ คือ เป็นจักรพรรดิที่เป็นคริสเตียน มาบัดนี้มีพระรูปหนึ่งซึ่งถูกความ

คิดที่ผิด ๆ ของตนทำให้เห็นผิดเป็นชอบ ทำตัวเป็นปฏิบัติกับความเชื่อซึ่งพวกคริสเตียนทั้งหลายได้เชื่อมาแล้วเป็นเวลากว่าพันปี และยังกล้ากล่าวว่าพวกคริสเตียนทั้งหลายแต่ครั้งโบราณจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ได้ประพฤติดิถี ดังนั้นเราใคร่ปวารณาทรัพย์สมบัติ มิตรสหาย ตลอดจนจรรยา กาย เลือดเนื้อ และชีวิตของเราสำหรับต่อสู้กับลัทธิใหม่นี้” (Kidd)

ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระเจ้าชาร์ลส์เองทรงเกลียดลัทธิของลูเธอรันนี้ด้วยใจจริง เพราะพระองค์ทรงเป็นคริสเตียนที่เคร่งครัดมาก ดังที่ทูตเวนิสผู้หนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “พระองค์จะต้องทรงฟังมิชซาอย่างน้อย ๑ ครั้ง บางที ๒ ครั้งทุกวัน แต่ปัจจุบันนี้ (ค.ศ. ๑๕๕๗) พระองค์ทรงฟังถึง ๓ ครั้ง . . . เสด็จไปทรงฟังเทศน์ที่งานฉลองทางศาสนา ทรงพระกัมภีร์ทุกวัน ทรงสารภาพบาป และรับศีลปีละสี่ครั้ง และทรงให้ทานคนจน ข้าพเจ้ายังได้ฟังเขาเล่าถึงความเคร่งทางศาสนาของพระเจ้าชาร์ลส์อีกว่า ขณะเมื่อพระองค์ประทับแรมอยู่ข้างกองทัพบกของทหารโปรเตสแตนท์ที่อินโกลสตัดท์ (Ingolstadt) มีผู้เห็นพระองค์ทรงคุกเข่าสวดมนต์อยู่หน้าไม้กางเขน เมื่อเวลาเที่ยงคืน” (Badoaro) ดังนั้น สำหรับพระเจ้าชาร์ลส์ผู้ซึ่งเคร่งศาสนาถึงเพียงนี้ การที่พระองค์ทรงประกาศสงครามกับลัทธิลูเธอรันจึงมิใช่เป็นแต่เพียงเพื่อประโยชน์ทางการเมืองแต่อย่างเดียว แต่เป็นเพราะพระองค์ทรงมีความเชื่ออย่างจริงจังด้วย

๕

จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕ และลูเธอร์

แต่พระเจ้าชาร์ลส์จะทรงทำประการใดได้ ในเมื่อพระองค์ทรงมีความยุ่งยากและอุปสรรคมากมายขวางหน้าอยู่ นโยบายอันเดียวที่ไม่ขัดต่อมโนธรรมของพระองค์ คือปราบปรามพวกโปรเตสแตนท์ แต่นโยบายอันนี้ก็ไม่สามารถลุล่วงไปได้ เพราะนอกจากลักษณะของประเทศเยอรมนีจะไม่อำนวยให้นโยบายเช่นนี้ดำเนินไปได้แล้ว สิ่งทีลูเธอร์ประณามยังมีผู้เห็นด้วยมาก และนอกจากนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างจักรพรรดิและสันตะปาปาก็ไม่ค่อยจะราบรื่นนัก

ประการแรก สำหรับลักษณะทางการเมืองของเยอรมัน การที่จักรวรรดิแบ่งเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยทำให้การแพร่ลัทธิใหม่ง่ายขึ้นเท่าใด ก็ทำให้การปราบปรามยากขึ้นเท่านั้น เพราะพวกเจ้าครองนครต่าง ๆ สามารถใช้ข้ออ้างทางศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง บ่อยครั้งที่เจ้าครองนครยอมเปลี่ยนเป็นโปรเตสแตนท์ เพราะเจ้าครองนครรัฐใกล้เคียงเป็นคาทอลิก หรือยอมยึดมั่นอยู่ในลัทธิคาทอลิกเพราะเพื่อนบ้านเป็นโปรเตสแตนท์ ผู้ที่ถือลัทธิใหม่ที่ถูกประณามในรัฐหนึ่งอาจหนีเข้าไปอยู่รัฐหนึ่งได้อย่างง่ายดาย พวกเจ้าครองนครต่าง ๆ ได้เรี่ยไรและมีความชำนาญในการที่จะร่วมมือกัน เพื่อประหัตประหารเจ้าครองนครอีกผู้หนึ่ง หรือเพื่อ

ทำทนายจักรพรรดิ นโยบายจากเวียนนาอันใดที่ขัดต่อผลประโยชน์ของพวกเขาเจ้าครองนคร ก็จะถูกทัตทานในนุรมเบอร์ก เทรสเดน และเบอร์ลิน ถ้าหากจักรพรรดิมีพระประสงค์จะใช้กำลังบังคับให้นโยบายนั้นเป็นผล พระองค์ก็จะต้องพึ่งพวกกองทหารต่างชาติหรือทหารรับจ้าง ส่วนองค์พระเจ้าชาร์ลส์เอง เมื่อได้เสด็จมาเยอรมัน ก็ทรงมาเสมือนเป็นคนต่างชาติ ในเวลา ๓๗ ปีที่พระองค์ทรงเป็นจักรพรรดิอยู่ พระองค์ประทับอยู่ในเยอรมันรวมเป็นเวลาทั้งหมดประมาณ ๘-๑๐ ปีเท่านั้น ในเมื่อสถานการณ์ทางการเมืองเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็เกือบจะไม่มีทางที่จะทำให้นโยบายทางศาสนาสำเร็จลุล่วงไปได้เลย

อุปสรรคต่อมาก็คือ ความนิยมของคนที่มีต่อลูเธอร์ ซึ่งทำให้การปราบปรามเป็นไปได้โดยยาก ในเวลาเดียวกันกับที่จักรพรรดิและที่ประชุมที่วอร์มส์ (Diet of Worms ๑๕๒๑) กำลังจัดพิมพ์คำประณามลูเธอร์ และเผาหนังสือที่เขาเขียนขึ้น ทูตเวนิสได้เขียนกลับไปบ้านว่า “ข้าพเจ้าไม่สามารถบรรยายได้ถูกต้องว่าลูเธอร์เป็นที่นิยมมากเพียงใดในที่นี้ ความจริงถ้าบุคคลนี้ดำเนินนโยบายที่สุขุมกว่านี้ และยึดมั่นอยู่ในข้อเสนอแรก ๆ ของเขาแต่อย่างเดียวโดยมิได้เข้าไปก้าวก่ายในเรื่องความเชื่อถือนักแล้ว เขาจะกลายเป็นที่นิยมทั่วเยอรมนี” (Contarini) และवालเดสก็เขียนเล่าไปยังปีเตอร์มาเทอร์ว่า “ทั้งจักรพรรดิและสันตะปาปาหาได้เป็นที่หวั่นเกรงของใคร ๆ ในเยอรมนีไม่ ในครั้งนั้นแม้จักรพรรดิจะได้ทรงห้ามมิให้ซื้อขายหนังสือของลูเธอร์ แต่หนังสือของพระเจ้าผู้หนักช้ายอยู่ทั่วทุกมุมเมือง” พระเจ้าชาร์ลส์ก็ไม่มีทางจะทำอะไรได้ คำสั่งของพระองค์ก็เช่นเดียวกับของสันตะปาปา ไม่มีความหมายเลยในเยอรมนี พระองค์ได้ทรงทดลองวิธีที่จะหาทางอะลุ่มอล่วยกับพวกโปรเตสแตนต์ โดยการเรียกประชุมทั้งสองฝ่ายที่ราทิสบอน ในปี ค.ศ. ๑๕๔๑ (The Colloquy of Ratisbon) ครั้งหนึ่งและที่ออกซเบอร์กในปี ค.ศ. ๑๕๔๘ (The Interim of Augsburg) อีกครั้งหนึ่ง แต่การประชุมทั้งสองครั้งมิได้ประสบผลอันใดเลย ทั้งนี้มิใช่เนื่องมาจากความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างคาทอลิกและโปรเตสแตนต์อย่างเดียว แต่เพราะความขัดแย้งระหว่างพวกโปรเตสแตนต์แต่ละนิกายด้วย ในที่สุดสิ่งที่ตกลงกันได้แต่ก็หลังจากที่ลูเธอร์ได้ประกาศความคิดของเขาที่วิทเทินเบอร์กถึง ๓๘ ปี คือสัญญาออกซเบอร์ก (Peace of Augsburg) ปี ค.ศ. ๑๕๕๕ ซึ่งเปรียบเสมือนสัญญาพักรบชั่วคราวมากกว่าจะเป็นสัญญาสงบศึกที่แท้จริง เพราะสัญญานี้ได้แบ่งเยอรมนีออกเป็น ๒ ฝ่ายที่เป็นอริซึ่งกันและกัน และเบิกทางไว้สำหรับสงครามสามสิบปี

นโปเลียนทรงเคยให้ความเห็นว่า พระเจ้าชาร์ลส์อาจจะทรงแก้ปัญหาทั้งหลายเหล่านี้ด้วยการเปลี่ยนเป็นโปรเตสแตนต์เสียเอง นโปเลียนทรงกล่าวเช่นนั้นได้เพราะพระองค์ทรงอยู่ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นสมัยที่คนไม่ถือความเชื่อในศาสนาเป็นของสำคัญ และพร้อมที่จะเปลี่ยนเป็นศาสนาใด ๆ ได้ แม้กระทั่งเป็นอิสลาม ถ้าหากว่าการเปลี่ยนทางศาสนานี้จะเป็นประโยชน์แก่ตนในทางอื่น แต่สำหรับพระเจ้าชาร์ลส์แล้ว การที่จะใช้นโยบายแบบนี้ นับเป็นของเหลือวิสัย ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเป็นคาทอลิกที่เคร่งและจริงใจ ทรงเป็นกษัตริย์ใน

ประเทศที่เคร่งศาสนาที่สุดในยุโรป (คือสเปน) และตำแหน่งจักรพรรดิยังทำให้พระองค์ทรงเป็นอำนาจทางโลกคู่กับอำนาจทางศาสนาของสันตะปาปา เหตุใดพระองค์จึงต้องทรงเสียสละอย่างมากเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของเยอรมัน เยอรมันเองก็เป็นคาทอลิกเพียงครึ่งเดียวอยู่แล้ว นอกจากนี้ ถึงแม้พระเจ้าชาร์ลส์จะทรงยอมเสียสละความเชื่อของพระองค์ ก็ยังไม่แน่ว่าเหตุการณ์ต่างๆจะเปิดโอกาสให้พระองค์ทรงรวมเยอรมันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เพราะหลังจากสมัยของพระองค์ พระเจ้ากุสตาฟ ออดอล์ฟ (Gustavus Adolphus)^๔ แห่งสวีเดนยังไม่ทรงสามารถรวมแม้แต่พวกเยอรมันทางตอนเหนือที่เป็นโปรเตสแตนต์ด้วยกันให้เข้ากันได้

อุปสรรคข้อที่สามที่พระเจ้าชาร์ลส์มิได้ทรงคาดว่าจะเป็นต้องประสบ คือบทบาทของพวกสันตะปาปาทั้งหลาย ในปี ค.ศ. ๑๕๒๑ พระองค์ทรงมีความสัมพันธ์เป็นอันดีกับสันตะปาปา ลีโอที่ ๑๐ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงประกาศเป็นปฏิปักษ์กับพวกโปรเตสแตนต์ที่ประชุมที่วอร์มส์ ในปีเดียวกันนั้นเอง ลีโอสิ้นพระชนม์ลง และสันตะปาปาองค์ต่อมาคือเอเดรียนที่ ๕ ผู้ซึ่งถึงแม้จะเคยเป็นพระอาจารย์และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระเจ้าชาร์ลส์ แต่ทำให้พระองค์ผิดหวังด้วยการไปเข้ากับพระเจ้าฟรานซิสแห่งฝรั่งเศสในการวิวาทระหว่างพระองค์และพระเจ้าฟรานซิส และยังรับข้อเสนอนของพระเจ้าฟรานซิสที่เสนอจะช่วยปราบพวกตุรกี พระเจ้าชาร์ลส์จึงทรงท้อพระทัยที่จะช่วยสันตะปาปาที่ออกศัญญาเช่นนั้น ดังนั้นพระองค์จึงไม่ทรงกระตือรือร้นที่จะปราบลูเธอร์ สันตะปาปาเคลมองค์ที่ ๗ ซึ่งขึ้นเป็นสันตะปาปาในปี ค.ศ. ๑๕๒๓ มีสัมพันธ์อันดีกับพระเจ้าชาร์ลส์ในตอนต้น แต่เมื่อพระเจ้าชาร์ลส์ทรงมีชัยชนะเหนือพระเจ้าฟรานซิสที่พาเวีย ในปี ค.ศ. ๑๕๒๕ และชัยชนะครั้งนี้ทำให้พระองค์ทรงวางมือพอที่จะหันมาปราบพวกโปรเตสแตนต์ สันตะปาปากลับทรงอิจฉาอำนาจของพระองค์ และในปี ค.ศ. ๑๕๒๖ เมื่อสงครามระหว่างสองกษัตริย์เริ่มขึ้นอีก โดยมีการรวมเป็นสันนิบาตแห่งคอนยัค^๕ สันตะปาปาและจักรพรรดิอยู่คนละฝ่าย และในปี ค.ศ. ๑๕๒๗ กรุงโรมถูกทำลายและปล้นสะดมอย่างทารุณโดยกองทหารของพระเจ้าชาร์ลส์ แต่ในปีต่อมาทั้งสองกลับมีสัมพันธ์กันดีเช่นเดิม ถึงกับพระเจ้าชาร์ลส์เสด็จไปทรงจัดการกับพวกนิกายลูเธอร์ที่การประชุมที่ออกซเบอร์ก (Diet of Augsburg) ในปี ค.ศ. ๑๕๓๐ แต่ก็สายเกินไปแล้ว เพราะพวกรัฐต่างๆที่เป็นโปรเตสแตนต์แข็งเกินไปกว่าที่พระเจ้าชาร์ลส์จะทรงปราบได้ และก็คือถึงเกินกว่าที่จะยอมมาอะลุ่มอล่วยกับพระองค์ด้วย ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระเจ้าชาร์ลส์ไม่เคยล้มพระทัยที่จะปราบพวกลูเธอร์ แต่พระองค์ทรงเข้าพระทัยที่ว่าถ้าหากพระองค์ปราบได้สำเร็จก็จะกลายเป็นชัยชนะของสันตะปาปาไป พระองค์ไม่มีพระประสงค์จะช่วยเหลือสันตะปาปาที่ออกศัญญา และเลห์เหลี่ยมมากถึงแค่นั้น ส่วนสันตะปาปาเองก็อิจฉาอำนาจของพระเจ้าชาร์ลส์ที่มีในอิตาลี และไม่ไว้ใจในความเป็นผู้เคร่งศาสนาแบบเสรีของพระเจ้าชาร์ลส์ แต่รวมความแล้ว การที่

พระเจ้าชาร์ลส์ทรงประสบความล้มเหลวในการปราบพวกโปรเตสแตนท์ก็เนื่องมาจากความเป็น
อริระหว่างพระองค์และสันตะปาปานั้นเอง

เมื่อพิจารณาถึงความยากลำบากนานาประการของพระเจ้าชาร์ลส์แล้ว เราจะประหลาด
ใจว่าพระองค์ทรงพยายามทำภารกิจมากมายหลายอย่าง มากกว่าที่จะประหลาดใจว่าเหตุใด
พระองค์จึงทรงสำเร็จเพียงเล็กน้อยเหลือเกิน พระองค์ทรงต่อสู้เพื่อลัทธิคาทอลิกซึ่งไม่มีทาง
จะชนะอยู่ตลอดเวลาแต่เพียงพระองค์เดียว ในการต่อสู้ครั้งนี้พระองค์มิได้ทรงต้องต่อสู้กับ
พวกเจ้าครองนครต่าง ๆ ในเยอรมันที่เป็นโปรเตสแตนท์เท่านั้น แต่ยังต้องทรงต่อสู้กับองค์
ประมุขของลัทธิคาทอลิกเอง คือสันตะปาปาคด้วย

๖

ผลของการปฏิรูปทางศาสนา

ความล้มเหลวของพระเจ้าชาร์ลส์เปิดโอกาสให้ลัทธิโปรเตสแตนท์ก่อตั้งได้สำเร็จ แต่
ว่าลัทธิโปรเตสแตนท์ที่ก่อตัวขึ้นได้จากการต่อสู้นี้ มีรูปลักษณะเป็นอย่างไร

คุณค่าของลัทธินี้ปรากฏให้เห็นได้นอกเยอรมนี และเป็นผลเนื่องมาจากโปรเตสแตนท์
สาขาคาลวินมากกว่า คือลัทธิโปรเตสแตนท์นี้ไปกระตุ้นให้เกิดการรักชาติขึ้นใหม่ในอังกฤษ
ให้เกิดความต้องการเป็นเอกราชในเนเธอร์แลนด์ เป็นส่วนช่วยให้เกิดชาติแบบใหม่ในโลกเก่า
และสร้างฐานของอารยธรรมใหม่ในโลกใหม่ ไม่ว่าลัทธินี้จะเผยแพร่ไปทางใดก็จะนำเอาความ
รักเสรีภาพตามแบบของขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาเข้าไปฝังในจิตใจของคนด้วย และกลายเป็น
เป็นความต้องการชีวิตที่เคร่งศาสนาและมีศีลธรรม

ข้าพเจ้าขอชี้แจงแก่ท่านผู้อ่านว่า ข้าพเจ้าไม่ต้องการให้ผู้อ่านเข้าใจผิดไปว่าข้าพเจ้า
ไม่เห็นคุณค่าของการปฏิรูปทางศาสนา แต่ใคร่ขอกล่าวถึงสิ่งไม่ตีต่าง ๆ ซึ่งลัทธินี้รับเป็น
มรดกตกทอดมาจากศาสนาเก่า และบางอย่างซึ่งลัทธินี้ก่อร่างขึ้นเอง ซึ่งปรากฏให้เห็นชัดใน
เยอรมนีสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖

ที่น่าสังเกตก็คือ ลัทธินี้เกี่ยวกับทางการเมืองด้วย ทั้งนี้เพราะลัทธินี้ได้ทำลาย
ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของศาสนาและรัฐของสมัยกลาง มาเป็นศาสนาอยู่ใต้รัฐตามแบบ
สมัยใหม่ และในเยอรมนีแทนที่จะมีศาสนาเดียวแบบที่มีอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์อันเดียว
กลับกลายเป็นมีศาสนาต่าง ๆ เท่ากับจำนวนของพวกเจ้าครองนคร แต่สำหรับในประเทศอื่น
เช่น ในฝรั่งเศส อังกฤษ ฮอลแลนด์ และสแกนดิเนเวีย การเปลี่ยนแปลงนี้นับว่าเป็นการ
พัฒนาที่มีผลดีต่อประเทศ เพราะไปปลุกให้เกิดความรักชาติขึ้น แต่ในเยอรมนี การที่มี
แคว้นเล็กแคว้นน้อยเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นส่วนช่วยให้ลัทธิใหม่เจริญงอกงามขึ้น กลับกลายเป็น

เป็นสาเหตุที่ทำให้เยอรมนีเสื่อมโทรมลง เจ้าครองนครแต่ละองค์เปรียบเหมือนสันตะปาปาในรัฐของตน รัฐใดจะเป็นโปรเตสแตนต์หรือคาทอลิกขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละรัฐ ศาสนากลายเป็นเครื่องมือทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงนี้เท่ากับเบิกทางไว้สำหรับเหตุการณ์ที่น่าสลดใจครั้งศาสนาและครั้งการเมือง คือสงครามสามสิบปี

ข้อที่น่าสังเกตอีกข้อหนึ่งคือ ลัทธิโปรเตสแตนต์นั้นมักจะแตกแยกกันเอง ลัทธิคาทอลิกก็มีการแตกแยกเช่นกัน แต่ที่ไม่รุนแรงมากจนถึงกับจะปรากฏให้เห็น ส่วนโปรเตสแตนต์นั้นแบ่งออกเป็นหลายพวก คือลัทธิลูเธอรัน ลัทธิของสวิสดี ลัทธิคาลวิน และลัทธิอานาแบปติสม์ (Lutheranism, Zwinglianism, Calvinism and Anabaptism) ภายในเวลาไม่กี่ปี และยังแบ่งออกเป็นนิกายย่อยๆ อีกในเวลาต่อมา ดังนั้นในสายตาของคนที่เติบโตในสังคมแบบสมัยกลางที่มีสังคมเดียว ศาสนาเดียว ความเชื่อเดียว และหลักประเพณีเดียว ความแตกแยกในหมู่โปรเตสแตนต์ทำให้คนเข้าใจว่าเป็นงานของพวกภูตผี แต่สำหรับคนสมัยใหม่ซึ่งเข้าใจถึงกฎที่ว่า ชีวิตใหม่เกิดจากการสลายตัวของสิ่งเก่า เห็นว่าความแตกแยกของพวกโปรเตสแตนต์เป็นสัญญาณของความก้าวหน้า นอกจากนั้นขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาก็ได้ทำให้ระบบสังคมเก่าแตกสลายไปทางหนึ่งแล้ว การปฏิรูปทางศาสนาเพียงแต่ทำลายอีกทางหนึ่ง การพัฒนาสู่ระบบที่มีรัฐบาลกลางประจำชาติ และความรักชาติได้แบ่งยุโรปออกทางหนึ่ง คือ แบ่งยุโรปออกเป็นชาติ เป็นรัฐตามเขตแดนทางการเมือง แต่การปฏิรูปศาสนาได้แบ่งยุโรปออกอีกทางหนึ่ง คือ แบ่งออกตามความเชื่อในศาสนาและจัดระบบใหม่โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างของเชื้อชาติ และจากเหตุนี้เองการปฏิรูปทางศาสนาจึงมีสงครามตามมาด้วย และก็เหตุนี้เองเหมือนกันที่ทำให้คนเริ่มมีหวังที่จะใช้ความรู้สึก “ระหว่างชาตินิยม” (Internationalism) เป็นเครื่องระงับสงคราม

ข้ออีกข้อหนึ่งซึ่งเราไม่คาดว่าจะจะเป็นผลร้ายที่มาจากลัทธิโปรเตสแตนต์ คือความไม่ยอมอะลุ่มอล่วย ลูเธอร์ความจริงไม่ผิดกับสันตะปาปาเท่าไรในเรื่องความเชื่อในการใช้อำนาจโดยผู้ที่อยู่เหนือ เกี่ยวกับเรื่องความเชื่อเก่าๆ บางเรื่องที่เขาไม่เห็นด้วย เขาถือสิ่งที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ว่าเป็นบ่อเกิดแห่งอำนาจทุก ๆ อย่างเช่นเดียวกับที่ศาสนาคาทอลิกเชื่อ นอกจากนั้นการที่ความเชื่อเก่าอันเดียวมาแยกออกเป็นความเชื่อหลายอัน ซึ่งแต่ละอันก็มีความต้องการที่จะให้ผู้ที่ถือตามถือโดยเคร่งครัดเช่นเดียวกับความเชื่อแบบเก่า จึงไม่มีทางที่จะทำให้คนประนีประนอมในเรื่องที่มีความเห็นขัดแย้งกันได้ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ความขัดแย้งทางศาสนาจะรุนแรงที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖

เมื่อไม่นานมานี้เอง อเมริกาพยายามผลิตภาพยนตร์ขึ้นมาเรื่องหนึ่งให้ชื่อว่า “การขาดขันติธรรม” (Intolerance) เรื่องเกิดขึ้นในบาบิโลน (Babylon) ในปาเลสไตน์ ในปารีสสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และในซีกาโกในสมัยปัจจุบัน จุดประสงค์ของเรื่องยากที่จะเข้าใจ แต่พอจะสรุปได้ว่า ความไม่ยอมประนีประนอมนี้เป็นความชั่วที่จะขจัดให้หมดไปจากนิสัยของ

มนุษย์ได้ยากที่สุด และความจริงแล้วไม่เคยหมดไปเลย นอกจากเปลี่ยนไปในรูปแบบต่าง ๆ กัน ศาสนาในสมัยกลางเป็นเช่นเดียวกับสังคมเวลานั้น ค่อนข้างรุนแรงและไม่ยอมอะลุ่มอล่วยกับความเชื่อหรือวิธีปฏิบัติใดๆ ที่ไม่เหมือนกับหลักการของตน พวกแม่มด หมอผี นักโทษ และพวกนอกรีตทั้งหลายจะถูกลงโทษอย่างแรง และการที่ลงโทษรุนแรงก็เป็นเพราะความกลัวเป็นต้นเหตุ การปฏิรูปทางศาสนาเปลี่ยนความคิดเห็นของคนในเรื่องข้อเท็จจริงทางศาสนา ได้เร็วกว่าที่ขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาจะลบความกลัวของคนในการที่จะคัดค้านศาสนา ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพวกโปรเตสแตนต์เองก็รับ มรดกความไม่ยอมอะลุ่มอล่วยมาจากพวกคาทอลิก และยังเพิ่มความรุนแรงขึ้นเองอีกด้วย ไม่ใช่เยอรมนีและสวิตเซอร์แลนด์ออกซฟอร์ด แต่เป็นฝรั่งเศสและโองการแห่งเมืองนังท์ (Edict of Nantes)^๖ ที่สอนให้ยุโรปรู้จักอะลุ่มอล่วยประนีประนอมในทางศาสนา และโองการนี้ก็เป็นผลงานของเฮนรีแห่งนาวาร์ (Henry of Navarre)^๗ ผู้ซึ่งทรงยอมเปลี่ยนจากโปรเตสแตนต์มาเป็นคาทอลิก แต่พระทัยจริงแล้วไม่ทรงมีความเชื่อในลัทธิใดๆ ทั้งสิ้น

การต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนา

หลังจากที่ได้กล่าวถึงการปฏิรูปทางศาสนามาแล้ว ข้าพเจ้าใคร่ขอกล่าวถึงปฏิบัติการ และขบวนการปฏิรูปของฝ่ายคาทอลิกที่เป็นที่รู้จักกันในนามของขบวนการต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนา

๑

คณะเยซูอิต

ขบวนการต่อต้านการปฏิรูปศาสนา (Counter Reformation) เป็นวิธีการที่โรมได้ตอบการปฏิรูปทางศาสนา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเริ่มต้นแต่ปี ค.ศ. ๑๕๔๐ เมื่อสันตะปาปาปอลที่ ๓ อนุมัติให้จัดตั้งคณะสอนศาสนานิกายเยซูอิตขึ้น และมาสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. ๑๕๖๖ คือปีที่ปิดการประชุมที่เทรนต์ (Council of Trent) ซึ่งนับเป็นระยะสำคัญในประวัติศาสตร์ของทางศาสนา ขบวนการต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนาปรากฏเป็น ๒ ทางด้วยกัน คือ ทางหนึ่งเป็นปฏิบัติการต่อความพยายามของพวกปฏิรูปทางศาสนาที่คิดจะปฏิรูปศาสนาด้วยตนเองจากภายนอก และอีกทางหนึ่งคือ พยายามปรับปรุงและปฏิรูปศาสนาด้วยตนเองจากภายใน เครื่องมือที่ขบวนการนี้ใช้มีอยู่ ๓ อย่างด้วยกัน คือ พวกเยซูอิต วิธีการสอบสวนลงโทษพวกนอกศาสนา (The Inquisition) และการประชุมทางศาสนาที่เมืองเทรนต์ (Council of Trent)

เครื่องมืออันแรก คือพวกเยซูอิต จะเห็นได้ว่าวิกฤตการณ์ทางศาสนาทุกครั้งที่เกิดขึ้นจะต้องตามมาด้วยการฟื้นฟูการดำรงชีวิตตามหลักของศาสนา การปฏิรูปทางศาสนา หรือมี ฉะนั้นก็การจัดตั้งสำนักใหม่ๆ ทางศาสนาขึ้น (monastic order) ดังเช่นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ สันตะปาปาเกรกอรีที่ ๗ ได้พวกพระในสำนักคลูนี (Cluny) ช่วยเหลือในการปรับปรุงศาสนา และในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ สันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ ๓ ก็ได้พวกพระนิกายฟรานซิสกัน (Franciscans) และโดมินิกัน (Dominicans) เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง ส่วนในสมัยที่เรากำลังพูดถึงนี้ คือ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ พวกนักบวชในสำนักเก่าๆ นี้ได้ปรับปรุงกฎเกณฑ์ต่างๆ ให้ดีขึ้น หรือมีฉะนั้นก็กลับไปใช้ชีวิตความเป็นอยู่ที่เคร่งครัดแบบสมัยโบราณ ดังเช่นพวกนักบวชในสำนักฟรานซิสกันในปี ค.ศ. ๑๕๒๘ นอกจากนี้ระหว่างปี ค.ศ. ๑๕๒๔-ค.ศ. ๑๕๔๑ ยังมีสำนักบวชใหม่ๆ เพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า ๑๕ สำนัก และบางสำนักใหม่ๆ นี้ เช่น สำนักธิอาทีเนส (Theatines) และบาร์นาบิเทส (Barnabites) เป็นตัวอย่างของสำนักบวชแบบใหม่ ซึ่งสำนักที่มีชื่อเสียงที่สุดได้แก่ “กองทัพของพระเจ้า” (The Company of Jesus) หรือที่เรียกว่านิกายเยซูอิต (Jesuit)

ทั้งขบวนการทางศาสนา และทั้งนักบวชนิกายต่าง ๆ ส่วนมากมักจะตั้งขึ้นด้วยบุคคลคนหนึ่ง แต่มีบุคคลอีกผู้หนึ่งเป็นผู้วางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ศาสนาคริสต์เริ่มขึ้นจากชีวิตและคำสั่งสอนของพระเยซู แต่ศาสนานี้ที่แพร่เข้าไปในอิตาลี ในยุโรป มีลักษณะ ความเชื่อ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางการปกครองที่ค่อย ๆ ก่อรูปและพัฒนาขึ้นโดยผู้นำต่าง ๆ ทางศาสนาในศตวรรษต่อจากที่พระเยซูได้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ดังเช่น เมื่อเซนต์ฟรานซิสตั้งนิกายฟรานซิสกันขึ้นนั้น มีจุดประสงค์ที่จะให้นักบวชในนิกายนี้มีความเป็นอยู่อย่างธรรมดาต่าง ๆ ที่สุด แต่เมื่อตอนที่นักบุญผู้นี้ถึงแก่กรรม กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของนิกายนี้ได้เปลี่ยนไปมาและกลบกลายเป็นตัวอย่างของทุก ๆ สิ่งที่นักบุญผู้นี้ต้องการจะต่อต้านในตอนเริ่มนิกายนี้ขึ้น แต่ในภายหลังก็ต่างกับนิกายอื่น ๆ คือ มีบุคคลคนเดียวคือ อิกนาติอุส โลโยลา (Ignatius Loyola) เป็นทั้งผู้ตั้งนิกายและผู้วางกฎเกณฑ์และหลักการต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะโลโยลาได้วางระเบียบไว้อย่างแน่นอน แต่ในขณะที่เดียวกัน กฎเกณฑ์เหล่านั้นไม่จำเป็นที่จะต้องขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของบุคคลใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้นไม่ว่าโลโยลาจะมีชีวิตอยู่หรือไม่ ก็ไม่มีผลกระทบต่อจนถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่วางไว้ แม้ว่านิกายนี้จะขาดลักษณะเด่นของศาสนาคริสต์ คือความสามารถที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ แต่นิกายนี้ก็ได้รับประโยชน์อย่างมากจากการที่ยึดมั่นอยู่ในจุดประสงค์และกฎเกณฑ์เดิมที่ผู้ก่อตั้งได้วางไว้

อินิโก เดอ เรคาลเด (Inigo de Recalde) หรืออีกชื่อหนึ่งคือ โลโยลา เป็นชื่อของปราสาทที่ท่านผู้เกิดใน ค.ศ. ๑๔๙๑ อยู่ในตระกูลผู้ดีตระกูลหนึ่งของพวก บาสก์ (Basque)^๑ และได้เติบโตเป็นมหาดเล็กอยู่ในราชสำนักกษัตริย์เฟอर्डินานด์แห่งสเปน โลโยลาเป็นผู้ที่ใฝ่ฝันและรักผจญภัยเช่นเด็กผู้ชายทั้งหลาย เขาได้ความคิดเหล่านี้มาจากนิยายของสมัยกลางซึ่งอ่านกันแพร่หลายในสมัยนั้นที่มีชื่อว่า “อามาดีสแห่งกอล” (Amadis of Gaul) ซึ่งเป็นหนังสือที่ยาวมาก คือมีถึง ๒๕ เล่ม ๆ ละ ๒๐๐ หน้า หน้าหนึ่งแบ่งเป็น ๒ คอลัมน์ ข้าพเจ้าไคร่ยกบางตอนของหนังสือเล่มนี้มากล่าวเพื่อให้เห็นว่าเป็นอย่างไร ฉบับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๖๑๙ เริ่มต้นว่า “ไม่นานหลังจากที่พระเยซูเจ้าสิ้นพระชนม์ ในบริทานีมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า การินเตอร์ ผู้ทรงทศพิธราชธรรมและคุณงามความดีนานาประการ พระองค์ทรงมีอัศวมเหสีพระองค์หนึ่ง และมีพระธิดา ๒ พระองค์ พระองค์แรกซึ่งได้เสกสมรสกับกษัตริย์สกอต ทรงพระนามว่า เจ้าหญิงผู้ทรงมาลัย เพราะพระนางทรงมีพระเกศาสีทองที่งดงามมาก จนกระทั่งพระราชสวามีไม่ทรงยอมให้พระนางประดับอาภรณ์ใด ๆ บนพระเศ้านอกจาก “มาลัยดอกไม้ม” พระราชธิดาพระองค์เล็กซึ่งทรงพระนามว่า อเลซิชา ยังมีพระสิริโฉมงามกว่าพระภคินี และเป็นที่ยังปรารถนาของบรรดาเจ้าชายทั้งหลาย แต่พระนางมิได้ทรงมีความเสน่ห์หาตอบ และทรงมีชีวิตอยู่แบบผู้ถือศีล จึงทรงได้ฉายาว่า “เจ้าหญิงพรหมจารีย์ผู้ทรงศีล” หนังสือเรื่องนี้เริ่มต้นเมื่อพระเจ้าการินเตอร์เสด็จไปล่าสัตว์ในป่าใหญ่และทรงพลัดกับข้าราชบริพาร พระองค์จึงเสด็จต่อไปพระองค์เดียวจนกระทั่งพบอัศวินผู้หนึ่ง

กำลังต่อสู้กับอัศวินอีกสองคน ทั้งสองคนพ่ายแพ้และถูกฆ่าตาย อัศวินผู้ซึ่งชนะที่แท้จริงคือ กษัตริย์เปรีออนแห่งกอล ผู้ซึ่งปรารถนาจะรู้จักพระเจ้าการินเตอร์มาช้านานแล้ว ขณะที่สอง กษัตริย์กำลังเสด็จพระราชดำเนินกลับไปยังนครของพระเจ้าการินเตอร์ พระองค์ตามล่าทาง คัวหนึ่ง แต่กวางนี้ถูกสิงโตตะปบตาย พระเจ้าเปรีออนจึงต่อสู้กับสิงโตจนกระทั่งทรงฆ่าสิงโต ตาย เมื่อทั้งสองเสด็จมาถึงนครของพระเจ้าการินเตอร์แล้ว พระเจ้าการินเตอร์ทรงจัดงาน ต้อนรับอย่างมโหฬาร พระเจ้าเปรีออนและเจ้าหญิงอเลซิnah ทรงมีความเสน่हाต่อกันทันทีที่ได้ ประสบกัน” ทั้งหมดนี้ คือเรื่องราวของบทแรก ข้าพเจ้าสงสัยว่านักประพันธ์นิยายประเภท รักผจญภัยสมัยใหม่จะสามารถบรรยายได้ดีเท่าเรื่องนี้หรือไม่

เพราะนิสัยรักการผจญภัยนี้เอง ที่ทำให้โลโยลาสสมัครเข้าเป็นทหารในกองทัพทหารสเปน ของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ และในปี ค.ศ. ๑๕๒๐ ได้รับบาดเจ็บสาหัสในการรบที่แพมเพลุนา (Pampeluna) และจะเป็นเพราะบาดเจ็บนั้นสาหัสจริง หรือเพราะการพยาบาลสมัยนั้นไม่ดีพอ โลโยลาจึงกลายเป็นคนพิการไปตลอดชีวิต ขณะที่นอนเจ็บอยู่ในโรงพยาบาล โลโยลาเลิก สนใจในเรื่อง “อามาติสแห่งกอล” มาสนใจในหนังสือที่แปลออกเป็นภาษาสเปนเกี่ยวกับชีวิต ของนักบุญในคริสต์ศาสนาของ วอราจีเน (Voragine) และหนังสือของลูคอล์ฟแห่งแซกโซนี ชื่อ “ชีวิตของพระเยซูเจ้า” จากหนังสือสองเล่มนี้ โลโยลาตัดสินใจว่า ในเมื่อเขาไม่สามารถ จะเป็นทหารธรรมดาในกองทัพสเปนต่อไปได้ เขาก็จะปวารณาตัวเขาเองให้เป็นทหารของ พระเจ้า ดังนั้นทันทีที่เขาสามารถเดินได้ เขาก็เดินทางข้ามภูเขาฆามองต์เซอรัวต์ (Montserrat) และไปวางอาวุธในวัดแห่งหนึ่ง ดังที่พวกอัศวินทั้งหลายในสมัยกลางทำ และหลังจากที่ ทรมานตัวเอง และอดอาหารเพื่อล้างบาปที่ มางเรซา (Manresa) เขาก็ออกเดินทางไปกรุง เยรูซาเล็ม โดยตั้งใจจะไปสั่งสอนพวกนอกศาสนา แต่เมื่อไปถึงปาเลสไตน์ นักสอนศาสนา นิกายฟรานซิสกันซึ่งอยู่ที่นั่นไม่ยอมให้เขาสอน เพราะเห็นยังไม่มีความรู้ความชำนาญพอ โลโยลาจึงเดินทางกลับสเปนใหม่ เพื่อศึกษาหาความรู้สำหรับงานซึ่งเขาตั้งใจจะยึดไปตลอด ชีวิต หลังจากที่ได้ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยหลายแห่งในสเปน จนกระทั่งเกือบถูกลงโทษ เพราะไปทำการสั่งสอนโดยไม่ได้รับอนุญาต โลโยลาจึงเดินทางไปปารีส และในที่สุดได้ปริญญา ในขณะที่โลโยลาศึกษาอยู่ในปารีส (ค.ศ. ๑๕๒๘-๑๕๓๔) เป็นระยะเวลาที่มีบุคคลที่จะมี ชื่อต่อไปหลายคนกำลังศึกษาอยู่ เช่น คาลวิน (ซึ่งกลายเป็นศัตรูคนสำคัญของโลโยลาในระยะ ต่อมา) เซร์เวตัส (Servetus) (ซึ่งภายหลังถูกคาลวินเผาเพราะหาว่านอกศาสนา) ราเบอแลส์ (Rabelais) ผู้ซึ่งตกตางและเยาะเย้ยหนังสือที่ชื่อว่า “การฝึกฝนจิตใจ” (Spiritual Exercises) ของโลโยลา และบูเคนาน (Buchanan) ครุฑละตินชาวสกอตที่เขียนเล่าถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ เขาได้พบเห็น ซึ่งเผยให้เห็นลักษณะประหลาด ๆ ของการศึกษาสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาอีกแห่งหนึ่ง แต่โลโยลามิเพื่อนสนิทอยู่ ๖ คน ซึ่งอยู่ใต้อิทธิพลของเขา และเป็นพวกแรกที่ทำกรสาบาน ตัวที่ มองมาตร์ (Montmartre) ว่าจะอยู่ในนิกายเยซูอิตในปี ค.ศ. ๑๕๓๔ ทั้ง ๖ ท่านได้แก่

ฟรานซิส ซาเวีย (Francis Xavier) ชาวฝรั่งเศส และเลอเฟฟวร์ (Lefevre) ชาวเจนัว ชาวสเปน ๓ คนชื่อ เลเนซ (Lainez) ซาลเมอร์อน (Salmeron) และโบบาติลลา (Bobadilla) และโรดริเกซ (Rodrigues) ชาวโปรตุเกส ทั้ง ๗ คนจัดการมาพบกันใหม่ที่เวนิส แต่ก็ยังไม่สามารถจะเดินทางไปปาเลสไตน์ได้ เพราะการเดินทางยังมีปัญหาหลักๆ อยู่ ดังนั้นทั้ง ๗ จึงเปลี่ยนความตั้งใจเดิมมาพิจารณาตนแก่สันตะปาปา และในปี ค.ศ. ๑๕๔๐ ด้วยความช่วยเหลือของสังฆราชคอนตารินี (Contarini) สันตะปาปาปอลที่ ๓ อนุญาตให้จัดตั้งเป็นคณะขึ้น มีนามว่า “กองทัพของพระเจ้า” (The Company of Jesus)

ความคิดเห็นของโลโยลาอาจแบ่งได้เป็นตอนๆ ในระยะแรก เขามีความเชื่ออย่างง่าย ๆ ตามแบบความเชื่อทางศาสนาของพวกสมัชชากลาง ความคิดนี้เขาได้มาขณะที่ยังเป็นเด็กอยู่ ซึ่งคำนิเรื่องทางโลก เรื่องของเนื้อหนัง และภุมณี หรือความชั่วร้ายโดยทั่วไป และเฟื่องเลี้ยงพวกแขกมัวร์ และเตอร์กัวเป็นศัตรูของพระเยซู ในชั้น ๒ คือระยะที่เขาท่องเที่ยวไปในอิตาลี และคุ้นกับวิธีที่ถือว่าชั่วร้ายของขบวนการฟื้นฟู คือการรู้จักตั้งปัญหา ระยะที่ ๓ คือระยะที่เขาพำนักอยู่ปารีส และเรียนรู้ว่าการไม่เชื่อฟัง และการมีความคิดเห็นของตัวเองเป็นอันตรายต่อศาสนาเท่าๆ กับความไม่เชื่อถือหรือความสงสัยเหมือนกัน ในปี ค.ศ. ๑๕๔๐ เมื่อเขาได้เห็นเหตุการณ์ต่างๆ ที่เขาถือเป็นการชั่วร้ายประจักษ์จางตาตนเอง เขาจึงได้เข้าอาสาสมัครต่อสันตะปาปาซึ่งเปรียบเสมือนนายทหารของพระเจ้าว่าจะรับใช้เพื่อประโยชน์และความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าทุกกรณี และทุกแห่งสุดแล้วแต่สันตะปาปาจะส่งเขาไป

การที่ข้าพเจ้าได้เน้นถึงชีวิตและความคิดเห็นของโลโยลา ก็เพราะจะชี้ให้เห็นว่าเขาได้ถ่ายกฎเกณฑ์ และความเชื่อของเขาลงไว้ในสมาคคมที่เขาตั้งขึ้นอย่างเด่นชัดและแน่นอน คือจิตใจที่เพ้อฝันและต้องการต่อสู้เพื่อศาสนาตามแบบชาวสเปน ความเชื่อองมงายในลัทธิศาสนาตามแบบพวกคาทอลิก และความเชื่อในระเบียบวินัยตามแบบทหาร สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดกลายมาเป็นกฎเกณฑ์ของพวกเยซูอิต

จุดประสงค์ของพวกเยซูอิตก็คือ “ด้วยความช่วยเหลือของพระเจ้า จะอุทิศทั้งร่างกายและจิตใจเพื่อกล่อมเกล่าเพื่อนบ้านให้เป็นคนดี” ทั้งนี้จะทำได้ด้วยการให้การศึกษาเกี่ยวกับศาสนา การเทศนาสั่งสอน การรับฟังการสารภาพบาป การทำงานสาธารณกุศล และการช่วยเหลือพวกคนเจ็บและคนแก่ สิ่งเหล่านี้ ความจริงไม่ใช่เป็นของใหม่ สิ่งแปลกและใหม่ของนิกายนี้ก็คือสิ่งที่จะได้กล่าวต่อไป

ประการแรกก็คือ นิกายเยซูอิตนี้ เป็น “กองทัพ” เป็นเสมือนสมาคคมทหาร มีความเป็นอยู่และระเบียบวินัยเคร่งครัดเช่นเดียวกับทหาร กฎเกณฑ์ทุกอย่างวางไว้สำหรับใช้กับทุกคนเหมือนกันหมดไม่ว่าจะเป็นโลโยลาเอง เพื่อนเก่าหรือใครๆ ก็ตาม นอกจากนี้ยังใช้วิธี “สอดแนม” ซึ่งกันและกัน ไม่มีการปล่อยให้เป็นตัวของตัวเองเลย การรับสมัครเข้าเป็นสมาชิกก็มีกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดเช่นเดียวกับพวกทหาร กล่าวคือ ไม่ยอมรับพวกนอกศาสนา

ผู้ร้ายฆ่าคน ผู้ทำความผิด พวกที่เคยบวชมาแล้ว ชายที่แต่งงานแล้ว ทาสหรือผู้ที่มีจิตใจไม่เข้มแข็ง ในด้านการปกครองแบ่งเป็นชั้น ๆ ต่ำสูงเหลื่อมล้ำกันไป ทุกคนจะเป็นสมาชิกโดยสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อได้ฝึกอยู่ ๑๖ ปี ซึ่งแบ่งเป็นเวลาเรียนด้านวิชาการเสีย ๙ ปี ผู้มีอำนาจสูงสุดของนิกายนี้มีตำแหน่งเรียกว่า “นายพล” (General) ซึ่งได้รับเลือกตั้งตลอดชีวิตและมีอำนาจสิทธิ์ขาดในทุกด้าน สมาชิกแบ่งออกเป็นสาขา ๆ ไป แต่ละสาขาอยู่ใต้ความดูแลของหัวหน้าคนหนึ่ง ซึ่งได้รับแต่งตั้งมาจากนายพล และจะต้องรับผิดชอบต่อนายพล ดังจะเห็นได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างในนิกายนี้เคร่งครัดเช่นเดียวกับทหาร ดังที่โลโยลาเองเป็นผู้กล่าวว่า “ความจริงเขาไม่ได้ออกจากกองทัพเลย เป็นแค่เพียงเปลี่ยนมาอยู่ในกองทัพของพระเจ้า”

ประการที่สอง ถึงแม้สมาชิกของทุกนิกายทางศาสนาจะต้องให้คำมั่นว่าจะเชื่อฟัง แต่ของเยซูอิตเข้มงวดยิ่งกว่านิกายอื่น ๆ ทั้งสิ้น คือ จะต้องเชื่อฟังอย่างไม่มีเงื่อนไขเลย “ขอให้สมาชิกทุกคนฟังจำไว้ว่า ทุกคนที่ได้ทำการสาบานว่าจะเชื่อฟังแล้ว จะต้องยอมทำตามทุกอย่าง ที่พระเจ้าต้องพระประสงค์ โดยพระองค์จะแจ้งพระประสงค์ผ่านทางนายที่อยู่เหนือขึ้นไป ฉะนั้น พวกสมาชิกจะต้องทำตามเหมือนกับว่าตนเองเป็นบุคคลที่ไม่มีชีวิตแล้ว และถูกลากไปในทิศทางต่าง ๆ กัน หรือมิฉะนั้นก็เหมือนไม้เท้าของผู้ชรา “ซึ่งจะต้องเป็นเครื่องมือช่วยเหลือ นำผู้ถือไปยังทางที่เขาต้องการจะไปและที่ที่เขาต้องการจะไป” นอกจากจะต้องมีความเชื่อฟังโดยไม่โต้แย้งในทางประพฤติกฎปฏิบัติแล้ว ทางด้านจิตใจก็ต้องมีความเชื่อฟังทำนองเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากที่โลโยลาเขียนไว้ในหนังสือ “การฝึกฝนจิตใจ” ว่า “ถ้าหากทางศาสนาบอกว่าสิ่งที่เราเห็นเป็นสีขาวคือสีดำ เราจะต้องเห็นเป็นสีดำไปด้วยทันที” นอกจากนั้น พวกเยซูอิตยังให้ทำการสาบานว่าจะเชื่อฟังสันตะปาปาด้วย คำสาบานนี้มีอยู่ในกฎบัตรของสมาคมที่สันตะปาปาปอลที่ ๓ เป็นผู้ประทานว่า “ขอให้ผู้ที่เกี่ยวข้องฟังสำนึกไว้ว่า.... สมาคมนี้และสมาชิกทุกคนเป็นทหารของพระเจ้า อยู่ใต้การบังคับบัญชาขององค์สันตะปาปาผู้ศักดิ์สิทธิ์องค์ปัจจุบัน และองค์ต่อ ๆ ไป ดังที่พระคัมภีร์ได้บ่งไว้ว่าให้พวกคริสเตียนทุกคนนับถือสันตะปาปาที่โรมเป็นประมุขและเป็นเสมือนผู้แทนของพระเจ้าเอง เราจะทำตามคำสั่งขององค์สันตะปาปาทุกอย่าง ไม่ว่าจะสั่งให้ไปอยู่ที่แห่งใด จะเป็นในหมู่พวกเตอร์กพวกนอกศาสนาทุกประเภท แม้แต่ในดินแดนที่เรียกว่า อินเดีย หรือใด ๆ ก็ตาม ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทางศาสนา และเพื่อเป็นการแสดงถึงความไม่มีความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองของพวกเรา”

ข้อสังเกตอีกข้อหนึ่งก็คือ การศึกษาที่โลโยลาเน้น มิได้เป็นของใหม่สำหรับพวกสมาคมศาสนา แต่วิธีการที่พวกเยซูอิตนำมาใช้เป็นของใหม่ กล่าวคือ วิทยาลัยต่าง ๆ ที่พวกเยซูอิตตั้งขึ้นทั้งในอิตาลี สเปน โปรตุเกส และเยอรมนีทางตอนใต้ จะอยู่ในที่ที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะมีจุดประสงค์จะดึงความสนใจของบุตรของพวกคาทอลิกที่มีอิทธิพลทั้งหลาย วิชาที่สอนมีทั้งด้านอักษรศาสตร์และศาสนา และเป็นการศึกษาที่ไม่เรียกว่า

เล่าเรียน ด้วยวิธีการนี้ สมาคมหวังว่าไม่ช้าคงจะเข้าไปมีส่วนในขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยาได้ และจะต่อต้านขบวนการปฏิรูปศาสนาในขั้นต่อไป

สมาคมเจซุอิตนี้ไม่เป็นที่นิยมของพวกสมาคมศาสนาต่าง ๆ ที่ตั้งมาก่อน เพราะพวกเขาไม่ชอบการที่พวกเจซุอิตไม่มีเครื่องแบบ และไม่ใช้วิธีการปกครองตามแบบสมาคมศาสนา โดยทั่วไป ไม่ชอบวิธีการที่ไม่มีกรรมทรมานร่างกายเป็นวิธีล้างบาป เพราะพวกเจซุอิตต้องการให้สมาชิกมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังอิจฉาสหิทธิพิเศษที่สันตะปาปาทรงให้แก่สมาคมนี้ สรุปแล้วเพียงแต่ชื่อของสมาคมเจซุอิตก็ก่อความไม่พอใจนานาประการให้พวกสมาคมศาสนาเดิม แต่ถึงกระนั้นก็ไม่มีผู้ใดจะไปขัดขวางความก้าวหน้าของพวกนี้ได้ และภายใน ๑๖ ปี ก็มีสมาชิกเพิ่มจาก ๗ คนเป็น ๑,๕๐๐ คน และมีสาขา ๑๒ สาขา สาขาหนึ่งอยู่ในเมืองจีน และญี่ปุ่น และให้การศึกษากับนักเรียนได้ ๖,๐๐๐ คน และทุกแห่งที่มีพวกเจซุอิตอยู่ ก็สามารถรวบรวมพวกคาทอลิกให้เป็นปึกแผ่น ตรงกันข้ามกับพวกโปรเตสแตนท์ซึ่งกำลังแตกแยกกันออกเรื่อย ๆ

๒

วิธีการสอบสวนพวกนอกศาสนา

วิธีการที่ ๒ ที่พวกต่อต้านการปฏิรูปใช้ คือ วิธีการสอบสวนพวกนอกศาสนา (The Inquisition) วิธีการนี้ก็เช่นกัน มิได้เป็นของใหม่ แต่ความใหม่ที่วิธีใช้ของพวกเจซุอิตทั้งนี้เพราะความกลัวและเกลียดพวกยิว พวกแม่มด และพวกนอกศาสนามีมาช้านานเกือบจะก่อนประวัติศาสตร์ยุโรป ถ้าความเกลียดชังนี้เพียงแต่มีผู้มาสนับสนุนและกระตุ้น ก็คงกลายเป็นการสอบสวน และลงโทษโดยวิธีพิเศษนี้ได้อย่างง่ายดาย ถ้าหากจะถือว่าสันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ ๓ เป็นผู้รับผิดชอบต่อการตั้งขบวนการนี้ และสันตะปาปาองค์ต่อ ๆ ไปในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ เป็นผู้ทำให้ขบวนการนี้เป็นนโยบายที่เป็นทางการและเปิดเผย สเปนเป็นผู้ฟื้นฟูวิธีการนี้ในสมัยใหม่ คือเมื่อเฟอร์ดินานด์และอิซาเบลลาทรงอนุญาตให้พวกไทรินิกันจัดตั้งเป็นสมาคมขึ้น ในปี ค.ศ. ๑๔๗๗ และในปี ค.ศ. ๑๔๘๑ “คณะกรรมการมารีการ” รุ่นแรกก็เริ่มดำเนินการในเซวิล และภายในหนึ่งปีก็มีพวกนอกศาสนา ๓๐๐ คนถูกเผาในเซวิลเอง และ ๓,๐๐๐ คน ในบริเวณใกล้เคียง และวิธีการนี้กลายเป็นเครื่องมือของทั้งทางรัฐและทางศาสนา เพราะถือว่าความผิดอย่างแรกมักจะนำไปสู่อย่างหลัง ความจริงวิธีนี้ใช้กับพวกยิวพวกมัวร์ มากกว่ากับพวกโปรเตสแตนท์ และมักจะเลือกเหยื่อรายราย ๆ ที่ถ้าหากโทษไม่หนักถึงเผ่าก็จะมีทรัพย์สินสมบัติให้ริบ หรือมิฉะนั้นก็สามารถจะขู่ให้กลัว จนกระทั่งยินยอมจ่ายเงินเพื่อซื้ออิสรภาพ

สังฆราชคาราฟฟา (Caraffa) ได้เห็นตัวอย่างการใช้วิธีการนี้ในสเปนว่าได้ผลดีอย่างไร และได้จากประสบการณ์ที่ตนนำมาใช้เองในเวนิส จึงเสนอให้มีการจัดตั้งการสอบสวนและลงโทษโดยวิธีขึ้นขันธ์ในโรม ลัทธิลูเธอรันได้แพร่ไปในอิตาลีมากกว่าในสเปน และวิธีการเกลี้ยกล่อมผู้คิดนอกกรอบแบบเก่าก็หมดสมัยแล้ว คอนตารินีสังฆราชผู้รักสงบจึงต้องยอมตามสังฆราชคาราฟฟาผู้ต้องการใช้วิธีการที่เด็ดขาด ในปี ค.ศ. ๑๕๔๐ สันตะปาปาปอลได้อนุญาตให้พวกเยซูอิตจัดเป็นคณะขึ้น ในปี ค.ศ. ๑๕๔๒ พระองค์ได้จัดตั้ง “ตำแหน่งศักดิ์สิทธิ์” (Holy Office) หรือคณะกรรมการจัดการสอบสวนพวกนอกศาสนาถาวรขึ้น (Standing Committee of the Inquisition) และในไม่ช้าก็มีการเผาพวกนอกศาสนาในโรม เฟอราราและทั่วไป เมื่อคาราฟฟาเป็นสันตะปาปาในปี ค.ศ. ๑๕๕๙ พระองค์เสด็จไปเป็นประธานที่ที่สอบสวนเอง อาทิตยส์ครั้งและทำให้วิธีดำเนินงานเข้มงวดยิ่งขึ้น เช่นให้นำเอาวิธีการทรมานกลับมาใช้อีก สันตะปาปาไพอัสที่ ๔ เผาพวกโปรเตสแตนต์ที่วังตัวส์ (Vandois) เป็นจำนวนมาก รวมทั้ง พาสกาเล (Pasquale) ชาวอิตาลีเปลี่ยนผู้แปลพระคัมภีร์ใหม่ออกเป็นภาษาอิตาลีด้วย ความรุนแรงของวิธีการนี้ถึงจุดสูงสุดในสมัยสันตะปาปาไพอัสที่ ๕ เมื่อพวกโปรเตสแตนต์ในอิตาลี ถูกปราบลงได้อย่างราบคาบ (ยกเว้นพวกลัทธิเป็นจำนวนน้อยในฟลอเรนซ์และเวนิส)

เหนือภูเขาแอลป์ขึ้นไป การใช้การสอบสวนและลงโทษไม่เคยประสบผลสำเร็จทั้งในเนเธอร์แลนด์ ในสมัยพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ และพระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ในฝรั่งเศส ในสมัยพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ และเฮนรีที่ ๒ และในเยอรมนี ผลปรากฏว่าผู้ที่นำมาใช้เองกลับกลายเป็นผู้รับเคราะห์จากวิธีการนี้ เพราะทำให้เกิดสงครามขึ้นทุกแห่งที่นำไปใช้ และในที่สุดทำให้การจัดตั้งศูนย์กลางการเมืองและศาสนาอย่างเสรีเป็นผลสำเร็จขึ้น ทั้งนี้มิใช่ว่าวิธีการสอบสวนทรมานเกินไปสำหรับสมัยนั้นเพราะเป็นสมัยทอรัณ แต่เป็นเพราะวิธีการนี้เป็นวิธีของยุคกลาง ซึ่งนับว่าล่าสมัยเกินไปที่จะนำมาใช้กับผู้มีความคิดเห็นแบบสมัยใหม่ วิธีการสอบสวนนี้มีได้คำนึงถึงศีลธรรมและศาสนาตามแบบที่พวกเขาตีต่าง ๆ เหนือภูเขาแอลป์เข้าใจ คือมิได้คำนึงถึงคุณลักษณะ นิสัย และมนุษย์ แต่คำนึงถึงแต่ทางด้านวิญญาณ ความจริงพวกโปรเตสแตนต์ที่ยังมุ่งในทางที่จะช่วยวิญญาณอยู่บ้าง และก็มีคาทอลิกหลายคนที่ถูกเผาโดยโปรเตสแตนต์ผู้มีความประสงค์จะชำระวิญญาณให้สะอาด แต่นาน ๆ เข้านิสัยรักเหตุผลและความอะลุ่มอล่วยในเรื่องศาสนาซึ่งเป็นหัวใจของขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา นิสัยรักอิสระภาพและการพบความคิดเห็นของแต่ละบุคคลซึ่งเป็นหัวใจของการปฏิรูปศาสนาก็ค่อย ๆ ทำให้คนหายเชื่อ หายกลัวความศักดิ์สิทธิ์ของวิธีการสอบสวนแบบพิเศษนี้ และในตอนหลังแม้แต่ในประเทศที่ยังมีกฎหมายลงโทษคนทำผิดอย่างทารุณโหดร้าย หรือในประเทศที่ไม่ยิ่งหย่อนในด้านความทารุณและความเชื่อในสิ่งเหลือวิสัยมากเกินไปกว่าสเปน ยังมองวิธีการนี้อย่างเกลียดชังและหวาดหวั่น

ข้าพเจ้าเองไม่ชอบวิธีการนี้ แต่ใคร่ขอให้ผู้อ่านให้ความยุติธรรมแก่วิธีการนี้บ้างตามสมควร ฉะนั้นจึงใคร่ชี้ให้เห็นความจริงบางประการที่อาจมองข้ามไปคือ ประการแรก วิธี

การนี้มิได้เป็นสิ่งที่ริเริ่มขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เพื่อปราบพวกปฏิรูปศาสนา แต่เป็นวิธีการที่ค่อย ๆ เจริญเติบโตขึ้นมาช้านานแล้ว และถ้าจะบ่งให้ได้ว่าเริ่มแต่ศตวรรษใด ก็น่าจะกล่าวว่าเป็นของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ มากกว่า และการนำมาใช้ในศตวรรษที่ ๑๖ เพียงแต่ย้อนกลับไปหาสมัยกลาง ประการที่สอง ทางศาสนามีได้เป็นผู้เริ่มคิดใช้ความทารุณในการสอบสวนขึ้น แต่ลอกมาจากความทารุณที่รัฐปฏิบัติอยู่ ทางศาสนาคัดค้านการตัดสินประหารชีวิตและห้ามการใช้ระบบทารุณทรมาณอยู่เป็นเวลานาน แต่เนื่องจากความจำเป็นจริง ๆ ทางศาสนาจึงต้องรับเอาวิธีการที่ตนเองไม่เห็นด้วย ซึ่งเป็นวิธีที่รัฐบาลทั้งดีและไม่ดีกำลังใช้อยู่สำหรับลงโทษพวกบฏและผู้ทำผิด ประการที่สาม การลงโทษขึ้นทารุณที่สุดคือการเผาทั้งเป็นนี้ ก็เป็นการลงโทษที่ประเทศอื่นนอกจากสเปนพยายามหลีกเลี่ยง และถ้าใช้ก็ใช้อย่างไม่สู้เต็มใจนัก การสอบสวนนี้ใช้วิธีการต่างกันเป็นร้อย ๆ วิธี ผู้อ่านจะเห็นว่าทุกวิธีเป็นการไม่ดี แต่ขอให้แยกความแตกต่างของแต่ละวิธีด้วย

ประการสุดท้าย จุดประสงค์อันสำคัญของวิธีการสอบสวนพิเศษมิใช่เพื่อลงโทษพวกโปรเตสแตนต์ แต่เพื่อป้องกันมิให้ความคิดนอกรีตแพร่เข้าไปในหมู่คาทอลิก โดยสว่างความหวาดหวั่นให้เกิดขึ้นในจิตใจ และประเทศคาทอลิกนำมาใช้ก็โดยมีความเชื่อว่าวิธีนี้จะให้ความปลอดภัยแก่ประชาชนได้ ในสเปน วิธีการนี้เป็นที่นิยมและใช้ต่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เวลาลงตัน ผู้รู้จักสเปนดีเห็นว่า นโปเลียนดำเนินการผิดที่ยกเลิกวิธีการนี้ ในปี ค.ศ. ๑๘๑๒ และความจริงสเปนนำกลับมาใช้อีกหลังจากนั้น และมาเลิกครั้งสุดท้ายใน ค.ศ. ๑๘๒๐

๓

การประชุมที่เมืองเทรนต์

วิธีการที่สามที่ขบวนการต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนาใช้ คือการประชุมที่เมืองเทรนต์ ลูเธอร์เป็นผู้เสนอให้มีการประชุมใหญ่ระหว่างพวกคาทอลิกนานาชาติ และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ก็ทรงสนับสนุนแผนการนี้ ถ้าหากการประชุมชนิดนี้เป็นไปไม่ได้ ลูเธอร์ยังเสนอให้มีการประชุมทางศาสนาแต่เฉพาะพวกเยอรมัน เพื่อหาทางตัดอำนาจและสิทธิทางศาสนาบางอย่างจากโรม แต่จากประสบการณ์ของการประชุมที่ปิซาและกองสตองส์ ทำให้ทั้งสันตะปาปาและพวกที่ต้องการปรับปรุงหมดกำลังใจที่จะหาทางตกลงกันโดยการประชุมครั้งใหม่ เพราะการประชุมทั้งสองครั้งเผยให้เห็นว่าทั้งสองฝ่ายไม่มีทางปรองดองกันได้ แต่ในปี ค.ศ. ๑๕๔๕ ในสมัยของสันตะปาปาปอลที่ ๓ พระองค์ทรงเปลี่ยนพระทัยและเรียกประชุมทางศาสนาใหม่ที่เมืองเทรนต์ ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่าฝ่ายคาทอลิกเข้มแข็งพอที่จะทำเช่นนั้นได้โดยไม่ต้องเกรงว่าจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบในที่ประชุม สันตะปาปาปอลเข้ารับตำแหน่งตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๕๓๔

ในชั้นแรกพระองค์ทรงตกอยู่ใต้อิทธิพลของสังฆราชคอนตารีที่ผู้ नियมการอะลุ่มอล่วย แต่ภายหลังพระองค์ทรงหันมาเชื่อฟังสังฆราชคาร์ลฟฟ้าผู้มีความคิดเห็นรุนแรงมากกว่า นโยบายของพวกเขาหลังนี้ประสบความสำเร็จไปได้หลายประการ เช่นการจัดตั้งคณะเยซูอิตในปี ค.ศ. ๑๕๔๐ และระบบการสอบสวนลงโทษพิเศษในปี ค.ศ. ๑๕๔๒ นอกจากการประชุมระหว่างพวกเขาจากเยอรมนีและจากอิตาลีในปี ค.ศ. ๑๕๔๒ ที่เมืองเทรนต์ ยังแสดงให้เห็นว่าการแสดงความออมชอมบางอย่างอาจทำได้แต่เพียงในนาม โดยที่ทางสำนักสันตะปาปาไม่ได้เสียสิทธิอะไรไปจริงจังกเลย สันตะปาปาโปลจึงเห็นเป็นการปลอดภัยที่จะเรียกประชุมใหม่ที่เทรนต์ ในปี ค.ศ. ๑๕๔๕ เป็นครั้งแรก และครั้งที่สอง ที่สาม ในปี ค.ศ. ๑๕๕๑ และ ๑๕๖๒

ปัญหาที่ยกขึ้นมาอภิปรายในการประชุมทั้งสามครั้งมีอยู่ ๔ ชนิดด้วยกัน ปัญหาแรกคือการปรับปรุงในค่านการปกครองของวัดต่างๆ อาทิเช่น พระองค์เสียดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง เพราะตำแหน่งส่วนมากนำเงินมาให้ด้วย การที่เจ้าอาวาสของวัดมิได้อยู่ในวัดหรือปริมนทลที่ตนเป็นผู้ดูแล การขายตำแหน่งต่าง ๆ ทางศาสนาเพราะต้องการเงินซึ่งเป็นข้อที่ลูเธอร์โจมตีมากที่สุด ทั้งสองฝ่ายต่างก็เห็นด้วยว่าการปฏิบัติเหล่านี้เป็นการผิดและควรจะได้รับปรับปรุง องค์สันตะปาปาก็ทรงยอมให้มีการอภิปรายถึงข้อเหล่านี้ได้อย่างเสรี และทรงสัญญาว่าจะจัดการปฏิรูปด้วย ทั้งนี้เพราะพระองค์ต้องการป้องกันมิให้พวกนักปฏิรูปหันมาอภิปรายเรื่องส่วนตัว ปัญหาที่สอง คือ ข้อปฏิบัติต่างๆ ที่พวกโปรเตสแตนต์ (หรือในสมัยนั้นยังอาจเรียกได้ว่าเป็นพวกคาทอลิกที่ต้องการปฏิรูป) ขอร้องแก้ไข เช่นขอให้พระแต่งงานได้ ขอให้มีการแปลพระคัมภีร์ และในพิธีรับศีลมหาสนิท (Communion) ก็ขอให้กลับไปใช้วิธีปฏิบัติเดิม ซึ่งมาหยุดใช้ชั่วคราวตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ คือให้ผู้รับศีลกินทั้งเหล้าและขนมปัง (ที่ปฏิบัติกันอยู่นั้น คือพระสงฆ์เป็นผู้ดื่มเหล้าไวน์ คนรับศีลเพียงแต่กินขนมปัง ซึ่งยังเป็นวิธีปฏิบัติของพวกคาทอลิกอยู่ในปัจจุบัน) สันตะปาปาไม่ยอมอนุญาตให้เป็นข้อปฏิบัติโดยทั่วไป แต่ทรงรับว่าจะพิจารณาเป็นรายๆ โดยจะถือเป็นสิทธิพิเศษ ปัญหาชนิดที่สาม เป็นปัญหาเกี่ยวกับหลักการและความเชื่อของลัทธิโปรเตสแตนต์โดยเฉพาะ ความเชื่อเกี่ยวกับมิชชา (mass) บาปกำเนิด (Original Sin) และการรอดพ้นโดยการเชื่อมั่นในพระเจ้า ซึ่งองค์สันตะปาปาตั้งพระทัยว่าจะพยายามทำให้ที่ประชุมลงมติคัดค้านความเห็นของพวกปฏิรูปในด้านนี้ สำหรับปัญหาอันสุดท้ายที่สันตะปาปาต้องการเป็นอย่างมากที่จะไม่ให้มีโอกาสได้พูดกัน คือ ฐานะและอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ของตำแหน่งสันตะปาปาเอง อาทิเช่น ปัญหาที่ว่าอำนาจต่างๆ ที่พวกเขาและพระสังฆราชมีอยู่นั้นเป็นอำนาจที่มาโดยตรงจากพระเจ้า หรือเป็นอำนาจที่สันตะปาปาประทานมาให้ในฐานะเป็นตัวแทนของพระองค์ สันตะปาปาไม่อาจหลีกเลี่ยงปัญหาข้อนี้ได้ และปัญหานี้เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันมากในการประชุมครั้งที่สาม และการที่สันตะปาปาทรงได้ชัยชนะอย่างหวุดหวิดจากการโจมตีของพวกเขาระและสังฆราชจากสเปนก็เพราะความช่วยเหลือของพวกเขาผู้แทนคณะเยซูอิตซึ่งอยู่ในที่นั้น

ในการประชุมครั้งที่สามซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายยุติลงในปี ค.ศ. ๑๕๖๖ ผลปรากฏว่า สันตะปาปาเป็นฝ่ายชนะ คือสันตะปาปาทรงยอมอ่อนข้อให้ในบางข้อที่ไม่ค่อยสำคัญ แต่ใน ข้อสำคัญๆ เช่นเกี่ยวกับความเชื่อนั้น ที่ประชุมลงมติให้คัดค้านพวกโปรเตสแตนต์ รวมความ แล้วสันตะปาปาก็กลับยิ่งมีอำนาจมากขึ้นในด้านเกี่ยวกับการควบคุมองค์การศาสนา ทั้งนี้เมื่อ พิจารณาดูให้ดีก็จะเห็นว่าไม่เป็นของแปลก เพราะตำแหน่งสันตะปาปาเป็นตำแหน่งที่คน นับถือมาช้านานแล้ว และสันตะปาปาที่ดีเป็นที่รู้จักและจดจำได้ในหมู่คนมากกว่าสันตะปาปา ที่เลว และนอกจากนั้น สันตะปาปาในสมัยการต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนา คือ ปอลที่ ๓ ปอลที่ ๔ โป๊สที่ ๔ และโป๊สที่ ๕ กิติ ฝิดกับสันตะปาปาสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา คือ อเล็กซานเดอร์ที่ ๖ จูเลียสที่ ๒ หรือลีโอที่ ๑๐ เป็นอย่างมาก อีกประการหนึ่ง สถานที่ของที่ ประชุมคือที่เมืองเทรนต์นั้น ถึงแม้จะอยู่ในเยอรมนีและใต้อำนาจของจักรพรรดิก็ตาม แต่การเดินทางจากอิตาลีไปยังเมืองนี้ง่ายกว่าจากเยอรมนี หรือจากส่วนต่างๆ ของยุโรปมายังเมืองนี้ ฉะนั้นในที่ประชุมจึงมีพวกพระอิตาเลียนมากที่สุด และออกเสียงเข้ากับสันตะปาปา เพราะ สันตะปาปาต้องการให้ได้ชัยชนะที่แน่นอนจึงทรงออกกฎให้ออกเสียงรายบุคคล แทนที่จะเป็น รายประเทศที่มีผู้แทนมาร่วมประชุม ดังนั้นในการลงมติทุกครั้ง พวกพระอิตาเลียนก็จะเป็น ฝ่ายชนะเสมอมา เพราะมีจำนวนมากที่สุด นอกจากนั้นการปฏิรูปต่างๆ ที่พระสเปน ฝรั่งเศส เยอรมัน เติร์กมาบ้างก็ขัดกันเอง และพวกผู้แทนเองก็ไม่ลงรอยกัน มีการโต้เถียงกัน อย่างรุนแรงทั้งในที่สาธารณะ บางครั้งถึงกับปะทะกันด้วยอาวุธจนถึงเลือดตกยางออกก็มี ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่สันตะปาปาจะทรงใช้วิธีก่อให้เกิดความแตกร้างในระหว่างพวกปฏิรูป ต่างๆ และเมื่อได้โอกาสก็โจมตีทุกฝ่าย และดำเนินนโยบายของพระองค์ไปตามใจชอบ นอกจากการเดินทางจะลำบากและแพงแล้ว พวกพระที่มีเชื้ออิตาเลียนยังทราบว่ เจ้านายของตนมิได้หวังอะไรเป็นแก่นสารจากการประชุม หรือมิฉะนั้นก็ไม่ถือการตัดสินของที่ประชุมเป็น ของจริงจัง พระเจ้าเฟอร์ดินานด์แห่งสเปน แคธริน เดอ เมดิซี (Catherine de Medici) ของฝรั่งเศส แม้กระทั่งพระเจ้าฟิลิปของสเปนทรงใช้คำตัดสินของที่ประชุมที่เกี่ยวกับความ เชื่อสำหรับบลองโฆพวกโปรเตสแตนต์น้อยกว่าที่ใช้สำหรับทำให้นิกายคาทอลิกเป็นระเบียบขึ้น แต่สำหรับเรื่องการปกครองและกฎเกณฑ์ต่างๆ ในวัดแล้ว พวกพระมุขของแต่ละประเทศก็ตั้ง พระทัยจะใช้อำนาจของพระองค์อย่างเสรีดังเช่นที่เป็นมาแล้ว ยังคงจัดระบบการปกครองวัด ในประเทศไปตามความพอพระทัย ประการสุดท้ายจะต้องไม่ลืมว่า งานส่วนใหญ่เป็นงานที่ ทำในการประชุมครั้งที่สาม ซึ่งเริ่มขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๖๒ คือ ๗ ปี หลังจากที่ทำสัญญาสงบศึก ออชเบอร์ก์ (Peace of Augsburg ค.ศ. ๑๕๕๕) คือเมื่อความพยายามครั้งสุดท้ายที่จะหาทาง อะลุ่มอล่วยระหว่างพวกคาทอลิก และโปรเตสแตนต์ในเยอรมนีล้มเหลว และต่างฝ่ายต่างก็ ตั้งใจจะไปตามทางของตน หรืออีกนัยหนึ่งการปฏิรูปศาสนาตามความเป็นจริงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น แล้ว ดังนั้นการที่จะยอมให้ตามที่พวกโปรเตสแตนต์ขอร้องหรือไม่นั้น ไม่มีความหมายอันใด

ทั้งสิ้น สิ่งเดียวที่พวกต่อต้านการปฏิรูปจะทำได้ก็คือ พยายามจัดการปรับปรุงนิกายคาทอลิกใหม่ บัญญัติความเชื่อของคนใหม่ให้เด่นชัด เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่พวกตนเอง

การที่พวกคาทอลิกปฏิเสธที่จะอะลุ่มอล่วยกับพวกโปรเตสแตนต์ และความเข้มงวดทั้งในค่านิยมเชื่อ และการปฏิบัติที่พวกคาทอลิกวางใหม่ ทำให้พวกคาทอลิกยุติการเป็นศาสนานิกายเดียวที่มีอิทธิพลในยุโรป มาเป็นเพียงหนึ่งในจำนวนนิกายศาสนาต่าง ๆ ที่ค่อย ๆ แยกสาขากันออกไป และหลังจากนั้นนโยบายของสันตะปาปาก็เปลี่ยนลักษณะไปเป็นนโยบายเพื่อรักษาผลประโยชน์ของพวกพระในโรมแต่พวกเดียว เช่นเดียวกับนโยบายของพระเจ้ากรรพริคที่เปลี่ยนไปเป็นนโยบายเพื่อรักษาผลประโยชน์ของพระองค์ในฐานะเป็นอาร์ชดยุกแห่งออสเตรียเท่านั้น

วิธีการใหม่อีกวิธีหนึ่งซึ่งที่ประชุมที่เทรนต์เป็นผู้จัดตั้งขึ้น คือ การทำรายชื่อหนังสือต้องห้าม (The Index) อันอาจกล่าวได้ว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ในการต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนา วิธีนี้เช่นเดียวกับนิกายเยซูอิต และการสอบสวนพวกนอกศาสนา (Inquisition) เป็นสิ่งที่มีมานานแล้ว แต่เปลี่ยนวิธีการเสียใหม่ คือในสมัยก่อนเมื่องานของพวกนอกศาสนาเป็นแต่เพียงงานที่เขียนขึ้นด้วยลายมือคนเท่านั้น ทางศาสนาจึงสะดวกที่จะปราบด้วยการเผางานทั้งหมดหรือไม่ก็เผาผู้แต่งด้วย เพราะหนังสือแต่ละชนิดมีจำนวนน้อยเล่ม ถึงแม้เมื่อมีการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์แล้วก็ตาม การเผาหนังสือที่ไม่ต้องประสงค์ก็ยังมีอยู่บ้าง เช่นในฝรั่งเศสยังมีการเผาหนังสือของพวกนอกศาสนาอยู่ จนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และจนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๘๑๕ ในลอนดอนหนังสือพิมพ์ที่โจมตี ลอร์ด คิทเชเนอร์ (Lord Kitchener) ถูกนำมาเข้าพิธีเผาที่กลางเมือง ถึงกระนั้นก็ยังเป็นที่ยอมรับกันว่า การห้ามอ่านหนังสือที่ไม่พึงประสงค์จะเป็นวิธีการที่ง่าย และได้ผลดีกว่าการที่จะไปพยายามเผาหนังสือนั้น ๆ ทุกเล่มที่พิมพ์ขายในท้องตลาด และผลก็คือ การออกรายชื่อหนังสือต้องห้าม (Index of "Black List") ของหนังสือหรือผู้เขียนที่ไม่ต้องการให้คนที่ยังมั่นคงอยู่ในความเชื่อทางศาสนาเดิมอ่าน ในปี ค.ศ. ๑๕๔๖ ที่ประชุมที่เมืองเทรนต์ ห้ามทั้งการขายและการมีกรรมสิทธิ์ในหนังสือเกี่ยวกับศาสนาที่ไม่ทราบนามผู้แต่ง (ทั้งนี้เพราะพวกนักเขียนนอกศาสนาไม่ค่อยกล้าพิมพ์ชื่อของตนลงไป) ซึ่งเจ้าหน้าที่ทางศาสนามีได้อนุญาตให้อ่าน รายชื่อหนังสือต้องห้ามฉบับแรกออกโดยสันตะปาปาปอลที่ ๔ ในปี ค.ศ. ๑๕๕๗ ซึ่งแยกประเภทออกเป็น ๓ คือ ประเภทแรก เป็นรายชื่อคนแต่งที่หนังสือทุกเล่มของเขาถูกห้ามอ่าน ประเภทที่สอง เป็นรายชื่อหนังสือที่ทราบนามคนแต่งซึ่งทางการไม่ให้อ่าน ประเภทที่สาม เป็นหนังสือที่ไม่ทราบนามผู้แต่งที่ทางการไม่อนุญาตให้อ่าน นอกจากนี้ยังมีการห้ามไม่ให้อ่านหนังสือที่ไม่ทราบนามผู้แต่งพิมพ์ขึ้นภายในเวลา ๔๐ ปี ก่อนวันประกาศและรายชื่อของโรงพิมพ์ ๖๒ แห่งที่ทางศาสนาลงมติว่าพิมพ์หนังสือที่ต้องห้าม ในจำนวนรายชื่อหนังสือต้องห้ามครั้งนี้มีหนังสือวิจารณ์เกี่ยวกับพระคัมภีร์ใหม่ของอีราสมุส (Erasmus's Commentary on the New Testament) และรายงานของคณะกรรมการ (The Report of a

Commission) ซึ่งการไฟฟ้าเองก็ลงนามรับรองรวมอยู่ด้วย นับจากปี ค.ศ. ๑๕๖๔ เป็นต้นมา ก็มีการจัดทำรายชื่อหนังสือต้องห้ามนี้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ แต่ถึงกระนั้นการที่จะติดตามและตรวจตราหนังสือที่พิมพ์ขึ้นเรื่อย ๆ ให้ทันสมัยเสมอ และการที่จะคอยลงโทษผู้ฝ่าฝืนก็มีใช้เป็นของง่าย แต่วิธีการนี้ก็ยิ่งใช้ต่อมานานกว่าวิธีสอบสวนโดยศาลศาสนา และยิ่งใช้อยู่ในหมู่พวกคาทอลิก ในบางแห่งพวกนักประพันธ์พยายามทำให้หนังสือของเขากลายเป็นหนังสือต้องห้าม เพราะต้องการจะเรียกร้องความสนใจเพื่อจะให้ขายได้ดีขึ้น บางแห่งก็มีการจัดตั้งสมาคมเล่นละครในวันอาทิตย์ เพื่อเล่นละครที่ทางการไม่อนุญาตให้เล่นในวันธรรมดา

ในปัจจุบันนี้ บทหน้าแรกของหนังสือที่พวกคาทอลิกจัดพิมพ์ยังคงมีภาษาละตินเขียนอยู่ว่า “ไม่ขัดข้องถ้าจะมีการพิมพ์หนังสือเล่มนี้” และ “อนุญาตให้จัดพิมพ์ได้” ซึ่งเราอาจถือได้ว่าเป็นวิธีการที่ตกทอดมาจากขบวนการต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนา

การปฏิวัติของพวกนอเธอร์แลนด์

๑

มนุษย์ยังไม่ทันรู้จักความหมายของเสรีภาพทางศาสนาได้ดีเท่าไร ก็ถูกบังคับให้ต่อสู้เพื่อเสรีภาพทางศาสนา ดังจะเห็นได้จากสงครามกลางเมืองในหลายประเทศที่เกิดขึ้นเนื่องจากความพยายามที่จะทำให้การต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนาเป็นผลสำเร็จ คือการปฏิวัติในนอเธอร์-แลนด์ สงครามศาสนาในฝรั่งเศสและสงครามสามสิบปีในเยอรมนี สาเหตุของสงครามทุกครั้งมิใช่เนื่องมาจากศาสนาแต่อย่างเดียว เพราะขบวนการต่อต้านการปฏิรูปทางศาสนาเป็นทั้งขบวนการที่ทางศาสนาพยายามจะตั้งชั้ยชนะกลับมาจากพวกโปรเตสแตนต์ และเป็นทั้งเครื่องมือที่พวกกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชทรงใช้เพื่อประโยชน์ทางการเมือง สงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นมิใช่เป็นเพราะพวกโปรเตสแตนต์ต้องการเสรีภาพทางศาสนาแต่อย่างเดียว แต่เป็นเพราะพวกชนชั้นกลางต้องการเสรีภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจด้วย ถึงกระนั้นก็ดีสาเหตุใหญ่ของสงครามเหล่านี้เนื่องมาจากเรื่องของศาสนา เพราะการปฏิรูปทางศาสนาสอนให้คนคิดว่าศาสนามีใช่เป็นสิ่งที่ทางวัดหรือทางรัฐจะสั่งให้นับถือได้ มนุษย์มีสิทธิและหน้าที่ที่จะเลือกนับถือศาสนาได้ตามความคิดเห็นและมโนธรรมของตนเอง มีสิทธิที่จะติดต่อกับพวกที่มีความคิดเห็นและความเชื่ออย่างเดียวกับตน ความคิดเหล่านี้สืบโยงไปให้เกิดผลทางการเมือง คือพวกที่ถือศาสนาต่าง ๆ กัน อ้างสิทธิที่ต่างกันจะอยู่และดำเนินชีวิตไปตามทางของตนได้ภายใต้การคุ้มครองของรัฐ แต่ความคิดดังกล่าวนี้นับว่าเป็นสิ่งที่ขัดกับความเชื่อถือในเรื่องศาสนาที่มีมาตลอดสมัยกลางเป็นอย่างมาก และทำให้สงครามศาสนาเป็นสิ่งที่เกือบจะหลีกเลี่ยงมิได้

๒

พระเจ้าฟิลิปที่ ๒

กษัตริย์ผู้ไม่ยอมรับความคิดทางเสรีภาพทั้งหลายเลย คือพระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ของสเปน ผู้เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของจักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕ พระองค์ประสูติในเวลาที่ถูกข่มขู่และงานฉลองการประสูติของพระองค์กลายเป็นงานแห่งความโศกเศร้า เมื่อมีข่าวว่ากองทัพของพระเจ้าชาร์ลส์ได้ทำการปล้นสะดมกรุงโรม (ค.ศ. ๑๕๒๗) เหตุการณ์นี้ถือว่าเป็นสิ่งที่นำความเสื่อมเสียมาให้แก่ทั้งองค์พระเจ้าชาร์ลส์เอง และแก่คริสต์จักรเป็นส่วนรวม การที่พระมารดาและพระเชษฐาทั้งหลายสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่พระเจ้าฟิลิปยังมีพระชนม์น้อย ทำให้

พระองค์อยู่ใต้อิทธิพลของพระบิดาผู้ทรงเลี้ยงดูสั่งสอนให้พระองค์เป็นผู้นิยมลัทธิอัครบิดรไทย และความคิดเห็นที่รุนแรง ไม่รู้จักการอะลุ่มอล่วย

ไม่มีรูปร่างลักษณะของบุคคลใดในสมัยนั้นที่จะเป็นที่รู้จักแพร่หลายในยุโรปมากเท่า พระเจ้าฟิลิป เพราะมีรูปวาดของพระองค์เมื่อมีพระชนมายุต่าง ๆ กัน จากรูปวาดปรากฏว่า พระองค์ทรงมีพระเกศาสีอ่อน พระเนตรสีฟ้า พระหนุแบบราชวงศ์แฮบสเบิร์ก ทูตเวนิสได้ กล่าวถึงลักษณะของพระเจ้าฟิลิปขณะที่มีพระชนม์ ๓๑ พรรษาว่า “พระองค์ทรงมีรูปร่างเตี้ย พระนลาฏกว้าง พระเนตรสีฟ้าโต พระขนงหนาและยาวเกือบติดกัน พระนาสิกงาม พระโอบุษฐ์กว้างและริมฝีพระโอษฐ์ล่างก่อนข้างหนา พระมัสสุสั้นไว้เป็นรูปแหลม พระฉวีก่อนข้าง ซีด และพระเกศาเป็นสีเหลืองแบบชาวเฟลมมิง พระองค์ทรงมีอากัปกริยาแข็งตามแบบ สเปน แต่ทรงมีพระนิสัยที่อ่อนหวานและสุภาพ ถึงแม้พระองค์จะทรงคิดอะไรชั่ว แต่ก็ทรงมีความสามารถในกิจการที่พระองค์ต้องทรงกระทำ พระองค์ทรงศึกษาประวัติศาสตร์ ทรงรู้เรื่อง ทางภูมิศาสตร์ และสนพระทัยในการวาดเขียนและแกะสลัก ตามธรรมเนียมพระองค์ใช้ภาษา สเปน แต่เข้าพระทัยอิตาเลียนและฝรั่งเศสนิดหน่อย และทรงพูดภาษาละตินได้ดี “สำหรับ กษัตริย์” เมื่อพระชนม์ได้ ๔๑ พรรษา พระองค์ก็ยังทรงมีพระฉวีซีดขาว ช้ำแต่สง่าและเป็น ผู้ทรงรักสันโดษ พระองค์มีพระมเหสีถึง ๔ พระองค์ และพระเกศาเริ่มเป็นสีเทา ในปีหนึ่ง พระองค์จะเสด็จไปประทับที่พระราชวังนอกเมืองเป็นเวลาประมาณ ๘-๑๐ เดือนกับพระราชวงศ์ และเสนาบดีบางคน และพระองค์ก็ยังทรงภารกิจอย่างหนักและถี่ถ้วนเช่นเคย เพราะ พระองค์ต้องการจะทรงทราบและทรงกระทำกิจการทุกอย่างด้วยพระองค์เอง เมื่อพระองค์มี พระชนม์ได้ ๖๑ พรรษา คอนตารินีบรรยายไว้ว่า พระองค์เป็นคนเฉื่อย ๆ สง่า และยากที่จะ เข้าใจ พระองค์โปรดการประทับคนเดียวมากขึ้น และทรงมีความเป็นอยู่ครั้ง ๆ พระในพระ ราชวังเอสคูเรียล (Escorial) สถานที่ที่วังตั้งราชวัง และไม่ปรากฏพระวรกายในที่สาธารณะ มากกว่า ๒-๓ ครั้งต่อปี

เราอาจไปดูพระราชวังเอสคูเรียลนี้ได้ถ้าไปจากเบอร์โกส (Burgos) ไปมาดริด พระ ราชวังนี้เป็นพระราชวังใหญ่โตน่าสยบ และเหมาะที่จะเป็นอนุสาวรีย์ของสมัยยุคทองของสเปน เป็นสัญลักษณ์ที่ดีของพระเจ้าฟิลิปและสเปน เช่นเดียวกับที่พระราชวังแวร์ซายส์เป็นของ ฝรั่งเศสและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เวอร์ซายส์เป็นเพียงพระราชวังใหญ่ ๆ แห่งหนึ่งที่สร้างขึ้นเพื่อ เป็นที่ประทับของกษัตริย์ และข้าราชการที่มีจำนวนมากมาย เพื่อโอ้อวดและให้เป็น สัญลักษณ์ของประเทศที่มีพิธีรีตองและความยิ่งใหญ่ที่สุดของยุโรป ส่วนเอสคูเรียลเป็น เสมือนโบสถ์หรือวิหารแห่งหนึ่ง ซึ่งตรงกลางจัดเป็นที่สำหรับฝังพระศพของพระเจ้าฟิลิปและ เชื้อพระวงศ์ และที่ที่พระเจ้าจะได้มาสดมชชหาให้แก่วิญญาณของพระองค์ได้หลาย ๆ เทียว ปีก หนึ่งของสถานที่นี้เป็นส่วนที่ประทับและที่ทรงพระอักษร ซึ่งพระองค์ทรงใช้วันแล้ววันเล่า ประมาณ ๔๐ ปี เพื่อทรงอ่านรายงานที่เสนาบดีเขียนถวาย และทรงเขียนสั่งงานไปบนช่อง

ว่างข้าง ๆ อย่างยืดยาว วิธีนี้คือวิธีการที่สเปนถูกปกครองมาเกือบทั้งศตวรรษ ในเวลาที่บ้านเมืองตกอยู่ในวิกฤติการณ์และเป็นเวลาที่มีความสำคัญมากต่อประวัติศาสตร์สเปน สเปนกลับถูกปกครองด้วยกษัตริย์ที่เข้มงวด แต่ไม่มีความกระตือรือร้น คือรื้อ แต่ไม่รู้จักตัดสินพระทัยและทำงานช้ามากจนกระทั่งผู้สำเร็จราชการในดินแดนแห่งหนึ่งของพระองค์กล่าวว่า “ถ้าหากความตายมาจากสเปน ข้าพเจ้าเห็นจะเป็นอมตะ”

พระเจ้าฟิลิปทรงมีนโยบายอย่างไร นโยบายของพระองค์ก็คือ จะทำให้สเปนยิ่งใหญ่ที่สุดในยุโรป และจะปราบพวกนอกศาสนาในอาณาจักรคริสเตียนให้หมดไป พระองค์ได้ตั้งพระทัยแน่วแน่ในการที่จะดำเนินนโยบายทั้งสองให้บรรลุจุดประสงค์ และไม่มีสิ่งใดที่จะไปเปลี่ยนพระทัยของพระองค์ได้ แต่เป็นโชคดีสำหรับอารยธรรมของโลกที่ความประสงค์สิ่งหลังของพระองค์ขัดขวางกับสิ่งแรก และทำให้นโยบายของพระองค์ไม่บรรลุผลสำเร็จ

ในชั้นแรกดูเหมือนว่าจะไม่มีใครสามารถท้าทายพระเจ้าฟิลิปได้ เพราะอำนาจของสเปนยังกว้างใหญ่ไพศาลอยู่มาก ทั้งนี้ถึงหากไม่นับเยอรมนีแล้ว ก็ยังประกอบด้วยสเปน อิตาลีทั้งเหนือและใต้ ดินแดนทางลุ่มแม่น้ำไรน์ เนเธอร์แลนด์ อเมริกากลางและใต้ และโปรตุเกส (ชั่วคราวเวลาหนึ่ง) นอกจากดินแดนเหล่านี้แล้ว สเปนยังมีทองมากมายจากโลกใหม่อีก ถึงแม้ว่าในระยะแรกส่วนใหญ่ของทองนี้ต้องถูกส่งไปยังธนาคารเยอรมัน และอิตาลีเพื่อใช้เป็นค่าสงครามของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ กองทหารของสเปนเล่าก็นับว่าเป็นหนึ่งในโลก คือมีทั้งพวกพลทหารที่สามารถ และนายทหารที่เก่งกล้าหลายคน อาทิเช่น อาลวา (Alva) ดอน จอห์น (Don John) และ อเล็กซานเดอร์ ฟาร์เนส (Alexander Farnese) ดูเหมือนว่าพระเจ้าชาร์ลส์จะทรงทั้งแต่สิ่งที่เป็นของดีมีค่าของอาณาจักรเท่านั้น ไว้ให้แก่โอรสส่วนข้อบกพร่องต่าง ๆ ของอาณาจักรนั้น ไม่ได้ทรงทั้งไว้ให้เป็นภาระเลย

แต่มีข้อเสียอยู่อย่างหนึ่งซึ่งสำหรับสเปนแล้วนับว่าเป็นข้อเสียที่ร้ายแรงมาก คือการเคร่งศาสนาอย่างคลั่งไคล้ของฟิลิป ที่ทำให้พระองค์ไม่สามารถปกครองพวกนอกศาสนาได้ดังจะเห็นได้จากจดหมายที่พระองค์เองทรงเป็นผู้เขียนถึงทูตที่โรมให้ไปทูลสันตะปาปา ในปี ค.ศ. ๑๕๖๖ ซึ่งเป็นสิ่งที่เชื่อถือได้ เพราะสันตะปาปาเป็นบุคคลเดียวที่พระองค์ทรงกล่าวความจริงด้วย พระองค์ทรงเขียนไปว่า “ไปกราบทูลองค์สันตะปาปาด้วยว่า การประกาศอภัยโทษต่าง ๆ ที่ออกในนามของเรา จะไม่รวมการอภัยโทษทางศาสนาเป็นอันขาด และจงถวายความมั่นใจแก่สันตะปาปาด้วยว่า เราจะยอมเสียบ้านเมืองและชีวิตพลเมืองของเรามากกว่าที่จะยอมอะลุ่มอล่วยให้พวกนอกศาสนา ทั้งนี้เพราะเราจะไม่ยอมขึ้นชื่อว่าเป็นกษัตริย์ของพวกนอกศาสนาเป็นอันขาด และถ้าหากเราจำเป็นต้องใช้กำลังแล้ว เราตั้งใจจะต่อสู้โดยไม่คำนึงถึงอันตรายที่อาจมีขึ้นต่อตัวเราเองและอาณาจักรของเรา ทั้งนี้เพื่อทำหน้าที่ของเราในฐานะที่เป็นกษัตริย์คริสเตียน ให้บรรลุผลสำเร็จ คือเพื่อรักษาและป้องกันนิกายคาทอลิกและสำนักสันตะปาปาที่มีประมุขเป็นองค์สันตะปาปาที่เรารักและเคารพยิ่ง” (Harrison)

พระเจ้าฟีลิปทรงเริ่มดำเนินนโยบายนี้ในสเปนเป็นแห่งแรก โดยทรงแนะนำระบบ การสอบสวนโดยศาลศาสนามาใช้อย่างเข้มงวดกับพวกโปรเตสแตนต์ที่มีอยู่ไม่มาก และภายใน สิบปีก็ไม่มีโปรเตสแตนต์แม้แต่คนเดียวเหลืออยู่ในสเปน และในสี่ปีต่อมา พวกมอริสโคส (Moriscos) หรือผู้ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพวกมัวร์ และได้รับอิทธิพลของศาสนาคริสต์มาก แล้วก็ถูกตามล่าจนกระจัดกระจายไป และกวาดต้อนซึ่งเคยเป็นเมืองเพาะปลูกที่อุดมสมบูรณ์ กลายเป็นเมืองร้าง แต่ฟีลิปเองทรงพอพระทัยที่จะมีพลเมืองที่เคร่งศาสนามากกว่าพลเมืองที่ ร่ารวย

เมื่อทางสเปนเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็หันมาเนเธอร์แลนด์ซึ่งเป็นที่ที่พระองค์ทรง แสดงความเคร่งศาสนาและความนิยมการใช้อำนาจเด็ดขาดให้ปรากฏแก่โลก

๓

จุดเริ่มต้นของความยุ่งยาก

ดินแดนบริเวณปากแม่น้ำไรน์ในสมัยนั้นนับว่าเป็นดินแดนที่ร่ารวย และเสรีที่สุดแห่ง หนึ่งในยุโรป ตั้งแต่ยุคแห่งเบอร์กันดีองค์สุดท้ายสิ้นพระชนม์ และดินแดนแถบนี้ถูกโอนมา อยู่ใต้การปกครองของออสเตรีย กิจการอุตสาหกรรมและการค้าต่างๆ ในเนเธอร์แลนด์ก็ได้ เสรีภาพต่างๆ ที่ถูกยกเลิกไปเป็นเวลานานกลับคืนมา ทั้งนี้เพราะพระนางแมรีแห่งฮังการี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ทรงมอบ “อภิสิทธิ์อันยิ่งใหญ่” ให้แก่พวก เมืองต่างๆ ของพวกคัทซ์ซึ่งประกอบด้วยสิทธิที่จะเรียกสภา (Diets) ตามใจชอบ สิทธิที่จะไม่ ถูกบังคับให้เสียภาษีหรือเข้าร่วมสงครามถ้าหากไม่สมัครใจ สิทธิที่จะใช้ภาษาคัทซ์เป็นภาษา ราชการในแถบนี้ และสิทธิจะคงไว้ซึ่งอภิสิทธิ์ต่างๆ ของแต่ละท้องถิ่น ในสมัยพระเจ้าชาร์ลส์ ที่ ๕ ผู้ซึ่งทรงเจริญเติบโตมาในแคว้นฟลานเดอร์ส และทรงฉลาดพอที่จะทรงมอบหมายการ ปกครองให้แก่สตรี เนเธอร์แลนด์เจริญร่ารวย และโดยทั่วไปมีสันติสุข

แต่ความยุ่งยากบางประการเริ่มจะก่อรูปขึ้นแล้ว ประการแรกคือ ลัทธิโปรเตสแตนต์ ซึ่งเริ่มเผยแพร่เข้ามาในเนเธอร์แลนด์เพราะสาเหตุหลายประการด้วยกัน สาเหตุที่สำคัญคือ ความเป็นนักการค้าของพลเมือง และการที่องค์การศาสนาในเนเธอร์แลนด์ไม่สู้จะเข้มแข็งนัก เพราะอยู่ไกลจากศูนย์กลางของคริสต์จักร สิ่งเหล่านี้ทำให้เนเธอร์แลนด์ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษ ที่ ๑๓ เป็นต้นมา เป็นดินแดนที่มีอิสรภาพในเรื่องศาสนา มาก แม้ในขณะที่ยังยึดมั่นในนิกาย คาทอลิก ความเชื่อถือทางศาสนาในเนเธอร์แลนด์หนักไปในทางเชื่อในสิ่งลึกลับเน้นหนักใน เรื่องศีลธรรม และไม่ได้อยู่ในกรอบของความเชื่อถือที่ทางการของคริสต์จักรวางไว้โดยเคร่งครัด หนัก เพราะฉะนั้นเนเธอร์แลนด์จึงเป็นดินแดนที่เหมาะสมที่เพาะลัทธิโปรเตสแตนต์ซึ่งแพร่เข้ามา ตามลำน้ำไรน์อันเป็นทางคมนาคมที่สำคัญของยุโรป โดยมีพวกพ่อค้าและนักศึกษาจากอิตาลี

สวิส และเยอรมนีเป็นผู้นำเข้ามา เพราะลัทธินี้ (ดังที่เราทราบ) ไม่มีนโยบายทางการเมืองที่แน่นอน และพร้อมที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับความต้องการของชนชั้นปกครองในแต่ละแห่งที่แพร่เข้าไป และกลายเป็นศาสนาที่เป็นทางการของแต่ละท้องถิ่น เช่น ในซูริก สวิงลี (Zwingli) ก็ดัดแปลงความเชื่อถือแบบโปรเตสแตนท์ให้กลายเป็นแหล่งมนุษยธรรม แต่ในเจนีวา คาลวินก็ตั้งนิกายพิวริตันแบบสมบูรณขึ้น พวกโปรเตสแตนท์ในเนเธอร์แลนด์ก็กำเนิดก่อนลัทธิคาลวิน แต่มีลักษณะคล้ายกับของคาลวิน คือ สามารถเข้ากับอุดมคติของเมืองค้าขายและจุดประสงค์ของชนชั้นปกครองเป็นอย่างดี พ่อค้าเมืองเกนต์ บรูจ กับนักศึกษาเมืองเลเดน และลูเวนเข้าใจกันได้ดี สรุปแล้วในเนเธอร์แลนด์มีทั้งเสรีภาพในทางเศรษฐกิจและศาสนาและความรักเสรีภาพของชาวเมืองนี้สักวันหนึ่งจะต้องกระทบถึงขั้นแตกหักกับพระเจ้าฟิลิปและระบบศาลพิเศษทางศาสนาที่พระองค์จะทรงนำเข้ามาใช้ในเนเธอร์แลนด์

ความยุ่งยากข้อสองที่จะเกิดขึ้นคือ การถกเถียงกันเรื่องพระราชาคณะ (Bishops) ดังได้กล่าวแล้วว่า เหตุหนึ่งทีเสรีภาพทางศาสนามีขึ้นได้เพราะองค์การศาสนาไม่สู้เข้มแข็งนัก ในเนเธอร์แลนด์มีดินแดนไม่กี่แห่งที่ปกครองโดยพระชั้นราชาคณะ (Bishoprics) และมีเพียง ๒ แห่งที่ปกครองด้วยสังฆราช (Archbishoprics) และตำแหน่งพระชั้นสูงทั้งหมดอยู่ในมือของชาวต่างชาติ สถานการณ์เช่นนี้จึงเหมาะสำหรับการปฏิรูปทางศาสนา ในไอร์แลนด์ อิตาลี สเปน และฝรั่งเศส ที่อาณาเขตของมณฑลที่พระแต่ละคนปกครอง (diocese) มีขนาดเล็กและมีการปกครองที่รัดกุม การปฏิรูปทางศาสนาแพร่เข้ามาได้ยาก ในเยอรมนี สวิส สกอตแลนด์ อังกฤษ สแกนดิเนเวีย (และเราอาจมารวมเนเธอร์แลนด์เข้าไว้ในพวกนี้) ซึ่งมีพระชั้นพระราชาคณะน้อยและมีความคิดเห็นเป็นแบบทางโลกมากกว่าทางธรรม การปฏิรูปทางศาสนาแพร่เข้าไปได้รวดเร็วและกว้างขวาง (Stubbs) พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ทรงกะแผนการจะจัดแบ่งเขตทางศาสนาใหม่ และเพิ่มจำนวนให้มากขึ้น แต่พระองค์ยังมีทันได้กระทำ ฟิลิปจะทรงพยายามนำมาทำให้เป็นผลสำเร็จ จึงกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการปฏิวัติ

ความยุ่งยากข้อที่สาม เกิดจากความพยายามของพระเจ้าชาร์ลส์ที่จะนำเอาระบบศาลพิเศษทางศาสนาของสเปนเข้ามาใช้ในเนเธอร์แลนด์ พระองค์ออกพระราชกฤษฎีกาลงโทษพวกนอกศาสนาไว้อย่างทารุณ จนกระทั่งเป็นที่กล่าวกันว่าพระราชกฤษฎีกานี้มิได้เขียนด้วยหมึกแต่เขียนด้วยเลือด ระบบศาลพิเศษทางศาสนาหรืออินควิชิชัน และพระราชกฤษฎีกานี้ใช้อยู่พักหนึ่ง แต่เมื่อมีผู้คัดค้านมากพระเจ้าชาร์ลส์ก็ทรงเลิกใช้ชั่วคราว ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีความเห็นว่า พวกนอกศาสนาที่มีชีวิตอยู่และสามารถเสียภาษีได้ดีกว่าพวกนอกศาสนาที่ไม่มีชีวิตแล้ว แต่นโยบายของพระองค์ยังคงอยู่ และฟิลิปทรงเป็นผู้ที่นำกลับมาใช้อีก เพราะพระองค์ไม่สามารถปกครองพวกนอกศาสนาได้ และผลก็คือความพินาศ

พระเจ้าฟิลิปเสด็จมาประทับในเนเธอร์แลนด์ในปี ค.ศ. ๑๕๕๙ ลักษณะท่าทางแบบสเปนของพระองค์ทำให้พระองค์ไม่เป็นที่นิยมของพวกชาวเฟลมิช เท่า ๆ กับที่พระองค์ไม่

โปรตุเกสความเป็นอิสระทั้งในด้านการเมืองและศาสนาของพวกเขา ก่อนที่พระองค์จะเสด็จกลับไปสเปนและจะไม่กลับมาอีกเลยนั้น พระองค์ทรงสั่งให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์คือเจ้าหญิงมาร์กาเรตแห่งพาร์มา และเสนาบดีของพระนางที่ฟิลิปส่งมา คือสังฆราชแกรนเวลลา (Cardinal Granvella) จัดตั้งเขตศาสนาที่มีพระชั้นพระราชาคณะปกครอง (bishops) ขึ้นใหม่ และให้นำเอาระบบศาลพิเศษทางศาสนาเข้ามาใช้อีก แต่ไม่มีใครปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์อย่างจริงจัง และแปดปีหลังจากที่เสด็จกลับไปแล้ว การปกครองในเนเธอร์แลนด์ส่วนใหญ่ก็ยังเหมือนกับสมัยของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ (พระนางมาร์กาเรตแห่งพาร์มาก็ยังคงเป็นมิตรดีของพวกเจ้าและขุนนางเนเธอร์แลนด์) และยังทรงเคารพสิทธิต่าง ๆ ที่พวกนี้เคยมี พร้อมกับทรงสัญญาว่าจะไม่นำเอาระบบศาลพิเศษทางศาสนาเข้ามาใช้ ถ้าหากพวกนี้สามารถรักษาความสงบ และป้องกันมิให้เกิดความวุ่นวายอันอาจจะเรียกความสนใจของพระเจ้าฟิลิปสำหรับพวกเจ้าและขุนนางนั้น ทูตเวนิสผู้หนึ่งเล่าไปยังรัฐบาลของตนว่า “พวกเจ้าและขุนนางใหญ่ ๆ ไม่เคยมีเจตนาที่จะปฏิวัติต่อพระเจ้าฟิลิปเลย แต่การที่พวกนี้ใช้วิธีซุกเป็นเพราะต้องการป้องกันมิให้มีการใช้ระบบศาลพิเศษทางศาสนาอีก ทั้งนี้เพราะพวกนี้เล็งเห็นว่า ถ้าหากมีการใช้ระบบนี้อีก ไม่แต่อำนาจและฐานะของพวกตนจะพินาศเท่านั้น แต่การคำสั่งนำความร่ำรวยส่วนใหญ่มาสู่ประเทศจะต้องพินาศลงด้วย” (Tiepolo)

๔

พระเจ้าวิลเลียมผู้เงียบขรึม

สำหรับเหตุการณ์ขั้นต่อไป ข้าพเจ้าใคร่ใช้หลักฐานที่ได้มาจากจดหมายโต้ตอบของเจ้าชายผู้สามารถที่สุดของพวกเนเธอร์แลนด์ซึ่งเป็นผู้นำกระบวนการณ์ต่อต้านสเปน และกลายเป็นวีรบุรุษในสงครามอิสรภาพ คือ วิลเลียมผู้เงียบขรึม (William the Silent) วิลเลียมมิได้เป็นชาวคัทซ์หรือชาวเฟลมมิง แต่เป็นเยอรมัน และบ้านเกิดของพระองค์คืออนาสเซา (Nassau) บนแม่น้ำลาล์ม (Lalm) ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำไรน์ทางตอนใกล้จะออกทะเล พระองค์ได้รับดินแดนทางใต้ของฝรั่งเศสเป็นมรดกจากตระกูลออเรนจ์ (Orange) โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องถือศาสนาคาทอลิก ระหว่างพระชนม์ ๑๐—๑๘ พรรษา พระองค์ทรงเป็นมหาดเล็กอยู่ในราชสำนักของจักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕ และทรงอยู่ในกองทัพที่รบกับพระเจ้าเฮนรีที่ ๒ ของฝรั่งเศสเป็นเวลา ๓ ปี พระเจ้าชาร์ลส์ทรงวางพระทัยในวิลเลียมมากที่สุดในช่วงเวลาที่พวกข้าราชบริพารรุ่นเล็กของพระองค์ และในปี ค.ศ. ๑๕๕๖ ในพิธีที่พระเจ้าชาร์ลส์ทรงประกาศสละราชสมบัติ วิลเลียมคือผู้ที่ทรงอยู่เคียงข้าง และทรงช่วยประคองพระองค์ตลอดเวลา

จากรูปเขียนของพระเจ้าวิลเลียมในระยะนี้ จะเห็นว่าพระองค์ยังทรงหนุ่มอยู่มาก ไม่มีหนวดเครา (ภายหลังทรงไว้พระมัสสุ) และอยู่ในเสื้อเกราะครบเครื่อง พระพักตร์แข็งน้าว

สนใจ แต่ก่อนข้างเศร่า นักเขียนสมัยนั้นผู้หนึ่งบรรยายไว้ว่า “ไม่เคยเลยที่จะได้ยินคำพูดที่หยาบคายจากพระโอบริฐ์ของเจ้าชายวิลเลียมแม้แต่ในเวลาโกรธ และถ้าหากมหาดเล็กคนใดทำผิด พระองค์จะใช้วิธีตักเตือนอย่างนุ่มนวล โดยไม่มีการชู้หรือใช้วาจากระด้าง ความนุ่มนวลนี้ทำให้พระองค์สามารถชักชวนให้คนเห็นตามความคิดเห็นของพระองค์ได้เสมอ และทรงสามารถชนะจิตใจของข้าราชสำนักได้ทุกคนที่ต้องพระประสงค์ พระองค์ทรงเป็นที่รักใคร่ที่สุดในหมู่คน ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์ทรงมีมารยาทงาม ทรงปราศรัยกับทุกคนอย่างสุภาพ และเป็นกันเอง” (Harrison) วิลเลียมจะต้องทรงใช้เสน่ห์เหล่านี้อย่างมากในการต่อสู้ที่พระองค์จะทรงเป็นผู้นำ

ระยะเวลาในวงการเมืองระยะแรกของพระองค์ และระยะแรกของประวัติการปฏิวัติของเนเธอร์แลนด์เริ่มจากปี ค.ศ. ๑๕๕๖ (ปีที่ฟิลิปเสวยราชย์) จนถึงปี ค.ศ. ๑๕๖๗ เมื่อวิลเลียมทรงลาออกจากการเป็นข้าราชการของรัฐบาลสเปน ระยะนี้เป็นระยะเวลาเดียวกับที่พระนางมาร์กาเรตแห่งพาร์มาทรงเป็นผู้สำเร็จราชการ ตลอดเวลาวิลเลียมทรงเป็นข้าราชการที่จงรักภักดีและเป็นคาทอลิกที่เคร่ง ฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่านโยบายของฟิลิปจะต้องเลวร้ายเพียงใดจึงจะสามารถเปลี่ยนคนที่แสนจะจงรักภักดีต่อพระราชบิดามาเป็นศัตรูตัวสำคัญของโอบริฐ์ จริงอยู่ถึงแม้ในปี ค.ศ. ๑๕๖๑ วิลเลียมจะทรงสมรสหนที่สองเพื่อประโยชน์ทางการเมืองกับสตรีเยอรมันที่ถือนิกายลูเธอรัน พระองค์ก็ทรงเขียนไว้ว่า “ขอให้พระเจ้าอยู่หัวทรงวางพระทัยได้ว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะยังคงถือศาสนาคาทอลิกไปจนชีวิตจะหาไม่” และในขณะที่เขียนนั้นพระองค์ทรงมีความจริงใจ หลังจากนั้นไม่นาน พระองค์ก็เข้าร่วมกับเอกมอนต์ (Egmont) และฮอร์น (Horn) เจ้าอีก ๒ องค์เขียนหนังสือถวายพระเจ้าฟิลิปประท้วงนโยบายของสังฆราชแกรนเวลลา ว่าละเมิดสิทธิทางรัฐธรรมนูญของสภาแห่งชาติ และก่อความไม่พอใจให้คนทั้งประเทศ หลังจากได้เจรจายู่นาน แกรนเวลลาก็ถูกเรียกกลับสเปนในปี ค.ศ. ๑๕๖๔ และความเจ็บใจของบุรุษผู้นี้ ต่อมากลายเป็นอันตรายต่อวิลเลียมมากกว่าในสมัยยังปกครองเนเธอร์แลนด์อยู่ ช่วงเวลาหนึ่งพระเจ้าฟิลิปพยายามซ่อนความรู้สึกรักที่แท้จริงด้วยการเขียนชมเชยและตักเตือนวิลเลียมให้เคร่งศาสนา และแสดงความเป็นกันเองถึงกับขอมืมพ่อครัวของเจ้าชายวิลเลียม (วิลเลียมมิได้ “เงียบ” (The Silent) ดังฉายา นอกจากในโอกาสเดียวที่พระองค์ได้ฉายานี้เท่านั้น และในระยะนี้พระองค์ก็มีได้ยากจน แต่ร่ำรวยและมีวังใหญ่โต ทรงจัดงานเลี้ยงอย่างฟุ่มเฟือยบ่อย ๆ และโปรดอาหารดี ๆ)

ความยุ่งยากจริง ๆ เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๖๖ เมื่อฟิลิปทรงตัดสินพระทัยหลังจากทรงตรีกครองเป็นเวลา ๖ ปี เจ้าหญิงมาร์กาเรตแห่งพาร์มาทรงออกจดหมายเวียนเปิดเผยถึงนโยบายทางศาสนาอย่างคร่าว ๆ ที่ฟิลิปจะทรงใช้ในเนเธอร์แลนด์ ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการด้วยกันคือ ประการแรก ให้นำกฎบัตรของการประชุมที่เมืองเทรนต์มาใช้ ข้อนี้วิลเลียมทรงเห็นว่าคงไม่ก่อความยุ่งยากขึ้น เพราะข้อต่าง ๆ ในกฎบัตรที่ไม่เป็นที่นิยมก็ได้รับการแก้ไขตัดแปลงแล้ว

พวกคาทอลิกจะไม่พอใจนั้นเป็นของแน่ แต่พวกนี้คงจะยอมหนึ่งเฉย ประการที่สอง การใช้ระบบศาลพิเศษทางศาสนาซึ่งฟิลิปทรงเขียนมาถึงผู้สำเร็จราชการว่า “สำหรับการใช้ระบบอินควิซิชั่นนั้น เราต้องการให้เป็นไปตามแบบเก่า และข้อนี้เป็นข้อที่เราต้องการเป็นอย่างมากที่จะนำมาใช้ให้ได้ผล เราขอให้นำผู้ต้องหาทั้งหมดมาประหาร และอย่าปล่อยไว้ต่อไปจนอาจรอดไปได้เพราะความไม่เอาใจใส่และความอ่อนแอ หรือความไม่ซื่อสัตย์ของพวกผู้พิพากษา ถ้าหากผู้ใดซลาดเกินไปที่จะทำตามคำสั่งนี้ เราจะส่งคนที่กล้าและเข้มแข็งกว่ามาแทน” วิลเลียมทรงทราบดีว่า ข้อความตอนท้ายนี้หมายจะให้เป็นการขู่พระองค์และเพื่อน จึงทรงเขียนไปยังผู้สำเร็จราชการว่า “พระองค์ทรงทราบดีแล้วว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของการคัดค้านการตั้งเขตศาสนา (bishoprics) เป็นเพราะกลัวว่าจะเป็นทางให้ก้าวไปสู่การใช้ระบบอินควิซิชั่น นอกจากนั้นพระองค์เองและผู้สำเร็จราชการองค์ก่อน (แมรีแห่งฮังการี) ก็ได้ทรงสัญญาว่าจะไม่นำระบบนี้กลับมาใช้” และประการที่สาม คือคำสั่งบังคับใช้พระราชกฤษฎีกาลงโทษพวกนอกรีต ซึ่งวิลเลียมทรงวิจารณ์ว่า “การบังคับนี้จะไม่มีผลอันใดเลยนอกจากจะก่อความยุ่งยากให้แก่องค์พระเจ้าอยู่หัวเอง และความเดือดร้อนให้แก่ประเทศชาติ เกล่ากระหม่อมใคร่ขอทูลลาออกมากกว่าจะปฏิบัติพระราชกฤษฎีกานี้”

เจ้าชายวิลเลียมทรงอยู่ปฏิบัติราชการต่อไปอีก ๒-๓ เดือน และตลอดเวลาที่ทรงพยายามปลอบประชาชนให้อยู่ในความสงบ พยายามห้ามการโฆษณาและการพิมพ์ใบปลิวที่ชักชวนคนทุกแห่งให้ปฏิวัติต่อสเปน จนกระทั่งในปีค.ศ. ๑๕๖๗ พระองค์ก็ไม่สามารถจะทรงทนอยู่ได้ พระองค์ทรงทราบว่าพระเจ้าฟิลิปไม่ทรงมีความวางพระทัยในพระองค์ และต้องการจะให้พระองค์ทรงลาออกจากหน้าที่ แกร่นเวลาได้เขียนกรบทูลพระเจ้าฟิลิปไปก่อนที่จะถูกเรียกกลับมาว่า “เจ้าชายแห่งออเรนจ์เป็นบุคคลที่จะก่อให้เกิดอันตราย มีอุบายมากและเชื่อไม่ได้ ทรงเกลี้ยสนับสนุนและทำประหนึ่งว่าจะช่วยรักษาผลประโยชน์ของประชาชน แม้ว่าจะต้องขัดขืนคำสั่งพระราชกฤษฎีกา พยายามแต่จะหาเสียงกับประชาชน บางครั้งก็ทำตัวเหมือนกับเป็นคาทอลิก บางครั้งก็เป็นคาลวินิสต์ และบางครั้งก็เป็นลูเธอรัน บุคคลผู้นี้สามารถทำทุกอย่างได้เพราะเป็นผู้ที่มีความทะเยอทะยาน ดังนั้นจะเป็นการดีถ้าหากพระองค์จะทรงกำจัดเสียให้พ้นจากฟลานเดอร์ส” และวิธีที่พระเจ้าฟิลิปจะกำจัดวิลเลียมให้พ้นก็คือ การเรียกให้ข้าราชการทั้งหมดมาทำพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณใหม่ พระเจ้าฟิลิปทรงทราบว่าเจ้าชายวิลเลียมจะไม่ทรงยอมถวายคำสาบาน เพราะพระองค์จะต้องปฏิญาณว่า “ข้าพระพุทธเจ้าวิลเลียมแห่งนาสซา ขอสาบานว่าพร้อมที่จะรับใช้กษัตริย์แห่งสเปน และปฏิบัติตามคำสั่งทุกอย่างของพระองค์อย่างเคร่งครัดทุกประการ” เมื่อพระเจ้าวิลเลียมได้ทรงอ่านข้อความนี้ พระองค์ก็ทูลผู้สำเร็จราชการในวันเดียวกันนั้นว่า พระองค์ไม่สามารถเซ็นพระนามได้คำสาบานนั้นได้ แล้วเสด็จไปนาสซา

อาลาบา การล้อมเมือง การเก็บภาษี

ระยะที่สองเริ่มในปีเดียวกันนั้น (ค.ศ. ๑๕๖๗) เมื่อกองทัพสเปนมาถึงและจบลงด้วยการเรียกแม่ทัพ คือ ดยุกแห่งอาลาบาลับในปี ค.ศ. ๑๕๗๓ จากคำบอกเล่าของทูตเวนิสผู้หนึ่ง “อาลาบาเป็นคนผอมสูง ผิวซีดเขียวเพราะโรคคิซ่าน หยั้ง โลม และชอบการเอนยอ” (Badaoro) พฤติการณ์ที่ทำให้เขามีชื่อทางทหาร คือ ชัยชนะในสงครามในอิตาลีเมื่อยังหนุ่ม ๆ อยู่ เมื่ออาลาบาเป็นแม่ทัพในเนเธอร์แลนด์นั้น เขามีอายุ ๖๐ ปี แต่ไม่มีความรู้ในด้านการปกครอง นอกจากการใช้วิธีเผด็จการแบบทหาร ไม่เคยคัดค้านวิธีการอันทารุณของระบบอินควิชชันเลย “ข้าพระพุทธเจ้าเคยฝึกคนที่แข็งแกร่งประจุกเหล็กกล้ามาแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะไม่สามารถบังคับคนที่อ่อนประหนึ่งเนยนี้ที่เขียวหรือ” เขากราบทูลพระเจ้าฟิลิป และเมื่ออาลาบาถึงเนเธอร์แลนด์ เขาก็เริ่มงานของเขาทันทีโดยไม่ยอมเสียเวลา “อาลาบาเนรเทศพวกนักเทศน์” วิลเลียมทรงบันทึกไว้ “ริบทรัพย์สมบัติของพวกเขา จับกุมคนบริสุทธ์ และประชาชนที่จงรักภักดี โดยกล่าวหาว่าเป็นพวกนอกศาสนาบ้าง เป็นกบฏบ้าง พวกพ่อค้า เจ้าและขุนนางหลายคนถูกกล่าวหาทางศาสนา และถูกประหารในที่สาธารณะด้วยวิธีรัดคอ เผาทั้งเป็น ตัดศีรษะ และวิธีที่โหดร้ายทารุณอื่น ๆ นอกเหนือไปจากปล่อยให้หลายคนตายในคุก” ที่ร้ายคืออาลาบาได้ประหารเจ้าหน้าที่สำคัญ ๆ ๒ องค์คือ เอกมอนต์ และ ฮอร์น สหายของวิลเลียม ผู้ไปหลงเชื่อว่าพระเจ้าฟิลิปจะทรงซื่อสัตย์กับตนเช่นเดียวกับที่ตนจงรักภักดีต่อพระองค์ และ “หลายพันคนรวมทั้งพวกที่นิยมสันตะปาปาก็พากันหลบหนีออกจากเนเธอร์แลนด์ก่อนที่การฆ่าฟันโดยไม่เลือกว่าเป็นคาทอลิกหรือโปรเตสแตนท์จะเริ่มขึ้น ที่เป็นดังนั้นก็เพราะพระเจ้าฟิลิปมิได้ทรงสั่งอาลาบาเพียงให้ปราบพวกโปรเตสแตนท์อย่างเดียว แต่ให้พยายามทำระบบอินควิชชันให้ได้ผล และบังคับให้พวกคาทอลิกซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศทำตามกฎบัตรแห่งเมืองเทรนต์ด้วย

วิลเลียมทรงเชื่อหรือพยายามเชื่อว่าการโหดร้ายทารุณเหล่านี้ มิใช่เป็นเจตนาที่แท้จริงของพระเจ้าฟิลิป กษัตริย์ “ผู้ทรงความดีและเมตตา” พระองค์เองมิได้เคยคิดทรยศต่อพระเจ้าฟิลิป ถึงแม้ว่าศัตรูของพระองค์จะกล่าวเช่นนั้น จุดประสงค์ของวิลเลียมคือความพยายามเผยแพร่เกียรติคุณของพระเจ้า ต่อสู้เพื่อเสรีภาพ ส่งเสริมความร่ำรวยและความจงรักภักดีต่อเนเธอร์แลนด์ รักษาสิทธิต่าง ๆ ที่เนเธอร์แลนด์เคยมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณ รักษาให้ประเทศนี้คงอยู่ใต้กษัตริย์สเปนและรัชทายาทต่อ ๆ ไป และต้องการทำให้พระองค์เองและผู้ลี้ภัยทั้งหลายกลับเข้ามาสู่สภาพเดิม พระองค์มิได้ต่อสู้กับศาสนาหรือกับกษัตริย์ พระองค์ทรงจารึกบนธงประจำพระองค์ว่า “เพื่อกษัตริย์ เพื่อประชาชน และเพื่อกฎหมาย” พระองค์เคย

ทรงประท้วงระบบทรราชของแกรนเวลลามาครั้งหนึ่ง เดียวนี้พระองค์รวบรวมกำลังเพื่อต่อสู้ การปกครองแบบทรราชที่โหดเหี้ยมทารุณของดยุกแห่งอาลา

ในปี ค.ศ. ๑๕๖๘ พระเจ้าฟิลิปทรงประกาศว่าวิลเลียมเป็นกบฏ ทฤษฎ และบุคคล นอกกฎหมาย วิลเลียมทรงโต้ตอบด้วย “ข้อแก้คำกล่าวหา” เป็นหนังสือเวียนออกไปทั่วยุโรป เป็นภาษาเยอรมัน ละติน ดัทช์ และอังกฤษ อธิบายถึงสาเหตุที่พระองค์ทรงทำการต่อสู้ นับ เป็นตัวอย่างอันหนึ่งของการเริ่มใช้การพิมพ์ในการโฆษณาทางการเมือง แต่ในสิบปีหลังจากนี้ พระองค์ทรงวุ่นอยู่กับการรบจนไม่ทรงมีเวลาที่จะหันมาทางหนังสือมากนัก

ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงการรบโดยละเอียด ในสงครามครั้งนี้มีการรบขึ้นตะลุมบอนเพียง ไม่กี่ครั้ง ส่วนมากเป็นไปในรูปผลัดกันยึดเมืองและผลัดกันมาตีกลับไป กองทหารสเปนไม่เคยแพ้การรบในสมรภูมิ แต่ไม่มีทางสู้ถ้าถูกล้อมไว้ในเมือง หรือถ้าชาวเมืองจะเปิดเขื่อนให้ น้ำเข้ามาทำให้จมน้ำตาย ในสงครามนี้มีวีรกรรมที่กล้าหาญหลายอย่าง แต่ไม่ปรากฏว่ามีแผน การศึกหรือการแสดงความสามารถในทางยุทธวิธีที่เด่น ๆ เลย ส่วนความทารุณทั้งหลายของ สงครามนั้นเป็นสิ่งธรรมดา

ในปี ค.ศ. ๑๕๖๙ อาลาว่ามีได้พอใจอยู่เพียงการใช้ระบบศาลพิเศษทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสามารถนำเอาวิธีเก็บภาษีแบบสเปนเข้ามาใช้อีกด้วย คือเก็บภาษี ๑% ของทรัพย์สินสมบัติทุกอย่าง ๕% ในการโอนมรดก และ ๑๐% ในการซื้อขายทุกชนิด วิธีนี้ได้ใช้ในสเปนซึ่งเป็นประเทศ ที่ไม่ต้องการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการค้า แต่ในประเทศที่เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการค้าและ อุตสาหกรรมเช่นเนเธอร์แลนด์ ภาษีเช่นนี้เท่ากับทำลายประเทศจริง ๆ ความกลัวภาษีเหล่านี้ เองทำให้ชนทุกชั้นในเนเธอร์แลนด์ร่วมมือกันต่อต้านสเปน

แต่ในตอนนั้นดูประหนึ่งว่าพระเจ้าฟิลิปทรงเป็นผู้มีชัย และปี ค.ศ. ๑๕๖๙ เป็นปีที่ โชคร้ายที่สุดของวิลเลียม เพราะเกิดการระส่ำระสายขึ้นในกองทหารรับจ้างของพระองค์ จน ทำให้ถอยออกจากเนเธอร์แลนด์ และอาลาวิกก็กราบทูลพระเจ้าฟิลิปไปว่า “ออเรนจ์ (วิลเลียม) เปรียบเสมือนบุคคลที่ตายแล้ว เพราะไม่มีอิทธิพลหรือความนิยมเหลืออยู่ในเนเธอร์แลนด์อีก เลย” มีรูป ๆ หนึ่งซึ่งเขียนขึ้นสมัยนี้เป็นรูปสิงโต ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเบลเยียม ถูกเครื่อง อัดชนิดหนึ่งอัดจนตาย โดยมีคอนเฟรเดอริกตั้งเชือกที่ผูกรอบคอสิงโตให้ผ่านวงเหล็กของ เครื่องอัด อาลา วิ แกรนเวลลา มาร์กาเรต หมุนที่หมุนเหล็กที่มีลักษณะคล้ายบันจัน ห่าง ออกไปมีพระเจ้าฟิลิป และสันตะปาปาประทับทอดพระเนตรเหตุการณ์นี้อยู่ มงกุฎนี้ของ สิงโตนอนกลิ้งอยู่บนพื้นดิน พร้อมด้วยกฎบัตรที่ฉีกขาดและสัญลักษณ์ของเสรีภาพที่แตกหัก ทิ้งอยู่ใกล้ ๆ

ในระยะสามปีต่อไปเหตุการณ์ค่อยคลายความตึงเครียดลง ในปี ค.ศ. ๑๕๗๑ “คณะ ขอดทาน” (Beggars) ซึ่งเป็นชื่อที่พวกปฏิวัติเรียกกันเอง (เอามาจากชื่อที่พวกศัตรูขนาน) นำเรือสองสามลำไปยึดเอาเมืองท่าบริล (Brill) ได้ ปีนี้เป็นปีที่บางท่านถือเป็นการเริ่มการปฏิวัติ

ในปี ค.ศ. ๑๕๗๓ วิลเลียมผู้ซึ่งเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาพร้อม ๆ กับการเมือง ประกาศพระองค์เป็นคาลวินิสต์ และต่อไปนี้พระองค์มิได้รับกับอาลวาเพื่อพระเจ้าฟิลิปและศาสนาคาทอลิก แต่ต่อสู้กับอำนาจของสเปนเองเพื่อเอกราชของพวกเขาด้วย และในปีนั้นเอง อาลวาถูกเรียกกลับ ทุกสิ่งที่เขาตั้งใจทำล้มเหลว กองทหารไม่อยู่ในโอวาท ทุกคนเกลียดชังเขา และตัวเขาเองก็ได้รับความเสียใจอย่างใหญ่หลวง เพราะไปพ่ายแพ้ในการโจมตีฮาร์เล็มและฮาล์คมาร์ (Haarlem and Alkmaar) ซึ่งทำให้พระเจ้าฟิลิปไม่ทรงพอพระทัย แต่อาลวายังคงเป็นคนเหี้ยมโหดอยู่จนกระทั่งวาระสุดท้าย คำแนะนำที่เขาถวายพระเจ้าฟิลิป และผู้ที่จจะรับตำแหน่งต่อจากเขาก็คือ “ให้เผาทุกแห่งในเนเธอร์แลนด์ที่มีได้มีกองทหารสเปนรักษาการณ์อยู่ ถึงแม้ว่าจะต้องคอยไปอีกถึง ๘-๑๐ ปี กว่าพื้นดินนั้นจะกลับอุดมสมบูรณ์อีก การที่จะค่อยๆ ปร่าไปแต่ละเมืองนั้น เป็นของน่าเบื่อ ทางที่เร็วและดีที่สุดคือการทำลายทุกแห่งให้ย่อยยับไปพร้อมๆ กัน” (Harrison) คำแนะนำนี้มีใช่เป็นแต่เพียงการชู้ อาลวาเองได้พยายามทำเช่นนั้นระหว่าง ๗ ปีที่เขารับตำแหน่งข้าหลวงอยู่ในเนเธอร์แลนด์ และแม้ว่าผลที่ได้จากนโยบายอันนี้จะนับว่าทราบดีพอใช้ แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้บรรลุผลที่ต้องการ ดังนั้น พระเจ้าฟิลิปจึงต้องทรงหาวิธีใหม่

๖

สัญญาแห่งเมืองเกนท์

ระยะที่ ๓ ของการปฏิวัติเริ่มจากการที่ อาลวา ถูกเรียกกลับในปี ค.ศ. ๑๕๗๓ และจบลงในปี ค.ศ. ๑๕๗๙ เมื่อพวกปฏิวัติสามารถรวมกันได้เป็นสหภาพแห่งอุเทรคท์ (The Union of Utrecht) ระยะนี้เป็นระยะสำคัญและเป็นระยะที่การต่อสู้เริ่มจะมีผลปรากฏ การที่อาลวา กลับไปสเปนทำให้พวกนักปฏิวัติมีเวลาว่างช่วงระยะหนึ่งเพราะพระเจ้าฟิลิปกำลังทรงคิดหาวิธีใหม่สำหรับปราบพวกกบฏ ส่วนวิลเลียมก็ทรงรู้จักเนเธอร์แลนด์ดีขึ้น พระองค์ทรงทราบแน่นอนว่า ฮอลแลนด์และซีแลนด์จะร่วมมือกับพระองค์แน่ ส่วนเมืองอื่น ๆ นั้นพระองค์ยังไม่แน่พระทัย ทั้งนี้เพราะพวกรัฐทางเหนือที่พระองค์ทรงรวมไว้ได้เกือบหมดก็ยังคงมีความแตกต่างกันซึ่งทำให้เกิดความแตกแยกกันอยู่มาก และพระองค์ยังมีพระประสงค์ที่จะรวมรัฐทางเหนือและทางใต้เข้าด้วยกันอีก ความเกลียดชังระหว่างพวกเจ้าและพวกชาวเมืองยังมีอยู่ทั่วไป ความขมขื่นทางศาสนาระหว่างพวกโปรเตสแตนต์และคาทอลิกทางใต้ก็ยังคงรุนแรงอยู่ ความอิจฉาริษยาระหว่างรัฐซึ่งมีมานานแล้วก็ได้ลดน้อยลง นอกจากนั้นยังมีความระแวงอยู่โดยทั่วไปว่าพวกทหารจะพยายามยึดอำนาจอีก ไม่มีสิ่งใดที่ยืดเหนียวให้พวกรัฐซึ่งมีผลประโยชน์ผิดแผกแตกต่างกันไปเหล่านี้รวมกัน ได้นอกจากความเกลียดชังสเปน ซึ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเมื่อ

กองทัพสเปนเกิดระส่ำระสายจนเอาไว้ไม่อยู่ และไปทำการปล้นสะดมทำลายเมืองแอนทเวิร์ป ในปี ค.ศ. ๑๕๗๔ อันเป็นผลให้วิลเลียมทรงสามารถรวมรัฐทั้ง ๑๕ รัฐเข้าด้วยกันได้ในการทำสัญญาแห่งเมืองเกนท์ ในปี ค.ศ. ๑๕๗๖ ข้อสัญญามีลักษณะคล้ายการพักรบระหว่างศัตรูมากกว่าสัญญาพันธมิตรระหว่างมิตร แต่ก็ยังมีความหวังว่า อันตรายจากสเปนอาจทำให้สัญญานี้กลายเป็นการรวมกันอย่างจริงจังได้

แต่โชคไม่เข้าข้างวิลเลียม เพราะในระยณะนี้เองที่พระเจ้าฟิลิปทรงตัดสินพระทัยที่จะใช้นโยบายใหม่ได้การบัญชาของคอนจอร์นแห่งออสเตรีย ผู้ซึ่งมีชื่อเสียงทางทหารไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าออลวา เพราะทรงเป็นผู้ชนะพวกเตอร์กในการรบที่เลอแปนโต (Lepanto) และยังมีบุคลิกลักษณะที่เด่นกว่าออลวา หลังจากทีคอนจอร์นมาประจำการได้ไม่นานก็ทรงชนะใจพวกชาวเฟลมมิง และพระองค์วางแผนการที่จะยุบพวกทางเหนือและใต้ให้แตกแยกกัน พระองค์เริ่มนโยบายด้วยการเสนอจะทำสัญญาสงบศึกกับวิลเลียม โดยถือข้อตกลงสัญญาแห่งเมืองเกนท์เป็นหลัก วิลเลียมน่าจะทรงยินดีรับข้อเสนอนี้ เพราะเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงปรารถนา แต่พระองค์กลับปฏิเสธเพราะทรงรู้จักสเปนดีพอที่จะไม่ยอมเชื่อง่ายๆ พระองค์ทรงจำได้ถึงอุปายต่าง ๆ ที่พระเจ้าฟิลิปทรงใช้ในอดีต กล่าวคือ ในชั้นแรกพระเจ้าฟิลิปทรงใช้นโยบายรักสงบของพระนางมาร์กาเรต เพื่อปิดบังการโจมตีเรื่องเสรีภาพต่าง ๆ ของชาวเนเธอร์แลนด์ และเมื่อเกรนเวลลาไม่เป็นที่นิยมมากขึ้น พระเจ้าฟิลิปก็ทรงทำเสมือนว่าจะช่วยพวกคัทซ์ด้วยการเรียกเกรนเวลลาลากลับไป แต่แล้วกลับส่งออลวาไปแทนที่ ส่วนเอกมอนต์และฮอร์นผู้จงรักภักดีก็ได้รับการตอบแทนด้วยการประหารชีวิต วิลเลียมทรงทราบดีว่าพระเจ้าฟิลิปสามารถเปลี่ยนวิธีการได้ แต่พระองค์จะไม่มัววันเปลี่ยนพระทัย วิลเลียมทรงเอาได้ถึงแม้สายลับของพระองค์ในสเปนจะมีได้รายงานมาว่าคอนจอร์นนั้นแท้จริงก็คือออลวาจำแลงนั่นเอง และถ้าหากปล่อยให้สัญญาแห่งเมืองเกนท์ตกไปอยู่ในมือสเปนแล้ว ในที่สุดสเปนจะใช้ความร่วมมือนี้เป็นเครื่องมือสำหรับทำลายเสรีภาพทั้งในทางศาสนาและการเมืองของพวกทางเหนือ ดังนั้น พระองค์จึงไม่นำพาต่อข้อเสนอของคอนจอร์น พระองค์ต้องการจะยื่นหัตถ์ต่อสู้เพื่อสิ่งที่ทรงเห็นว่าถูกต้องกับยอมให้คนทั้งหลายคิดว่าพระองค์เป็นผู้ผิดในการไม่รับข้อเสนอของคอนจอร์น

ในปี ค.ศ. ๑๕๗๙ พระเจ้าฟิลิปทรงส่งอเล็กซานเดอร์ ฟาร์เนส (Alexander Farnese) โอรสของพระนางมาร์กาเรตแห่งพาร์มาไปแทน งานของคอนจอร์นบรรลุผลสำเร็จแล้ว กล่าวคือ พวกรัฐทางใต้ตีตัวออกห่างจากวิลเลียมและไปรวมกันเป็นสหภาพแห่งอาร์ราส (Union of Arras) อยู่ใต้กษัตริย์สเปน และตั้งแต่นั้นเป็นต้นไปจนถึงต้น ๆ คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ รัฐฟลานเดอร์ส (Flanders) บราเบน (Braben) และเฮโนลท์ (Hainault) เข้ารวมกันเป็นเนเธอร์แลนด์ของสเปน

ในปีเดียวกันนี้เอง พระเจ้าฟิลิปผู้ซึ่งพยายามหาทางกำจัดวิลเลียมมานาน แต่ไม่

สำเร็จ ตัดสินพระทัยจะเอาชีวิตให้ได้โดยประกาศว่า วิลเลียมเป็นคนที่ไม่พึงปรารถนา คำประกาศมีใจความว่า “เราขอประกาศว่าหัวหน้าของความยุ่งยากทั้งหลายนี้เป็นคนทรยศ คนเลวร้าย เป็นศัตรูของทั้งตัวเราและของประเทศ เราห้ามประชาชนทุกคนพุดจากับบุคคลผู้นี้ ห้ามจัดหาที่อยู่ อาหาร น้ำ ไฟให้ ถ้าใครฝ่าฝืนจะต้องถูกลงโทษ ในการที่จะทำให้การดำเนินงานนี้บรรลุผล เราขอให้ทุกคนร่วมมือกันจับหรือริบทรัพย์สมบัติของบุคคลผู้นี้ในฐานะศัตรูของมนุษยชน และในนามของกษัตริย์และผู้แทนของพระเจ้า เราขอสัญญาว่าผู้ใดที่สามารถนำบุคคลผู้ไม่พึงปรารถนาี้มาให้เรา ไม่ว่าจะจับหรือตาย จะได้รับทองเป็นจำนวน ๒๕,๐๐๐ คราวน์ หรือมีเงินอื่นที่ตีดินสำหรับตัวเองและทายาทเป็นรางวัล นอกจากนี้ถ้าพวกนี้มีโทษติดตัวอยู่เราก็จะยกโทษให้ และจะแต่งตั้งให้เป็นขุนนางถ้าหากว่ายังมีได้เป็นอยู่แล้ว และผู้ที่มีส่วนร่วมทุกคนจะได้รับรางวัลเช่นกัน” (Harrison)

เจ้าชายวิลเลียมทรงได้ตอบคำประกาศนี้ด้วยการพิมพ์ “คำแก้ตัว” ออกเป็นหลายภาษา บ้างก็แข็งขันนโยบายและความประสงค์ของพระองค์อย่างละเอียดเด่นชัด และส่งไปยังประมุขสำคัญ ๆ ทั้งหลายในยุโรป หลังจากนั้นไม่กี่เดือน พวกรัฐทางเหนือทั้งเจ็ดก็แสดงความจงรักภักดีต่อวิลเลียมและระหว่างกันเองอย่างเปิดเผยด้วยการร่วมกันประกาศไม่ยอมอยู่ใต้อาณัติและประกาศรวมตนเองเป็นสหภาพแห่งอุเทรคท์ในปี ค.ศ. ๑๕๗๙ และสองปีต่อมาก็เปลี่ยนเป็นสหพันธ์สาธารณรัฐ (The Republic of the United Provinces)

การแตกแยกระหว่างทางเหนือและใต้เป็นของช่วยไม่ได้ก็จริง แต่ในตอนต้นทำให้เกิดผลสำคัญใหญ่หลวงหลายประการ “สำหรับพ่อค้าหมายถึงว่าสินค้าในเมืองท่าสเปนถูกริบหมด และตนเองก็เป็นผู้นอกกฎหมายในเมืองท่าของสเปน สำหรับพวกคาทอลิก (ซึ่งยังมีอยู่เป็นจำนวนมากเหมือนกันในรัฐทางเหนือ) หมายความว่าต้องอยู่ใต้พวกโปรเตสแตนต์สำหรับประชาชนธรรมดาหมายถึงการทำลายต่อขนบธรรมเนียมประเพณีแต่ครั้งโบราณ เพราะเป็นตัวอย่างอันแรกที่ประชาชนทั้งชาติร่วมกันประกาศตัวเองเป็นเอกราชไม่ขึ้นต่อกษัตริย์ผู้ทรงสืบเชื้อสายและเป็นที่เคารพบูชามาช้านาน เป็นการประกาศอิสรภาพก่อนการประกาศตั้งสาธารณรัฐอังกฤษ (The English Commonwealth) ๒ ชั่วคน ก่อนอเมริกาและฝรั่งเศสประกาศเป็นสาธารณรัฐ ๒ ศตวรรษ และนับเป็นการกระทำที่มีอิทธิพลเหนืออารยธรรมสมัยใหม่เป็นอย่างมาก” (Harrison)

ปี ค.ศ. ๑๕๘๐ นับว่าเป็นระยะที่สี่และระยะสุดท้ายของการปฏิวัติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามาจบลงในปี ค.ศ. ๑๖๐๙ เมื่อทำสัญญาพักรบ ๑๒ ปี และหลังจากนั้นการปฏิวัติของเนเธอร์แลนด์ก็รวมเข้ากับสงครามสามสิบปี ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่พระเจ้าวิลเลียมสิ้นพระชนม์ไปนานแล้ว พระองค์ถูกลอบปลงพระชนม์ในปี ค.ศ. ๑๕๘๔ หลังจากที่ได้อพยพมายังหลายครั้งโดยคนบ้ำศาสนาในกายคาทอลิกผู้ซึ่งมิได้รับตำแหน่งขุนนางเป็นการตอบแทนจาก “ผู้แทนของพระเจ้า” แต่กลับถูกฆ่าโดยพวกคัทซ์ที่โกรธแค้น แต่การสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าวิลเลียมไม่

ได้ทำให้เกิดผลเสียแก่การปฏิวัติ เพราะงานของพระองค์สำเร็จลงอย่างเรียบร้อยแล้ว ถึงแม้พระเจ้าฟิลิปและรัชทายาท ๒ องค์ต่อไปจะทรงพยายามสักเพียงใด ก็ได้ไปแต่เพียงดินแดนส่วนเล็ก ๆ ทางใต้ของสหพันธ์สาธารณรัฐ (The United Provinces) ทางเหนือยังยืนหยัดต่อสู้อย่างมั่นคง และในสัญญาสงบศึกที่เวสต์เฟเลีย ในปี ค.ศ. ๑๖๔๘ (คือสัญญาทำหลังสงครามสามสิบปี) ทุกประเทศในยุโรปก็รับรองเอกราชของสหพันธ์สาธารณรัฐ

การสูญเสียเนเธอร์แลนด์ทำให้พระเกียรติและความเชื่อถือในพระเจ้าฟิลิปลดต่ำลง และเป็นสิ่งที่ทำให้ยุคทองของสเปนสิ้นสุดเร็วขึ้น แต่ถึงแม้เราจะไม่เห็นด้วยกับพระประสงค์ของพระเจ้าฟิลิป เราต้องยอมรับในความตั้งพระทัยอย่างเด็ดเดี่ยวในการที่จะต่อสู้เพื่อศาสนา ไม่ว่าความตั้งพระทัยนั้นจะถูกนำมาใช้ในทางที่ผิดสักปานใดก็ตาม ข้าพเจ้าขอยกข้อความตอนหนึ่งของปราชญ์ชาวสเปนที่กล่าวถึงสมัยของพระเจ้าฟิลิปว่า “ปล่อยให้หนักการเมืองและนักเศรษฐศาสตร์หัวเราะไปเถิด แต่ในความเห็นของข้าพเจ้าถ้าจะต้องเลือกระหว่างชาติที่บรรลุถึงความยิ่งใหญ่ทางทะเล เช่นอังกฤษในสมัยของพระนางเอลิซาเบธ และชาติซึ่งตลอดเวลา ๒ ศตวรรษยอมเสียสละรับใช้ศาสนาอย่างซื่อสัตย์โดยมีคำหนึ่งถึงความเดือดร้อนและความยากจนของประเทศชาติ ข้าพเจ้าคิดว่าผู้ที่มีความเคารพในคุณงามความดีที่ท่านยอมอดไม่ได้ที่จะยกย่องเรา” (Menedezy Pelayo)

๗

นโยบายของพระเจ้าวิลเลียม และผลของสงครามอิสรภาพ

สิ่งที่จะกล่าวต่อไปเป็นประการสุดท้ายเกี่ยวกับการปฏิวัตินี้ก็คือ คุณค่าและผลของการกระทำของพระเจ้าวิลเลียม สำหรับองค์พระเจ้าวิลเลียมเอง ข้าพเจ้าเข้าใจว่าแรงที่กระตุ้นให้ทรงรับภาระนี้ก็คือความเกลียดชังการฆ่าฟันกันอย่างทารุณ เช่นเดียวกับวีรบุรุษของหลายชาติพระองค์ทรงเป็นชาวต่างชาติไม่ใช่เพราะความรักบ้านเกิดเมืองนอน แต่เพราะความสงสารไม่ใช่ความรักในสิ่งที่พระองค์ต้องการป้องกัน แต่เพราะความเกลียดในสิ่งที่พระองค์โจมตีที่ทำให้พระเจ้าวิลเลียมทรงกลายเป็นผู้กู้เอกราชของพวกคัทซ์ “ข้าพระพุทธเจ้า” วิลเลียมทรงเขียนถึงพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นคริสเตียน “รู้สึกสงสารและเห็นใจพวกเนเธอร์แลนด์ที่ถูกทารุณ ข้าพระพุทธเจ้าเข้ากับพวกนี้เพราะอดใจอ่อนไม่ได้เมื่อเห็นน้ำตาและฟังคำวิงวอนของเขานอกจากนั้น ข้าพระพุทธเจ้ายังผูกพันกับพวกนี้โดยคำสาบานว่าจะซื่อสัตย์ต่อเขา ข้าพระพุทธเจ้าเองเล่าก็รู้สึกถึงความยากลำบากนี้มากเช่นเดียวกับพวกนี้เหมือนกัน” ความรู้สึกเกลียดชังการฆ่าฟันกันนี้เองที่อธิบายถึงความล่าช้าในการนำประเทศมาสู่ความเป็นเอกราชทางการเมือง เพื่อที่จะทำให้ประชาชนรอดพ้นจากการกดขี่ทางศาสนา “พระองค์พร้อมที่จะอยู่ใต้ฝรั่งเศษ หรือ

อังกฤษยอมที่จะรวมเข้าอยู่ในจักรวรรดิ และยอมที่จะให้เนเธอร์แลนด์แบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ ใต้ฝรั่งเศส อังกฤษ และเยอรมนี พระองค์อาจแนะนำให้เนเธอร์แลนด์ยอมอยู่ใต้สเปนต่อไป ถ้าหากว่าสเปนจะให้คำมั่นสัญญาที่เชื่อถือได้ว่าจะยุติการฆ่าฟันเพื่อศาสนา และจะยอมถอนกองทหารสเปนไปให้หมดสิ้น” (Harrison) การขาดความรู้สึกิรุนแรงในทางการเมืองก็มาจากความรู้สึกเกลียดชังการฆ่าฟันนี้เอง ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงรับความช่วยเหลือจากพวกกบฏฝรั่งเศสและช่วยพวกกบฏต่อสู้กับศัทธิฝรั่งเศส ต่อมาพระองค์กลับเป็นไมตรีกับศัทธิฝรั่งเศส คือพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ และพระนางแคธริน เดอ เมดิซี ถึงแม้จะได้ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของพวกโปรเตสแตนต์ แต่หลังจากวันเซนต์บาโรโลมิว (ซึ่งเป็นวันที่พวกคาทอลิกในฝรั่งเศสลงพวกโปรเตสแตนต์ในฝรั่งเศสที่เรียกว่าฮูเกอโนท์ (Huguenots) ไปฆ่าเสียเป็นจำนวนมาก) พระเจ้าวิลเลียมกลับหันไปเจรจาตกลงกับพวกที่วางแผนการนี้ และเป็นผู้ฆ่าเพื่อนเก่าของพระองค์คือ โคลิญญี (Coligny) ทั้งนี้เพราะพระองค์ต้องการแต่เพียงให้การฆ่าฟันทางศาสนายุติลง พระองค์ทรงยอมทุกอย่าง แม้กระทั่งรับความช่วยเหลือของผู้ที่เป็นผู้ทำการฆ่าฟันเพื่อศาสนาเอง การเปลี่ยนความเชื่อของพระองค์ก็เนื่องมาจากสาเหตุเดียวกัน สำหรับพระองค์ความเชื่อในศาสนาเป็นเรื่องส่วนตัว ส่วนการที่จะอยู่ในนิกายใดนั้นเป็นนโยบายที่จะทำให้งานบรรลุผล ความเกลียดชังการฆ่าฟันทางศาสนาทำให้พระองค์ยอมอะลุ่มอล่วยกับทุกนิกาย พระองค์ไม่เห็นว่าการที่แต่ละนิกายจึงไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ในเมื่อรัฐมีไว้เพื่อความคุ้มครองแก่ศาสนาที่เสรี ส่วนนิกายต่างๆ มีขึ้นเพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของรัฐ

พระเจ้าวิลเลียมเป็นผู้ที่มีความเชื่อที่แน่นอน แต่ในขณะที่เดียวกันทรงเป็นผู้ที่มีความคิดเห็นกว้างขวาง แต่ก็ทรงมีความศรัทธาอย่างรอบคอบ ทรงเลื่อมใสศาสนา แต่ความเลื่อมใสนั้นมีได้ทำให้พระองค์เสียสามัญสำนึก ถึงแม้ว่าพระองค์จะไม่ทรงสามารถเริ่มขบวนการศาสนาอย่างลูเธอร์ หรือจัดตั้งเครือจักรภพของพวกพิริตัน (Puritan Commonwealth) อย่างเช่นคาลวิน หรือคอรอมเวล ไม่มีมนุษยธรรมเท่าพระเจ้าเฮนรี่แห่งนาร์วา และไม่เป็นรัฐบุรุษเช่นพระนางเอลิซาเบธแห่งอังกฤษก็ตาม พระองค์ก็เป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นผู้นำพวกชาวเมืองที่ถือตั้งและเชื่อมั่นในพระคัมภีร์เช่นพวกคัทซ์ สำหรับชาวโลกแล้วพระเจ้าวิลเลียมมิได้ทรงเป็นแต่วีรบุรุษของชนชาติคัทซ์ แต่เป็นผู้หนึ่งในบรรดาผู้ก่อตั้งเสรีภาพทางการเมืองและศาสนา ซึ่งเราทุกคนได้รับประโยชน์อยู่ในปัจจุบันนี้ โดยที่เราไม่สู้จะสำนึกว่าเสรีภาพนั้นได้มาด้วยความยากลำบากเพียงใด

ประการสุดท้าย ผลที่ได้จากการปฏิวัตินี้คืออะไรบ้าง ? ที่สำคัญคือทำให้สหพันธ์สาธารณรัฐเป็นมหาอำนาจทางทะเลและการค้าขาย ถึงแม้ว่าผลนี้จะไม่เกิดขึ้นโดยทันทีเพราะประเทศต้องการเวลาที่จะฟื้นจากความเสียหายที่เนื่องมาจากสงคราม และจะต้องหาลูกค้าใหม่แทนสเปน แต่เอกราชของประเทศเป็นกุญแจไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ความเป็นเอกราชเปิด

โอกาสให้พวกคัทซ์เข้ามาทำการค้าแทนพวกโปรตุเกสในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก และแทนพวกสันนิบาตแฮนเซอติก (Hanseatic League)^๑ ที่กำลังหมดอำนาจลง พวกคัทซ์สามารถปล้นทองของสเปนในท้องทะเล ชื่อไม้จากสวีเดน พัฒนาการเกษตรกรรม และแคว้นซอลแลนด์ผูกขาดการจับปลาเฮอริง ภายในหนึ่งหรือสองชั่วคน พวกคัทซ์กลายเป็นผู้ขนส่งสินค้าของโลก และแคว้นซอลแลนด์ก็กลายเป็นร้านค้าของโลก ธนาการที่อัมสเตอร์ดัมกลายเป็นธนาการของยุโรป ๘๐ ปีก่อนที่กรุงลอนดอนจะมีธนาการใด ๆ ทั้งสิ้น คู่กับเสรีภาพและความมั่งคั่งก็คือชื่อเสียงทางสติปัญญาและศิลปะ ครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ คือยุคทองของซอลแลนด์ เป็นระยะที่โกรติอุส (Grotius)^๒ เขียนหนังสือเรื่อง “กฎหมายเกี่ยวกับสงครามและสันติภาพ” (De Jure belli ac pacis) และเคส์คาร์ทส์ (Descartes)^๓ ชาวฝรั่งเศสลี้ภัยเขียนเรื่อง “ข้อคิดเกี่ยวกับวิธีการ” (Discours de la Méthode) และสปิโนซา (Spinoza)^๔ ค้นคว้าเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้า และในระยะนี้เช่นกันที่การเขียนรูปสกุลคัทซ์เริ่มก่อตัวและเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยศิลปินสำคัญ ๆ เช่น แวนไดค์ (Van Dyck) ฟรานซ์ฮัล (Franz Hals) ริทซ์ดัล (Ruysdael) โฮบบEMA (Hobbema) และเรมบรันดท์ (Rembrandt) นอกจากนั้นซอลแลนด์ยังเป็นศูนย์กลางของหนังสือพิมพ์ มีหนังสือพิมพ์ “เลเคนนิวส์” (Leyden News) และ “ซอลแลนด์กาเซท” (Halland Gazette) ซึ่งจัดพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสสัปดาห์ละ ๒-๓ ครั้ง ถึงแม้ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ที่ค่อนข้างเล็กและมีเพียงหน้าละ ๒ คอลัมน์เท่านั้น แต่ต่างประเทศทั่วโลกเขียนข่าวมาลง ซอลแลนด์ก็กลายเป็นสถานที่ที่พวกนักการทูตพากันไปค้นหาความจริงจนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗

ในทางการเมือง ยุโรปทั้งหมดเป็นเห็นการปฏิวัติครั้งนี้ ความสำเร็จของพวกรัฐทางตอนเหนือให้กำเนิดหลักการที่ว่า “ประชาชนมีสิทธิที่จะปฏิวัติได้” เป็นครั้งแรกนับตั้งแต่การก่อตั้งราชาธิปไตยแบบใหม่ (The New Monarchies) เป็นครั้งแรกที่ประชาชนทั้งประเทศอ้างสิทธิที่จะมีเสรีภาพ และได้ทำการต่อสู้เรียกร้องจนสำเร็จ ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ สหพันธ์สาธารณรัฐเปรีียบเสมือนสัญญาอันตราขายของกษัตริย์และเป็นเครื่องชี้แนวทางให้แก่พวกรักชาติ แต่เข็มที่มุ่งไปสู่การปฏิวัติไม่ได้ไปไกลถึงการปกครองแบบสาธารณรัฐที่แท้จริง พวกคัทซ์ไม่ต้องการปกครองแบบสาธารณรัฐ เห็นได้จากที่ซอลแลนด์ และซีแลนด์ พยายามเชิญให้พระเจ้าวิลเลียมแห่งออเรนจ์เป็นประมุข ส่วนรัฐต่าง ๆ ที่เหลือพยายามเชิญให้ดยุกแห่งออเรนจ์เป็นประมุขของพวกตนแทนกษัตริย์สเปน บางพวกพยายามเชิญเอมิราชวงศ์ต่าง ๆ คือ แฮบสเบิร์ก วาลัวส์ ทิวคอร် ให้มาเป็นประมุข และสถาบันที่เรียกว่า เจ้าผู้ครองนคร (Stadtholderate) ซึ่งพวกคัทซ์รับมาใช้ในขั้นสุดท้าย ก็คือสถาบันที่พวกคัทซ์ถ่ายทอดแบบมาจากการปกครองแบบกษัตริย์ที่ฝังแน่นอยู่ในสัญชาตญาณ ซึ่งแม้กระทั่งความทารุณของสเปนก็ไม่สามารถทำลายได้” (Fisher)

ประการสุดท้าย การปฏิวัติของพวกเนเธอร์แลนด์เป็นผลทางการเมืองที่สำคัญที่สืบเนื่องมาจากการปฏิรูปทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าลัทธิโปรเตสแตนต์มิได้เพียงแต่ทำให้เกิดความต้องการเสรีภาพทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังสร้างความตั้งใจแน่วแน่ในอันที่จะต่อสู้เพื่อความต้อการนั้นบรรลุผล ลูเธอร์เองมิได้ประสงค์เช่นนั้น และเยอรมันก็มิได้ค้นพบความจริงข้อนี้ ลัทธิคาลวินิสต์ในฝรั่งเศสทำให้คนฝรั่งเศสได้เสรีภาพทางศาสนาก็จริง แต่ต้องแลกเปลี่ยนกับเสรีภาพทางการเมือง ในโลกเก่ามีแต่ฮอลแลนด์เท่านั้น ที่ให้ตัวอย่างของประชาธิปไตยแบบโปรเตสแตนต์ ซึ่งโลกใหม่จะลอกแบบไปใช้อย่างกว้างขวาง ถ้าหากไม่มีสหพันธ์สาธารณรัฐในเนเธอร์แลนด์ ข้าพเจ้าอยากจะทำว่าสหรัฐอเมริกาอาจจะไม่เกิดขึ้นก็ได้

สงครามศาสนาในฝรั่งเศส

๑

พระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ และพวกโปรเตสแตนท์

นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสค้นพบว่า ผู้ที่เริ่มต้นขบวนการปฏิรูปทางศาสนานั้นมิใช่ ลูเธอร์ชาวเยอรมัน แต่เป็นเลอแฟฟวร์แห่งเอทาพลส์ (Lefèvre of Etaples) ชาวฝรั่งเศส เลอแฟฟวร์เป็นนักปรัชญา และนักคำนวณ เกิดก่อนลูเธอร์ ๓๐ ปี แต่ไม่ได้สนใจในศาสนา จนกระทั่งเมื่อมีอายุมากแล้ว ท่านผู้นี้ได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่องเกี่ยวกับการ “วิพากษ์วิจารณ์ เซนต์ปอล” และพิมพ์พระคัมภีร์ฉบับภาษาฝรั่งเศสในระยะเวลาเดียวกับที่ลูเธอร์พิมพ์บทความเกี่ยวกับการปฏิรูปทางศาสนาและคัมภีร์ออกเป็นภาษาเยอรมัน (ค.ศ. ๑๕๒๑—ค.ศ. ๑๕๒๓) เลอแฟฟวร์มิใช่เป็นโปรเตสแตนท์หรือนักปฏิรูปที่มีหัวรุนแรงแต่เป็นคาทอลิกแบบอีราสมุส คือต้องการให้ความเชื่อทางศาสนากลับไปสู่ศาสนาคริสต์แบบดั้งเดิม ลูเธอร์เองยกย่องและอ่านหนังสือของเลอแฟฟวร์ อิทธิพลของท่านผู้นี้เบ็ดเตล็ดทางสำหรับลัทธิโปรเตสแตนท์ในปารีส

ถึงแม้หนังสือของลูเธอร์จะถูกเผาโดยสภาปาเลมองต์ (Parlement)^๑ และลัทธิของท่านผู้นี้ถูกพวกหัวโบราณที่ซอร์บอนนั้คัดค้าน แต่ลัทธิใหม่นี้กลับเป็นที่นิยมในราชสำนัก และพระเจ้าฟรานซิสไม่เต็มพระทัยที่จะปราบปราม พระภคินีของพระองค์คือพระราชินีแห่งนาวาร์ (Queen of Navarre) ก็ทรงติดต่อกับคาลวินและช่วยเหลือพวกลัทธิโปรเตสแตนท์ พระเจ้าฟรานซิสเองขณะที่ไม่ทรงลงรอยกับสันตะปาปาก็ซอว์องให้เมลองชธัน (Melanchthon)^๒ มาเป็นอธิการของวิทยาลัยแห่งฝรั่งเศส (College of France) พระองค์ทรงต้องการการสนับสนุนของพวกเจ้าโปรเตสแตนท์ในเยอรมันในการต่อสู้กับคู่แข่งของพระองค์ คือ พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕

แต่เมื่อพระเจ้าฟรานซิสทรงบุกอิตาลีในปี ค.ศ. ๑๕๒๔ และทรงเห็นความจำเป็นในการที่จะต้องเป็นมิตรกับสันตะปาปา พระองค์จึงทรงเริ่มทำการเผาพวกนั้บถือลัทธิลูเธอร์ และพระราชินีซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการก็ทรงดำเนินการต่อไปขณะที่พระเจ้าฟรานซิสทรงถูกกักขังอยู่ในสเปนหลังจากการพ่ายแพ้ที่พาเวีย โดยหวังว่าการเผาพวกโปรเตสแตนท์อาจช่วยให้พระเจ้าฟรานซิสทรงหลุดพ้นจากที่คุมขัง เมื่อข่าวการปล้นสะดมโรมปี ค.ศ. ๑๕๒๗ มาถึงปารีส ปารีสประณามการกระทำของพวกทหารที่นิยมลัทธิลูเธอร์ของพระเจ้าชาร์ลส์ พวกคาทอลิกถือโอกาสใช้พิธีล้างบาปของชาวตุรกี ๒ คนที่เปลี่ยนมาเป็นคริสเตียนเป็นสาเหตุในการเดินขบวนคัดค้านพวกโปรเตสแตนท์ พวกโปรเตสแตนท์ได้ตอบด้วยการทำลายรูปปั้นต่างๆ ของพวกคาทอลิก และตีตประกาศโจมตีลัทธิคาทอลิกทั่วปารีส เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๓๐ หลัง

จากที่สเปนต้องยอมทำสัญญาสงบศึกที่กองเบร ซึ่งทำให้พระเจ้าฟรานซิสทรงหมดความจำเป็นที่จะต้องเกรงกลัวพระเจ้าชาร์ลส์ และไม่ต้องพึ่งพวกนิกายลูเธอรันในเยอรมัน ในปี ค.ศ. ๑๕๓๓ พระองค์ทรงตัดสินพระทัยอย่างกะทันหันที่จะปราบพวกโปรเตสแตนท์ ในเดือนธันวาคมของปีนั้น พระองค์ทรงเขียนถึงสภาปาเลมองค์แห่งปารีสว่า “เรารู้สึกว่าความกลัวและไม่พอใจที่ลัทธินอกศาสนาที่มีชื่อว่า ลัทธิลูเธอรัน แพร่เข้ามาในเมืองปารีส อันเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรของเรา และเป็นเมืองที่มีมหาวิทยาลัยสำคัญ ๆ ของอาณาจักรคริสเตียนซึ่งเป็นที่ที่คนเป็นจำนวนมากเข้ามาศึกษา เราต้องการที่จะปราบปรามนิกายนี้อย่างสุดความสามารถโดยไม่มีภัยแก่ผู้ใดทั้งสิ้น ดังนั้นเราจึงตั้งใจจะลงโทษพวกนี้อย่างรุนแรงเพื่อเป็นการช่วยพวกนี้เอง และเพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับคนอื่นต่อไป” (Journal d'un Bourgeois) ข้อความต่อไปในจดหมายฉบับนี้ เป็นการอธิบายวิธีการที่จะให้ใช้ปฏิบัติในการปราบปรามพวกนิกายนอกศาสนา

ภายในระยะเวลาไม่กี่เดือนต่อมา ก็มีพวกลูเธอรัน ๔๐ คนถูกเผาในปารีส การลงโทษด้วยวิธีเผาทั้งเป็นกลายเป็นของธรรมดา จนทำให้ต้องออกกฎหมายว่าให้สงวนวิธีนี้ไว้ใช้กับคนมีความผิดทางศาสนาเท่านั้น ส่วนผู้ทำความผิดชนิดอื่นให้ลงโทษด้วยวิธีซึ่งบนล้อจันหลังหักจากรายชื่อที่คนในสมัยนั้นเขียนไว้ เราอาจสืบได้ว่าพวกลูเธอรันที่ถูกลงโทษเป็นพวกชนชั้นใดคือในรายชื่อมีช่างเย็บรองเท้า ๒ คน พระนิกายฟรานซิสกัน ๑ คน นักเรียนกฎหมาย นักเรียนศาสนา ๒ คน นายทหาร ๑ คน ชาวเรือ ๑ คน คนขายผ้า ๑ คน คนพิมพ์ ๑ คน ช่างปูน ๑ คน คนขายหนังสือ ๑ คน เสมียนส่วนตัว ๑ คน คนขายหมวก ๑ คน คนเก็บภาษี ๑ คน คนขายผลไม้ ๑ คน พ่อค้า ๑ คน คนขายเพชรพลอย ๒ คน ช่างทาสี ๑ คน คนขายแพร ๑ คน ผู้ที่เป็นผู้ร่วมร้องเพลงสวดในวิหารของพระเจ้าแผ่นดิน (Royal Chapel) ๑ คน (บุคคลประเภทนี้เคยได้รับความคุ้มครองจากพระเจ้าฟรานซิสในสมัยที่ยังมิได้หันมาปราบปรามพวกโปรเตสแตนท์) ช่างย้อมผ้า ๒ คน ทนายความ ๒ คน ช่างตัดเสื้อ ๑ คน ช่างไม้ ๑ คน เจ้าของโรงงานทำริบบิ้น แพรและกระดาษ ๑ คน ส่วนมากมาจากพวกค้าขายและพวกอาชีพต่ำ คือคนที่ได้รับความรู้มาจากการค้าขายและคนที่ติดต่อกับคนมาก หรือมิฉะนั้นก็คุ้นกับหนังสือ ไม่ได้มาจากประชาชนธรรมดา คนหนึ่งเป็นหญิง มีคนรวยหลายคนและส่วนมากยังมีอายุน้อย (Journal d'un Bourgeois)

ปารีสตื่นตกใจในการประหารครั้งนี้ และกล่าวกันว่าในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๕๓๔ เมื่อสันตะปาปาปอลที่ ๓ (ผู้จัดตั้งระบบศาลพิเศษทางศาสนา) ได้รับความเห็นว่าพระเจ้าฟรานซิสทรงกำลังตัดสินและลงโทษพวกลูเธอรันในอาณาจักรของพระองค์อย่างโหดเหี้ยม ทรงเขียนมาว่า “ถึงแม้ว่าองค์สันตะปาปาทรงแน่วพระทัยว่า พระเจ้าฟรานซิสทรงกระทำไปด้วยความเชื่อที่บริสุทธิ์เหมาะสมในการที่ได้รับพระนามว่าเป็นกษัตริย์คริสเตียนที่เคร่งครัดที่สุด (The Most Christian King) ก็ตาม แต่องค์พระเจ้าเองขณะที่มีพระชนม์อยู่ในโลกนี้ ได้ทรงใช้ความเมตตามากกว่าที่จะใช้การลงโทษอย่างรุนแรงแม้จะยุติธรรม ฉะนั้นมนุษย์จึงไม่ควรเข้มงวด

จนเกินไป การเผามนุษย์ทั้งเป็นนั้นเป็นการตายที่ทารุณมาก ดังนั้นองค์สันตะปาปาใคร่ขอร้องให้พระเจ้าอยู่หัวทรงระงับโทษให้พวกลูเธอรันเสีย” (Journal d'un Bourgeois) จะเป็นด้วยคำขอร้องนี้หรืออย่างไรไม่ปรากฏ แต่การประหารระงับไปชั่วคราวในปี ค.ศ. ๑๕๓๕ แต่ ๑๐ ปีต่อมาเกิดการประหารเป็นจำนวนมากอีกครั้งในวังตัวส์ (Vandois) ทางฝรั่งเศสตอนใต้ และเมื่อพระเจ้าเฮนรีที่ ๒ ขึ้นเสวยราชย์ในปี ค.ศ. ๑๕๔๗ ก็เริ่มการประหารอีก และไม่ถึง ๓ ปีต่อมาก็มีคณะกรรมการเกิดขึ้นในสภาปาลेमองต์ (Parlement) ซึ่งมีชื่อที่เหมาะสมว่า “คณะกรรมการผู้เอาจริงเอาจัง” (Chamber Ardente) คณะกรรมการนี้ตัดสินว่าคน ๕๐๐ คน เป็นคนนอกศาสนา และ ๖๐ คนถูกประหาร สองปีต่อมามีกฎหมายออกมาว่า โทษของคนนอกศาสนาคือความตายอย่างเดียว

๒

จอห์น คาลวิน

ในหมู่นักศึกษาที่ดูการประหารพวกลูเธอรันในปี ค.ศ. ๑๕๓๔ มีชาวฝรั่งเศสหนุ่มที่นับถือโปรเตสแตนต์ผู้หนึ่งชื่อ จอง โคแวง (Jean Cauvin) หรือจอห์น คาลวิน (John Calvin) รวมอยู่ด้วย คาลวินรีบหนีออกจากปารีส เปลี่ยนชื่อและลี้ไปหลบภัยอยู่ที่บาส์ล (Basle) และ ณ ที่นั่นเองเมื่อมีอายุได้ ๒๖ ปี เขาได้เขียนหนังสือสำคัญเล่มหนึ่งของโลก คือ “สถาบันของศาสนาคริสต์” (Christianae Religionis Institutio) ค.ศ. ๑๕๓๖ พระเจ้าฟรานซิสทรงได้รับเล่มหนึ่งพร้อมด้วยข้อความว่า “เมื่อข้าพระพุทธเจ้าเริ่มเขียนหนังสือเล่มนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ตั้งใจว่าจะเขียนเพื่อผู้ใดนอกจากจะถวายแด่พระองค์ แต่ครั้นเมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นบุคคล ๒-๓ ท่านยอมให้ความโกรธเข้าครอบงำจนสามารถกระทำการทารุณต่าง ๆ ได้ในอาณาจักรของพระองค์ ข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นว่าอาณาจักรของพระองค์ไม่มีที่สำหรับลัทธิที่ดีเช่นนั้นแล้ว ดังนั้นข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นสมควรที่จะจัดตั้งสถาบัน (Institutio) ขึ้นสำหรับพวกที่ข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจจะสั่งสอน และเขียน “คำอธิบาย” (Confessio) ซึ่งจะเผยให้พระองค์ทรงทราบถึงลัทธิที่พวกคนไร้สติทั้งหลายพากันโกรธแค้น และร่วมมือกันก่อความเดือดร้อนในพระราชอาณาจักรของพระองค์ “ด้วยไฟและคมดาบ” นับว่าเป็นนโยบายที่ดีที่คาลวินทำให้พระเจ้าฟรานซิสเป็นเสมือนผู้ที่มิได้รู้เห็นในการประหาร แต่เป็นผู้ที่ทรงกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ความจริงเกี่ยวกับลัทธิโปรเตสแตนต์ คาลวินได้เขียนอธิบายความประสงค์ของเขาไว้อย่างเด่นชัด หนังสือนี้ก็เช่นเดียวกับ “คำอธิบาย” ที่พวกพระทั้งหลายสมัยก่อนเขียนถวายจักรพรรดิแห่งโรม คาลวินต้องการที่จะกราบทูลให้ทรงทราบว่า ลัทธิโปรเตสแตนต์ไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ากลัวสำหรับประมุขของแว่นแคว้น เพราะเป็นขบวนการที่โจมตีศาสนาไม่ใช่โจมตีรัฐ และลัทธินี้ประสงค์

จะให้การปกครองทางศาสนา อยู่ใต้ศาสนา และการปกครองของรัฐอยู่ใต้ศาสนาและรัฐร่วมกัน (Acton) นิยายกาลวินเป็น “สถาบัน” ค้ำยัน เพราะบัญญัติหลักเทววิทยาและระเบียบของศาสนา เป็นการกระทำให้งานของลูเธอร์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และทำให้ขบวนการปฏิรูปทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับนโยบายทางการเมืองและสังคม

กาลวินทำให้ลัทธิลูเธอร์อันสมบูรณ์ขึ้นอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าใคร่กล่าวถึง ๒ เรื่อง ซึ่งมีได้เกี่ยวกับเทววิทยาทั้งคู่ คือ ประการแรก ความล้มเหลวของสถาบันทางศาสนาในสมัยกลาง เป็นเพราะไปแยกศาสนากับศีลธรรมออกจากกันอย่างเด็ดขาด สิ่งที่คุณต้องการมิใช่ความเชื่อหรือลัทธิใหม่ แต่เป็นกฎของการประพฤติปฏิบัติมากกว่า ลูเธอร์มองข้ามความจริงข้อนี้ไป เพราะมีวสันตใจอยู่กับลัทธิที่ต้องการความเชื่ออย่างแน่วแน่มากกว่าการปฏิบัติ กาลวินเห็นว่า สิ่งที่คุณเคร่งศาสนาต้องการคือข้อประพฤติปฏิบัติ แทนที่จะเป็นการสารภาพบาป และท่านผู้นี้ก็ทำให้พวกนี้สมประสงค์ด้วยการบัญญัติกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของพวกพuritันขึ้นเป็นแห่งแรกในเจนีวา และค่อย ๆ แพร่ไปยังฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ สกอตแลนด์ และทวีปอเมริกาเหนือ เรื่องราวของพวกนักเทศน์ของกาลวินในเจนีวานั้นแปลกมาก แต่ข้าพเจ้าไม่มีเวลาจะเล่าได้ละเอียด แต่จะขอสรุปว่ากาลวินร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับสภาเมือง เพราะเจนีวาเป็นเมืองอิสระ เพิ่งได้รับอิสรภาพจากคฤกแห่งชาวอิตาเลียนและสันตะปาปา และในฐานะที่เป็นประธานของสภาศาสนา ซึ่งมีอำนาจเกือบเต็มที่ในเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อและศีลธรรม กาลวินได้จัดตั้งหลักเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติที่เข้มงวดทั้งในด้านศาสนาและศีลธรรมของพวกพuritันขึ้น ซึ่งเริ่มด้วยการห้ามเต้นรำ ห้ามเล่นระฆังวัด และในขั้นสุดท้ายถึงกับจับคนที่สงสัยในคำเทศนาของกาลวินไปจำคุก ลัทธินี้เป็นลัทธิที่น่าเกลียดก็จริง แต่ทำให้พวกนับถือนิกายนี้มีกำลังใจเด็ดเดี่ยวเช่นเดียวกับพวกคริสเตียนสมัยเริ่มแรกในอันที่จะต่อสู้กับการปราบปราม และมีความอดทนต่อสู้เพื่อจะเผยแพร่ลัทธิของตน “การคัดค้านลัทธิ” และเสรีภาพในเจนีวาเป็นการเพาะเสรีภาพในยุโรป” (Pattison)

ประการที่สอง เมื่อลูเธอร์ทำลายอำนาจทางศาสนาของสันตะปาปาแล้ว มิได้หาอำนาจอื่นมาแทนที่นอกจากอำนาจทางศาสนาของพวกเจ้าครองนคร หลักการของท่านผู้นี้ก็คือ ทำให้เจ้าครองนครกลายเป็นเสมือนสันตะปาปาไปด้วยในแต่ละรัฐ มิได้ต้องการให้พวกโปรเตสแตนท์รวมตัวเป็นเอกเทศ และมีได้นึกถึงสภาพทางการเมืองอื่นใดนอกไปจากสภาพของเยอรมัน ส่วนกาลวินต้องการให้พวกโปรเตสแตนท์จัดตั้งเป็นสมาคมของตนเอง (Self-made congregation) ไม่ว่าจะรวมกันทั้งเมือง (เช่นในเจนีวา) หรือรวมแต่คนเป็นจำนวนน้อยที่กระจัดกระจาย

หลบ ๆ ซ่อน ๆ อยู่ทั่วประเทศ (เช่นในฝรั่งเศส) แต่ทุกแห่งจะต้องเป็นสมาคมเอกเทศ มีอำนาจของตัวเอง สามารถดำเนินความอยู่ได้ด้วยตนเอง มีการจัดนโยบายสำหรับแพร่หรือป้องกันลัทธิด้วยตนเอง อาจกล่าวสรุปได้ว่า “เป็นองค์การศาสนาอิสระในรัฐอิสระ”

ทั้งสองแห่งนี้ทำให้ลัทธิคาลวินิสต์เหมาะที่จะแสดงบทบาทในฝรั่งเศส ความยึดมั่นในนิกายพิวริตัน ทำให้พวกนี้สามารถทนทานการปราบปราม การรวมกันเป็นสมาคมเอกเทศทำให้สามารถรวบรวมกันคิดเพื่อจัดการต่อสู้จนได้ชัยชนะ

๓

พวกฮูเกอโนต์

ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๕๖๐ เป็นต้นมา พวกโปรเตสแตนต์ในฝรั่งเศส หรือที่เรียกว่าผู้นับถือ “ศาสนาที่ปฏิรูปแล้ว” (Reformed Religion) ซึ่งเป็นคำที่จารึกอยู่ในเอกสารสมัยนั้น ได้รับชื่อว่า ฮูเกอโนต์ (Huguenots) ชื่อของพวกนี้ (เช่นเดียวกับความเชื่อ) ลอกแบบมาจากเจนีวา จากพรรคพวกรักชาติในเจนีวาที่มีชื่อว่า “Eidgenossen” ซึ่งเหมือนกับพวกฮูเกอโนต์ในแง่ที่เป็นพรรคที่รวมเอาพวกที่ไม่พอใจในเรื่องทั้งหลายแหล่ในฝรั่งเศสเข้าไว้เป็นสมาชิก คือมีทั้งพวกคองแกร์เรียน สำนักศิษย์ของเลอเฟฟวร์ พวกลูเธอรันที่ถูกตามล่า พวกชนชั้นกลางที่ถูกตัดสิทธิในทางการเมือง พวกเจ้าและขุนนางที่ไม่เป็นที่โปรดปราน ต่างรวมกันเพื่อต่อสู้อำนาจทางศาสนาและกษัตริย์ที่กำลังอ่อนแอลง

เหตุใดลัทธิฮูเกอโนต์จึงได้แพร่รวดเร็วในประเทศคาทอลิก เหตุใดส่วนมากมิได้เกี่ยวกับศาสนา จริงอยู่ทุกแห่งในฝรั่งเศสมีสภาพเช่นเดียวกันกับที่อื่น ๆ คือมีชีวิตทางศาสนาที่ค่อนข้างหละหลวม ระบบที่เจ้าอาวาสไม่ประจำอยู่ที่วัดของตนเพราะเป็นเจ้าอาวาสหลายวัด การประพฤติผิดศีลธรรมในระหว่างพระและนักบวชก็มีอยู่ทั่วไป แต่มีเหตุการณ์ทางการเมืองหลายอย่างแทรกเข้ามาด้วย พวกดินแดนในฝรั่งเศสหลายแห่งที่อยู่ห่างไกลจากปารีสออกไปยังไม่ยอมขึ้นกับรัฐบาลกลางที่ปารีสอย่างเต็มที่ ในบางแห่งเช่นนอร์มันดีมีความเดือดเนื้อร้อนใจเพราะคิดว่าตนเองถูกเก็บภาษีแรงเกินไป และพวกนักเทศน์โปรเตสแตนต์ได้รับความนิยมมากในดินแดนแถบนี้ ฉะนั้นพวกนักเทศน์จึงโจมตีทั้งอำนาจทางศาสนาและรัฐบาลพร้อมกันไป นอกจากนั้นดินแดนเหล่านี้มักจะอยู่ใต้อิทธิพลของตระกูลเจ้าและขุนนางใหญ่ ๆ ที่มีผลประโยชน์ขัดกัน ถ้าหากตระกูลกีส (Guise) เอาดินแดนในครอบครองของตระกูลไปเข้ากับข้างหนึ่ง ตระกูลมองต์เมอเรนซีส์ (Montmorencys) ก็จะทำพวกของตนไปเข้ากับฝ่ายตรงกันข้าม เป็นที่สังเกตได้ว่าในดินแดนตามชายแดนหรือที่มีอิทธิพลต่างชาติแพร่เข้ามาได้ง่าย เช่น ในมหาวิทยาลัย ในเมืองค้ำชาย ที่มีต่างชาติเข้ามาติดต่อกันมาก มักจะเป็นดินแดนที่ลัทธิโปรเตสแตนต์แพร่ไปได้รวดเร็ว

พวกฮูเกอโนต์มีลักษณะและวิธีการอย่างไร ลักษณะและวิธีการของพวกนี้อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ตอนคือ ตอนแรก มีลักษณะเป็นเพียงการประชุมกันทางศาสนาตามทฤษฎี

ของกาลวิน ระยะที่สองกลายเป็นขบวนการทางทหาร ซึ่งเป็นสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นในประมาณปี ค.ศ. ๑๕๖๐ เมื่อพวกนี้กล้าแสดงตัวอย่างเปิดเผยและเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระของตนเอง วิธีการแบบทหารนี้มีใช้เป็นของกาลวิน เพราะท่านผู้นี้ไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลัง แต่เป็นนโยบายของพวกเจ้าและขุนนาง (มีเหตุผลทางการเมืองมากกว่าทางศาสนา) ทำตัวเป็นผู้คุ้มครองพวกยูเกอโนท์ ภายใต้การนำของพวกหัวหน้าดังกล่าว พวกยูเกอโนท์แบ่งออกเป็นหน่วยๆ มีอาวุธครบ ได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดีและทำการต่อสู้กับกำลังของกษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงอันสำคัญยิ่งของขบวนการนี้

พวกยูเกอโนท์อยู่กระจัดกระจายหรือรวมกันในที่ใดบ้าง พวกนี้มีจำนวนประมาณ ๑๕ ถึง ๑๖ ล้าน ในจำนวนประชาชน ๑๕—๒๐ ล้านเวลานั้น ถึงแม้จะรวมพวกที่ต้องการหาผลประโยชน์ทางการเมืองเข้าด้วยแล้ว ก็ยังนับว่ามีจำนวนน้อยมากอยู่นั่นเอง ฉะนั้นถ้าหากพวกนี้กระจัดกระจายกันอยู่ทั่วประเทศก็จะมีไม่มีทางรวมกันได้เลย แต่ตามที่เราทราบแล้วว่าพวกยูเกอโนท์มักจะรวมกันอยู่ตามดินแดนบางแห่งเท่านั้น คือในบริเวณที่ห่างไกลจากปารีสมากๆ ในบริเวณที่มีอิสรภาพทางการเมือง หรือบริเวณที่มีอิทธิพลต่างชาติอยู่ และในดินแดน ๔ แห่งคือ โดฟีเน (Dauphine) ตอนเหนือของโปรวองส์ (Northern Provence) เซเวนเนส (Cevennes) ทางแถบภูเขาพีเรนีสซึ่งพลเมืองส่วนใหญ่เป็นโปรเตสแตนท์ เจนีวาและนาวาร์ เป็นสถานที่ที่บัญชาการที่ปลอดภัยจากการโจมตี เมืองลา โรเชลล์ (La Rochelle) เป็นเมืองท่าที่มีป้อมปราการ สำหรับต้านสังคมน พวกยูเกอโนท์เกือบจะมีได้รับการสนับสนุนจากพวกฆราวาสหรือกรรมกรเลย พวกที่นิยมยูเกอโนท์ส่วนมากคือพวกเจ้าและขุนนางชั้นผู้น้อย พวกพระและนักบวชในนิกายต่าง ๆ ส่วนใหญ่คือพวกค้ำขาย พวกที่มีอาชีพเป็นปิ้งแผ่นและพวกชนชั้นกลางระดับต่ำ

จากสิ่งเหล่านี้เองที่กาลวินและสานุศิษย์ก่อตั้งศาสนาของพวกยูเกอโนท์ในฝรั่งเศส ในตอนต้นกาลวินมิได้ค่อยสนใจพวกนี้เท่าใดนักเพราะกลัวไปสนใจพวกโปรเตสแตนต์สาขาอื่น คือในสวิส และเยอรมนี ในปี ค.ศ. ๑๕๔๔ กาลวินยังคงพูดถึงฝรั่งเศสว่า “เคยเป็นป้อมที่คอยป้องกันเสรีภาพให้ความปลอดภัยแก่พวกเรา” กาลวินเห็นชัดแจ้งว่าความสำเร็จของพวกโปรเตสแตนต์ทั้งหลาย ขึ้นอยู่กับการแข่งขันทางด้านการเมืองและการทหาร ๒ เรื่อง คือ การแข่งขันระหว่างพระเจ้าฟรานซิสและชาร์ลส์ที่ ๕ กับ การต่อสู้ระหว่างพวกคริสเตียนและพวกเตอร์ก ในตอนต้นกาลวินกลัวพระเจ้าชาร์ลส์และอยากให้พระเจ้าฟรานซิสชนะ แต่ตอนสุดท้ายไม่ต้องการให้คนใดคนหนึ่งชนะเลย และเมื่อพวกยูเกอโนท์ในฝรั่งเศสถูกปราบปรามอย่างจริงจังในสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ ๒ กาลวินกลายเป็นหัวหน้าทางด้านกำลังใจของพวกนี้ เจนีวากลายเป็นศูนย์กลางการสืบข่าว สถานศึกษาลัทธิ และสถานที่พิมพ์และโฆษณา

พระนางแคธริน เดอ เมดิซี

การสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าเฮนรีที่ ๒ ในขณะที่พระองค์ยังทรงมีพระชนมายุน้อยอยู่ ทำให้ราชบัลลังก์ฝรั่งเศสตกอยู่แก่รัชทายาทซึ่งยังทรงพระเยาว์ แต่การที่รัชทายาทเหล่านั้น จะได้ครองราชบัลลังก์หรือไม่ ขึ้นอยู่กับพระนางแคธริน เดอ เมดิซี (Catherine de Medici) พระราชมารดาของรัชทายาทเหล่านั้นที่จะต่อสู้ปราบปรามพวกตระกูลเจ้าทั้งหลายที่อ้างว่ามีสิทธิในราชบัลลังก์ คือ ตระกูลบูร์บอง (Bourbon) กีส (Guises) และมองต์เมอเรนซีส (Montmorencys) ในระหว่าง ๓ ตระกูลนี้ ตระกูลกีสมีอำนาจมากที่สุดและเป็นตระกูลที่เป็นที่เกลียดชังมากที่สุดในฝรั่งเศส ฟรานซิสซึ่งเป็นหัวหน้าของตระกูลเคยเป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าเฮนรีที่ ๒ และเป็นทหารที่สามารถ ชาร์ลส์ซึ่งเป็นสังฆราชแห่งลอร์เรน เป็นสมาชิกที่สามารถที่สุดในตระกูล และได้รับฉายาว่า “เสือ”

ไม่นานหลังจากพระสวามีสิ้นพระชนม์ พระนางแคธรินก็เริ่มแสดงความสามารถให้เห็นว่า พระนางเข้มแข็งพอที่จะป้องกันสิทธิของบรรดาโอรสของพระนาง พระนางเป็นนิตาเลียน เป็นหลานของสันตะปาปาโอที่ ๑๐ และก็ได้รับมรดกของตระกูลไว้อย่างเต็มที่คือความสามารถในการดำเนินนโยบายทางการเมือง พระเจ้าเฮนรีพระสวามีขณะมีพระชนม์อยู่ก็ได้ทรงทอดทิ้งพระนางมานาน และไปหลงเสน่ห์ดิอานา เดอ ปัวติเอส์ (Diana de Poitiers) ผู้ซึ่งพระองค์ทรงปรึกษาราชกิจทุกอย่าง เมื่อพระเจ้าเฮนรีสิ้นพระชนม์ พระนางแคธรินมีพระชนม์ ๔๑ พรรษา มีความชำนาญในเรื่องต่าง ๆ ฉลาดในเชิงเอาวิธเอาเปรียบและต้องการจะรักษาอำนาจให้ได้ ในสายตาของคนทั่วไป พระนาง “ฉลาดเกินไปสำหรับสตรี ซื่อสัตย์น้อยไปสำหรับพระราชา” ดังที่นักทอ่งเทียวชาวอังกฤษผู้หนึ่งได้เขียนไว้อย่างเหมาะสม ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าทั้งนักประวัติศาสตร์และศิลปินก่อนข้างจะโหดร้ายต่อพระนาง เมื่อ บรังโทม (Brantome) กล่าวว่าพระนางเป็นคนงามและงามอยู่ตลอดชีวิต เขาต้องการบอຍมากกว่าพูดด้วยใจจริง เพราะเราได้เห็นรูปเขียนต่าง ๆ ของพระนาง แต่สิ่งอื่นที่เขาเล่าเกี่ยวกับพระนางสอดคล้องกับสิ่งที่ผู้อื่นกล่าว คือ พระนางโปรดการเล่นตีคิลี (Pall mall) ยิงธนูหน้าไม้ เต้นรำและล่าสัตว์ พระนางเป็นสตรีคนแรกที่ขี่ม้าคร่อม ซึ่งสง่าและงดงามกว่านั่งห้อยเท้าข้าง ๆ พระนางโปรดการขี่ม้าอย่างเร็วถึงแม้จะทรงตกลงมาและได้รับบาดเจ็บสาหัสหลายครั้ง ตอนหนึ่ง บรังโทมกล่าวไว้ว่า “ขบวนขี่ม้าของพระนางนำคุณมาก คือ พระราชินีจะเสด็จขี่ม้าล้อมรอบไปด้วยสุภาพสตรีผู้สูงศักดิ์ประมาณ ๔๐—๕๐ คน ซึ่งต่างก็ขี่ม้าทั้งสิ้น ทำขี่ม้าของสุภาพสตรีเหล่านั้นสง่าไม่แพ้ท่าของผู้ชาย ทุกคนสวมหมวกประดับประดาด้วยขนนกซึ่งฟุ้งไปตามลมเหมือนกับจะทำหายความรักหรือสงคราม ราชสำนักของพระนางขึ้นชื่อทั้งในด้านความฉลาด ไหวพริบและความสวยงาม ถ้าหากบางครั้งพระนางทรงใช้เล่ห์เหลี่ยม และวิธีการที่ค่อนข้างจะทารุณ

เราก็ควรจะให้อภัยถ้าถึงเหตุการณ์ที่แวดล้อมพระนางในเวลาสั้น” คำวิจารณ์ที่ยุติธรรมที่สุดเกี่ยวกับพระนาง คือ คำวิจารณ์ของเฮนรีแห่งนาวาร์ (Henry of Navarre) ซึ่งเป็นบุคคลที่ควรจะนิยมพระนางน้อยที่สุด เมื่อมีผู้แนะนำให้พระองค์ทรงสมรสกับมารี เดอ เมดิซี (Mary de Medici) เพื่อเป็นการแก้ความพินาศต่าง ๆ ในฝรั่งเศสที่พระนางแคธรินได้ทรงทำไว้ เฮนรีทรงตอบว่า “เราอยากจะถามท่านว่า พระนางแคธรินจะทำอะไรได้ดีกว่าที่ได้ทำไปแล้ว ในเมื่อพระสวามีได้ทิ้งพระนางไว้พร้อมด้วยโอรสที่ยังทรงพระเยาว์ถึง ๕ พระองค์ และตระกูลใหญ่ ๆ ในฝรั่งเศส ๒ ตระกูลที่คอยหาโอกาสแย่งราชบัลลังก์อยู่ตลอดเวลา คือตระกูลของเราและพวกกีส สถานการณ์เช่นนี้เองที่เป็นสิ่งบังคับให้พระนางต้องแสดงบทบาทพิศดาร คือพยายามล่อลอบตระกูลทั้ง ๒ ผลัดกันไปเพื่อป้องกันสิทธิของโอรสของพระนาง เพราะความเฉลียวฉลาดของพระนาง โอรสทุกพระองค์ของพระนางจึงได้ทรงสามารถครองราชบัลลังก์ฝรั่งเศสได้ เรากลบประหลาดใจเสียอีกที่พระนางไม่ได้ทำสิ่งที่เสียหายมากกว่านี้”

ดังนั้นในทางการเมือง ความหวังอันสุดท้ายของพระนางในการที่จะป้องกันราชบัลลังก์ไว้ให้พระโอรส ขึ้นอยู่กับการหลอกล่อระหว่างสองตระกูลที่เป็นอริกัน และในทางศาสนา พระนางก็จะต้องดำเนินพระราชาธิบายทำนองเดียวกัน กล่าวคือ กษัตริย์ฝรั่งเศสจะต้องเป็นคาทอลิก แต่จะต้องไม่มีความเชื่อในลัทธิอื่นอย่างเคร่งครัดนัก พวกโปรเตสแตนต์จะต้องถูกต่อต้าน แต่จะต้องไม่ถูกทำลายจนย่อยยับ เพราะกษัตริย์จะต้องเป็นผู้ไกลเกลี่ยในเรื่องศาสนา ระหว่าง ๒ นิกายนี้มิใช่เป็นผู้ประหัตประหาร ในเมื่อพระนางทรงพบว่าพระนางไม่มีกำลังพอที่จะแยกคู่อริทั้งสองออกจากกัน และก็ฉลาดพอที่จะไม่ไว้ใจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง พระนางก็ยังทรงมีความหวังอยู่ว่า วันหนึ่งคู่อริทั้งสองก็จะหมดกำลังไปเอง และจะทำให้พระนางเป็นฝ่ายชนะในที่สุด

ความขัดแย้งในทางศาสนามีอยู่ทั่วไปแม้กระทั่งในราชสำนัก เจ้าหญิงมาร์กาเรต พระราชธิดาของพระนางซึ่งขณะนั้นมีพระชนม์ ๗-๘ พรรษา ทรงได้รับการอบรมมาให้เป็นคาทอลิก ทรงจำเรื่องราวสมัยยังทรงพระเยาว์ในตอนที่ยพยายามต่อสู้เพื่อความเชื่อทางศาสนาใน ขณะที่คนส่วนมากในราชสำนักกำลังโน้มเอียงไปทางโปรเตสแตนต์ แม้กระทั่งพระเชษฐาของเจ้าหญิงเอง คือเจ้าชายองจู (Anjou) ผู้ซึ่งในที่สุดทรงเป็นเฮนรีที่ ๓ ของฝรั่งเศส เจ้าหญิงทรงเขียนเกี่ยวกับเฮนรีที่ ๓ ไว้ว่า “เมื่อยังทรงพระเยาว์ เจ้าชายองจูได้รับอิทธิพลจากพวกฮูเกอโนท์ และมักจะทรงขอร้องอย่างเปิดเผยให้ข้าพเจ้าเปลี่ยนศาสนา บ่อยครั้งที่พระองค์จับหนังสือสวดมนต์ของข้าพเจ้าไปเผาไฟ และให้หนังสือสวดมนต์โปรเตสแตนต์แทน และบังคับให้ข้าพเจ้าเชื่อถือ แต่ข้าพเจ้ากลับเอาไปให้พี่เลี้ยงของข้าพเจ้าและขอบคุณพระเจ้าที่นางยังคงเป็นคาทอลิกอยู่ และมักจะพาข้าพเจ้าไปพบกับสังฆราช เดอ ตูร์นอง (de Tournon) ผู้ซึ่งแนะนำและให้กำลังใจข้าพเจ้าในการต่อสู้เพื่อศาสนา และให้หนังสือที่พี่ชายโยนเผาไฟแก่ข้าพเจ้าใหม่ พี่ชายและคนอื่น ๆ พวกนั้นหัวเราะเยาะข้าพเจ้า และหาว่าข้าพเจ้าเป็นเด็กโง่ที่

ทำตัวเช่นนั้น เพราะทุกคนมีมันสมองจะเลิกเชื่อถืออย่างงมงายเมื่อได้เรียนรู้ความจริง แต่ข้าพเจ้ากลับไม่เหมือนพี่เลี้ยงข้าพเจ้า และขู่ว่าจะให้แม่ตีข้าพเจ้า แต่ความจริงแม่ไม่ได้ทราบ ว่าพี่ชายเปลี่ยนศาสนา และเมื่อพระนางทราบก็รีบไปสั่งให้ครูของพี่ชายพยายามดึงพี่ชายให้กลับมาเชื่อศาสนาตั้งเดิมของเรา ซึ่งพระนางเองทรงเลื่อมใสตลอดมา แต่ในตอนที่ถูกขู่ข้าพเจ้าทำอะไรไม่ได้ ได้แต่ร้องไห้ เพราะข้าพเจ้าเพิ่งมีอายุเพียง ๗-๘ ปีเท่านั้น และข้าพเจ้าตอบพี่ชายไปว่า “ข้าพเจ้าจะยอมถูกเขียนตี และยอมตายมากกว่าจะยอมเปลี่ยนความเชื่อ”

ขณะที่ราชสำนักแบ่งแยกกันในเรื่องศาสนา ประเทศก็แบ่งแยกในเรื่องต่าง ๆ อีกมากมาย และในปี ค.ศ. ๑๕๖๐ เหตุการณ์ต่าง ๆ เลวลงจนกระทั่งต้องเรียกสภาพวกเจ้าและขุนนาง (An Assembly of Notables) ซึ่งมาเรียกอีกครั้งหนึ่งใน ๒๐๐ ปีต่อมา และในสถานการณ์ที่เลวร้ายยิ่งกว่าสมัยนี้ ในการประชุมสภานี้ทั้งสองครั้ง คือในปี ค.ศ. ๑๕๖๐ และ ค.ศ. ๑๗๘๗ ได้มีการเรียกร้องให้เรียกประชุมสภาทั่วไป (The Estates General) สภาทั่วไปนี้คือสถาบันคล้ายสภาที่พบปะกันเป็นครั้งคราว (Occasional Parliament) ประกอบด้วยสมาชิก ๓ ชั้น คือ พวกพระ (Clergy) พวกเจ้าและขุนนาง (Nobility) และพวกคนธรรมดา (Commons) แต่ละพวกแยกกันประชุม แต่มาลงเสียงร่วมกันเพื่อให้ชนชั้นอภิสิทธิ์ ๒ พวก คือพวกพระ พวกเจ้าและขุนนาง ชนชั้นเสียงพวกคนธรรมดาเสมอ ที่ประชุมนี้มีสิทธิยื่นคำร้องและเสนอคำแนะนำต่อกษัตริย์ แต่ไม่มีอำนาจที่จะร่างกฎหมาย หรือบังคับใช้กฎหมายที่ได้ร่างขึ้นแล้ว พวกพระ พวกเจ้าและขุนนาง เป็นผู้แทนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของพวกตน พวกคนธรรมดาก็เป็นเพียงผู้แทนของพวกชนชั้นกลาง พวกพ่อค้าผู้มีอาชีพและผู้มีอันจะกิน แต่มิได้เป็นผู้แทนของประชาชนส่วนใหญ่ คือพวกชาวนาและพวกกรรมกร ทั้งนี้เป็นเพราะวิธีการเลือกตั้งที่ไม่ได้ใช้วิธีการเลือกตั้งโดยตรง เมื่อเราจำความจริงข้อนี้ไว้ ข้อเรียกร้องต่าง ๆ ของสภา ค.ศ. ๑๕๖๐ ก็เป็นของที่ควรพิจารณา เพราะแสดงให้เห็นว่าประเทศต้องการความอะลุ่มอล่วยทางศาสนาแคไหน และที่จริงประเทศฝรั่งเศสสมัยนั้นได้ก้าวเข้าสู่สถานการณ์ซึ่งมาปรากฏผลใน ๒๐๐ ปีต่อมา กล่าวคือ พวกเจ้าและขุนนางต้องการอิสรภาพในทางศาสนาสำหรับพวกโปรเตสแตนต์ ให้ยกเลิกอำนาจการตัดสินคดีในเรื่องทางโลกของพวกพระ ให้มีการริบทรัพย์สินสมบัติของวัดเป็นของรัฐ (ความรู้สึกเกลียดพวกพระในตัวเองที่ทำให้พวกเจ้าและขุนนางหลายคนไปร่วมมือกับพวกฮูเกอโนต์) พวกพระเรียกร้องให้มีการปราบปรามพวกนอกศาสนาอย่างจริงจัง ให้ทางราชสำนักประหยัดค่าใช้จ่ายลง และให้ยกเลิกตำแหน่งราชการต่าง ๆ ที่ไม่มีประโยชน์ (ข้อเรียกร้องอันหลังนี้กระทบกระเทือนถึงพวกเจ้า) พวกชนชั้นที่สาม (The Third Estate) หรือพวกสามัญชนเรียกร้องให้มีการปฏิรูปทั่วไป ทางด้านการปกครองให้หยุดการฆ่าฟันพวกนอกศาสนา เพราะการที่จะบังคับให้คนทำในสิ่งที่เขาคิดว่าผิดนั้นเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผล (ซึ่งนับว่าเป็นความรู้สึกที่แปลกสำหรับสมัย ค.ศ. ๑๕๖๐) ให้มีการเรียกประชุมสภาทั่วไปโดยสม่ำเสมอ ยกเลิกการเก็บภาษีภายในประเทศ ให้มีการตรวจบัญชีแผ่นดิน ให้มี

การประชุมระหว่างพวกบรพชิตและฆราวาสทั่วประเทศ เพื่อหาทางตกลงในเรื่องการแตกแยกทางศาสนา และพวกนี้ก็เช่นเดียวกับพวกเจ้าและขุนนาง คือ เสนอให้บริบทพระสมบัติทางวัดมาใช้จ่ายในการเหล่านี้ (Atkinson) พระนางแคธรินไม่ทรงอยู่ในฐานะที่จะทำให้ข้อเสนอกทุกข้อเป็นจริงขึ้นได้ แต่พระนางทรงเลือกเอากการเรียกประชุมระหว่างพระและฆราวาสเพื่ออภิปรายเรื่องทางศาสนา โดยทรงเรียกการประชุมทางศาสนาที่ปัวซี (Synod of Poissy) ในปีรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นการประชุมที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการประชุมโต๊ะกลมระหว่างพวกคาทอลิกและโปรเตสแตนท์ โดยมีเชล เดอ โลปีตาล (Michel de L'Hôpital) อัครมหาเสนาบดีซึ่งเป็นคาทอลิกของพระนางเป็นประธาน เดอ โลปีตาลได้เขียนถึงสถานการณ์ของประเทศในขณะนั้นไว้ในบันทึกความทรงจำ และแสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ที่อยู่เบื้องหลังนโยบายของพระนางแคธริน ซึ่งแอตकिनสัน (Atkinson) นำบางตอนมาเปิดเผย “เดอ โลปีตาลทำเหมือนยอมรับข้อโต้แย้งของศัตรูทีละคน แต่เอามาพิสูจน์ว่าเป็นความผิดทีหลัง ท่านแสดงให้เห็นว่าไม่มีเหตุผลใดที่ทางราชสำนักจะไปหวังว่าจะได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดหรือรวดเร็ว กษัตริย์อาจมีทหารและเงินมากกว่า แต่พวกฮูเกอโนต์รบเพื่อสิ่งที่ตนรัก และความหมกหมวงจะทำให้พวกนี้มีกำลังและระเบียบวินัยที่ยิ่งขึ้น ส่วนฝ่ายกษัตริย์มีแต่การทะเลาะวิวาท อิจฉาวิชาและแก่งแย่งชิงดีกัน การที่จะใช้ทหารรับจ้างก็แพงและไม่เป็นที่นิยมเช่นเดียวกับการช่วยเหลือจากต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากพวกสวิสซึ่งพวกคาทอลิกนิยมใช้ เพราะพวกสวิสไม่ค่อยเชื่อและรบได้ไม่เกิน ๖ เดือน มีความเป็นอยู่ที่สกปรกและหละหลวม ดังนั้นการรบก็มักจะยืดเยื้อและผลที่จะได้ก็ไม่แน่นอน สงครามยิ่งอยู่นานไปก็ยิ่งทำให้สภาพของประเทศทรุดหนักลงทุกที นอกจากนั้นพวกฮูเกอโนต์ยังเป็นนักรบมีหัวหน้าที่สามารถหลายคน และเมืองที่เข้มแข็งอยู่ในอิทธิพลหลายเมือง ฉะนั้นการพ่ายแพ้ในการรบ ๒-๓ ครั้ง หรือต้องสูญเสียหัวหน้า ๒-๓ คน มิได้หมายความว่าสงครามจะสิ้นสุดลงสำหรับฝ่ายกษัตริย์ สภาพการณ์กลับตรงกันข้าม เพราะมีพวกที่ชอบเข้าข้างฝ่ายชนะอยู่เสมอ และพวกนี้จะละทิ้งกษัตริย์ได้ทันทีที่ประสบความสำเร็จ ฉะนั้นถ้าหากฝ่ายกษัตริย์พ่ายแพ้แต่เพียงคนเดียว ก็หมายถึงการพ่ายแพ้ของทั้งประเทศ เดอ โลปีตาลยังกล่าวต่อไปว่า การที่กษัตริย์จะพยายามหาทางเจรจากับพวกบฏนั้นมิใช่เป็นการเสียพระเกียรติ แต่เป็นของที่จะให้ผลคุ้มค่า เพราะหน้าที่ของกษัตริย์คือปกครองไพร่ฟ้าประชาชน มิใช่กดขี่ประหนึ่งทาส พวกฮูเกอโนต์มิได้ต้องการที่จะแยกตัวเองออกจากการปกครองของกษัตริย์ แต่ที่กลายเป็นกบฏก็เพราะความโกรธแค้นและถูกกดขี่ ฉะนั้นถ้าหากจะหาทางขจัดความไม่พอใจเหล่านี้ให้หมดไป พวกนี้ก็จักกลับมาสวามิภักดิ์ตามเดิม และการกบฏทั้งหลายก็จะสิ้นสุด สันติภาพเป็นสิ่งที่จะต้องช่วยกันสถาปนาให้มีขึ้นใหม่ และรักษาให้คงไว้ ผู้ที่คิดจะทำลายจะต้องได้รับโทษ ถ้าหากทุกสิ่งดังกล่าวนั้นเป็นไปได้ เราก็จะสามารถแยกพวกที่เป็นกบฏเพราะต้องการจะก่อความสงบออกจากพวกที่เป็นกบฏเพราะมีความเชื่อมั่นทางศาสนา และจะทำให้สามารถลงโทษผู้ที่ทำผิดได้โดยไม่ต้องเกี่ยวพันไปถึงผู้บริสุทธิ์ ”

เดอ โลปีตาลมีชีวิตอยู่จนได้เห็นแผนการของตนสลายลงในการประหารหมู่ในวันเซนต์-บาร์โธโลมิว (The Massacre of St. Bartholomew) และกว่าแผนการนี้จะเป็นผลสำเร็จขึ้นมาใน โองการแห่งเมืองนังท์ส (Edict of Nantes) ก็เป็นเวลาที่ทำหน้าที่ถึงแก่กรรมลงไปแล้วถึง ๒๕ ปี คือเป็นเวลาที่มีการบ่มฟุ้งทั้งหลายได้สิ้นสุดลง และอารมณ์ของทั้งสองฝ่ายเริ่มผ่อนคลาย แต่ใน ขณะนั้น คือปี ค.ศ. ๑๕๖๒ สถานการณ์เป็นแต่เพียงอำนาจให้ออกกฎหมายอะลุ่มอล่วยในทาง ศาสนาได้ แต่การที่จะบังคับใช้ให้เป็นผลนั้น เป็นของที่เป็นไปไม่ได้ การประชุมที่บัวซีกลับ เพิ่มความเคียดแค้นให้ทั้ง ๒ ฝ่ายมากขึ้น และในที่สุดกลายเป็นการฆ่าฟันใหญ่ คือ การประหาร หมู่ที่วาสซี (Massacre of Vassy) ซึ่งฝ่ายคาทอลิกได้เปรียบ และสงครามกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

๕

วันเซนต์บาร์โธโลมิว

การรบดำเนินไปเป็นเวลาถึง ๓๐ ปี ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น “สงคราม” ๘ ครั้ง แต่หลาย ครั้งเป็นแต่เพียงการรบระยะสั้น ๆ ในฤดูร้อนเท่านั้น และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสงคราม มักสำคัญกว่าผลของการรบเสียอีก ดังนั้นจึงเป็นการเหมาะสมที่จะแบ่งสงครามนี้ออกเป็น ๔ ระยะ ทั้งนี้เพราะแต่ละระยะเปลี่ยนสภาพและความมุ่งหมายเดิมของทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าพเจ้าจะ เน้นหนักไปในทางการเมืองมากกว่าทางการทหาร หรือการรบพุ่ง

ระยะที่หนึ่งกินเวลา ๘ ปี รวมการ “สงคราม” สามครั้ง (ค.ศ. ๑๕๖๒—ค.ศ. ๑๕๗๐) ตั้งแต่ต้นเราจะพบว่าทั้ง ๒ ฝ่ายมุ่งผลประโยชน์ทางการเมืองของพรรคพวกมากกว่าคำนึงถึง ประเทศชาติ ในระยะนี้มีการขอร้องชาวต่างชาติเข้ามาช่วยรบ คือพวกคาทอลิกขอให้พระเจ้า ฟิลิปที่ ๒ แห่งสเปนมาช่วย ส่วนพวกโปรเตสแตนต์ขอความช่วยเหลือจากพระนางเอลิซาเบธ แห่งอังกฤษ การรบไม่มีผลแพ้ชนะอย่างเด็ดขาด และคู่ต่อสู้ยอมทำการตกลงกันในโองการแห่ง อังบัวส์ (Edict of Amboise) ^๓ ซึ่งนับเป็นการสิ้นสุดของการ “สงคราม” ครั้งแรก แต่ไม่ซำก็ เกิดการรบกันอีก และยุติลงหลังการรบพุ่ง ๒ ครั้งด้วยการเปลี่ยนโองการเป็นสัญญาแห่งแซงต์-เจอร์แมง (Treaty of St. Germain) ^๔ ในปี ค.ศ. ๑๕๗๐ ในระยะแรกนี้อาจสรุปได้ว่าฐานะและ สภาพของพวกฮูเกอโนต์ตกต่ำกว่าตอนต้นสงครามเล็กน้อย หัวหน้าของทั้งสองฝ่ายถูกฆ่าตาย พวกคาทอลิกเสียฟรานซิสแห่งกีส์ พวกโปรเตสแตนต์เสียกงเด (Condé)

จากระยะเวลาที่หนึ่งและที่สอง สถานการณ์เปลี่ยนไป เพราะเกิดการประหารหมู่ในวัน เซนต์บาร์โธโลมิว ในปี ค.ศ. ๑๕๗๒ ผู้ที่รับผิดชอบในการฆ่าฟันนี้ยังไม่ทราบแน่นอนทีเดียว แต่เชื่อกันว่าเป็นแผนการของพระนางแคธริน ทั้งนี้เพราะตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๗๐ พวกโปรเตสแตนต์ ต่างเข้าไปในราชสำนักมากขึ้น เพราะทั้งสองฝ่ายเตรียมการให้เจ้าหญิงมาร์กาเรตพระธิดาของ

พระนางแคธรินอภิเษกกับเฮนรีแห่งนาวาร์ หัวหน้าคนใหม่ของพวกโปรเตสแตนต์ และโคลิญญี (Coligny) รัฐบุรุษคนสำคัญของพวกโปรเตสแตนต์เข้ามาเป็นหัวหน้าที่ปรึกษาของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๙ (กษัตริย์ฝรั่งเศสในเวลานั้น) โคลิญญีพยายามชักชวนให้กษัตริย์หนุ่มช่วยเหลือพวกโปรเตสแตนต์ในเนเธอร์แลนด์ พระนางแคธรินทรงรู้สึกว่ายบายอะลุ่มอล่วยทางศาสนาของพระนางชั้จะไปไกลเกินไป และความพยายามของพระนางที่ได้ทรงป้องกันราชบัลลังก์ให้พ้นจากอิทธิพลของพวกคาทอลิกกำลังจะเสียเปล่า เพราะพวกฮูเกอโนท์กำลังจะเข้ามาแทนที่พวกคาทอลิก ความริษยาของพระนางที่มีต่อโคลิญญีได้รับการสนับสนุนจากเฮนรีแห่งกีสผู้เกลียดชังโคลิญญี เพราะเชื่อว่าเป็นผู้ฆ่าบิดาของตน คือ ฟรานซิสแห่งกีส ทั้งสองจึงวางแผนการที่จะประหารโคลิญญี แต่เมื่อแผนการล้มเหลว ทั้งสองจึงต้องพยายามปกปิดความผิดของตนด้วยการยุยงให้พลเมืองทำการฆ่าฟันพวกฮูเกอโนท์ในปารีส และการฆ่าฟันกลายเป็นสิ่งรุนแรงเกินการคาดหมาย แต่ถ้าพวกพระนางแคธรินและเฮนรีแห่งกีสเป็นผู้วางแผนการนี้จริง ก็นับว่าเป็นการเลือกเวลาที่เหมาะสมที่สุด เพราะปารีสเต็มไปด้วยพวกโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาฉลองการเสกสมรสระหว่างเจ้าหญิงมาร์กาเรตและเฮนรีแห่งนาวาร์ พวกโปรเตสแตนต์ทั้งหมดที่ถูกฆ่าทั้งในปารีสและต่างจังหวัดมีด้วยกันประมาณ ๘,๐๐๐ คน

ไม่ว่าพวกหัวหน้าของคาทอลิกจะมีส่วนร่วมในการฆ่าฟันหรือไม่ แต่ก็พอใจในผลงานนั้นเป็นอันมาก พระนางแคธรินทรงเขียนถึงดยุกแห่งทัสคานีว่า “หม่อมฉันทราบดีว่าฝ่าพระบาททรงเชื่อมั่นในพระเจ้าและทรงยอมเสียสละทุกอย่างเพื่อความรุ่งโรจน์ของพระองค์ ทั้งทรงเอาพระทัยใส่ต่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ฝรั่งเศส ฉะนั้น ฝ่าพระบาทคงจะดีพระทัยเมื่อได้ทรงทราบว่าแผนการกำจัดโคลิญญีและพรรคพวกได้สำเร็จลุกลงไปด้วยดี อันเป็นสิ่งที่ในหลวงโอรสของหม่อมฉันทรงพอพระทัยมาก เพราะบรรดาพวกคนดีและบริสุทธิ์ทั้งหลายพากันชื่นชมในการตัดสินพระทัยของพระองค์ พระองค์ยังทรงหวังว่าพระเจ้าคงจะช่วยให้พระองค์สามารถสถาปนาศาสนาให้อยู่ในรูปเดิมและทำประโยชน์ให้ศาสนาโดยทั่วไป” พระเจ้าชาร์ลส์เองทรงทำเหรียญฉลองการฆ่าฟันครั้งนี้ แต่พระองค์เองสิ้นพระชนม์หลังจากนั้นไม่นาน ศัตรูของพระองค์กล่าวว่า พระองค์สิ้นพระชนม์เพราะถูกหลอกหลอนโดยปีศาจของพวกฮูเกอโนท์ สันตะปาปาก็ทรงทำเหรียญที่ระลึก และโรมมีการจุดไฟฉลองถึง ๓ คืน แต่ชาวฝรั่งเศสไม่เห็นด้วยกับการกระทำครั้งนี้ และนักเขียนทั้งหลายเปลี่ยนจากการโจมตีพวกกีสมาโจมตีพระนางแคธรินแทน และพระเจ้าอีวานผู้ร้ายกาจ (Evan the Terrible) แห่งรัสเซียก็ทรงเขียนมาประท้วง

ข้าพเจ้าใคร่จะยุติการบรรยายถึงเหตุการณ์ตอนนี้ เพราะมีผู้เอาไปแต่งเป็นหนังสือบ้าง ทำภาพยนตร์บ้างหลายครั้งแล้ว แต่ใครจะกล่าวถึงบันทึกของเจ้าหญิงมาร์กาเรตผู้ซึ่งทรงสมรสกับเฮนรีแห่งนาวาร์ใหม่ ๆ และเป็นผู้ทรงเห็นเหตุการณ์นี้ด้วยพระองค์เอง “สำหรับข้าพเจ้า” เจ้าหญิงทรงบันทึกถึงเรื่องการตระเตรียมแผนการประหารหมู่ “ไม่มีใครบอกสิ่งใดเลย แต่ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่าทุกคนกระวนกระวาย พวกฮูเกอโนท์ก็หมกกำลังใจเพราะเพิ่งค้นพบ

แผนการที่จะเอาชีวิตโคลิญญี พวกก็สก็เกรงว่าตนจะถูกแก้แค้นเพราะเป็นผู้วางแผนการ พวก
ชูเกอโนท์ไม่ไว้ใจข้าพเจ้าเพราะเห็นข้าพเจ้าเป็นคาทอลิก พวกคาทอลิกก็สงสัยข้าพเจ้าในฐานะ
เป็นชายาของกษัตริย์แห่งนาวาร์ผู้ซึ่งเป็นชูเกอโนท์ ดังนั้นจึงไม่มีใครกล้าบอกสิ่งใดแก่ข้าพเจ้า”
ส่วนวันที่เกิดการฆ่าฟัน เจ้าหญิงทรงบันทึกว่า “ค่าวันหนึ่งในงานเลี้ยงซึ่งเสด็จแม่เป็นผู้จัดขึ้น
ข้าพเจ้านั่งอยู่กับพี่หญิงแห่งลอร์เรนผู้ซึ่งดูท่าทางมีทุกข์ เมื่อเสด็จแม่เห็นข้าพเจ้าก็ทรงสั่งให้
ข้าพเจ้าไปนอน หลังจากที่ข้าพเจ้าได้ถวายค่านับเสด็จแม่แล้ว พี่หญิงก็จับแขนข้าพเจ้าและ
กันแสงพร้อมกับตรัสว่า ‘เพื่อเห็นแก่พระเจ้าอย่าไปนอนเลย’ ข้าพเจ้าตกใจ เสด็จแม่ก็รีบมาก
เมื่อทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้น และทรงเรียกพี่หญิงไปเฝ้าและห้ามไม่ให้บอกอะไรแก่ข้าพเจ้าทั้งสิ้น
พี่หญิงทรงเถียงว่าเป็นการผิดที่จะปล่อยให้ข้าพเจ้าเสี่ยงเช่นนั้น เพราะถ้า พวกนั้น ค้นพบ
ความจริงก็จะต้องแก้แค้นด้วยการลงโทษข้าพเจ้า เสด็จแม่รับสั่งว่า ถ้าพระเจ้าโปรด ข้าพเจ้า
คงไม่ได้รับอันตราย และอย่างไร ๆ เสียข้าพเจ้าก็ต้องไป เพราะมิฉะนั้นอาจจะทำให้เกิดการ
สงสัยและแผนการจะล้มเหลว ข้าพเจ้าเห็นได้ว่าทั้งสองโต้เถียงกันอย่างรุนแรง แต่ข้าพเจ้าก็
ไม่เข้าใจว่าทรงเถียงกันด้วยเรื่องอะไร ในที่สุดเสด็จแม่ทรงสั่งอย่างโกรธ ๆ อีกครั้งหนึ่งให้
ข้าพเจ้าไปนอน พี่หญิงทรงกันแสงและกล่าวอำลาข้าพเจ้า แต่ไม่กล้ารับสั่งอะไรอีก สำหรับ
ตัวข้าพเจ้าก็เห็นแต่เพียงว่ามีการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง แต่ก็ไม่เข้าใจอะไรมากไปกว่านั้น และ
นึกไม่ออกว่าจะต้องมีสิ่งใดแล้ว เมื่อถึงห้องนอน ข้าพเจ้าก็สวดขอให้พระเจ้าทรงช่วยปกป้อง
ข้าพเจ้าให้พ้นอันตรายทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบว่าจะมาจากสิ่งใดหรือจากใคร หลังจากนั้นในหลวงสวามี
ข้าพเจ้าก็ให้คนมาตามให้ไปเข้านอน ข้าพเจ้าก็ไปตามรับสั่ง และพบว่าเตียงของพระองค์
ล้อมรอบด้วยพวกชูเกอโนท์หลายคน ซึ่งข้าพเจ้าไม่รู้จักเพราะเพิ่งแต่งงานได้ไม่กี่วัน ตลอด
ทั้งคืนพวกนี้มีได้พูดถึงอะไรนอกจากถึงแผนการที่มีคนคิดฆ่าโคลิญญี และในที่สุดก็ตกลงกัน
ว่า ทันทึที่สว่างพวกนี้จะไปทูลขอความยุติธรรมจากในหลวง คือ พระเจ้าชาร์ลส์ให้ลงโทษ
เฮนรีแห่งกิส และถ้าพระองค์ปฏิเสธพวกเขา ก็จะจัดการเอง ส่วนข้าพเจ้าไม่สามารถลืมน้ำพระ
เนตรของพี่หญิง และไม่กล้าหลับ เพราะจำคำเตือนของพี่หญิงได้ทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบว่าหมาย
ความว่าอย่างไร คืนนั้นทั้งคืนข้าพเจ้าไม่ได้หลับเลย เข้าตรูวันรุ่งขึ้น พระสวามีของข้าพเจ้า
รับสั่งว่าพระองค์จะไปทรงเล่นเทนนิสจนกว่าในหลวง (ชาร์ลส์) จะตื่นบรรทม และพระองค์
จะไปทูลขอความยุติธรรมทันที แล้วพระองค์ก็เสด็จออกจากห้องบรรทมพร้อมด้วยบริวาร
ทั้งหมด เมื่อข้าพเจ้าเห็นว่าสว่างแล้ว และคิดว่าอันตรายที่พี่หญิงเตือนคงจะผ่านพ้นไปแล้ว
ประกอบกับข้าพเจ้ารู้สึกง่วง จึงบอกให้พี่เลี้ยงปิดประตูเพื่อจะได้นอนอย่างสงบ ชั่วโมงหนึ่ง
ต่อมาขณะที่ข้าพเจ้ากำลังหลับสนิท ก็มีคนมาเคาะประตูและตะประตูอย่างแรงพร้อมกับ
ตะโกนเรียก “นาวาร์ นาวาร์” พี่เลี้ยงคิดว่ามันเป็นพระสวามีจึงรีบไปเปิดประตู และพบว่าผู้เรียก
คือ เมอซิเออร์ เดอ เลอรอง (M. de Leran) ซึ่งถูกแทงที่ข้อศอกและที่แขนกำลังถูกทหารอีก
๔ คนไล่ตามเข้ามาในห้อง เพื่อเป็นการช่วยชีวิตของตัวเองไว้ ชายผู้นั้นกระโดดขึ้นมานบน

เตียงและกอดข้าพเจ้าไว้ ข้าพเจ้าก็รีบวิ่งหนีไปหลังเตียง และชายผู้นั้นก็เอาข้าพเจ้าเป็นที่กำบัง ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักชายผู้นั้นมาก่อน และก็ไม่มีใครบอกรายว่าเขาคิดใจมาลวนลามข้าพเจ้าหรือว่า พวกทหาร ๔ คนนั้นจะทำร้ายเขาหรือข้าพเจ้าจริง ๆ เราทั้งคู่ร้องด้วยความตกใจพอ ๆ กัน แต่ในที่สุดขอขอบคุณพระเจ้า เมอซีเออร์ เดอ นองซี (M. de Nancy) หัวหน้าของทหารรักษา พระองค์ไพล่เข้ามา และเมื่อเห็นสภาพของข้าพเจ้าก็อดหัวเราะไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่เห็นใจและ สงสารข้าพเจ้า เมอซีเออร์ เดอ นองซี ดูทหาร ๔ คนในฐานะที่ไม่รู้จักลเทศะ และยอมไว้ ชีวิตชายแปลกหน้า และยอมให้ข้าพเจ้ารักษาพยาบาลชายนั้น ข้าพเจ้าจึงให้เขานอนบนเตียง และจัดการตกแต่งบาดแผลให้ดีขึ้น แล้วข้าพเจ้าก็มาเปลี่ยนเสื้อผ้าเพราะเบื่อนเลือดชายแปลกหน้า เมอซีเออร์ เดอ นองซี เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงเรื่องที่เกิดขึ้น และบอกว่าพระสวามีของข้าพเจ้า กำลังเจรจายู่กับในหลวงและไม่มีอันตรายแล้ว เขาพาข้าพเจ้าไปยังห้องพี่ชายซึ่งกว่าข้าพเจ้า จะไปถึงก็อยู่ในสภาพที่เกือบตายมากกว่าเป็น เพราะเมื่อข้าพเจ้าออกมาที่ระเบียงซึ่งมีประตู ทุกบานเปิดอยู่ มีชายผู้หนึ่งชื่อ บูร์ส (Bourse) กำลังพยายามวิ่งหนีทหาร ๒-๓ คนที่ไล่ตาม มา แต่ในที่สุดก็ถูกแทงด้วยดาบประมาณ ๓ ก้าวห่างจากข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นลมล้มลง ใน อ้อมแขนของเมอซีเออร์ เดอ นองซี และคิดว่าดาบที่พุ่งนั้นถูกเรา ๒ คน เมื่อข้าพเจ้ารู้สึก ค่อยยั้งชั่วจึงได้เดินต่อไปยังห้องพี่ชาย ขณะที่อยู่ที่นั่น เมอซีเออร์ เดอ มัวซอง และ อาร์มาญัก (M. de Moissans and Armagnac) คนสนิทของพระสวามีข้าพเจ้าเข้ามาหาข้าพเจ้า และขอ ร้องให้ข้าพเจ้าช่วยชีวิตไว้ ข้าพเจ้าจึงวิ่งไปคุกเข่าต่อหน้าในหลวงและเสด็จแม่ และขอให้ไว้ ชีวิตชายทั้งสอง ซึ่งก็เป็นผลสำเร็จ”

๖

ผลของการประหารหมู่

ได้กล่าวว่าการประหารหมู่เซนต์บาร์โธโลมิว เปลี่ยนสภาพต่างๆโดยสิ้นเชิง ผลที่ตาม มาเป็นสิ่งแรกก็คือ การจัดตั้งสันนิบาตขึ้น คือพวกโปรเตสแตนท์จัดตั้งสันนิบาตพวกคาลวินิสต์ (Calvinist League) เพื่อเป็นการป้องกันตัว พวกคาทอลิกก็จัดตั้งสันนิบาตคาทอลิก (Catholic League) และโดยที่พวกวางแผนการฆ่ามิได้คาดไว้ พวกที่ไม่ชอบความรุนแรงก็ตั้งเป็นพวก ขึ้น คือ พวกเป็นกลาง (Party of Moderates) มีชื่อว่า โปลิติก (Politique) ผู้ซึ่งต้องการให้ ประเทศกลับไปใช้นโยบายอะลุ่มอล่วยของ เดอ โลปีตาล และการประชุมบัวซี

ระยะที่สองของสงครามซึ่งเปิดฉากขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๗๐ (คือรวมสงครามครั้งที่ ๔, ๕, ๖, ๗) ในตอนต้นพวกฮูเกอโนท์เป็นฝ่ายได้เปรียบ เพราะจากสัญญาสงบศึกสุภาพบุรุษ (Peace of Monsieur) ซึ่งทำในปี ค.ศ. ๑๕๗๖ พวกนี้ได้รับอิสรภาพหลายอย่าง คือ สามารถสวมมณฑล

บูชาได้โดยเสรีทั่วไปนอกจากในปารีส ได้เมือง ๘ เมืองอยู่ในปกครองซึ่งสามารถสร้างบ้อมปราการได้ตามใจชอบ และศาล ๘ ศาลจะต้องมีผู้พิพากษาเป็นคาถาวินิสต์ครึ่งหนึ่ง แต่สภาทั่วไปที่ประชุมในปีนั้นวิตกว่า การยินยอมดังกล่าวจะทำให้พวกต่างศาสนาซึ่งเป็นชนส่วนน้อยมีกำลังทางการเมืองมากเกินไป จึงสนับสนุนให้พวกคาทอลิกรบต่อไป และในปี ค.ศ. ๑๕๗๗ เมื่อมาทำสัญญาสงบศึกแบร์เจอร์ (Peace of Bergerac)^๕ กันใหม่ การยินยอมหลายอย่างก็ถูกละทิ้งไป

ในระยะที่ ๒ ของสงครามนี้ คือในปี ค.ศ. ๑๕๗๔ เฮนรีที่ ๓ โอรสองค์ที่ ๓ ของพระนางแคธรินและเป็นผู้ที่ได้รับความนิยมจากประชาชนน้อยที่สุดขึ้นครองราชย์ การที่พระองค์ทรงเคยไปเป็นกษัตริย์โปแลนด์มาครั้งหนึ่งมิได้ทำให้พระองค์ทรงรู้เรื่องกรปกครองมากขึ้น ตรงกันข้าม กลับทำให้ราชสำนักซึ่งเป็นอิตาเลียนอยู่แล้วกลายเป็นต่างชาติมากขึ้น และในเวลานั้นกษัตริย์ที่มีรสนิยมแบบฝรั่งเศสเท่านั้นที่จะช่วยกู้สถานการณ์ของฝรั่งเศสไว้ได้

ในปี ค.ศ. ๑๕๘๔ ซึ่งกำลังเป็นปีคับขัน ดยุกแห่งองจู (Duke of Anjou) รัชทายาทสิ้นพระชนม์ลง ตำแหน่งรัชทายาทจึงตกอยู่กับเฮนรีแห่งนาวาร์หัวหน้าพวกฮูเกอโนท์ ถึงแม้พระองค์จะทรงเป็นผู้มีความสามารถและเก่งกล้า แต่พระองค์เป็น โปรเตสแตนต์ และการที่กษัตริย์องค์ต่อไปจะเป็นโปรเตสแตนต์เปรียบเสมือนโรคเรื้อนที่น่ารังเกียจในสายตาของพวกคาทอลิก เฮนรีแห่งกิสจึงสามารถจัดตั้งพรรคพวกคาทอลิกขึ้นเป็นสันนิบาตได้อีก และได้วิ่งเต้นจนได้โองการจากสันตะปาปาประกาศเพิกถอนสิทธิขึ้นครองราชย์ของเฮนรีแห่งนาวาร์ และตั้งสังฆราชแห่งบูร์บองเป็นรัชทายาทแทน ไม่เข้าสันนิบาตที่ตั้งขึ้นก็เข้มแข็งพอที่จะบังคับให้กษัตริย์ทำอะไรได้ตามใจชอบ พระองค์ทรงยินยอมเนรเทศเสนาบดีที่เป็นโปรเตสแตนต์ทุกคนออกจากตำแหน่ง ห้ามพวกโปรเตสแตนต์รับราชการ และทรงให้ “เมืองลี้ภัย” (Cities of Refuge) ๘ เมืองแก่พวกคาทอลิกเพื่อให้สมคูลกับอำนาจที่พระองค์ได้ทรงมอบให้แก่พวกโปรเตสแตนต์

ฉะนั้น ระยะที่สามของการสู้รบ (ซึ่งเปิดฉากด้วยสงครามครั้งที่ ๘) ซึ่งกินเวลาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๘๕ ถึง ค.ศ. ๑๕๘๘ เป็นการแข่งขันระหว่างเฮนรีที่ ๓ ร่วมกับสันนิบาตฝ่ายหนึ่งกับเฮนรีแห่งนาวาร์อีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งสองฝ่ายต่างก็เรียกร้องให้อังกฤษและสเปนเข้ามาช่วยอีก และสงครามคูประหนึ่งว่าจะเกี่ยวพันกับทุกประเทศในยุโรปที่เป็นโปรเตสแตนต์และคาทอลิก

แต่ไม่ช้าเหตุการณ์ก็เปลี่ยนไปอีก คือ ในปี ค.ศ. ๑๕๘๘ เฮนรีที่ ๓ ทรงวิงวอนในอำนาจของเฮนรีแห่งกิสซึ่งกำลังเพิ่มพูนขึ้นทุกเมื่อ ได้ทรงวางแผนการฆ่าเฮนรีแห่งกิสเสียและไปเข้ากับเฮนรีแห่งนาวาร์สู้รบกับสันนิบาตซึ่งยึดปารีสไว้ได้ และในปีต่อมาคือ ค.ศ. ๑๕๘๘ เฮนรีที่ ๓ สิ้นพระชนม์ ทำให้เฮนรีแห่งนาวาร์ทรงกลายเป็นกษัตริย์ที่ถูกต้องของฝรั่งเศส ถึงแม้จะทรงเป็นกษัตริย์ที่ปราศจากราชบัลลังก์ แต่เหตุการณ์นี้ทำให้สถานการณ์เปลี่ยนไป คือ พวกคาทอลิกกลายเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าพยายามแย่งราชบัลลังก์ แทนที่จะเป็นพวกฮูเกอโนท์เหมือน

อย่างเดิม และพวกเป็นกลางก็เริ่มหันมาสนับสนุนพวกโปรเตสแตนต์ เพราะเป็นผู้ที่มีสิทธิถูกต้อง แต่พวกเจ้านายคาทอลิกบางพระองค์ก็ไม่ยอมอะลุ่มอล่วย และพวกคาลวินิสต์ที่สนับสนุนเฮนรีแห่งนาวาร์บางคนก็ไม่พอใจ เพราะสงสัยว่าเฮนรีจะทรงให้พวกคาทอลิกมีเสรีภาพทางศาสนาอย่างที่ทรงให้แก่พวกตน ปารีสอยู่ในสภาพที่ตึงเครียดภายใต้รัฐบาลซึ่งชาวปารีสจัดตั้งขึ้นเอง เช่นเดียวกับปารีสในอีก ๒๐๐ ปี ต่อมา คือปารีสที่ตึงเป็นองค์การอิสระ (Insurrectional Commune) ในปี ค.ศ. ๑๗๙๒

เฮนรีแห่งนาวาร์ต้องทรงใช้เวลาอีก ๔ ปี สำหรับต่อสู้เพื่อราชบัลลังก์และสิทธิของพระองค์ ระยะเวลาที่ทุกข์ทรมานกินเวลาจาก ค.ศ. ๑๕๘๘ ถึง ค.ศ. ๑๕๙๓ พระองค์ทรงมีชัยในการรบ ๒ ครั้ง คือที่อาร์ค และ อิวรี (Arques and Ivry) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย แต่พระองค์ยังไม่สามารถยึดปารีสได้ เพราะสเปนส่งอเล็กซานเดอร์ฟาร์เนสและกองทัพสเปนจากเนเธอร์แลนด์เข้ามายึดครองอยู่ อุปสรรค ๒ อันที่ขัดขวางพระองค์ไม่ให้เข้าปารีส คือ กองทัพต่างชาติและความเชื่อในลัทธิโปรเตสแตนต์ของพระองค์ ดังนั้นทางเดียวที่จะยุติสงครามได้คือ ประกาศพระองค์เป็นคาทอลิก ซึ่งพระองค์ได้ทรงกระทำในปี ค.ศ. ๑๕๙๓

๓

พระเจ้าเฮนรีแห่งนาวาร์

การตัดสินใจพระทัยของเฮนรี นับว่าเหมาะแก่เวลา เพราะสงครามกลางเมืองที่กินเวลาถึง ๓๐ ปีนี้ ได้นำความพินาศมาสู่ประเทศฝรั่งเศสมิใช่น้อย อำนาจของกษัตริย์หมดความศักดิ์สิทธิ์ลง พวกเจ้าเมืองต่าง ๆ ยกฐานะและสร้างอำนาจของตนขึ้นเอง มีกองทัพของตนเอง เก็บภาษีตามใจชอบ และจัดการปกครองของตนเองตามแต่จะเห็นสมควร สถานที่หลายแห่งถูกโจมตีและกลายเป็นสถานที่ร้าง การเพาะปลูกและการค้าต่าง ๆ ต้องหยุดชะงัก นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษผู้หนึ่งให้ข้อสังเกตว่า “พวกเจ้าและขุนนางมากกว่าครึ่งพินาศไป การเงินฝืดเคือง หนี้สินเพิ่มขึ้น ระเบียบวินัยต่าง ๆ ถูกทำลาย ศาสนาก็สูญสิ้น มารยาทต่าง ๆ เสื่อมทราม ความยุติธรรมไม่มีเหลือ และราษฎรต่าง ๆ ก็แตกแยกกัน” (Dallington ๑๕๕๘)

จะเห็นได้ว่าในเวลาฝรั่งเศสควรจะเป็นประเทศที่เข้มแข็งที่สุดประเทศหนึ่ง ฝรั่งเศสกลับกลายเป็นหนึ่งในประเทศที่อ่อนแอที่สุด ความนึกคิดแบบสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาซึ่งไม่มีประเทศใดเหมาะจะเป็นผู้ตีความหมายเท่ากับชาวฝรั่งเศส กลับถูกครอบงำด้วยอิทธิพลต่างชาติ คือความนึกคิดของขบวนการปฏิรูปศาสนา ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ชาวฝรั่งเศสไม่สามารถรับได้โดยสนิทใจ

พระเจ้าเฮนรีแห่งนาวาร์

นับตั้งแต่พระเจ้าเฟอร์ดินานด์ผู้เป็นคาทอลิก (Ferdinand the Catholic) รวบรวมหัวเมืองชายแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือด้วยการรวมเอาแคว้นนาวาร์ของสเปน (Spanish Navarre) เข้ามาไว้ในฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๕๑๒ แล้ว อาณาจักรนาวาร์ก็เป็นเพียงอาณาจักรเล็กๆ บนผืนแผ่นดินฝรั่งเศส บนลาดเขาพีเรนีสตอนเหนือ มีเนื้อที่เพียงไม่กี่ตารางไมล์ แต่อาณาจักรเล็กๆ นี้อยังคงความเป็นเอกราชอยู่ มีราชสำนักและราชตระกูลของตนเองต่างหาก ไอรสริคาแห่งตระกูลคาลเบรต์ (D'Albret) อภิเษกสมรสกับสมาชิกของราชตระกูลต่างๆ ในยุโรป ในอาณาจักรนี้เองที่พระราชมารดาของพระเจ้าเฮนรีประทับและประสูติพระเจ้าเฮนรี พระราชบิดาของพระองค์ คือ แอนโทนี บัวร์บอง (Antony Bourbon) มักไม่ค่อยได้ประทับอยู่ในอาณาจักร เพราะต้องทรงไปสงครามเสมอ บางครั้งพระองค์ก็ทรงส่งข่าวคราวมาทางจดหมายหรือมิฉะนั้นก็ส่งพันธุ์ไม้ดอกมาให้ปลูก ต่อมาพระองค์ทรงเบื่อหน่ายในพระชายา จึงได้เสด็จไปสนทนากับราชสำนักฝรั่งเศส และทรงเปลี่ยนศาสนาเป็นคาทอลิก และทรงได้รับฉายาว่า “แอนโทนีผู้ไม่ตกอับ” (Weathercock Antony) พระราชมารดาของพระเจ้าเฮนรี คือ ชาน คาลเบรต์ (Jeanne D'Albret) ทรงถือลัทธิโปรเตสแตนต์แต่ปนด้วยความนึกคิดแบบสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา และทรงใช้อารมณ์ขันของพระนางทำให้ศาสนามีรสชาติขึ้น พระนางทรงมีพระทัยดี มีสติสัมปชัญญะที่หนักแน่น และมีพระโอบอ้อมใจ แต่พระนางไม่มีความรู้ในการเลี้ยงทารก และทารก ๒ องค์แรกของพระนางสิ้นพระชนม์เพราะขาดความดูแล เฮนรีทรงเป็นโอรสองค์ที่ ๓ ซึ่งรอดพระชนม์มาได้เพราะพระอัยยิกาเอาไปเลี้ยงไว้เองในชนบทและหาหญิงชานาให้เป็นพี่เลี้ยง สั่งสอนให้เฮนรีทรงภาษาละตินและเทวนิศา เพราะเหตุว่าพระองค์ทรงเติบโตมาด้วยการใช้ชีวิตกลางแจ้งเป็นส่วนมาก พระเจ้าเฮนรีจึงทรงมีพระนิสัยแบบพวกที่ใช้ชีวิตแบบนี้ คือตลอดพระชนม์ชีพ พระองค์ทรงมีความสนใจในสิ่งแฉล้ม และทรงมีพระอิริยาบถง่าย ๆ แบบนักกีฬาทั้งหลาย ทรงได้รับฉายาว่า “เจ้าชายผู้ทรงเสน่ห์” (Charming youth) “พระเกศาของพระองค์ค่อนข้างแดง” ผู้นิยมพระองค์ผู้หนึ่งกล่าวไว้ “แต่ถึงกระนั้นก็ได้ทำให้สตรีทั้งหลายเห็นเป็นข้อเสีย พระพักตร์ของพระองค์ได้ส่วนสัด พระนาสิกกำลังดี ไม่เล็กหรือใหญ่เกินไป พระเนตรหวาน พระฉวีสีคล้ำแต่เกลี้ยงใส และสีพระพักตร์แจ่มใส มีชีวิตชีวาอย่างประหลาด” (Sully)

เมื่อพระองค์มีพระชนม์ได้ ๑๒ พรรษา พระองค์เสด็จไปอยู่ในราชสำนักกระยะหนึ่ง และพระบิดาของพระองค์ทรงมอบหมายให้อยู่ในความดูแลของครูซึ่งเป็นเยซูอิต แต่พระองค์

ก็ทรงนิยมลัทธิของพระมารดามากกว่า และไม่ยอมเปลี่ยนแม้กระทั่งในพิธีเสกสมรส ซึ่งพระองค์ปฏิเสธไม่ยอมฟังมิชซา แต่ตอนหลังพระองค์ทรงเปลี่ยนไปถือคาทอลิกถึง ๒ ครั้ง คือครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๕๗๒ เพื่อช่วยชีวิตของพระองค์เอง และในปี ค.ศ. ๑๕๙๓ เพื่อช่วยประเทศบ้านเมือง แต่ความจริงแล้ว พระองค์มิได้ทรงเลื่อมใสศานานิกายหนึ่งนิกายใดจริงจังกักตลอคจนสิ้นพระชนม์

พระชายาของพระองค์ เจ้าหญิงมาร์กาเรตทรงเป็นสตรีที่ฉลาด มีพระอารมณัชนั ดังเราให้เห็นจากบันทึกเกี่ยวกับวันเซนต์บาร์โธโลมิวของพระนางแล้ว ทั้ง ๒ พระองค์น่าจะ ทรงเข้ากันได้เป็นอย่างดี แต่ปรากฏว่าชีวิตวิวาห์ไม่ค่อยจะราบรื่นนัก เพราะพระเจ้าเฮนรี่ทรง เป็นนักรักที่แก่ไม่หาย และพระนางมาร์กาเรตก็ทรงแก้แค้นในการที่ถูกทอดทิ้ง เมื่อพระนาง ไม่สามารถมีพระโอรส พระเจ้าเฮนรี่ก็ทรงหย่าขาดจากพระนาง และทรงสมรสใหม่กับพระ นางมารี เดอ เมดิชี (Mary de Medici) ซึ่งกลายเป็นพระมารดาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ เจ้า หญิงมาร์กาเรตทรงเผชิญสถานการณ์อย่างสงบ และทรงใช้ชีวิตแบบเงียบ ๆ จนสิ้นพระชนม์

๒

เฮนรี่แห่งนาวาร์ในฐานะนักรัก และผู้นำ

พระเจ้าเฮนรี่แห่งนาวาร์ทรงเป็นทั้งนักรัก ผู้นำ และรัฐบุรุษที่เรื่องนาม บทรักของ พระองค์รุนแรงเช่นเดียวกับการรบ พระองค์ทรงมี "ความรัก" ๖๔ ครั้ง จดหมายรักหลายฉบับ ของพระองค์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในจดหมายต่าง ๆ ประมาณหมื่นฉบับ ถูกนำมาตีพิมพ์ และแต่ ละฉบับมีใจความ และลักษณะเป็นแบบของพระองค์เองทั้งสิ้น ฉบับที่จะนำมาลงให้ เห็นเป็นตัวอย่างนี้ เป็นฉบับที่พระองค์ทรงเขียนถึงคองเตส เดอ ลา โรช-กูยาร์ (Countess de la Roche-Guyar) ในปี ค.ศ. ๑๕๙๐

“ที่รักของฉัน เราเขียนจดหมายนี้ก่อนวันประจัญบาน ๑ วัน โชคชะตาทั้งหมดอยู่ใน พระหัตถ์ของพระเจ้า เพราะพระองค์ได้ทรงประกาศแล้วว่าผลของมันควรจะเป็นอย่างไร ความประสงค์ของพระองค์ก็เพื่อให้เป็นการยกเกียรติคุณของพระองค์ และเพื่อความร่มเย็น เป็นสุขของประชาชนของเรา ถ้าหากเราพ่ายแพ้ในการรบ เธอจะไม่ได้เห็นเราอีก เพราะเรา ไม่ใช่เป็นคนที่จะวิ่งหนีเอาตัวรอดหรือล่าถอย แต่เราใคร่ขอบอกเธออย่างหนึ่งว่า ถ้าหากเรา ตาย ความคิดก่อนความคิดสุดท้ายของเราคือความคิดถึงเธอ และความคิดสุดท้ายคือการ คิดถึงพระเจ้าซึ่งเราจะขอให้ทรงคุ้มครองเราทั้งสอง จดหมายที่ลงวันที่วันสุดท้ายของเดือน สิงหาคมนี้ เขียนโดยมือของชายซึ่งเคยจุมพิตมือเธอ และเป็นช่วงเวลาใช้ที่ต่ำต้อยของเธอ”

พระเจ้าเฮนรี่ทรงมีวิถีเขียนที่ธรรมดา ๆ เช่นเดียวกับการดำเนินงานของพระองค์ คือ

พระองค์ทรงหมกมุ่นอยู่ในความคิดได้ครั้งละอย่างเดียว และในสตรีได้ครั้งละหนึ่งคน แต่พระองค์มักจะเปลี่ยนทั้ง ๒ สิ่งนี้อยู่เสมอ

การที่พระองค์ทรงสามารถตัดพระทัยไม่ให้ผูกพันกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้อย่างเด็ดขาด ทำให้พระองค์เป็นผู้นำในอุคมคติ “พระองค์ทรงขจัดศัตรูต่าง ๆ ได้มิใช่โดยความสามารถแบบทหารหรือรัฐบุรุษแต่อย่างเดียว แต่อาศัยคุณลักษณะที่มีเสน่ห์ซึ่งหาผู้เปรียบได้ยากในบรรดากษัตริย์ด้วยกัน เป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งด้วย” (Acton)

คงจะเห็นได้จากรูปเขียนของพระองค์ท่านที่แสดงให้เห็นพระนาสิกที่งุ้มเป็นขอ พระมัสสุที่แสดงถึงความห้าวหาญ และพระเนตรที่คมวาว หรือคงจะเห็นได้จากจดหมายต่าง ๆ ของพระองค์ซึ่งน่าอ่านเท่า ๆ กับจดหมายรัก เช่น “อย่าลืมเอาเงินทั้งหมดที่มีอยู่มาให้เรา เพราะเราไม่เคยต้องการเงินครั้งใดมากเท่าครั้งนี้เลย และเรายังไม่รู้ว่าจะเมื่อไรหรือที่ไหน หรืออาจไม่มีวันเลยที่เราจะใช้คืนได้ แต่เราสัญญาจะให้เกียรติยศชื่อเสียงอย่างยิ่งใหญ่ และนอกจากนั้น ความจริงเงินไม่มีความหมายสำหรับสุภาพบุรุษเช่นเรา ๆ” หรือจากสุนทรพจน์ที่พระองค์ทรงกล่าวในสนามรบที่คูเตรส์ (Courtrais) “ไม่มีใครในที่นี้จะต่ำต้อยเกินไปที่จะขี่ม้าศึกเข้าประจัญบาน หรือต่ำต้อยเกินไปที่จะเสิร์ฟอาหารด้วยจานเงิน” หรือสุนทรพจน์ที่อิวรี (Ivry) “เพื่อนทั้งหลาย พระเจ้าเข้าข้างเราแล้ว นั่นคือศัตรูของพระองค์และของเรา และนี่คือกษัตริย์ของท่าน ถ้าท่านต้องสูญเสียธงของท่าน จงตามชนนกลีชาวของเรา มา แล้วท่านจะพบทางไปสู่ชัยชนะและเกียรติยศ” (Willert) จะเห็นได้ว่าไม่เป็นของประหลาดเลยที่บุรุษผู้นี้จะเป็นที่ชื่นชมของบรรดามิตรสหาย และเป็นผู้ที่ชาวฝรั่งเศสยึดถือเป็นวีรบุรุษในอุคมคติ

๓

นโยบายทางศาสนา และโองการแห่งเมืองนังท์

เฮนรีมิได้ทรงเป็นแต่หัวหน้าที่พวกยูเกอโนท์ต้องการสำหรับเรียกร้องอิสรภาพเท่านั้น แต่ยังทรงเป็นรัฐบุรุษที่เหมาะสมสำหรับจะสถาปนาประเทศฝรั่งเศสให้กลับไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองหลังจากสงครามศาสนาแล้วด้วย พระองค์ทรงกระทำด้วยวิธี ๓ วิธี คือ การอะลุ่มอล่วยทางศาสนา การปกครองแบบอัตตาธิปไตย แต่ด้วยความยินยอมของประชาชน และนโยบายที่เข้มแข็งทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ประการแรก คือการประนีประนอมทางศาสนา ในเรื่องนี้เราจำเป็นจะต้องเข้าใจถึงสิ่งที่เฮนรีทรงกระทำสำเร็จ และสิ่งซึ่งพระองค์ทรงประสบความสำเร็จ ความเชื่อถือทางศาสนาที่พระองค์มีอยู่เพียงเล็กน้อย เป็นแบบโปรเตสแตนต์ที่พระองค์ทรงละทิ้งมากกว่าคาทอลิกที่พระองค์ทรงเปลี่ยนมานับถือ แต่ที่แท้จริงแล้ว ความเชื่อในศาสนาของพระองค์เป็นแบบที่

นักเขียนนอกซฟวร์คผู้หนึ่งเรียกว่า “ศาสนาของผู้ประพาศิตีทั้งหลาย” มากกว่า ครึ่งหนึ่ง เฮนรีทรงเขียนไว้ว่า “ศาสนาของเราคือความเชื่ออย่างจริงจังในความรู้สึกผิดชอบของตน และเป็นศาสนาของผู้กล้าหาญและคนดีทั้งหลาย” พระองค์มิได้สนใจในศาสนาмаกไปกว่าพระเจ้าวิลเลียมผู้เงียบขรึม (William the Silent) ถ้าพระองค์จะทรงยึดถือหลักเกณฑ์ใดในการวางนโยบาย หลักเกณฑ์นั้นเป็นเรื่องทางการเมืองมิใช่เรื่องของศาสนา ทรงถือว่าหน้าที่ของพระองค์ท่านต่อประเทศฝรั่งเศสสำคัญกว่าหน้าที่ต่อศาสนา พระองค์ทรงเปลี่ยนไปเป็นคาทอลิกก็เพื่อประเทศฝรั่งเศส และสุดท้ายเกือบจะเกลียดพวกฮูเกอโนท์ก็เพราะประโยชน์ของประเทศฝรั่งเศสอีกเช่นกัน ดังที่สังฆราชริเชอลิเออ รัฐบุรุษที่ดำเนินนโยบายต่อจากพระองค์เขียนไว้ว่า “พระเจ้าเฮนรีทรงรับกับมเหสีว่า ตอนแรกที่พระองค์ทรงเปลี่ยนเป็นคาทอลิกนั้นก็เพื่อที่จะรักษามงกุฎไว้ แต่ต่อมาโดยเฉพาะหลังการประชุมที่ฟองเทนโบล (Fontainebleau)^๑ ในปี ค.ศ. ๑๖๐๐ แล้ว พระองค์ทรงเกลียดพวกฮูเกอโนท์เพราะเหตุผลทางการเมือง และหลายครั้งที่พระองค์ทรงบอกแก่มเหสีว่า พวกฮูเกอโนท์คือศัตรูของประเทศ และวันหนึ่งจะเป็นอันตรายแก่โอรสของพระนาง (คือ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓) ถ้าหากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ จะไม่ทรงรีบปราบปรามพวกนี้เสียก่อน” นี่เป็นเหตุการณ์ปลายรัชกาลพระเจ้าเฮนรีหลังจากที่ได้ทรงลงใช้วิธีอะลุ่มอล่วยทางศาสนากับพวกฮูเกอโนท์ และมีผลสำเร็จดีเพียงบางส่วน แต่นโยบายการปกครองของพระองค์คงอยู่เช่นเดิมตลอดรัชกาล คือเป็นนโยบายที่พระองค์ทรงประกาศแก่ปาเลมองต์แห่งปารีส (Paris Parlement) ในปี ค.ศ. ๑๕๙๙ “ประเทศเป็นสิ่งที่จะต้องรักษาไว้ และวิธีที่ใช้ ได้ผลจะต้องเป็นวิธีสันติ ความแตกต่างระหว่างคาทอลิกและฮูเกอโนท์จะต้องหมดไป และทุกคนจะต้องทำตนเป็นคนฝรั่งเศสที่ดี”

ดังนั้นจึงเป็นที่เห็นได้อย่างเด่นชัดว่า โองการแห่งเมืองนังท์ (Edict of Nantes) ซึ่งพระองค์ทรงประกาศใช้ในปี ค.ศ. ๑๕๙๘ เป็นผลจากการคำนวณเพื่อประโยชน์ทางการเมืองมากกว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนา การที่พระองค์ประกาศใช้โองการนี้ เป็นเพราะเมื่อปีก่อนประกาศ พระองค์ทรงต้องการตีเมืองอาเมียงส์ (Amiens) ที่ถูกสเปนยึดครองอยู่คืน แต่จะทรงทำไม่ได้ถ้าไม่ได้รับความช่วยเหลือจากพวกฮูเกอโนท์ผู้เรียกร้องให้ประกาศโองการนี้เป็นการแลกเปลี่ยน มิฉะนั้นพวกตนจะกลับไปใช้กำลังรบจนความสงบภายในประเทศอีก

ข้อความในโองการแห่งเมืองนังท์ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระเจ้าเฮนรีทรงมุ่งหมายที่จะใช้สร้างระเบียบเรียบร้อยในทางการเมืองมากกว่าจะทรงคำนึงถึงเรื่องศาสนา โองการนี้เริ่มด้วยอารัมภบทว่า “เพราะเหตุที่บัดนี้พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของได้ทรงเมตตาให้เราได้ปกครองด้วยความสงบมากกว่าแต่ก่อน เราจึงคิดว่าเราควรที่จะใช้อำนาจของเราที่มีอยู่จัดการให้ราษฎรของเราทุกคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเคารพบูชาพระองค์ท่านโดยทั่วถึงกัน และโดยเหตุที่พระองค์ท่านยังไม่โปรดกรุณาให้เราทำการเคารพบูชาพระองค์ท่านภายใต้กรอบของศาสนา

เดียวกัน แต่เพราะเราทุกคนมีความตั้งใจอย่างเดียวกันที่จะแสดงความเคารพบูชาท่าน เรา
ควรที่จะหาทางให้ทุกคนได้ปฏิบัติตามความตั้งใจนั้น โดยไม่ก่อให้เกิดความฉาดฉาดหรือความ
ยุ่งยากในหมู่พวกเรา” ตอนท้ายของโองการนี้เป็นคำขอร้องให้ชาวฝรั่งเศสทุกคนให้ความ
ร่วมมือ “รองลงไปจากการปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อพระเจ้าและต่อเราแล้ว ขอให้ทุกคน
ปฏิบัติตามโองการนี้เพื่อจะได้เป็นรากฐานของความสามัคคีที่จะยังให้เกิดความสงบเรียบร้อย
และการฟื้นฟูให้ประเทศฝรั่งเศสกลับไปสู่ความรุ่งเรืองเช่นเดิม”

โองการนี้จะทำให้ความมุ่งหมายนี้บรรลุผลสำเร็จได้อย่างไร โองการนี้ประกาศให้ลัทธิ
คาทอลิกเป็นศาสนาที่เป็นทางการของประเทศฝรั่งเศส และสถาปนาสถานที่ทางศาสนาของ
คาทอลิกประมาณ ๒,๐๐๐ แห่งที่ถูกทำลายไปในระหว่างสงครามศาสนาขึ้นมาใหม่ สำหรับพวก
ฮูเกอโนต์ โองการแห่งเมืองน็องท์ให้เสรีภาพในการถือศาสนา และอนุญาตให้จัดพิธีทาง
ศาสนาตามความเชื่อของตนได้ตามสถานที่ที่กำหนดไว้ และตามข้อแม้ที่กำหนดไว้ พวกนี้
จะมีสิทธิทัดเทียมกับพวกคาทอลิกในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาในโรงเรียน วิทยาลัย
และโรงพยาบาล ทั้งยังมีสิทธิพิมพ์หนังสือขึ้นเอง ตลอดจนสั่งสอนลัทธิของตนให้แก่บุตร
หลาน และเพื่อป้องกันความอยุติธรรมอันอาจมีขึ้นได้ ทางทางได้จัดตั้งศาลขึ้นเป็นพิเศษ มีผู้
พิพากษาเป็นคาทอลิกครึ่งหนึ่งและโปรเตสแตนต์ครึ่งหนึ่ง เพื่อเป็นการคุ้มครองพวกฮูเกอโนต์
พวกนี้ได้รับอนุญาตให้มีการประชุม (Synods) เพื่อจัดวางกฎเกณฑ์ของตนเองได้ และยังมี
สิทธิที่จะใช้เมืองประมาณ ๑๐๐ เมืองเป็น “เมืองลี้ภัย” ในระยะเวลาที่กำหนดให้

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีได้เป็นเสรีภาพที่สืบเนื่องมาจากทฤษฎีของการประนีประนอม แต่
เป็นการอะลุ่มอล่วยที่เหมาะสมที่สุดที่พวกคาทอลิกจะยอมให้ และพวกโปรเตสแตนต์จะยินดี
รับได้ในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติในผืนแผ่นดินเดียวกัน แต่โองการนี้มีได้เป็นเพียงข้อ
ตกลงชั่วคราวอีกอันหนึ่งในบรรดาข้อตกลงเป็นจำนวนมากที่ทำขึ้นในระหว่างสงคราม ทั้งนี้
เพราะเวลาที่ทำนั้น การรบก็สิ้นสุดลงแล้ว และต่างฝ่ายต่างก็ไม่ต้องการเริ่มต้นอีก และโองการ
นี้ให้ถือเป็น “สิ่งที่มีผลตลอดกาลและจะละเมิดมิได้” เท่าที่ปรากฏ โองการนี้มีผลอยู่ตลอด
รัชสมัยของพระเจ้าเฮนรี และคงอยู่ในรูปที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขบ้างต่อไปอีก ๗๐ ปี หลังจากที่
พระองค์สิ้นพระชนม์ไปแล้ว แต่ตลอดเวลาที่ยังมีผลอยู่ พวกคาทอลิกซึ่งมีเป็นจำนวนมาก
มิได้ปฏิบัติตามอย่างบริสุทธิ์ใจ และประชาชนทั่ว ๆ ไปก็ยังไม่รู้สึกสบายใจนัก และโองการนี้
จะหมกความศักดิ์สิทธิ์ลงเมื่อฝรั่งเศสมีกษัตริย์ที่เข้าพระทัยผิดไปว่า ความสามัคคีและความ
เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในหมู่ประชาชน จะมีได้ก็ต่อเมื่อประชาชนทั้งประเทศมีความเชื่ออย่าง
เดียวกันและทรงถือความเชื่อทางศาสนาเป็นใหญ่กว่าความมั่งคั่งของประเทศ แต่ก่อนที่เวลานั้น
จะมาถึง โองการอันนี้ทำให้ฝรั่งเศสเป็นประเทศเดียวในยุโรป (ยกเว้น The United Provinces
และแคว้นบางแคว้นในสวิส) ที่ประชาชนไม่ต้องถือศาสนาเดียวกับประมุข และทำให้
ฝรั่งเศสเกือบตลอดคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ อยู่มาได้อย่างสันติปราศจากความยุ่งยากทางศาสนา

ซึ่งจะเป็นสาเหตุที่ทำให้อังกฤษอ่อนแอลง และเยอรมนีย่อยยับ และยังให้กำเนิดหลักการ
ซึ่งแม้แต่ปฏิกริยาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ก็สายเกินไปที่จะลบล้าง คือหลักที่ว่า “ศาสนาที่
เสรีในประเทศที่เสรี” (A free Church in a free State)

๔

ในฐานะกษัตริย์

ความเป็นรัฐบุรุษของพระเจ้าเฮนรี ปรากฏให้เห็นอีกในวิธีการปกครอง พระองค์ทรง
มีความเชื่อในการปกครองแบบอัคราธิปไตย แต่เป็นอัคราธิปไตยชนิดที่ได้รับความยินยอม
และความร่วมมือจากประชาชน พวกเสนาบดีของพระองค์ตั้งแต่แรกประกอบด้วยผู้ที่มาจาก
กลุ่มต่าง ๆ กัน พระองค์ทรงใช้วิธีเดียวกับที่นโปเลียนทรงใช้หลังจากปฏิวัติ คือ ทรงใช้ทุกคน
ที่มีความสามารถที่พระองค์จะทรงหาได้ โดยมีคำอ้างว่าเป็นพวกใด ดังนั้นข้าราชการของ
พระองค์จึงประกอบไปด้วยพวกคาทอลิก ชูเกอโนท์ แม้กระทั่งสมาชิกของกลุ่มที่ไม่นิยม
กษัตริย์ (anti-monarchical League) ซูลี (Sully) กล่าวว่่า “พระองค์โปรดที่จะเปรียบเทียบ
ประเทศฝรั่งเศสกับร้านขายยาแผนโบราณ ซึ่งขายทั้งยาแก้โรคต่าง ๆ ทั้งยาพิษที่แรง และ
พระองค์ทรงเปรียบกษัตริย์เป็นเภสัชกรเก่งกล้า ผู้สามารถใช้ทั้งยาแก้โรคและยาพิษให้ได้
ประโยชน์มากที่สุด”

ไม่มีใครที่จะเข้มงวดเกินพระเจ้าเฮนรีได้เมื่อถึงเวลาจำเป็น เช่นเมื่อบิรอน (Biron)
พระสหายผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้ที่พระองค์ได้เคยช่วยชีวิตมาถึง ๒ หน วางแผนการปลงพระชนม์
พระองค์ถึง ๒ ครั้ง คือ ครั้งหนึ่งร่วมกับสเปน และอีกครั้งหนึ่งกับชาวอิตาเลียน และทั้ง ๒ ครั้งถูกจับ
ได้ ครั้งแรกพระองค์ทรงยกโทษให้ ครั้งที่สองพระองค์โปรดให้ประหาร แต่ตามธรรมเนียมแล้ว
พระองค์ทรงใช้นโยบายเกลี้ยกล่อมมากกว่าใช้กำลัง และโปรดการยินยอมร่วมมือมากกว่าการ
บังคับ ปีหนึ่งพระองค์โปรดให้ทำเหรียญจารึกว่า “จงขึ้นมาโดยไม่ต้องใช้สเปอร์ด” และมีรูป
ฝูงผึ้งบินอยู่รอบ ๆ ราชนิพินที่ไม่มีพิษสำหรับต่อย

เมื่อปาเลม็องต์แห่งปารีสคัดค้านการออกโองการแห่งเมืองนังท์ส พระองค์เรียกพวก
สมาชิกมาที่พระราชวังลูฟวร์ (Louvre) และพระราชทานสุนทรพจน์ซึ่งมีลักษณะเหมือน
สุนทรพจน์ทั้งหลายของพระองค์ “ท่านทั้งหลายเข้ามาพบเราในห้องส่วนตัว และเรา
มิได้มาพูดกับท่านในเครื่องทรงของกษัตริย์อย่างที่บรรพบุรุษของเราเคยทรงกระทำ หรือใน
เครื่องเต็มยศที่มีตาบในมืออย่างที่อกรับราชทูตต่างแดน แต่เราอยู่ในชุดธรรมดาอย่างทั่ว
หน้าครอบครัวจะพึงสวมใส่เมื่อพูดกับพวกบุตรหลาน สิ่งที่เราต้องการพูดกับท่านก็คือเรื่อง
โองการ ซึ่งเราได้ร่างขึ้นเพื่อให้เกิดสันติภาพ เดียวนี้เราก็มีสันติภาพในต่างแดนแล้ว เรา

ต้องการสันติภาพในบ้านเมืองของเราด้วย ท่านทั้งหลายควรจะเชื่อฟังเรา และควรคำนึงถึงตำแหน่งของเรา ถึงหน้าที่ของประชาชนทั้งหลายที่มีต่อเรา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ที่พวกท่านในฐานะสมาชิกของปาเลมองต์พึงมีต่อเรา ถ้าหากบรรพบุรุษของเราเคยได้รับการเชื่อฟังมาแล้ว เราเองควรจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการเชื่อฟังมากกว่า เพราะเราเป็นผู้ก่อตั้งประเทศชาติขึ้น เดียวนี้เราเป็นกษัตริย์และเราจะพูดอย่างกษัตริย์ เราต้องการให้ประชาชนเชื่อฟังเรา จริงอยู่ ความยุติธรรมเปรียบเสมือนแขนขวาของเรา แต่ถ้าแขนขวาเกิดพิการ เรายังมีแขนซ้ายซึ่งใช้กวัดแกว่งดาบได้ จงลงมือออกโครงการอันนี้เสียเพราะเราขอร้องท่านท่านคงจะไม่ยอมทำถ้าหากเราขู่ท่าน แต่ท่านก็จะไม่ได้สิ่งอื่นใดนอกไปจากนั้น จะนั้นจงทำตามที่เราสั่ง หรือจะเรียกว่าขอร้องให้ทำดีกว่า และถ้าท่านทำตามเรา ท่านก็จะไม่ได้ชื่อแต่เพียงว่าทำเพื่อเราอย่างเดียว แต่เพื่อตัวท่านเองและเพื่อสันติภาพของประเทศชาติด้วย” (Malet, Willert)

สุนทรพจน์นี้มีลักษณะเป็นทั้งอย่างแบบของกษัตริย์ และประชาธิปไตยปนกัน หลักการเป็นแบบอังกฤษแต่ใส่อารมณ์แบบฝรั่งเศส เป็นลักษณะกษัตริย์ที่ฝรั่งเศสต้องการแต่หาได้ยาก และมาตามสเตล (Staël) ก็มีผิคนักที่กล่าวว่า เฮนรีนาวาร์ทรงเป็น “กษัตริย์ที่มีลักษณะเป็นฝรั่งเศสมากที่สุดที่ครองราชบัลลังก์ฝรั่งเศส”

๕

ซูลี

กษัตริย์ฝรั่งเศสในระยษนี้ ส่วนมากทรงรู้จักประเทศอื่นมากกว่าประเทศตน และชื่อเสียงในฐานะรัฐบุรุษ (ถ้าหากว่ามี) มักจะเนื่องมาจากนโยบายต่างประเทศ แต่สำหรับพระเจ้าเฮนรีนั้น ความรู้สึกแบบประชาธิปไตย และประสบการณ์ที่พระองค์ทรงเห็นในสงครามศาสนา ทำให้พระองค์ทรงเล็งเห็นว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับประเทศฝรั่งเศสในระยษนี้ คือ เวลาสำหรับรื้อฟื้นและปรับปรุงประเทศใหม่ “ทั้งประเทศฝรั่งเศสและเราต้องการเวลาสำหรับหายใจ” พระองค์ทรงกล่าวในปี ค.ศ. ๑๕๙๓ เมื่อพระองค์ได้ทรงสงบศึกกับต่างชาติด้วยสัญญาแวร์แวงส์ (Treaty of Vervins) และประกันสันติภาพในประเทศด้วยโครงการแห่งเมืองนังทส์แล้ว พระองค์ทรงมอบภารกิจในการจัดการทะนุบำรุงบ้านเมืองให้แก่บุคคลที่ดีที่สุดที่พระองค์ทรงหาได้ และเป็นพระสหายของพระองค์จนตลอดพระชนม์ชีพ คือ แมกซิมิเลียน เดอ เบธูน (Maximilian de Bethune) หรือออสนี (Rosny) หรือเป็นที่รู้จักดีในนามของดยุกแห่งซูลี (The Duke of Sully)

ซูลีเองมีความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวเองอย่างไรบ้าง เราจะเห็นได้จากบันทึกความทรงจำของท่าน ซึ่งเชื่อถือได้ไม่มากนัก “ข้าพเจ้าได้รับพรจากธรรมชาติ” เขาเขียนเอาไว้ “คือมี

ร่างกายที่แข็งแรงพอที่จะตรากตรำทำงานหนัก มันสมองที่สามารถจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ ความสามารถที่จะปฏิบัติกิจการโดยสม่ำเสมอและอย่างประหยัด นอกไปจากนั้นยังมีความต้องการรุนแรงที่จะแสวงหาเกียรติยศและเกียรติคุณ” คนที่ทะนงในตัวเองมักเป็นคนขวานผ่าซาก ฉะนั้นตามความเห็นของริเชอลิเออ ชูลีเป็นผู้ทำให้เฮนรีต้องสูญเสียมิตรสหายหลายคนซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ที่จะทำประโยชน์ให้แก่พระองค์ได้มากกว่าความร่ำรวยอันเนื่องมาจากนโยบายทางเศรษฐกิจของเขา ชูลีเป็นคนเชื่อมั่นในตนเองมากและเป็นคนจริง จึงไม่มีอารมณ์ขัน มีผู้กล่าวว่า “ทุกคืนขณะที่มหาดเล็กห้องบรรทมของพระเจ้าอยู่หัวเล่นพิณบรรเลงเพลงเต้นรำ าวพณฯ ชูลีจะต้องลุกขึ้นเต้นรำคนเดียว สวมหมวกประหลาดซึ่งเขามักจะใส่เวลาประชุมเสนาบดี และพวกบรรดาสหายสนิทก็จะปรบมือให้แก่เขา ทั้ง ๆ ที่เขาเป็นคนกึ่งก้างที่สุกในโลก” (Dallington)

จริงอยู่ ชูลีเต้นรำไม่เป็น แต่เขาเป็นคนที่ทำงานหนัก คือตื่นตั้งแต่ตีสี่ทั้งในฤดูร้อนและฤดูหนาว เตรียมการประชุมต่าง ๆ จากตี ๔ ถึง ๖ โมง และบ่อยครั้งเป็นองค์ประธานในที่ประชุมต่าง ๆ แทนเฮนรีตั้งแต่ ๗ โมง ถึง ๙ โมง หรืออาจถึง ๑๑ โมง ๖ วันในสัปดาห์ ตอนบ่ายเป็นเวลาที่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าพบเพื่อปรึกษาธุรกิจและร้องทุกข์ และในตอนเย็นก็จะมีการประชุมอีก

ภารกิจสำคัญ ๆ ที่ท่านผู้นี้รับผิดชอบ เพราะเป็นเวลาทีเสนาบดีคนเดียวบริหารงานด้านปกครองทั้งหมด คือ ด้านการเงิน การเกษตร อุตสาหกรรม และการค้า

ฝรั่งเศสมีประเพณีว่า เสนาบดีคลังเป็นผู้หาเงินและกษัตริย์ทรงเป็นผู้ใช้ วิถีหาเงินมีอยู่ ๓ วิธี คือ โดยการประหยัดหรือตัดรายจ่ายลง เพิ่มภาษีที่มีอยู่เดิมให้สูงขึ้น และคิดเก็บภาษีชนิดใหม่ขึ้น ชูลีประหยัดด้วยการปฏิเสธไม่ยอมให้มีการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยใด ๆ ทั้งสิ้น แม้กระทั่งของกษัตริย์ ซึ่งนับเป็นการแหวกประเพณี แต่พระเจ้าเฮนรีก็ไม่ทรงรู้สึกลำบากพระทัย เพราะพระองค์ทรงเคยชินกับความจนมาก่อน นอกจากนั้นชูลียังให้มีการทำบัญชีที่ถูกต้อง ถึงแม้ในรายงานเกี่ยวกับเศรษฐกิจของแผ่นดิน ชูลีจะบันทึกความสำเร็จของเขาในด้านนี้เกินความจริงไปบ้าง แต่ความจริงท่านผู้นี้ก็สามารถจำกัดรายจ่ายให้อยู่ในวงเงินที่เขาต้องการ สามารถใช้หนี้ของประเทศทั้งหมดได้ และยังมีเงินเหลือเก็บประมาณปีละล้านลีฟวร์ ภาษีทางตรงที่สำคัญ คือ ภาษีที่เรียกว่า ไตย์ (taille) ซึ่งอาจเปรียบได้กับภาษีรายได้ของเรา นอกเสียจากว่าในบางแห่งเก็บจากที่ดินแทนที่จะเก็บจากรายได้ และผู้ที่ได้รับผลกระทบกระเทือนมากที่สุดคือผู้ที่มียาได้และที่ดินน้อยที่สุด เสนาบดีคลังส่วนมากไม่ชอบภาษีนี้ แต่ก็ไม่มีใครกล้ายกเลิก ชูลีพยายามลดอัตราลง ยกเลิกส่วนที่ยังติดค้างและข้อยกเว้นต่าง ๆ ที่ทำขึ้นตอนสมัยสงคราม ส่วนภาษีทางอ้อมที่สำคัญคือ กาเบล (gabelle) คือการบังคับให้ซื้อเกลือจากรัฐบาลตามราคาที่รัฐบาลจะกำหนดขึ้น ในสมัยชูลีภาษีนี้สูงขึ้น รายได้ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชูลีก็คือ จากโปแลท (Paulette) ซึ่งเป็นของใหม่ คือเป็นเงินที่ได้จากการ

ขายหรือการให้เช่า (lease) ตำแหน่งเป็นเวลา ๙ ปีแก่พนักงานกฎหมายและเจ้าหน้าที่แผนกการคลัง และภายในระยะเวลานี้ ผู้ซื้อหรือผู้เช่ายังมีสิทธิที่จะยกตำแหน่งนั้นให้แก่ทายาทของตนได้ ต่อมาถ้าผู้ใดสามารถจ่ายเงินต่ออายุได้ก็เก็บตำแหน่งนั้นไว้ และเมื่อนาน ๆ เข้าตำแหน่งใหญ่ ๆ ส่วนมากก็กลายเป็นตำแหน่งที่สืบจากบิดามารดาบุตร ในเมื่อผู้ที่มีเงินพอที่จะซื้อตำแหน่งเหล่านี้ได้ส่วนมากเป็นพวกชนชั้นกลาง พวกนี้จึงค่อย ๆ มีอำนาจขึ้นในประเทศ และในที่สุดกลายเป็นอุปสรรคต่อการปกครองแบบออตตาธิปไตยของกษัตริย์และทางศาสนา และยังเป็นอุปสรรคต่อความคิดเห็นแบบประชาธิปไตยของประชาชนธรรมดาอีกด้วย

การเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

“การเลี้ยงสัตว์และการทำงานบนผืนแผ่นดิน” ชูลีเคยกล่าวไว้ “เป็นวิธีการ ๒ อย่างที่จะทำให้ประเทศฝรั่งเศสมั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์” เชนรีเองก็ทรงสนับสนุนการเกษตร เพราะการที่พระองค์ทรงเติบโตมาในชนบททำให้พระองค์ทรงค้นพบว่า ทหารที่ดีที่สุดคือพวกทหารที่มาจากชนบท ถึงแม้พระองค์จะไม่ค่อยมีความรู้ทางด้านเกษตรนัก พระองค์ก็ทรงพยายามศึกษาด้วยการให้คนมาอ่านให้ฟังระหว่างเวลาเสวย และทรงเริ่มปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของพวกชนบท ความยุ่งยากของพวกชาวนาชาวสวนนอกจากจะถูกเก็บภาษีเกินควรแล้ว ก็คือพวกเจ้านายซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินแทนที่จะประทับอยู่ที่ปราสาทของตน และบริหารกิจการในท้องถิ่นที่ตนอยู่อย่างที่เคยปฏิบัติมาในสมัยโบราณ หรืออย่างเจ้านายในอังกฤษยังทรงกระทำอยู่ พวกนี้ส่วนมากกลับนิยมเข้าไปประทับในราชสำนักในปารีส และการที่พวกเจ้านายเหล่านี้ไม่ประทับอยู่ในปราสาทของตนก็ทำให้พวกชาวนาชาวสวนอยู่อย่างมีความสุขสบายขึ้นไม่ ทั้งนี้เพราะพวกชาวนาจจะต้องเป็นผู้เลี้ยงนกพิราบของพวกเจ้านายด้วยข้าวในนาของตน จะเก็บเกี่ยวข้าวไม่ได้จนกว่านกต่าง ๆ ของพวกเจ้านายจะพักไข่เสร็จแล้ว จะทำรั้วกันพวกกวางและหมูป่าก็ไม่ได้ เพราะเป็นสัตว์ที่เจ้านายสงวนไว้สำหรับกีฬาล่าสัตว์ และเมื่อเจ้านายพาพระสหายไปล่าสัตว์ ขบวนการล่าสัตว์ทั้งขบวนการก็จะเหยียบย่ำไปบนต้นข้าวของชาวนาและทำความเสียหายมาก เชนรีพยายามชักชวนให้เลิกการล่าสัตว์แบบนี้ และให้พวกเจ้านายออกมาประทับในปราสาทของตนมากขึ้น พระองค์ทรงปราบปรามพวกทหารนอกประจำการที่ทำการปล้นสะดมอยู่ตามชนบท ทรงห้ามการริบทรัพย์หรือเครื่องมือของพวกชาวนาชาวสวนแทนภาษีที่พวกนี้ไม่มีจะเสีย เมื่อประเทศมีสันติอยู่แล้ว การปฏิรูปนี้ก็ทำให้การปฏิรูปอื่น ๆ พลอยมีหวังขึ้นบ้าง แต่ถึงแม้เชนรีจะได้ทรงปรับปรุงสภาพของพวกชนบทหลายอย่าง แต่พวกนี้ก็ยังไม่มีความสุขไม่ได้ เพราะตราบไตที่พวกนี้ยังต้องเสียพันธะทางการเงินตามแบบระบอบฟิวด์ล (Feudal Dues) และภาษีเก่าต่าง ๆ (ซึ่งพวกนี้ยังต้องเสียอยู่จนกระทั่งการ

ปฏิกิริยาใหญ่) อยู่ พวกชนบทก็จะมีชีวิตอยู่อย่างที่เราเรียกว่าเกือบจะอดที่เดียว และสภาพของพวกนี้เป็นสิ่งที่ถ่วงความเจริญของประเทศชาติอยู่ตลอดเวลา

ในเรื่องเกี่ยวกับการอุตสาหกรรม เฮนรีและซูลีมีความคิดขัดแย้งกัน ซูลีมีความเห็นว่าการสนับสนุนพวกอุตสาหกรรมจะเป็นการบีบคั้นพวกเกษตรกรรม เพราะจะทำให้แรงงานไม่เพียงพอ ส่วนเฮนรีทรงมีความเห็นเช่น โคลแบร์ท (Colbert)^๒ ในสมัยต่อมาว่า ถ้าพวกฝรั่งเศสสามารถทอแพรหรือกำมะหยี่หรือพรมได้เองแทนที่จะต้องซื้อจากอิตาลีอย่างที่กระทำอยู่ ก็จะเป็นการประหยัดเงินของประเทศไว้ได้ นักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่อาจชี้แจงให้เห็นว่าความคิดของทั้ง ๒ ท่านเป็นความคิดที่ผิดด้วยกันทั้งคู่ แต่เฮนรีจะถูกยกย่องและกษัตริย์พระองค์ทรงสนับสนุนให้มีทั้งการรื้อฟื้นพวกอุตสาหกรรมเก่า ๆ และเริ่มอุตสาหกรรมใหม่ ๆ การกระทำของพระองค์เท่ากับเป็นการเตรียมทางไว้ให้โคลแบร์ทดำเนินการต่อไปในระยะ ๕๐ ปีต่อมา

ส่วนการค้านั้นส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการค้าขนานคม และงานชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งของซูลีก็คือ การซ่อมแซมถนนและสะพานซึ่งถูกทำลายในสงคราม เริ่มคิดระบบการชุกคลองขึ้นใช้คือมีแผนการจะชุกคลองเชื่อมแม่น้ำแซนกับแม่น้ำลัวร์ นอกจากนั้นยังมีการเซ็นสัญญาค้าขายกับอังกฤษและตุรกี และถึงแม้ซูลีจะพยายามไม่เข้าไปพัวพันกับการแสวงหาอาณานิคมให้มากนัก และฝรั่งเศสก็ยังไม่มีการขยายเมืองขึ้น หรือการวิวาททางศาสนาที่รุนแรงพอที่จะใช้เป็นข้ออ้างอพยพออกจากประเทศ (เพราะโครงการแห่งเมืองนังท์ส์ทำให้มีการอะลุ่มอล่วยทางศาสนาในฝรั่งเศส) ฝรั่งเศสก็เริ่มขยายไปทางอเมริกาเหนือ คือในปี ค.ศ. ๑๖๐๘ ของเปลง (Champlain) กัปตันคนหนึ่งในราชนาวิกได้ล่องเรือไปตามลำน้ำเซนต์ลอเรนซ์ คือไปตามเส้นทางที่คาร์ตีเอ (Cartier) ได้ไปในปี ค.ศ. ๑๕๓๕ และไปตั้งหลักแหล่งที่ควิเบก และจับจองแคนาดา

๖

แผนการอันไพศาลของพระเจ้าเฮนรี

ซูลีกล่าวไว้ว่า มีพร ๑๐ ประการ ที่เฮนรีทรงอ้อนวอนขอพระเจ้าเสมอ ๆ จนกระทั่ง “ความปรารถนา ๑๐ อย่างของพระเจ้าเฮนรี” เป็นที่รู้จักกันทั่วไป พรทั้ง ๑๐ นี้จะสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายต่างประเทศของพระองค์ ซึ่งเราจะพูดถึงในภายหลัง ความปรารถนา ๑๐ ประการนั้น คือ

- ๑) ความรู้สึกว่าสิ่งใดผิด สิ่งใดถูก และสติปัญญาที่เฉลียวฉลาด
- ๒) ให้มีร่างกายและสติปัญญาที่สมบูรณ์จนตลอดพระชนม์ชีพ

- ๓) ให้ศาสนาที่พระองค์เคยนับถือ (ศาสนาโปรเตสแตนท์) ได้ดำรงอยู่โดยราบรื่น
- ๔) ให้ได้แยกกับพระชายาอย่างเด็ดขาด และขอให้พระองค์ได้พบพระชายาใหม่ที่มีอารมณ์เข้ากับพระองค์ได้ และขอให้มิไอรสที่พระองค์จะสามารถส่งสอนได้ด้วยพระองค์เอง
- ๕) ขอให้ทรงสามารถสถาปนาฝรั่งเศสให้ได้รุ่งเรืองเหมือนเดิม
- ๖) ขอให้รบชนะสเปนและให้ได้แคว้นนาวาร์ของสเปน หรือ ฟลานเดอร์ส และ อาร์ตัวส์
- ๗) ขอให้ได้มีโอกาสรบกับกษัตริย์สเปนด้วยพระองค์เองจนได้ชัยชนะ หรือมิฉะนั้นก็รบกับสุลต่านของตุรกี พระองค์ทรงอิจฉาความมีโชคคี่ของคอนฮวนแห่งออสเตรียอยู่เสมอๆ เพราะเคยมีโอกาสรบกับสุลต่าน
- ๘) ขอให้สามารถทำให้พวกชูเกอโนท์ที่มีความคิดเห็นรุนแรง ซึ่งมีดยุกแห่งบูยอง (Duke of Bouillon) และลาเทรอมุย (La Tremouille) เป็นผู้นำให้กลับรำลึกถึงหน้าที่ต่อประเทศชาติบ้านเมืองให้ได้
- ๙) ขอให้ได้เห็นบุคคล ๒ ท่านที่กล่าวมาแล้ว กับดยุกแห่งเอเปร์นอง (Duke of Epernon) หมกหนทางจนต้องมาวิงวอนขอความเมตตาจากพระองค์
- ๑๐) ขอให้พระองค์ได้ดำเนินแผนการอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ให้สำเร็จ (แผนการนี้คือการตกลงทางศาสนาในยุโรปโดยจะจัดตั้งโครงการคล้ายสันนิบาตชาติขึ้นด้วย)

อะไรคือนโยบายต่างประเทศของพระเจ้าเฮนรี จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๕๕๘ พระองค์ทรงทำสงครามกับสเปน และทำให้ทุกพรรคในฝรั่งเศสรวมกันได้ เพราะเกรงการอ้างสิทธิในราชบัลลังก์ฝรั่งเศสโดยสเปน หลังจากการรบ ๓ ปี ในเบอร์กันดี และแวร์เวงส์ ทั้ง ๒ ก็มาทำสัญญาสงบศึกแวร์เวงส์ (Peace of Vervins)^๓ ในปี ค.ศ. ๑๕๕๘ ซึ่งเน้นถึงข้อความในสัญญาคาโต (Treaty of Cateau)^๔ อีกครั้งหนึ่ง และในปี ค.ศ. ๑๖๐๒ เกิดสงครามย่อยกับชาวอียิปต์ เพราะมีพระประสงค์จะทำให้ชายแดนทางแถบภูเขาแอลป์สสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และผลก็คือ ฝรั่งเศสได้เบรสและบูเจย์ (Bresse and Bugey) ซึ่งเป็นดินแดนสามเหลี่ยมสำคัญตอนต้นที่แม่น้ำโรนและโซน (Rhône and Saône) มาพบกัน นอกไปจากสงครามนี้แล้ว ตลอดเวลา มากกว่า ๑๐ ปี หลังจากแวร์เวงส์ พระเจ้าเฮนรีทรงพยายามผูกมิตรกับประเทศใกล้เคียง

แต่ในปี ค.ศ. ๑๖๐๙ มีเหตุการณ์ที่กระทบกระเทือนถึงนโยบายต่างประเทศของพระองค์ คือ เกิดกรณีพิพาทเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติในแคว้นแคว้นคลีฟ และ จูลิค (Cleves and Julich) ซึ่งประกอบด้วยทั้งสองแคว้นนี้ แคว้นเล็ก ๆ อีกสองแคว้นคือ มาร์ค (Mark) และแบร์ก (Berg) และรวมทั้งโคโลญ ซึ่งมีสังฆราชปกครอง ตั้งอยู่ในดินแดนตอนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตไม่กี่ตารางไมล์ แต่เป็นดินแดนที่สำคัญเพราะตั้งอยู่ตรงชุมทางที่มหาอำนาจคู่

แข่งต่าง ๆ มาพบกัน คือ ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ของสเปน สหสาธารณรัฐเนเธอร์แลนด์ แบรินเคนเบอร์ก และจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ใครก็ตามที่ครองดินแดนผืนน้อยนี้อาจเปิด หรือเปิดการคมนาคมในแม่น้ำไรน์ได้ตามใจชอบ และยังอาจปิดกั้นการติดต่อระหว่างฝรั่งเศส กับเยอรมนีตอนเหนือ สเปนกับเฟลมมิง (Flemming) อันเป็นดินแดนในปกครองของสเปน ได้ เมื่ออีราสมุสเดินทางจากบาสส์ (Basle) ล่องไปในแม่น้ำไรน์ เขาทิ้งเรือไว้ที่โคโลญ และเดินทางถนนผ่านจูลิคไปยังลูเวง (Louvain) เมื่อเยอรมันบุกเบลเยียมในปี ค.ศ. ๑๕๑๔ ก็ใช้เส้นทางนี้เช่นกัน รวมความแล้วดินแดนแถบนี้เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญยิ่งของยุโรป ตะวันตก

พระเจ้าเฮนรีทรงเข้าพระทัยถึงความสำคัญของดินแดนแถบนี้เป็นอย่างดี และพระองค์ทรงนึกถึงเรื่องนี้ เมื่อพระองค์วางแผนการณรงค์ในปี ค.ศ. ๑๖๐๐ แต่ในราชสำนักก็ถกกันว่าพระองค์มีพระประสงค์จะตามสตรีผู้หนึ่งซึ่งพระองค์ทรงหลงรัก คือ ชาร์ลอตต์ เดอ มงต์-เมอเรนซี (Charlotte de Montmorency) ผู้ซึ่งสามีของนางพาหนีไปฟลานเดอร์ส ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าข่าวลือนี้เป็นเรื่องไร้สาระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ว่า ริเชอลิเออเองก็เชื่อว่าข่าวลือนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ส่วนในบันทึกความจำของชูสิก็ได้อ้างไว้ ซึ่งอาจเป็นการเกินความจริงไปอีกทางหนึ่ง ว่าพระเจ้าเฮนรีทรงกะแผนการนี้เพราะพระองค์มีพระประสงค์ที่จะแบ่งยุโรปใหม่ตาม “แผนการอันไพศาล” (Great Scheme) ของพระองค์ คือ

๑. จะจัดการเรื่องศาสนาในแต่ละประเทศให้แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นคาทอลิก หรือ โปรเตสแตนต์ และห้ามไม่ให้แต่ละนิกายเข้าไปยุ่งเกี่ยวกัน
๒. จะจัดตั้งกองทัพนานาชาติขึ้น สำหรับทำให้ข้อตกลงในข้อหนึ่งเป็นผลสำเร็จขึ้น
๓. จำกัดอำนาจของราชวงศ์แฮบสเบิร์กให้อยู่แต่ในสเปน
๔. แบ่งออสเตรียและจัดแคว้นต่าง ๆ ในเยอรมนีใหม่
๕. รวมแคว้นต่าง ๆ ในอิตาลีให้เป็นสหพันธ์ (Federation) ภายใต้สันตะปาปา ทั้งนี้ไม่รวมชาวอียิปต์เข้าไปด้วย แต่จะขยายชาวอียิปต์ให้ใหญ่ขึ้นและให้เป็นแคว้นอิสระ
๖. รวมความแล้ว คือ จะจัดให้มีคูลแห่งอำนาจในยุโรป คือ แบ่งยุโรปออกเป็น ๑๕ อำนาจ และจะจัดตั้งองค์การสันนิบาตชาติขึ้น เพื่อรักษาคูลอำนาจระหว่างอำนาจเหล่านี้

ถึงแม้ว่าความคิดนี้เป็นความคิดที่น่าสนใจ และเป็นต้นตอของการตกลงมากกว่าหนึ่ง ครั้งในสมัยต่อมา แต่เป็นการยากที่จะเชื่อว่า พระเจ้าเฮนรีได้ทรงพยายามอย่างจริงจังที่จะทำ ให้แผนการนี้สัมฤทธิ์ผลขึ้นมา เพราะศัตรูของฝรั่งเศสในเวลานั้นเช่นเดียวกับในสมัยของ

พระเจ้าฟรานซิสก่อนพระองค์ และสมัยของริเชอเดโอในภายหลัง คือ พวกแฮสเบอร์ก ซึ่งพระองค์ต้องทรงขับเคี่ยวอยู่เกือบตลอดเวลาโดยไม่ต้องทรงหันไปหางานอื่นทำ

ตามคำบอกเล่าของริเชอเดโอ แผนการของพระเจ้าเฮนรีเกี่ยวกับทางเขตแดนคันทัน อิตาลีก็คือ จะยุบแคว้นมิลาน มงต์เฟอรัรัต (Montferrat) เจนัว และเนเป็ลส์ โดยจะให้ดินแดนส่วนใหญ่ของมิลาน และมงต์เฟอรัรัตแก่ดยุกแห่งซาวอย เป็นการแลกเปลี่ยนกับแคว้นซาวอยและนีส ดินแดนที่ยกให้ดยุกแห่งซาวอยนั้น จะตั้งขึ้นเป็นอาณาจักรปีเอตมอนต์ และดยุกแห่งซาวอยจะมีชื่อใหม่ว่ากษัตริย์แห่งเทือกเขาแอลป์ส (King of the Alps) จะสร้างป้อมปราการระหว่างซาวอยและปีเอตมอนต์ เพื่อเป็นการแยกสองแคว้นนี้ และเพื่อทำให้ทางเข้าอิตาลีของพระองค์มั่นคงขึ้น ส่วนการทำสงครามกับฟลานเคอร์สนั้นมีได้เนื่องมาจากการที่พระองค์หวังจะขยายดินแดนฝรั่งเศสให้เลยแม่น้ำไรน์ไป แต่ต้องการจะทำให้เกิดสงครามในเยอรมนีเพื่อเบนกำลังของศัตรูไปจากฝรั่งเศส

แผนการทั้งหมดดูก่อนข้างจะเป็นการทะเยอทะยานมาก และเราอาจประหลาดใจว่าพระเจ้าเฮนรีทรงพยายามรื้อฟื้นแผนการเกี่ยวกับอิตาลีของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ หลุยส์ที่ ๑๒ และฟรานซิสที่ ๑ อีก แต่ขอให้สังเกตว่าพระองค์มิได้มีพระประสงค์จะครอบครองดินแดนใดนอกเหนือไปจากซาวอยและยอคกุเขาแอลป์ส เพราะพระองค์ต้องการแต่เพียงทำให้ฝรั่งเศสสามารถข้ามภูเขาแอลป์สไปยังอิตาลีตอนเหนือ เพื่อทำลายเส้นทางคมนาคมระหว่างออสเตรีย—สเปนที่มิลานและเจนัวให้ได้ทุกเมื่อ และริเชอเดโอจะเป็นบุคคลแรกที่เห็นคุณค่าของนโยบายนี้

สถานการณ์จะเป็นอย่างไร ถ้าหากพระเจ้าเฮนรีทรงมีพระชนมชีพอยู่ทำสงครามที่พระองค์ก่อขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๑๐ จนได้ชัยชนะ พระองค์อาจทำให้สวีเดนบุกเยอรมนีเร็วขึ้นมาอีก ๒๐ ปี อาจรวมพวกแคว้นโปรเตสแตนต์ต่างๆ ให้ต่อต้านจักรพรรดิได้สำเร็จอย่างที่พระเจ้ากุสตาฟจะทรงพยายามทำในภายหลัง และอาจทรงระงับสงครามสามสิบปีไว้ได้ พระองค์อาจออกกฎอีกอันหนึ่งเช่นเดียวกับโองการแห่งเมืองนังท์ส เพื่อใช้เป็นรากฐานและส่งเสริมให้รัฐเยอรมันรวมกันและอยู่ด้วยกันโดยสันติได้ พระองค์อาจทำให้แคว้นปีเอตมอนต์ เป็นหัวหน้า และเป็นศูนย์กลางของอิตาลีที่เป็นปึกแผ่นเช่นเดียวกับที่พระเจ้าวิกเตอร์ เอมานูเอลทรงกระทำในเวลาต่อมา พระองค์อาจทำให้ฝรั่งเศสกลายเป็นผู้รับผิดชอบในโชคชะตา (Arbiter) ของยุโรปเช่นเดียวกับที่พระเจ้านโปเลียนทรงกระทำ แต่อีกนัยหนึ่งสงครามครั้งนี้ไม่เป็นที่นิยมนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่พวกประชาชนที่เป็นคาทอลิก เพราะพวกนี้ไม่เต็มใจที่จะต้องร่วมมือกับพวกโปรเตสแตนต์ในเยอรมัน สงครามอิตาลีทุกครั้งได้พิสูจน์แล้วว่าจบลงด้วยความพินาศ และการทำสงครามนั้นไม่ว่าแพ้หรือชนะก็จะต้องใช้จ่ายเงินทองเป็นจำนวนมากที่ชูลีพยายามสะสมมาเป็นเวลาถึง ๑๕ ปี

การสวรรคตของพระเจ้าเฮนรี

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ ซึ่งเป็นเวลาที่พระองค์กำลังจะเสด็จไปสงคราม ขณะที่พระองค์เสด็จไปเยี่ยมซูลี พระองค์ถูกคนร้ายซึ่งคลั่งในศาสนาคาทอลิกแทงจนสิ้นพระชนม์ และแผนการต่าง ๆ ของพระองค์ก็เป็นอันสิ้นสุดลง

เกือบ ๒๐๐ ปีต่อมา ขณะที่สถานการณ์ในการปฏิวัติใหญ่กำลังตึงเครียด ที่ฝั่งพระศพของพระเจ้าเฮนรีที่เซนต์เดนิส ถูกระเบิดออกโดยคณะปฏิวัติเพื่อเอาหีบพระศพไปหลอมทำลูกปืน ปรากฏว่าพระศพของพระเจ้าเฮนรียังอยู่ดีไม่เนาเปื่อย คนจึงหล่อพระพักตร์ของพระองค์ไปเก็บไว้ในห้องสมุดแห่งหนึ่งในปารีส พระพักตร์มีรอยยิ้มที่เป็นมิตรและเยาะเย้ยปนกัน อันเป็นรอยยิ้มของบุคคลที่ได้ใช้ชีวิตอย่างสมบูรณ์แล้ว และตลอดที่มีชีวิตอยู่ก็ได้นิยมชมชื่นกับทุกสิ่งในชีวิต ทั้งนี้เพราะพระองค์มิได้ถือสิ่งใดจริงจังเกินไป

การสงครามสามสิบปี

๑

ห้าสิบปีหลังจากสงครามศาสนาในฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนด์ และประมาณ ๑๐๐ ปี หลังจากลูเธอร์ได้เขียนคำประท้วงของเขาที่วิทเทินเบิร์ก สงครามที่เนื่องมาจากการปฏิรูปทางศาสนาครั้งที่สามซึ่งเป็นครั้งที่ร้ายแรงที่สุดได้ระเบิดขึ้น คือ สงครามสามสิบปีในเยอรมัน ในเวลานั้นโองการแห่งเมืองนังท์มีอายุได้ ๑๒ ปี สัญญาพักรบ ๑๒ ปี ก็มีอายุได้ถึง ๑๐ ปี แต่เยอรมันยังหานโยบายเรื่องศาสนาไม่ได้ และจนกระทั่งหลังจากการรบอีกถึง ๓๐ ปีแล้ว เยอรมันจึงตัดสินใจว่าจะไม่พยายามคิดหาข้อตกลงใด ๆ ทั้งสิ้นในเรื่องศาสนา สงครามศาสนาครั้งนี้ก็เช่นเดียวกับสงครามศาสนาในฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนด์ คือมิได้เนื่องมาจากสาเหตุหรือด้วยความมุ่งหวังทางศาสนาแต่อย่างใด และผลของสงครามก็มีเรื่องของศาสนาเท่านั้น ในครั้งนี้อำนาจของออสเตรียถูกทำลาย เช่นเดียวกับอำนาจของสเปนในสงครามครั้งก่อน สงครามครั้งนี้เป็นสงครามเพื่อเรียกร้องสิทธิส่วนบุคคลในฐานะราษฎรและเสรีภาพทางการค้า ถึงแม้สงครามมิได้มุ่งจะสร้างความอະลุ่มอล่วยทางศาสนา หรือการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ก็ได้ก่อให้เกิดสังคมนิยมและความคิดอ่านที่เหมาะสมสำหรับจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางปรัชญาและศาสนาของโลกในยุคใหม่

๒

สัญญาสงบศึกที่ออกซเบอร์ก์

เหตุไฉนเยอรมันในปี ค.ศ. ๑๖๑๘ จึงยังไม่มี การตกลงทางศาสนาอยู่อีก สัญญาสงบศึกออกซเบอร์ก์ ซึ่งเป็นมรดกชิ้นสุดท้ายที่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ทำในปี ค.ศ. ๑๕๕๕ ก่อนที่พระองค์จะทรงสละราชสมบัติมิได้เป็นการตกลงทางศาสนาออกหรือ? คำตอบก็คือว่า เป็นแต่มิได้แก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งรุนแรงอยู่ในขณะนั้น

ข้อ ๑๕ ของสัญญาสงบศึกออกซเบอร์ก์เขียนไว้ว่า “เพื่อเป็นการทำให้เกิดสันติขึ้นในอาณาจักรอันศักดิ์สิทธิ์ของชนชาติเยอรมัน และในระหว่างจักรพรรดิผู้ทรงอำนาจกับพวกเจ้าครองแคว้นที่มีสิทธิออกเสียงเลือกจักรพรรดิ (Elector) พวกเจ้าครองนครอื่น ๆ (Princes) ตลอดจนพวกฐานันดรทุกชั้น (Estates) ขอร้องให้จักรพรรดิและเจ้าครองนครน้อยใหญ่ลงโทษหรือทำอันตรายต่อพวกฐานันดรทั้งหลายเพราะเนื่องมาจากข้อตกลงที่ออกซเบอร์ก์นี้ แต่ขอ

ให้ปล่อยให้พวกเหล่านั้นดำรงไว้ซึ่งความเชื่อในทางศาสนา มีสิทธิประพฤติกฎปฏิบัติพิธีต่าง ๆ ตลอดจนยึดถือสิทธิต่างๆ ที่ตนเคยมีโดยปกติสุข” และข้อ ๑๖ มีใจความว่า “ในทำนองเดียวกันผู้ที่ถือตามคำสารภาพที่ออกซเบอร์ก (Augsburg Confession) * ก็จะต้องยอมให้พวกอื่นตลอดจนเจ้าครองนครที่ยังมีความเชื่อมั่นอยู่ในศาสนาเดิมมีความเป็นอยู่อย่างสันติเช่นกัน” หลักการทางการเมืองของเยอรมันในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ถือว่า แต่ละรัฐมีสิทธิเด็ดขาดในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับรัฐ ลูเธอร์ก็เชื่อในหลักการนี้ และเมื่อเขาทำลายอำนาจของสันตะปาปา เขามีได้โอนอำนาจนั้นมาให้แก่ที่ประชุมทางศาสนา (Protestant Congregation) เช่นศาลินทำ แต่ได้โอนอำนาจนั้นไปให้ประมุขของรัฐ เขาถือว่าความเชื่อในลัทธิเดียวกันของประชาชนในรัฐใดรัฐหนึ่งสำคัญกว่าเสรีภาพทางศาสนา “ถ้าหากเราสามารถหลีกเลี่ยงได้” เขาเขียนในปี ค.ศ. ๑๕๒๔ “เราจะต้องไม่ยอมให้ประชาชนในรัฐถือศาสนาแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการเลี่ยงความยุ่งยากทั้งหลาย พวกที่มีได้ถือตามเราก็จะต้องถูกบังคับให้มาเข้าพิธีและเชื่อตามเราถึงจะเป็นแต่เพียงผิวเผิน” และหลักการนี้เป็นที่ประพฤติกฎปฏิบัติกันอยู่ในขณะนั้น เช่นเจ้าครองแคว้นพาลาไทน์ผู้ซึ่งบังคับให้ประชาชนในรัฐของพระองค์เปลี่ยนความเชื่อระหว่างโปรเตสแตนต์และคาทอลิกถึงสามครั้ง ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๕๕๙-ค.ศ. ๑๕๘๓ ในเมื่อหลักการของลูเธอร์คือหลักการในข้อตกลงที่ออกซเบอร์ก ดังนั้นข้อตกลงที่สร้างขึ้นในปี ค.ศ. ๑๕๕๕ นี้ ก็เท่ากับปล่อยให้เจ้าในแต่ละรัฐในเยอรมันมีสิทธิบังคับให้คนถือศาสนาตามตนเองได้อย่างเต็มที่ ความอะลุ่มอล่วยทางศาสนาหาได้มีไม่

นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์ที่เรียกว่า “ข้อแม้ในทางศาสนา” (Ecclesiastical Reservation) ซึ่งบัญญัติไว้ว่า เจ้าผู้ครองแคว้นบรรพชิตผู้ใดที่เคยนับถือศาสนาโปรเตสแตนต์และเปลี่ยนมานับถือศาสนาคาทอลิก สามารถบังคับให้รัฐของตนเปลี่ยนเป็นรัฐคาทอลิกได้ แต่เจ้าผู้ครองนครที่เคยเป็นคาทอลิกและกลับไปถือศาสนาโปรเตสแตนต์ จะเปลี่ยนให้คนในรัฐของตนเป็นโปรเตสแตนต์ตามไปด้วยไม่ได้ แต่จะต้องเสียสิทธิของตนในฐานะเป็นผู้ครองรัฐนั้น การที่ผู้ครองนครคนใดเปลี่ยนจากศาสนาคาทอลิกไปนับถือโปรเตสแตนต์ และบังคับให้รัฐของตนเปลี่ยนเป็นโปรเตสแตนต์ตามไปด้วยนั้น ในทางปฏิบัติก็คือการริบทรัพย์สินสมบัติของทางศาสนาคาทอลิกในรัฐนั้นเป็นของหลวงนั่นเอง และเป็นสิ่งที่กระทำมาจนเป็นธรรมดาแล้ว ข้อตกลงที่ออกซเบอร์กก็ยอมรับว่าการริบทรัพย์สินสมบัติของวัดคาทอลิกที่ทำก่อนปี ค.ศ. ๑๕๕๒ ให้ถือเป็นเรื่องแล้วไปแล้ว ฉะนั้นข้อตกลง ค.ศ. ๑๕๕๕ ทำให้พวกโปรเตสแตนต์เสียเปรียบมาก เช่นในปี ค.ศ. ๑๕๘๑ เมื่อสังฆราชทรูเชสแห่งโคโลญ (Archbishop Truchess of Cologne) เปลี่ยนมาเป็นโปรเตสแตนต์ พระองค์พยายามโอนทรัพย์สินสมบัติของวัดคาทอลิกมาเป็นของหลวง การที่สังฆราชแห่งโคโลญเปลี่ยนมาเป็นโปรเตสแตนต์นั้น นับว่าสำคัญมาก เพราะพระองค์เป็นผู้หนึ่งในบรรดาเจ้าครองนครที่มีสิทธิเลือกจักรพรรดิ ซึ่งหมายความว่าในการ

เลือกจักรพรรดิคราวต่อไป พวกโปรเตสแตนท์จะมีเสียงมากขึ้นอีกหนึ่งเสียง ดังนั้นจักรพรรดิ จึงทรงใช้อำนาจจากสันตะปาปาเข้าจัดการและไล่สังหารออกจากราชการแห่งโคโลญ
สิ่งที่แปลกที่สุดเมื่อเรามองดูเหตุการณ์ในปี ค.ศ. ๑๕๕๕ ก็คือ บัญญัติข้อที่ ๑๗ ซึ่งมี ใจความว่า “ผู้ที่มีได้เชื่อในนิกายใดนิกายหนึ่งที่มีชื่ออยู่ในข้อตกลงนี้ (คือ คาทอลิกและ ลูเธอรัน) นับว่าอยู่นอกการตกลงนี้” ทั้งนี้หมายความว่าพวกคาลวินิสต์ ซึ่งเป็นพวกที่จริง จังและรุนแรงมากที่สุดในช่วงพวกโปรเตสแตนท์ทั้งหลายเวลานั้น ถูกจงใจให้อยู่นอกข้อตกลงดังกล่าว

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสัญญาสงบศึกออกซเบอร์กมิได้เป็นการหาทางตกลงอะไรที่ถาวร เพราะมิได้หาทางอะลุ่มอล่วยเลย แต่เป็นเพียงให้สิทธิแก่เจ้าครองนครทั้งหลายที่จะดำเนินการเกี่ยวกับศาสนาตามใจชอบ มิได้ให้ความยุติธรรมแก่พวกนัปลัทธิลูเธอรันเท่าที่ควร และ ยังไม่รวมเอาพวกคาลวินิสต์เข้าไว้ด้วย ความจริงสัญญาออกซเบอร์กเป็นเสมือนสัญญาพักรบ มากกว่าจะเป็นสัญญาสงบศึกที่แท้จริง และยังเปิดช่องให้เกิดความไม่พอใจซึ่งกันและกันด้วย

ภายในระยะ ๖๐ ปี หลังจากการทำสัญญาแล้ว ก็มีทั้งเหตุการณ์ไม่สงบ และปัญหา ใหม่ ๆ หลายอย่างเกิดขึ้น อย่างน้อยสิบปีก่อนสงครามจะระเบิดขึ้น ทั้งสองฝ่ายก็ได้เตรียมตัวพร้อมที่จะรบ การเตรียมตัวของทั้งสองฝ่ายตามธรรมเนียมของเยอรมัน คือการจัดตั้งเป็น สันนิบาต (Leagues) พวกคาลวินิสต์ซึ่งแพร่เข้ามาจากเจนีวาทางลุ่มแม่น้ำไรน์เข้าสู่เยอรมัน ตะวันตกพยายามรวมกันเพื่อป้องกันตัวจากคาทอลิกซึ่งเป็นศัตรู และจากพวกลูเธอรันซึ่งเป็น คู่แข่ง ใน ปี ค.ศ. ๑๖๐๙ พวกนี้ได้รวมกันเป็นสหภาพอีแวนเจลิคัล (The Evangelical Union) โดยมีเฟรเดอริกเจ้าครองแคว้นพาลาไทน์เป็นหัวหน้า และได้เซ็นสัญญาพันธไมตรีกับ สหสาธารณรัฐเนเธอร์แลนด์และพระเจ้าเฮนรีแห่งนาวาร์ พวกคาทอลิกได้ตอบด้วยการจัดตั้ง สันนิบาตอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy League) ขึ้น โดยมีแมกซิมิเลียนแห่งบาวาเรียเป็นหัวหน้า และ ติดต่อกับสเปน ส่วนพวกลูเธอรันนั้น เฮนรีแห่งนาวาร์พยายามเกลี้ยกล่อมให้มาร่วมมือกับ พวกคาลวินิสต์ แต่ไม่สำเร็จ เพราะอ้างว่าการร่วมมือกับพวกคาลวินิสต์จะไม่ทำให้พระเจ้า ทรงพอพระทัยหรือเป็นประโยชน์แก่ลัทธิของตนแต่อย่างใดเลย และพวกลูเธอรันก็ได้จัด พวกฟ้องของตนขึ้นเอง แต่ยังคงยึดมั่นอยู่ในความเชื่อที่ว่าผู้ต่างศาสนากันควรแยกกันทาง การเมือง

๓

ออสเตรีย และพระเจ้าเฟอ์ดินานด์ที่ ๒

ถึงกระนั้นก็ตาม ความไม่สมบูรณ์ของสัญญาสงบศึกออกซเบอร์กและการจัดสันนิบาต ๒ พวก ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะทำให้สงครามระเบิดขึ้น ยังมีสาเหตุอีกอย่างหนึ่งซึ่งอาจ

กล่าวได้ว่าเป็นสาเหตุประการที่สาม คือสถานการณ์ในออสเตรียและนโยบายของประมุขของประเทศนั้น

ออสเตรียในปี ค.ศ. ๑๖๑๘ มีฐานะที่เรียกได้ว่า “อาณาจักรที่คลอนแคลน” (Ramshackle Empire) ไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นทางเชื้อชาติ ภาษา หรือศาสนา คนในเวียนนาเป็นเยอรมัน ไนโบฮีเมียเป็นเผ่าเช็ก ในซังการีเป็นแมกยาร์ และในทีโรลเป็นอิตาเลียน “แต่ละส่วนเป็นเสมือนรัฐหนึ่งที่แยกจากกันอย่างเด็ดขาด มีเมืองหลวง ธรรมเนียม และการปกครองของตนเอง จักรพรรดิไม่สามารถเกณฑ์ทหาร เก็บภาษีหรือออกกฎหมายโดยมิได้รับความเห็นชอบจากสภา (Diet) ของแต่ละท้องถิ่น” (Malet) ในปี ค.ศ. ๑๖๑๗ เจ้าครองนครแคว้นพาลาไทน์ส่งคน ๒ คนไปสืบสถานการณ์ในออสเตรีย คนหนึ่งรายงานว่ “ราชบัลลังก์ออสเตรียกำลังอยู่ในสภาพที่คลอนแคลนยิ่ง และคงจะพินาศหลังจากจักรพรรดิแมเธียส (Mathias) สิ้นพระชนม์แล้ว” (Hanotaux) แต่ก็มีผู้กล่าวถึงออสเตรียเช่นนี้ในสมัยพระเจ้าฟรานซิสโจเซฟ (Francis Joseph) หลายปีก่อน ค.ศ. ๑๙๑๔ และเราต้องคอยจนเกิดสงครามโลกและการทำความตกลงสงบศึกเสียก่อน อาณาจักรออสเตรีย ซึ่งคนทำนายว่าจะพินาศมาหลายศตวรรษแล้วจึงได้สลายตัวลงจริง ๆ แต่ใน ค.ศ. ๑๖๘๑ ความอ่อนแอทางการเมืองมีมากขึ้น เพราะเกิดความแตกต่างกันทางศาสนาเข้ามายุ่งเกี่ยวอีกด้วย ตั้งแต่โบราณมา ศาสนากา톨릭เป็นสิ่งเดียวที่เชื่อมคนหลายเชื้อชาติในจักรวรรดิเข้าด้วยกัน ในสมัยแมกซิมิเลียนที่ ๒ ผู้ซึ่งโปรดการอะลุ่มอล่วยถึงกับประท้วงการประหารหมูนัซเซอร์บาร์โธโลมิวในฝรั่งเศส พวกเขาโปรเตสแตนท์ก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น พวกนี้ได้เสียงข้างมากในสภาของออสเตรียต่ำ (Diet of Lower Austria) และยังมีอิทธิพลในมหาวิทยาลัยเวียนนา ในโบฮีเมียซึ่งมีอิทธิพลของฮัส (Huss)^m อยู่แล้ว ประชาชนส่วนใหญ่นิยมลัทธิของลูเธอร์ ส่วนซังการีเกือบทั้งหมดกลายเป็นคาถลวินิสต์ รูดอล์ฟที่ ๒ พยายามรื้อฟื้นศาสนาคาทอลิก แต่ก็ทรงทำสำเร็จแค่เฉพาะในออสเตรียเองเท่านั้น ในโบฮีเมียพระองค์ทรงมีอำนาจอยู่ได้ก็โดยการยอมให้พวกโปรเตสแตนท์มีความเชื่อของตนได้โดยเสรี จักรพรรดิที่ต่อจากพระองค์คือ แมเธียส ซึ่งขณะนั้นมีพระชนม์กว่า ๖๐ พรรษา ไม่มีรัชทายาท ไร้ความสามารถและไม่สมประกอบ “พระองค์เป็นโรคเก๊าท์อ่อนแอจนกระทั่งต้องเลื้อยคู้เหมือนเด็ก.... พระองค์โปรดการเดินไปมาและทอดพระเนตรศิลปะมีค่าต่าง ๆ ที่ทรงรวบรวมไว้ และบ่อยครั้งมักจะจ้องดูพระหัตถ์ขวาของพระองค์และกันแสงเสมือนกับจะกันแสงลวงหน้าให้กับความพินาศที่จะเกิดขึ้นหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์” (Hanotaux)

แต่ชะตาของออสเตรียยังไม่ถึงที่สิ้นสุด เพราะประมุขของค์ต่อไปคือพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ที่ ๒ ทรงเป็นผู้มีความสามารถ พระองค์ทรงเป็นลูกพี่ลูกน้อง และผู้ร่วมงานของพระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ของสเปน และได้รับการศึกษาจากพวกเยซูอิตผู้ซึ่งเตรียมให้พระองค์เป็นหัวหน้าขบวนการต่อต้านศาสนาในเยอรมัน “พระองค์ใคร่จะอยู่อย่างผู้ถูกเนรเทศ” พระองค์

เคยรับสั่ง “และเที่ยวขออาหารตามบ้าน และทำทุกสิ่งทุกอย่างเป็นการเสียพระเกียรติมากกว่าจะทรยศต่อศาสนา” (Malet) สำหรับพระองค์แล้วพวกโปรเตสแตนต์ทุกคนเป็นผู้ทรยศ เป็นศัตรูทั้งของศาสนาและของกษัตริย์ อันเป็นอำนาจสองอย่างที่เป็นต้นตอของความยิ่งใหญ่ในออสเตรีย รูปวาดรูปหนึ่งที่เฟอ์ดินานด์โปรดให้ศิลปินวาด เป็นรูปพระองค์เองทรงมงกุฏของพระเจ้าชาร์ลมาญ มีเครื่องประดับคอชั้น ๆ อันใหญ่ที่ช่วยพยุงพระหนุแบบแฮบสเบิร์กของพระองค์ไว้ ทรงเสื้อซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางอำนาจของศาสนาและทางโลก ผ้าคลุมบั๊กเป็นรูปนกอินทรีออสเตรีย ในพระหัตถ์มีพระคทาและรูปโลกซึ่งดูเหมือนว่าพระองค์กำลังจะขว้างออกมายังผู้ที่คู้อยู่ รวมความแล้วพระองค์ทรงเป็นผู้นำเกรงขามที่เดียว วิธีการต่าง ๆ ของพระองค์ก็รุนแรง เมื่อเทศกาลอีสเตอร์ ปี ค.ศ. ๑๕๕๖ พระองค์เข้าทำพิธีรับศีลมหาสนิทแต่ลำพังพระองค์เดียวในโบสถ์คาทอลิกในเมืองกราทซ์ซึ่งชาวเมืองเป็นโปรเตสแตนต์กันทั้งเมือง โปรดให้ปิดวัดและโรงเรียนโปรเตสแตนต์ในเมืองนั้นทั้งหมด ไล่พวกหมอสอนศาสนาโปรเตสแตนต์ให้ออกจากเมือง และให้เวลาระยะหนึ่งแก่ประชาชนเพื่อตัดสินใจว่าจะเปลี่ยนมานับถือศาสนาคาทอลิกหรือจะอพยพออกจากเมือง อีก ๕ ปีต่อมาในเทศกาลอีสเตอร์ ค.ศ. ๑๖๐๑ ประชาชนของเมืองนั้นทั้งหมดได้กลับกลายเป็นคาทอลิก และยอมไปพิธีมิชซา พระเจ้าเฟอ์ดินานด์ตั้งพระทัยจะใช้อารมณณ์ และวิธีการที่เด็ดเดี่ยวเช่นนี้ในการต่อต้านการปฏิรูปศาสนา

สำหรับเยอรมันใน ค.ศ. ๑๖๑๘ นั้น ปัญหาต่าง ๆ เพิ่มความสำคัญยิ่งขึ้น เพราะปัญหาเหล่านี้มิได้เป็นปัญหาของชาวเยอรมันเท่านั้น แต่จะกลายเป็นปัญหามานาชาติไปเมื่อไรก็ได้ การแบ่งยุโรปเป็นคาทอลิกและโปรเตสแตนต์เป็นการแบ่งประชาชนออกเป็น ๒ กลุ่ม โดยมีได้คำนึงว่าเป็นประเทศใด เราไม่อาจแยกความขัดแย้งทางศาสนาในเยอรมันออกจากความขัดแย้งทางศาสนาในฝรั่งเศสหรือเนเธอร์แลนด์ ทั้งสเปน ฮอลแลนด์ และฝรั่งเศส ต่างก็อยู่เบื้องหลังสนับสนุนบิดาต่าง ๆ อยู่แล้ว อังกฤษก็แสดงความสนใจถึงแม้จะมีได้เข้ามาพัวพันด้วย ส่วนประเทศทางทะเลบอลติกก็มีได้เพิกเฉย นอกจากนั้น ถ้าความพยายามที่จะรื้อฟื้นจักรวรรดิขึ้นใหม่สำเร็จ ผลที่จะเกิดตามมามีใช่เพียงแต่จะเป็นอันตรายต่อความเป็นเอกราชของเยอรมันแต่อย่างเดียว แต่ยังหมายความว่าอำนาจของพวกแฮบสเบิร์ก ซึ่งสาขาทางสเปนก็มีความทะเยอทะยานที่จะครองยุโรปอยู่แล้ว จะเพิ่มพูนมากขึ้นจนเกินควร พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ทรงประสบความล้มเหลวในเรื่องการปราบปรามพวกลูเธอรัน และพระเจ้าเฟอ์ดินานด์ที่ ๒ ผู้ซึ่งทรงมีกำลังของขบวนการต่อต้านการปฏิรูปอยู่เบื้องหลังอาจทรงสามารถนำกึ่งหนึ่งของยุโรปกลับสู่คาทอลิกได้ นอกจากนั้นในคำประกาศซึ่งพระองค์ส่งไปถวายกษัตริย์ฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. ๑๖๑๘ พระองค์ต้องขอร้องความช่วยเหลือมิใช่แต่ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้พิทักษ์ศาสนา แต่ในฐานะที่ทรงเป็นผู้แทนการปกครองแบบกษัตริย์ด้วย พระเจ้าเฟอ์ดินานด์อ้างว่าสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความยุ่งยากทางศาสนาที่แท้จริงคือ แผนการที่จะ “ขับไล่กษัตริย์ทั้งหลายออกจากยุโรป” และผู้ที่เห็นหัวหน้าของแผนการนี้ก็คือนักรบ สาธารณรัฐเวนิส และฮอลแลนด์ ซึ่งยังมี

ปีซา ลูกา ฟลอเรนซ์ สันนิบาตแซนเซอาติค และเสรีนครทางเยอรมันตอนเหนือสนับสนุนด้วย บางทีพระเจ้าเฟอร์ดินานด์เองอาจจะมีได้ทรงเชื่อสิ่งเหล่านี้จริงจังกัก แต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ยังทรงจำสงครามศาสนาได้ และการที่ฮอลแลนด์ประสบความสำเร็จในการเรียกร้องเอกราชก็เป็นเหตุการณ์ที่ไม่ค่อยจะสบพระทัยพวกกษัตริย์นัก

ดังนั้นสงครามที่ระเบิดขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๑๘ จึงต้องกลายเป็นสงครามนานาชาติไปอย่างช่วยไม่ได้ และเป็นสงครามที่เกี่ยวกับปัญหาทั้งทางการเมืองและศาสนา ซึ่งจะมีผลสะท้อนต่ออนาคตของยุโรปทั้งหมด

๔

การสงคราม วาลเลนชไตน์ และนโยบายของพระเจ้าจักรพรรดิ

ชนวนของสงครามเกิดขึ้นในโบฮีเมีย ซึ่งเป็นดินแดนที่พวกโปรเตสแตนท์ ซึ่งมีเป็นจำนวนมากได้พยายามทำให้เสรีภาพที่ได้มาสมัยพระเจ้ารูคอล์ฟและแมเธียส คือ เสรีภาพที่จะสร้างสถานที่บูชาของพวกเขาเป็นความจริงขึ้นมา ในสมัยพระเจ้าเฟอร์ดินานด์พระองค์ทรงทำให้เมืองกราทซ์กลับเป็นคาทอลิกได้สำเร็จทั้งได้กล่าวมาแล้ว มาบัดนี้พระองค์มีพระประสงค์ที่จะทำกับกรุงปรากเช่นเดียวกัน พระองค์ทรงสั่งให้รื้อวัดโปรเตสแตนท์ลง พวกโบฮีเมียจึงประชุมกันเพื่อประท้วง แต่พระเจ้าเฟอร์ดินานด์ทรงสั่งให้เลิกการประชุมนั้นเสีย พวกชาวเมืองจึงจับเจ้าหน้าที่ของพระเจ้าเฟอร์ดินานด์โยนออกนอกหน้าต่าง จัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้น ประกาศไล่เฟอร์ดินานด์ออกจากราชบัลลังก์โบฮีเมีย และเอาราชบัลลังก์ไปถวายเจ้าชายเฟรเดอริกแห่งพาลาไทน์ซึ่งเป็นหัวหน้าของสหภาพอ็อเวนเจลิค เหตุการณ์นี้มีได้เป็นแต่เพียงกบฏภายในเล็ก ๆ และพวกกบฏก็มีได้ตั้งใจจะให้เป็นอย่างนั้น ทั้งนี้เพราะกษัตริย์โบฮีเมียโดยตำแหน่งมีสิทธิในการเลือกตั้งจักรพรรดิด้วย และในเวลานั้นเสียงจากโบฮีเมียเป็นเสียงซึ่งขาด เพราะอีก ๖ เสียงนั้นได้แบ่งออกเป็นโปรเตสแตนท์ ๓ เสียง และคาทอลิก ๓ เสียงอยู่ ดังนั้นถ้าหากเจ้าชายเฟรเดอริกที่เป็นอ็อเล็กเตอร์แคว้นพาลาไทน์ ซึ่งลงคะแนนเสียงให้พวกโปรเตสแตนท์อยู่แล้ว จะใช้สิทธิของกษัตริย์โบฮีเมียลงคะแนนเสียงให้ฝ่ายโปรเตสแตนท์อีก ก็หมายความว่าผู้สมัครรับเลือกจักรพรรดิที่เป็นโปรเตสแตนท์จะต้องชนะคะแนนเสียง ชัยชนะของพวกโปรเตสแตนท์ก็เท่ากับว่าความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรออสเตรีย ซึ่งเป็นคาทอลิกจะต้องพินาศลง

สิ่งนี้เกือบจะเกิดขึ้นจริง ๆ เพราะขณะนั้นการเลือกตั้งจักรพรรดิกำลังดำเนินอยู่วันที่ ๑๙ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๑๘ สภาแห่งกรุงปราก (Diet of Prague) ประกาศปลดพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ออกจากราชบัลลังก์โบฮีเมีย และแต่งตั้งเจ้าชายเฟรเดอริกเป็นกษัตริย์แทน วันที่ ๒๕ เดือนเดียวกันนั้น ก่อนที่พระเจ้าเฟอร์ดินานด์จะทรงทราบข่าวการกระทำของสภาแห่งปราก พระองค์ทรงใช้สิทธิในฐานะกษัตริย์โบฮีเมียลงคะแนนเสียงซึ่งขาดให้กับพระองค์เอง

พวกโปรเตสแตนต์ ๓ เสียง จึงยอมมาเข้ากับเสียงข้างมาก และประกาศเป็นเอกฉันท์เลือกพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ขึ้นเป็นจักรพรรดิ ดังนั้นกว่าข่าวการกระทำของสภาแห่งกรุงปราก เมื่อวันที่ ๑๙ จะมาถึง ซึ่งหมายความว่า การลงคะแนนเสียงทั้งหมดเป็นโมฆะ ก็สายเกินไปเสียแล้ว และพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ก็ไม่มีทางเลือก นอกจากจะต้องหาทางปราบและลงโทษพวกโบฮีเมีย ซึ่งพระองค์ถือว่าเป็นพวกกบฏ

สงครามสามสิบปีที่เกิดขึ้นตามมาเนื่องด้วยสาเหตุดังกล่าว อาจแบ่งออกได้เป็น ๔ ระยะด้วยกัน ระยะแรก คือจากปี ค.ศ. ๑๖๑๘ ถึง ค.ศ. ๑๖๒๓ เป็นระยะที่ทิลลี (Tilly) ได้รับมอบหมายให้นำทัพไปปราบและลงโทษโบฮีเมีย และพาลาตินเนท ระยะที่ ๒ จาก ค.ศ. ๑๖๒๕ ถึง ค.ศ. ๑๖๒๙ คือระยะของการขับเคี่ยวระหว่างवालเลนซ์ไต้น์และเดนมาร์ก ระยะที่ ๓ จาก ค.ศ. ๑๖๓๐ ถึง ค.ศ. ๑๖๓๓ เป็นระยะของการรบของพระเจ้ากุสตาฟ ออดอล์ฟ (Gustavus Adolphus) ในเยอรมนี ระยะที่ ๔ จาก ค.ศ. ๑๖๓๕ ถึง ค.ศ. ๑๖๔๘ สงครามกลายเป็นสงครามระหว่างฝรั่งเศสและออสเตรีย ระยะที่ ๔ นี้จะได้กล่าวให้ละเอียดออกไปต่างหาก ส่วนอีก ๓ ระยะอาจกล่าวรวมกันไว้ในที่นี้ได้

การปราบปรามโบฮีเมียสำเร็จและสิ้นสุดลงได้ภายในการรบครั้งเดียว พวกกบฏไม่ได้รับการช่วยเหลือจากกองทหารรับจ้างของสหภาพอีเวนเจลิคัล ซึ่งมีหัวหน้าคือ แมนสเฟลด์ (Mansfeld) ผู้ซึ่งก่อความยุ่งยากให้กับทั้งมิตรและศัตรู และมีฝีมือด้อยกว่านายทัพของแมกซิมิเลียนแห่งบาวาเรีย คือ ทิลลี ผู้ซึ่งเป็นชาวเบลเยียมผู้นำกองทัพผสมของทหารชาวสเปน และแซกซอนที่มีอาวุธและระเบียบวินัยดีเยี่ยม พวกโบฮีเมียถูกตีพ่ายแพ้จนกรุงปรากส่วนพระเจ้าเฟรเดอริกหนีไปได้ แต่กึ่งเพชรพลอย และเอกสารต่าง ๆ ไว้เบื้องหลัง (ค.ศ. ๑๖๒๐) พระเจ้าเฟอร์ดินานด์ทรงแก้แค้นด้วยการประหารพวกหัวหน้าของพวกกบฏ ริบทรัพย์สินสมบัติของพระเจ้า และขุนนาง ยกเลิกอิสรภาพต่าง ๆ ของประเทศ ทั้งด้านการเมืองและศาสนา หลังจากการลงโทษต่าง ๆ แล้ว ๒ ของชาวเช็กสูญหายไป ส่วนที่เหลืออยู่ก็ถูกทำให้เป็นทาสของชาวต่างชาติที่ได้ซื้อ หรือริบทรัพย์สินจากตน รัฐโบฮีเมียหายไปจากแผนที่ประมาณ ๒๐๐ ปี แต่ถึงกระนั้นก็ไม่มีความสามารถทำลายเชื้อชาติใดเชื้อชาติหนึ่งให้สูญหายไปได้ ในปัจจุบันนี้ ในแผนที่ปรากฏว่ารัฐนี้กลายเป็นประเทศเชโกสโลวะเกีย

หลังจากโบฮีเมียแล้ว เฟอร์ดินานด์ก็หันมาแคว้นพาลาตินเนท สำหรับเฟอร์ดินานด์เองนั้นอาจทรงเห็นว่า การปราบปรามโบฮีเมียได้เป็นการเพียงพอแล้ว แต่พระองค์ได้ทรงสัญญากับประมุขแห่งแซกซอนว่าจะสมนาคุณที่ได้ช่วยเหลือ และได้สัญญากับแมกซิมิเลียนว่าจะให้แคว้นพาลาตินเนท ดังนั้นทิลลีจึงได้รับคำสั่งให้เดินทางต่อไปยังพาลาตินเนท และภายใน ๒ ปี (ค.ศ. ๑๖๒๑-ค.ศ. ๑๖๒๓) ก็ยึดได้แคว้นนั้น เจ้าชายเฟรเดอริกถูกถอด ทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดตลอดจนอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ถูกโอนไปมอบให้แมกซิมิเลียนแห่งบาวาเรีย ดังนั้นคะแนนเสียงของผู้ครองแคว้นพาลาตินเนท ซึ่งเคยเป็นโปรเตสแตนต์ได้กลายเป็นคาทอลิก และ

บัดนี้ใน ๗ เสียงที่มีสิทธิเลือกจักรพรรดิปรากฏว่ามีคาทอลิกถึง ๕ เสียง และโปรเตสแตนท์เพียง ๒ เสียงเท่านั้น นับว่าเป็นการตอบแทนอันสามที่พระเจ้าเฟอร์ดินานด์ทรงกระทำต่อพวกโปรเตสแตนท์ที่ได้ทำการปลดพระองค์ออกจากตำแหน่งประมุขโบฮีเมีย ๔ ปีที่แล้วมา

สงครามระยะที่หนึ่งนับว่าสิ้นสุดลง และชัยชนะเป็นของคาทอลิกและออสเตรีย แต่พระเจ้าเฟอร์ดินานด์ยังมีแผนการต่อไปอีก และสงครามระยะที่สอง คือ จาก ค.ศ. ๑๖๒๕—ค.ศ. ๑๖๒๙ ก็คือ ระยะที่พระเจ้าเฟอร์ดินานด์พยายามทำให้แผนการขึ้นไปของพระองค์เป็นผลสำเร็จ ศัตรูทางศาสนาของพระองค์ยังคงเป็นสหภาพอิวานเจลิคิล แต่สาเหตุเป็นเรื่องทางการเมืองมากกว่าทางศาสนา สนามรบย้ายจากเยอรมันตอนใต้มาเป็นเยอรมันตอนเหนือ และหัวหน้าของพวกโปรเตสแตนท์มิใช่เฟรเดอริกแห่งพาลาติเนทดังเดิม แต่เป็นพระเจ้าคริสเตียนที่ ๔ (Christian IV) กษัตริย์เดนมาร์ก ส่วนพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ยังทรงมีทิลลีและกองทัพบาวาเรียช่วยเหลืออยู่ แต่พระองค์มีกองทัพของพระองค์เองเพิ่มขึ้น และมีบุคคลที่สามารถและน่าเกรงขามกว่าทิลลี เป็นนายทัพ คือ อัลเบิร์ตแห่งวาลเลนชไตน์ (Albert of Wallenstein) พระเจ้าคริสเตียนทรงเริ่มต้นด้วยการบุกเยอรมัน แต่ถูกพ่ายแพ้ถึง ๒ หนและต้องถอยกลับมา และ ๓ ปีต่อมา เดนมาร์กเองถูกรุกราน พระเจ้าคริสเตียนต้องยอมจำนนและทำสัญญาเบคเมื่อปี ค.ศ. ๑๖๒๙ โดยเดนมาร์กสัญญาจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในเยอรมันอีกต่อไป

เหตุใดพระเจ้าคริสเตียนจึงเข้าไปพัวพันในเยอรมัน? จริงอยู่พระองค์ทรงเป็นโปรเตสแตนท์ แต่ศาสนามีได้เป็นสาเหตุที่ทำให้พระองค์ทรงเข้าร่วมในสงคราม เท่าที่เป็นมาสภาพทางภูมิศาสตร์และทางประวัติศาสตร์อันช่วยให้เดนมาร์กเป็นเสมือนนายด่านในทะเลบอลติกเรือทุกลำที่ผ่านทะเลนี้อยู่ในรัศมีบั้นของเดนมาร์ก ต้องเสียเงินค่าผ่านให้แก่กษัตริย์เดนมาร์ก และเดนมาร์กเป็นเจ้าของทะเลบอลติกอยู่ จนกระทั่งการปฏิรูปทางศาสนาได้ทำลายจักรวรรดิเดนมาร์กลง มาบัดนี้ สวีเดน รัสเซีย และออสเตรียต่างพยายามหาอิทธิพลในทะเลบอลติกและยึดการค้าของสนธิบาตแซนเซอติคที่กำลังเสื่อมลง ทะเลบอลติกซึ่งเปรียบเสมือนทะเลเมดิเตอร์เรเนียนทางเหนือกำลังเพิ่มพูนความสำคัญขึ้นทุกปี ในขณะที่ความสำคัญทางการค้าของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเดิมกำลังเสื่อม และการฟื้นฟูศิลปวิทยาได้แพร่เข้าไปในดินแดนใหม่ คือ เยอรมนี อังกฤษ และสแกนดิเนเวีย สวีเดนเริ่มส่งสินค้าออกที่ทำให้เสรีภาพในท้องทะเลบอลติกปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ มีความสำคัญยิ่งต่อประเทศที่สนใจทางทะเลและการค้าขาย สินค้าเหล่านั้นคือ ทองแดง เหล็ก ชัน เสากระโดงเรือ ไม้ต่อเรือ และพวกเครื่องใช้ไม้ นอกจากนี้ส่วนอื่นในบอลติกยังส่ง น้ำมันสน ป่านลินิน เฮมพ์ (hemp) ซึ่งหาจากที่อื่นไม่ได้ จนกระทั่งไปบุกเบิกอเมริกาแล้วในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ดินแดนและความร่ำรวยทางแถบนี้เองเป็นสาเหตุแห่งการต่อสู้ในสงครามสามสิบปี พระเจ้ากุสตาฟ ออดอล์ฟ กษัตริย์ใหม่ของสวีเดนได้ครอบครองส่วนใหญ่ของทะเลบอลติกทางตะวันออก และกำลังพยายามจะแผ่

ลงมาจากตะวันตกเฉียงใต้ ออสเตรียกำลังพยายามขยายขึ้นมาจากทางใต้ และเคนมาร์กทางตะวันตกกำลังจะแผ่อำนาจไปในพอมเมอเรเนีย (Pomerania) ฉะนั้นจึงเป็นของแน่ที่อำนาจทั้งสามจะต้องมีผลประโยชน์ขัดกันเข้าที่ สเตททิน (Stettin) และที่สตราลซุนด์ (Stralsund)

ปัญหาต่อไปก็คือ ใครคือวาลเลนชไตน์ และบุคคลผู้นี้มีจุดประสงค์อะไร? วาลเลนชไตน์เป็นชาวโบฮีเมีย เกิดจากบิดามารดาที่นับถือศาสนาลูเธอรัน ลุง ๒ คน ๆ หนึ่งเป็นชาวโมราเวีย อีกคนหนึ่งนับถือนิกายเยซูอิต พยายามจะสั่งสอนให้ถือศาสนาตามตนแต่ไม่สำเร็จ วาลเลนชไตน์ศึกษาศิลปศาสตร์ในเยอรมนี และกฎหมายในอิตาลี แต่เขาสนใจเฉพาะวิชาโหราศาสตร์และการสงครามเท่านั้น สิบปีก่อนสงครามเขาได้แต่งงานกับสตรี ๒ คน ๆ หนึ่งทำให้เขาเป็นเจ้าของที่ดินผืนใหญ่ในโมราเวีย อีกคนหนึ่งทำให้เขาได้มีโอกาสเข้าไปใกล้ชิดกับราชสำนักของจักรพรรดิ ในปี ค.ศ. ๑๖๑๘ เขาจำเป็นต้องเลือกว่าจะอยู่ฝ่ายใด เขารู้จักพวกโบฮีเมียดีจนทราบว่าจะไม่มีทางชนะ ดังนั้นเขาจึงใช้เงินที่ได้จากโมราเวียมาจัดตั้งกองทัพของเขาขึ้นเพื่อช่วยจักรพรรดิ หลังจากที่เพื่อนร่วมชาติของเขาถูกตีพ่ายแพ้ที่กรุงปราก วาลเลนชไตน์ เป็นคนหนึ่งในพวกแรกที่มองเห็นทางหาเงินจากสถานการณ์ในตอนนั้น เขาร่วมมือกับพวกที่ได้รับสัมปทานให้ทำเงินตราและได้กำไรอย่างงดงาม ชื่อที่ดินที่ถูกริบมาจากพวกโปรเตสแตนต์และขายต่อในราคาแพง และบางส่วนของกำไรที่ได้จากการซื้อขายนี้เขาถวายให้จักรพรรดิขอยืม และในเวลาไม่กี่ปีเขาก็กลายเป็นราชาที่ดินคนสำคัญ และเป็นประมุขของโมราเวียและโบฮีเมียสูง (Upper Bohemia) โดยปริยาย และยังเป็นทีโปรดปรานของพระเจ้าเฟอร์ดินานด์อีกด้วย ในปี ค.ศ. ๑๖๒๕ เมื่อสงครามระยะที่สองเริ่มขึ้น วาลเลนชไตน์ทราบดีว่าจักรพรรดิไม่ทรงต้องการฟังกองทัพของทิลลีแต่อย่างเดียว และทั้งยังไม่ประสงค์ให้กองทัพนั้นมีกำลังมากเกินไป เขาจึงเสนอที่จะจัดตั้งกองทัพของจักรพรรดิด้วยเงินของเขาเอง และเริ่มลงมือทันที เขาเริ่มด้วยการจ้างทหารรับจ้างจำนวน ๒๔,๐๐๐ คน และค่อย ๆ เพิ่มจำนวนขึ้นจนถึง ๑๐๐,๐๐๐ คน ทหารเหล่านี้มีหลายเชื้อชาติด้วยกัน คือ เช็ก ฮังการี เยอรมัน อิตาลี สเปน ฝรั่งเศส สกอต ไอร์ริช ภายใต้ันายทหารซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาติสเปน ฝรั่งเศส และอิตาลี ในทางศาสนาก็มีทั้งพวกคาทอลิก ลูเธอรัน และคาลวินิสต์ ซึ่งต่างรบเคียงบ่าเคียงไหล่กัน การปล้นสะดมอันเป็นลักษณะของกองทัพของทิลลีและแมนสเฟลด์ ถูกห้ามขาด ทหารในกองทัพใหม่นี้จะได้รับเสบียงอาหารอย่างเพียงพอ ไม่ว่าจะเป็นคาทอลิกหรือโปรเตสแตนต์ ส่วนความเป็นอยู่ของวาลเลนชไตน์เองมีลักษณะเกือบจะเหมือนในราชสำนักตะวันออก และมีระเบียบวินัยที่เคร่งครัดมาก

เหตุใดเศรษฐีผู้นี้จึงกลายเป็นนายทัพ ? และเหตุใดราชาที่ดินชาวโบฮีเมียนจึงได้ตั้งกองทัพขึ้นให้กับศัตรูของประเทศชาติและศาสนาของประเทศของเขาเอง ? คำตอบก็คือว่าเป็นเพราะความทะเยอทะยานส่วนตัวซึ่งเราจะพูดถึงในภายหลัง และเป็นเพราะเขาเองเห็นด้วยกับนโยบายการเมืองของจักรพรรดิ สำหรับนโยบายทางศาสนาของพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ คือ

การสถาปนาจักรพรรดิให้เป็นคาทอลิกอย่างเต็มขั้น วาลเลนซ์ไตนมิได้สนใจเท่าใดนัก เพราะเขาได้รับการอบรมเป็นแบบครึ่งลูเธอรันครึ่งเจซูอิต และการที่เขาได้จัดตั้งกองทัพที่ประกอบขึ้นด้วยชนซึ่งต่างกันทั้งทางความเชื่อในศาสนาและเชื้อชาติ ทำให้วาลเลนซ์ไตนกลายเป็นผู้นิยมความอะลุ่มอล่วยในทางศาสนา แต่เหตุผลของพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ก็มีใช่เป็นเรื่องศาสนาแต่อย่างเดียว พระองค์ทรงเชื่อว่าความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางศาสนาจะนำมาซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมือง หน้าที่ของพระองค์ก็คือ ต้องทำให้เยอรมันกลับไปเป็นคาทอลิกอยู่ใต้โรม และให้เข้มแข็งภายใต้การปกครองของออสเตรีย และเช่นเดียวกับคู่แข่งทางสแกนดิเนเวียของพระองค์ พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการค้าทางทะเลบอลติก

ในปี ค.ศ. ๑๖๒๕ ได้มีการพิมพ์เอกสารฉบับหนึ่งในกรุงปราก ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นของผู้แก้บาปเจซูอิตของเฟอร์ดินานด์ เอกสารนี้เผยให้เห็นนโยบายของพระองค์เกี่ยวกับจักรวรรดิ โดยเปิดเผยว่า “เวลาของการปกครองแบบใช้อำนาจเด็ดขาดได้มาถึงแล้ว และสิ่งแรกที่จะต้องทำก็คือ ทำลายเสรีภาพของพวกเมืองต่าง ๆ ทางเหนือที่เป็นสมาชิกของสันนิบาตแฮนเซอติก แล้วจึงค่อยหันมาจำกัดเสรีภาพของเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในแผ่นดินที่อยู่ลึกเข้าไป ขึ้นต่อไปก็ต้องพยายามเอากองทหารของจักรพรรดิเข้าไปประจำตามเมืองเหล่านั้นให้ได้ ไม่ว่าโดยวิธีใด เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เดนมาร์กยื่นมือเข้ามาช่วยเมืองเหล่านั้น จักรพรรดิจะทรงใช้วิธีให้ “ทองเท่าภูเขา” เป็นสินบนแก่พระเจ้าคริสเตียนไม่ให้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจการในจักรวรรดิ ส่วนพระเจ้ากุสตาฟแห่งสวีเดนนั้นอาจยากกว่า แต่ถ้าใช้วิธีการทูตที่ฉลาดแล้วก็จะสามารถกันกุสตาฟให้ห่างจากกิจการในจักรวรรดิได้ จนกว่าจะสามารถทำให้ไปแลนด์เข้มแข็งขึ้นมาพอที่จะต้านทานสวีเดนได้ และเมื่อถึงเวลานั้นจักรพรรดิก็จะได้ไปยึดดินแดนที่เรียกว่า เดอะซาวนด์ (The Sound) ตัดฮอลแลนด์จากการค้าในทะเลบอลติก และที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ตัดฮอลแลนด์จากอ่าวข่าวน้ำในทะเลบอลติก (Fletcher)

ทั้งหมดนี้คือนโยบายของจักรพรรดิในระยะที่สองของสงคราม และเป็นนโยบายที่วาลเลนซ์ไตนเห็นด้วยทุกกระเบียดนิ้ว ในปี ค.ศ. ๑๖๒๘ วาลเลนซ์ไตนสั่งให้อาร์นไฮม์ (Arnhem) ไปยึดและสร้างป้อมปราการตามเมืองท่า ๒๘ แห่งทางฝั่งทะเลพอเมอเรเนีย และยังได้กะแผนการจะบุกสวีเดนทางเรือในฤดูใบไม้ผลิ เขายึดสตราลซุนด์ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญที่สุดและจัดการสร้างป้อมปราการทางทะเลบอลติกแถบนั้น วาลเลนซ์ไตนเองยอมรับตำแหน่งที่พระเจ้าเฟอร์ดินานด์แต่งตั้งให้ คือ “นายพลแห่งมหาสมุทรและท้องทะเลบอลติก” และเขาได้ต่อรองกับจักรพรรดิว่า ในการรบเขาจะต้องได้ดัชชีแห่งเมคเลนเบอร์ก (Duchy of Mecklenburg) เป็นค่าจ้าง ส่วนความเห็นของเขาเกี่ยวกับจักรวรรดินั้นไปไกลกว่าของจักรพรรดิเองเสียอีก “จักรพรรดิ” เขาได้เขียนไว้ “ควรจะเป็นประมุขที่มีอำนาจในเยอรมันเช่นเดียวกับที่กษัตริย์ฝรั่งเศสและสเปนทรงมีในประเทศของพระองค์.... เจ้าครองรัฐใหญ่ ๆ ที่มีสิทธิเลือกจักรพรรดิ และเจ้าครองรัฐเล็ก ๆ อื่น ๆ ไม่ได้เป็นของจำเป็นเลย การเลือกตั้งจักรพรรดิอย่างที่เคยทำอยู่

เป็นของไร้ประโยชน์ โอรสของจักรพรรดิควรมีสืบทอดสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์โดยใช้กฎการสืบสันตติวงศ์”

นโยบายนี้เท่ากับใช้หลักการของริเชอลิเออต่อผู้กับริเชอลิเออเอง ออสเตรียที่พระเจ้าเฟอร์ดินานด์และवालเลนซ์ไตนไฝ่ฝันก็คือ ออสเตรียซึ่งจะมีอำนาจเหนือยุโรปตอนกลางทั้งหมด คือจากทะเลบอลติกถึงทะเลเอเดรียติก ถ้าเยอรมันที่เป็นคาทอลิกสามารถร่วมกับสเปนที่เป็นคาทอลิก ก็จะสามารถนำทั้งโลกให้กลับไปอยู่ใต้ระบบราชาธิปไตย และอยู่ใต้สันตะปาปาที่จริงแล้วพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ทรงเป็นจักรพรรดิพระองค์แรก ที่มีนโยบายรวมพวกเยอรมัน (Pan-German) และवालเลนซ์ไตนคือบิสมาร์กของยุคนั้น

ในปี ค.ศ. ๑๖๒๙ แผนการของจักรพรรดิที่มีที่ว่าจะประสบผลสำเร็จ วาลเลนซ์ไตนกำลังติดอาวุธเรือสินค้าที่ยึดมาจากท่าเรือต่าง ๆ ตามฝั่งพอมเมอเรเนีย และกำลังพยายามที่จะยึดเมืองสตราลซุนด์ “เราจะเอาเมืองนี้ให้ได้” เขากล่าว “ถึงแม้จะแขวนอยู่บนสายโซ่ที่ห้อยมาจากสวรรค์” และในเวลาเดียวกันพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ก็เผยนโยบายทางศาสนาของพระองค์ให้เห็น คือทรงออกโองการยึดทรัพย์สมบัติคืน (Edict of Restitution)^๔ ซึ่งบังคับให้โอนดินแดนของวัดคาทอลิกต่าง ๆ ที่ถูกริบไปตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๕๒ (ปีที่สัญญาออกชเบอร์กกำหนดไว้) มาเป็นของจักรพรรดิ นี่เท่ากับว่าพวกโปรเตสแตนท์จะต้องเสียแคว้นบรรพชิตขนาดใหญ่ (Archbishoprics) ไป ๒ แคว้น ขนาดเล็ก (Bishoprics) ๑๒ แคว้น และพวกวัดวาอารามพร้อมด้วยที่ดินและความร่ำรวยในครอบครองมากกว่า ๑๒๐ แห่ง ถ้าหากการรับเป็นกษัตริย์โบฮีเมียของพระเจ้าเฟรเดอริกในปี ค.ศ. ๑๖๑๙ เป็นการท้าทายเยอรมัน โองการยึดทรัพย์สมบัติคืนในปี ค.ศ. ๑๖๒๙ เป็นการท้าทายยุโรปทั้งทวีป

แต่ใครจะเป็นผู้คัดค้านโองการอันนี้เล่า ไม่ใช่อังกฤษแน่ เพราะราชวงศ์สจวร์ตส์ก็มีความยุ่งยากของตนเองมากเกินต้องการอยู่แล้ว ฮอลแลนด์ก็ไม่กล้าถึงแม้กลัวว่าจะต้องเสียการค้าในทะเลบอลติก เพราะมีแต่กองทัพที่ประกอบด้วยทหารรับจ้างชาวสกอตและอังกฤษ ส่วนเดนมาร์กก็ไม่ยุ่งเกี่ยวเพราะเพิ่งได้รับสินบนไป แปรนเดินเบอร์กซึ่งจะกลายเป็นสนามรบก็ไม่ยื่นมือเข้ามา ไปแลนด์ก็เกลียดชังสวีเดนที่เป็นโปรเตสแตนท์มากกว่าออสเตรียที่เป็นคาทอลิก ประเทศเหล่านี้ไม่มีวันที่จะลงมือ แต่ในดินแดนโพ้นทะเลมีกษัตริย์สวีเดนพระองค์หนึ่ง ซึ่งพร้อมที่จะรับบทบาทนี้

๕

พระเจ้ากุสตาฟ ออดอล์ฟ

สวีเดนเป็นประเทศที่ค่อนข้างเล็กและยากจน มีพลเมืองน้อยกว่าหนึ่งแสน ได้กลายเป็นประเทศโปรเตสแตนท์ในสมัยพระเจ้ากุสตาฟ วาซา (Gustavus Vasa) ซึ่งเป็นพระอัยยิกา

ของพระเจ้ากุสตาวัส อคตอฟุส และเป็นผู้ที่ตั้งราชวงศ์ที่สำคัญราชวงศ์หนึ่งในประวัติศาสตร์ พระเจ้ากุสตาวัส วาซา ทรงมีพระโอรส ๓ พระองค์ซึ่งขึ้นครองราชย์ต่อกัน คือ อีริก ที่มีความสามารถแต่สติไม่สมบูรณ์ มีความประสงค์จะเสกสมรสกับพระราชินีเอลิซาเบธของอังกฤษ และในที่สุดถูกปลดและปลงพระชนม์โดยพระอนุชาจอห์น พระเจ้าจอห์นเป็นคนทะเยอทะยาน แต่ไร้ความสามารถ และพระเจ้าชาร์ลส์พระอนุชาทรงปกครองแทน พระองค์ทรงดำเนินนโยบายต่อจากพระราชบิดา และเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ ได้ทิ้งสวีเดนซึ่งเข้มแข็งและร่ำรวยไว้ให้แก่โอรส ทั้งนี้ เพราะโอรสของพระเจ้าจอห์นคือ ซิ吉斯มุนด์ (Sigismund) ได้ทำให้พระองค์เองหมดสิทธิจากราชบัลลังก์สวีเดนด้วยการเปลี่ยนไปเป็นคาทอลิกและรับเป็นกษัตริย์โปแลนด์ ดังนั้นเมื่อพระเจ้าชาร์ลส์สิ้นพระชนม์ ราชบัลลังก์จึงตกไปอยู่กับโอรสของพระองค์คือพระเจ้ากุสตาวัส อคตอฟุส ซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๗ พรรษา และเป็นผู้ที่พระเจ้าชาร์ลส์ได้ทรงอบรมสั่งสอนด้วยพระองค์เองให้ทรงคุ้นเคยกับตำแหน่งกษัตริย์

ในเวลาที่พักผ่อนหย่อนใจของฝรั่งเศสและสเปนมักจะใช้เวลาในห้องเล่นให้หมดไปกับการเรียนตำรา และมารยาท ยุโรปรู้สึกถึงในกษัตริย์หนุ่มแห่งสวีเดนที่ทรงสามารถคาร์ส เป็นภาษาเยอรมัน ละติน คัทซ์ ฝรั่งเศส และอิตาลีเล่นได้ ทรงเข้าใจภาษาสเปน อังกฤษ ภาษาโปแลนด์ และรัสเซีย ทรงรู้ภาษากรีกมากพอที่จะอ่านเซโนเฟน (Xenophon)^๕ ได้ และมักจะทรงมีหนังสือของโกรติอุส (Grotius)^๖ ไว้ในกระเป๋าเสมอ กษัตริย์หนุ่มพระองค์นี้ทรงเป็นโปรเตสแตนต์ที่เคร่งครัดและอ่านพระคัมภีร์เสมอ แต่พระองค์โปรดดนตรีและโคลง แต่มิได้เป็นคนที่ดีว่าตนเป็นคนดีจนนำราคาญ “พระองค์มีพระวรกายสูงโปร่ง สง่า พระฉวีค่อนข้างซีด พระพักตร์ยาว พระเกศาสีอ่อน พระมัสสุแหลมยื่นมีสีสนิมเป็นหย่อม ๆ” ทูตชาวคัทซ์คนหนึ่งได้บรรยายไว้ (Fletcher) “พระองค์เป็นทั้งผู้นำที่สามารถและรัฐบุรุษผู้ชำนาญทั้ง ๆ ที่ยังมีพระชนม์น้อย ความเลื่อมใสในลัทธิโปรเตสแตนต์ของพระองค์ไม่เคยเกินไปจนทำให้พระองค์র্বอิทธิพลของการฟื้นฟูศิลปวิทยาไม่ได้ และความรักชาติของพระองค์ก็กว้างพอที่จะคลุ้มไปถึงการทำสงครามเพื่อศาสนา พระองค์ทรงมีความคิดที่จะทำให้สวีเดนเป็นนางพระยาแห่งบอลติก (Empress of the Baltic) ในพระทัยของพระองค์ทรงได้ยินการเรียกร้องให้ช่วยปลดปล่อยพวกโปรเตสแตนต์ด้วยกันในเยอรมนี ความทะเยอทะยานและอุดมคติของพระองค์เข้ากันได้เป็นอย่างดี”

ส่วนกองทัพของพระเจ้ากุสตาวัสนั้นก็มิได้ใหญ่โต มีทหารสำหรับใช้ในการประจัญบานเพียง ๔๐,๐๐๐ คน ส่วนอีก ๓๐,๐๐๐ คนเป็นกองทหารสำหรับยึดครองสถานที่และทหารติดต่อกันและน้อยกว่าครึ่งเป็นชาวสวีเดน ส่วนมากเป็นทหารรับจ้างชาวเยอรมันบ้าง และสกอตบ้าง แต่เป็นกองทัพที่มีอาวุธดี มีระเบียบวินัยเคร่งครัด ได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างเลิศ และมีผู้นำชั้นหนึ่ง การที่ทหารพวกนี้มีปืนที่เบาและสะดวกในการใช้ มีกองทหารม้าที่เคลื่อนไหวได้

คล่องแคล่ว ทำให้กองทัพทหารสวีเดนรบได้อย่างดี ถึงแม้จะมีจำนวนน้อยกว่าศัตรู และสามารถเปลี่ยนแผนยุทธศาสตร์และวิธีการรบได้รวดเร็ว ส่วนนายทัพคือพระเจ้ากุสตาฟแล้ว ทรงมีความสามารถกว่าทิลลีในการจัดระเบียบวินัย ทรงเป็นนักยุทธศาสตร์ที่เก่งกว่าวาลเลนชไตน์ และยังทรงเป็นนักศรัทธียิ่งอีกด้วย

ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๖๑๑ เมื่อพระองค์ขึ้นสู่อราชบัลลังก์ และในปี ค.ศ. ๑๖๓๐ เมื่อพระองค์ทรงปรากฏพระองค์เป็นครั้งแรกในเยอรมนี พระเจ้ากุสตาฟได้ทรงทำให้กองทัพของพระองค์เป็นกองทัพที่ดีที่สุดในยุโรป และชื่อเสียงการเป็นผู้นำของพระองค์ไม่เป็นที่สองรองใคร ในการรบพุ่ง ๒-๓ ครั้ง พระองค์ก็ทรงทำให้เดนมาร์กยอมสงบศึก ทรงยึดครองฝั่งทะเลของรัสเซียและโปแลนด์ทางทะเลบอลติกได้เกือบหมด ความปรารถนาของพระองค์ปรากฏชัดคือพระองค์ทรงมีความเห็นว่า สวีเดนเหมาะที่จะเป็นมหาอำนาจทางทะเล และควบคุมทะเลบอลติกทั้งหมด แต่การที่จะเป็นเช่นนั้นได้ พระองค์จะต้องได้ฝั่งทะเลตรงกันข้ามด้วย พระเจ้ากุสตาฟทรงให้เหตุผลเช่นเดียวกับที่กษัตริย์อังกฤษได้ทรงให้เกี่ยวกับช่องแคบและฝั่งทะเลของฝรั่งเศส กล่าวคือ การยึดครองโปแลนด์ของพระเจ้ากุสตาฟเปรียบเสมือนการยึดครองอากิเตน (Aquitaine) โดยอังกฤษ ฝั่งทะเลที่สำคัญที่สุดคือตอนที่แคบที่สุด คือ สตราลซุนด์ ซึ่งถ้าตกไปอยู่ในมือของจักรพรรดิ ก็เปรียบเสมือนคาเลส์ตกไปอยู่ในมือกษัตริย์ฝรั่งเศส ก็จะกลายเป็นจุดอันตรายที่ไม่มีวันจะจบสิ้นต่อการเดินเรือ เป็นเสมือนปิ่นที่เสียดปากกระบอกตรงมายังหัวใจของสวีเดน

ดังนั้น พระเจ้ากุสตาฟจึงตั้งพระทัยจะทำสงครามในเยอรมนี “เราจะต้องไปพบกับพระเจ้าจักรพรรดิที่สตราลซุนด์ มิฉะนั้นพระองค์จะมาหาเราที่คาลมาร์ (Kalmar)” เสนาบดีของพระองค์เห็นชอบด้วยกับแผนการศึกเพื่อป้องกันตัวทางท้องทะเล แต่ไม่เห็นด้วยกับการรบในดินแดนที่เลยปรัสเซียตะวันออกไปทางตะวันตก แต่พระเจ้ากุสตาฟทรงแย้งว่า (ในจดหมายเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๒๘) แผนการสงครามทางบกในเยอรมนีของพระองค์อาจมีหวังได้รับการช่วยเหลือจากอังกฤษหรือสหสาธารณรัฐเนเธอร์แลนด์ หรือพวกเมืองต่าง ๆ ในสันนิบาตแฮนเซอติก เพราะฉะนั้นจึงสมควรที่จะดำเนินต่อไป จริงอยู่พระองค์ต้องทิ้งกองทัพไว้รักษาประเทศจากการโจมตีของเดนมาร์กบ้าง แต่พระองค์ทรงหวังว่าจะสามารถหาทหารรับจ้างได้เพียงพอสำหรับต่อสู้กับทิลลีและวาลเลนชไตน์

วันก่อนที่พระเจ้ากุสตาฟจะทรงดำเนินแผนการ พระองค์ได้ส่งหนังสือเวียนไปยังราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรป ประกาศว่า จักรพรรดิ “ได้ทรงใช้สิทธิโดยมิชอบธรรมไปแสวงหาอำนาจในท้องทะเลบอลติกอันเป็นผลให้การค้าของสวีเดนถูกกระทบกระเทือน และยังได้ละเมิดกฎหมายต่าง ๆ ด้วยการเข้าปล้นสะดมราชอาณาจักรของพวกคยูกแห่งเมเคลนเบิร์ก ซึ่งเป็นพระญาติของราชวงศ์ของกษัตริย์สวีเดน” พระองค์มิได้เอ่ยถึงนโยบายศาสนาของพระเจ้าเฟอर्डินานด์เลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระองค์หวังจะได้ความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสซึ่ง

เป็นคาทอลิก ต่อพวกประชากรของพระองค์ พระองค์ทรงแถลงว่า “พระเจ้าจักรพรรดิบังคับให้เราต้องหนีบอาซุส เพราะพระองค์ได้ทรงประหารมิตรของเรา เพื่อนร่วมศาสนาของเราซึ่งต่างก็เรียกร้องให้เราเข้าไปช่วยปลดทุกซ์” และในการทำสัญญาสงบศึกอีกปีหนึ่งต่อมา ข้อเสนอข้อแรกที่สภาสวิเตนยื่นก็คือ “เสรีภาพในการนับถือศาสนา การยกเลิกใช้ระบบศาลพิเศษทางศาสนา (Inquisition) และการสถาปนาพวกอีแวนเจลิคัลให้ได้มีสิทธิและทรัพย์สินสมบัติเช่นเดิม” (Stevens)

เช่นเดียวกับพระเจ้าวิลเลียมแห่งนาสซา พระเจ้ากุสตาฟได้มาช่วยพวกที่ไม่ค่อยเต็มใจจะให้พระองค์ช่วยนัก และศัตรูของพระองค์ก็คือพวกแฮบสเบิร์กเช่นกัน พระเจ้าเฟอร์ดินานด์แห่งออสเตรียเปรียบเสมือนพระเจ้าฟิลิปแห่งสเปนของพระเจ้าวิลเลียม ทิลลีเหมือนอาลวา วาลเลนซ์ไทน์เหมือนอเล็กซานเดอร์ ฟาร์เนส แต่พระองค์มาในฐานะผู้แทนของต่างชาติพร้อมด้วยกองทัพ มิใช่มีแต่เพียงความหวังที่เลื่อนลอย และนโยบายของพระองค์ก็ได้เพื่อผลประโยชน์ของเยอรมัน แต่เช่นเดียวกับพระเจ้าวิลเลียม พระองค์ทรงถือว่าการมาของพระองค์เหมือนกับภารกิจยุโรปยกไปต่อสู้กับพวกนอกศาสนาในสงครามครูเสดในสมัยกลาง และการที่กองทัพของพระองค์มีจิตใจแบบผู้ทำสงครามครูเสดนั่นเอง ที่ทำให้ชัยชนะของพระองค์เป็นชัยชนะที่เพียบพร้อมไปด้วยเกียรติคุณ

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๓๐ พระเจ้ากุสตาฟทรงยกทัพมาขึ้นบกที่พอเมอเรเนีย และยึดสเตตินและดินแดนปากแม่น้ำโอเดอ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๓๑ แมกเดเบิร์กซึ่งมาเข้าข้างพระองค์ถูกทิลลีตีกลับไปและถูกเผาจนย่อยยับ พระเจ้ากุสตาฟทรงมาช่วยไม่ทันแต่พระองค์ก็ได้แก้แค้นให้ในเดือนกันยายน คือทิลลีถูกตีพ่ายเพื่อย่างยับเยินในการรบที่ไบรเทนเฟิลด์ใกล้ ๆ ไลพ์ซิก (Leipzig)

ข้าพเจ้าใคร่ขออ่านข้อความที่นายทหารชาวสกอตผู้หนึ่งได้บรรยายไว้เกี่ยวกับการรบครั้งนั้น นายพันเอกโรเบิร์ต มอนโร (Robert Monro) ผู้นี้เป็นทหารอยู่ในกองทัพชาวสกอตที่รับจ้างรบได้ร่วมรบของสวิเตน ข้อความที่เขาเขียนมีการแสดงความนึกคิดเกี่ยวกับเรื่องศาสนาและศีลธรรมแทรกแซงอยู่มากตามแบบฉบับของชาวสกอตที่นับถือนิกายพิวริตัน แต่กระนั้นเราก็มองเห็นภาพของการยุทธ์ที่ไบรเทนเฟิลด์ได้อย่างชัดเจน “หลังจากที่ได้ยินยามเตรียมพร้อมอยู่ตลอดคืน ไกลจากกองทัพของทิลลีประมาณหนึ่งไมล์ ในตอนเช้าเมื่อนกларคเริ่มออกจากรังก็มีเสียงแตรเรียกให้ทหารม้าขึ้นม้า เสียงกลองเรียกให้ทหารราบออกเดิน สำหรับพวกเราเองนั้นเราถืออาวุธและเตรียมพร้อมอยู่แล้ว หลังจากที่เราได้มีเวลาใคร่ครวญอยู่ทั้งคืนและทำให้จิตใจสะอาดแล้ว เราได้เริ่มวันใหม่ด้วยการสวดมนต์ถวายร่างกายและวิญญาณของเราเป็นเครื่องสังเวยแด่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า และสาราพบาปของเรา หลังจากที่เราทุกคนได้ทำเช่นนั้นแล้ว เราเริ่มออกเดินในนามของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าไปได้เล็กน้อย แล้วทั้งกองทัพก็หยุดเดิน

เพื่อจัดขบวนให้เรียบร้อย ทหารทั้งกองเอากิ่งไม้สัดมาติดที่ศีรษะ (ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะให้สังเกตได้ง่ายว่าเป็นพวกเดียวกัน มิใช่ข้าศึก) แล้วเราก็ได้ยินอาณัติสัญญาณว่า “พระเจ้าคุ้มครองเรา” พระเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวสุนทรพจน์สั้นๆ ในเวลานั้นเราตั้งขบวนสำหรับประจัญบานเรียบร้อยแล้ว เราจึงเดินหน้าเข้าไปหาข้าศึก” ท่านนายพันเอกผู้เขียนเรื่องนี้เมื่อหลายปีล่วงไปแล้ว และท่านต่อท้ายว่า “ถ้าเพียงแต่พระผู้เป็นเจ้าจะโปรดประทานให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรบภายใต้ผู้นำเช่นนั้นเช่นในวันนั้น และเพื่อจุดประสงค์นั้นอีกสักครั้ง! และถ้าข้าพเจ้าจะยืนรบจนตาย ข้าพเจ้าก็มีความเชื่อมั่นว่าความตายของข้าพเจ้าเป็นสิ่งที่คุ้มค่า”

ริเชอลิเออ

๑

อาวุธที่ปลงพระชนม์พระเจ้าเฮนรี่ที่ ๔ กษัตริย์ที่ดีที่สุดพระองค์หนึ่งของฝรั่งเศส ได้ทำให้พระโอรสซึ่งประสูติขณะที่พระองค์ทรงอยู่ในวัยชราแล้วและยังมีพระชนม์เพียง ๘ พรรษาขึ้นสู่อำนาจบัลลังก์ฝรั่งเศส ส่วนการปกครองของประเทศอยู่ในมือของราชินีม่ายสาวชาวอิตาลีเยนของพระองค์ คือ พระนางมารี เดอ เมดิซี (Mary de Medici) ผู้ซึ่งไม่มีความสามารถเพียงพอ ในขณะที่กษัตริย์หนุ่มกุสตาวัสทรงชมักเข้มข้นอยู่กับการเรียนภาษาและศิลปะในการปกครอง พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ทรงเพิดคเพิดนอยู่กับการต่อนก ชนไก่ และไฟ เมื่อพระองค์ทรงรู้สึกเบื่อหน่ายต่อการเรียน พระองค์มักจะรับสั่งว่า “ถ้าเราให้ท่านเป็นสังฆราช ท่านจะตัดชั่วโมงเรียนให้สั้นลงได้ไหม?”

ความรู้เกี่ยวกับการปกครองที่เจ้าชายฝรั่งเศสทั้งหลายทรงมีนั้น ส่วนมากเป็นความรู้ที่ทรงได้มาด้วยพระองค์เอง จากประสบการณ์และการทดลองจริง ๆ จากการปกครอง เมื่อพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา พระเจ้าหลุยส์ทรงตั้งพระทัยจะเป็นกษัตริย์ที่แท้จริง โดยมีเพื่อนคู่พระทัยชื่อ ลูอินส์ (Luynes) ผู้ซึ่งเคยเป็นคนหัดการต่อนกเป็นผู้ช่วย แต่ทุกสิ่งทุกอย่างล้มเหลว และในปี ค.ศ. ๑๖๒๔ เมื่อริเชอลิเออเข้ารับตำแหน่งเสนาบดี ไม่มีใครคิดว่าสถานการณ์ในฝรั่งเศสจะเป็นอย่างอื่น นอกจากว่าจะเข้าสู่ระยะแห่งความยุ่งเหยิงเช่นเดียวกับสมัยสงครามศาสนานอกรีตครั้งหนึ่ง แต่ผลปรากฏว่า ๑๘ ปีภายใต้การดำเนินงานของริเชอลิเออ เป็นระยะแห่งความยิ่งใหญ่ระยะหนึ่งในประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส ท่านผู้นี้เป็นผู้วางโครงการต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสจะรับไปดำเนินการต่อไปถึง ๑๕๐ ปี และริเชอลิเอออีกนั่นแหละที่เป็นผู้ก่อตั้งสิ่งที่เรียกว่าระบบเก่า (The Ancien Régime) คือ ระบบสังคมและการเมืองสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และ ๑๕ ซึ่งจะคงอยู่จนกระทั่งปฏิวัติใหญ่

๒

จุดประสงค์ของริเชอลิเออ

ถึงแม้ริเชอลิเออจะเป็นพระราชาคณะ (Bishop) ตั้งแต่อายุ ๒๒ ปี แต่ท่านมีความคิดอ่านเป็นแบบฆราวาส แม้จะเป็นสังฆราช (Cardinal) มา ๒๐ ปีก็ยังคงมีจิตใจเป็นแบบนักรบและรัฐบุรุษ ถึงแม้จะเขียนหนังสือเกี่ยวกับศาสนามากกว่า ๑ เล่ม งานสำคัญที่ท่านกระทำเป็น

งานเกี่ยวกับกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการดำเนินงานทุกอย่าง ริเชอลิเออมีจุดประสงค์อยู่อย่างเดียว ท่านเชื่อในประเทศฝรั่งเศส เชื่อในระบบกษัตริย์ และเชื่อว่าศาสนาเป็นสิ่งสนับสนุนราชบัลลังก์ ความมุ่งหมายอันเดียวของท่านคือ ต้องการทำให้ฝรั่งเศสเป็นมหาอำนาจ และจะไม่มีวันยอมให้สิ่งใด ๆ มาเป็นอุปสรรคต่อผลประโยชน์ของประเทศชาติเป็นอันขาด เราจะเห็นความเชื่อที่เด่นชัดในบันทึกความทรงจำ ซึ่งท่านเขียนบรรยายถึงงานแต่ละปี ๆ ของท่านในฐานะเป็นเสนาบดี โดยไม่จำเป็นที่จะไปอ่านหนังสือเรื่อง “หลักปฏิบัติเกี่ยวกับรัฐ” (Maxims of State) หรือ “พินัยกรรมทางการเมือง” (Political Testament) ซึ่งมีผู้อ้างว่า ริเชอลิเออเป็นผู้แต่งโดยมิได้มีหลักฐานใดประกอบเลย แต่ในคำนำของหนังสือเรื่องนี้ภายใต้หัวเรื่องว่า “พระราชกรณียกิจที่สำคัญอย่างย่อ ๆ” ซึ่งเชื่อได้แน่นอนว่าริเชอลิเออเป็นผู้เขียนจริง ท่านสรุปนโยบายของท่านไว้ดังนี้ “ในเวลาที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ตัดสินพระทัยที่จะให้ข้าพระพุทธเจ้าเข้ารับตำแหน่งองคมนตรี และพร้อมกันนั้นก็ได้ทรงมอบความไว้วางพระราชหฤทัยในกิจการบ้านเมืองต่าง ๆ แก่ข้าพระพุทธเจ้านั้น ข้าพระพุทธเจ้าอาจกราบทูลได้ว่า ในเวลานั้นพวกฮูเกอโนท์แบ่งส่วนการเป็นเจ้าของประเทศกับได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พวกเจ้าและขุนนางประพฤติดุร้ายเหมือนมิได้เป็นข้าแผ่นดิน และพวกข้าหลวงที่สำคัญ ๆ ทำตัวเสมือนหนึ่งประมุขที่แท้จริงของแคว้นแคว้นที่ตนปกครอง .... ข้าพระพุทธเจ้าได้ถวายสัตย์สัญญาว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะใช้ความสามารถทั้งหมดของข้าพระพุทธเจ้า และอำนาจทั้งหมดที่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน ทำลายล้างพวกฮูเกอโนท์ ลดความเย่อหยิ่งและอวดดีของพวกเจ้าและขุนนาง ทำให้พลเมืองทุกคนกลับมาอยู่ใต้บังคับของได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และจะทำให้พระนามของได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทระบือไปทั่ว นานาประเทศให้สมกับที่ควรจะเป็น”

จุดประสงค์ ๔ อย่างที่กล่าวมานี้ที่แท้จริงอาจสรุปได้เป็น ๒ คือ ในเรื่องกิจการภายใน ริเชอลิเออต้องการรัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง ต้องการทำลายอิสรภาพของพวกชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ และนำพวกนั้นให้เข้ามาอยู่ใต้อำนาจของกษัตริย์โดยเด็ดขาด ในเรื่องการต่างประเทศ ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง (la gloire) คือ ต้องการนโยบายต่างประเทศที่มุ่งไปในการรุกรานเพื่อจะได้ทำให้ฝรั่งเศสยิ่งใหญ่ในยุโรป ตามความเห็นของนักสังเกตการณ์ที่สามารถ หลักการ-๒ อย่างนี้เป็นสิ่งที่ประชาชนฝรั่งเศสทุกยุคทุกสมัยถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง การที่ริเชอลิเออได้ชื่อว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ก็เพราะเขาเป็นชาวฝรั่งเศสผู้ใหญ่อิ่งนั่นเอง

นโยบายต่างประเทศของฝรั่งเศสก็เช่นเดียวกับของอังกฤษ คือขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ทางภูมิศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ แต่ผลที่ได้ตรงกันข้าม สำหรับอังกฤษนั้นช่องแคบอังกฤษซึ่งตัดเกาะอังกฤษออกจากประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ทำให้อังกฤษสามารถปลีกตัวออกจากความยุ่งยากทั้งหลายในทวีปยุโรปได้หลายครั้งหลายหน แต่สำหรับประเทศฝรั่งเศสซึ่งอยู่บนพื้นแผ่นดินใหญ่ของยุโรป และมีพรมแดนยาวกว่าของอังกฤษสามเท่าเป็นอย่างน้อย การที่จะ

ปลีกตัวออกจากกรณีพิพาทต่าง ๆ เช่นอังกฤษเป็นของที่เป็นไปไม่ได้ จริงอยู่ ชายแดนด้านอิตาลีและสเปนนั้นมีภูเขาเป็นกำแพงกันอยู่ และยากที่จะข้ามเช่นเดียวกับช่องแคบอังกฤษเหมือนกัน แต่ระหว่างบาสส์และบูลอญ หรือประมาณครึ่งหนึ่งของชายแดนทางบกทั้งหมดของฝรั่งเศสมีอยู่เพียงสองจุดเท่านั้น คือที่โวซ์ และอาร์เดนน (Vosges and Ardennes) ที่ยากที่ศัตรูจะบุกเข้าไปจากทางตะวันออก นอกนั้นทุกแห่งเปิดตรงไปยังปารีสทั้งสิ้น วิธีที่จะทำให้ชายแดนทางแถบนี้ปลอดภัยมีอยู่ ๒ วิธี คือ วิธีหนึ่งพยายามเลื่อนชายแดนออกไปให้ไกลที่สุดที่จะไกลได้ และจัดการทำป้อมปราการให้แข็งแรง อีกวิธีหนึ่งพยายามทำให้ผู้ที่คิดว่าจะเป็นศัตรูเข้ามาบุกรุกอ่อนกำลังและแตกแยกกัน ฝรั่งเศสพยายามใช้ทั้งสองวิธี ความมุ่งหมายของฝรั่งเศสในการทำสงครามตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ จนถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ คือพยายามจะเลื่อนชายแดนทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือไปจนถึง “พรมแดนธรรมชาติ” ของประเทศ คือ แม่น้ำไรน์และแม่น้ำเชลด์ท์ นโยบายทางการทูตตั้งแต่เริ่มต้นจนจบระยะ ๓๐๐ ปีที่กำลังพูดถึงก็เช่นกัน คือฝรั่งเศสพยายามยุ่งชาติต่าง ๆ ในยุโรปตอนกลางให้ผิดใจกัน เพื่อที่จะได้ไม่มีผู้ใดเข้มแข็งพอที่จะโจมตีฝรั่งเศส ริเชอลิเออเป็นคนแรกและคนที่สำคัญที่สุดที่เผยให้เห็นจุดประสงค์ทั้ง ๒ นี้อย่างเด่นชัด

ประเทศใดที่ริเชอลิเออกลัวมากที่สุด คำตอบหาได้ง่าย คือพวกแฮบสเบิร์ก ราชวงศ์แฮบสเบิร์ก ๒ สาขาได้เป็นกษัตริย์ในยุโรปมาตั้งแต่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ทรงสละราชสมบัติ ในขณะนั้นสาขาหนึ่งกำลังพยายามจะดึงเยอรมันให้กลับไปอยู่ใต้อำนาจของออสเตรียและสันตะปาปาดั้งเดิม เมื่อริเชอลิเออขึ้นสู่อำนาจในปี ค.ศ. ๑๖๒๔ พระเจ้าเฟอร์ดินานด์สามารถกลับมาถืออิทธิพลเหนือโบฮีเมีย และพาลาตินาได้ดั้งเดิมแล้ว ภายใน ๕ ปี พระองค์สามารถตีเดนมาร์กจนพ่ายแพ้ ยึดครองเมืองท่าแถบทะเลบอลติกและออกโองการยึดทรัพย์สินสมบัติคืนมาให้พวกคาทอลิก ในขณะที่สาขานี้พยายามสร้างอำนาจในเยอรมัน อีกสาขาหนึ่งพยายามทำให้ฝรั่งเศสอ่อนแอ ไม่ว่าจะผ่านทางภูเขาพีเรนีส ทางอิตาลีตอนเหนือ ในเบอร์กันดี ในลอร์เรน หรือในเนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศสรู้สึกว่ามันเองถูกล้อมรอบไปด้วยกองทหารสเปน ราชวงศ์แฮบสเบิร์กทั้ง ๒ สาขานี้อาจรวมกันเข้าเมื่อไรก็ได้ และกลายเป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวงต่อฝรั่งเศสเช่นเดียวกับในสมัยพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ ต้องเผชิญ แต่ในสมัยของริเชอลิเออ กาลเวลาที่ล่วงไปได้ทำให้สถานการณ์น่ากลัวกว่าสมัยของพระเจ้าฟรานซิสเสียด้วยซ้ำ

ริเชอลิเออมีนโยบายอย่างไรที่จะจัดการกับอันตรายจากพวกแฮบสเบิร์ก ก่อน ค.ศ. ๑๖๒๘ ท่านผู้นี้มีวัยอยู่กับความยุ่งยากภายในจนไม่มีเวลาเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายนอก แต่ในปีนั้นเองเมืองลาโรเชลล์ (La Rochelle) ซึ่งเป็นเมืองสำคัญของพวกฮูเกอโนท์ถูกริชเชอลิเออยึดได้ ซึ่งทำให้การกบฏของพวกฮูเกอโนท์เกือบหมดความสำคัญลง และในต้นปี ค.ศ. ๑๖๒๔ ท่านได้ถวายเอกสารแก่กษัตริย์ฝรั่งเศสภายใต้ชื่อว่า “คำแนะนำต่อกษัตริย์” ซึ่งอธิบายนโยบายของท่านไว้อย่างแจ่มแจ้ง “บัดนี้ลาโรเชลล์ก็ถูกยึดได้แล้ว ถ้าหากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มีพระราชประสงค์จะทำให้พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงอำนาจที่สุด และเป็นที่ปรากฏ
ทั่วไปในโลก พระองค์จะต้องทรงวินิจฉัยอย่างละเอียดและเป็นความลับต่อหน้าพระเจ้ากับ
ข้าราชการที่จงรักภักดีต่อพระองค์ว่า สิ่งใดบ้างที่จำเป็นต่อพระองค์และต่อการปฏิรูปของประ-
เทศชาติ สำหรับประเทศชาตินั้นมีผลประโยชน์ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือ ผลประโยชน์
ภายในและภายนอก สำหรับชนิดแรก สิ่งแรกที่จำเป็นจะต้องทำเป็นอย่างยิ่งก็คือ ทำลายขบวนการ
การกบฏที่ยึดเยื้อมานาน ทำลายบ่อนปรนการที่มีได้มีไว้สำหรับป้องกันชายแดนทางบกหรือ
ทางน้ำ หรือเพื่อรักษาความสงบในเมืองที่มักจะทำก่อกองความยุ่งยากขึ้น.... สถาบันซึ่งเป็นอุปสรรค
ต่อความสงบของประเทศเพราะถือว่ามีอำนาจและสิทธิพิเศษ (หมายถึงสภาปาเลม็องต์)
ควรจะถูกรวบกุมและทอนอำนาจลง ประชาชนทุกคนทั้งน้อยและใหญ่ควรจะถูกบังคับให้อยู่
ใต้โอวาทของกษัตริย์อย่างเด็ดขาด สำหรับกิจการภายนอกประเทศ นโยบายที่เราจะต้องยึดมั่น
อยู่เสมอก็คือ พยายามลดอำนาจสเปนทุกแห่งที่ประเทศนั้นมุ่งจะขยายอำนาจหรือเขตแดน เรา
จะต้องทำตัวเราให้เข้มแข็งและพยายามติดตามเข้าไปด้วย และพร้อมกันนั้น ถ้าโอกาสอำนวย
เราจะต้องพยายามเข้าไปป้องกันประเทศเพื่อนบ้านให้รอดพ้นจากการคุกคามของสเปน การที่
จะทำให้สิ่งเหล่านี้สัมฤทธิ์ผล สิ่งแรกที่จะต้องทำ (นับว่าสำคัญมาก) คือฝรั่งเศสจะต้องสร้าง
พลังทางทะเล เพราะทะเลเป็นทางที่จะเปิดถึงทุกแห่งในโลกได้ ประการที่สอง เราจะต้อง
คิดหาทางทำให้เมืองเมทซ์ (Metz) แข็งแรงขึ้น และถ้าเป็นไปได้ควรยึดเมืองสตราสเบอร์ก
(Strasbourg) ซึ่งเป็นเมืองคุมทางเข้าเยอรมนีเสียด้วย แต่ทุกสิ่งจะต้องค่อยๆทำค่อยๆไป และ
จะต้องทำอย่างระมัดระวัง อย่างมีศิลปะและไม่เปิดเผย”

นโยบายเหล่านี้เป็นส่วนที่ทำให้ความฉลาดของริเชอลิเออเป็นที่ปรากฏ และเป็น
แผนการที่จะปรากฏในนโยบายของฝรั่งเศสเสมอ ๆ รายการทุกอย่างเกี่ยวกับนโยบายภายใน
กล่าวคือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางศาสนา การทำให้พวกเจ้าและขุนนางหมดอำนาจ
การจัดตั้งรัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง และนโยบายต่างประเทศซึ่งมุ่งที่จะตัดอำนาจของพวกแฮบส-
เบอร์ก การจัดทำชายแดนให้มั่นคงแข็งแรง และขยายขยายให้ถึงแม่น้ำไรน์ จะปรากฏอีก
ครั้งหนึ่งในนโยบายของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ใน ๕๐ ปีต่อมา และในอีก ๑๐๐ ปีต่อมาในนโยบาย
ของเฟลอร์ (Fleury) และอีก ๑๕๐ ปี ในนโยบายของแวร์เจเนสส์ (Vergennes) แต่บทเรียน
อันหนึ่งซึ่งผู้ที่เอาแผนการของริเชอลิเออไปดำเนินมองไม่เห็น ซึ่งจะเป็นผลเสียอย่างมหันต์คือ
ประเทศในระยะยาว คือความสำคัญของอำนาจทางทะเล

๓

ริเชอลิเออกับสงครามสามสิบปี และพระเจ้ากุสตาฟ

เหล่านี้คือแผนการของริเชอลิเออในปี ค.ศ. ๑๖๒๙ และในปีต่อมานั้นเอง โอกาสก็
อำนวยให้ได้ดำเนินนโยบายเหล่านี้ คือในปี ค.ศ. ๑๖๓๐ ดังที่เราได้เห็นแล้วว่าแผนการ

ของวาลเลนชไตน์เกี่ยวกับทะเลบอลติก และการประกาศโองการยึดทรัพย์สินสมบัติคืนมาให้พวกคาทอลิก (Edict of Restitution) ของพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ ได้นำพระเจ้ากุสตาฟ ออกอลฟุส เข้ามาในเยอรมัน และสิ่งเหล่านี้ยังได้ทำให้พันธมิตรของจักรพรรดิ คือ สันนิบาตคาทอลิกเองเริ่มสงสัยในเจตนาของพระองค์ ดังนั้นริเชอลิเออจึงมีอาวุธ ๒ ชนิดที่จะใช้ต่อสู้กับออสเตรีย ทูตฝรั่งเศสชาร์นาเซ (Charnacé) ได้รับคำสั่งให้เสนอความช่วยเหลือทางการเงินแก่พระเจ้ากุสตาฟในการรบกับจักรพรรดิ เอเยนต์ลับของริเชอลิเออคือหลวงพ่อโจเซฟ ถูกส่งให้เข้าประชุมร่วมในการประชุมที่ราทิสบอน (Diet of Ratisbon) เพื่อยุติให้สันนิบาตคาทอลิกแตกกับพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ และเพื่อหาทางทำให้วาลเลนชไตน์ถูกปลด และหลวงพ่อโจเซฟสามารถทำกิจการทั้ง ๒ อย่างสำเร็จได้ วาลเลนชไตน์ถูกปลดและกองทัพของเขาก็ถูกยุบในเวลาเดียวกับที่พระเจ้ากุสตาฟทรงยกพลขึ้นบกในเยอรมนี ฉะนั้นก็มีแต่กิลีสกันเดียวที่ต้องเผชิญกับผู้รุกราน ในสัญญามาร์วาลด์ (Marwald) (มกราคม ค.ศ. ๑๖๓๐) ริเชอลิเออสัญญาจะจ่ายเงินจำนวนหนึ่งแก่กษัตริย์สวีเดนก่อน และจะจ่ายเป็นปี ๆ ถ้าหากพระองค์จะทรงทะนุบำรุงกองทัพของพระองค์ให้มีทหารจำนวนเท่าที่ริเชอลิเออต้องการ พร้อมกันนั้นก็ให้มีประกาศถึงจุดประสงค์ของการทำสัญญาพันธมิตรระหว่างฝรั่งเศสและสวีเดน ว่าทำเพื่อป้องกันมิตรของทั้ง ๒ ประเทศ (หมายถึงพวกโปรเตสแตนท์ทั้ง ๆ ที่ฝรั่งเศสเป็นประเทศคาทอลิก) เพื่อความมั่นคงของทะเลบอลติก เพื่ออิสรภาพทางการค้า เพื่อสถาปนาสมาชิกของจักรวรรดิที่ถูกคุกคาม (หมายถึงเจ้าครองแคว้นพาลาติเนท) และเพื่อทำลายป้อมปราการต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นใหม่ในทะเลบอลติก ทะเลเหนือ และดินแดนกรีซของ (Crisons) ในเทือกเขาแอลป์ ซึ่งเป็นการเรียกร้องของฝรั่งเศส (ข้าพเจ้าจะกลับไปพูดถึงอีกในภายหลัง) ทั้งนี้เพื่อทุกสิ่งทุกอย่างจะได้กลับมีสภาพเหมือนเมื่อก่อนที่สงครามในเยอรมันจะเกิดขึ้น” (Fletcher) พระเจ้ากุสตาฟจะต้องไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในธรรมเนียมการปกครองของจักรวรรดิ หรือกับศาสนาคาทอลิกในทุกแห่งที่พระองค์ยึดครอง และพระองค์สัญญาจะรักษามิตรภาพและความเป็นกลางกับบาวาเรีย และสันนิบาตคาทอลิก ถ้าหากทั้ง ๒ จะทำเช่นเดียวกัน การที่ริเชอลิเออให้พระเจ้ากุสตาฟสัญญาเช่นนี้มิใช่ว่าเนื่องมาจากความเชื่อในลัทธิคาทอลิก แต่เป็นเพราะไม่ต้องการให้แมกซิมีเลียนไปเข้ากับพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ สำหรับพระเจ้ากุสตาฟนั้นทรงเห็นว่าสัญญาเหล่านี้ผูกมัดพระองค์มากกว่าที่พระองค์ต้องการ แต่พระองค์ก็ได้สิ่งที่สำคัญต่อพระองค์เป็นอย่างมาก คือเกียรติภูมิการทูตและเงินของฝรั่งเศส

ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นในฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๖๓๑ ในเดือนกันยายน (ดังที่เราได้เห็นแล้ว) พระเจ้ากุสตาฟทรงตีกองทัพของทิลลีฟายแพ้ไปในการรบที่ไบรเทนฟีลด์ แต่แทนที่พระองค์จะเดินทัพตรงต่อไปยังกรุงเวียนนาคังที่ริเชอลิเออต้องการ พระองค์กลับย้อนไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ไปยังแถบลุ่มแม่น้ำเมนและรัฐต่าง ๆ ของสันนิบาต และในเดือนเดียวกันนั้นเองพระองค์ไปถึงเวอร์ตสเบอร์ก (Wurtzburg) อีกเดือนหนึ่งต่อมาไปถึงแฟรงเฟิร์ตและมายานส์

(Mayence) ในเดือนถัดไป และในปลายปีนั้นเองพระองค์ไปตั้งค่ายฤดูหนาวในใจกลางของดินแดนที่ริเชอลิเออต้องการให้พระองค์ละเว้น และเงินที่พระองค์ทรงใช้ในการเลี้ยงดูกองทหารก็คือเงินของพวกสันนิบาตซึ่งริเชอลิเออต้องการไม่ให้ไปยุ่งเกี่ยวกับ

พระเจ้ากุสตาฟทรงมีแผนการอย่างไรต่อไป เกี่ยวกับจักรวรรดินั้น พระองค์ก็น่าจะทรงพอพระทัยกับความสำเร็จที่พระองค์ได้ทรงกระทำมา และน่าจะตกลงเรียกร็องเอาทุกสิ่งที่เป็นต่อสวีเดน แต่พระเจ้ากุสตาฟยังไม่ทรงลืมว่าการมาของพระองค์เป็นกึ่งสงครามศาสนา ในหนังสือที่พระองค์ทรงมีไปถึงอัครมหาเสนาบดี พระองค์ทรงกล่าวว่า “ในความเห็นของเรา เราเห็นว่า การตกลงใดๆ จะมีไม่ได้จนกว่าจะสามารถทำสัญญาสงบศึกทั่วไปในเยอรมนี รวมทั้งความตกลงทางศาสนาด้วยเพื่อว่าเพื่อนบ้านของเรา (หมายถึงเจ้าครองแคว้นพาลาไทน์ผู้ซึ่งประทับอยู่กับพระองค์ที่มายานส์ในขณะนั้น) จะได้กลับไปมีอำนาจดั้งเดิม และตัวเราจะได้อยู่อย่างปลอดภัย... ทางที่จะทำให้สิ่งเหล่านี้สัมฤทธิ์ผลมีอยู่ทางเดียวคือ เราจะต้องโจมตีองค์จักรพรรดิในดินแดนของพระองค์ และพวกพระคาทอลิกที่ยังเข้ากับพระองค์อยู่ เพราะถ้าหากเราสามารถเข้าไปในดินแดนที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงพระองค์ ได้อยู่ข้างหน้าของพระองค์มาเป็นของเรา ยึดเอาทรัพย์สินเงินทองที่พระองค์ทรงยึดมาจากพวกโปรเตสแตนต์ได้ ค่าใช้จ่ายทั้งหมดเกี่ยวกับการสงครามก็จะตกอยู่กับพวกคาทอลิก และเราก็จะสามารถเรียกร็องสัญญาที่จะเป็นประโยชน์และเป็นเกียรติแก่เรา และมีตรของเราได้” (Stevens)

แต่พระองค์จะทรงจัดการอย่างไรกับข้อผูกมัดที่พระองค์ได้ทรงทำไว้แก่ริเชอลิเออเกี่ยวกับผลประโยชน์ของฝรั่งเศส ในขณะที่พระเจ้ากุสตาฟประทับที่มายานส์ในฤดูหนาว ค.ศ. ๑๖๓๑ บางส่วนของกองทัพของพระองค์ได้ข้ามแม่น้ำไรน์ไป ริเชอลิเออส่งคนมาประท้วงพระเจ้ากุสตาฟทรงตอบไปอย่างไม่ใช่เป็นการทูตนัก “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตอบว่า” จากบันทึกของมอนโร (Monro) ผู้ซึ่งอาจพูดรุนแรงเกินความจริงไปในที่หนึ่ง “พระองค์มิได้ทรงทำอะไรนอกเหนือไปจากว่าต้องการติดตามศัตรูไป และถ้าหากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่พอพระทัย ก็สุดวิสัยที่พระองค์จะช่วยให้ และใครก็ตามที่จะไล่ให้พระองค์ถอยออกจากแม่น้ำไรน์จะต้องทำด้วยการถือดาบในมือ เพราะพระองค์จะไม่ทรงยอมถอยเป็นอันขาดนอกเสียจากว่าสู้ไม่ได้ และถ้าหากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยังพิโรธพระองค์อยู่ พระองค์ก็ทรงรู้จักทางเข้าสู่กรุงปารีส และพระองค์ยังมีกองทหารที่วิโหยผู้ซึ่งยินดีจะดื่มเหล้าไวน์และอาหารในฝรั่งเศสเท่า ๆ กับในเยอรมัน” ริเชอลิเออเริ่มพบว่าพระเจ้ากุสตาฟเป็นพันธมิตรที่ไม่ค่อยจะน่าไว้วางใจ แต่ที่ระงับอารมณ์และยังคงจ่ายเงินตามสัญญา และพยายามป้องกันพวกสันนิบาตคาทอลิกให้พ้นจากการโจมตี หลังจากการเจรจากันนาน สมาชิกสันนิบาตคาทอลิกทุกคนนอกจากคนเดียวก็ยอมรับคำเรียกร็องของสวีเดน และอยู่เป็นกลาง ผู้ที่ปฏิเสธคือคนที่สำคัญที่สุดคือแมกซิมิเลียนแห่งบาวาเรีย ผู้ซึ่งเลือกอยู่ข้างจักรพรรดิ

ทางที่จะเข้าถึงกรุงเวียนน่านั้นจะต้องผ่านบาวาเรีย ในฤดูใบไม้ผลิ ปี ค.ศ. ๑๖๗๒

พระเจ้ากุสตาฟทรงเดินทัพไปยังนูเรมเบิร์กซึ่งยอมมาเข้ากับพระองค์ ทรงข้ามแม่น้ำดานูบที่ดาโนเวธ (Danauverth) และตีทิลลีฟายแพ้ที่เลช (Lech) และในไม่ช้าพระองค์ก็ยึดครองมิวนิกเมืองหลวงของบาวาเรียได้ และทรงเตรียมแผนการบุกเวียนนาต่อไป แต่เวลานั้น วาลเลนชไตน์ผู้ซึ่งได้รับคำสั่งจากพระเจ้าจักรพรรดิให้กลับเข้ามาประจำการใหม่ปรากฏตัวขึ้นทางแซกโซนีพร้อมด้วยกองทหารที่ศึกคัก ทำให้พระเจ้ากุสตาฟต้องถอยกลับไปยึดเมืองนูเรมเบิร์กใหม่ แต่เมื่อปรากฏว่าพระองค์ไม่สามารถยึดเมืองได้ ประกอบกับทรงกลัวว่าการคมนาคมจะถูกตัด พระองค์จึงถอยร่นต่อขึ้นไปทางเหนือ และในเดือนพฤศจิกายนกองทัพทั้งสองประจัญกันที่ลูทเซน (Lutzen) ไม่ไกลจากไบรเทนฟีลด์มากนัก การสู้รบดำเนินไปตลอดวัน และในที่สุดเมื่อกองทัพของพระมหากษัตริย์ถอยร่นไปอย่างไม่มีระเบียบ ปรากฏว่าพระเจ้ากุสตาฟสิ้นพระชนม์เสียแล้ว “กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่พระองค์นี้” มอนโรบันทึกไว้ “เพราะความกล้าหาญของพระองค์ควรได้รับพระนามว่า กษัตริย์ผู้เลอเลิศ เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่าพ่ายแพ้และเห็นกองทัพของพระองค์ถูกตีแตกกระจาย ทหารบางคนถึงกับวิ่งหนี แต่พระองค์เองกลับเสด็จเข้าไปท่ามกลางศัตรูและทรงต่อสู้อย่างเต็มความสามารถ ถึงแม้พระองค์จะถูกยิงถึง ๒ แห่ง พระองค์ก็ยังคงรบต่อไป ทรงทำหน้าที่ของทหารและกษัตริย์ไปพร้อม ๆ กัน ในที่สุดพระองค์ทรงประสบชัยชนะ แต่ก็ต่อเมื่อพระองค์เองหาพระชนม์ไม่แล้ว พระองค์สิ้นพระชนม์ในขณะที่ทำการสู้รบ ในขณะที่ทรงรับใช้ประชาชน พระองค์ถูกยิง ๓ แห่ง คือ ที่พระวรกาย ที่พระพาหาและที่พระเศียร พระองค์เต็มพระทัยที่จะสิ้นพระชนม์ เพราะตลอดเวลาพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงมีความยำเกรงพระเจ้าและทรงยินดีที่จะเสด็จดำเนินไปตามเสียงเรียกของพระองค์ ขณะที่สิ้นพระชนม์อยู่ พระองค์ทรงอยู่อย่างคริสเตียน ดังนั้นพระองค์จึงสิ้นพระชนม์อย่างมีความสุข เพราะได้สิ้นพระชนม์ในขณะที่ทรงทำการสู้รบเพื่อความเชื่อของพระองค์”

พระศพของพระองค์ถูกนำไปไว้ยังวัดเล็ก ๆ ในหมู่บ้านใกล้ ๆ สนามรบ และครูของโรงเรียนในหมู่บ้านผู้หนึ่งเป็นผู้อำนวยการฝังพระศพต่อหน้าพวกกองทหารของพระองค์ เสร็จแล้วพวกเหล่านั้นก็นำพระศพของพระองค์ต่อไปยังบ้านของครูผู้นั้นผู้ซึ่งเป็นช่างไม้ เพื่อบรรจุพระศพของพระองค์ในหีบไม้ที่ทำด้วยฝีมือหยาบ ๆ สำหรับจะได้นำกลับไปยังสวีเดน และไปบรรจุไว้ในวัดริคตาร์โฮล์ม (Riddarholm) ในกรุงสตอกโฮล์ม ภายใต้ร่มธงที่มีรอยชำรุดเพราะเข้าประจัญบาน

๔

สงครามกับสเปน

ในปี ค.ศ. ๑๖๓๔ คือสามปีหลังจากการรบที่ลูทเซน (Lutzen) เริ่มระยะที่สี่หรือระยะสุดท้ายของสงครามสามสิบปี เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากพระเจ้ากุสตาฟสิ้นพระชนม์แล้ว ไม่

ค่อยมีความสำคัญเท่าใดนัก กล่าวคือ ในปี ค.ศ. ๑๖๓๔ กองทหารสวีเดนถูกตีพ่ายแพ้ที่ นอร์ดลิ่งเกน (Nordlingen) แต่กองทัพมิได้แตกพ่ายและยังยึดครองพวกเมืองท่าต่าง ๆ ใน ทะเลบอลติกอยู่ พวกเจ้าโปรเตสแตนท์ทั้งหลายถูกจักรพรรดิบังคับให้ทำสัญญาปรัก^๒ ในปี ค.ศ. ๑๖๓๕ แต่ไม่มีผู้ใดตั้งใจจะรักษาสัญญา ในปีนั้นริเชอลิเอออยู่ในฐานะที่จะดำเนินนโยบาย ได้อย่างเปิดเผยกว่าเก่า เพราะได้ปราบพวกฮูเกอโนท์และพวกเจ้า ขุนนางในฝรั่งเศสได้แล้ว ได้สร้างกองทัพที่ใหญ่ที่สุดที่ฝรั่งเศสเคยมี ได้สำเร็จ ชัยยัง ได้ทำสัญญาไมตรีกับสวีเดนและ สหสาธารณรัฐเนเธอร์แลนด์กับเจ้าครองนครในเยอรมันบางองค์ ที่สำคัญคือ เบอ์นาร์ต แห่ง แซกซ์-ไวมาร์ (Bernard of Saxe-Weimar) หัวหน้าของกองทัพอิสระ กับพวกสวิส และดยุก แห่งซาวอย เมื่อเห็นทุกสิ่งเรียบร้อยและปลอดภัยแล้ว ริเชอลิเออจึงประกาศสงครามกับสเปน ในปี ค.ศ. ๑๖๓๕

การสู้รบซึ่งกินเวลาจากปี ค.ศ. ๑๖๓๕ ถึง ค.ศ. ๑๖๔๘ ควรถือว่าเป็นสงครามซึ่งตาม ความเป็นจริงยึดเยื่อมาถึง ๓๐๐ ปี คือควรถือว่าเป็นสงครามระหว่างพวกบูร์บองและแฮบส- เบอ์รกมากกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสงครามสามสิบปีระหว่างพวกคาทอลิกกับโปรเตสแตนท์ การสู้รบ ระยะเวลานี้เป็นเรื่องของเยอรมันได้ก็แต่เพียงว่าสถานที่รบอยู่ในเยอรมันเท่านั้น สงครามเริ่มต้น ด้วยสเปนเป็นผู้โจมตีฝรั่งเศสและเกือบจะเข้าปารีสได้ ซึ่งนับว่าเป็นการทำลายศักดิ์ศรีของ ริเชอลิเออ แต่ระหว่างปี ค.ศ. ๑๖๓๗ และ ๑๖๔๒ กองทัพฝรั่งเศสสามารถยึดอาร์ตัวส์ทาง เหนือและรูซซีของทางใต้ได้ และในปี ค.ศ. ๑๖๔๓ ซึ่งเป็นเวลาที่ริเชอลิเออถึงแก่กรรมไปแล้ว และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ กำลังจะสิ้นพระชนม์ ชัยชนะของกองทัพฝรั่งเศสที่โรครัว (Rocroi) ได้ นำชื่อเสียงมาสู่กองทัพของฝรั่งเศสเช่นเดียวกับที่ชัยชนะที่วัลมี (Valmy) อีก ๑๕๐ ปีต่อมาจะนำ ชื่อเสียงมาสู่กองทัพของสาธารณรัฐฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. ๑๖๔๔ ฝรั่งเศสประสบชัยชนะที่กงาม อีกครั้งหนึ่งในการรบที่ฟริเบอร์ก (Friburg) และในปีต่อมาที่นอร์ดลิ่งเกน แต่ไม่จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๖๔๘ เมื่อสวีเดนซึ่งผ่านทางโบฮีเมีย ฝรั่งเศสทางบาวาเรียร่วมกันโจมตีเวียนนาเป็นครั้งที่ สี่ในเวลา ๘ ปี และได้ผลสำเร็จเป็นครั้งแรก พระเจ้าเฟอ์ดินานด์ที่ ๓ ซึ่งเสด็จขึ้นครองราชย์ ต่อจากพระราชบิดาในปี ค.ศ. ๑๖๓๗ จึงยอมจำนน และทำสัญญาสงบศึกกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

สภาพของเยอรมนีในปี ค.ศ. ๑๖๔๘ เป็นสภาพที่มีผู้กล่าวว่า “เป็นตัวอย่างของความ พิษานาที่เนื่องมาจากสงครามที่น่าอนาถที่สุดในประวัติศาสตร์” แต่ข้อความนี้ได้เขียนขึ้นก่อน การบุกฮอลแลนด์ เบลเยียม ยุโรปตะวันออก และตะวันออกเฉียงใต้ในสงครามโลกทั้งสอง ครั้ง แม้กระนั้นก็ดี ข้าพเจ้าเองยังไม่แน่ใจว่าจะมีประเทศใดประเทศหนึ่งแม้แต่ในสงครามโลก ทั้งสองครั้งนั้นที่จะประสบความเสียหายเท่าเยอรมนีในสงครามสามสิบปี ในโบฮีเมียมีหมู่บ้าน ๖,๐๐๐ แห่งเท่านั้นที่ยังคงเหลืออยู่จากหมู่บ้านเดิมที่มีอยู่ ๓๕,๐๐๐ หมู่บ้าน พลเมืองเหลืออยู่ เพียง ๕ ใน ๖ ในวิทเทมเบอร์ก (Wuttemberg) เหลือชายฉกรรจ์อยู่เพียง ๑ ใน ๖ ส่วนในพาลา- ตินาท่ำ (The Lower Palatinate) เหลือเพียง ๑ ใน ๑๐ พลเมืองของจักรวรรดิทั้งหมดลดลง

จาก ๑๖ ล้านกว่ามาเป็น ๖ ล้าน บาดเจ็บจากสงครามเสีย ๓๕๐,๐๐๐ คน นอกนั้นเสียชีวิตเพราะความอดอยากบ้าง โรคติดต่อบ้าง และอพยพไปอยู่ที่อื่นบ้าง เกษตรกรรมถูกทำลายพินาศภายในสมัยสงครามทำให้พวกเขาต้องกลายเป็นทาสติดที่ดินไป ทั้งชีวิตและทรัพย์สินสมบัติไม่มีความมั่นคงทั้งสิ้น ที่ดินประมาณ ๓ ของเยอรมันทางเหนือกลายเป็นป่าร้าง เป็นที่อยู่ของสิ่งสาธาส์วแทนที่จะเป็นทุ่งนาเพาะปลูก ส่วนเมืองที่มีกำแพงหนาแน่นไม่ค่อยย่อยยับเท่าชนบท แต่ก็อดแอไปด้วยผู้ลี้ภัย อุคตสาหกรรมต่าง ๆ ถูกทำลาย การค้าเปลี่ยนมือไปอยู่กับต่างกั้ว ในทางค้ำศิลาธรรมก็เช่นกัน เยอรมันประสบผลร้ายแรงที่สุดจากสงคราม ซึ่งเป็นทั้งสงครามศาสนา การเมือง และสงครามเพื่อแสวงผลประโยชน์ใส่ตัว องค์การศาสนาประทัดประหารองค์การศาสนาด้วยกันเอง รัฐบาลประหารรัฐ ระบบพระราชทางการเมืองถูกกระตุ้นให้ทวีความรุนแรงขึ้นด้วยการประทัดประหารทางศาสนา ทหารต่างชาติต้องพึ่งเครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่างในประเทศที่ตนเข้าไปรบ กองทหารเหล่านี้มักจะมีผู้หญิง เด็ก และผู้ที่มิได้เป็นทหารอีกเป็นจำนวนมากติดตามไปด้วย เพราะที่ใดมีกองทหาร ที่นั่นก็มักจะมีอาหารกินบริบูรณ์กว่าที่อื่น ฉะนั้นจึงก่อให้เกิดการผิดศีลธรรม การร่นวายสับสนต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งสงครามในระยะหลังๆเทียบไม่ได้ โรงเรียนและมหาวิทยาลัยหายไปเกือบหมด ความโหดร้ายทารุณและความเชื่อทางไสยศาสตร์กลับมาอีก และในระยะสองปี คือ ค.ศ. ๑๖๒๗—ค.ศ. ๑๖๒๘ ปราบกว่าสังฆราชแห่งเวิร์ชเบิร์ก (Bishop of Wurzburg) สั่งให้ฆ่าคนถึง ๒,๐๐๐ คนฐานเป็นแม่มดหมอมผี และในปี ค.ศ. ๑๖๔๐—ค.ศ. ๑๖๔๑ คน ๑,๐๐๐ คน ถูกเผาในดินแดนแห่งหนึ่งในไซลีเซีย

ปัญหาที่ว่าสงครามได้ให้ประโยชน์อย่างใดบ้างที่อาจพอจะชดเชยกับความยากเข็ญที่สงครามนี้ได้ก่อขึ้นนั้น เราจะต้องพิจารณาเมื่อกล่าวถึงสัญญาสงบศึกที่เวสต์เฟเลีย (Peace of Westphalia) แต่ในเวลาที่เราเห็นแต่เพียงว่า เยอรมันในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ กำลังประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับที่อิตาลีได้ประสบในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ คือต้องได้รับโทษจากการแตกสามัคคี กลายเป็นเหยื่อของความอิจฉาริษยาในระหว่างพวกเดียวกันเอง และเป็นเหยื่อของความหิวกระหายของศัตรูต่างชาติ แม้เมื่อสิ้นสงครามแล้ว เยอรมันก็ยังคงอยู่ในฐานะที่รวมกันไม่ติด และจะเลวร้ายยิ่งกว่าเดิมเสียอีก สเปนเป็นชาติเดียวที่ได้ประโยชน์จากสงครามอิตาลี ฝรั่งเศสเป็นชาติเดียวที่ได้ประโยชน์จากสงครามสามสิบปี

๕

หุบเขาวาลเทไลน์ และนโยบายต่างประเทศของริเชอเดโอ

ตอนกลางของเทือกเขาแอลป์ส์ก่อนไปทางตะวันตกเฉียงใต้ทางทะเลสาบโคโม มีหุบเขาชื่อวาลเทไลน์ (Valltelline) ซึ่งยาวประมาณ ๖๐ ไมล์ และกว้าง ๓ ไมล์เท่านั้น แต่ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เป็นจุดที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในยุโรป ทำให้จึงเป็นเช่นนั้น ประการแรก

ถึงแม้ในแถบนี้มีประชาชนเพียงประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน แต่ทุกคนเป็นนักรบที่สามารถ และเป็น
ที่รู้จักของพวกเขาเสาะหาทหารในฝรั่งเศส ในสเปน และเวนิสเป็นอย่างดี ประการที่สอง แม้
พลเมืองในแถบนี้จะคุดัน แต่ก็ไม่มีอิสรภาพ ครั้งหนึ่งอยู่ในปกครองของมิลาน แต่ในเวลานั้น
อยู่กับพวกกริชอง (Grisons) ซึ่งเป็นสหพันธ์ของหมู่บ้านในสวิสซึ่งใช้วิธีการปกครองที่ทรูณ
และไม่เป็นที่นิยม นอกจากนั้นคนส่วนใหญ่ของหุบเขานี้ยังเป็นคาทอลิก แต่ผู้ที่ปกครองเป็น
โปรเตสแตนท์ ประการที่สามซึ่งสำคัญคือ เมื่อฝรั่งเศสปิดทางเดินต่าง ๆ ทางตะวันตกหมด
และเวนิสก็ครอบครองที่ราบอาดิจ (Adige) ไว้ หุบเขาวาลเทไลน์จึงกลายเป็นทางผ่านทางเดียว
ที่เชื่อมเยอรมนีและอิตาลีตอนเหนือ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นดินแดนที่มีความสำคัญยิ่งต่อสเปนผู้
ครอบครองมิลาน และต้องใช้ทางนี้สำหรับลำเลียงกองทหารไปยังลุ่มแม่น้ำไรน์ และเนเธอร์แลนด์
ส่วนฝรั่งเศสก็เห็นความจำเป็นที่จะต้องปิดเส้นทางนี้ให้ได้เพื่อจะได้ตัดทางคมนาคมของ
ข้าศึก

ความขัดแย้งทางศาสนาทำให้เกิดการจลาจลและการฆ่าฟันกันขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๑๙ แต่
ในปี ค.ศ. ๑๖๒๐ การต่อสู้เพื่อชิงช่องทางนี้ได้สิ้นสุดลงโดยสเปนเข้ายึดครองได้ ถึงแม้สเปนจะ
ได้ให้สัญญาว่าจะถอยออกในปีต่อไป แต่ก็เป็นที่เห็นชัดว่าสเปนจะทำเช่นนี้ก็ต่อเมื่อถูกบังคับ
เมื่อริเชอลิเออขึ้นเป็นเสนาบดีในปี ค.ศ. ๑๖๒๔ การเจรจาเพื่อให้สเปนถอยออกจากช่องเขานี้
ยังคงดำเนินอยู่ ในเดือนกรกฎาคมปีนั้นเอง ริเชอลิเออก็ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์
ของช่องแคบนี้ในสภาองคมนตรี ซึ่งปรากฏอยู่ในบันทึกความทรงจำของท่านด้วย ความคิด
เห็นที่ริเชอลิเออให้ในครั้งนั้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะและขอบเขตของนโยบายของริเชอลิเออ
อย่างเด่นชัด จึงใ้ใคร่นำมาพูดอย่างย่อ ๆ ในที่นี้

ประการแรก ริเชอลิเออประณามการกระทำของสเปนที่ไม่ยอมรักษาสัญญาที่ว่า จะถอย
ออกจากช่องแคบ “คนของดยุกแห่งเฟอเรีย (The Duke of Feria) และอาร์ชดยุกลิโอโปลด์
เคยกล่าวกับผู้ที่เกี่ยวข้องได้เมื่อไม่นานมาแล้วว่า ถ้าหากสเปนสามารถยึดครองช่องเขาได้ถึง
หกเดือนแล้ว จะไม่มีกษัตริย์องค์ใดในพิภพที่สามารถทำให้สเปนปล่อยช่องเขาวาลเทไลน์ได้”
ประการที่สอง พวกกริชองเป็นพันธมิตรเก่าแก่ของกษัตริย์ฝรั่งเศส ฉะนั้นฝรั่งเศสจึงมี
สิทธิอย่างเต็มที่ที่จะช่วยป้องกันทรัพย์สินสมบัติของพวกนี้ ถึงแม้ว่าความยุ่งยากทั้งหลายที่พวก
สวิสต้องเผชิญอันเนื่องมาจากสถานการณ์ในช่องเขานี้เป็นการกระทำของพวกนี้เอง เพราะเป็น
ผู้ก่อกวนด้วยการไปสมรู้ร่วมคิดกับสเปนและเวนิสซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อฝรั่งเศส” ข้อต่อ ๆ ไปนั้น
ข้าพเจ้าเห็นว่าสำคัญและเผยให้เห็นความคิดเห็นของริเชอลิเอออย่างเด่นชัด จึงใ้ใคร่นำคำ
ของริเชอลิเออเองมาลงไว้ “ผลประโยชน์ของฝรั่งเศสและยุโรปทั้งหมดเกี่ยวพันกับสถาน
การณ์ในช่องเขานี้ กล่าวคือ ถ้ารัฐต่าง ๆ ของราชวงศ์ออสเตรียสามารถรวมกันได้ก็ที่จะทำให้มี
อำนาจเกินกว่าฝรั่งเศสผู้เป็นคู่แข่งเสรีภาพของศาสนาคริสต์” ประการที่สี่ เป็นเหตุผล
ที่ฝรั่งเศสควรเข้าไปจัดการกับสถานการณ์โดยตรง “ถ้าหากเราไม่จัดการอะไรลงไป สเปนจะ

คิดว่าเราเกรงกลัว และพันธมิตรทั้งหลายของเราจะทิ้งเราไป ประการที่ห้า โรคภัยที่ร้ายที่สุดคือการเป็นโรคที่อาจมีโรคอื่นแทรก และปัญหาवालเทไลน์ก็เปรียบเสมือนโรคภัยนี้ คือเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับสวิส ฟลานเดอร์ส เยอรมนี และฝรั่งเศสเอง คือเราจะต้องไม่เปิดโอกาสให้พวกชูเกอโนท์ หรือพวกธุรกิจธนาคารทั้งหลายก่อความสงบภายในได้ ฉะนั้นเราต้องเริ่มต้นป้องกันด้วยการส่งพวกเจ้าและขุนนางกลับไปถิ่นฐานเดิม สร้างบ้อมปราการให้แข็งแรง เกณฑ์ทหารให้มากพอที่จะคุมพวกเจ้า ขุนนาง และพวกโปรเตสแตนท์ให้อยู่ในความสงบได้ และประการที่หก เราจะต้องพยายามทำให้สันตะปาปาชักชวนให้สเปนถอยออกจากหุบเขาवालเทไลน์ให้ได้ ถ้าสันตะปาปาทรงปฏิเสธก็เป็นหน้าที่ของพวกกริชองที่จะต้องเข้ารับภาระ และพวกสวิสจะต้องเข้าช่วย ขึ้นต่อไปเพื่อป้องกันมิให้สเปนส่งทหารมาจากมิลานหรือเงินมาจากเจนีวา เราจะต้องเข้าโจมตีเจนีวก่อนในนามของชาวอวย (กรณีขัดแย้งเรื่องซูกาเรล (Zucarel) จะเป็นสาเหตุเพียงพอที่จะประกาศสงคราม) หลังจากนั้นเราจะต้องทำให้สเปนวุ่นวายในฟลานเดอร์สด้วยการช่วยเบรดา (Breda) (เมืองซึ่งสเปนกำลังพยายามจะตีให้ได้) และการสนับสนุนพวกสหสาธารณรัฐเนเธอร์แลนด์ให้เริ่มต่อสู้ใหม่ ประการที่เก้า เพื่อที่จะทำให้พวกสันนิบาตคาทอลิกวุ่นวายอยู่ในเยอรมนี เราจะต้องสนับสนุนให้กษัตริย์อังกฤษให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่กษัตริย์เดนมาร์กเพื่อตีเอาแคว้นพาลาติเนท (ซึ่งกิลลีเฟิงจะตีมาให้พระเจ้าเฟอร์ดินานด์ใหม่ ๆ) กลับไป และเราจะต้องใช้กองทัพของแมนสเฟลด์เพื่อจุดประสงค์อันเดียวกัน แต่เราจะต้องไม่ทำการตั้งกล่าวให้รุนแรงจนเกินไป หรือยั่วโทสะพวกสันนิบาตคาทอลิกเกินสมควร ดังนั้นทางที่ดีที่สุดคือพยายามเหนี่ยวรั้งแมนสเฟลด์ไว้สัก ๖ เดือน (อังกฤษจะเป็นผู้จ่ายเงินทั้งหมด) ในขณะที่เราพยายามเจรจาให้แมกซิมิเลียนแห่งบาวาเรียมาเป็นมิตรกับพระเจ้าเจมส์ของอังกฤษ และพระราชบุตรเขยคือเจ้าครองแคว้นพาลาติเนท ในการกระทำทั้งหมดนี้ สันตะปาปาจะสนับสนุนเรา เพราะพระองค์ย่อมเล็งเห็นว่า นโยบายทั้งหมดของเราทำไปเพื่อศาสนาด้วย และฐานะทางการเมืองขององค์สันตะปาปาเองก็เช่นเดียวกับประมุขของรัฐทั้งหลาย คือขึ้นอยู่กับดุลแห่งอำนาจของพวกบูร์บองและแฮบสเบิร์ก ประการสุดท้าย เราต้องดำเนินการอย่างสุ่มรอบคอบ พยายามไม่เป็นอริกับสเปนอย่างเปิดเผย เพราะจะเป็นภัยแก่ศาสนา แต่ถึงแม้สเปนจะไม่พอใจที่เราช่วยพวกกริชอง ทุกคนก็จะเข้าข้างเรา คริสต์จักรทั้งหมดจะสนับสนุนเรา และเราก็จะมีหวังได้ชัยชนะที่งดงาม”

ข้าพเจ้าไม่ขอกล่าวถึงความพยายามของริเชอเดอในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพราะได้กล่าวมาแล้วในอีกที่หนึ่งเมื่อบรรยายถึงสงครามสามสิบปี สำหรับช่องแคบवालเทไลน์นั้น ฝรั่งเศสได้มาเมื่อปี ค.ศ. ๑๖๓๕ แต่ในปี ค.ศ. ๑๖๓๙ ก็ต้องเสียไปอีก และในที่สุดพวกที่อยู่ในแถบนั้นได้รับอิสรภาพในการถือศาสนา แต่ต้องอยู่ใต้การปกครองของสเปน การที่ข้าพเจ้ายกเอาเรื่องช่องเขานี้มากล่าวก็เพื่อจะแสดงให้เห็นถึงความพยายามของริเชอเดอในการที่จะคุมการเมืองระหว่างประเทศ และเพื่อจะแสดงให้เห็นว่านโยบายของท่านผู้นี้มุ่งไป

เพื่อให้ถึงจุดประสงค์อันสำคัญ คือความพยายามของฝรั่งเศสที่จะแหวกวงล้อมของแฮบส-เบอร์กด้วยวิธีการที่สลับซับซ้อน ริเชอลิเออเป็นนักการเมืองที่สามารถ รู้จักศึกษาความคิดเห็นของคู่ต่อสู้ และรู้จักความต้องการของตนเอง รู้จักว่าควรเอาสิ่งใดมาใช้ให้เป็นประโยชน์ คำนวณล่วงหน้าถึงผลที่จะได้จากการกระทำทุกอย่างและจากสิ่งต่าง ๆ อันอาจจะเนื่องมาจากการกระทำนั้น รู้จักประมวลวิธีทุกชนิดเข้าเพื่อจุดประสงค์สิ่งเดียวคือชัยชนะ

๖

ริเชอลิเออกับพวกฮูเกอโนท์

สำหรับนโยบายภายในประเทศของริเชอลิเออนั้น เราอาจใช้คติพจน์ของท่านผู้นี้เอง มากล่าวสรุปได้ คือ “ความสมบูรณ์พูนสุขของประเทศขึ้นอยู่กับจิตใจของชนในประเทศ” (The health of the country depends upon its heart) และนโยบายในประเทศของท่านก็ สอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศ มันสมองซึ่งสามารถใช้สถานการณ์ต่าง ๆ ในยุโรปให้เป็น ประโยชน์แก่ประเทศฝรั่งเศส มาบัดนี้มองเห็นทางที่จะใช้ชนทุกชั้นในประเทศให้เป็นประโยชน์ ต่อกษัตริย์ฝรั่งเศส ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นยอดปรารถนาของท่าน และท่าน มองเห็นด้วยว่าราชบัลลังก์ท่านนั้นเป็นศูนย์กลางที่จะทำให้เกิดความกลมเกลียวทั้งหมดนี้ ดังนั้นริเชอลิเออจึงเริ่มนโยบายด้วยการทำลายอำนาจอิสระทางการเมืองในฝรั่งเศส เพื่อที่จะก้าว ไปสู่การทำลายคู่แข่งภายนอก เราได้เห็นมาแล้วว่า ท่านได้ใช้วิธีการอย่างไรในการปราบสเปน และออสเตรีย หลังปี ค.ศ. ๑๖๒๕ บัดนี้เราจะมาดูว่าท่านมีโอกาสดังไรในการที่จะทำลาย อำนาจของพวกฮูเกอโนท์ และพวกเจ้า ขุนนาง ในฝรั่งเศส ในระบอบปี ค.ศ. ๑๖๒๔- ค.ศ. ๑๖๒๙

เมื่อริเชอลิเออขึ้นสู่อำนาจ ฐานะของพวกฮูเกอโนท์อยู่ในสภาพที่ได้ตกลงกันในโอง การแห่งเมืองนังท์^๓ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้ทำให้ข้อตกลงนี้สัมฤทธิ์ผล คือพระเจ้าเฮนรีที่ ๔ ตลอดจนให้เห็นถึงสถานการณ์ที่ยู่ยากขณะที่ทำข้อตกลงนี้ โองการนี้มี ได้ให้แต่เสรีภาพในการเลือกถือศาสนาและสิทธิของพลเมืองแก่พวกฮูเกอโนท์เท่านั้น แต่ยังให้ อำนาจทางการเมืองและการทหารอีกด้วย เพราะในขณะนั้นพวกฮูเกอโนท์มีอำนาจพอที่จะเรียกร ้องสิทธิอันนี้ ความสามารถในการเป็นผู้ปกครองประเทศของพระเจ้าเฮนรีประกอบกับสถาน- การณ์ที่เสื่อมโทรมของบ้านเมืองหลังจากมีสงครามกลางเมืองติดต่อกันถึงสามสิบปี ทำให้ข้อ ทกลงในโองการเป็นสิ่งที่พอจะทำได้ แต่หลังจากที่พระเจ้าเฮนรีสิ้นพระชนม์แล้ว ทั้งสองฝ่าย ก็มีได้ปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างตรงไปตรงมานัก พวกคาทอลิกซึ่งเป็นข้างมากถือโอกาสใช้ อำนาจประหัตประหารพวกโปรเตสแตนต์ทางอ้อม ส่วนพวกฮูเกอโนท์ซึ่งมีอยู่เป็นส่วนน้อยใช้ การประชุมทางศาสนา และการเมืองที่ได้มาเป็นสิ่งที่สะสมกำลัง ซึ่งมีได้เป็นการเตรียมไว้เพื่อ

ต่อสู้อำนาจของพวกคาทอลิกแต่อย่างเดียว แต่สำหรับต่อต้านอำนาจของกษัตริย์ด้วย ริเชอลิเออมีได้เป็นผู้ที่ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความเชื่อทางศาสนา แต่ทำเพื่อผลทางการเมือง ริเชอลิเออยอมมอดูล้มอล่วยในเรื่องความแตกต่างทางความเชื่อทางศาสนา แต่ไม่ยอมให้มีการแยกกันทางการเมือง และตั้งใจแน่วแน่ที่จะล้มอำนาจทางการเมืองของพวกชูเกอโนท์ให้จงได้

ในปี ค.ศ. ๑๖๒๕ ขณะที่ฝรั่งเศสกำลังวุ่นวายกับสเปนในกรณีหุบเขาวาลเทไลน์ ในฝรั่งเศสพวกโปรเตสแตนต์ก่อการจลาจลขึ้นที่ลาโรแชลล์และโนเซเวนส์ (Cevennes) ขณะนั้นริเชอลิเออไม่มีกำลังพอที่จะจัดการกับศัตรูทั้งภายนอกและภายในพร้อมกันจึงต้องยอมเจรจากับพวกโปรเตสแตนต์ ๒ ปีต่อมาพวกลาโรแชลล์ก็ก่อการจลาจลขึ้นอีก คราวนั้นในขั้นแรกมีดยุกบักกิงแฮม (ของอังกฤษ) เข้าช่วยแต่แล้วก็ถอนตัวไปก่อนที่การจลาจลจะสงบ ลาโรแชลล์เป็นจุดที่เข้มแข็งแห่งหนึ่งในฝรั่งเศส มีพลเมืองถึง ๔๐,๐๐๐ คน เคยเป็นแหล่งที่เป็นเอกราชมาช้านานแล้ว และเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจทางการเมืองของพวกชูเกอโนท์ ริเชอลิเออจึงตั้งใจที่จะปราบแหล่งนี้ลงให้ได้ เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่แหล่งการเมืองเอกราชอื่น ๆ หลังจากในเมืองถูกล้อมรอบอยู่เกือบปี และกองทัพเรืออังกฤษที่เข้ามาช่วยพวกกบฏถูกตีกลับไปถึง ๒ หน และพลเมืองถึง ๑๕,๐๐๐ คนเสียชีวิตแล้ว ลาโรแชลล์ถึงได้ยอมแพ้ ริเชอลิเออทำลายบ่อนปรกการทุกแห่งในลาโรแชลล์ เพราะไม่ต้องการให้ใช้เป็นแหล่งเพาะความแตกแยกทางการเมืองอีกต่อไป เมื่อลาโรแชลล์ซึ่งเป็นศูนย์กลางของพวกชูเกอโนท์ถูกทำลาย ขบวนการนี้ก็หมดความหมายไปด้วย ในปีต่อมามีประกาศที่เรียกว่า การอภัยโทษแห่งอาเลสส์ (Grace of Alais) ซึ่งมีใจเป็นข้อตกลงที่ทำระหว่างพวกคาทอลิกและโปรเตสแตนต์อย่างแต่ก่อน แต่เป็นคำประกาศสิทธิที่กษัตริย์พระราชทานแก่ราษฎรที่กบฏและทำไม่สำเร็จ กล่าวคือ โปรดเกล้าฯ ให้พวกชูเกอโนท์ทั้งหลายถือศาสนาของตนได้เต็มที่ และได้สิทธิของพลเมืองเท่าเทียมกับพวกคาทอลิก แต่ไม่ยอมให้มีการประชุมทางศาสนาหรือมีเมืองบ่อนปรกการของตนเองอย่างแต่ก่อน ซึ่งเท่ากับว่าทำให้พวกโปรเตสแตนต์ต้องอยู่ในกำมือของพวกคาทอลิก ริเชอลิเอออาจอ้างว่าที่นำไปนี้แสดงว่าตนเป็นผู้ยอมล้มอล่วยทางศาสนา แต่การที่สิทธิทางการเมืองของพวกชูเกอโนท์ถูกทำลาย ทำให้ริเชอลิเออกลายเป็นผู้เตรียมทางไว้สำหรับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ที่จะยกเลิกโครงการแห่งเมืองนังท์สในขั้นต่อไป แต่สำหรับจุดประสงค์ในขณะนั้นที่ต้องการให้ประเทศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นโยบายนั้นนับว่าได้ผลตามที่ต้องการ และริเชอลิเออมิได้มีความยุ่งยากเกี่ยวกับพวกชูเกอโนท์อีกเลย และเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อขบวนการของพวกฟรอนด์ (Fronde) ระเบิดขึ้น ๒๐ ปีต่อจากนี้ พวกชูเกอโนท์มิได้มีส่วนร่วมด้วยเลย

ศัตรูต่อไปคือพวกชนชั้นสูงซึ่งต้องใช้เวลารอบนานกว่าพวกชูเกอโนท์ ความสำเร็จของริเชอลิเออในกรณีนี้ไม่เด็ดขาดเท่ากรณีพวกชูเกอโนท์ สิ่งที่ริเชอลิเออเผชิญมิใช่พรรคที่รวมตัวกันแบบขบวนการชูเกอโนท์ แต่เป็นแผนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา จุดศูนย์กลางของความยุ่งยากมิได้อยู่ตามชนบท แต่อยู่ในปารีส คือในราชสำนักนั่นเอง พวกเจ้า ชุนนาง

เหล่านี้ได้รับการปกป้องสนับสนุนจากผู้มีอิทธิพลหลายท่าน คือ จากกาสตองแห่งออร์ลีอันส์ (Gaston of Orleans) พระอนุชาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ซึ่งเป็นรัชทายาทเรือยามา จนกระทั่งพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ประสูติในปี ค.ศ. ๑๖๓๘ จากพวกนิยมสเปนทั้งหลายซึ่งห้อมล้อมพระราชินีแอนน์แห่งออสเตรีย และจากพระนางมารี เดอ เมดิซี พระราชชนนีซึ่งไม่เคยยกโทษให้ริเชอลิเออเลยในการที่ตัดอำนาจการเมืองของพระนางลง มาตามสเตาล (Staël) เคยกล่าวไว้ว่า พวกฝรั่งเศสมีนิสัยชอบการปฏิวัติมาแต่กำเนิด แต่เป็นผู้วางแผนการที่เลว และเพราะเหตุนี้เองจึงปรากฏว่า ความพยายามที่จะโค่นริเชอลิเออทุกครั้งประสบความสำเร็จหมดทั้งสิ้น สบายลับของริเชอลิเออจะสืบทราบแผนการทั้งหมดก่อน และเมื่อแผนการถูกจับได้แล้ว ไม่มีใครเลยที่เข้าไปพัวพันกับแผนการเหล่านี้จะรอดไปได้ ในสมัยของริเชอลิเออปรากฏว่าผู้ที่ถูกตัดสินประหารชีวิตฐานมีความผิดอย่างร้ายแรงทางการเมืองมีถึง ๔๗ ราย แต่ที่ถูกประหารจริง ๆ มีเพียง ๒๖ ราย ในจำนวนนี้มีดยุก ๕ คน เคานท์ ๔ คน คนโปรดของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ คนหนึ่งคือ แซงมาร์ส (Cinq Mars) ส่วนพระอนุชานั้นถึงแม้ริเชอลิเออลงโทษไม่ได้ แต่ก็ได้พยายามขู่ให้เกรงขาม คำเทศน์ของริเชอลิเออในฐานะสังฆราชไม่มีตกทอดมาถึงคนรุ่นหลังมากนัก แต่ก็มีอยู่บทหนึ่งซึ่งเป็นคำเทศน์ที่ริเชอลิเออแสดงแก่บรรดาขุนนางก่อนที่จะเริ่มการไต่สวนขุนนางที่ติดกบฏคนหนึ่ง กาสตองก็เป็นผู้สมรู้ร่วมคิดกับขุนนางผู้นั้น แต่เมื่อความแตกขึ้นก็เอาตัวรอดโดยขอให้การเป็นพยานแก่ฝ่ายโจทก์ ริเชอลิเออเทศน์ถึงเรื่องความผิดชอบชั่วดี แต่ตลอดเวลาที่บรรยายถึงโทษทัณฑ์ที่ผู้ผิดจะได้รับในนรก ท่านสังฆราชก็คงรู้สึกขัดใจที่มีอาจใช้วิธีอื่นที่เห็นผลทันตากว่านี้ลงโทษกาสตอง

ในขณะที่พวกขุนนางที่ทรยศทั้งหลายสูญเสียเสรีภาพบ้าง ชีวิตบ้าง พวกขุนนางที่ซื่อสัตย์ก็วิตกว่าที่อยู่ของตนอาจถูกทำลายลง ทั้งนี้เพราะริเชอลิเออสั่งให้ทำลายปราสาททุกแห่งหมดคนนอกจากว่าในจุดสำคัญ ๆ สำหรับการป้องกันประเทศ การควอลกันซึ่งเป็นที่นิยมอยู่ในเวลานั้นถูกห้ามขาด ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกลงโทษอย่างหนัก และในทุก ๆ ทาง ริเชอลิเออพยายามเน้นให้พวกขุนนางทั้งหลายเห็นว่าอำนาจในแผ่นดินมีอำนาจอยู่อำนาจเดียว คืออยู่ในองค์พระมหากษัตริย์ อันที่จริงการที่พวกขุนนางถูกตัดอำนาจลงเช่นนี้ก็เป็นการสมควรแล้ว ทั้งนี้เพราะพวกขุนนางเหล่านี้บางคนก็มีแผนการทำลายล้างรัฐบาลทั้ง ๆ ที่กำลังมีศึกจากภายนอก และส่วนมากมักนึกถึงอภิสิทธิ์ของพวกเขาดีกว่าหน้าที่ที่มีต่อประเทศ แต่ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลหรือวิทยาลัย หรือในกองทหารใดก็ตาม ที่มีความจำเป็นจะต้องลงโทษผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาบ่อย ๆ และอย่างรุนแรง ก็เป็นที่น่าคิดว่า การปกครองของรัฐบาลนั้น หรือวิทยาลัยนั้น หรือกองทหารนั้น คงจะต้องมีข้อผิดพลาดอะไรสักอย่าง มาตามสเตาลเขียนไว้ว่า “การใช้อำนาจแบบสมบูรณ์ของริเชอลิเอออาจมิได้ทำลายลักษณะนิสัยที่แท้จริงของชนชาติฝรั่งเศส คือนิสัยที่จงรักภักดี นิสัยเปิดเผยและรักความเป็นเอกเทศ แต่ได้ทำลายประโยชน์ทางการเมืองอันพึงจะได้รับจากชนชั้นนี้ซึ่งควรจะเป็นกำลังให้กษัตริย์อย่างมาก ทำให้กษัตริย์ต้องเผชิญกับชนชั้น

กลาง ซึ่งไม่มีสิทธิออกเสียงทางการเมือง และมีความไม่พอใจในสภาพของตนอยู่แต่พระองค์เดียว เช่นเดียวกับที่การกระทำของริเชอลิเออต่อพวกฮูเกอโนท์เปิดโอกาสให้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ยกเลิกโองการแห่งเมืองนังท์ส การกระทำของท่านผู้ต่อพวกเจ้า ขุนนาง ทำให้เกิดกบฏขึ้นในระยะต่อมาและแผ้วทางสำหรับการปฏิวัติใหญ่ แต่ในสมัยนั้นการกระทำอันนี้เพียงแต่เพิ่มความเกลียดชังในตัวท่านให้มากยิ่งขึ้นไปเท่านั้น”

๗

การปกครองของริเชอลิเออ

ยังมีบางสิ่งบางอย่างเหลืออยู่ที่จะต้องพูดเกี่ยวกับนโยบายภายในของริเชอลิเออ ความจำเป็นประการแรกที่จะทำให้นโยบายต่าง ๆ เป็นผลก็คือ กองทัพบกและเรือ กฎเกณฑ์ที่ริเชอลิเออตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๑๙ เป็นแบบอย่างที่กองทหารฝรั่งเศสยึดถือต่อมาอีกกว่าร้อยปี เมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงมีทหารเพียง ๑๐,๐๐๐ คน เมื่อสิ้นพระชนม์ทรงมีถึง ๑๖๔,๐๐๐ คน ส่วนกองทัพเรือริเชอลิเออเป็นคนแรกที่เริ่มสร้างขึ้นมา ในปี ค.ศ. ๑๖๒๖ ฝรั่งเศสต้องใช้วิธีขอยืมเรือของพวกดัทช์ในการเข้าโจมตีเมืองลาโรแชลล์ แต่ในปี ค.ศ. ๑๖๔๒ ฝรั่งเศสมีกองทัพเรือถึง ๒ กองทัพในท้องทะเล มีเรือรวมทั้งสิ้นถึง ๘๐ ลำ ริเชอลิเออเป็นรัฐบุรุษสมัยใหม่คนแรกที่ตระหนักถึงความสำคัญของอำนาจทางทะเล ดังที่เราจะเห็นได้จากบันทึกของท่านปี ค.ศ. ๑๖๒๔ และยังเห็นในเอกสารฉบับอื่นที่ได้เล่าไว้อย่างเจ็บแค้นถึงคราวที่เรือที่นำขลุ่ยในฐานะทูตฝรั่งเศสไปอังกฤษ ถูกเรืออังกฤษสั่งให้ทำความเคารพเรืออังกฤษในช่องแคบ เมื่อขลุ่ยปฏิเสศก็ถูกเรืออังกฤษยิงเอา ๓ นัด ซึ่ง “ถูกเรือทะเลและทีมแทงจิตใจของชาวฝรั่งเศสทั้งหมด” และทำให้ขลุ่ยจำต้องยอมรับความเป็นผู้นำของอังกฤษในท้องทะเล

ริเชอลิเออเป็นผู้กระตุนให้กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงมีกำลังวังชาขึ้น แต่มิได้ให้ความคิดใหม่เกี่ยวกับการปกครอง ประเทศฝรั่งเศสยังปกครองโดย “กษัตริย์และพระสหาย” เช่นที่เคยทำมาเป็นประเพณี แต่ในสมัยของริเชอลิเออ ผู้ที่รับผิดชอบในการปกครองได้แก่กษัตริย์เสนาบดี และคณะองคมนตรี (Conseil du roi หรือ d'Etat) คณะองคมนตรีนี้ประชุมปรึกษาหารือกันในราชการหลายด้านเป็นวัน ๆ ไป คือเรื่องราชการหัวเมือง เรื่องการเงิน เรื่องกฎหมายและการศาล ฯ บรรดาเสนาบดีซึ่งแต่ก่อนเป็นเพียงเสมียนเลขานุการของที่ประชุมองคมนตรีกำลังมีหน้าที่คล้ายรัฐมนตรีประจำกระทรวง แต่ก็ยังไม่มีอำนาจที่จะรับผิดชอบในงานกระทรวงของตนอย่างเต็มที่ ในเรื่องการต่างประเทศนั้น ริเชอลิเออรับผิดชอบแต่ผู้เดียวโดยไม่ยอมปล่อยให้ผู้อื่นเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย

สำหรับการปกครองตามหัวเมือง ริเชอลิเออใช้วิธีการส่งข้าหลวง (Intendants) ไปควบคุมพวกเจ้าของที่ดินใหญ่ ๆ ที่มีอำนาจตามหัวเมืองมากขึ้น วิธีการเช่นนี้เริ่มใช้ตั้งแต่

รัชสมัยของพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ แต่ก็ใช้เป็นครั้งคราวเท่านั้น พวกข้าหลวงเหล่านี้มีอำนาจเต็มทางด้านการกฎหมาย ตำรวจ และการเงิน วิธีนี้เป็นวิธีที่ดีที่สุดในการทำให้อำนาจของรัฐบาลกลางแพร่ไปได้ทั่วถึงทั้งประเทศ แต่เป็นวิธีที่มีได้ทำให้ชาวฝรั่งเศสเกิดความภูมิใจในความเป็นคนฝรั่งเศสซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุด ในขณะที่เดียวกัน สถาบันที่เป็นตัวแทนความคิดเห็นของประชาชน คือ สภาท้องถิ่น (Provincial Estates) ก็ถูกกีดกันจนเกือบล้มหายไป ส่วนสถาบันอีกอันหนึ่งซึ่งเป็นผู้แทนของประชาชนทั้งประเทศ และเป็นสถาบันอันเดียวที่สามารถจำกัดอำนาจของกษัตริย์ คือ สภาทั่วไป (The States General) ไม่เคยมีโอกาสดูประชุมกัน ริเชอลิเออคิดว่าตนเองรู้ความประสงค์ของประเทศฝรั่งเศสมากกว่าพวกนี้ และลำพังตนเองจะสามารถทำสิ่งที่จำเป็นประโยชน์แก่ประเทศฝรั่งเศสที่สุด แต่การที่ริเชอลิเออไม่เคยปรึกษาหรือขอความเห็นจากพวกประชาชน ริเชอลิเออเป็นผู้ทำให้ชาวฝรั่งเศสเป็นราษฎรที่ไม่เหมาะสมจะเข้าร่วมให้คำปรึกษาหรือในเรื่องการปกครองประเทศของตน การที่ริเชอลิเออเองเป็นคนเข้มแข็งและสามารถมากทำให้ผู้ที่มารับงานต่อกลายเป็นคนอ่อนแอและไร้สมรรถภาพ ริเชอลิเออเป็นผู้ก่อสร้างราชบัลลังก์ฝรั่งเศส ส่วนการสร้างชาติฝรั่งเศสเป็นผลงานของนักปฏิวัติในปี ค.ศ. ๑๗๘๙

ในด้านการเงิน วิธีการที่ดีของซูลีถูกทอดทิ้ง ค่าใช้จ่ายสมัยริเชอลิเออเพิ่มถึง ๔ เท่า และภาษีก็เพิ่มขึ้นเป็นสัดส่วนตามไปด้วย สภาพของพวกชาวนาที่ยากจนอยู่แล้ว เมื่อมาถูกบังคับให้เสียภาษีไต่สูงขึ้นไปอีกถึง ๕ เท่าก็ยิ่งยากจนลงไปอีก แต่ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ของเงินที่เก็บได้เท่านั้นที่ถึงท้องพระคลังจริง ๆ ทั้งนี้เพราะบางส่วนก็ใช้ไปในทางที่ไม่ควร บางส่วนก็เป็นโสเภณีในการเก็บ บางส่วนถูกบีบไว้ใช้ในท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อที่จะได้เงินมากขึ้นจึงต้องมีการขายตำแหน่งราชการให้แก่ผู้ประมูลสูง ในปี ค.ศ. ๑๖๓๔ และ ค.ศ. ๑๖๓๙ พวกชาวนาถือการจลาจลขึ้น และความทารุณโหดร้ายที่ริเชอลิเออใช้ในการปราบทำให้ท่านเป็นที่เกลียดชังของพวกชาวชนบทเท่า ๆ กับเป็นที่เกลียดชังของพวกชูเกอโนท์และเจ้า ขุนนาง

๘

ริเชอลิเออและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓

เราอาจสงสัยว่า เหตุใดริเชอลิเออจึงสามารถอยู่ในอำนาจได้นานในสถานการณ์ที่ยุ่่งยาก เช่นนี้ คำตอบก็คือ ท่านอยู่ได้เพราะใช้กำลังและการสอดแนม เพราะการประสพผลสำเร็จในนโยบายต่างประเทศ และเพราะการสนับสนุนของกษัตริย์ ศัตรูของริเชอลิเออกล่าวหาว่าท่านสังฆราชใช้วิธีขู่ให้พระเจ้าหลุยส์กลัวบ้าง แกล้งพูดถึงอันตรายจากการจลาจลให้มากเกินความจริงเพราะต้องการให้กษัตริย์ต้องพึ่งตนบ้าง และกล่าวว่าเมื่อพระเจ้าหลุยส์ประชวรหนักที่สุดท้าย

มีผู้ได้ยินพระองค์ตรัสว่า ริเชอลิเออเป็นต้นเหตุที่ทำให้พระองค์สิ้นพระชนม์ เป็นที่เชื่อกันว่า บทบาทของกษัตริย์และอัครมหาเสนาบดีกลับกันในสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓

แต่ที่จริงพระเจ้าหลุยส์นอกจากจะทรงมีความกล้าและเป็นทหารที่สามารถแล้ว ยังทรงมีความสุขุมรอบคอบ เป็นผู้ทรงงานหนักและหิวอำนาจ โดยทั่วไปพระองค์ปล่อยให้ ริเชอลิเออเป็นผู้ดำเนินงาน แต่จะต้องถวายรายงานให้พระองค์ทราบทุกระยะ และเมื่อใดที่พระองค์ทรงเป็นผู้ดำริซึ่งพระองค์ก็ทรงทำบ่อย ๆ โดยเฉพาะทางด้านทหาร ริเชอลิเออก็ต้องฟังคำสั่งจากพระองค์ ครั้งหนึ่งริเชอลิเออเองเคยกล่าวว่า “การที่จะเอาชนะพระเจ้าหลุยส์นั้นยากยิ่งกว่าการรบใด ๆ ในยุโรป” (Malet) ส่วนพระเจ้าหลุยส์ทรงนิยมชมชื่นท่านอัครมหาเสนาบดีผู้นี้ ทรงพยายามป้องกันให้พ้นจากการโจมตีทั้งหลาย และทรงดำเนินนโยบายของริเชอลิเออต่อไปหลังจากที่ท่านผู้นี้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ความจริงการปกครองสมัยนี้เป็นความร่วมมือกันจริง ๆ ระหว่างกษัตริย์และริเชอลิเออ ข้าพเจ้าคิดว่าคนส่วนมากเห็นความสำคัญและบทบาทของพระเจ้าหลุยส์น้อยไป ทั้งนี้เพราะพระองค์มิได้ทรงเป็นผู้ที่สามารถดึงความสนใจคนได้ คิลักษณะของพระองค์ค่อนข้างเป็นแบบอังกฤษมากกว่าฝรั่งเศส พระองค์มิได้ทรงเป็นผู้กระปรี้กระเปร่าหรือพระทัยดี เช่นพระเจ้าเฮนรี่ที่ ๔ และมีใต้ทรงมีมารยาทอันเป็นที่น่าเกรงขามแบบพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ชื่อเสียงของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ในประวัติศาสตร์ด้อยกว่าที่ควรจะเป็น เพราะนักเขียน นักบันทึกในสมัยของพระองค์เกลียดชังริเชอลิเออมาก และกล่าวใส่ร้ายท่านสังฆราชผู้นี้เกินความเป็นจริง ส่วนนักประวัติศาสตร์ในสมัยหลังก็นิยมริเชอลิเออและยกย่องท่านผู้นี้เกินความจริงไปอีก จนดูเหมือนว่ากษัตริย์ในสมัยนั้นไม่มีบทบาทอะไรเลย

สำหรับตัวริเชอลิเออนั้น เราอาจใช้คำพูดที่เวลลิงตันกล่าวถึงนโปเลียนได้ คือว่า มิได้เป็นมนุษย์บุดูชน แต่เป็นหลักการมากกว่า ความดีทุกอย่างที่ท่านทำก็เพื่อฝรั่งเศส ฉะนั้นความชั่วต่าง ๆ ที่ท่านทำก็ควรจะได้รับอภัย ความต้องการใหญ่ ๆ ๒ สิ่งของท่านคือ ความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติฝรั่งเศส และความยิ่งใหญ่ทางด้านการต่างประเทศ ซึ่งจุดมุ่งหมายนี้ถึงแม้จะไม่ใหญ่โตเท่าของซีซาร์ หรือของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ แต่ก็ทะเยอทะยานพอๆ และผลสำเร็จของแผนการนั้น ๆ ก็คือ ประเทศฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ คือประเทศฝรั่งเศสซึ่งเป็นผู้นำของยุโรปทางด้านความคิดเห็น มีการปกครองแบบราชาธิปไตยที่ไร้ภูมิธรรม (unenlightened despotism) แต่ไม่ช้าเราจะเห็นจุดอ่อนของสังคมนี้ และความพินาศที่การปกครองชนิดนี้จะนำมาสู่ประเทศฝรั่งเศส เราอาจโทษได้ว่าเป็นความผิดของริเชอลิเออที่มีได้เชื่อในชนชาติฝรั่งเศสให้มากกว่านั้น ที่มีได้ฝึกฝนให้ชาวฝรั่งเศสรู้จักปกครองตนเอง แต่เราไม่ควรจะประณามท่านว่ามีใช่เป็นใครผู้สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ ท่านผู้นี้ได้ทำทุกอย่างที่รัฐบุรุษจะพึงกระทำ กล่าวคือ ได้ดำเนินนโยบายซึ่งเหมาะสมกับประเทศที่ท่านรู้จักได้สำเร็จ ในเรื่องนี้ริเชอลิเออมิได้เป็นผู้เห็นแก่ตัว แต่ได้แสดงความเป็นผู้รักชาติ

อย่างแท้จริง และเมื่อจวนจะสิ้นใจ ท่านได้ขอร้องพระผู้สวามิภักดิ์ให้มีละเว่นคำถาม ซึ่งตามธรรมเนียมให้สำหรับนักบวชในตำแหน่งสูง ๆ เช่นนี้ ริเชอลิเออได้กล่าวว่า “ทำกับฉันเหมือนกับเป็นคนนับถือศาสนาคริสต์ธรรมตา” “ถ้าเช่นนั้นท่านเชื่อในบทบัญญัติแห่งความเชื่อถื่อ (articles of the Faith) หรือไม่?” พระผู้สวามิภักดิ์ถาม “เชื่ออย่างเต็มที่” ริเชอลิเออตอบ และ “ฉันอยากจะให้พระเจ้าโปรดให้ฉันมีชีวิตยืนนานถึงพันชีวิตเพื่อที่จะได้ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ความเชื่อ และศาสนา” “ท่านยกโทษให้ศัตรูของท่านไหม?” พระถามต่อไป “ยกให้หมดสิ้นทีเดียว และฉันใคร่ขอวิงวอนพระเจ้าให้ทรงยกโทษให้แก่นักบวช ถ้าหากฉันได้มีเจตนาอย่างอื่นนอกเหนือไปจากความต้องการที่จะรับใช้ชาติและศาสนา” (Topin)

ปฐมวัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

๑

เมื่อริเชอลิเออถึงแก่กรรม หลายท่านอาจนึกว่างานของท่านคงจะถูกทำลาย แต่ท่านสังฆราชได้แนะนำให้กษัตริย์ทรงแต่งตั้งผู้ช่วยของท่านขึ้นแทน ท่านผู้นี้คือชาวอิตาลี ชื่อ มาซารินี (Mazarini) ซึ่งชาวฝรั่งเศสเรียกว่า มาซาแรง (Mazarin) และหลังจากนั้นเจ็ดเดือน พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ เองก็สิ้นพระชนม์ ทั้งพระโอรสพระชนม์เพียง ๕ พรรษาไว้เป็นรัชทายาท พระราชมาราคือพระนางแอนน์แห่งออสเตรียทรงรับภาระเป็นผู้สำเร็จราชการแทนโอรสของพระนาง คือพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พระนางมีความเกลียดชังริเชอลิเออ แต่ทรงเสนาหา (และบางท่านว่าแต่งงาน) ชาวอิตาลีผู้นี้ และให้ท่านผู้นี้เป็นอัครมหาเสนาบดีต่อมาจากนั้นจากการคาดการณ์ไกลของรัฐบุรุษริเชอลิเออและความเสนาหาของสตรี ทำให้นโยบายของริเชอลิเออดำเนินต่อมามาก ๑๘ ปี และทำให้ประเทศฝรั่งเศสสมัยริเชอลิเออพัฒนามาเป็นประเทศฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โดยไม่มีการขาดจังหวะ

งานส่วนหนึ่งที่ริเชอลิเออทำได้เรียบร้อยก็คือ การลดอำนาจของพวกชูเกอโนท์ซึ่งมิได้ก่อความสงบอีกเลย แต่ในด้านการปราบพวกเจ้า ขุนนาง ท่านสังฆราชทำยังไม่สำเร็จคือในสมัยนี้พวกเจ้าและขุนนางมีส่วนก่อความวุ่นวายให้กับประเทศฝรั่งเศสไม่น้อยไปกว่าความไม่พึงพอใจของพวกชนชั้นกลาง ซึ่งรวมกันเข้าแล้วทำให้เกิดการจลาจลที่เรียกกันว่ากบฏฟรอนด์ (The Fronde) แต่อำนาจและเกียรติภูมิของราชบัลลังก์ที่ริเชอลิเออได้สร้างไว้ ทำให้รัฐบาลสามารถต้านทานสถานการณ์ที่ยุ่ยากเช่นนั้นได้ ส่วนในการต่างประเทศ มาซาแรงเพียงแต่ดำเนินนโยบายของริเชอลิเออต่อไปจนสำเร็จ คือลดอำนาจของออสเตรียในสัญญาเวสต์ฟาเลีย และของสเปนในสัญญาพีเรนีส ในระยะห้าปีแรกของสมัยที่มาซาแรงเรืองอำนาจ คือระหว่าง ค.ศ. ๑๖๔๓-๑๖๔๘ (มาซาแรงอยู่ในอำนาจ ๑๘ ปี) เป็นระยะเวลาที่ประเทศฝรั่งเศสอยู่ในความสงบ ห้าปีต่อไปคือ ค.ศ. ๑๖๔๘- ค.ศ. ๑๖๕๓ เป็นสมัยของพวกฟรอนด์ และแปดปีหลัง คือระหว่าง ค.ศ. ๑๖๕๓-ค.ศ. ๑๖๖๑ เป็นระยะที่สงครามกับสเปนสิ้นสุดลงและยุโรปกำลังเตรียมตัวไว้รับบทบาทของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

๒

มาซาแรง

มาซาแรงเป็นชาวอิตาลีคนที่มีได้อยู่ในตระกูลสูง เคยเป็นทหารรักษาคอร์สันตะปาปา และได้รับการศึกษาจากโรมและมาดริด ริเชอลิเออแต่งตั้งให้เป็นสังฆราชเพราะพอใจว่ามี

ความรู้ในเรื่องการเมืองของยุโรปดี แต่ไม่มีใครที่จะมีความเป็นพระน้อยกว่ามาซาแรง รูปร่างที่ใหญ่โต งดงาม และเต็มไปด้วยกล้ามเนื้อทำให้ท่านผู้หญิงเหมาะที่จะเป็นอัครวิคนมากกว่าพระ และท่านก็มีชีวิตอยู่อย่างขรวาสผู้รักความสวยงามมากกว่าอยู่แบบพระ พระเจ้าหลุยส์จำได้ว่าเมื่อทรงพระเยาว์พระองค์มักจะเข้าไปขลุกอยู่ในห้องของมาซาแรง ซึ่งหอมกรุ่นไปด้วยเครื่องประทินและเต็มไปด้วยเครื่องเรือนและรูปปั้นที่สวยงาม ที่เคหาสน์ของท่านสังฆราชผู้หนึ่งเองที่พระองค์ทรงพบและรักใคร่กับมารี มานซินี (Marie Mancini) หลานสาวของมาซาแรง แต่ปารีสไม่นิยมมาซาแรงและงานของท่าน เพราะนับตั้งแต่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ทรงบุกอลอมบาร์ดีแล้วฝรั่งเศสได้เห็นและประสบความยุ่งยากที่ชาวอิตาเลียนในราชสำนักเป็นต้นเหตุเรื่อยมา คือสมัยของพระนางแคธริน เดอ เมดิชี มารี เดอ เมดิชี คอนซินี (Concini) และกรรยา และกรราวน์ ยังมีอีกคนหนึ่งซึ่งจะร้ายกว่าคนอื่น ๆ เพราะเป็นลูกศิษย์ของทรราชริเชอลิเออซึ่งเป็นที่เกลียดชังมาช้านาน แต่มาซาแรงเป็นผู้มีความสามารถและเป็นผู้ที่แสดงว่าความเชื่อถือที่ว่าชาวฝรั่งเศสเท่านั้นที่จะปกครองฝรั่งเศสได้ดีที่สุด ไม่เป็นความจริงเสมอไป

นิสัยใจคอและวิธีการของมาซาแรงผิดกับริเชอลิเออ มาซาแรงไม่ชอบความรุนแรง ไม่ผูกใจเจ็บและมักจะยกโทษให้ศัตรูมากกว่าจะทำลาย ถึงแม้จะเป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็ง แต่เป็นผู้ที่ไม่ชอบความเจ็บปวดทางร่างกายและไม่นิยมสงคราม เป็นผู้ที่มีการยาทธรรมตา ๆ เรื่อย ๆ ริเชอลิเออนั้นค่อนข้างแข็งและอวดดี ริเชอลิเออไม่เคยไปไหน ๆ โดยไม่มีผู้ติดตามเป็นกลุ่มใหญ่ ส่วนมาซาแรงนั้นง่ายที่จะเข้าพบและจะเปิดหมวกให้แก่ทุกคน การกระทำเช่นนั้นนอกจากจะทำให้ศัตรูหมกพิษสงแล้วยังทำให้เกิดการเข้าใจผิดด้วย ศัตรูคิดว่าคงจะทำกับมาซาแรงได้ตามใจชอบ และพวกนี้ต้องใช้เวลาถึง ๕ ปีจึงจะเรียนรู้ว่าตนเข้าใจมาซาแรงผิดไป

ในระหว่างนี้ฝรั่งเศสค่อย ๆ พ้นจากความมึนงงภายใต้การปกครองของริเชอลิเออ มีผู้กล่าวว่า ท่านสังฆราชไม่เคยเข้าใจเลยว่าประชาชนมีความไม่พอใจแค่ไหน ท่านคิดว่าการที่ประชาชนไม่ขัดขืนแสดงว่าเขาพอใจ “ท่านแก้ปัญหาของประเทศเหมือนกับนายแพทย์สมัครเล่นที่ใช้วิธีการที่รุนแรงรักษาคนไข้ ซึ่งวิธีนี้ในตอนแรกดูเหมือนว่าได้ทำให้คนมีกำลังวังชาขึ้นแต่ที่แท้เป็นแต่เพียงไปกระตุ้นระบบประสาท และในไม่ช้าอวัยวะทุกส่วนในร่างกายยิ่งกลับอ่อนกำลังลง และสังฆราชมาซาแรงก็เป็นนายแพทย์ที่ยังไม่มีความชำนาญพอที่จะมองเห็นว่าประเทศอ่อนแอลงแค่ไหน และมีได้ใช้ยาขนานพิเศษแบบของริเชอลิเออที่อย่างน้อยก็ทำให้คนไข้คือประเทศฝรั่งเศสมีกำลังวังชาอยู่ชั่วขณะ แต่กลับทำให้คนไข้ยิ่งอ่อนกำลังลงอีกด้วยการคัดเลือกออกจากระทังคนไข้หมดแรงที่จะเคลื่อนไหว และท่านยังเขลาพอที่จะเข้าใจผิดไปว่าการหยุดเคลื่อนไหวเพราะหมดกำลังนี้ คือการหลับของผู้ที่มีสุขภาพสมบูรณ์ หัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งถูกทอดทิ้งให้อยู่ในมือของข้าหลวงที่เห็นแก่ตัวยังคงถูกทิ้งเช่นเดิม สถาปนาเลมองต์ซึ่งได้รื้อประต้วงการปกครองแบบทารุณของริเชอลิเออก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะประต้วงการกระทำใด ๆ ของมาซาแรง เพราะยังเช็ดขามต่อวิธีการลงโทษของริเชอลิเออ พวกเจ้าและขุนนางส่วนมาก

ถูกไล่ออกจากประเทศ พวกที่เหลือก็หลบอย่างเกียจคร้าน เพราะยินดีที่ยังมีโอกาสกลับไปพักผ่อน ถ้าหากมาซาแรงเข้าใจถึงสภาพที่ไม่มีชีวิตจิตใจเหล่านี้ให้ถูกต้องแล้ว ก็อาจสามารถเลี้ยงสภาพนี้ให้คงอยู่ต่อไปอีกได้นาน แต่ในเมื่อนายแพทย์เข้าใจสภาพอ่อนแอของคนไข้ว่าเป็นการหลบของคนที่สมบูรณ์แล้วจึงมิได้ใช้ยาบำบัดใดๆ ทั้งสิ้น อาการไข้จึงทรุดลงจนเมื่อไข้ขึ้นสมองปารีสจึงกลับตื่นขึ้น รู้สึกเป็นตัวของตัวเอง ร้องประท้วง และในที่สุดระเบิดออกมาเป็นความโกรธ” (de Retz)

๓

ข้อเรียกร้องของปาเลมองต์

ความโกรธที่ระเบิดออกมานี้คือขบวนการที่เรียกว่า ฟรอนด์ (Fronde) Frondeur หรือ Slinger คือผู้ที่ยิงอาวุธแบบหนังสติ๊ก แต่กระสุนที่ใช้มีรุนแรงกว่าดินหรือหิน ใครเป็นผู้เริ่มการยิงนี้ขึ้น และเหตุใด

ผู้ที่เริ่มต้นคือพวกปาเลมองต์ในปารีส ประเทศฝรั่งเศสในสมัยนี้ยังคงรักษาสถาบันเก่าซึ่งแสดงถึงการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรู้เห็นด้วยไว้ ๒ สถาบัน คือ สภาทั่วไป (The Estates General) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ยังเหลือตกทอดมาจากการปกครองของประเทศฝรั่งเศสในสมัยโบราณ ในสมัยนั้นกษัตริย์ฝรั่งเศสจะทรงเก็บภาษีหรือออกกฎหมายใดๆ ได้ก็ต่อเมื่อสภาทั่วไปให้ความเห็นชอบ และปาเลมองต์แห่งปารีสก็คือสถาบันซึ่งวิวัฒนาการมาจากสภาที่ปรึกษาราชการของพระมหากษัตริย์แคโบริน (Privy Council) คือ พระราชกฤษฎีกา (decrees) จะกลายเป็นพระราชบัญญัติได้ก็ต่อเมื่อสถาบันนี้ให้ความเห็นชอบสภาทั่วไปประชุมครั้งสุดท้ายในปี ค.ศ. ๑๖๑๔ และไม่ได้ประชุมอีกเลยเป็นเวลาถึง ๑๗๐ ปี ฉะนั้นสถาบันอันเดียวซึ่งจะสามารถคัดค้านกษัตริย์ในนามของประชาชนได้ก็คือ ปาเลมองต์แห่งปารีสซึ่งได้เปลี่ยนลักษณะไปจากเดิมมาก คือแทนที่จะเป็นสภาองคมนตรีกลับกลายเป็นศาล แต่สถานการณ์ได้ทำให้สถาบันนี้มีอำนาจทางการเมืองด้วย อำนาจของสถาบันในอันที่จะต้องเป็นผู้ให้ความเห็นชอบต่อพระราชกฤษฎีกาซึ่งถึงแม้ในทางปฏิบัติจะทำเป็นพิธีเท่านั้น อาจเปรียบได้กับ “ความเห็นชอบของสภา” ในประเทศอังกฤษ การที่ทำแห่งสมาชิกของสถาบันนี้เป็นสิ่งที่ซื้อได้ และตกทอดจากบิดามาถึงบุตร ทำให้สถาบันนี้กลายเป็นคล้ายสภาสูงของพวกชนชั้นกลางในเวลาทีสภาสูงที่แท้จริงซึ่งประกอบด้วยเจ้าและขุนนางและพระมิได้มีการประชุมมานานแล้ว และในสมัยที่ประเทศมีกษัตริย์ที่ทรงพระเยาว์หลังสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ปาเลมองต์จึงเป็นสถาบันอันเดียวที่พอจะมีกำลังต่อต้านอำนาจของกษัตริย์ หรือจำกัดอำนาจของผู้สำเร็จราชการ

ปาเลมอนด์เป็นสถาบันเพื่อประชาชนแต่มีได้โดยประชาชน เป็นสถาบันซึ่งมิได้เป็นผู้แทนของชนชั้นกลางหมดด้วยซ้ำไป แต่เป็นของพวกชนชั้นกลางกลุ่มข้างบน (upper middle class) เท่านั้น คือพวกชนชั้นปกครอง พวกคนมีเงินและข้าราชการ พวกชนชั้นกลางที่ติดลงมา (petite bourgeoisie) ซึ่งเป็นกำลังที่สำคัญที่สุดของประเทศ กลับไม่ได้รับอภิสิทธิ์ใดๆ และไม่ไ้มีตัวแทนอยู่ในสถาบันนี้ เวลาของพวกนี้จะมาถึงในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ ปี ค.ศ. ๑๖๔๘ ยังเป็นเวลาของพวกชนชั้นกลางกลุ่มสูงสุดอยู่ และชนชั้นกลางกลุ่มนี้เป็นชนชั้นซึ่งในบางกรณีเห็นแก่ตัว และคิดโกงมากกว่าชนชั้นสูง พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ โปรดการทอดพระเนตรรถที่ประทับตราตระกูลซึ่งสัญญาไปมาบนท้องถนน และเมื่อใดที่พระองค์ทอดพระเนตรเห็นตราเดือนก็จะทรงรับสั่งถามเสนาบดีว่าจำตรานั้นได้หรือไม่ ถ้าจำไม่ได้ซึ่งหมายความว่ามิได้เป็นตราที่พระราชทาน เจ้าของตราก็จะถูกลงโทษ สภาปาเลมอนด์ในปี ค.ศ. ๑๖๔๘ เต็มไปด้วยพวกที่ตั้งตราเดือนขึ้นใช้ ความมีเงินมากของพวกนี้ทำให้ไม่สามารถเข้ากับทั้งชนชั้นกลางด้วยกันที่ตนไม่ต้องการคบ และกับทั้งชนชั้นสูงซึ่งตนพยายามจะยกตนเองขึ้นให้ทัดเทียม

ที่แท้จริงพวกสมาชิกสภาปาเลมอนด์ (Parlement) ต่อสู้เพื่อสิทธิของตนมิใช่เพื่อของประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป เช่นไม่ยอมให้มีการเก็บภาษีใหม่นอกจากว่าพวกตนจะได้ยกเว้น แต่พวกนี้ก็ได้ร่างบทบัญญัติ ๒๗ ข้อซึ่งเรียกร้องให้มีการปฏิรูปสิ่งต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการยุบเลิกใช้ระบบส่งข้าหลวงไปปกครอง การเก็บภาษีทุกชนิดจะต้องได้รับความเห็นชอบจากพวกตน และสิทธิคนที่ถูกจับกุมจะต้องได้รับการพิจารณาภายใน ๒๔ ชั่วโมง สิ่งเหล่านี้เป็นคล้ายฎีกาเรียกร้องสิทธิ (Petition of Rights) ให้แก้ไขความทุกข์ยากที่ขมขื่นที่สุดของประเทศ โจมตีสิทธิสำคัญ ๆ ของกษัตริย์ ข้าพเจ้าใคร่ขอเปรียบเทียบเหตุการณ์นี้กับเหตุการณ์ชนิดเดียวกันที่เกิดขึ้นในอังกฤษ เพื่อจะได้เห็นความสำคัญของข้อเรียกร้องของขบวนการฟรอนด์นี้ เมื่อ ๒๐ ปีก่อนหน้านี้ กษัตริย์อังกฤษคือพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ ทรงยอมรับฎีกาชนิดเดียวกันนี้ สภาอายุยืน (Long Parliament)* ของอังกฤษมีอายุ ๘ ปีแล้ว และ ๑ ปีก่อนที่ขบวนการฟรอนด์จะระเบิดออกมา สงครามกลางเมืองในอังกฤษสิ้นสุดลงโดยที่กษัตริย์ตกอยู่ในเงื้อมมือของสภาในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๔๙ พระเจ้าชาร์ลส์ถูกนำขึ้นศาล และในเดือนเดียวกันนั้นเองก็ถูกตัดสินให้ประหาร

เหตุการณ์เหล่านี้เป็นที่ทราบดีในหมู่ชาวปารีส ทั้งนี้เพราะเมื่อสงครามสามสิบปีทำให้การเดินทางไปเยอรมันไม่สะดวก และการประทัดประหารทางศาสนาในอิตาลีทำให้พวกโปรเตสแตนต์ไม่ค่อยกล้าเข้าไป ชาวอังกฤษส่วนมากจึงเปลี่ยนมาศึกษาขั้นสุดท้ายซึ่งเป็นการศึกษามารยาทมากกว่าศึกษาความรู้ในฝรั่งเศสแทน นอกจากนั้นก็มีความฝรั่งเศสอยู่มากในอังกฤษ และในปี ค.ศ. ๑๖๕๐ ปรากฏว่ามีหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสฉบับแรกพิมพ์ออกในลอนดอน และมีหนังสือพิมพ์ลอนดอนกาเซท (London Gazette) ฉบับฝรั่งเศส ซึ่งพิมพ์ออกตลอดรัชสมัยพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ และชาร์ลส์ที่ ๒ (Bastide)

ขบวนการของพวกเขาฟรอนต์ไม่ใช่เป็นขบวนการโจมตีราชบัลลังก์ และมีคนสนับสนุนน้อย ขบวนการนี้จึงเป็นเพียงขบวนการต่อต้านเรียกสิทธิบางอย่างจากกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม จากผู้ปกครองที่ใช้อำนาจเด็ดขาด แต่ถึงกระนั้นเมื่อมาซาแรงและราชสำนักยังจำสงครามศาสนาได้ และยังได้เฝ้ามองความพิพาทที่มาสู่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ ของอังกฤษ ขบวนการฟรอนต์ก็ดูน่ากลัวพอที่จะทำให้พวกนี้ตระหนกตกใจ

ความปลอดภัยของราชสำนักขึ้นอยู่กับกองทัพ ๒ เดือนหลังจากที่ปาเลมองต์เรียกร้องสิทธิ กองเค (Condé) ได้ชัยชนะพวกสเปนที่เลนซ์ (Lens) และภายใน ๔ เดือนสงครามในเยอรมนีก็ยุติลงด้วยสัญญาสงบศึกเวสต์เฟลีย์ (ตุลาคม ๑๖๔๘) ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๔๙ ผู้สำเร็จราชการมาซาแรงและกษัตริย์ที่ยังทรงพระเยาว์อยู่หลบหนีออกจากปารีส ซึ่งตกอยู่ในมือของพวกปฏิวัติ และส่งกองเค (Condé) เข้าโจมตีปารีสกลับคืน และภายใน ๒ เดือนนครหลวงก็ยอมแพ้และขบวนการพวกฟรอนต์ยุติลง

แต่การจลาจลนี้ได้แพร่สะพัดไปนอกปารีส ซึ่งมีชนชั้นสูงผู้ซึ่งพร้อมที่จะทำการปฏิวัติเสมอสนับสนุน และพวกนี้ไม่เคยลืมความเป็นอิสระที่ตนเคยมีสมัยสงครามศาสนา และไม่เคยลืมการลงโทษที่ตนได้รับจากมือของริเชอลิเออ “๒๕ ปีล่วงมา” มาซาแรงเขียนไว้อย่างเยาะ ๆ “พวกชนชั้นสูงเหล่านี้รู้สึกท้อใจตลอดเวลาที่แลเห็นฝรั่งเศสมีการปกครองที่เลว และในการที่ตนเองไม่สามารถจะแก้ไขได้ด้วยวิธีต่าง ๆ ที่นำมาใช้ เช่น ก่อการจลาจล วางแผนการคั่งพรอคพวก โจมตีเมืองต่าง ๆ ตีคดีสนับนพวกเจ้าครองแคว้นและผู้มีความรู้ทั้งหลายด้วยทองของสเปนที่พวกตนนำเข้ามาในประเทศ หลายครั้งหลายคราที่พวกนี้หลบหนีออกนอกประเทศ เพราะกลัวที่จะถูกลงโทษเมื่อแผนการของตนถูกจับได้ หรือจะเป็นเพราะไม่ต้องการอยู่ในประเทศที่มีแต่ความทุกข์ทรมานและการปกครองที่เลว และเมื่อพวกนี้รู้สึกอยากรบขึ้นมาก็จะไปหาเหตุรบในที่อื่นต่อไป” พวกนี้ก็มี อาทิเช่น น้องของกองเค คือ กองตี (Conti) ผู้ซึ่งเข้าร่วมกับขบวนการฟรอนต์ของพวกปาเลมองต์ซึ่งล้มเหลวไปแล้ว ได้เริ่มก่อการจลาจลขึ้นใหม่ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นขบวนการฟรอนต์ของพวกเจ้านาย (ค.ศ. ๑๖๕๐—ค.ศ. ๑๖๕๒) มาซาแรงซึ่งเป็นศัตรูของพวกนี้ถูกบังคับให้หลบหนีไปอยู่เยอรมนี แต่ตลอดเวลาติดต่อกับชนชั้นผู้สำเร็จราชการ ปรีกษาหรือถึงการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่าง ๆ และวางแผนการที่จะกลับเข้ามาในฝรั่งเศสใหม่ ในไม่ช้าก็เกิดเป็นสงครามกลางเมืองขึ้นระหว่างกองเค (Condé) ซึ่งบัดนี้รบให้พวกเจ้านายในกบฏฟรอนต์ครั้งใหม่ และกองทหารของกษัตริย์ภายใต้การนำของตูแรน (Turenne) สิ่งที่น่าอนาถก็คือ การที่นายพลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของฝรั่งเศส ๒ คนทำการประหัตประหารกันเอง ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะว่าตูแรนมีความรักชาติมากกว่ากองเคจึงอยู่ฝ่ายรัฐบาล แต่เป็นเพราะนายพลทั้งสองไม่สามารถตกลงร่วมมือกันทรยศต่อประเทศพร้อมกันได้ ซึ่งนับว่าเป็นโชคคดียของประเทศฝรั่งเศส และเมื่อกองเคซึ่งพ่ายแพ้ในปารีสเสนอจะเรียกกองทหารสเปนจากฟลานเดอร์สเข้ามาช่วย พวกฟรอนต์อื่น ๆ ที่ยังมีความคิดอยู่บ้างก็รู้สึกว้าวุ่น

ชักรจะไปไกลเกินไป จะเน้นการจลาจลจึงยุติ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เสด็จกลับเข้าไปปารีสอย่าง
ผู้ชนะ (ตุลาคม ๑๖๕๒) และไม่กี่เดือนต่อมา มาซาแรงก็ตามเข้ามา

๔

ผู้สำเร็จราชการและการปฏิวัติ

ผลจากขบวนการฟรอนด์นี่คืออะไรบ้าง ผลที่เห็นได้ชัดเจนนคืออิทธิพลที่การกบฏนี้มีต่อ
นิสัยและนโยบายของกษัตริย์หนุ่มคือพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ถ้าหากสถานการณ์ต่าง ๆ ตอนที่พระ
องค์เสด็จขึ้นสู่บัลลังก์แทนพระราชบิดาสงบเรียบร้อย คือชนทุกชั้นในราชอาณาจักรพยายาม
ล้มความแตกต่างส่วนตัวและสนับสนุนพระองค์อย่างเต็มที่ พระองค์อาจทรงปกครองประเทศ
โดยให้เสรีภาพมากกว่านี้ และถ้าหากไม่มีความพยายามที่ไม่ถูกกฎหมายในอันที่จะล้มระบบ
ของริเชอลิเออแล้ว ระบบนี้อาจถูกล้มด้วยวิธีการที่ถูกต้องไปเองก็ได้ แต่พระเจ้าหลุยส์ไม่
ทรงล้มการหลบหนีของพระองค์จากปารีสในฤดูหนาว ค.ศ. ๑๖๔๘—ค.ศ. ๑๖๔๙ และชีวิตแบบ
ผู้ถูกเนรเทศในชนบทในระหว่างพระชนมายุ ๑๑—๑๓ พรรษา และพระองค์ไม่สามารถที่จะยก
โทษให้แก่พวกปลาเลมองต์ที่ทะเลเยอทะยาน พวกชนชั้นสูงทั้งหลายที่วางแผนการร้ายต่าง ๆ
หรือพวกประชาชนชาวปารีสที่ทรยศได้ พระองค์ทรงเริ่มสะสมอำนาจของพระองค์ทันทีที่มี
โอกาส วิธีแก้ไขสถานการณ์ทั้งหลายของพระองค์ก็คือ จะต้องปกครองอย่างใช้อำนาจเด็ด
ขาดที่สุด ซึ่งอันที่จริงระบบนี้ก็ยังมีได้ถูกทำลายแม้แต่ในสมัยกบฏฟรอนด์ และการที่ฝรั่งเศส
กำลังอ่อนแออยู่เพราะผ่านการจลาจลมาหลายครั้งหลายครา เป็นโอกาสอันดีที่จะให้พระเจ้า
หลุยส์ทรงนำวิธีการนี้มาใช้ และจะทรงใช้อย่างได้ผลสำเร็จงดงามด้วย

แต่ขบวนการฟรอนด์มิได้มีความสำคัญอยู่เพียงว่ามีอิทธิพลต่อนโยบายของพระเจ้า
หลุยส์ที่ ๑๔ เท่านั้น แต่เป็นขบวนการที่เป็นตัวอย่างของการปฏิวัติครั้งใหญ่ซึ่งจะเกิดขึ้นใน
สมัยต่อมา เราได้เห็นมาแล้วว่าขบวนการนี้มีได้เป็นขบวนการที่ไม่นิยมกษัตริย์ และที่จริงเป็น
ขบวนการที่มีได้มีทฤษฎีการเมืองใด ๆ แฝงอยู่ และจบลงด้วยการทำให้โชครวนที่พยายามจะ
แก้รัดตัวแน่นเข้าไปอีก แต่ชาวฝรั่งเศสมีลักษณะ ๒ ด้านควบกันอยู่เสมอ ด้านหนึ่งชอบความ
เป็นระเบียบเรียบร้อยและวิธีการที่ถูกกฎหมาย ฉะนั้นจึงชอบมีรัฐบาลที่เข้มแข็ง อีกด้านหนึ่ง
ชอบการปฏิวัติและอนาธิปไตย ชาวฝรั่งเศสพูดสองเสียงสลับกันเสมอ เสียงหนึ่งเป็นเสียงของ
ปกครองแบบมีกษัตริย์ อีกเสียงหนึ่งเป็นการปกครองแบบสาธารณรัฐ การกบฏฟรอนด์เป็น
ระยะที่ชาวฝรั่งเศสแสดงลักษณะที่สองซึ่งเกือบจะไม่ปรากฏอีกเลยจนกระทั่งปฏิวัติใหญ่

บันทึกของ เดอ เรทซ์ (de Retz)^๒ ที่กล่าวถึงบทบาทของเขาในขบวนการฟรอนด์
ไม่ได้มีผู้นำมาพิมพ์ จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๗๑๗ คือหลังจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ สิ้นพระชนม์ไป

แล้ว หลังจากได้ทรงครองราชย์มาถึง ๕๕ ปี แทนที่บันทึกนี้จะทำให้ชาวฝรั่งเศสครั้นคร้ามการ
ก่อการจลาจลตั้งที่ผู้พิมพ์ตั้งใจ กลับทำให้รักการปฏิวัติมากขึ้น และผลที่ตามมาก็คือแผนการ
ปองร้ายผู้สำเร็จราชการ โดยมีสุภาพสตรีชาวปารีส และพวกทูตของสเปนร่วมมือกันตามแบบ
ของพวกฟรอนต์ เป็นเหตุบังเอิญที่ฝรั่งเศสมีกษัตริย์ทรงพระเยาว์หลายครั้ง ซึ่งถ้าหากไม่มีและ
ฝรั่งเศสไม่ต้องมีผู้สำเร็จราชการแล้ว การปฏิวัติครั้งใหญ่อาจไม่เกิดขึ้นก็ได้

๕

สัญญาสงบศึกเวสต์เฟลีย์

ข้าพเจ้าไม่ขอก้าวถึงระยะ ๘ ปีหลังสมัยมาซาแรง (ค.ศ. ๑๖๕๓—ค.ศ. ๑๖๖๑) เวลา
การประหัตประหารฝ่ายตรงข้ามเป็นวิธีที่เหมาะสมกว่าการอะลุ่มอล่วย และมาซาแรงได้ใช้วิธีของ
ริเชอลิเออรุนแรงกว่าสมัยริเชอลิเอเองเสียอีก สมัยนี้ไม่ว่ามาซาแรงจะไปไหนจะต้องมีทหาร
ม้าติดตาม ๑๐๐ คน พวกทหารองครักษ์มีจำนวนถึง ๓๐๐ คน กฤหาสน์ที่อยู่ (ปัจจุบันเป็น
หอสมุดแห่งชาติ) เต็มไปด้วยรูปเขียนและศิลปะวัตถุ และมาซาแรงจัดการแต่งงานหลานสาว
ทั้งหลายไปกับคฤกษ์บ้าง เจ้าครองแคว้นอะไรต่างๆบ้าง สังฆราชคนใหม่นี้ไม่เหมือนริเชอลิเอ
ตรงที่ว่า มาซาแรงได้วางตัวอย่างไม่ดีให้พวกเจ้าหน้าที่อื่นๆทำตาม คือ การใช้ตำแหน่ง
ราชการหาประโยชน์ใส่ตัว บางครั้งเมื่อพระเจ้าหลุยส์ทรงเรียกเงินจากฟูเกท์ (Fouquet)
เสนาบดีคลัง มักจะทรงได้รับคำตอบว่า “ขอเดชะ ในท้องพระคลังไม่มีเงินพะยะค่ะ แต่ท่าน
สังฆราชคงพอจะให้ใต้ฝ่าพระบาทขอยืมได้บ้าง” (Voltaire) เมื่อพูดไปแล้วผลร้ายที่ฝรั่งเศส
ได้รับมาจากการกระทำของมาซาแรงที่ดูใจดีนั้นมากกว่าจากริเชอลิเอผู้เหี้ยมโหดแต่ไม่คดโกง
แต่งงานที่มาซาแรงทำและเป็นประโยชน์ต่อฝรั่งเศสก็คืองานทางด้านต่างประเทศ ซึ่ง
ประสบผลสำเร็จ ๒ เรื่อง คือเรื่องการตกลงกับออสเตรีย และการสิ้นสุดของสงครามสเปน

สัญญาสงบศึกเวสต์เฟลีย์ (ค.ศ. ๑๖๔๘) มิได้เป็นแต่เพียงสัญญาที่ยุติสงครามสามสิบ
ปีซึ่งเป็นกึ่งสงครามกลางเมืองในเยอรมนี และสงครามชิงดีชิงเด่นระหว่างตระกูลบูร์บองกับ
แฮบสเบิร์กเท่านั้น แต่เป็นสัญญาที่ยุติข้อวิวาทใหญ่ในยุโรปเกือบทั้งหมด นอกจากระหว่าง
ฝรั่งเศสกับสเปน (ซึ่งตกลงกันได้ในสัญญาพีเรนีส^๓ ค.ศ. ๑๖๕๙ และระหว่างกลุ่มอำนาจทาง
ทะเลบอลติก ซึ่งตกลงกันได้ในสัญญาโอลิวา^๔ ค.ศ. ๑๖๖๐) แผนที่ยุโรปหลัง
ค.ศ. ๑๖๔๘ แสดงเป็นครั้งแรกถึงผลทางการเมืองที่เนื่องมาจากการฟื้นฟูศิลปวิทยา และการ
ปฏิรูปทางศาสนา เขตแดนและเขตอิทธิพลของประเทศต่างๆ ที่ตกลงกันในคราวนี้คงอยู่ต่อ
มาถึงสมัยนโปเลียน

ในเมื่อสงครามสามสิบปีได้เริ่มขึ้นด้วยเรื่องศาสนา ฉะนั้นสัญญาเวสต์เฟลีย์จึงเป็น
สัญญาที่มีข้อตกลงเป็นเรื่องของศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ความล้มเหลวของสัญญาออกซบวร์กปี

ค.ศ. ๑๕๕๕ และซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของสงคราม ค.ศ. ๑๖๑๘ คือการที่ไม่มีข้อตกลงเกี่ยวกับ ลัทธิคาลวินเลย ทำเสมือนว่าผู้ที่นับถือลัทธิคาลวินสตีไม่มีตัวตนอยู่ในโลกนี้ สัญญา ค.ศ. ๑๖๔๘ ยอมให้ลัทธินี้เป็นลัทธิที่ถูกต้องตามกฎหมายในจักรวรรดิ และปัญหาที่ยากเก่าแก่อีกอันหนึ่งก็คือ ปัญหาที่เจ้าผู้ครองรัฐจะเปลี่ยนจากคาทอลิกเป็นโปรเตสแตนต์ หรือจากโปรเตสแตนต์เป็นคาทอลิกนั้น จะมีสิทธิโอนทรัพย์สินสมบัติของวัดเป็นของรัฐได้หรือไม่ ในสัญญาใหม่แก้ปัญหานี้ โดยตกลงกันว่ารัฐใดจะเป็นคาทอลิกหรือโปรเตสแตนต์ต่อไปให้ถือตามสภาพที่เป็นอยู่ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ ไม่ให้เปลี่ยนแปลงอีก และอนุญาตให้ผู้ที่มิได้ถือศาสนาเหมือนศาสนาประจำรัฐของตนอพยพออกจากรัฐนั้นได้ โดยที่ทรัพย์สินสมบัติจะไม่ต้องถูกริบ เพื่อที่จะทำให้การตกลงนี้สัมฤทธิ์ผล ศาลของจักรวรรดิจะต้องประกอบด้วยสมาชิกคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ที่มีจำนวนเท่ากัน พุคโดยส่วนรวม การตกลงทั้งหมดนั้นนับว่าไม่ค่อยจะได้แก้ปัญหอันใดมากนัก แม้ว่าจะได้ทำสงครามกันมาถึงสามสิบปีจนย่อยยับลงไปทั้งสองฝ่าย หลักของการไม่ยอมอะลุ่มอล่วยทาง ศาสนายังคงมีอยู่เหมือนเดิม สัญญานี้เพียงแต่วางขอบเขตอำนาจการประทัดประหารทางศาสนาของเจ้าครองนคร แต่มิได้แตะต้องสิทธิของพระองค์ในฐานะที่ยังทรงเป็นผู้ที่อยู่เหนือจิตใจ และวิญญานของประชากรอยู่ เสรีภาพทางศาสนาเป็นของที่จะหวังได้จากประเทศที่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ ประเทศซึ่งใหญ่และเข้มแข็งพอที่จะยับยั้งการอะลุ่มอล่วยทาง ศาสนามากกว่าที่จะได้จากสหพันธรัฐของรัฐเล็กรัฐน้อย ซึ่งแต่ละรัฐอ่อนแอเกินไปที่จะทำสิ่งใดได้

แต่อีกแง่หนึ่งถึงแม้สงครามสามสิบปีจะมีได้ให้ โองการแห่งเมืองนิงท์ส แก่เยอรมัน เหมือนกับฝรั่งเศส แต่ก็ได้ทำลายนโยบายของพวกคาทอลิกที่จะค่อยๆ ยึดอำนาจคืนโดยสันติวิธี แผนการของพระเจ้าเฟอ์ดินานด์ที่ต้องการจะเปลี่ยนเยอรมันทั้งหมดเป็นคาทอลิกเป็นอันล้มเหลว พวกโปรเตสแตนต์ทางเหนือยังคงแยกจากคาทอลิกทางใต้เกือบจะเหมือนในปัจจุบันนี้

ทั้งนี้เป็นการตกลงทางศาสนา ส่วนทางด้านการเมือง สัญญาเวสต์เฟลีย์มีผลสำคัญยิ่ง เช่นเดียวกับที่มีต่อนโยบายของพระเจ้าเฟอ์ดินานด์ กล่าวคือ ทำให้อำนาจของจักรพรรดิยี่งอ่อนลงไปหนักขึ้น กฎบัตรข้อหนึ่งในสัญญาบ่งถึงเสรีภาพทางการเมืองของแต่ละรัฐในกิจการภายใน อีกข้อหนึ่งบ่งถึงสิทธิของแต่ละรัฐในการให้ความคิดเห็นในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพของจักรวรรดิเป็นส่วนรวม และประการสุดท้ายเพื่อเป็นการป้องกันความทะเยอทะยานของออสเตรีย ประเทศที่เซ็นสัญญาต่างรับรองธรรมนูญการปกครองของจักรวรรดิ

ส่วนออสเตรียสูญเสียทั้งทางด้านดินแดนและประชากรในรัฐเยอรมันต่าง ๆ ไปมาก กล่าวคือ ทางใต้บาวาเรียใต้พาลาตินทางเหนือไป (The Upper Palatinate) ทางเหนือแบรนเดนเบิร์ก ได้พอเมอเรเนียตะวันออก (Eastern Pomerania) แมกเดเบิร์ก (Magdeburg) ฮาลเบอร์สตัดท์ (Halberstadt) และมินเดน (Minden) บาวาเรียในฐานะผู้อยู่ใต้การพิทักษ์ของฝรั่งเศส และนายประตูของแม่น้ำดานูบตอนบน (The Upper Danube) จะกลายเป็นอุปสรรค

ของออสเตรียในเยอรมันตอนใต้ แบรินเดนเบอร์กจะเป็นคู่แข่งและในที่สุดจะแทนที่ออสเตรียในเยอรมันตอนเหนือ

เท่านั้นยังไม่เป็นการเพียงพอ สวีเดนในฐานะที่มีส่วนในสงครามได้เบรเมน (Bremen) วอร์ดเคน (Warden) และพอมเมอเรเนียตะวันตก (Western Pomerania) เป็นการตอบแทนซึ่งทำให้สวีเดนกลายเป็นผู้คุมปากแม่น้ำเอลเบ เวสเซอร์ และโอเดอร์ อันเป็นเส้นทางค้าขายที่สำคัญของเยอรมัน ส่วนฝรั่งเศสได้ส่วนใหญ่ของอาลซาส และเพื่อลดอำนาจของจักรพรรดิให้น้อยลงไปอีก ชาติต่าง ๆ รับรองเอกราชของสวิสและสหพันธ์สาธารณรัฐฮอลันดา (United Provinces)

เนื่องจากอุปสรรคในยุโรปภาคกลางคงกล่าวแล้ว ประจวบกับตุรกีกลับมีอำนาจขึ้นมาอีก เราจะได้เห็นว่าออสเตรียในศตวรรษต่อไป สนใจที่จะขยายอาณาเขตและหาเส้นทางค้าขายใหม่ทางตะวันออกแทนสิ่งที่สูญเสียไปในสัญญาเวสต์เฟเลีย และผลก็คือสงครามกับตุรกีครั้งแล้วครั้งเล่าในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ สงครามบอลข่านในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙—๒๐ และในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๑๔—ค.ศ. ๑๙๑๘ เกิดปัญหาเกี่ยวกับซาโลนิกา^๕ (Salonica)

กล่าวโดยสรุป สัญญาเวสต์เฟเลียรับรองหลักดุลแห่งอำนาจ (Balance of Power) เป็นครั้งแรก และได้จัดดุลแห่งอำนาจในยุโรปสำเร็จเป็นที่ยอมรับกันต่อมาได้ระยะหนึ่ง เพราะในระยะประมาณ ๑๐๐ กว่าปีที่ผ่านมานี้ คือนับตั้งแต่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ขึ้นสู่อำนาจ ฝรั่งเศสหวาดเกรงการถูกโอบล้อมโดยราชวงศ์แฮบสเบิร์กซึ่งมีอำนาจอยู่ทั้งในออสเตรียและสเปน แต่หลังจาก ค.ศ. ๑๖๔๘ (และครั้งสุดท้ายใน ค.ศ. ๑๖๕๙) เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงเป็นตรงกันข้าม ออสเตรียกลับเป็นฝ่ายที่ต้องหวาดเกรง เพราะอำนาจของตนในจุดต่าง ๆ ลดลงไปมาก กล่าวคือ แผนการของออสเตรียที่จะรวมเยอรมันต้องเลิกล้ม ภายในจักรวรรดิเอง ออสเตรียก็เกิดมีคู่แข่งขึ้น ทางบอลติก สวีเดนก็เข้ามามีอำนาจ และทางแม่น้ำไรน์ก็อยู่ใต้อิทธิพลฝรั่งเศส ส่วนสเปนก็อ่อนแอลง และราชวงศ์แฮบสเบิร์กสายทางสเปนกลายเป็น “ญาติที่ยากจน” ของกษัตริย์ฝรั่งเศส ศูนย์กลางแห่งอำนาจในเยอรมนีเปลี่ยนจากทางใต้ไปสู่ทางเหนือ ศูนย์กลางแห่งอำนาจยุโรปกำลังเคลื่อนไปทางตะวันตกห่างจากแม่น้ำไรน์ยิ่งขึ้นทุกที และในระยะ ๕๐ ปีต่อมา อันตรายมิได้อยู่ที่ราชวงศ์แฮบสเบิร์กแล้ว แต่อยู่ที่ราชวงศ์บูร์บอง และในการตกลงครั้งใหม่ (ค.ศ. ๑๗๑๓) ยุโรปจำเป็นต้องจัดดุลแห่งอำนาจใหม่โดยเพิ่มอำนาจให้กับออสเตรีย

๖

การเสื่อมอำนาจของสเปน

หลังจากสัญญาเวสต์เฟเลียได้ประมาณ ๑๑ ปี เกิดสัญญาอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากฉบับแรก คือ สัญญาพีเรเนิส (Peace of the Pyrenees ๑๖๕๙) ทั้งนี้เพราะว่าจาก

ค.ศ. ๑๖๔๘ ถึง ค.ศ. ๑๖๕๓ พระเจ้าฟิลิปที่ ๔ ของสเปนฉวยโอกาสที่ฝรั่งเศสุ่นวายกับ กบฏพรองซ์ ทำสงครามกับฟลานเดอร์ส และในระยะ ๕ ปีนี้ทางตะวันออกเฉียงเหนือของ ฝรั่งเศสก็ต้องประสบสถานการณ์เช่นเดียวกับที่เยอรมนีได้ประสบมาแล้ว ๓๐ ปี แต่ในปี ค.ศ. ๑๖๕๘ มาซาแรงหาทางยุติสงครามกลางเมืองเสียได้ด้วยกรายอมประนีประนอมกับ เดอ เรทซ์ (de Retz) และเพื่อเป็นการตอบแทนที่ได้ดันเกิร์ก (Dunkirk) ไป อังกฤษภายใต้ครอมเวล ยอมส่งทหาร ๖,๐๐๐ คน มาช่วยฝรั่งเศสรบกับสเปน ผลก็คือสเปนพ่ายแพ้ในการรบ และเมื่อหมดกำลังที่จะต่อสู้ต่อไป ฟิลิปจึงต้องยอมเซ็นสัญญาสงบศึกในปีต่อมา ในสัญญา สเปนเป็นฝ่ายเสียเปรียบมาก กล่าวคือ ต้องยกดินแดนหลายแห่งให้ฝรั่งเศส คือ ทางพีเรนีส ต้องยก รูซซียอง และแซร์คัญญู (Roussillon and Cerdagne) ทางเหนือต้องยก อาร์ตัว (Artois) นอกจากนี้ยังต้องให้ที่บางแห่งในลักเซมเบิร์กและฟลานเดอร์สด้วย แต่ความ อับอายของสเปนที่ต้องยอมฝรั่งเศสเช่นนี้เบาบางลงด้วยการวิวาทระหว่างพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กับพระนางมาเรีย เทเรซา มกุฎราชกุมารีสเปน ซึ่งเป็นการเริ่มการสัมพันธ์ระหว่างสองราชวงศ์ ซึ่งจะก่อให้เกิดนโยบายที่ทะเยอทะยาน และจะนำยุโรปไปสู่การจลาจลและสงครามต่อไปอีก กว่าครึ่งศตวรรษ

เราได้เรียนรู้ถึงสาเหตุแห่งการพ่ายแพ้ของออสเตรียในสงครามสามสิบปีแล้ว ต่อไปเรา ควรจะหาสาเหตุว่า เหตุใดสเปนจึงอ่อนอำนาจลงมากมายเช่นนี้ เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ สเปนภายใต้ฟิลิปที่ ๒ ยังคงเป็นประเทศที่มีอำนาจที่สุดในยุโรป แต่พอถึงกลางคริสต์ ศตวรรษที่ ๑๗ สเปนกลายเป็นประเทศชั้นสองและไม่สามารถกลับมามีอำนาจได้ดังเดิมอีก เลย เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

เหตุผลประการแรก ขึ้นอยู่กับลักษณะต่าง ๆ ของประเทศ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเมื่อ สสำรวจประเทศสเปน คือสภาพทางภูมิศาสตร์ตัดสเปนออกจากส่วนต่าง ๆ ของยุโรป เศรษฐกิจ ที่ล้าหลัง การคลังศาสนา ความเย่อหยิ่งที่ทำให้สเปนไม่เหมาะที่จะเป็นทั้งผู้ปกครองหรือผู้ที่ ถูกปกครอง แม้แต่ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ สาเหตุเหล่านี้ก็ยังมีผลกระทบกระเทือนถึง ความรุ่งเรืองของสเปนอยู่ และเป็นเหตุให้สเปนมีอารยธรรมที่ล้าหลังกว่าประเทศต่าง ๆ ใน ยุโรป และในศตวรรษต่อมา ก็ไม่สามารถเจริญทัดเทียมยุโรปได้เลย ลอร์ด เชสเตอร์ฟีลด์ (Lord Chesterfield) เขียนเกี่ยวกับสเปนในปี ค.ศ. ๑๗๑๒ ว่า “สเปนเป็นประเทศเดียวในยุโรป ที่ทำตัวป่าเถื่อนลงทุกวัน ๆ ในขณะที่ประเทศอื่นพยายามปรับปรุงตัวเองให้เจริญ นับตั้งแต่ การยึดครองของโรมัน ระยะเวลาที่รุ่งเรืองที่สุดของสเปนคือระยะที่อยู่ใต้พวกแขกมัวร์ และหลังจากที่พวกแขกมัวร์ถูกขับไล่ออกจากสเปนแล้ว สเปนก็ตกอยู่ในยุคการปกครองแบบทรราชทั้ง จากทางการเมือง และศาสนา และประสบผลสำเร็จในการขยายความมั่งคั่งและโง่เขลาไปได้ ทั่วประเทศ อันเป็นลักษณะที่จำเป็นต่อการปกครองแบบนี้”

ข้อเสียต่าง ๆ เหล่านี้ของสเปนอาจแก้ไขได้ถ้ามีกษัตริย์ทรงพระปรีชาสามารถ แต่

กษัตริย์สเปนส่วนมากกลับเป็นฝ่ายสนับสนุนข้อเสียเหล่านั้นเสียเอง พระเจ้าฟิลิปที่ ๒ ทรงยอมสละอาณาจักรของพระองค์เพื่อศาสนา และเป็นความสำเร็จสิ่งเดียวที่ฟิลิปได้ทรงกระทำคือการขับไล่แขกมัวร์ออกจากสเปน การใช้ระบบตั้งศาลพิเศษทางศาสนา (Inquisition) และการสงครามกับสหพันธ์สาธารณรัฐฮอลันดา (The United Provinces) ได้รับการเอาพระทัยใส่จากฟิลิปอย่างจริงจัง ฟิลิปที่ ๓ (ค.ศ. ๑๕๙๘—ค.ศ. ๑๖๒๑) มิได้ทรงเข้าพระทัยถึงหน้าที่กษัตริย์เลย พระองค์ทรงใช้เวลาด้วยการล่าสัตว์ เต็มวัน ปฏิบัติศาสนกิจ การปกครองของประเทศอยู่ในมือของผู้ที่โปรดปราน คือ เลอร์มา (Lerma) ซึ่งบริหารประเทศอย่างผิดๆ และในที่สุดก็ออกจากตำแหน่งไปพร้อมด้วยเงินทองเป็นจำนวนมาก และได้รับแต่งตั้งให้เป็นสังฆราช ส่วนค่าใช้จ่ายซึ่งเพิ่มขึ้นกว่า ๓ เท่าของสมัยฟิลิปที่ ๒ ทำให้ต้องเพิ่มการเก็บภาษีให้สูงขึ้น และทำให้ราษฎรยากแค้นมากขึ้นไปอีก

รัชสมัยของฟิลิปที่ ๔ (ค.ศ. ๑๖๒๑—ค.ศ. ๑๖๖๕) เป็นระยะของการเสื่อมโทรมทางการเมือง แต่เป็นสมัยทองทางวรรณคดีและศิลปะ (ซึ่งมิใช่เป็นของแปลก เพราะจะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นบ่อย ๆ คล้ายกับธรรมชาติชดเชยให้) พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ในสมัยที่ยู่ไกล และพระองค์ก็ทรงเข้าพระทัยถึงสถานการณ์ทั้งหมดนี้ได้ดี หลังจากขึ้นครองราชย์ไม่นาน พระองค์เขียนบันทึกถึงองคมนตรีของพระองค์ ทรงเล่าถึงสภาพความเสื่อมโทรมของสเปนในต่าง ๆ การเงินฝืดเคือง ค่าของเงินตกต่ำ กองทัพเรือไม่มี กองทัพบกก็อ่อนแอ เกียรติภูมิต่าง ๆ ของสเปนสลายหมด ทั้งนี้เพราะว่า “พระเจ้าเบื้องบนทรงบันดาลให้เป็นไป และ (ขอให้สังเกตวิธีสรุปของพระองค์) ดังที่เราได้ประสบทุกวันว่า ไม่ว่าเราจะพยายามแก้ไขสถานการณ์อย่างไร ก็ไม่สามารถจะแก้บาปของเราที่ทำให้เราต้องอยู่ในสภาพที่เลวร้ายเช่นนี้ตลอดไป”

การเชื่อศาสนาอย่างงมงายเป็นความผิดที่ร้ายแรงที่สุดของกษัตริย์สเปน พระอัยกาของพระองค์ทรงมีความเชื่อว่า พระเจ้าต้องการให้สละราชอาณาจักรเพื่อศาสนา และได้ทรงทำเช่นนั้น ส่วนพระองค์ทรงเชื่อว่าพระเจ้าต้องประสงค์ให้ราชอาณาจักรของพระองค์มีสภาพย่อยยับอยู่เช่นนั้น พระองค์ก็ทรงปล่อยให้ไปเช่นนั้น ช่วงระยะเวลาประมาณ ๒๐ ปี สเปนอยู่ในมือของรัฐบาลที่มีโอลิแวร์เป็นหัวหน้า โอลิแวร์เป็นคนที่รักการทำงาน มีความสามารถ และใฝ่ฝันที่จะทะนุบำรุงสเปนซึ่งถ้าโอกาสอำนวยก็อาจเป็นเสมือนสังฆราชริเชอลิเออของฝรั่งเศส แต่ครั้งหลังของรัชสมัยฟิลิปที่ ๔ ความงมงายทางศาสนาของพระองค์นำประเทศไปสู่ความหายนะ คือทำให้เกิดการสู้รบขึ้นในที่ต่างๆ การสู้รบในอิตาลีและฟลานเดอร์สซึ่งสเปนต้องเสียเงินทองมากมายและประสบความล้มเหลว การจลาจลในคาทาลัน ค.ศ. ๑๖๔๐ โปรตุเกสได้เอกราช ค.ศ. ๑๖๔๐ การจลาจลในเนเปิลส์ ค.ศ. ๑๖๔๗ และในที่สุดการเซ็นสัญญาสงบศึกพีเรนีส ค.ศ. ๑๖๕๙ เป็นเครื่องเร่งให้อาณาจักรสเปนแตกสลายเร็วยิ่งขึ้น แต่พระเจ้าฟิลิปผู้ซึ่งทรงเกียจคร้านแม้แต่จะลงพระปรมาภิไธยในเอกสารต่าง ๆ (พระองค์ทรงใช้การ

ประทับตราแทน) ทรงนิพนธ์ละครสำหรับโรงละครในมาดริด ทรงอุปการะพวกนักเขียนและศิลปินต่าง ๆ ผู้ซึ่งนำชื่อเสียงมาให้สเปนสมัยเสื่อมโทรม Philip ทรงเป็นทั้งกษัตริย์และคนที่เลว การเสื่อมอำนาจของราชวงศ์แฮบสเบิร์กสลายสเปนมาถึงจุดต่ำที่สุดในสมัยพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ (ค.ศ. ๑๖๖๕-ค.ศ. ๑๗๐๐) พระองค์ทรงแสดงลักษณะที่แท้จริงของราชตระกูลนี้หลายประการ คือทรงพระประชวรเรื้อรังจนเกือบนำร่ำคาญ วิธีพูดจาของพระองค์ก็ไม่น่าฟังและมักกล่าวคำสบถสาบานอยู่เรื่อย ๆ ดังที่ทูตชาวอังกฤษผู้หนึ่งได้เขียนเล่าไว้ว่า เมื่อพระองค์ประชวร พระองค์ก็ตะกละตะกลาม “พระองค์ทรงเป็นโรคกระเพาะคราก และทรงสามารถกลืนอาหารได้โดยไม่ต้องเคี้ยว ทั้งนี้เพราะกรามล่างของพระองค์ยื่นออกมาจนกระทั่งพระทนต์ล่างกับบนไม่ขบกัน และเพื่อเป็นการชดเชยข้อเสียนี้ พระองค์ทรงมีพระศอกที่ใหญ่มากจนกระทั่งทรงกลืนกินและดื่บไปได้ทั้งอันๆ เมื่อประชวร พระองค์ทรงเป็นคล้ายวัตถุที่น่าสมเพช พระองค์ทรงอ่อนแอมากจนกระทั่งไม่สามารถจะยกพระหัตถ์ขึ้นบ้วนอาหารได้ ทรงมีอาการหนักแห่งแล้งเสียจนกระทั่งทรงรู้สึกว่ทุกสิ่งทุกอย่างที่คนพูดเป็นการล้อลวงของผีปีศาจ และจะไม่ทรงรู้สึกปลอดภัยนอกจากว่าจะมีผู้แก้บาปของพระองค์ และพระอีก ๒ รูปอยู่ข้างๆ สำหรับการแก้บาปอย่างโป้ปดมดเท็จของพระองค์ทุกคืน” (Stanhope)

๓

สรุป

ราชวงศ์แฮบสเบิร์กสลายทางสเปนและอำนาจของสเปนเป็นอันสิ้นสุดลง ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ สเปนไม่มีกษัตริย์ที่สมควรจะเอ๋ยพระนามอีกเลย ไม่มีรัฐบาล ไม่มีกองทัพบกหรือทัพเรือ ไม่มีการค้า หรือเงินในท้องพระคลัง มีสถาบันอันเดียวที่ยังเฟื่องฟูอยู่ คือองค์การศาสนาซึ่งยังจัดการประหารพวกนอกศาสนาอยู่เนือง ๆ แสดงให้เห็นว่าในอาณาจักรที่พินาศเพราะพระประสงค์ของพระเจ้า สถาบันทางศาสนาที่เข้มงวดกวัดขั้นและหัวโบราณยังมีอำนาจอย่างเด็ดขาดอยู่เหมือนเดิม

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ – นโยบายภายในประเทศ

วันที่ ๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๕๒ ชาวอังกฤษ ๒ คน คือ จอห์น เอเวอลิน (John Evelyn) นักเขียนบันทึก และจอห์น ฮอบส์ (John Hobbs) นักปรัชญา นั่งที่หน้าต่างของบ้านแห่งหนึ่งในปารีสดูขบวนแห่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้าเมืองหลังจากพวกกบฏฟรอนด์สิ้นสุดลง “พระเจ้าหลุยส์” เอเวอลินบันทึกไว้ “ดูสง่างามราวกับเทพเจ้าอพอลโล ทรงแต่งพระองค์ด้วยฉลององค์ปักเต็มจนกระทั่งมองไม่เห็นเนื้อผ้า เสด็จไปตามถนน ทรงเปิดหมวกคำนับสุภาพสตรีต่าง ๆ ที่เฝ้าชมพระบารมีอยู่เต็มตามหน้าต่าง และเปล่งเสียง “ทรงพระเจริญ” ตลอดทางพระองค์ดูก่อนข้างเอาจริงเอาจัง แต่ก็ทรงมีพระพักตร์ที่อ่อนหวาน”

๘ ปีต่อมา มาซาแรกก็ถึงแก่กรรม และงานต่าง ๆ ที่ริเชอลิเออเป็นผู้เริ่มไว้ก็ตกอยู่ในมือพระเจ้าหลุยส์ทั้งสิ้น พระเจ้าหลุยส์เวลานั้นทรงมีพระชนมายุได้ ๒๒ พรรษา พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะปกครองบ้านเมืองด้วยพระองค์เอง พระองค์ทรงเรียกให้บรรดาเสนาบดีทั้งหลายเข้าเฝ้าและรับสั่งว่า “ท่านสุภาพบุรุษทั้งหลาย ในอดีตเราอมให้พวกท่านบริหารประเทศแทนเรา แต่ต่อไปนี้เราจะเป็นอัครมหาเสนาบดีเอง พวกท่านจะต้องช่วยกันให้คำปรึกษาแก่เราเมื่อเราต้องการ เราห้ามมิให้พวกท่านเซ็นเอกสารใด ๆ โดยมีได้รับคำสั่งหรือความเห็นชอบจากเร่อีกต่อไป” (Malet) และจากวันนั้นคือเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๖๑ จนกระทั่งถึงวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์ในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๗๑๕ ซึ่งเป็นระยะเวลาเกือบ ๕๕ ปี พระเจ้าหลุยส์พระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงเป็นผู้ปกครองประเทศฝรั่งเศส

ทฤษฎีเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

พระเจ้าหลุยส์นับว่าทรงมีการศึกษาดีกว่าพวกเจ้านายฝรั่งเศสในสมัยนั้น พระองค์ทรงมีครูมากมาย แต่พระองค์มิได้ทรงเอาพระทัยใส่แต่โปรดชีวิตกลางแจ้งมากกว่า พระองค์ทรงได้รับการศึกษาแบบสมัยนั้นคือ เต้นรำ วาดเขียน และขี่ม้า พระองค์ทรงมีความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสเล็กน้อย โปรดโคลงและเรื่องโรมานซ์ (ตามคำของวอลแตร์) ที่เต็มไปด้วยเรื่องราวของความกล้าหาญและวีรกรรมต่าง ๆ เพราะพระองค์ทรงรู้สึกว่ามีหมายถึงพระองค์เอง พระองค์ทรงอ่านเรื่องเคร้าของกอร์เนย์ (Corneille) และทรงมีมารยาทตามแบบ

ของสเปนที่พระนางแอนน์แห่งออสเตรียพระราชมารดาของพระองค์ทรงนำเข้ามาในราชสำนัก และเมื่อทรงย่างเข้าวัยหนุ่ม พระองค์ทรงเรียนโคลงและศิลปะของการแสดงความรักจาก มารีย์ มานซินี (Marie Mancini) “พระเจ้าหลุยส์ทรงเรียนรู้ถึงเรื่องความสุขทางคำนี้ในต้น ระยะเวลา ๒๐ ปีของพระชนมายุของพระองค์ มากกว่าที่จะเรียนรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์จากบรรดา พระอาจารย์ต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงเกือบไม่ได้เรียนรู้อะไรเลย” การแปลหนังสือ “วิจารณ์” (Commentaries) ของซีซาร์ (Caesar) จากละตินเป็นฝรั่งเศส ซึ่งตีพิมพ์ในนามของพระองค์ เป็นครั้งแรกเมื่อพระองค์มีพระชนม์ได้ ๑๓ พรรษา นั้น ส่วนใหญ่เป็นผลงานของครูละตินของ พระองค์มากกว่า

ถึงแม้ว่าพระเจ้าหลุยส์จะไม่ได้ทรงมีการศึกษาทางด้านกรีกละตินมากเท่าที่ควร แต่ พระองค์มีความรู้ทางด้านอื่นซึ่งจำเป็นกับการเป็นกษัตริย์ฝรั่งเศสมากกว่า คือศิลปะการปกครอง และการณรงค์ วิชาทางด้านกรีกของพระองค์ทรงศึกษามาจากภาษาแรง และใน ด้านทหารจากตูเรน (Turenne) และสิ่งแวดล้อมบังคับให้พระองค์ทรงนำความรู้ทั้งสองนี้มา ปฏิบัติตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงเข้าพระทัยได้เร็วในเรื่องเกี่ยวกับการปกครองบ้าน เมือง จนกระทั่งครั้งหนึ่งมาซาแรงกล่าวไว้ว่า “พระเจ้าหลุยส์ทรงมีพระปรีชาสามารถเท่ากับ กษัตริย์ ๔ พระองค์ และบุรุษผู้ซื่อสัตย์อีก ๑ คนรวมกัน” ในปี ค.ศ. ๑๖๖๑ พระองค์ทรงเป็น “เจ้าชายผู้ทรงเสน่ห์” ทรงมีความกล้าหาญ งดงาม และสุภาพอ่อนโยน เป็นคาราของสังคม แต่ในเวลาเดียวกันก็ได้ทรงล้มหรือทำให้สังคมล้มว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ เสน่ห์ทางด้านนี้ ของพระองค์ไม่เคยเลือน แต่การที่พระองค์ต้องทรงแสดงบทบาทกษัตริย์วันแล้ววันเล่าเป็น ปี ๆ ทำให้ในที่สุดพระองค์ไม่สามารถกลับมาเป็นพระองค์เองได้ แต่จะต้องแสดงบทบาท เหมือนอยู่บนเวทีเสมอไป กษัตริย์ควรวางตัวอย่างไร เป็นปัญหาที่พระองค์ต้องทรงขบคิดอยู่ ตลอดเวลา ความเป็นกษัตริย์เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงทุ่มเททั้งร่างกายและจิตใจ และเป็นสิ่งที่ มีอิทธิพลต่อพระนิสัยใจคอของพระองค์ สำหรับกษัตริย์องค์อื่น ๆ เราอาจกล่าวย่อ ๆ ได้ว่า “ดี” หรือ “เลว” แต่สำหรับพระเจ้าหลุยส์นั้นเราไม่สามารถสรุปให้สั้น ๆ เช่นนั้น จนกว่าจะ ทราบว่าพระองค์ทรงบทบาทของพระองค์เองไว้อย่างไร และความคิดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ของพระองค์เป็นอย่างไร

โชคคี่ที่เรามีหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับความคิดในข้อนี้ของพระองค์ คือ “บันทึก” (Memoirs) ของพระองค์เอง ถึงแม้จะเป็นบันทึกถึงเหตุการณ์เพียงไม่กี่ปีในรัชสมัยของพระ องค์ แต่ทุกเหตุการณ์มีคำแนะนำและข้อคิดไว้ตอนท้าย เพราะพระองค์ทรงมีเจตนาจะให้ เป็น บทเรียนแก่รัชทายาท และวิธีเขียนก็เหมือนหนังสือคติพจน์ แต่ละบทในหนังสือเปรียบเสมือน รูปภาพฉายให้เห็นถึงองค์พระเจ้าหลุยส์ในแง่ต่าง ๆ และเป็นบันทึกถึงความคิดและความเข้าใจของพระองค์ต่อสถาบันกษัตริย์

ประการแรก ดังที่เราอาจทำนายล่วงหน้าไว้ได้ว่า พระเจ้าหลุยส์อาจเป็นกษัตริย์อีกแบบหนึ่ง ซึ่งในบางแง่อาจดีกว่าหรือเลวกว่าที่ทรงเป็น ถ้าหากไม่มีกบฏพรองด์เกิดขึ้น “ท่านควรจะวาดภาพ” พระองค์ทรงบันทึกไว้ “ถึงสภาพของฝรั่งเศสที่วุ่นวายสับสนเมื่อสมัยก่อน และหลังที่เราจะบรรลุนิติภาวะ ฝรั่งเศสที่ยังมีศึกภายนอกและความวุ่นวายภายใน ทำให้ฝรั่งเศสพลาดโอกาสงาม ๆ ไปหลายครั้ง ญาติของเราเองคือกองเต กลายเป็นหัวหน้าศัตรูของเรา บ้านเมืองแบ่งเป็นก๊กเป็นเหล่า สถาปนาเลมองต์ยังคงมีอำนาจอันไม่ชอบธรรมอยู่ในราชสำนักเองจะหาความรักภักดีได้น้อยนัก ตรงกันข้าม ผู้ที่ดูเชื่อฟังเรามากที่สุดส่วนมากกลับเป็นปฏิปักษ์ต่อเรามากที่สุด ท่านอัศวินมหาเสนาบดี (มาซาแรง) กลับขึ้นสู่อำนาจอีกครั้งหนึ่งท่ามกลางความสับสนนี้ ท่านผู้ฉลาดและซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อเราและเราก็รักใคร่และเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ให้เราหลายอย่าง ทั้ง ๆ ที่ความคิดและวิธีการบางอย่างแตกต่างไปจากเรา แต่เราก็ไม่สามารถจะโต้แย้งหรือแก้ไขได้ เพราะเมื่อไรที่เกิดการเข้าใจกันว่า ท่านผู้นี้ตกจากอำนาจก็จะต้องเกิดการวุ่นวายสับสนซึ่งยากที่จะแก้ทุกครั้ง ตัวเราเองก็ยังอ่อนอาวุโสอยู่ ยังอยู่ในวัยที่ชายธรรมดาก็ยังไม่มีอิสระแก่ตัวในหลายแง่ เรายุติถึงความรับผิดชอบต่าง ๆ ที่เราจะต้องเผชิญ แต่ไม่มีอำนาจเต็มที่ที่จะจัดการอย่างหนึ่งอย่างใดลงไป ลึกลงไปในดวงใจ เราต้องยอมรับว่าเราเกิดทุนเกียรติยศชื่อเสียงเหนือสิ่งใด เหนือกว่าชีวิตของเราเองเสียอีก แต่ในเวลาเดียวกันเราก็สำนึกได้ว่า ถ้าการกระทำของเราในระยะแรก ๆ ไม่สามารถแผ้วทางสำหรับเกียรติยศชื่อเสียงได้แล้ว มันจะทำลายทุกอย่างแม้แต่ความหวังที่จะได้มาซึ่งเกียรติยศชื่อเสียงนั้น ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าความต้องการเกียรติยศชื่อเสียงของเราเองเป็นทั้งอุปสรรค และแรงกระตุ้นให้เราดำเนินแผนการต่าง ๆ”

ทั้งหมดนี้เป็นคำสารภาพซึ่งควรได้รับการยกย่อง เป็นคำสารภาพที่แสดงให้เห็นถึงความใฝ่ฝันที่น่าชม มีเหตุมีผล และน้ำพระทัยที่เด็ดเดี่ยว ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่น่านิยมในองค์พระมหากษัตริย์ ทำให้รู้สึกได้ว่า พระเจ้าหลุยส์ทรงเข้าพระทัยในบทเรียนของมาซาแรง และคงไม่ทรงทำผิดแบบเดียวกับเด็กหนุ่มที่ได้รับตำแหน่งใหญ่โต เมื่อเปรียบถึงทัศนคติของพระองค์ที่ทรงมีต่อขบวนการพรองด์ กับทัศนคติของฟิลิปที่ ๔ ที่ทรงมีต่อความหายนะของสเปนแล้ว จะเห็นว่าหลุยส์มิได้ทรงคิดว่าความยุ่งยากทั้งปวงของฝรั่งเศสสืบเนื่องมาจากบาปในครั้งก่อน หรือทรงยอมรับเคราะห์กรรมที่ต้องมีรัฐบาลที่ไร้สมรรถภาพอย่างสงบตามแบบคนคลั่งศาสนาอย่างสเปน ตรงกันข้าม พระองค์กลับทรงคิดว่า ยิ่งสถานการณ์บ้านเมืองเลวร้ายเท่าไรก็ยิ่งเปิดโอกาสให้พระองค์ทรงสร้างบารมีและเกียรติยศชื่อเสียงให้พระองค์มากขึ้นเท่านั้น จนกระทั่งปลายรัชสมัยของพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงประสบกับความวุ่นวายทั้งทางการเมืองและส่วนพระองค์ พระองค์ก็ได้ทรงทอดอวยพระทัยเลย เราจะมีโอกาสได้ศึกษาว่าความสำเร็จต่าง ๆ ของพระองค์ขึ้นอยู่กับฐานะและความเป็นกษัตริย์ของพระองค์แค่ไหน และเราควรสำเหนียกไว้ตั้งแต่ต้นว่า สิ่งเหล่านี้จะไม่ช่วยเลย ถ้าหากว่าพระเจ้าหลุยส์มิได้ทรงเป็นกษัตริย์

ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างที่พระองค์ทรงเป็นอยู่ แท้จริงหลุยส์ทรงมีคุณลักษณะทุกอย่างที่สมควรได้รับยกย่องว่าเป็นมหाराชจริง ๆ

เทวสิทธิ์ของกษัตริย์

ประการต่อไปก็คือ พระเจ้าหลุยส์ทรงมีความเชื่อแบบเดียวกับคนทั่ว ๆ ไปสมัยนั้น คือเชื่อในหลัก “เทวสิทธิ์ของกษัตริย์” (Divine Right of Kings) และเมื่อพระองค์ทรงหัดเขียนหนังสือใหม่ ๆ ประโยคแรกที่พระองค์ทรงเขียนก็คือ “กษัตริย์ทรงเป็นที่ยกย่องในหมู่ชน และพระองค์มีสิทธิที่จะทำทุกสิ่งตามใจชอบ” ตามความคิดปัจจุบันรู้สึกว่าจะไม่ค่อยจะเป็นบทเรียนที่คตินักที่จะสอนกษัตริย์ผู้ทรงพระเยาว์ แต่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ถือเป็นของที่ต้อง พระเจ้าเจมส์ที่ ๑ แห่งอังกฤษ ซึ่งทรงมีพระชนมายุอยู่ ๕๐ ปีก่อนนั้นก็ทรงมีความเชื่อแบบเดียวกัน และในอังกฤษก็เช่นเดียวกับในฝรั่งเศส คนส่วนมากยังคงเชื่อว่าการสัมผัสของกษัตริย์อาจบันดาลให้คนป่วยหายได้ ที่ปรึกษาคนหนึ่งสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ได้เขียนเกี่ยวกับอำนาจของกษัตริย์ไว้ว่า “กษัตริย์ทรงได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้า อำนาจของพระองค์เป็นอำนาจสูงสุดที่ไม่สามารถแบ่งแยกได้ เช่นเดียวกับที่เราไม่สามารถจะแบ่งจุดต่าง ๆ ในเรขาคณิต” (Le Bret ค.ศ. ๑๖๓๒) ริเชอลิเยอทรงเคารพกษัตริย์เสมือน “ตัวแทนของพระเจ้าบนพิภพ” และโบซุเอต์ (Bossuet) ผู้ซึ่งเขียนทฤษฎีเกี่ยวกับกษัตริย์สำหรับโอรสของพระเจ้าหลุยส์เขียนไว้ว่า “ราชบัลลังก์มิใช่เป็นบัลลังก์ของมนุษย์บุดูชน แต่เป็นบัลลังก์ของพระเจ้า กษัตริย์บนราชบัลลังก์ทรงทำหน้าที่เป็นตัวแทนและอัครวิณของพระเจ้าบนพิภพ” (Malet)

ไม่มีใครเชื่อมั่นในทฤษฎีนี้เท่าองค์พระเจ้าหลุยส์เอง แต่ขอให้สังเกตว่าพระองค์จะต้องทำให้ทฤษฎีเทวสิทธิ์ของกษัตริย์สมคูลกับเทวกิจของกษัตริย์ (Divine Duty of Kings) ต่อไปนี้เป็นบทความตอนหนึ่งที่พระองค์ทรงเขียนขึ้นเกี่ยวกับสิทธิของประชาชนที่จะก่อการกบฏว่า “ทุกคนก็คงจะเห็นด้วยว่าไม่ว่ากษัตริย์จะเลวร้ายแค่ไหน การที่ประชาชนจะเป็นกบฏต่อพระองค์ย่อมเป็นอาชญากรรมอยู่นั่นเอง ทั้งนี้เพราะการที่พระเจ้าประทานกษัตริย์มาให้ประชากรนั้น พระองค์ทรงมีพระประสงค์จะให้เป็นที่เคารพในฐานะตัวแทนของพระองค์ ส่วนสิทธิที่จะตัดสินการกระทำของกษัตริย์นั้น เป็นสิทธิของพระเจ้าแต่พระองค์เดียว พระองค์มีพระประสงค์ที่จะให้ทุกคนที่เป็นข้าของกษัตริย์เคารพเชื่อฟังอย่างไม่ต้องมีข้อสงสัย กฎอันนี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่ว ๆ ไป และเห็นได้อย่างแจ่มชัดว่ามีได้ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของกษัตริย์แต่ฝ่ายเดียว แต่เพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งมวลด้วย ทั้งนี้เพราะประชาชนไม่สามารถจะยกเลิกกฎนี้ได้โดยไม่ต้องเผชิญกับความเลวร้ายอันเนื่องมาจากกฎเก่า ซึ่งตนพยายามก่อการจลาจลขึ้นเพื่อล้มเลิก และนี่เป็นกฎในศาสนาคริสต์ด้วย พวกรัฐต่าง ๆ ที่มีได้นับถือศาสนาคริสต์ถึงได้ต้องเผชิญกับการจลาจลบ่อย ๆ (พระองค์ทรงทำเป็นลืมประวัติศาสตร์ของ

สเปนในสมัย ๕๐ ปีที่แล้วมา) ดังนั้นหน้าที่ของกษัตริย์ก็คือทำตามบทบัญญัติของศาสนาที่ทรง
นับถือ และทำพระองค์ให้เป็นเยี่ยงอย่าง เพราะถ้าหากราษฎรเห็นข้อบกพร่องและความทารุณ
ของกษัตริย์แล้ว เป็นการยากที่จะทำให้เกิดความเคารพในองค์พระมหากษัตริย์ หรือยอมรับว่า
พระองค์คือตัวแทนของพระเจ้าซึ่งศักดิ์สิทธิ์และทรงกำลังมหาศาล คนซึ่งเกิดมาแบบเรา ๆ
ผู้ซึ่งมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะสะสมความดีจึงไม่ควรที่จะทำตัวให้ต่างพร้อย ความผิด
พลาดแม้แต่เพียงนิดหน่อย จะทำให้เกิดผลเสียหายได้มาก เพราะกษัตริย์เป็นที่พึ่งเลี้ยงของ
ทุก ๆ คน” พระองค์ทรงกล่าวในที่สุกว่า “นี่เอง ลูกรัก คือแก่นสารของเรื่องนี้ กษัตริย์ไม่
สามารถจะอยู่อย่างเฉยฉายจนเกินไป หรืออยู่อย่างไว้เฉยสาเกินไป การที่จะมีรัชสมัยที่มี
ความสุขและมีเกียรติมิได้ขึ้นอยู่กับ การปกครองประเทศที่เก่งกาจอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับ
การวางตัวเราให้เหมาะสมด้วย วิธีเดียวที่จะทำให้เราเป็นอิสระและอยู่เหนือคนอื่น ๆ ได้ ก็โดย
การไม่ทำสิ่งใด ไม่ว่าในเรื่องราชการหรือส่วนตัวที่จะทำให้คนตำหนิติเตียนได้”

นี่คืออุดมคติของพระเจ้าหลุยส์ แต่พระองค์เองก็ได้ปฏิบัติตามอุดมคตินี้ได้ทุกแง่ทุก
มุม เช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไป พระองค์พยายามปลดปล่อยพระทัยว่ากฎทุกอย่างมีข้อยกเว้น และ
ข้าราชการบริพารที่ห้อมล้อมพระองค์ก็ตีความหมายการเอาแต่พระทัยของพระองค์ในบางเรื่องว่า
เป็นสิทธิของพระองค์ อุดมคติของพระองค์มิได้เป็นของใหม่ เพราะพระองค์ทรงเป็นคนที่ไม่
ชอบการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ไม่ว่าจะเป็ทางศีลธรรม ศาสนา หรือธุรกิจต่าง ๆ พระองค์ทรง
เกลียดชังความคิดเห็นใหม่ ๆ แต่อุดมคติของพระองค์และความสำเร็จเท่าที่พระองค์ทรงทำได้
ตามอุดมคตินั้น ทำให้การปกครองในสมัยของพระองค์กลายเป็นการปกครองแบบทราชาตาม
ธรรมดามาเป็นการปกครองแบบตัวแทนของพระเจ้า

ข้าพเจ้าใคร่จะยกข้อความในเอกสารฉบับหนึ่งที่ค้นพบหลังจากพระเจ้าหลุยส์สิ้นพระ-
ชนม์แล้วมากว่าในทันที ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงยุ่งยากพระทัยเพียงใดในความ
พยายามที่จะปฏิบัติพระองค์ให้บรรลุถึงความเป็นกษัตริย์ในอุดมคติ พระองค์ทรงเขียนไว้ว่า
“เราจะต้องพยายามควบคุมตัวเอง ควบคุมความต้องการบางอย่างของเรา การเป็นกษัตริย์จะ
เป็นสิ่งที่น่าย่นตี มีเกียรติและสนุกสนานก็ต่อเมื่อเรารู้สึกว่าสามารถทำหน้าที่ของเราได้โดยถูก
ต้อง แต่ก็ต้องเผชิญกับความปวดร้าว เหนื่อยอ่อนและยุ่งยากนานาประการกว่าจะทำกิจการ
ต่าง ๆ สำเร็จ บางครั้งเราต้องทรมานอยู่ในความไม่แน่ใจว่าจะทำอย่างไรดี และหลังจากได้
ทุ่มเทเวลาศึกษาถึงเรื่องราวนี้ เราก็ต้องหาทางแก้ปัญหาไปจนได้ โดยเลือกเอาวิธีซึ่งคิดว่า
เหมาะสมที่สุดที่จะแก้ปัญหานั้น ๆ” และพระองค์จบลงด้วยข้อความที่ขึ้นชื่อมากคือ “รัฐคือ
ตัวเรา (L’Etat, C’est moi) งานต่าง ๆ ที่กษัตริย์ทรงทำเพื่อรัฐนั้น แท้จริงพระองค์ทรง
ทำเพื่อพระองค์เอง ความรุ่งเรืองของรัฐก็หมายถึงเกียรติยศชื่อเสียงของกษัตริย์ เมื่อประเทศ
ร่ำรวยรุ่งเรือง และมีอำนาจ กษัตริย์ซึ่งเป็นผู้บันดาลสิ่งเหล่านี้ก็ทรงได้รับการยกย่อง และ
เพราะเหตุนี้เองกษัตริย์จึงสมควรได้รับความสุขสนุกสนานจากชีวิตมากกว่าคนอื่น ๆ”

พระเจ้าหลุยส์ทรงสมควรที่จะได้รับการตอบแทนอย่างคุ้มค่า “การที่จะปกครองประเทศได้นั้นจะต้องทำงานหนัก” เป็นคติของพระองค์ และพระองค์ทรงเป็นผู้ที่ทำงานหนักที่สุดในประเทศ โคลแบร์ท (Colbert) อัครมหาเสนาบดีเป็นผู้วางระเบียบการทำงานของแต่ละวันของพระองค์ไว้ “ประชุมเสนาบดีเกี่ยวกับการเงิน จาก ๑๐-๑๓.๓๐ น. ประชุมอีกเรื่องหนึ่งตอนบ่าย หลังจากนั้นทรงเรียนภาษาละตินอีก ๒ ชั่วโมง (เพื่อจะได้อ่านสาส์นจากสันตะปาปาได้) และประชุมหนังสือสามตอนเย็นไปจนถึง ๑๐.๐๐ น. กลางคืน” และพระองค์จะมีรายการทำนองนี้ที่วางไว้อย่างละเอียดทุกวัน การประชุมเหล่านี้มิใช่ทำแต่พอเป็นพิธี แต่ (ตามคำบอกเล่าของเสนาบดีผู้หนึ่ง) พระเจ้าหลุยส์ทรงอ่าน ฟัง และทรงตัดสินพระทัยและออกคำสั่งด้วยพระองค์เองในทุก ๆ เรื่อง “ถึงแม้พระองค์จะมีได้เป็นนักการเมืองที่สามารถแบบริเชอลิเออ แต่พระองค์ทรงเป็นนักธุรกิจที่ฉลาด นักการทูตที่เชี่ยวชาญ และเป็นประธานที่ประชุมที่สามารถ เพราะพระองค์ทรงทราบถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ดำเนินอยู่ และทรงกำอำนาจการตัดสินไว้ในพระองค์”

เพื่อที่จะรวบอำนาจการปกครองให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น พระเจ้าหลุยส์ทรงปลดพวกเจ้าขุนนางและพระที่อยู่ในคณะเสนาบดี และแต่งตั้งชนชั้นกลางซึ่งพระองค์ทรงจ่ายเงินเดือนให้ขึ้นแทน อัครมหาเสนาบดีต่าง ๆ ของพระองค์ก็มาจากชนชั้นกลางนี้ และถึงแม้พระองค์จะทรงเป็นหนี้บุญคุณของริเชอลิเออและมาซาแรงอยู่มาก แต่พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ที่จะไม่ยอมให้พระเป็นอัครมหาเสนาบดีอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระชั้นสังฆราช

การที่พระองค์เองทรงทำงานหนัก ทำให้พระองค์สามารถทำให้ผู้อื่นยินดีทำงานให้พระองค์ ลักษณะที่น่าสรรเสริญประการหนึ่งของพระเจ้าหลุยส์คือ พระองค์ทรงทำให้คนนิยมรักใคร่ในพระองค์ได้ ดังจดหมายฉบับหนึ่งที่ไวบง (Vauban) วิศวกรทหารที่มีชื่อเสียง ซึ่งรับใช้พระเจ้าหลุยส์มาตลอดชีวิตได้เขียนว่า “หลังจากได้พูดถึงธุรกิจของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ข้าพเจ้าหวังว่าคงจะได้รับการอภัย ถ้าข้าพเจ้าจะพูดถึงตัวข้าพเจ้าเองบ้างเป็นครั้งแรกในชีวิต ข้าพเจ้ามีอายุ ๗๓ ปี และได้รับใช้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาถึง ๕๒ ปี ข้าพเจ้าได้บัญชาการรบที่สำคัญถึง ๕๐ ครั้ง และได้ใช้เวลาเดินทางไปตามที่ตั้งต่าง ๆ ตามชายแดนเกือบ ๔๐ ปี ทั้งในฤดูร้อนและฤดูหนาว แต่ถึงกระนั้น ถ้าหากว่าข้าพเจ้าจำเป็นต้องทำงานนี้ต่อไป ข้าพเจ้าก็ยินดีทำโดยไม่คำนึงถึงครหาหรือกลัวว่าสิ่งใดจะเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าบ้าง ตัดลงมาจากพระเจ้าแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นทุกสิ่งของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ายินดีที่จะเป็นข้าช่วงใช้ในกิจการต่าง ๆ ที่พระองค์จะทรงบัญชาถึงแม้จะหมายถึงชีวิตข้าพเจ้า พระองค์จะทรงวางพระทัยได้ว่า ข้าพเจ้าไม่มีวันที่จะลืมพระมหากษัตริย์คุณต่าง ๆ ที่ทรงมีต่อข้าพเจ้า สิ่งเดียวที่ข้าพเจ้าใคร่ขอสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็คือ อย่าได้ทรงลบหลู่ชื่อเสียงของข้าพเจ้าเท่านั้น” (Halévy)

ถ้าหากเราจะเชื่อในกฎที่ว่า คุณคนให้ดูที่เพื่อน หรือคุณนายให้ดูที่บ่าวแล้ว พระเจ้าหลุยส์จะต้องเป็นกษัตริย์ที่วิเศษพระองค์หนึ่ง

แวร์ซายส์

เวลาที่พระเจ้าหลุยส์ทรงเลือกสำหรับแสดงพระบรมเตชานุภาพมิใช่ปารีส แต่เป็นแวร์ซายส์ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีความเห็นว่าปารีสมีคนมากเกินไปและไม่เหมาะสมแก่สุขภาพ และนอกจากนั้นยัง (ตั้งแต่กบฏฟรอนต์) ทรงไม่ไว้พระทัยความจงรักภักดีของชาวปารีส และแนวความคิดทางการเมืองเช่นความนิยมในระบอบสาธารณรัฐ (Republicanism) ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของปารีสเวลานั้น พระองค์ต้องพระประสงค์สถานที่ที่เงียบและสง่างามกว่าปารีส ราชบัลลังก์ของฝรั่งเศสจะต้องไม่จมอยู่ตามมุมถนน แต่จะต้องอยู่ที่ปลายถนนอันโอ้อ่า และเป็นจุดที่เห็นได้เด่นชัดในระยะไกล แต่อาจจะกล่าวได้ว่าถ้าหากพระองค์ประทับอยู่ปารีสแล้ว รัชสมัยของพระองค์อาจจะประสิทธิประสาทผลดีให้กับประเทศฝรั่งเศสได้มากกว่าที่เป็นมา ในตอนต้นแวร์ซายส์หมายถึงแต่เพียงการแยกออกมาจากเมืองหลวง ซึ่งคู่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการที่จะปกครองประเทศให้ดี และการหาเวลาที่ใหญ่พอที่จะแสดงพระบรมเตชานุภาพให้ได้ผล แต่ต่อมาแวร์ซายส์กลายเป็นสัญลักษณ์ของความภาคภูมิใจ ความฟุ้งเฟ้อ และความไม่ตระหนักถึงความคิดเห็นของประชาชน ระยะทางเพียงไม่กี่ไมล์จากปารีสถึงแวร์ซายส์ก็จะยิ่งยาวขึ้น ๆ ทุกวัน และความคิดเห็นของราชสำนักนับวันก็ยิ่งห่างไกลจากความคิดเห็นของประชาชนยิ่งขึ้นทุกที และภายในเวลาร้อยปีกว่าต่อมา ราชสำนักกับประชาชนกลับมาพบกันได้อีกแต่ก็โดยการปฏิวัติ

แวร์ซายส์ปัจจุบันก็คล้ายคลึงกับแวร์ซายส์สมัยพระเจ้าหลุยส์ แต่การที่จะเข้าใจถึงความสำคัญของสถานที่นั้นในสมัยนั้น เราจะต้องวาดภาพตัวเองให้อยู่ในสมัยที่คนให้ความสำคัญกับกิจกรรมยามากกว่าปัจจุบัน แต่ยังมีความรู้เกี่ยวกับการหาความสะดวกสบายในชีวิตน้อยกว่าสมัยนี้มาก เราจะต้องวาดภาพว่า สถานที่อันมึมน้ำนี้เต็มไปด้วยตระกูลเจ้า ชุนนางต่าง ๆ หลายตระกูล ซึ่งแต่ละตระกูลห้อมล้อมไปด้วยบริวารมากมาย และอยู่กันตั้งแต่ห้องใต้เพดานจนกระทั่งใต้ถุน ในฤดูหนาวทุกห้องปกคลุมไปด้วยความหนาวที่รุนแรง จนกระทั่งบางครั้งทำให้เหล่าไวน์ที่ตั้งบนโต๊ะเสวยแข็งได้ ตามทางเดินต่าง ๆ ส่งกลิ่นเหม็นอับ สกปรกเช่นเดียวกับกลิ่นในที่แออัดในเมืองผสมกับกลิ่นเครื่องหอมต่าง ๆ ที่นิยมใช้กันเวลานั้น และทุกคนกลัวว่าจะเกิดโรคฝีดาษขึ้น

ถึงกระนั้น เวิร์ซายส์ก็เป็นสถานที่หรูหราที่ทุกคนอยากเห็น เมืองแวร์ซายส์เป็นเมืองขนาดใหญ่ออกซฟอร์ดก่อนสงคราม แต่ทุกคนที่อยู่ในเมืองนี้ทำงานเพื่อพระเจ้าหลุยส์หรือมิฉะนั้นก็อยู่ในราชสำนัก ถนนต่าง ๆ เต็มไปด้วยข้าราชการ โรงม้า กรงสุนัข โรงเก็บรถ และที่เลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ กินเนื้อที่เป็นสิบ ๆ ไร่ เขี้ยวและสุนัขล่าสัตว์ของพระเจ้าหลุยส์อยู่ในที่ที่สร้างขึ้นพิเศษต่างหาก ตัวพระราชวังซึ่งอยู่ท่ามกลางสวนกว้างใหญ่ซึ่งดูเสมือนอยู่ในเมืองและในชนบท

ในเวลาเดียวกันเป็นแบบอิตาเลียนซึ่งใช้คนสร้างถึง ๓๐,๐๐๐ คน และสิ้นเงินถึง ๑๕ ล้านปอนด์ เพราะต้องเป็นพระราชวังที่ใหญ่โตถึงจะจุคนได้หมด พระราชินีทรงมีบริวารประมาณ ๕๐๐ คน พระอนุชาของพระเจ้าหลุยส์ซึ่งเรียกกันตามตำแหน่งว่า เมอซีเออร์ (Monsieur) มีมากกว่า ๖๐๐ คน และมาดาม วิทยาลัย (Madame Royale) พระราชกุมารีพระชนม์ ๑ เดือนก็มีบริวารถึง ๘๐ คน สำหรับองค์พระเจ้าหลุยส์เองนั้นมีทหารรักษาพระองค์ ๘,๐๐๐ คน รัตม้า ๒๐๐ คัน ม้า ๑,๘๐๐ ตัว มหาเด็กรับใช้ ๑,๔๐๐ คน คนเดินโต๊ะและพวกห้องเครื่องเกือบ ๓๐๐ คน และยังมีคนใช้ส่วนพระองค์อื่น ๆ อีก ๒๐๐ คน นอกจากนี้ยังมีพระ นักปราชญ์ นักละคร นักดนตรี แพทย์ และอื่น ๆ อีกประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน ซึ่งกินเงินเดือนประมาณ ๑ ใน ๑๐ ของรายได้ของแผ่นดิน ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการล่าสัตว์ตกปีละ ๑๗๐,๐๐๐ ปอนด์ การล่าสัตว์นี้มีทุกวัน สุนัขล่าสัตว์มีจำนวนระหว่าง ๘๐๐—๑,๐๐๐ ตัว การล่าสุนัขป่ามีอาทิตย์ละ ๒ ครั้ง และฆ่าสุนัขป่าได้ประมาณปีละ ๔๐ ตัว พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ เคยทรงล่ากวางได้ถึง ๕๐๐ ตัวในเดือน เดือน การล่าสัตว์ถือเป็นกีฬาที่เหมาะสมที่สุดสำหรับกษัตริย์ฝรั่งเศส

สิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตที่แวร์ซายส์ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการเมือง ล่าสัตว์ รัชราชทูต หรือพิธีศาสนา คือองค์พระเจ้าหลุยส์ พระองค์เปรียบเสมือน “กษัตริย์ดวงอาทิตย์” (Le Roi Soleil) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาลคือราชสำนัก ทุกวินาทีของชีวิตของพระเจ้าหลุยส์ทรงใช้อยู่ที่ท่ามกลางข้าราชบริพารที่แห่ห้อมและท่ามกลางพิธีรีตองที่เคร่งครัด เมื่อพระเจ้าหลุยส์ตื่นบรรทม จะมีผู้โปรดปรานประมาณ ๑๐๐ คนแบ่งกันเข้าไปเฝ้าเป็น ๖ กลุ่ม ก่อนหลังกันตามความโปรดปราน กลุ่มที่โปรดปรานมากที่สุดจะเป็นผู้ที่เข้าถวายความช่วยเหลือพยุพระองค์จากพระที่และทรงเสื่อคลุม พวกโปรดน้อยที่สุดได้แต่เพียงเฝ้าดูพระองค์ทรงเซ็ดพระพักตร์ด้วยผ้าชุบน้ำมัน และเมื่อพระองค์เสด็จไปมิชซา พวกสุภาพสตรีชาววังทั้งหลายต่างคุกเข่าอยู่ที่ที่สวดอย่างพร้อมเพรียงเพื่อจะได้เฝ้าพระองค์ และถ้าหากว่าพวกเหล่านี้คิดว่าวันไหนจะไม่เสด็จลงก็จะเลิกสวดและกลับไป เวลากลางวันพระองค์เสวยโดยลำพังพระองค์เดียว แต่อาหารทุกจานจะมีผู้เชิญมาเป็นกระบวน คือจะมีเจ้าหน้าที่เชิญเครื่องเป็นผู้ถือเข้ามา มีคนนำ ๑ คน และบอย ๑ คนเดินนำ และมีทหารองครักษ์แต่งเครื่องพร้อม ๓ คนเดินตามขบวน แม้ในวันสำคัญต่าง ๆ พระองค์ก็ยังเสวยตามลำพัง แต่ข้าราชการเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ประมาณ ๓๐ ห้อมล้อมอยู่รวมทั้งทหารรักษาพระองค์ ๑๖ คน ประชาชนธรรมดาได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้าชมบารมีได้ เมื่อพระองค์เสด็จไปล่าสัตว์ก็จะมีขบวนแห่ห้อมมากมายติดตามไป เมื่อทรงเปลี่ยนเครื่องทรงก็มีกฎเกณฑ์ว่า ใครจะเป็นผู้ส่งพระภูษาชนิดไหนถวาย ส่วนพระกระยาหารค่ำพระองค์เสวยร่วมกับพระราชินีและพระประยูรญาติ แต่ก็มีพิธีรีตองแบบเดียวกับพระกระยาหารกลางวัน และเมื่อพระองค์เสด็จเข้าบรรทมก็ต้องทำเป็นพิธีรีตองเช่นเดียวกับตอนตื่นบรรทม และผู้ที่โปรดให้เข้าเฝ้าถือเป็นอภิสิทธิ์ที่ใหญ่ยิ่ง และเกือบทุกคืนมีการบันเทิงต่าง ๆ เช่น เต้นรำ ดนตรี ละคร ไฟ และในตอนปลายรัชสมัย สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นของที่น่า

เบื้องต้น และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับความสุภาพเรียบร้อยต่าง ๆ ที่พระเจ้าหลุยส์ทรงบัญญัติขึ้น ทำให้เกิดเป็นกฎเกณฑ์ว่า การแสดงความรู้สึกออกมาไม่ว่าในเรื่องใดเป็นการเสียมารยาท เพราะฉะนั้นทุกสิ่งในชีวิตจึงเป็นเรื่องของแบบแผนที่ผิดธรรมดาทั้งสิ้น ผู้ไปแวร์ซายส์สมัยนั้น ผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า “ความรู้สึกที่แท้จริงเป็นของหายากจนกระทั่งเมื่อข้าพเจ้าออกจากแวร์ซายส์ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณสุภาพและกระตือรือร้นเป็นของที่นำคุณสิ่งหนึ่ง”

นอกจากความโอ้อ่างต่าง ๆ แล้ว เวิร์ชชายส์ยังเป็นเจ้าตำรับของกิริยามารยาทสากล และถูกผู้ตีทั้งหลายในประเทศต่าง ๆ มักจะถูกแนะนำให้อ่านหนังสือ “มารยาทผู้ดีของฝรั่งเศส” (A New Treatise on Good Manners as Practised in France Among Gentleman) เพื่อที่จะได้ทำตัวได้ถูกในวงสังคมชั้นสูง หนังสือเล่มนี้กล่าวไว้ว่า “ความนิยมเปลี่ยนตลอดเวลา แต่ก่อนไม่ถือว่าการเอานมปังจุ่มน้ำเกรวี่เป็นมารยาทเลย ถ้าผู้จุ่มไม่ได้กัดขนมปังก่อน และการหาวกลางชุมชนก็ไม่ได้ถือว่ามีมารยาท ถ้าผู้หาวมิได้พุดออกมาในขณะที่เดียวกัน แต่สิ่งเหล่านี้เวิร์ชชายส์ถือว่าผิดมารยาทมากเกินไป การบ้วนน้ำลายลงบนพื้นก็เช่นกัน แต่ก่อนถือว่าไม่เป็นไร ถ้าผู้ถ่มเอาเท้าเซ็ดเสีย แต่เดี๋ยวนี้ก็ได้ ในเวิร์ชชายส์เมื่อพุดกับผู้มีเกียรติ ผู้พุดจะต้องไม่หาวนอน หรือเกะเกะร่าร้างกายส่วนหนึ่งส่วนใดหรือส่งน้ำมูก และเมื่อผู้มีเกียรติจาม ผู้ที่พุดด้วยไม่จำเป็นต้องกล่าว “พระเจ้าช่วย” ออกมาดัง ๆ อย่างที่ทำกับคนธรรมดา แต่ให้ถอดหมวกออกแล้วโค้งพร้อมกับขอร้องให้พระเจ้าช่วยในใจ การเคาะประตูห้องเจ้านายหรือผู้มีเกียรติดัง ๆ เกินกว่าหนึ่งครั้งถือเป็นมารยาทไม่ดี ควรใช้วิธีเคาะเบา ๆ ที่ประตูหนึ่งครั้ง ถ้าไม่มีเสียงตอบก็ต้องคอยและอาจเคาะเบา ๆ ได้อีกครั้งหนึ่ง และเมื่อไม่มีผู้ตอบก็ให้ไปเสีย นอกจากนั้นสิ่งที่ถือว่าเป็นมารยาทดีอีกสิ่งหนึ่งก็คือ ไม่ควรนั่งหันหลังให้รูปภาพของผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย”

ข้อความในหนังสือเล่มนี้เป็นทำนองนี้ทั้งสิ้นจนผู้อ่านอาจจะเข้าใจว่า สังคมของฝรั่งเศสในสมัยนั้นดำรงอยู่เพื่อชนชั้นสูงที่อยู่ในพระราชวังแวร์ซายส์เท่านั้น ซึ่งก็ใกล้กับความจริง แต่ในหนังสือเล่มนี้มีอยู่บทหนึ่งซึ่งถึงแม้จะสั้น แต่ก็แสดงให้เห็นว่าพวกขุนนางในแวร์ซายส์ เช่นเดียวกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ยอมรับหลักการของ “หน้าที่และสิทธิของแต่ละบุคคล” ผู้แต่งหนังสือเล่มนี้เขียนไว้ว่า “ในบทนี้ควรจะได้อีกโดยละเอียดถึงมารยาทที่ผู้ใหญ่พึงปฏิบัติต่อผู้น้อย แต่การกระทำเช่นนั้นเปรียบเสมือนกับการวางกฎเกณฑ์ให้กับผู้ที่มีหน้าที่ออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการไม่สมควร เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงจะข้ามไปเสีย และจะขอแต่เพียงเตือนพวกขุนนางหนุ่ม ๆ ทั้งหมดให้ตระหนักไว้ว่า พวกท่านอาจยังไม่มีความรู้สึกอ่อนไหวพอที่จะคิดได้ว่า ผู้น้อยเหล่านั้นเป็นคนที่เหมือนกับท่าน และบางคนก็มีความสามารถเช่นเดียวกับหรือมากกว่าท่านเสียด้วยซ้ำ ท่านก็ควรจะเมตตาต่อคนของท่าน สุภาพอ่อนโยนต่อผู้น้อย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของตัวท่านเอง นายที่มีมารยาททราม เปรียบประดุจสัตว์นรกซึ่งเกิดมาในโลก

แต่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของโลก ท่านจะไม่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของโลกได้ถ้าไม่มีผู้ใดรักท่าน”
(Cortin)

มารยาทเหล่านี้ถือเป็นการมารยาทของสุภาพบุรุษแบบฉบับในแวร์ซายส์ พระเจ้าหลุยส์ทรงมีนโยบายที่จะดึงเอาพวกเขา ชุณนางต่าง ๆ ให้อยู่ในแวร์ซายส์เพื่อเป็นการประทับพระบารมี และเพื่อที่พระองค์จะได้ทรงควบคุมได้ใกล้ชิด และเมื่อพวกเขาเหล่านี้ล้มละลายเพราะการพนัน หรือเพราะค่าครองชีพที่สูงในแวร์ซายส์ก็จะต้องกู้เงินจากพระองค์ ซึ่งทำให้พวกเขาต้องพึ่งพระเจ้าหลุยส์มากยิ่งขึ้น การที่พระเจ้าหลุยส์ทรงเรียกบรรดาเจ้า ชุณนางต่าง ๆ ตามชนบทของฝรั่งเศสมาอยู่ในแวร์ซายส์ มีผลกระทบกระเทือนต่อชีวิตชนบทของฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก “สมัยทอง” ของเจ้า ชุณนางฝรั่งเศสคือในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ซึ่งเป็นสมัยที่พวกนี้ใช้ชีวิตอยู่ในคฤหาสน์ของตนในชนบทเช่นเดียวกับพวกเจ้า ชุณนางในอังกฤษ เป็นสมัยที่พวกนี้มีความสัมพันธ์อันดีกับพวกที่เช่าที่ดินของตน และมีบทบาทสำคัญในการปกครองส่วนภูมิภาค แต่ความวุ่นวายในสงครามศาสนา การที่ค่าครองชีพต่าง ๆ สูงขึ้น และการสะสมอำนาจของรัฐบาลกลาง และราชสำนักในปารีสในระยะหลัง ทำให้เริ่มการเปลี่ยนแปลงขึ้น พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และราชสำนักในแวร์ซายส์ทำให้การเปลี่ยนแปลงนี้ถาวรขึ้น และแยกเจ้า ชุณนางในราชสำนักออกจากพวกในชนบทอย่างเด็ดขาด และการแบ่งแยกนี้ในระยะยาวเป็นผลร้ายแก่ทั้งชุณนางและผู้ที่อยู่ในชนบท

ชีวิตในแวร์ซายส์ผ่านไปวันแล้ววันเล่า โดยที่ไม่มีชีวิตในสมัยก่อนหรือหลังจะเทียบได้ เราอาจคิดว่าแวร์ซายส์เป็นของไม่สลักสำคัญ เป็นแค่เพียงการแสดงอย่างหนึ่ง แต่แวร์ซายส์ได้ทิ้งรอยจารึกไว้บนแผ่นดินฝรั่งเศส ทำให้ยุโรปตื่นตัวตื่นใจ เลื่อมใส เวิร์ซายส์เป็นทุกสิ่งทีพระเจ้าหลุยส์ทรงต้องการที่จะทำให้พระเจ้าปรีชาสามารถปานกลางของพระองค์ดูเสมือนเป็นพระเจ้าสามารถยอดเยี่ยม ชัยชนะธรรมดา ๆ ทางทหารของพระองค์ดูเสมือนชัยชนะอันยิ่งใหญ่ที่สามารถจะครอบครองโลกได้ ความฟุ่มเฟือยในราชสำนักเป็นเสมือนเครื่องแสดงถึงความร่ำรวยอย่างหาที่เปรียบมิได้ของฝรั่งเศส และถ้าจะมีความหลือกดวงอื่น ๆ อีก พระเจ้าหลุยส์เองทรงตกเป็นเหยื่อรายใหญ่ของสิ่งหลือกดวงเหล่านั้น

๔

โคลแบร์ท ระบบของโคลแบร์ท

บุคคลที่เป็นผู้ทำให้ความหรรษาเหล่านี้ดำเนินมาได้ และเป็นคนที่หาเงินมาเลี้ยงแวร์ซายส์ หาขายฉกรรจ์มาเป็นทหาร หาเรือสำหรับกองทัพเรือ การค้าสำหรับพ่อค้าก็คือ โคลแบร์ท (Colbert) ผู้ซึ่งทำงานตั้งแต่ตีห้าครึ่ง บางคนว่าท่านผู้นี้มีเชื้อสายสกอต แต่จะจริงหรือไม่

ก็ตาม ท่านผู้นี้มีนิสัยแบบชาวสกอต โคลแบร์ทเข้าใจดีว่าพระเจ้าหลุยส์ทรงต้องการสร้างความ
หรูหราต่าง ๆ นั้นเพื่อสิ่งใด แต่ท่านผู้นี้เป็นผู้ต้องการอำนาจ รู้สึกทักตัญญูที่กษัตริย์ทรงไว้ใจ
และมีความสนใจในงานที่ได้รับมอบหมาย ในสมัยมาซาแรง โคลแบร์ทเคยเป็นข้าหลวงตรวจ
การ (Intendant) เสนาบดีคลัง และได้ทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อพระเจ้าหลุยส์ด้วยการประณาม
เสนาบดีคลัง ชื่อ ฟูเกท์ (Fouquet) ที่คัดโกงสมัยมาซาแรง และกลายเป็นผู้ที่พระเจ้าหลุยส์
จะขาดเสียไม่ได้โดยเข้ารับตำแหน่งผู้ควบคุมทั่วไป (Controller-General) และตลอด ๒๐ ปี
รับผิดชอบงานซึ่งเทียบเท่ากับงานในกระทรวงสมัยใหม่ถึง ๔ กระทรวง กล่าวคือ ทำงานใน
หน้าที่กระทรวงการคลัง มหาดไทย พาณิชย์ เกษตร แรงงาน ทหารเรือ เมืองขึ้น ยุติธรรม
และศึกษา

โคลแบร์ทมีนโยบายอย่างไร ท่านมีความเชื่อเช่นเดียวกับนักการเงินทั้งหลายว่า ความ
ร่ำรวยคืออำนาจ และความมั่งคั่งของประเทศขึ้นอยู่กับการค้าขาย ท่านคิดเช่นเดียวกับนัก
เศรษฐกิจสมัยนั้น คือพยายามแย่งการค้ามาได้ แทนที่จะสร้างการค้าชนิดใหม่ขึ้น พวกนี้
เชื่อว่าการค้าขายเป็นสิ่งที่อยู่ในวงจำกัด เรือที่ใช้ขนส่งก็มีอยู่เป็นจำนวนจำกัดสำหรับขนส่ง
สินค้าซึ่งมีจำนวนจำกัดเช่นกัน ฉะนั้น ความร่ำรวยทั้งหมดในโลกมิใช่เป็นสิ่งที่สร้างเพิ่มเติม
ได้ แต่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนมือจากคนหนึ่งไปอีกคนหนึ่งได้เท่านั้น การที่จะโอนเอาการค้าต่าง ๆ
มาอยู่ในมือฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจะต้องทำสงครามทางด้านการเงิน ซึ่งในสงครามนี้ กองทัพคือ
บริษัทการค้า และอาวุธคือกำแพงภาษี และแผนการรบคือความพยายามที่จะทำให้การค้าทุก
ชนิดอยู่ในมือของฝรั่งเศสให้ได้

สงครามนี้จะทำได้อย่างไร วิธีหนึ่งโคลแบร์ทเชื่อว่าจะต้องพยายามเอาความร่ำรวย
ต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสมีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ อีกวิธีหนึ่งคือ พยายามพัฒนาอุตสาหกรรมภายใน
ให้มากขึ้น เพื่อที่จะได้ไม่ต้องใช้เงินซื้อของเหล่านั้นจากต่างประเทศ อีกวิธีหนึ่งคือ พยายาม
ส่งสินค้าไปขายให้มากที่สุดเพื่อที่จะได้ทองเข้าประเทศ

สำหรับวิธีแรก ก็หมายความว่าจะต้องมีการเก็บภาษีให้เข้มงวดขึ้นอย่างที่สุดที่เคยทำ
มาเมื่อ ๖๐ ปีก่อน และทำงานประมาณค่าใช้จ่ายของประเทศซึ่งปรากฏว่าโคลแบร์ททำได้สำเร็จ
ด้วยดี และนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสที่ประเทศมีงบประมาณแผ่นดินโดยค่านึง
ถึงอัตราารับและรายจ่าย และเป็นครั้งสุดท้ายสำหรับประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ฝรั่งเศส
(ยกเว้นอีก ๑ ปีในกลางศตวรรษต่อไป) ที่รายได้ของประเทศสมดุลกับรายจ่าย

สิ่งที่กระทบกระเทือนโลกภายนอกคือนโยบายการค้าของโคลแบร์ทมากกว่านโยบาย
การเงิน “เมอซิเออร์ โคลแบร์ท” ทูตเวนิสเขียนรายงานไว้ “ต้องการให้ฝรั่งเศสเหนือกว่าชาติ
อื่นในด้านความร่ำรวย ให้มีสินค้าทุกชนิดมากมาย และรุ่งเรืองด้านศิลปะจนทำให้ฝรั่งเศสไม่
ต้องพึ่งพาผู้ใดเลย แต่ให้เป็นผู้ที่ทุกประเทศต้องพึ่งพา โคลแบร์ททำทุกทางที่จะก่อตั้งอุตสาหกรรม
ชนิดเดียวกับต่างประเทศให้ได้ในฝรั่งเศส เขาพยายามถึงกับนำเอาวิธีการแปลก ๆ และ

วัตถุคิบบที่หายากบางชนิดมาจากอังกฤษ และสำหรับอุตสาหกรรมบางชนิดถึงกับจ้างคนงานมาจากอังกฤษ และยกพระราชวังแบบสเปนให้เป็นโรงงาน เขาพยายามย้อมหนังสือดำตามวิธีของอังกฤษเพื่อจะตีตลาดหนังสือดำของอังกฤษให้ได้ นำเอาวิธีทอผ้า วิธีทำเนยแข็ง เนยอ่อน และสิ่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นวิธีของคัทซ์มาใช้ จากเยอรมันก็เอาวิธีทำหมวก หลอมตะกั่ว และอื่น ๆ เข้ามา จากประเทศเรา (เวนิส) ก็เอาวิธีทำผ้าลูกไม้และกระจกเงา มีสตรีประมาณ ๕-๖ พันคนที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศ รวมทั้งหัวหน้าคนงานสตรีจากเวนิส ซึ่งมีอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน วิธีทำพรมก็เลียนมาจากเปอร์เซีย และปารีสกลายเป็นแหล่งผลิตพรมที่สวยงามที่สุดไป สินค้าแพง ๆ จากหมู่เกาะอินเดียก็ถูกนำเข้ามาขายต่อ และอุตสาหกรรมหลายชนิดของแอฟริกาที่ถูกช่วงชิง สินค้าดี ๆ ทั้งหมดทั่วโลกผลิตได้ในปารีสทั้งสิ้น และเป็นที่ต้องการมากจากทุกมุมโลก เพื่อหลีกเลี่ยงความยุ่งยาก ผู้ซื้อต้องส่งเงินสดมา ซึ่งสมใจ เมอซีเออร์ โคลแบร์ท ผู้ซึ่งมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะทำลายประเทศอื่น ๆ เพื่อความยิ่งใหญ่ของประเทศฝรั่งเศส” (Lavisse)

เป็นธรรมดาอยู่เองที่พระเจ้าหลุยส์ผู้ซึ่งไม่ชอบพวกพ่อค้าจะต้องไม่สนใจโยติโนนโยบายการค้าขายของโคลแบร์ท แต่แปลกที่ในบันทึกตอนหนึ่งของพระองค์ ทรงบันทึกเกี่ยวกับแผนการของโคลแบร์ทลงเสมือนกับว่าเป็นความคิดเห็นของพระองค์เอง “เรารู้ดีว่า” พระองค์ทรงบันทึกไว้ “เงินที่ไหลออกนอกประเทศสำหรับสินค้าจำพวกผ้าลูกไม้และสินค้าจากนอกปีหนึ่ง ๆ ตกเป็นจำนวนมาก เราเห็นว่าฝรั่งเศสก็มีกำลังและวัตถุดิบพอที่จะผลิตสินค้าเหล่านี้เสียเอง นอกจากนั้น ถ้าเราผลิตของเหล่านี้ของเราเองก็จะต้องมีราคาถูกกว่าสินค้าที่ต้องขนส่งมาจากทางไกล ฉะนั้น เราจึงตัดสินใจว่าจะต้องตั้งอุตสาหกรรมเหล่านี้ในประเทศของเราเอง ผลที่จะได้ก็คือพวกเจ้า ขุนนางทั้งหลายจะมีรายจ่ายน้อยลง พวกชนชั้นกลางก็จะได้กำไรจากพวกคนร่ำรวยทั้งหลาย ส่วนเงินก้อนใหญ่ซึ่งปัจจุบันต้องไหลออกนอกประเทศก็จะได้คงอยู่ในประเทศและจะทำให้ประเทศร่ำรวย นอกจากนี้แผนการนี้ยังจะทำให้ประชาชนของเราซึ่งเวลานี้ต้องอดโง่งบ้างเพราะไม่มีงานทำ หรือมิฉะนั้นก็ต้องไปหางานทำตามประเทศใกล้เคียงมีงานทำไปด้วย”

เพื่อที่จะให้นโยบายสัมฤทธิ์ผล ฝรั่งเศสจัดตั้งอุตสาหกรรมผลิตสินค้าที่เคยต้องซื้อจากต่างประเทศเสียเอง ส่วนอุตสาหกรรมเดิมภายในประเทศก็ได้รับการสนับสนุนและควบคุมระบบโรงงานถูกนำมาใช้และฝรั่งเศสเผชิญกับประสบการณ์บางอย่างอันเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมก่อนอังกฤษถึงหนึ่งศตวรรษ สินค้าที่จะส่งออกนอกประเทศได้รับการควบคุมและตรวจตราอย่างละเอียด สินค้าทุกชนิดจะต้องมีชื่อของผู้ผลิต และถ้าหากผู้ตรวจคุณภาพสินค้าของโคลแบร์ทพบว่าสินค้าชิ้นใดชำรุด เจ้าของอาจถูกลงโทษด้วยการเอาสินค้านั้นแขวนคอประจาน เพราะความเข้มงวดเหล่านี้เองทำให้สินค้าหลายชนิดของฝรั่งเศสเป็นที่นิยมไปทั่วโลก อาทิเช่น พรมจากโกเบอแลงส์ (Gobelins) และเครื่องกระเบื้องของเซฟวร์ (Sèvres)

นักวิจารณ์ชาวอังกฤษถึงกับเขียนร่ำพันไว้ว่า สุภาพสตรีลอนดอนนิยมถุงมือจากบลัวส์ (Blois) มากกว่าของอังกฤษ นิยมริบบิ้นและผ้าลูกไม้ของฝรั่งเศสมากกว่าของในอังกฤษเสียแล้ว

แผนการขยายการอุตสาหกรรมที่ใหญ่โตเช่นนี้ ทำให้โคลแบร์ตต้องขยายกิจการอื่น ๆ ตามไปด้วย โดยเฉพาะการคมนาคม ต้องมีการสร้างถนนเพิ่ม สร้างสะพาน และชุดคลอง การค้าต้องได้รับการสนับสนุน โคลแบร์ตพยายามทำลายความคิดของพวกเจ้าขุนนางที่ว่าธุรกิจเป็นของต่ำ จัดสร้างบริษัทค้าขายตามแบบดัตช์ และกระตุ้นให้เทศบาลและองค์การต่าง ๆ ซื่อซื่อ และนี่เองทำให้ต้องก้าวไปอีกก้าวหนึ่ง คือถ้าหากว่าจะต้องมีการค้าแบบเมืองขึ้น ฝรั่งเศสจะต้องมีเรือขนส่งซึ่งหมายถึงว่าจะต้องมีกองทัพเรือ ริชอลิเออเคยสร้างกองทัพเรือครั้งหนึ่ง และในปี ค.ศ. ๑๖๓๙ ฝรั่งเศสมีเรือถึง ๓๖ ลำ ลำใหญ่ที่สุดมีน้ำหนัก ๑,๐๐๐ ตัน มีปืน ๕๒ กระบอก และลูกเรือ ๓๔๕ คน และก่อนสิ้นชีวิต ริชอลิเออได้สร้างเรือ “มหามงกุฏ” (La Couronne) ซึ่งยาว ๒๐๐ ฟุต มีปืน ๗๒ กระบอก และลูกเรือ ๕๐๐ คน แต่ในสมัยของมาซาแรง กองทัพเรือมิได้รับการเอาใจใส่ โคลแบร์ตจึงต้องเริ่มต้นใหม่หมด ในปี ค.ศ. ๑๖๖๐ กองทัพเรือฝรั่งเศสมีเรือเพียง ๑๘ ลำ ซึ่งแต่ละลำอยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ แต่เมื่อโคลแบร์ตถึงแก่กรรม ปรากฏว่าเรือเพิ่มจำนวนไปถึง ๒๗๖ ลำ รวมทั้งเรือใหญ่ที่มีปืนถึง ๑๒๐ กระบอก และลูกเรือ ๖๐๐ คน สำหรับพวกลูกเรือ โคลแบร์ตเลิกวิธีการบังคับเกณฑ์คนจากถิ่นต่าง ๆ มาเป็นเกณฑ์ชายฉกรรจ์ตามจังหวัดชายทะเลเท่านั้น ที่จริงอาจกล่าวได้ว่าท่านผู้นี้เป็นผู้สร้างฝรั่งเศสให้เป็นประเทศที่มีอำนาจทางด้านการค้าขายและทางท้องทะเล

แต่ข้อที่นำตำหนิสำหรับนโยบายทั้งหมดของโคลแบร์ตก็คือว่า นโยบายทั้งหมดเป็นนโยบายที่สร้างขึ้นจากการเข้าใจผิดเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจ ผู้ที่เริ่มเรียนหลักเศรษฐศาสตร์ใหม่ ๆ สมัยนี้ทราบได้ทันทีว่า ความร่ำรวยมิใช่เป็นสินค้าเช่นขนแกะ และไม่ได้เป็นสิ่งที่สามารถสร้างขึ้นมาได้จากการที่จะทำให้ประเทศกลายเป็นประเทศที่พึ่งตัวเองได้ หรือมิใช่เป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดขึ้นได้จากการรวบรวมการขยายทั้งหมดไว้ในมือ และหลีกเลี่ยงการซื้อทุกอย่าง แต่ความร่ำรวยของประเทศหนึ่งขึ้นอยู่กับความมั่นคงทางการเงินของประเทศอื่น ๆ ด้วย ขึ้นอยู่กับ การซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน แต่หลักเศรษฐศาสตร์แบบนี้เหมาะสมกับโลกในสมัยเราซึ่งถือสันติภาพเป็นเรื่องปกติ และสงครามเป็นสิ่งที่นาน ๆ จะเกิดขึ้น แต่พวกนักเศรษฐศาสตร์ของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ มองโลกในแง่ที่ว่าสงครามเป็นสภาพธรรมดามากกว่าสันติภาพ พวกนี้คิด (เช่นเดียวกับที่เราคิดในปี ค.ศ. ๑๙๑๔) ว่าประเทศที่ทำสงครามควรจะ ต้องเป็นประเทศที่พึ่งพาตัวเองได้ และควรเป็นประเทศที่มีทองสะสมไว้ให้มากที่สุด ที่จริงอุดมคติของโคลแบร์ตก็คือ ทำสงครามกำแพงภาษี แม้กระทั่งในปี ค.ศ. ๑๖๗๒ โคลแบร์ตก็ยังมีได้พยายามรบเพื่อขยายดินแดน แต่เพื่อการค้า ส่วนพระเจ้าหลุยส์ผู้ซึ่งทะเยอทะยานที่จะสร้างแต่ “เกียรติศักดิ์” (La gloire) ไม่พอพระทัยในความสำเร็จใด ๆ ทั้งสิ้น นอกเหนือไปจากความสำเร็จทางทหารและการขยายพระราชอาณาจักร ฉะนั้นจึงเป็นที่แน่นอนว่าไม่ช้า

อุดมคติของทั้งสองท่านจะต้องขัดกัน แต่ชั่วระยะเวลาหนึ่งกษัตริย์และอัครมหาเสนาบดีสามารถที่จะร่วมมือกันทำงานไปได้โดยราบรื่น ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสสามารถขยายการค้า การทหาร หรือสามารถหาได้ทั้งความร่ำรวยและเกียรติศักดิ์ในเวลาเดียวกัน

กิจกรรมอีกอย่างหนึ่งของโคลแบร์ที่ซึ่งเห็นว่าพระเจ้าหลุยส์จะต้องทรงสนับสนุน คือ การเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ ซึ่งเข้มงวดมาก จนกระทั่งเหลืออยู่แต่หนังสือพิมพ์ของโคลแบร์ที่เองที่ชื่อ “วารสารของผู้มีความรู้” (Journal des Savants) และหนังสือพิมพ์ทางการชื่อ “กาเซท” (Gazette) และไม่มีผู้ใดจะพิมพ์หนังสือชนิดใดได้จนกว่าจะได้รับอนุญาต นอกจากนั้นยังมีการประมวลร่างกฎหมาย มีการจัดตั้งคณะกรรมการพิเศษซึ่งมีพระเจ้าหลุยส์ทรงเป็นประธาน ซึ่งทำงานได้รวดเร็ว ประมวลร่างกฎหมายแพ่ง กฎหมายอาญา กฎหมายพาณิชย์ กฎหมายเดินเรือ และกฎหมายดำ (Code Noir) ซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับพลเมืองนิโกรในเมืองขึ้นของฝรั่งเศส และไม่ใช่ฝรั่งเศสก็เป็นประเทศที่มีกฎหมายดีที่สุดในโลก ถึงแม้ว่าจะเป็นประเทศที่มีวิธีดำเนินงานทางด้านกฎหมายที่เลวที่สุด เพราะความพล่อยพละละเลย ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และความไม่สุจริตของพวกผู้พิพากษาทั้งหลาย โคลแบร์พยายามปราบปารีส ซึ่งในขณะนั้น (คือปี ค.ศ. ๑๖๖๑) เป็นเมืองที่มีตำรวจเพียง ๖๐ คน สำหรับพลเมืองประมาณครึ่งล้านซึ่งประกอบด้วยขอทาน ขโมย และพวกรับจ้างฆ่าคนประมาณ ๔-๕ หมื่นคน เป็นเมืองที่มีตึก สกปรก และไม่มีระเบียบ โคลแบร์พยายามทำให้ถนนสว่างไสว และพยายามรักษาความสะอาด จัดตั้งกองตำรวจให้เพียงพอ จัดการกับพวกขอทานและพวกปล้นสะดมให้ได้มากที่สุดที่จะทำได้ทั่วทั้งประเทศ

ในฐานะเสนาบดีศิลปะ โคลแบร์ “ควบคุมพวกปัญญาชนของประเทศด้วยวิธีการเดียวกับทางด้านการเงิน อุตสาหกรรม และพาณิชย์” (Lavisse) ในสมัยริเชอลิเออมีเพียงราชบัณฑิตยสถาน (Académie Française) แห่งเดียว แต่สมัยโคลแบร์ที่มีการสร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายแห่ง ทางด้านวิทยาศาสตร์ ดนตรี จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม มีการให้บำนาญและรางวัลแก่ผู้มีความรู้ทางวรรณคดี และศิลปะกลายเป็นบริการสาธารณะภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าหลุยส์เองอย่างที่เคยมีมาในอดีตปัจจุบันไปผ่านที่จะทำได้ ผลเสียก็คือศิลปะทุกอย่างต้องขึ้นอยู่กับความนิยมในเวลานั้น คือนิยมรูปร่างแบบกรีก โรมัน นิยมความจอมปลอม (artificiality) ทั้งหมด กลัวความจริงและธรรมชาติ เพราะความเคารพในองค์พระเจ้าหลุยส์ ศิลปินเหล่านี้ต้องสร้างศิลปะที่รวมเอาความจริงและความงามเข้าด้วยกันตามแบบที่นิยมในแวร์ซายส์ ซึ่งบางครั้งก็จะต้องเป็นปัญหาที่หนักใจของศิลปินมากทีเดียว ฉะนั้นศิลปะต่าง ๆ ซึ่งสร้างขึ้นสมัยนี้จึงไม่ค่อยเป็นที่นิยมกันนักในปัจจุบัน แต่ถึงกระนั้นก็ตาม น้อยนักที่ในรัชสมัยใดจะมีนักประพันธ์ชื่อดังมากเท่ากับสมัยนี้ อาทิเช่น มอลิเอร์ (Molière) บัวโล (Boileau) ราซีน (Racine) ลาฟองแตน (La Fontaine) โบซุเอท์ (Bossuet) ลาบูเรียร์

(La Bruyère) ปาสกาล (Pascal) แซงต์ซิมอง (Saint-Simon) และมาตาม เดอ เซวีญญู (Mme. de Sevigne)

๕

คำวิจารณ์

นโยบายทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่พระเจ้าหลุยส์ และโคลแบร์ทหวังว่าจะทำให้ฝรั่งเศสเป็นผู้นำทางค่านิยมและผู้นำทางรสนิยมในยุโรป และกล่าวได้ว่าประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม แวร์ชายส์มิได้เป็นแต่สิ่งผิวเผินเสียทีเดียว ปารีสได้กลายเป็นศูนย์กลางของความคิดเห็นใหม่ ๆ และศูนย์กลางของแฟชั่นของสังคมไปแม้จนกระทั่งปัจจุบันนี้

แต่ความร่ำรวยของประเทศจะได้มาจากที่ใด พระเจ้าหลุยส์เองถึงแม้จะทรงสนับสนุนวิธีการของโคลแบร์ท แต่ใจจริงมิได้ทรงพอใจในจุดมุ่งหมายของท่านผู้นี้เท่าไรนัก ยิ่งนานวันเข้าความแตกต่างระหว่างกษัตริย์ผู้ซึ่งทรงปรารถนาชื่อเสียงทางด้านการทหาร และอัศวมหาเสนาบดีผู้ต้องการให้ฝรั่งเศสเป็นผู้นำทางด้านการค้าขายก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นทุกที แต่ผลสำคัญอันเนื่องมาจากอุดมคติทั้งสองท่านเหมือนกัน คือ ทำลายความสัมพันธ์อันดีระหว่างชนชั้นทำลายความสุขของประชาชนฝรั่งเศสโดยทั่วไป โวบัง (Vauban) วิศวกรทหารซึ่งใช้เวลาประมาณ ๔๐ ปี เดินทางท่องเที่ยวไปทั่วประเทศและคุ้นเคยกับสภาพความเป็นอยู่ของคนมากกว่าของกษัตริย์ และอัศวมหาเสนาบดี มีความรู้สึกรุนแรงจนกระทั่งมาเขียนหนังสือ (Dume Royale) ขึ้นในวัยชรา เป็นหนังสือที่วิจารณ์รัชสมัยที่รุ่งเรืองของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ อย่างรุนแรงที่สุดในหนังสือนี้ โวบังบรรยายถึงสภาพของฝรั่งเศสที่มีประชากรน้อยกว่าที่ควร ถูกเก็บภาษีเกินขนาด และยากจน และเสนอให้มีการแก้ไขการเก็บภาษีให้ดีขึ้น ตามความเป็นจริง ความหรรษาของราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ และวัฒนธรรมของแวร์ชายส์ดำรงอยู่ได้ก็โดยการกดขี่ประชาชนฝรั่งเศสทั่วไป เช่นเดียวกับที่ความรู้เรื่องทางค่านิยมวิชาการและศิลปะของอะเรนส์ขึ้นอยู่กับการกดขี่ทาส นี่เป็นราคาที่ฝรั่งเศสยอมเสียเพื่อกษัตริย์ “สถาบันกษัตริย์ปัจจุบันเต็มไปด้วยพิธีรีตองต่าง ๆ ที่ทำให้ดูเป็นสถาบันที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับประชาชน ซึ่งผิดกับสมัยกลางที่สถาบันนี้ไม่มีพิธีรีตองอะไรเลย ฉะนั้นเมื่อพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ ถูกปลงพระชนม์มีบางคนถึงกับตายเพราะความประหลาดใจ และความรู้สึกเช่นนี้จะยังมีอยู่เมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ และดยุกแห่งอองเกียน (Duke of Enghien) ถูกประหาร ประเทศฝรั่งเศสเป็นดินแดนตัวอย่างของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ริเชอลิเออมีความเชื่อว่าเมื่อใดที่ประชาชนพยายามกระเสือกกระสนที่จะร่ำรวย เมื่อนั้นก็ยากที่จะเอาไว้อยู่ และรัฐบาลฝรั่งเศสจะคงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อรัฐบาลมีสิทธิที่จะจับกุมและเนรเทศพลเมืองที่ไม่พึงปรารถนาได้โดยพลการ และเพื่อความปลอดภัยของประเทศแล้ว จะต้องทำทุกอย่างถึงแม้จะหมายความว่าคนบริสุทธิ์เป็น

จำนวนร้อยจะต้องตายไป กษัตริย์ทรงมีอำนาจที่จะช่วงชิงเอาทรัพย์สินสมบัติทุกชิ้นของราษฎรได้
ทุกเมื่อ เพราะความเชื่ออันนี้เอง เมื่อโบบังผู้ซึ่งทนคุณภาพที่น่าเวทนาของประชาชนฝรั่งเศสไม่
ไหว แนะนำให้เปลี่ยนแปลงวิธีเก็บภาษีขาเข้าให้น้อยลงหน่อย แม้พระเจ้าหลุยส์ทรงแสดงว่ายอม
รับคำแนะนำ แต่มิได้ทรงกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด ทรงกันข้ามพระองค์ทรงเก็บภาษีทุกอย่าง
ตามเดิมและซ้ำยังเพิ่มภาษีใหม่ขึ้นด้วย ประชาชนฝรั่งเศสสมัยนั้นน้อยกว่าปัจจุบันครึ่งหนึ่ง
แต่พระเจ้าหลุยส์ทรงมีกองทหารถึง ๔๕๐,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นจำนวนมากกว่ากองทัพของนโปเลียน
ที่ ๓ (ค.ศ. ๑๘๗๐) ที่เกณฑ์มาสำหรับต่อสู้กับเยอรมันถึง ๒ เท่า ในขณะที่เดียวกัน ประชาชน
อื่น ๆ ทั่วประเทศคอยอยากจนต้องกินหญ้า เฟอเนลอน (Fenelon)* เปรียบสภาพฝรั่งเศสว่า
เป็นเสมือนโรงพยาบาลใหญ่ นักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสบางท่านเชื่อว่ามีคนเป็นจำนวนถึง ๖ ล้าน
คนที่อดตายภายในระยะเวลาชั่วชีวิตคน จริงอยู่เคยมีทรราชที่โหดร้ายทารุณกว่าพระเจ้าหลุยส์
ที่ ๑๔ แต่ไม่มีทรราชคนใดที่ทรงใช้อำนาจก่อความเดือดร้อนและผิด ๆ เช่นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
และการที่คนซึ่งมีความรู้ที่สุดในสมัยนั้นยังอดมิได้ที่จะยกย่องพระเจ้าหลุยส์ แสดงให้เห็นว่า
ลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชได้เข้าไปฝังจิตใจของยุโรปเสียจนมองข้ามด้านที่ไม่ดีของลัทธินี้ไป
โดยสิ้นเชิง” (Acton)

นี่เป็นความเห็นของลอร์ดแอกตัน นักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อผู้ซึ่งเชื่อว่าประวัติศาสตร์คือ
เรื่องราวของเสรีภาพ ข้าพเจ้าเองก็มีความเห็นเช่นเดียวกันในเมื่อพิจารณาถึงผลที่มีต่อความ
สัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในประเทศ ต่อไปนี้จะได้นำเอาความคิดเห็นของพระเจ้าหลุยส์เองที่ทรง
บันทึกไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ “คนแต่ละอาชีพก็มีส่วนช่วยในการผดุงรักษาระบบกษัตริย์ไปตามทาง
ของตน ชาวนา ชาวสวน ทำงานเพื่อเลี้ยงชีวิตคนทั้งประเทศ พ่อค้ามีหน้าที่เสาะแสวงหา
สินค้าทุกประเภทจากทุกมุมโลกมาสำหรับผู้ที่ต้องการใช้สินค้าเหล่านั้น นักการคลังมีหน้าที่
ทะนุบำรุงรัฐโดยการเก็บภาษีอากร พวกผู้พิพากษาที่รักษากฎหมายก็ทำงานเพื่อความมั่นคง
ของประเทศ พวกนักสั่งสอนศาสนาคือผู้ที่นำพรสวรรค์มารักษาสันติภาพในโลกให้คงไว้”
แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าหลุยส์ทรงมองทุกอย่างในแง่ดีทั้งสิ้น โดยเฉพาะประโยชน์สุขทำยเป็น
ประโยชน์ที่น่าขั้นที่สุด และนี่เป็นภาพที่มองเห็นจากแวร์ชายส์หรือ พวกชาวนาชาวสวนทำงาน
หนักจริงจากเข้านค้ำ แต่รางวัลที่ได้รับก็คือสภาพของขอทาน และความอดอยาก พวกนาย
ช่างผลิตสิ่งของ และพ่อค้าส่งสินค้าเข้ามาจริง แต่เป็นสิ่งที่ของและสินค้าประเภทใด ส่วนใหญ่
เป็นของบำรุงบำเรอความสุขของพวกชนชั้นสูง พวกนักการคลังเก็บเงินของประเทศจริง แต่
ในฝรั่งเศส ภาระการเสียภาษีตกหนักอยู่กับพวกคนจนมิใช่พวกคนรวย พวกผู้พิพากษารักษา
กฎหมายจริงและทุกวันจะมีคนถูกลงโทษด้วยการทรมาน เข้าคุก ถูกส่งไปเป็นพลพายนในกอง
ทัพเรือ หรือมิฉะนั้นก็ถูกมัดบนล้อหมุนจนตายไป สำหรับพวกนักสอนศาสนาเองก็มัววุ่นอยู่กับ
การฆ่าฟันพวกคริสเตียนด้วยกันเองที่ถือว่าเป็นศัตรูจนไม่มีเวลามาสั่งสอนศาสนา ที่สำคัญที่สุด
ก็คือความสัมพันธ์อันดีระหว่างชนชั้น ความร่วมมือร่วมใจกันทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ

อย่างที่พระเจ้าหลุยส์ทรงเชื่อนั้นมิได้มีอยู่เลย พวกพระ ชุนนาง และสามัญชนแตกแยกทั้งระหว่างกันเองและระหว่างชนแต่ละชั้นอย่างเข้ากันไม่ติด

ถ้าหากพระเจ้าหลุยส์ทรงตระหนักถึงข้อนี้ พระองค์คงจะต้องไม่มีความสุขแน่นอน แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระองค์ไม่ทรงทราบ เพราะพระเจ้าหลุยส์มักจะมองความสำคัญๆ ไม่ค่อยจะเห็น ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นกษัตริย์ที่เสด็จไปเยี่ยมเยือนประชาราษฎร์มากที่สุดรองจากพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ แต่พระองค์เกือบจะไม่ทรงทราบถึงสภาพที่แท้จริงของประชากรของพระองค์เลย “กษัตริย์ฝรั่งเศสไม่เคยทรงเห็นชีวิตที่แท้จริงของฝรั่งเศสเลย ทุกสิ่งทุกอย่างที่พระองค์ทรงเห็น ถูกตกแต่งให้สวยงามเกินความจริงทั้งสิ้น” (de Staël) และนี่เองเป็นเหตุที่นำความพิเนตมาสู่ราชบัลลังก์ สถาบันกษัตริย์มาสลายลงในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ แต่ความเสื่อมเริ่มต้นมาแล้วตั้งแต่ในสมัยรุ่งเรืองของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ – ศาสนาและนโยบายต่างประเทศ

๑

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงเป็นผู้ที่มีความสามารถ แต่ไม่ค่อยฉลาด พระองค์ทรงกลัว และพยายามหลีกเลี่ยงความคิดเห็นใหม่ๆ เหมือนกับคนกลัวโรคฝีดาษ พระองค์ทรงรับทั้งความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบาย เกี่ยวกับศาสนา และทฤษฎีเกี่ยวกับกษัตริย์ตามความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม คือ จากพระอาจารย์ในสมัยทรงพระเยาว์ จากพระนิกายเยซูอิตที่เป็นผู้ฟังการสารภาพบาป และจากพวกประจบสอพลอในราชสำนัก พระองค์ทรงแสดงความสามารถและเด็ดเดี่ยวที่จะทำให้ความเชื่อดั้งเดิมนั้นเป็นความจริงอยู่ตลอดไป

พระองค์ทรงสมมติเอาว่า ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็น “กษัตริย์ที่เคร่งศาสนาที่สุด” พระองค์ควรจะเป็นผู้ที่ต่อสู้เพื่อพวกคาทอลิกที่อยู่ทางเหนือภูเขาแอลป์ และพระองค์ทรงเชื่อด้วยว่าพระองค์ควรจะเป็นผู้ที่รักษาความเป็นอิสระทางค่านิยมศาสนาของฝรั่งเศสให้คงไว้ ในฐานะกษัตริย์ พระองค์มีสิทธิที่จะบังคับให้ประชาชนนับถือศาสนาตามอย่างพระองค์ได้ สำหรับประการแรก พระเจ้าเฮนรีแห่งนาวาร์ทรงกระทำมาแล้วด้วยการยอมสละความเชื่อที่แท้จริงของพระองค์มานับถือศาสนาคาทอลิกเพื่อรักษาราชบัลลังก์ ประการที่สอง พระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ ทรงกระทำเมื่อพระองค์ทรง ได้ ชัยชนะที่มารียาโน และบังคับให้สันตะปาปาเซ็นสัญญาให้ศาสนาในประเทศฝรั่งเศสเป็นอิสระจากโรม และประการที่สาม ฝรั่งเศสได้มาเมื่อพวกนักการทูตทั้งหลายร่วมประชุมกันที่มุนสเตอร์^๑ และเขียนข้อตกลงทางศาสนากันในปี ค.ศ. ๑๖๔๘ แต่ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ การที่พระองค์ยังทรงยืนยันความเชื่อและข้อตกลงดังกล่าวเป็นการล้าสมัยและไม่เป็นที่นิยม สำหรับฝรั่งเศสและพระเจ้าหลุยส์ การอะลุ่มอล่วยทางศาสนาแม้แต่ชนิดที่ตกลงกันในโอกาสแห่งเมืองน็องท์สก็์เป็นของใหม่ที่ทนไม่ได้เสียแล้ว

พระเจ้าหลุยส์ทรงมีความเชื่อในหลักการที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้น นโยบายศาสนาของพระองค์จึงดำเนินไป ๓ ทาง คือ การสร้างลัทธิกัลลิกัน (Gallicanism) การประหัดประหารพวกแจนเซนนิสต์ (Jansenists) และการยกเลิกโอกาสแห่งเมืองน็องท์ส

๒

ลัทธิกัลลิกัน

นิกายกัลลิกัน (Gallicanism) สำหรับฝรั่งเศสมีความหมายเช่นเดียวกับนิกายแองกลิกัน (Anglicanism) สำหรับอังกฤษ กล่าวคือ เป็นนิกายคาทอลิกนั่นเอง แต่มาดัดแปลงให้เข้า

กับประโยชน์ของฝรั่งเศส เป็นนิกายที่ยึดมั่นอยู่ในความเชื่อดั้งเดิม ทำพิธีทางศาสนาตามแบบคาทอลิก ยังคงยอมรับอำนาจของสันตะปาปาอยู่ แต่การดำเนินกิจการในวัดเป็นไปตามแบบฝรั่งเศสเพื่อประโยชน์ของฝรั่งเศส มิใช่ตามแบบโรมันเพื่อประโยชน์ของกรุงโรม

พระเจ้าหลุยส์เองคงจะไม่เข้าพระทัยถึงอำนาจทางค่านนี้ที่พระองค์ได้มาเท่าใดนัก พระองค์บันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า “กษัตริย์เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในประเทศ และมีสิทธิเหนือทรัพย์สินสมบัติทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นของบุคคลธรรมดาหรือของวัด ถ้าหากความจำเป็นของประเทศเรียกร้อง” ดังนั้นพระเจ้าหลุยส์ก็มีสิทธิริบทรัพย์สินสมบัติของวัดได้ทุกเมื่อที่พระองค์มีพระประสงค์ พระองค์ทรงบันทึกต่อไปว่า “สิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ของเจ้าหน้าที่ศาสนาจะคงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อไม่ขัดกับพระประสงค์ของกษัตริย์” เป็นต้นว่าไม่มีใบอนุญาตใดที่จะทำให้สถาบันทางศาสนาแห่งใดแห่งหนึ่งพ้นจากการถูกเก็บภาษีหรือหน้าที่ที่พึงมีต่อประเทศ การที่ศาสนาสามารถประชุมกันตกลงเสียภาษีตามใจชอบนั้น เป็นเพราะได้รับพระบรมราชานุญาต มิใช่เพราะเป็นสิทธิโดยชอบธรรมมาแต่ต้น และประการสุดท้าย พระเจ้าหลุยส์ยังคงทรงถือสิทธิที่จะแต่งตั้งพวกพระชั้นผู้ใหญ่เข้าประจำตำแหน่ง ทั้งนี้เพราะต้องการจะทำให้พวกพระจงรักภักดีต่อพระองค์

เนื่องด้วยสิทธิข้อสุดท้ายนี้เองพระเจ้าหลุยส์ทรงวิวาทกับสันตะปาปา โดยสัญญาที่ทำกันในปี ค.ศ. ๑๕๑๖ ซึ่งยังมีผลใช้ได้อยู่ กล่าวคือ สำหรับวัดทางตอนเหนือและกลางของฝรั่งเศส กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงมีสิทธิเก็บรายได้จากรัตที่สังฆราชถึงแก่มรณภาพ และยังไม่มีการแต่งตั้งสังฆราชใหม่ขึ้นแทน และมีสิทธิที่จะทรงใช้อำนาจอิทธิพลของสังฆราชได้จนกว่าจะมีการแต่งตั้งใหม่ ในปี ค.ศ. ๑๖๗๓ พระเจ้าหลุยส์ทรงรื้อฟื้นสิทธิที่จะขยายสิทธิเหล่านี้ไปให้ใช้ได้เกี่ยวกับตำแหน่งทางศาสนาทั่วประเทศ โดยถือว่าเป็นสิทธิซึ่งพระเจ้าเฮนรี่ที่ ๔ ทรงเรียกร้องได้มาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๖๐๘ แต่ความเป็นจริงแล้วกษัตริย์ไม่ได้เคยพยายามใช้สิทธินี้มาก่อนเลย สันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ ๘ ทรงถูกเร่งรัดจากสังฆราชบางองค์ให้ทรงปฏิเสธข้ออ้างของพระเจ้าหลุยส์ พระเจ้าหลุยส์ผู้ซึ่งทรงต้องการโจมตีสันตะปาปาอินโนเซนต์อยู่แล้ว เพราะบรรพบุรุษของสันตะปาปาเคยพยายามป้องกันชีวิตทูตฝรั่งเศสประจำกรุงโรมมาครั้งหนึ่ง จึงไม่ทรงยอมแพ้ง่าย ๆ พระองค์รับสั่งให้โบซุเอต์ (Bossuet) ร่างพระบัญญัติที่เรียกว่าบทบัญญัติทั้งสี่ (Four Articles) ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๘๒ ซึ่งจะถือเป็นหลักของลัทธิกัลลิกันและบังคับให้สังฆราชต่าง ๆ รับหลักการนั้น หลักข้อแรกบัญญัติว่า อำนาจของสันตะปาปาในฝรั่งเศสเป็นแต่อำนาจทางวิญญานและจิตใจเท่านั้น และกษัตริย์ฝรั่งเศสทรงมีอำนาจเต็มเหนือสิ่งต่าง ๆ ทางโลกทั้งหมด ประการที่สอง ถึงแม้เรื่องเกี่ยวกับวิญญานและจิตใจ ที่ประชุมใหญ่ของฝรั่งเศส (General Council) ก็ยังมีอำนาจเหนือสันตะปาปา ข้อสามบัญญัติว่า ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎและประเพณีของลัทธิกัลลิกันนี้ ข้อสี่ แม้ในเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา การตัดสินใจของสันตะปาปาจะต้องได้รับความเห็นชอบจากอำนาจทางศาสนาในฝรั่งเศสเสียก่อน

พระเจ้าหลุยส์ทรงตีพิมพ์บทบัญญัติอย่างกว้างขวาง และบังคับให้ผู้ที่ประสงค์จะเข้ารับตำแหน่งทางศาสนาเล่าเรียน และไม่ยอมแต่งตั้งสังฆราชของค็อกที่ไม่ยอมรับบทบัญญัติทั้งสี่ข้อนี้ สันตะปาปาอินโนเซนต์ทรงแก้แค้นด้วยการไม่ยอมแต่งตั้งสังฆราชของค็อกที่ยอมรับบทบัญญัติทั้งสี่ของพระเจ้าหลุยส์ และเมื่ออินโนเซนต์สิ้นพระชนม์ลงในเวลา ๑๑ ปีต่อมา ปรากฏว่ามีตำแหน่งสังฆราชในฝรั่งเศสว่างอยู่ถึง ๓๐ แห่ง

กษัตริย์ผู้เคร่งศาสนาเช่นพระเจ้าหลุยส์มิได้ทรงมีเจตนาที่จะวิวาทกับสันตะปาปาให้รุนแรงถึงเพียงนี้ และเมื่อพระองค์แน่พระทัยว่าพระองค์จะไม่ทรงได้สิ่งที่พระองค์ต้องประสงค์แน่แล้ว พระองค์จึงยอมประนีประนอมในบางกรณี บทบัญญัติทั้งสี่ถูกยกเลิกไป และพระเจ้าหลุยส์ทรงได้สิทธิที่จะใช้อำนาจทางโลก (Regale temporelle) ได้ทั่วประเทศ แต่ไม่มีสิทธิใช้อำนาจทางธรรม (Regale spirituelle) ซึ่งก็นับว่าเป็นก้าวสำคัญในการที่จะคุมการเงินและอำนาจแต่งตั้งตำแหน่งทางศาสนาของประเทศ ประมุขของค็อกเดียวที่ทรงมีอำนาจเต็มในทางโลกของฝรั่งเศส อาจกลายเป็นประมุขผู้มีอำนาจเต็มทางศาสนาไปได้โดยไม่ยากนัก

แต่สิ่งที่ได้มายังนับว่าไม่เป็นการเพียงพอสำหรับพระเจ้าหลุยส์ผู้ซึ่งไม่พอพระทัยที่เห็นพวกพระอินยอมแต่ในทางปฏิบัติ แต่พระองค์ทรงต้องการให้มีความเชื่อฟังอย่างจริงจังและเด็ดขาด พระองค์ทรงรู้สึกว่าเป็นปีกแผ่นของประเทศฝรั่งเศส และอำนาจของพระองค์จะไม่มั่นคงจนกว่าประชาชนฝรั่งเศสทุกคนจะมีความเชื่อทางศาสนาอย่างเดียวกับพระองค์ เช่นเดียวกับที่จะต้องมีความเชื่อเช่นเดียวกับพระองค์ทางด้านการเมือง เวลาที่ยังผ่านไป เลือดชาวสเปนในพระองค์ก็ยิ่งปรากฏให้เห็นชัดขึ้น พระองค์ค่อย ๆ พบว่าพระองค์ทนไม่ได้ที่จะให้พระราชราษฎรของพระองค์มีความเชื่อทางศาสนาแตกต่างไปจากพระองค์เอง

๓

พวกเจนเซนิสต์

ท่ามกลางสิ่งปรักหักพังในโบสถ์อ็ีปรส์ (Ypres) มีหลุมฝังศพอันหนึ่งที่จารึกชื่อไว้ว่า คอร์เนลิอุส เจนเซน (Cornelius Jansen) ท่านผู้นี้เคยเป็นสังฆราชของโบสถ์นั้นครั้งหนึ่ง และถึงแก่กรรมในปี ค.ศ. ๑๖๓๘ งานชิ้นสำคัญที่ท่านผู้นี้ได้กระทำก็คือ เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับเซนต้ออกัสติน ซึ่งได้นำมาตีพิมพ์ ๒ ปีหลังจากมรณภาพของท่านผู้นี้ สังฆราชเจนเซนพยายามนำเอาหลักการของเซนต้ออกัสตินกลับเข้ามาใช้ในนิกายคาทอลิก คือการให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ทางด้านจิตใจ มนุษย์ไม่สามารถช่วยตัวเองได้นอกจากจะต้องมีความเชื่อ และชีวิตเป็นสิ่งที่พระเจ้าลิขิตแล้ว (predestination) ในปีที่เจนเซนถึงแก่กรรม สานุศิษย์ของท่านได้นำเอาหลักการนี้มาเป็นลัทธิของนิกายใหม่ที่ตั้งขึ้นที่วัดที่ ปอร์ต รัยาล (Abbey of Port Royal) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของปารีสไป ๒๐ ไมล์ นิกายนี้คือนิกาย

แจนเซน (Jansenism) ซึ่งเจริญเติบโตขึ้นมาพร้อม ๆ กับพระราชวังแวร์ซายส์

“พวกนักบวชที่วัดปอร์ต รัวยาล นี้ เปรียบเสมือนพวกคาลวินิสต์ของนิกายคาทอลิก คือพวกนี้พยายามที่จะปรับปรุงศาสนาคาทอลิกดั้งเดิมส่วนที่พวกเจซูอิต ได้ละเลย” (Bridges) พวกเจซูอิตเน้นถึงความสำคัญทางด้านสถาบันศาสนา และพันธะที่ศาสนาคาทอลิกมีต่อสังคม พวกแจนเซนิสต์ซึ่งมีความเชื่อถือในหลักการของศาสนาคาทอลิกไม่น้อยไปกว่าพวกเจซูอิต เน้นความสำคัญของความเชื่อถือของแต่ละบุคคล พวกเจซูอิตเหมือนกับพวกคาทอลิกทั่วไป ในข้อที่ไม่ยอมรับความคิดเห็นของเซนต์ปอลและเซนต์ออกัสตินในเรื่อง “พรหมลิขิต” คือความเชื่อที่ว่าพระเจ้าได้ลิขิตชีวิตมนุษย์เอาไว้ก่อนแล้ว (predestination) นอกจากนี้เป็นเรื่องซัดแย้งกันในเรื่องปรัชญาของศาสนาคริสต์แล้ว ในความรู้สึกรวมของคนทั่วไปในสมัยนั้น ความเชื่อถือใน “พรหมลิขิต” เป็นพื้นฐานของแนวความคิดของพวกคาลวินิสต์ และมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับการปฏิวัติทางการเมืองอีกด้วย ส่วนพวกแจนเซนิสต์นั้นใช้หลัก “พรหมลิขิต” เป็นพื้นฐานในการประท้วงความชั่วร้ายของสังคมเพื่อให้หันกลับไปหาศาสนาที่บริสุทธิ์ในทำนองเดียวกับที่พวกคาลวินิสต์ใช้ พวกเจซูอิตมีความเห็นว่า แม้พวกตนไม่อาจปฏิรูปสังคมได้สำเร็จ แต่พวกตนก็อาจช่วยวิญญูณของมนุษย์ให้รอดพ้นจากบาปได้โดยการทำให้ตนให้เป็น “ทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับมนุษย์ทุกคน” หลักความเชื่อถือทางศาสนาของพวกเจซูอิต จึงกลายเป็นระบบ “ศาสนาที่ง่ายกับการที่จะปฏิบัติ” แม้ว่าตลอดชีวิตมนุษย์จะไม่ได้ปฏิบัติตามตามหลักของศาสนาคริสต์เลย แต่อย่างน้อยก็ขอให้ได้เชื่อว่ามนุษย์ได้เกิดมาและตายลงในกรอบของลัทธิคาทอลิก ส่วนพวกแจนเซนิสต์นั้นถือความเข้มงวดในการดำรงชีวิตตามหลักของศาสนาคริสต์ที่แท้จริง เพราะฉะนั้น จึงทำให้ศาสนาเป็นของยากที่จะปฏิบัติตาม และทำให้คนที่มีความเชื่อถือเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ ต้องออกจากศาสนาไปเลย ความแตกต่างระหว่างลัทธิทั้งสองนี้ไม่ใช่เป็นของใหม่ ลัทธิหนึ่งตั้งความหวังในมนุษย์ไว้มาก อีกลัทธิหนึ่งไม่หวังอะไรจากมนุษย์มากนัก ลัทธิหนึ่งเป็นลัทธิที่เหมาะสมสำหรับบุคคลบางคนเท่านั้น ส่วนอีกลัทธิหนึ่งเป็นสิ่งที่เหมาะสำหรับคนหมู่มาก

ถ้าหากพระเจ้าหลุยส์ทรงเป็นผู้มีพระทัยกว้างขวางและไม่เบาปัญญาเท่านั้น พระองค์คงจะเห็นได้ว่าลัทธินี้ไม่เป็นอันตรายแก่ผู้ใด และนักบวชที่นิยมสันโดษเช่นพวกที่อยู่วัดปอร์ต รัวยาล นี้ อาจใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์ได้ ถ้าหากพระองค์ทรงเข้าพระทัยเรื่องของการเมืองการปกครองโดยต้องแท้แล้ว พระองค์ควรจะทรงตระหนักได้ว่า “แม้ว่าลัทธิคาลวินิสต์ได้ก่อให้เกิดสงครามกลางเมืองและทำให้พื้นฐานของรัฐสั่นสะเทือนมาแล้ว แต่ลัทธิแจนเซนจะก่อให้เกิดได้แต่เพียงการโต้เถียงกันทางหลักศาสนา หรือสงครามปากเท่านั้น” (วอลแตร์) แต่พระเจ้าหลุยส์ไม่ทรงลืมนึกว่าในสมัยกบฏพวกฟรอนต์ พวกแจนเซนิสต์ไปเข้ากับ เดอ เรทซ์ (de Retz) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นมิตรประชานิยมไทย พระองค์ไม่วางพระทัยในขบวนการทุกชนิดที่พัวพันกับการเมือง จริงอยู่ พระองค์ทรงอุปการะพวกแจนเซนิสต์บางคน เช่น ราซีน (Racine) และ บัวโล

(Boileau) แต่ก็ด้วยเหตุผลอย่างอื่น สำหรับลัทธิเจเนเซนเอง พระองค์รู้สึกว่าเป็นของใหม่ซึ่งไม่สนพระทัย ดังนั้นเพื่อที่จะให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางศาสนา (ซึ่งพระองค์เข้าใจพระทัยผิดว่าเป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมือง) พระองค์จึงทรงประกาศสงครามกับลัทธิซึ่งมีความผิดก็แต่เพียงโจมตีพวกเจซุอิต ซึ่งสนับสนุนสถาบันกษัตริย์

ในปี ค.ศ. ๑๖๕๓ สันตะปาปาทรงออกโองการให้ลงโทษพวกนอกศาสนาที่นับถือนิกายเจเนเซน ในปี ค.ศ. ๑๖๖๐ หนังสือเรื่อง “จดหมายจากชนบท” (Provincial Letters) ของ ปาสกาล* (Pascal) ถูกเผา ซึ่งเป็นเหตุให้ทุกคนเริ่มสนใจหาอ่าน และในปีต่อมาสมาชิกของนิกายนี้หลายคนถูกจำคุกหรือไม่ก็ถูกเนรเทศ แต่การประหัตประหารมักทำให้เกิดผลอย่างเดียว คือยิ่งทำให้คนเพิ่มความสนใจ และใน ค.ศ. ๑๗๐๙ ต้องทำการปราบปรามอีกครั้งหนึ่ง คือสุภาพสตรีชาวผู้เคร่งศาสนา ๒๒ คน ถูกทวาร ๓๐๐ คนขับไล่สี่จากเพศชีในนิกายนี้ และวัดของนางชีถูกรื้อลง สิ่งปรักหักพังเหล่านั้นพร้อมด้วยต้นวอลนัทซึ่งเชื่อกันว่าปาสกาลปลูกไว้เลยกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพวกโปรเตสแตนท์

ถึงกระนั้นพระเจ้าหลุยส์ก็ยังไม่ทรงพอพระทัย ในปี ค.ศ. ๑๗๑๓ สันตะปาปาทรงออกหมายประณามหนังสือเรื่องข้อคิดเห็น (Réflexions) ของเกสเนล (Quesnel) ซึ่งเป็นพวกเจเนเซนนิสต์ว่าเป็นหนังสือของพวกนอกศาสนา และทำการประหัตประหารใหญ่อีกครั้งหนึ่ง และเมื่อพระเจ้าหลุยส์สวรรคตใน ๒ ปีต่อมา ปรากฏว่าพวกเจเนเซนนิสต์ที่พระองค์ทรงสั่งให้จำคุกไว้มีจำนวนมากกว่า ๒,๐๐๐ คน

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับนิกายนี้จะได้พูดถึงในโอกาสต่อไป สำหรับตอนนี้ข้าพเจ้าใคร่ชี้ให้เห็นเพียงว่านโยบายของพระเจ้าหลุยส์ทำให้เกิดผลซึ่งพระองค์ทรงหวาดกลัวที่สุด คือทำให้พวกเจเนเซนนิสต์ซึ่งเริ่มด้วยคนกลุ่มน้อยที่มีความคิดเห็นทางด้านศาสนารุนแรง กลายเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีนโยบายทางการเมืองของตนเองขึ้นมา การประหัตประหารทำให้คนเห็นใจพวกที่ถูกลงโทษและเกลียดชังพวกเจซุอิตผู้ประหัตประหารมากขึ้น พวกราชสำนักที่มีความคิดเห็นค่อนข้างเสรี พวกปาเลมองต์ซึ่งเป็นนักฉวยโอกาส พวกชนชั้นกลางที่มีความไม่พอใจบางอย่าง ถือโอกาสเข้ามาสนับสนุนพวกที่ไม่พอใจทางศาสนาเหล่านี้ ความรู้สึกแบบสมัยกบฏฟรอนด์เริ่มขึ้นอีก และไม่ยอมหยุดยั้ง จนกระทั่งพวกเจซุอิตถูกขับไล่ออกไปจากฝรั่งเศส และราชวงศ์บูร์บองออกไปจากราชบัลลังก์

๔

พวกฮูเกอโนท์ การเพิกถอนโองการแห่งเมืองนังท์ส์

การที่ทรงยกเลิกโองการแห่งเมืองนังท์ส์เป็นนโยบายที่ผิดยิ่งกว่าการทำลายพวกเจเนเซนนิสต์และผลที่ได้ก็ร้ายยิ่งกว่า สำหรับพวกฮูเกอโนท์เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าเป็นภัยทางการเมือง

เมืองสำหรับประเทศ แต่อภิสิทธิ์ต่าง ๆ ที่จะทำให้พวกนี้เป็นอันตรายก็ได้ถูกริเซอติเออทำลาย
ไปสิ้นแล้วเมื่อ ๕๐ ปีที่แล้วมา ความจริงก็กักตึหรืออย่างน้อยการที่พวกนี้ไม่มีกำลังพอที่จะเป็น
ภัยต่อไปก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วในสมัยของพวกฟรอนด์ จนกระทั่งพระเจ้าหลุยส์เองทรง
ประกาศในปี ค.ศ. ๑๖๖๖ ว่า “พวกที่นับถือศาสนาที่อ้างว่าปฏิรูปแล้ว (หมายถึงพวกฮูเกอโนท์)
มิได้มีความซื่อสัตย์ต่อเราน้อยกว่าราษฎรคนอื่นเลย ดังนั้นพวกนี้จึงควรได้รับพระมหา
กรุณาธิคุณทัดเทียมกับประชาชนอื่น ๆ ด้วย” และพระองค์คงจะได้ทรงทราบจากโคลแบร์ทด้วย
ว่า พวกฮูเกอโนท์เป็นพวกที่เหนียวแน่นที่สุด ทำงานหนักที่สุด และเป็นพวกฉลาดที่สุด
ในบรรดาพลกนิกรของพระองค์ ทั้งพระเจ้าหลุยส์เองก็มีได้ทรงมีเรื่องไม่พอพระทัยพวก
โปรเตสแตนต์คนใดคนหนึ่งเป็นการส่วนพระองค์ ดังครั้งหนึ่งพระองค์ทรงกล่าวว่า “พระอัยกา
ของเราโปรดปรานพวกฮูเกอโนท์มาก และมีได้ทรงมีความเกรงกลัวพวกนี้เลย พระราชบิดาเรา
กลัว แต่มิได้โปรดพวกนี้ สำหรับตัวเราเอง เราไม่ได้ทั้งกลัวหรือชอบพวกนี้” (วอลแตร์)
อาจกล่าวได้ว่าพระองค์เองก็ทรงมีความเชื่อในเรื่องขันติธรรม (Toleration) ทางศาสนา
อย่างน้อยที่สุดก็สำหรับพวกคาทอลิก ในปี ค.ศ. ๑๖๖๑ พระองค์ทรงเขียนพระราชสาส์นถึง
พระเจ้ากรุงเดนมาร์ก พระราชินีสวีเดน และประมุขของแคว้นฮัมเบอร์ก เรียกร้องให้ให้ขันติ
ธรรมทางศาสนาต่อพวกฝรั่งเศสที่เป็นคาทอลิกในดินแดนแถบทะเลบอลติก และในปี ค.ศ.
๑๖๖๓ พระองค์ก็ทรงเขียนถึงพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ ของอังกฤษ คัดค้านการประหารพวก
คาทอลิกในอังกฤษ พระองค์รับสั่งว่า “ฝ่าบาททรงทราบดีว่าพวกประมุขคาทอลิกทั้งหลาย
ทรงปฏิบัติต่อพวกราษฎรที่นับถือศาสนาอื่นอย่างเมตตาปรานีแค่ไหน” และแม้จนในปี ค.ศ.
๑๖๘๔ เมื่อพระองค์ทรงยึดได้สตราสบูร์ก พระองค์ยังทรงต้องการแสดงบทบาทของกษัตริย์
ผู้มีพระทัยกว้างด้วยการประกาศพระราชทานเสรีภาพให้แก่ชาวเมืองที่นับถือนิกายลูเธอรัน

แต่พระเจ้าหลุยส์ทรงเป็นผู้ที่มีพระทัยไม่ค่อยมั่นคง และไม่ค่อยมีเหตุผล พระองค์
ทรงเชื่อว่าความเป็นปึกแผ่นของฝรั่งเศสขึ้นอยู่กับการที่ราษฎรมีความเชื่อทางการเมือง และ
ทางศาสนาแบบเดียวกัน ศาสนาของพระมหากษัตริย์จะต้องเป็นศาสนาสำหรับราษฎรฝรั่งเศส
ด้วย ถ้าหากพวกโปรเตสแตนต์ไม่ยอมรับก็จะต้องชักชวนหรือบังคับให้ยอมรับได้ พวกพระ
ในนิกายกัลลิกันทั้งหลายสนับสนุนพระองค์ และทุกครั้งที่มีการประชุมสงฆ์จะต้องมีการออก
กฤษฎีกากัดกันพวกฮูเกอโนท์ พวกชนเกือบทุกชั้นในฝรั่งเศสผู้ซึ่งไม่เคยนิยมในโครงการแห่ง
เมืองนังท์ส์ด้วยใจจริงเลย ก็เห็นด้วยกับนโยบายของพระเจ้าหลุยส์ ฉะนั้นพระองค์จึงทรงเริ่ม
นโยบายการเอาอำนาจของบ้านเมืองมาบังคับคนให้รับนับถือศาสนาของพระองค์ ในปีเดียวกัน
กับที่พระองค์ทรงเรียกร้องขอเสรีภาพทางศาสนาให้กับพวกคาทอลิกในเยอรมันทางตอนเหนือ
พระองค์ทรงหันมาบีบบังคับพวกโปรเตสแตนต์ในมณฑลเปอ็ส เดอ เจส์ (Pays de Gex) ใกล้
เจนีวา ในปี ค.ศ. ๑๖๖๖ พระองค์ทรงประกาศโครงการประหารพวกโปรเตสแตนต์ทาง
อ้อมในบางอย่างว่าเป็นการถูกกฎหมาย เช่นพวกโปรเตสแตนต์จะฝังศพไม่ได้นอกจากในเวลา

กลางคืน ในพิธีแต่งงานและรับศีลจะมีคนไปร่วมงานได้ไม่เกิน ๑๒ คน ในโรงเรียนของพวกเขาไปเทศน์จะสอนวิชาอื่นใดไม่ได้นอกจากอ่าน เขียน เป็นต้น ในปี ค.ศ. ๑๖๗๗ พระเจ้าหลุยส์ทรงใช้วิธีการติดสินบน พระองค์ทรงตั้งมูลนิธิตั้งอันหนึ่งเรียกว่า “มูลนิธิพวกเปลี่ยนศาสนา” (Treasury of Conversion) ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างงดงาม เพราะปรากฏว่ามีพวกฮูเกอโนต์ไม่น้อยกว่า ๕๘,๐๐๐ คนเปลี่ยนความเชื่อในเวลา ๕ ปี พวกนี้บางคนจนมากถึงกับยอมเปลี่ยนศาสนาด้วยสินจ้างเพียง ๖ ลีฟวร์ ในไม่ช้าพวกโปรเตสแตนต์ก็ถูกกีดกันออกจากราชสำนัก จากตำแหน่งราชการ ออกจากอาชีพเสรีทั้งหลาย สรุปลแล้วออกจากอาชีพเกือบทุกอย่างที่พวกนี้ทำเลี้ยงชีวิตอยู่ และควรวินิจฉัยของพวกฮูเกอโนต์ถูกปิดลงเกือบหมด เช่นเดียวกับวิทยาลัยและโรงเรียนของพวกเขา ฉะนั้นเหลืออยู่ก็วิธีเดียวที่จะกลั่นแกล้งพวกนี้ได้คือวิธีที่ทารุณร้ายกาจที่เรียกว่า “การใช้ระบบทหารเข้าทำลาย” (Dragonnades) ในปี ค.ศ. ๑๖๘๑ ระบบนี้ก็คือการส่งทหารม้าชนิดหนึ่ง ซึ่งขึ้นชื่อทางด้านขาดระเบียบวินัยและชอบล้างผลาญเข้าอยู่ในบ้านของพวกโปรเตสแตนต์ “พวกนี้จะยึดครองทรัพย์สินทั้งหมดของชาวบ้าน” คนในสมัยนั้นได้เขียนบันทึกไว้ “ทำลายทุกสิ่งที่ไม่สามารถจะกินหรือโยกย้ายไปได้ เปลี่ยนห้องรับแขกให้เป็นโรงม้าสำหรับม้าของตน ทารุณกับเจ้าของบ้านด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ให้ออกอาหาร เขี่ยนตี ทรมาน” เราอาจคาดภาพวิธีอื่น ๆ ได้โดยหันไปดูสิ่งที่พวกเยอรมันทำกับชาวเบลเยียม ในปี ค.ศ. ๑๗๑๔

ดังนั้น พวกทหารเหล่านี้ก็คือพวกที่ทำงานต่อจาก “มูลนิธิพวกเปลี่ยนศาสนา” ได้ทำไว้ ที่จริงพวกฮูเกอโนต์ที่ยังไม่ยอมเปลี่ยนศาสนาก็มีอยู่เป็นจำนวนน้อยมากจนไม่น่าจะเอาใจใส่ แต่พระเจ้าหลุยส์ก็ยังทรงดำเนินนโยบายขั้นสุดท้ายของพระองค์ซึ่งไม่มีความหมายอะไร เพราะไม่จำเป็น จะจำเป็นก็แต่เพียงว่าเป็นการประกาศความเชื่อของพระองค์ให้โลกรู้ คือประกาศเพิกถอนองการแห่งเมืองนังท์ส ไชคิตที่มีผู้ที่เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เวลานั้นบันทึกถึงความคิดเห็นของพระองค์เอาไว้ ท่านผู้นี้คือบิชอปเบอร์เนท (Burnet) ซึ่งเป็นผู้เขียน “ประวัติศาสตร์สมัยของข้าพเจ้า” ท่านผู้นี้เขียนไว้ว่า “รูวินญี (Rouvigny) ผู้ชราซึ่งเคยเป็นผู้ดูแล (Deputy-General) วัดต่าง ๆ ของพวกฮูเกอโนต์บอกกับข้าพเจ้าว่า เขาเข้าใจในหลวงผิดมานาน เขาทราบดีว่าโดยธรรมชาติแล้วพระองค์มิได้เป็นคนชั่วร้าย แต่ทรงขาดความรู้อย่างมากเกี่ยวกับการศาสนา ความเชื่ออย่างงมงายนี้จะต้องไม่ใช่เกิดจากหลักการความเชื่อที่แท้จริงของพระองค์ ดังนั้นรูวินญีจึงพยายามปลอบใจตนเองด้วยความหวังว่าพระราชประสงค์ที่จะต้องการทำลายพวกฮูเกอโนต์จะเป็นไปอย่างช้า ๆ และอาจจะมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้นทำให้เลิกล้มไป แต่หลังจากสัญญาสงบศึกนิมูเอเกน (Nimuegen) ค.ศ. ๑๖๗๘ เขาก็เริ่มเห็นว่าการปราบปรามทวีความรุนแรงขึ้นจนเขาต้องขอเข้าเฝ้าพระองค์เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระเจ้าหลุยส์โปรดให้เข้าเฝ้าเป็นเวลาหลายชั่วโมง รูวินญีเตรียมมาคำกราบบังคมทูลไว้อย่างพิรักษพร้อม เขาทูลพระองค์ให้ทรงทราบถึงสภาพของฝรั่งเศสตอนสงครามในรัชสมัยของ

พระราชบิดาของพระเจ้าหลุยส์ และฝรั่งเศสสมัยของพระองค์ซึ่งมีสันติสุขติดกับสมัยนั้นมากมายมาเป็นเวลาถึง ๕๐ ปี ทั้งนี้เพราะเนื่องมาจากความสงบเรียบร้อยทางศาสนา เขาทูลพระองค์ถึงจำนวนพวกยูเกอโนท์ ถึงอุทสากรรม ความร่ำรวยของพวกนี้ ความสำคัญของพวกนี้ที่ยินดีเสียภาษีสูง ๆ และทูลด้วยว่าการที่ฝรั่งเศสไม่มีเรื่องกับราชสำนักที่กรุงโรมก็เป็นเพราะพวกนี้ ถ้าหากพวกยูเกอโนท์ถูกรวบปราบลงได้หมด ราชสำนักกรุงโรมจะเป็นผู้ปกครองฝรั่งเศสโดยเด็ดขาดเช่นเดียวกับในสเปน เมื่อไม่มีพวกนี้เหลืออยู่ในฝรั่งเศสแล้วเท่านั้นที่จะทำให้พระเจ้าหลุยส์พระเนตรสว่างขึ้น เมื่อไรที่พระเจ้าหลุยส์ทรงใช้อำนาจกับพวกนี้ พวกนี้ก็จะพากันออกจากประเทศ นำอุทสากรรมและความร่ำรวยไปสู่ประเทศอื่น และจากสถิติ รูวินญีทราบดีว่าสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญเพียงไรต่อฝรั่งเศส และในที่สุดจะทำให้เกิดการนองเลือดกันขึ้น หลายคนจะยากลำบากและประสบความหายนะ รัชสมัยซึ่งรุ่งโรจน์จะจบลงด้วยเลือดและความสยดสยอง รูวินญีบอกแก่ข้าพเจ้าว่า ตลอดเวลาที่เขากราบทูล พระเจ้าหลุยส์ทรงฟังอย่างตั้งพระทัย แต่รูวินญีสังเกตเห็นว่าพระองค์ไม่ทรงเห็นคล้อยตามด้วยเลย เพราะพระองค์มิได้ทรงคัดค้านหรือซักถามสิ่งใดเพิ่มเติม แต่ก็โปรดให้เขากราบทูลต่อไปจนจบ และเมื่อเขากราบทูลจบ พระเจ้าหลุยส์ก็รับสั่งว่า พระองค์ทรงให้อภัยในการที่เขาถือสิทธิกราบบังคมทูลสิ่งเหล่านี้ เพราะเป็นการแสดงให้เห็นว่ารูวินญีตั้งใจทำหน้าที่จริง พระองค์เชื่อทุกสิ่งทีกราบบทูลมา แต่พระองค์ไม่คิดว่ามันจะไปไกลถึงการนองเลือด พระองค์ทรงมีความเชื่ออย่างแน่วแน่ว่าพระองค์ทรงมีหน้าที่อันหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะต้องเปลี่ยนความเชื่อของพสกนิกรทั้งหมดของพระองค์ ต้องปราบพวกนอกศาสนาให้หมดไป และถ้าหากว่าการที่จะทำสิ่งนี้ให้สำเร็จได้ พระองค์จะต้องใช้พระหัตถ์ข้างหนึ่งตัดพระหัตถ์อีกข้างหนึ่งทิ้งไป พระองค์ก็ทรงยินดีที่จะกระทำเช่นนั้น เพื่อที่จะได้ทำหน้าที่ของพระองค์ให้สำเร็จ หลังจากที่ได้อินรับสั่งเช่นนั้น รูวินญีก็แย้มให้มีตรสหายทราบเป็นนัย ๆ ว่าอะไรจะเกิดขึ้นแก่พวกเขา”

ผลของการเพิกถอนโองการแห่งเมืองนังท์สนั้นร้ายแรงมาก จนกระทั่งมีผู้สงสัยกันว่าพระเจ้าหลุยส์ทรงทราบหรือไม่ว่าได้ทรงทำสิ่งใดลงไป แต่เอกสารที่นำมาแสดงข้างบนนี้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงทราบดีและพระองค์ก็ทรงได้รับคำเตือนจากบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ที่สุด แต่ความเชื่อที่รุนแรงของพระองค์ทำให้พระองค์ไม่ทรงยอมรับรู้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่างานของพระองค์เป็นงานที่พระองค์ทรงทำไปด้วยเจตนาทั้งๆที่ทรงทราบว่าอะไรจะเกิดขึ้น

ในปีเดียวกันนั่นเอง (ค.ศ. ๑๖๘๕) พระเจ้าหลุยส์ทรงประกาศเพิกถอนโองการแห่งเมืองนังท์ โบสถ์และวัดของพวกโปรเตสแตนต์ถูกบังคับให้ปิด พวกนักสอนศาสนาทั้งหลายต้องออกจากฝรั่งเศสภายใน ๒ สัปดาห์ หรือมิฉะนั้นจะต้องถูกส่งไปเป็นพลพายเป็นกองทัพเรือหลวง ส่วนพวกสานุศิษย์ที่ยังมิได้ “เปลี่ยนศาสนา” จะต้องยังคงอยู่ในประเทศต่อไป และจะต้องทนรับทุกสิ่งทุกอย่างอันอาจเกิดขึ้น และถ้าหากพวกนี้คิดการหลบหนีออกไป ก็จะต้องถูกส่งไปเป็นพลพายเป็นเช่นเดียวกัน (ในสองปีต่อมา การลงโทษเปลี่ยนไปเป็นการประหาร)

ลูกหลานของพวกเขาจะต้องเป็นคาทอลิก ผลของการกระทำนี้อาจทำนายล่วงหน้าได้ว่า พวกเขาไปรเทศแดนที่จำนวนพัน ๆ ที่ถูกบังคับให้ “เปลี่ยนศาสนา” เมื่อเห็นว่าเหตุการณ์เข้าขั้นรุนแรงถึงกับว่า ลัทธิของตนถูกทำลายลง พวกนี้ก็เลิกเปลี่ยนศาสนาอย่างปลอม ๆ และพากันหลบหนีออกนอกประเทศ ถึงแม้ทางการพยายามจะขัดขวาง แต่ก็ปรากฏว่ายังมีคนหลบหนีข้ามทางจันสวิสได้อีกหลายแสนคน (ที่เจนีวา ค.ศ. ๑๖๘๗) บางพวกหนีไปฮอลแลนด์ บางพวกไปอังกฤษ ประมาณกันว่าการหลบหนีคราวนี้มีจำนวนถึง ๓๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งรวมทั้งพวกที่เป็นกำลังสำคัญของอุตสาหกรรม ทางทหารทั้งทางจันทพ์เรือ และทัพบก ความสำคัญของเหตุการณ์นี้มีโช่ยที่ว่าเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ของฝรั่งเศสแต่อย่างเดียว แต่เป็นการเพิ่มกำลังทั้งทางจันสวิสกรรม อุตสาหกรรมให้กับประเทศซึ่งเป็นคู่แข่งของฝรั่งเศส ช่างทอผ้าและช่างหนังสมัยโคลแบร์ทหลบหนีไปตั้งหลักฐานในอัมสเตอร์ดัม เจ้าผู้ครองปรัสเซีย (The Great Elector) ประทานที่ดินใกล้ ๆ เบอร์ลินให้แก่พวกที่หลบหนีประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน ตั้งหลักแหล่งและให้เสรีภาพทางศาสนา ส่วนพวกที่เป็นทหารเข้าไปเป็นกำลังสำคัญให้กับกองทัพของประเทศที่มีเจตนาอยู่แล้วที่จะขัดขวางการเป็นผู้นำของฝรั่งเศส มีทหารฝรั่งเศสที่รับราชการอยู่กับปีเตอร์มหาราชแห่งรัสเซียเข้ารับกับทหารฝรั่งเศสด้วยกันเองที่การรบที่บอยน์ (Boyne) ที่สำคัญที่สุดคือการเพิกถอนโองการแห่งเมืองนังท์สเป็นเหตุให้พวกประเทศโปรเตสแตนท์ทั้งหลายรวมกันได้ในที่สุด เพื่อต่อต้านพระเจ้าหลุยส์ คือ พวกนี้จัดตั้งสันนิบาตออกซเบอร์ก (League of Augsburg) ขึ้นในปีต่อมา (ค.ศ. ๑๖๘๖)

สิ่งเหล่านี้เป็นราคาที่พระเจ้าหลุยส์ ทรงยอมเสียเพื่อสถาปนาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางศาสนาในฝรั่งเศส พระองค์ทรงทำความผิดแบบเดียวกับพระเจ้าฟิลิปที่ ๒ แห่งสเปนคือทำลายประเทศฝรั่งเศสในนามของศาสนา แต่ในสมัยของพระเจ้าหลุยส์ เป็นสมัยที่มนุษย์ควรมีเหตุผลมากกว่าสมัยของพระเจ้าฟิลิป ฉะนั้น พระองค์จึงไม่สมควรที่จะได้รับการยกย่องใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ในเวลานั้นการเพิกถอนโองการแห่งเมืองนังท์สถือเป็นพระราชกรณียกิจที่รุ่งโรจน์ที่สุดในรัชสมัย ดังที่นักประวัติศาสตร์คนหนึ่งสมัยนั้นได้เขียนไว้เป็นแบบคำถาม คำตอบ ดังนี้

ถาม : พระเจ้าหลุยส์ทรงทำสิ่งใดเกี่ยวกับทางด้านศาสนาบ้าง ?

ตอบ : พระราชกรณียกิจทางศาสนาที่เองที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นที่ยกย่องมากที่สุด ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงทำลายวัดวาอารามของพวกยูเกอโนท์ทั้งหมด และได้ทำลายลัทธิคาลวินในฝรั่งเศสลงได้อย่างเด็ดขาด พระองค์ทรงเริ่มด้วยการกีดกันพวกยูเกอโนท์มิให้เข้าทำราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ ต่อมาก็ทรงออกพระราชบัญญัติต่าง ๆ ห้ามมิให้พวกนี้เข้าประจำตำแหน่งราชการใด ๆ ทั้งสิ้น พระองค์ทรงให้รางวัลแก่พวกที่ยอมเปลี่ยนความเชื่อ และหลังจากที่ได้ทรงใช้วิธีที่นุ่มนวลต่าง ๆ เพื่อล่อให้พวกนี้เข้ามาเป็นคาทอลิกแล้ว ในที่สุดพระองค์ก็ทรงใช้กำลังและทรงใช้อย่างเฉลียวฉลาด จน

กระทั่งไม่มีใครกล้าคัดค้าน หรือก่อการจลาจลใดๆ ขึ้น ในที่สุดพระองค์ทรงสามารถ
จึงให้พวกนอกศาสนาจำนวนมากหันกลับมาปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนาได้ถูกต้อง
นี่คือความคึกคักของชนในสมัยปี ค.ศ. ๑๖๕๕ แต่เมื่อหนังสือเล่มนี้เอามาเรียบเรียงใหม่

ในศตวรรษต่อมา ข้อความที่ยกมากล่าวถูกต้องออก และเติมข้อความต่อไปนี้แทน

ถาม : การเพิกถอนโองการแห่งเมืองนังท์ส เป็นผลดีต่อประเทศหรือไม่ ?

ตอบ : ไม่ดี ผลที่ได้ก็คือการอุตสาหกรรมของประเทศล้มจม ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่พวก
ประมุขโปรเตสแตนท์ทั้งหลายให้ความคุ้มครองพวกช่างต่างๆ ที่ถูกบีบบังคับให้หนีออก
จากประเทศ (Aulard)

จริงอยู่ ความสำเร็จทางการค้าขายมิใช่เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง และแต่ละประเทศควรจะ
ทราบว่เมื่อไรควรเสียผลประโยชน์ทางการค้าเพื่อประโยชน์อื่นซึ่งสำคัญกว่า แต่นโยบาย
ศาสนาของพระเจ้าหลุยส์มิใช่แต่เพียงทำลายการค้า แต่ได้ทำลายความจงรักภักดีทางการเมือง
ของประชาชน ทำลายแก่นที่ดีของสังคม

มีความจริงอีกข้อหนึ่ง ซึ่งจะช่วยอธิบายให้เข้าใจถึงการกระทำของพระองค์ถึงแม้จะ
เอามาใช้เป็นข้ออ้างที่ให้อภัยไม่ได้ คือในปี ค.ศ. ๑๖๘๐ พระเจ้าหลุยส์ทรงอยู่ใต้อิทธิพลของ
พระสนมคนสุดท้ายและเป็นคนที่เลื่องลือที่สุด เป็นคนที่พระองค์ทรงใช้เป็นเครื่องแก้ความน่า
เบื่อหน่ายของพระอัครมเหสี และในปี ค.ศ. ๑๖๘๓ เมื่อพระนางมาเรีย เทเรซา สิ้นพระชนม์
พระองค์ทรงเสกสมรสกับพระสนมคนนี้ หญิงคนนี้คือมาตามแมงทอนง (Maintenon) นาง
มิได้เป็นนักการเมือง และถ้าหากเป็น พระเจ้าหลุยส์ก็คงไม่ทรงยอมให้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการ
เมือง แต่นางเป็นคนที่อันตรายนากกว่านักการเมือง คือนางเป็นผู้ชอบอบบรมสั่งสอน และ
พระเจ้าหลุยส์ผู้ซึ่งไม่เคยได้รับการศึกษาที่สมบูรณ์ ก็ไม่สามารถที่จะหนีอิทธิพลของนางซึ่งเคย
เป็นครูมาก่อนได้ นางเคยนับถือลัทธิคาลวินิสต์มาครั้งหนึ่ง และเพราะเหตุนี้เองจึงทำให้นาง
เป็นคาทอลิกที่รุนแรงกว่าธรรมดา เมื่อนางเปลี่ยนมานับถือลัทธิคาทอลิก นางมีความเชื่อว่า
หน้าที่ของนางที่มีต่อพระเจ้าหลุยส์ก็คือ จะต้องช่วยวิญญาณของพระองค์ให้รอดพ้นให้ได้ จะ
ต้องปฏิรูปชีวิตในแวร์ซายส์ และเปลี่ยนความเชื่อของพวกฮูเกอโนท์ เมื่อทุกอย่างผิวเผินจะ
เห็นว่านางทำสำเร็จ คือพระเจ้าหลุยส์กลายเป็น “ผู้เคร่งศาสนา” ความเสื่อมทรามทางศีล-
ธรรมในราชสำนักเป็นไปอย่างไม่เปิดเผยเหมือนแต่ก่อน และพวกโปรเตสแตนท์ก็ถูก “เปลี่ยน
ศาสนา” จนไม่เหลือ นอกจากอิทธิพลของพระสนมผู้นี้แล้ว ในเรื่องศาสนา พระเจ้าหลุยส์
ยังได้รับฟังคำแนะนำให้ใช้กำลังอย่างเหี้ยมโหดของลูวัวร์ (Louvois) ซึ่งเป็นเสนาบดีกติกลาโหม
และยังได้รับการบงการจาก เลอ เทลลิเออร์ (Le Tellier) นักบวชนิกายเยซูอิต ซึ่งเป็นพระผู้
สารถาพบาทของพระองค์ แต่จะพูดไปแล้ว การที่พระเจ้าหลุยส์ทรงยอมรับฟังคำแนะนำของ
บุคคลเหล่านี้ ก็เป็นเพราะคำแนะนำเหล่านี้ถูกต้องกับพระราชประสงค์ของพระองค์ เพราะ

นโยบายการปกครองแบบใช้อำนาจเด็ดขาดของพระองค์จะสมบูรณ์ได้ ก็ต่อเมื่อเสรีภาพในการ
ถือศาสนาได้ถูกริรจนลงไปด้วย

๕

นโยบายเกี่ยวกับพรหมแดน เกี่ยวกับสเปน

ในทำนนโยบายต่างประเทศ ชาวฝรั่งเศสเป็นชาติที่ชอบนโยบายต่างประเทศที่เข้มแข็ง
มาช้านานแล้ว และเท่าที่ปฏิบัติกันมาในอดีต กษัตริย์ฝรั่งเศสทุกพระองค์ไม่ว่าจะเป็นคน
เหล่าแหละในตำแหน่งอื่น ๆ มากเท่าไร จะต้องทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศให้เข้มแข็งตามที่
ประชาชนปรารถนา พระเจ้าหลุยส์มิใช่เป็นคนเหล่าแหละ นอกจากว่าไม่มีความคิดของตน
เอง ซึ่งมีได้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ที่เป็นสานุศิษย์ของริเชอลิเออและมาซาแรง เพราะทั้งสอง
ท่านได้วางนโยบายต่าง ๆ ไว้แล้ว พระเจ้าหลุยส์ทรงเป็นแต่ผู้ดำเนินนโยบายนั้น ๆ ต่อมาให้
เป็นผล พระองค์ทรงรับช่วงความสนใจทางด้านกิจการต่างประเทศ และวิธีดำเนินการทูตมาเป็น
อย่างดี และพระองค์ยังทรงเป็นผู้ชอบทำงานหนักด้วย

ฝรั่งเศสมีนโยบายต่างประเทศอย่างไรในปี ค.ศ. ๑๖๖๑ ประการแรก เป็นที่แน่นอน
ว่าจะต้องทำสงคราม สงครามได้กลายเป็นภารกิจธรรมชาติของกษัตริย์ และเป็นของ
ธรรมดาสำหรับสังคมมากกว่าสันติภาพ แม้กระทั่งนโยบายการค้าของโคลแบร์ทอย่างที่เราได้
ทราบแล้วก็เตรียมไว้สำหรับสถานการณ์ที่มีสงคราม และการศึกครั้งแรกของพระเจ้าหลุยส์ก็
เป็น “สงครามเกี่ยวกับการเงิน” และการช่วงชิงดินแดน

แต่ที่จริงพระเจ้าหลุยส์ทรงมีนโยบายที่ใหญ่โตกว่านั้น พระองค์ทรงรับช่วงความคิดมา
จากพระเจ้าเฮนรี่ที่ ๔ และริเชอลิเออผู้ย้อนกลับไปยึดนโยบายต่างประเทศดั้งเดิมของฝรั่งเศส
คือนโยบายที่จะขยายดินแดนฝรั่งเศสไปให้เท่ากับสมัยอาณาจักรกอลโบราณ คือจตุภูเขافیเรนีส
ภูเขาดอลป์ และแม่น้ำไรน์ สงครามสามสิบปีซึ่งพระองค์เพียงแต่เคยได้ยิน และสงคราม
สเปนในสมัยที่ทรงพระเยาว์ ได้นำประเทศไปใกล้จุดจุดหมายในสัญญาสงบศึกเวสต์เฟลีย์ และ
ฟีเรนีส

ฝรั่งเศสได้ดินแดนเพิ่มขึ้นมากมาย จนทำให้ดูเหมือนว่าความใฝ่ฝันอาจเป็นจริงได้
โดยไม่ยากนัก มีอะไรที่เหลือสำหรับจะทำต่อไปบ้าง อาณาเขตของฝรั่งเศสได้ไปจตุภูเขافیเรนีส
แต่รูซซียอง (Roussillon) เป็นศูนย์กลางที่สเปนใช้ในการวางแผนบ่อนทำลายต่าง ๆ
ฟรอนซ์ กองเต (Franche Comté) ยังคงเป็นดินแดนของสเปน ซึ่งอยู่ในใจกลางของประเทศ
ฝรั่งเศส ส่วนอาลาสานั้นถึงแม้จะเข้ามาอยู่ใต้กษัตริย์ฝรั่งเศสอย่างสมบูรณ์และถูกต้อง แต่
พวกเจ้าของที่ดินในแถบนี้ยังคงจงรักภักดีต่อจักรพรรดิของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ตาม

แบบการปกครองระบบฟิวคัล อาลซาสทางเหนือยังคงเป็นของเยอรมันอยู่ และลอร์เรน ส่วนใหญ่ก็เช่นเดียวกัน ดังนั้นแคว้นบิชอปทั้งสามคือ เมทซ์ (Metz) ทูล (Toul) และแวร์ดัง (Verdan) ซึ่งเป็นของฝรั่งเศส ก็เปรียบเสมือนเกาะของฝรั่งเศสที่ล้อมรอบไปด้วยทะเลของ จักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ส่วนชายแดนทางคันทันฟลานเดอร์สก็ยังไม่มีความมั่นคง และกองทัพสเปนที่อยู่หลังแนวนี้ไปก็นับว่าอยู่ใกล้ปารีสจนกว่าแล้ว ดังนั้นจึงมีแนวถึง ๕ แนวที่จะเปิดโอกาสให้พระเจ้าหลุยส์ใช้เป็นข้ออ้างสำหรับนโยบายรุกราน โดยให้เหตุผลว่า ต้องการทำแนวเหล่านี้ให้มั่นคง ดังนั้นสงครามเพื่อความเป็นใหญ่ของฝรั่งเศส จึงได้ชื่อว่า สงครามเพื่อป้องกันประเทศ

นอกจากนั้นเวลาที่เหมาะสมสำหรับนโยบายนี้ ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๖๖๑ และอีก ๓๐ ปีต่อมา พระเจ้าหลุยส์ไม่มีคู่แข่งจริงจังเลยในยุโรป อังกฤษจากปี ค.ศ. ๑๖๖๐—ค.ศ. ๑๖๘๘ อยู่ใต้ พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ และเจมส์ที่ ๒ ซึ่งไม่กล้าขัดความปรารถนาของกษัตริย์ฝรั่งเศส หลังจาก สัญญาพีเรนีส ค.ศ. ๑๖๕๙ สเปนซึ่งอยู่ใต้พระเจ้าฟิลิปที่ ๔ และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ กำลัง ตกต่ำลงทุกขณะ ออสเตรียภายใต้พระเจ้าลีโอโปลด์ที่ ๑ ก็สะบักสะบอมจากสงครามสามสิบปี และยังคงต้านทานพวกเตอร์กซึ่งกำลังเริ่มโจมตีอีก และเข้าล้อมเวียนนาเป็นหนที่สองในปี ค.ศ. ๑๖๘๓ การที่สวีเดนอ่อนอำนาจลง และปรัสเซียเพิ่มอำนาจขึ้นมาในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เป็นผลมาจากการกระทำของฝรั่งเศสทั้งสิ้น ส่วนรัสเซียเริ่มมีอำนาจขึ้นจริงก็ เมื่อพระเจ้าปีเตอร์มหาราชทรงปกครองประเทศด้วยพระองค์เองในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ พระเจ้าหลุยส์อาจทรงภูมิพระทัยในคตินพจน์ที่พระองค์ทรงตั้งขึ้นเองว่า “ประเทศเดียวต่อสู้กับทุกประเทศ” แต่ความเป็นผู้นำของฝรั่งเศสจะคงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อไม่มีอำนาจใดในยุโรปอยู่ในฐานะที่ เข้มแข็งพอที่จะท้าทายได้ ฮอลแลนด์ได้ท้าทายอำนาจของฝรั่งเศสตลอดมา และเมื่อพระเจ้าวิลเลียมแห่งออเรนจ์มาได้ราชบัลลังก์อังกฤษในปี ค.ศ. ๑๖๘๘ การลดความทะนงของประเทศฝรั่งเศสก็ได้เริ่มต้นขึ้น

นโยบายต่างประเทศของพระเจ้าหลุยส์มีหลักการสำคัญอยู่ประการหนึ่ง ซึ่งแสดงออกมาตลอดเวลา คือ ปัญหาการครองราชสมบัติสเปน มาซาแรงได้วางแผนการให้พระองค์อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงสเปน มาเรีย เทเรซา เพราะหวังจะได้ฟรองซ์ กองเต และแคว้นเนเธอร์แลนด์ ส่วนที่ยังคงอยู่ใต้สเปนเป็นสินสมรส แต่พระเจ้าฟิลิปที่ ๔ ผู้หยิ่งและขี้เหนียว กลับให้ เจ้าหญิงสละสิทธิ์เกี่ยวกับดินแดนของสเปน ส่วนเงินสินสมรสซึ่งทรงสัญญาจะให้ก็ทรงใช้ไม่หมด ดังนั้นเมื่อพระเจ้าฟิลิปสิ้นพระชนม์ พระเจ้าหลุยส์จึงถือโอกาสเอาข้อนี้อย่างไม่ยอมรับการสละสิทธิ์ของพระนางมาเรีย เทเรซา และเรียกร้องดินแดนส่วนใหญ่ในเนเธอร์แลนด์ของสเปน ในนามของพระมเหสี และสาเหตุนี้เองที่ทำให้เกิดสงครามครั้งที่หนึ่งขึ้น เพราะพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ ซึ่งทรงสืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้าฟิลิปไม่มีโอรส และการคาดคะเนว่าพระองค์จะมีพระชนมายุสั้น ทำให้พระองค์ทรงรับทำสัญญาแบ่งสเปน (Spanish Partition

Treaties)^๓ ในปี ค.ศ. ๑๕๘๘—ค.ศ. ๑๖๘๘ และ ค.ศ. ๑๗๐๐ และสาเหตุของสงครามชิงราช-
สมบัติสเปนซึ่งเกิดขึ้นปลายรัชสมัย ก็เนื่องมาจากการที่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ทรงทำพินัยกรรมยก
ดินแดนสเปนให้แก่เจ้าชายฝรั่งเศส ที่จริงสเปนคืออิมานในฝันของพระเจ้าหลุยส์ เพราะ
ความปรารถนาสเปนนี้เองที่ทำให้พระองค์ทรงพยายามขยายอาณาเขตเกินกว่าที่จะอ้างได้ว่าเป็น
พรมแดนธรรมชาติ และทำให้พระองค์ทรงเพิ่มอำนาจให้ฝรั่งเศสเสียจนเป็นอันตรายแก่ตัวเอง
เพราะเลือดสเปนในพระองค์นี้เอง ที่ทำให้พระองค์ทรงจัดการกับพวกนักการเมืองอย่างรุนแรง
ประหารพวกชูเกอโนท์อย่างขาดสติสัมปชัญญะ

ยังมีความใฝ่ฝันอีกอันหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังนโยบายต่างประเทศของพระองค์ เป็น
ความใฝ่ฝันที่ทรงรับช่วงมาจากมาซาแรง และเป็นความใฝ่ฝันซึ่งพระองค์ทรงยึดถือจนกระ-
ทั่งสิ้นพระชนม์ พระองค์ทรงถูกเลี้ยงมาให้เชื่อว่าพระองค์ทรงเป็นรัชทายาทของโคลวิส
(Clovis)^๔ ผู้พิชิตเยอรมัน และของพระเจ้าเซนต์หลุยส์ (St. Louis)^๕ ผู้ประหารประหาร
พวกเตอร์ก “จักรพรรดิเยอรมันทั้งหลาย” พระองค์ทรงเขียนไว้ในบันทึก “มิใช่เป็นทายาท
ที่แท้ของพวกโรมันหรือของชาร์ลมาญ (Charlemagne)^๖ แต่เป็นเพียงผู้ที่ได้รับเลือกมาให้เป็น
ประมุขของสาธารณรัฐเยอรมัน (และเราทราบว่ พระเจ้าหลุยส์ทรงคิดว่าสาธารณรัฐเลวร้าย
อย่างไร) ฉะนั้นจึงไม่มีสิทธิจะอ้างได้ว่าใหญ่ยิ่งกว่ากษัตริย์ใด ๆ ในยุโรป ในเมื่อบรรดากษัตริย์
ยุโรปมีกษัตริย์ที่เก่าแก่และมีอำนาจมากที่สุด คือกษัตริย์ฝรั่งเศสรวมอยู่ด้วย ไม่มีกษัตริย์ใดที่
มีสิทธิอ้างอำนาจนี้ได้ นอกจากกษัตริย์ฝรั่งเศส” และด้วยความเชื่อนี้ ทำให้พระองค์ทรงส่ง
กองทัพไปรบกับตุรกีที่ เซนต์ กอทฮาร์ด (St. Gotthard) ในปี ค.ศ. ๑๖๖๔ และตลอด
รัชสมัยของพระองค์ พระองค์ทรงรอคอยวันสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าลีโอโพลด์ที่ ๑ เพื่อที่ว่า
พระองค์จะได้เข้ารับเลือกเป็นจักรพรรดิของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ และจะได้ทำให้
แวร์ซายส์แทนที่จะเป็นกรุงเวียนนาเป็นโรมในทางโลก เป็นศูนย์กลางของลัทธิกัลลิกันสากล

๖

สงครามชิงราชสมบัติสเปน และสัญญาอูเทรคท์

ทันทีที่พระเจ้าหลุยส์ทรงเริ่มปกครองประเทศด้วยพระองค์เอง พระองค์ทรงเริ่มเรียกร
้องให้ทุกคนยอมรับว่าฝรั่งเศสยิ่งใหญ่กว่าบรรดาประเทศอื่น ๆ ในยุโรป พระองค์ทรงบังคับ
ให้สันตะปาปาทรงขอโทษที่ผู้แทนฝรั่งเศสถูกทำร้ายในโรม ทรงขู่พระเจ้าฟิลิปที่ ๔ ว่าจะทำ
สงคราม ถ้าหากไม่ทรงยอมรับว่าทุกฝรั่งเศสที่ลอนดอนจะต้องเดินนำทูตสเปนในพิธีการทูต
และเมื่อพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ แห่งอังกฤษทรงพยายามจะทำตามประเพณีเดิม ที่ให้เรือฝรั่งเศส
ในช่องแคบอังกฤษทำความเคารพธงอังกฤษ พระเจ้าหลุยส์ก็ทรงเขียนสาส์นมาขู่ จนกระทั่ง
พระเจ้าชาร์ลส์ต้องยกเลิกประเพณีนี้

หลังจากนั้นพระองค์ทรงใช้เวลา ๓๐ ปี ของเวลาทั้งหมด ๔๕ ปี ที่พระองค์ทรงปกครองประเทศด้วยพระองค์เองท่าสงครามต่าง ๆ บ้างก็เพื่อให้บรรลุถึงนโยบายดังได้กล่าวมาแล้ว บ้างก็เพื่อป้องกันสิ่งที่ทรงได้มาให้พ้นจากมือของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ที่ต่อสู้กับพระองค์เพราะความโกรธแค้น สงครามทั้งหมดมีอยู่ ๔ ครั้ง คือ สงครามสืบราชสมบัติ (War of Devolution) ค.ศ. ๑๖๖๗—ค.ศ. ๑๖๖๘ จบลงด้วยสัญญาแห่งเอ็กซ์ (Treaty of Aix) สงครามดัทช์ (Dutch War) ค.ศ. ๑๖๗๒—ค.ศ. ๑๖๗๘ จบลงด้วยสัญญาแห่งนิมูเอเกน (Nimuegen) สงครามเก้าปี (The Nine Years' War) หรือสงครามสันนิบาตออกซเบอร์ก (The War of the League of Augsburg) ค.ศ. ๑๖๘๘—ค.ศ. ๑๖๙๗ จบลงด้วยสัญญาแห่งริสวิค (Ryswick) และสงครามชิงราชสมบัติสเปน (War the Spanish Succession) ค.ศ. ๑๗๐๐—ค.ศ. ๑๗๑๓ จบลงด้วยสัญญาแห่งอูเทรคท์ (Utrecht)

สงครามแรกได้ชื่อมาจากกฎหมายแห่งบร่าบันท์ (Brabant) ที่เกี่ยวกับการสืบราชสมบัติ เพราะในสงครามนี้พระเจ้าหลุยส์ทรงอ้างว่า ฟลานเดอร์สเป็นของพระมหากษัตริย์ของพระองค์ คือพระนางมาเรีย เทเรซา พระราชธิดาของพระเจ้าฟิลิปที่ ๔ ที่ประสูติจากการเสกสมรสครั้งแรกมากกว่าจะเป็นของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ โอรสของพระเจ้าฟิลิปที่ทรงกำเนิดจากการเสกสมรสครั้งที่สอง และเป็นผู้ครองราชบัลลังก์สเปนในเวลานั้น เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งสิทธิอันนี้ พระองค์ทรงบุกมิใช่แต่ฟลานเดอร์สเท่านั้น แต่บุกฟรอนซ์ กองเตด้วย (ค.ศ. ๑๖๖๗) สเปนไม่มีกำลังพอที่จะต้านทาน แต่การยึดครองเนเธอร์แลนด์ของสเปนโดยฝรั่งเศส เป็นที่ไม่พอใจของพวกดัทช์และของอังกฤษ ซึ่งไม่พอใจให้ใครเข้ามามีอำนาจเหนือดินแดนนี้เช่นเดียวกับในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙—๒๐ ดังนั้น อังกฤษ ฮอลแลนด์ และสวีเดนจึงมาทำสัมพันธไมตรีสามเส้า (Triple Alliance) ซึ่งเป็นจุดเริ่มของการรวมกำลังนานาชาติเพื่อต่อต้านพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในปีเดียวกันนั่นเอง สเปนยอมยกบางส่วนของฟลานเดอร์สให้ฝรั่งเศสเพื่อจะรักษาฟรอนซ์ กองเตไว้ นี่คือสัญญาแห่งเอ็กซ์^๗ ซึ่งเป็นการสิ้นสุดของสงคราม (ค.ศ. ๑๖๖๘)

สี่ปีต่อมาหลังจากที่ได้ทรงตระเตรียมทหารไว้พร้อมสรรพ พระเจ้าหลุยส์ทรงบุกฮอลแลนด์ ซึ่งเป็นการเปิดฉากสงครามดัทช์ (ค.ศ. ๑๖๗๒) พระเจ้าหลุยส์ทรงเกลี้ยคนชังพวกดัทช์ เพราะพวกนี้เป็นโปรเตสแตนต์ มีการปกครองแบบสาธารณรัฐและเป็นพ่อค้า พระองค์ทรงต้องการลงโทษพวกดัทช์ที่ได้เป็นกบฏกบฏในการจัดตั้งพันธมิตรสามเส้า ตั้งกำแพงภาษีที่กั้นสินค้าฝรั่งเศส และพระองค์ทรงเชื่อว่าฮอลแลนด์เป็นทางลัดที่จะไปสู่ฟลานเดอร์ส รัฐบาลของเหล่าพ่อค้าฮอลแลนด์ภายใต้จอห์น เดอ วิตต์ (John de Witt) เชื่อในนโยบายการทูตและอำนาจทางทะเลมากเกินไป ทำให้ไม่มีกำลังต่อต้านการรุกรานทางบก ท่ามกลางความตระหนกตกใจสับสนอลหม่านที่ถูกฝรั่งเศสโจมตี เดอ วิตต์ ถูกฆ่าตาย และเจ้าชายวิลเลียมแห่งออเรนจ์ต้องทรงเข้าดำเนินการป้องกันประเทศด้วยพระองค์เอง แต่ในเวลาเข้าค่ายเข้าเข้ม พระเจ้าหลุยส์ทรงรีรอเพราะลังเลพระทัย พวกดัทช์จึงเปิดเขื่อนให้น้ำเข้าประเทศกลายเป็น

เป็นทะเลไป และด้วยเหตุนี้เองทำให้ฮอลแลนด์ปลอดภัยไปได้ เจ้าชายวิลเลียมแห่งออเรนจ์ที่ ๑ ได้เคยทรงทำลายอำนาจของสเปนมาแล้ว เจ้าชายวิลเลียมที่ ๓ จะทรงเป็นผู้ทำลายอำนาจฝรั่งเศสต่อไป แต่ยังมีใช้ในระยะนี้ เมื่อพระเจ้าหลุยส์ถูกขัดขวางทางเนเธอร์แลนด์ พระองค์จึงหันกลับไปทางพรองซ์ กองตือกวาระหนึ่ง และหลังจากนั้น ๖ ปี สงครามก็สิ้นสุดลงด้วยสัญญาแห่งนิมูเอเกิน (ค.ศ. ๑๖๗๘) ซึ่งทั้งดินแดนนี้และบางส่วนของฟลานเดอร์สไว้ในมือฝรั่งเศส

ในระยะสิบปีต่อมา พระเจ้าหลุยส์ทรงดำเนินนโยบายเดิมของพระองค์ต่อไป แต่ใช้วิธีใหม่ สัญญาเวสต์เฟลีย์และนิมูเอเกินทำให้ฝรั่งเศสได้ดินแดนหลายแห่งทางชายแดนตะวันออกพร้อมด้วย “ดินแดนอื่นๆ” ที่ขึ้นอยู่กับดินแดนนั้นๆ ด้วย ในสายตาของทหาร “ดินแดนอื่นๆ” เหล่านี้ ก็หมายถึงดินแดนที่เป็นของดินแดนเหล่านั้นเมื่อเวลาฝรั่งเศสได้มา แต่สำหรับนักกฎหมาย ข้อความในสัญญาทั้งสองฉบับเป็นโอกาสอันงามที่จะเรียกร้องสิ่งอื่นนอกเหนือไปอีก ในข้อความตอนหนึ่งในสัญญานิมูเอเกิน พระเจ้าหลุยส์ทรงตั้ง “คณะกรรมการรวบรวมดินแดนคืน” (Chamber of Reunion)^๙ เพื่อโอนเอาดินแดนที่เคยอยู่กับดินแดนเหล่านั้นทุกยุคทุกสมัยมาเป็นของฝรั่งเศสทั้งหมด เมื่อนักกฎหมายของพระเจ้าหลุยส์อ้างสิทธินี้แล้ว กองทหารของพระองค์ก็ยাত্রาเข้าดินแดนนั้นๆ ทันที วิกฤตการณ์เกิดขึ้นเมื่อพระองค์เข้ายึดสตราสบูร์กในปี ค.ศ. ๑๖๘๑ สตราสบูร์กเคยเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป แม้แต่กระทั่งโดยพระเจ้าหลุยส์เองว่าเป็นเสรีนครที่เป็นกลาง สตราสบูร์กคุมสะพานข้ามแม่น้ำไรน์ ซึ่งมีเพียง ๒-๓ แห่งไว้สะพานหนึ่ง ฉะนั้นเมื่อฝรั่งเศสได้มาก็เท่ากับว่าประตูเข้าเยอรมันเปิดรับฝรั่งเศส เจตนาของฝรั่งเศสที่จะขยายอำนาจเข้าไปจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์เห็นได้ชัดเจน ฝรั่งเศสกำลังจะกลายเป็นอันตรายต่อยุโรป

ปี ค.ศ. ๑๖๘๑ ถือเป็นปีที่รุ่งโรจน์ที่สุดในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ภายในระยะเวลา ๒๐ ปี พระองค์ได้ทรงทำให้ฝรั่งเศสใหญ่ยิ่งที่สุดในยุโรป พระองค์ทรงได้ดินแดนทั้งหมดเท่าที่ประเทศต่างๆ ในยุโรปจะยินยอมให้พระองค์ได้ ความนิยมของสินค้าฝรั่งเศสก็ยังไม่ตก ศิลปะและรสนิยมของฝรั่งเศสก็ยังเป็นของนำสมัยในราชสำนักยุโรปทั้งหลาย ส่วนพระเจ้าหลุยส์เองก็อยู่ในระยะเวลาที่ทรงสามารถที่สุด ถ้าหากพระองค์ทรงถูกปลงพระชนม์เสียในปี ค.ศ. ๑๖๘๒ จะไม่มีใครเถียงได้เลยว่าพระองค์ทรงเหมาะสมเท่ากับหรือจะยิ่งใหญ่มากกว่าพระเจ้าเฮนรีที่ ๔ ที่ จะทรงได้พระนามว่าเป็นกษัตริย์ฝรั่งเศสที่ยิ่งใหญ่ที่สุด แต่พระเจ้าหลุยส์ทรงมีพระชนมายุต่อมา เพื่อสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างภายใน ๓๐ ปีหลังของรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ทรงสูญเสียไม่แต่เพียงดินแดน ชื่อเสียง อำนาจที่น้อมใจคน และความชื่นชมเท่านั้น แต่ความมีเสน่ห์ ส่วนพระองค์ทั้งหมดรวมทั้งความชื่นชมยินดีของมนุษย์ทั้งหลายด้วย

การยึดครองสตราสบูร์กในปี ค.ศ. ๑๖๘๑ และการประกาศเพิกถอนไองการแห่งเมื่องนังท์ส ค.ศ. ๑๖๘๕ ได้รับการโต้ตอบด้วยการจัดตั้งสันนิบาตแห่งออกซเบอร์ก ค.ศ. ๑๖๘๖^{๑๐}

โดยพระเจ้าวิลเลียมแห่งออเรนจ์ ผู้ได้รับตำแหน่งใหม่เป็นพระเจ้าวิลเลียมที่ ๓ ของอังกฤษซึ่งสามารถชักจูงประเทศในยุโรปเกือบทุกประเทศให้เข้าร่วมด้วย สงครามที่ระเบิดขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ ยืดเยื้อมาถึง ค.ศ. ๑๖๙๗ และการรบดำเนินอยู่ถึง ๕ ค่าย คือ ทางด้านพีเรนีส ชาวออสเตรีย แอบลุ่มน้ำไรน์ เนเธอร์แลนด์ และไอร์แลนด์ พระเจ้าหลุยส์ทรงทุ่มเทอยู่กับการที่จะรักษาฟลานเดอร์สที่พระองค์ทรงได้มา และสถาปนาพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ ขึ้นสู่ราชบัลลังก์อังกฤษ การรบที่สำคัญของพระองค์ทางแอบลุ่มน้ำไรน์ก็คือ การปล้นทำลายแคว้นพาลาติเนท ค.ศ. ๑๖๘๙ ซึ่งคนเยอรมันในท้องถิ่นนั้นยังไม่ลืมจนกระทั่งทุกวันนี้ การรบทางแอบลุ่มน้ำไรน์มาประสบความสำเร็จในการรบที่บอยน์ (Boyne) ค.ศ. ๑๖๙๐ และในการรบทางเรือที่ ลา ฮอก (La Hogue) ค.ศ. ๑๖๙๒ ฝรั่งเศสก็สูญเสียความหวังที่จะเป็นเจ้าทะเล แต่ฝรั่งเศสมีชัยในการรบปลีกย่อยอื่น ๆ และพระเจ้าหลุยส์อ้างว่าพระองค์ทรงเป็นผู้มีเสียงมากที่สุดในการทำสัญญาวิสต์ค็อก ซึ่งยุติการสงคราม ค.ศ. ๑๖๙๗ พระองค์ยังทรงยึดครองสิ่งที่พระองค์ได้มาครั้งสัญญาไมญูเอเกน และสตราสบูร์ก แต่ไม่ทรงได้สิ่งใดเพิ่มเติมอีกมากนัก

เป็นอันว่าพระเจ้าหลุยส์ทรงผ่านวิกฤตการณ์มาได้ แต่ความพินาศก็ยังไม่ไกลนัก พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ แห่งสเปนกำลังประชวรหนัก และทุกประเทศในยุโรปกำลังคอยดูว่าใครจะเป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ สเปนหวังว่าจะได้กษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ เพื่อที่จะได้รักษาดินแดนที่กระจัดกระจาย และอ่อนแอต่าง ๆ ของพระเจ้าชาร์ลส์ให้คงไว้ ฝรั่งเศสเกรงว่ากษัตริย์ผู้ทรงคุณวุฒิเช่นนั้นจะมาจากออสเตรีย และถ้าเป็นเช่นนั้นยุโรปก็จะอยู่ในฐานะเดียวกับสมัยจักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕ คือใต้อำนาจของสเปนและออสเตรียร่วมกันซึ่งยุโรปใช้เวลาถึงศตวรรษครึ่งกว่าจะโค่นลงมาได้ แต่ประเทศอื่น ๆ เกรงความผูกพันระหว่างสเปนและออสเตรียน้อยกว่าความผูกพันระหว่างสเปน และฝรั่งเศส ซึ่งกำลังมีที่ท้าวจะทำลายकुलแห่งอำนาจในยุโรปอยู่ในขณะนั้น พระเจ้าหลุยส์ทรงมีอาวุธอยู่ในมือสองอย่าง ในฐานะกษัตริย์ฝรั่งเศส พระองค์ทรงเจรจาแบ่งปันเขตแดน (ครั้งแรกกับพระเจ้าลีโอโพลด์ที่ ๑ แห่งออสเตรีย ครั้ง ๒-๓ กับพระเจ้าวิลเลียมที่ ๓ แห่งอังกฤษ ซึ่งพระองค์ทรงหวังว่าจะทำให้อังกฤษหันมาปรองดองกับฝรั่งเศส) โดยตกลงกันว่าจะให้เจ้าชายเยอรมันมาครองสเปน โดยฝรั่งเศสจะได้รับดินแดนบางส่วนในอิตาลีเป็นการชดเชย แต่ในฐานะประมุขของตระกูลบูร์บอง พระองค์ทรงหวังอยู่ในพระทัยว่า หลานของพระองค์ คือ ฟิลิปแห่งองจู (Philip of Anjou) ผู้ซึ่งมีสิทธิในราชบัลลังก์สเปนเท่า ๆ กับเจ้าชายแห่งออสเตรียจะได้เป็นผู้สืบราชสมบัติสเปน ส่วนพระเจ้าชาร์ลส์แห่งสเปนนั้น ไม่มีพระราชประสงค์จะเห็นดินแดนของพระองค์ทุกแห่งถูกแบ่งแยกออกไป และทรงคิดว่าราชสมบัติของพระองค์จะรวมอยู่เป็นปึกแผ่นได้ในมือของฝรั่งเศส จึงทรงทำพินัยกรรมยกราชสมบัติแก่เจ้าชายฟิลิปแห่งองจูในที่สุด พระเจ้าหลุยส์จะต้องตัดสินใจพระทัยว่าจะทรงทำตามสัญญาแบ่งแยกดินแดนของสเปนที่พระองค์ได้ทรงทำไว้กับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปดี หรือว่าจะทรงปฏิบัติตามพินัยกรรมของพระเจ้าชาร์ลส์แห่งสเปนดี ผู้ที่

แนะนำให้พระเจ้าชาร์ลส์ทำพินัยกรรมฉบับนี้ นับว่าเป็นคนฉลาดที่คาดคะเนเหตุการณ์ได้ดีมาก โดยปกติพระเจ้าหลุยส์เป็นผู้ที่รอบคอบมาก และทรงมีความหวังดีต่อประเทศฝรั่งเศสอย่างจริงจัง แต่ในที่สุด พระองค์ก็ถอดพระทัยไว้ไม่อยู่ที่จะทำให้เห็นนโยบายต่อต้านอิทธิพลของสเปนที่พระองค์ได้ทรงกระทำมาตลอดรัชสมัยมาถึงจุดจบอันงดงาม โดยการรวมราชบัลลังก์ไว้เสียเอง ดังนั้นพระเจ้าหลุยส์จึงทรงประกาศรับรองพินัยกรรมของพระเจ้าชาร์ลส์ พระนัดดาของกษัตริย์ฝรั่งเศสกลายเป็นกษัตริย์ของสเปนในปี ค.ศ. ๑๗๐๐ เป็นอันว่าเทือกเขาพีเรนีสได้ถูกลบออกไปจากแผนที่ของยุโรป

ออสเตรียโกรธแค้นมาก และทุกประเทศในยุโรปกระวนกระวาย แต่ยุโรปอาจจะยอมรับสถานการณ์นี้ และสงครามอาจไม่เกิดขึ้นถ้าหากพระเจ้าหลุยส์จะทรงยุติเพียงนั้น แต่พระเจ้าหลุยส์ไม่สามารถจะยับยั้งได้ ในปี ค.ศ. ๑๗๐๑ ความภูมิใจพระทัยในชัยชนะเหนือสเปนทำให้พระองค์ทรงกำหนดนโยบายผิด ๓ อย่าง และในที่สุดเปิดโอกาสให้พระเจ้าวิลเลียมทรงรวบรวมประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเข้าต่อสู้พระองค์ ความผิดประการแรกคือการที่พระเจ้าหลุยส์ทรงประกาศว่า ถึงแม้เจ้าชายฟิลิปจะไปเป็นกษัตริย์สเปนแล้วเจ้าชายพระองค์นี้ยังมีสิทธิเหนือราชบัลลังก์ฝรั่งเศสอยู่ ในขั้นต่อไปพระเจ้าหลุยส์ทรงส่งกองทหารฝรั่งเศสเข้าไปยึดครองป้อมปราการที่เรียกว่า แนวป้องกัน (Barrier) ในเนเธอร์แลนด์ของสเปน ขั้วปลั๊กกองทหารดัทช์ที่อยู่ออกไป และประการที่สาม พระองค์ทรงรับรองไอรสของพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ ของอังกฤษ (Old Pretender)^{๑๒} ว่าเป็นพระเจ้าเจมส์ที่ ๓ แห่งอังกฤษ การกระทำสิ่งแรกของพระองค์หมายถึงอันตรายต่อยุโรป สิ่งที่สอง เป็นอันตรายต่อฮอลแลนด์ สิ่งที่สาม เป็นการหมิ่นประมาทอังกฤษ ดังนั้นสามสิ่งรวมกันจึงหมายถึงสงคราม

สงครามชิงราชสมบัติสเปนกินเวลาถึง ๑๑ ปี (ค.ศ. ๑๗๐๒-ค.ศ. ๑๗๑๓) การรบดำเนินอยู่ในสเปน อิตาลี เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ ทางตะวันออกและทางเหนือของฝรั่งเศส ระยะแรกของสงครามฝรั่งเศสเป็นฝ่ายบุก (ค.ศ. ๑๗๐๒-ค.ศ. ๑๗๐๔) แผนการของพระเจ้าหลุยส์คือ พยายามจะตรึงกองทหารอังกฤษและดัทช์ได้การนำของมาร์ลเบอโร (Marlborough) ไว้ในเนเธอร์แลนด์ และในขณะเดียวกันใช้บาวาเรียเป็นฐานทัพสำหรับโจมตีกองทัพของออสเตรียได้อูเกน (Eugene) และยกชัยยึดเวียนนาในที่สุด แต่มาร์ลเบอโรไม่ยอมถูกตรึง และกลับเคลื่อนจากแม่น้ำไรน์ไปทางต้นแม่น้ำดานูบสมทบกับอูเกน และในที่สุดบดขยี้ฝรั่งเศสที่เบลนไฮม์ (Blenheim) เมื่อ ค.ศ. ๑๗๐๔

ในระยะเวลาที่สองของสงคราม (ค.ศ. ๑๗๐๔-ค.ศ. ๑๗๑๓) ฝรั่งเศสตกเป็นฝ่ายรับ ทางสเปนพระเจ้าฟิลิปถูกขับออกจากมาดริดถึง ๒ ครั้งโดยกองทหารอังกฤษ ซึ่งรุกเข้ามาทางโปรตุเกส (ซึ่งเข้ากับอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๗๐๓) และโดยกองทหารอังกฤษกับออสเตรียทางคัททาลอเนีย แต่เช่นเดียวกับที่หนีไปเสียนจะทรงค้นพบในศตวรรษหนึ่งต่อมา ฝ่ายสัมพันธมิตรพบว่าสเปนเป็นดินแดนที่ศัตรูไม่สามารถจะยึดครองได้ และในปี ค.ศ. ๑๗๑๐ พระเจ้าฟิลิป

ก็ทรงกลับเข้ามาในมาดริดได้อีกอย่างปลอดภัย ในฟลานเดอร์ส มาร์ลเบอเร็อมีชัยชนะในการรบหลายครั้ง คือ ที่รามิลลี (Ramillies) ค.ศ. ๑๗๐๖ อูเดอนาร์ต (Oudenarde) และที่ มาลปลาเกท์ (Malplaquet) ค.ศ. ๑๗๐๙ ในปี ค.ศ. ๑๗๑๒ แนวป้องกันของโบว์นถูกทำลาย และไม่มีสิ่งใดที่จะเป็นอุปสรรคมิให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยกทัพเข้าสู่ปารีส ฝรั่งเศสรอดพ้นอันตรายมาอย่างหวุดหวิดเพราะเหตุหลายประการ เพราะพระเจ้าหลุยส์ทรงปฏิเสธไม่ยอมรับข้อเสนอสงบศึกของฝ่ายสัมพันธมิตรที่กรุงเฮกใน ค.ศ. ๑๗๐๙ และที่เกอทรูยเดนเบิร์ก (Gertruydenberg) ใน ค.ศ. ๑๗๑๐^{๑๓} เพราะการขึ้นสู่อราชบัลลังก์ออสเตรียของอาร์ชดยุกชาร์ลส์ (ซึ่งเป็นคู่แข่งที่สัมพันธมิตรเสนอว่า เป็นผู้ควรครองราชบัลลังก์สเปน) ในปี ค.ศ. ๑๗๑๑ เพราะรัฐบาลพรรควิก (Whig) ในอังกฤษหมดอำนาจในปี ค.ศ. ๑๗๑๐ และชัยชนะของฝรั่งเศสที่เดอแนง (Denain) ในนาทีสุดท้าย ซึ่งทำให้พวกคัทซ์ตัดสิ้นใจยุติสงครามในปี ค.ศ. ๑๗๑๒

ในที่สุดมีการเซ็นสัญญาสงบศึกกันที่อุเทรคท์ และ (กับจักรพรรดิเยอโรมัน) ที่รัสตัทท์ (Rastadt) ในปี ค.ศ. ๑๗๑๓-ค.ศ. ๑๗๑๔ ตามข้อตกลงของสัญญานี้ พระเจ้าฟิลิปทรงครองราชบัลลังก์สเปนต่อไปแต่ต้องประกาศสละสิทธิ์เหนือราชบัลลังก์ฝรั่งเศส และต้องยกนิวยอร์ก มินอร์ก้า และสิทธิการค้าขายในอาณานิคมของสเปนในอเมริกาใต้ให้อังกฤษ ออสเตรียได้เนเธอร์แลนด์ของสเปน มิลาน ซาตินเนียและเนเป็ลส์ ซิชิลีตกไปเป็นของชาวอิตาเลียน ประเทศฝรั่งเศสยังคงมีดินแดนเท่าเดิมแต่ต้องทำลายแนวป้องกันทางตันเคอรัค ต้องยกนิวยอร์กแลนด์และอาคาเดียบนปากแม่น้ำเซนต์ลอเรนให้อังกฤษ พระเจ้าหลุยส์ต้องรับรองราชวงศ์แฮนโนเวอร์ว่า เป็นกษัตริย์ของอังกฤษ และเลิกสนับสนุนราชวงศ์สจวร์ต

การที่พระเจ้าหลุยส์ทรงยอมทำสงครามต่อไปอีก ๒-๓ ปี ทำให้ฐานะของพระองค์ในการเจรจาสันติภาพดีขึ้นกว่าที่จะยอมสงบศึกในปี ค.ศ. ๑๗๐๙-ค.ศ. ๑๗๑๐ แต่ก็ทำให้ฝรั่งเศสต้องระบอบกอบกู้มากขึ้นอีกทั้งทางด้านกำลังคนและกำลังเงิน และถึงแม้ฝรั่งเศสจะสูญเสียดินแดนแต่เพียงเล็กน้อย แต่คู่แข่งของฝรั่งเศสก็ได้ดินแดนเพิ่มขึ้นมากมายจากสเปนซึ่งเป็นพันธมิตรของฝรั่งเศส สิ่งที่น่าที่รู้สึกก็คือ ฝรั่งเศสสูญเสียการเป็นผู้นำในยุโรป และทำให้เกียรติภูมิของฝรั่งเศสในโลกตกต่ำลง พระเจ้าหลุยส์เคยแต่บ่อนฝรั่งเศสด้วยชัยชนะมาเรื่อย ดังนั้นเมื่อฝรั่งเศสต้องทำสงครามในฐานะเป็นผู้รับและแม้จะต่อสู้ได้ดีเพียงไร ก็ทำให้ชาวฝรั่งเศสอดรู้สึกไม่ได้ว่าเป็นการพ่ายแพ้ พระองค์ได้ทำให้ประเทศเคยชินกับการเป็นฝ่ายรุกอยู่เรื่อยๆ ดังนั้นชาวฝรั่งเศสจึงรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่อับอายมาก เมื่อต้องยอมรับสัญญาสันติภาพที่ชาติอื่นเป็นผู้ร่างข้อตกลง

นอกจากความผิดหวังดังกล่าวแล้ว ยังมีความพินาศของราชวงศ์ตามมาด้วย รัชทายาทของพระเจ้าหลุยส์สิ้นพระชนม์ลงหมดเหลือแต่หลานทวด ซึ่งมีพระชนม์เพียง ๕ พรรษา

ดังนั้นจึงไม่เป็นการแปลกประหลาดที่รัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จบลงด้วยความเงิบ
เหงาและผิดหวัง

ขณะที่พระองค์ประชวรจนใกล้สิ้นพระชนม์หนึ่งปีหลังการทำสัญญาอุทธรณ์ที่ พระ
องค์ทรงตระหนักถึงผลของนโยบายของพระองค์ เป็นครั้งแรกในชีวิตที่พระองค์ทรงมอง
พระองค์อย่างที่เป็นจริง ๆ และเป็นครั้งแรกที่ควรจะได้รับ การสงสาร พระองค์รับสั่งกับ
มาตามแมงทนองว่า “เราเคยได้ยินคนพูดว่าคนเรานี้ตายยาก แต่เรารู้สึกว่าเรารับความตาย
ได้โดยง่าย” และสำหรับเจ้าชายที่ยังทรงพระเยาว์ที่จะสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ ๆ ทรงเขียน
แนะนำไว้ ซึ่งเป็นข้อความที่น่าจะให้จารึกไว้บนหลุมฝังพระศพของพระองค์เอง

“หลานรัก จงมอบความไว้วางใจทั้งหมดนี้ไว้ในองค์พระเจ้า จงถือว่าการอยู่อย่าง
คริสเตียนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด การอยู่อย่างกษัตริย์เป็นสิ่งสำคัญรองลงไป และจงอย่าทำให้
พระเจ้าหาทางลงโทษเจ้าได้ จงสรรเสริญพระเจ้าที่ได้ทรงคุ้มครองราชอาณาจักรนี้มา จงทำ
ตนให้เป็นตัวอย่างของประชากรเหมือนอย่างที่ว่าหน้าครอบครัวคริสเตียนพึงทำสำหรับ
ครอบครัว จงคิดว่าราษฎรคือลูกหลานของเจ้า จงทำให้เขามีความสุข ถ้าหากเจ้าต้องการ
ความสุข จงเปลื้องภาระการเสียภาษีที่จำเป็นต้องเก็บเพราะสงครามที่ทำมาเป็นระยะเวลา
นานทันทีที่เจ้าจะทำได้ เพราะภาษีเหล่านี้ได้มาจากความจงรักภักดีอย่างแรงกล้าของพวกนี้ที่
ยอมเสียโดยไม่ปรึกษาบ่น พยายามรักษาสันติภาพให้นานที่สุด เพราะไม่มีสิ่งอื่นใดนอกจาก
สันติภาพที่จะทำให้อาณาจักรของเจ้านั้นฟื้นฟูสภาพเดิมได้ จงตีราคาสันติภาพไว้ให้สูงก่อนที่จะ
เสี่ยงทำสงคราม และหลานรักจงจำไว้ว่า ชัยชนะไม่ว่าจะยิ่งใหญ่เพียงใด เป็นของแพง
เกินไปถ้าต้องซื้อมาด้วยเลือดเนื้อของประชากรราษฎร ฉะนั้นจงอย่าให้เกิดการนองเลือดขึ้นอีก
ถ้าทำได้ นอกจากว่าจะทำเพื่อความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า การประพฤติปฏิบัติแบบนี้จะทำให้
พระเจ้าทรงเมตตาเจ้าตลอดรัชสมัย จงรับพรจากเราและขอส่งความรักมาให้เจ้าเป็นครั้งสุดท้าย” (Bertrand)

สมัยผู้สำเร็จราชการ

๑

ศตวรรษของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

สัญญาอุเทรคท์ และการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นับเป็นการสิ้นสุดของสมัยหนึ่งซึ่งได้วางรากฐานของสังคมสมัยนั้นไว้ ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ แสดงให้เห็นตั้งแต่ต้นว่าจะมีลักษณะที่แตกต่างจากสมัยก่อน และจะพัฒนาไปตามแนวใหม่ๆ ดังนั้นเวลานี้จึงเป็นโอกาสที่เราควรจะสรุปผลของระยะเวลา ๒๐๐ ปี ของประวัติศาสตร์ยุคใหม่ที่ได้กล่าวมาแล้ว และเราจะทำได้ดีด้วยการพิจารณาถึงสภาพของประเทศต่างๆ ในยุโรปในปี ค.ศ. ๑๗๑๕ อย่างที่ได้ทำในปาฐกถาแรก

เริ่มด้วยประเทศฝรั่งเศส นโยบายของกษัตริย์ที่ทรงวางไว้อย่างเด่นชัดและทรงปฏิบัติต่อเนื่องกันมาได้ ทำให้ฝรั่งเศสซึ่งเพิ่งรวมกันได้ใหม่ ๆ กลายเป็นผู้นำของยุโรป แต่ระบบทรรราชที่เต็มไปด้วยความพ้อฝันของพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ ที่กล้าหาญและเสียสละของพระเจ้าเฮนรีที่ ๔ และทรรราชที่ยุติธรรมของสังฆราชริเชอลิเออ ถูกบังคับด้วยระบบทรรราชที่เข้มงวดกวดขัน และขาดจินตนาการของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทุกสิ่งทุกอย่างถูกสลัดทิ้งเพื่อสิ่งซึ่งเข้าใจผิดว่าเป็นความยิ่งใหญ่ของชาติ มาซาแรงได้ทำให้ฝรั่งเศสมีชัยชนะ ไม่มีศึกสงคราม และเป็นผู้นำของยุโรปโดยเด็ดขาด โคลแบร์ท์ทำให้ฝรั่งเศสเป็นชาติที่มีอำนาจทางด้านการพาณิชย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก กองทัพบกของหลุยส์และกองทัพเรือของโคลแบร์ท์เป็นแบบอย่างของยุโรป บ้อมปรการของโฌบังทำให้ชายแดนของฝรั่งเศสมั่นคงแข็งแรง พระเจ้าหลุยส์ทรงเป็นกษัตริย์ที่เหมาะสมที่สุดที่จะเชื่อมความยิ่งใหญ่ที่แท้จริงเหล่านี้เข้าด้วยกัน และเพิ่มส่วนอื่นที่ยังขาดอยู่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ แต่พระองค์กลับทรงสละความมั่นคงของประเทศเพื่อความยิ่งใหญ่ของราชวงศ์ การพาณิชย์ อำนาจทางทะเล และอาณานิคมในโพ้นทะเลถูกสลัดทิ้ง เพื่อแลกกับดินแดนในยุโรปรอบๆ ฝรั่งเศสซึ่งมิใช่เป็นของยั่งยืน ทั้งการใช้จ่ายส่วนพระองค์และรายจ่ายของรัฐบาลฟุ่มเฟือยเกินไป พระองค์ไม่ยอมให้ความจำเป็นใดๆ ของประเทศมายับยั้งการสร้างระบบส่งน้ำที่มาร์ลี (Marly) หรือการก่อสร้างพระราชวังแวร์ซายส์ได้ ในขณะที่ฝรั่งเศสทำศึกอยู่ระหว่างปี ค.ศ. ๑๖๗๒-ค.ศ. ๑๖๗๕ ซึ่งเป็นเวลาที่รายจ่ายเกินรายได้ของประเทศถึงปีละ ๔ ล้านปอนด์อยู่แล้ว พระเจ้าหลุยส์ยังคงทรงมีหนังสือถึงโคลแบร์ท์เร่งรัดการก่อสร้างพระราชวังที่แซงต์ เจอร์แมง (St. Germain) ทรงบัญชาให้ปลุกต้นไม้สร้างกรงนก และนำฟูสำหรับเลี้ยงสัตว์ของมาตาม เดอ มงเตสปัง (Mme. de Montespan)

พระสนมคนโปรดในขณะนั้น พูตไปแล้วสังคมทุกชั้นถูกบีบเพื่อปรนเปรอความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าหลุยส์ พวกเขา ขุนนางกลายเป็นพวกประจบสอพลออยู่ในราชสำนัก พวกพระกลายเป็นผู้โฆษณาเกี่ยวกับหลักทฤษฎี ประชาชนคือผู้เสียภาษี พระองค์ทรงได้ผลประโยชน์มากมายจากการที่ทรงทำให้ประชาชนเคารพเลื่อมใส แต่พระองค์หาได้ทรงเห็นประโยชน์ที่จะเกิดหากพระองค์ทรงทำให้ประชาชนรักใคร่ไม่ ทั้ง ๆ ที่ถูกบีบบังคับ ประเทศฝรั่งเศสยังยิ่งใหญ่ได้ถึงเพียงนี้ พระองค์น่าจะทรงเห็นว่าประเทศฝรั่งเศสที่มีอิสระเสรีจะคงยิ่งใหญ่กว่าที่เป็นอยู่หลายเท่านี้

ความเข้าใจที่ผิดเกี่ยวกับว่า อะไรคือความยิ่งใหญ่ที่แท้จริงนี้มีอยู่โดยทั่วไป แม้ในผลงานของพระเจ้าหลุยส์ ส่วนที่เรียกได้ว่าพระองค์ได้ทรงแสดงความคิดริเริ่มของพระองค์เองมากที่สุดและประสบผลสำเร็จมากที่สุด คือการที่พระองค์ทรงอุปถัมภ์พวกนักเขียนและศิลปิน ในหนังสือเรื่อง “ยุคของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔” (Age of Louis XIV) ของวอลแตร์ มีข้อความตอนหนึ่งซึ่งขึ้นชื่อมาก “วีรบุรุษและนักการเมืองเกิดขึ้นได้ทุกยุคทุกสมัย ทุกประเทศได้เคยผ่านการปฏิวัติมาด้วยกันทั้งนั้น และประวัติศาสตร์ทั้งหลายก็มีเรื่องคล้าย ๆ กัน สำหรับผู้ที่อ่านประวัติศาสตร์เพียงเพื่อต้องการจะประดับความจำด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ แต่ผู้ที่มีความคิด และผู้ซึ่งมีรสนิยมดี จะสนใจแต่เพียง ๔ ยุคในประวัติศาสตร์ของโลก ยุคที่รุ่งเรืองทั้งสิ้นก็คือ ยุคที่ศิลปะทุกชนิดได้เจริญจนไม่มีที่ติ เป็นสมัยทองที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติ และเป็นสมัยที่ควรเป็นตัวอย่างแก่อนุชนรุ่นหลัง ยุคแรกของสี่ยุคที่กล่าวและเป็นยุคที่มีความรุ่งเรืองที่แท้จริงก็คือ ยุคของพระเจ้าฟิลิปและอเล็กซานเดอร์ หรือของเพริคลีส (Pericles) เดมอสเธนิส (Demosthenes) อาริสโตเติล (Aristotle) เพลโต (Plato) อะเพลลิส (Apelles) ฟิดิอาส (Phidias) และพราซิเทลิส (Praxiteles) ยุคที่สองก็คือ ยุคของซีซาร์และออคัสตัส ซึ่งประกอบด้วยบุคคลเด่น ๆ เช่น ลูครีทียุส (Lucretius) ซีเซโร (Cicero) เวอร์จิล (Virgil) ฮอเรนซ (Horace) โอวิด (Ovid) วาโรและ วิทรูวียุส (Vitruvius) ยุคที่สามคือยุคที่ต่อจากการโจมตีกรุงคอนสแตนติโนเปิลโดยสุลต่านมะหะเหมดที่ ๒.... พวกเมดิซีทำให้ฟลอเรนซ์เป็นศูนย์กลางของศิลปะกรีกทั้งหลายที่ถูกพวกเตอร์กทำลาย วิทยาศาสตร์ต่าง ๆ กลับคืนชีวิตขึ้นมาใหม่ ทุกสิ่งทุกอย่างโน้มเอียงไปสู่ความดีอย่างไม่มีที่ติ ไมเคิลแอนเจโล (Michael Angelo) ราฟาเอล (Raphael) ทิเชียน (Titian) ทัสโซ (Tasso) รุ่งเรืองขึ้นในสมัยนี้ สถาปัตยกรรมที่สวยงามเกิดขึ้นมาอีก ศิลปะแบบกอธิค (Gothic) ที่น่าเกลียดสิ้นสุดลงในส่วนต่าง ๆ ของอิตาลี และศิลปะที่สวยงามและมีรสนิยมดีกว่ามาแทนที่ ยุคสุดท้ายคือยุคที่เรียกว่าสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งรู้สึกว่าจะเป็นสมัยที่ใกล้ความดีอย่างสมบูรณ์มากที่สุดใน ๔ สมัย ปรัชญาที่แท้จริงเพิ่งจะถูกค้นพบในสมัยนี้เอง และเกือบจะกล่าวได้ว่าตั้งแต่ปลายสมัยของริชอลิเออและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นี้เองที่การปฏิวัติโดยทั่วไปเกิดขึ้น ไม่แต่เฉพาะแต่ในการปกครอง แต่ในศิลปะ ความคิดและมารยาท และอิทธิพลนี้หาได้มีอยู่แต่เฉพาะในฝรั่งเศส

ไม่ แต่ได้แพร่เข้าไปในอังกฤษและกระตุ้นให้เกิดความต้องการแข่งขัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาติเจ้าความคิด และมีเหตุผลอย่างอังกฤษกำลังต้องการอยู่ในเวลานั้น รสนิยมแบบฝรั่งเศสแพร่เข้าไปในเยอรมัน ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ เข้าไปในรัสเซีย และยังสามารทำให้โอกาสที่ซบเซากลับคืนชีวิตขึ้นมาได้ ยุโรปโดยทั่ว ๆ ไปเป็นหนี้ฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในถ้อยคำของสังคัม” ในที่นี้ มารยาท (Politesse) เป็นคำที่สำคัญที่สุด แม้แต่วอลแตร์ก็ไม่กล้าที่จะนำชื่อของผู้ที่ได้ชื่อว่ามีบุรุษในสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาเอ่ยเปรียบเทียบกับมหาบุรุษของอะเธนส์และโรม เพราะวอลแตร์เองทราบดีว่า ฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์หาได้มีอิสระแบบสมัยกรีก หรือมีขอบเขตของกฎหมายเช่นสมัยโรมันไม่ ศิลปินและนักประพันธ์ของฝรั่งเศสอยู่ใต้ระบอบทรราช และความยิ่งใหญ่ของท่านเหล่านั้นขึ้นอยู่กับรสนิยมขององค์ทรราชเอง กระนั้นก็ดี พระเจ้าหลุยส์ทรงประสบผลสำเร็จในข้อที่ทำให้ฝรั่งเศสเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมในยุโรปเช่นเดียวกับที่ริเชอลิเออได้ทำให้ฝรั่งเศสเป็นศูนย์กลางของระบบการทูตฝรั่งเศสเป็นผู้แพร่อิทธิพลของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ซึ่งเรียนมาจากอิตาลีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ให้กับชาติใหม่ ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ สถาปัตยกรรมซึ่งวอลแตร์เรียกว่ากอธิคที่ป่าเถื่อน (Gothic barbarity) เป็นของพันสมัยไปประมาณ ๑๕๐ ปี และเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยของอีราสมุสที่พวกที่มีการศึกษาในทุกประเทศ มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียว เพราะมีภาษาและวรรณคดีร่วมกัน ในสมัยอีราสมุส ภาษาและวรรณคดีของผู้ที่มีการศึกษาคือละติน แต่ในยุคของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่ดึงดูดพวกปัญญาชนเข้าไว้ด้วยกัน วอลแตร์เองเปรียบได้กับอีราสมุสของสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาใหม่นี้ ซึ่งมีได้เจริญถึงขั้นสูงสุดจนกระทั่ง ๕๐ ปี หลังจากพระเจ้าหลุยส์สิ้นพระชนม์แล้ว แต่พระเจ้าหลุยส์ทรงเป็นผู้ริเริ่มและทรงทำให้ความเจริญทางด้านนี้เป็นไปได้ ทางด้านการเมืองพระองค์ทรงวางประเพณีของการปกครองแบบอำนาจเด็ดขาดที่รัดกุมไว้ ทางสังคัม พระองค์ทรงก่อให้เกิดความไม่เข้าใจ และความเกลียดชังระหว่างชนชั้น ผลงานของพระองค์ทางพาณิชย์และการเงิน คือการล้มละลาย และทางศาสนาคือการประหัตประหารและความเสื่อมศรัทธาพระเจ้าฟีลิปที่ ๒ ของสเปนทรงสละความเป็นปึกแผ่นของสเปน เพื่อความเชื่อทางศาสนาตั้งเดิม พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงสละความเป็นปึกแผ่นของประเทศฝรั่งเศสเพื่อมารยาทอันดีงาม (Politeness)

๒

ยุโรปปี ๑๗๑๕

สเปนเป็นผู้เสียผลประโยชน์มากที่สุดในสัญญาอนุเทศน์ เนเธอร์แลนด์ของสเปนตกเป็นของออสเตรีย มิลาน ซาร์ดิเนีย และเนเป็ลส์ตกเป็นของจักรพรรดิแห่งอาณาจักรโรมัน

อันศักดิ์สิทธิ์ ชาวอวยได้ซิวชีไป ยิบรอลต์และมินอร์ก้าตกเป็นของอังกฤษ สเปนมิได้เป็นจักรวรรดิอีกต่อไป แต่เป็นเพียงดินแดนที่ล่าหลัง และเป็นเพียงมณฑลหนึ่งของฝรั่งเศส

อิตาลีตกเป็นของออสเตรียในนาม ชาวอิตาลีเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความสนใจในเรื่องว่าตนจะขึ้นอยู่กับใคร ถูกโยกย้ายจากใต้รัฐบาลเดิมไปอยู่ใต้รัฐบาลใหม่ แต่ความเป็นจริงแล้วไม่มีสิ่งใดเปลี่ยนแปลงมากนักนอกจากสืบทอดที่ อิตาลียังคงแบ่งออกเป็นนครๆ มิได้รวมกันเข้าเป็นประเทศหรือแม้แต่เป็นแคว้นแคว้นด้วยซ้ำ ยังไม่มีประเทศอิตาลี ไม่มีความรู้สึกเป็นชาติ หรือความรักชาติใดๆ ทั้งสิ้น สัญญาอันเดียวที่เข้าไปสู่การรวมชาติของอิตาลี คือ การขยายตัวของชาวอวย-ปีเอตมอင့် (Savoy—Piedmont) การรวมกันเข้าเป็นปีกแผ่นของดินแดนที่กลายเป็นประเทศซาร์ดิเนียนี้ แสดงให้เห็นว่าในคาบสมุทรอิตาลีมีรัฐนี้เพียงรัฐเดียว ที่จะสามารถรวมรัฐและแคว้นต่างๆ เข้าด้วยกันได้ ปีเอตมอင့်เป็นที่กำเนิดของพระเจ้าวิกเตอร์เอมานูแอล ซึ่งขึ้นเป็นกษัตริย์องค์แรกของประเทศอิตาลีในเวลา ๑๕๐ ปีข้างหน้า และซาร์ดิเนียเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของกาบริลตีผู้ปลดปล่อยอิตาลีให้พ้นจากแอกของผู้ปกครองที่เป็นชาวต่างชาติ

ออสเตรียได้รับผลตอบแทนในการสูญเสียราชบัลลังก์สเปนอย่างเต็มที่ แต่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๖ แห่งออสเตรียกลับไม่ตระหนักถึงโอกาสอันดีงามนี้ ซ้ำยังทรงมองไม่เห็นด้วยว่าใครคือศัตรูที่แท้จริงของพระองค์ ดังนั้น เมื่อปรัสเซียเริ่มเข้มแข็งขึ้นมา จึงปรากฏว่าออสเตรียไม่ได้เตรียมตัวไว้รับสถานการณ์ และไม่สามารถป้องกันดินแดนต่างๆ ซึ่งมีค่าไว้ได้

อังกฤษเป็นตัวยึดตัวตีในการทำสัญญาอุเทรคท์และสัญญานี้ไปลงนามกันในฮอลแลนด์ ผู้ชนะที่แท้จริงของปี ค.ศ. ๑๗๑๕ คือประเทศที่เป็นมหาอำนาจทางทะเล สิ่งที่ได้ชัดเจนที่สุดจากสงครามของพระเจ้าหลุยส์บนผืนแผ่นดินของยุโรปก็คือ ความสำคัญของอำนาจทางทะเล คำทำนายของริเชอลิเออกลายเป็นความจริงขึ้นมา ทะเลเป็นเสมือนประตูติดต่อกับทุกประเทศในโลก และประเทศที่เป็นเจ้าทะเลก็จะกลายเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือแผ่นดินไปด้วยโดยปริยาย การที่อิทธิพลของฝรั่งเศสถูกกำจัดไปจากแอนทเวิร์ป ดันเคอรัคถูกทำลาย การที่อังกฤษสามารถผูกมิตรกับโปรตุเกส ยึดครองยิบรอลต์ และพอร์ต โมฮอง (Port Mohon) ทำให้เส้นทางคมนาคมของอังกฤษจากทะเลเหนือถึงทะเลเมดิเตอร์เรเนียนปลอดภัย กองทัพเรืออังกฤษสามารถปิดล้อมฝั่งทะเลของสเปน และฝรั่งเศสได้ในขณะที่พ่อค้าอังกฤษกำลังขยายการค้าทางอเมริกาใต้ หรือมิฉะนั้นก็ขนหาสนิโกรจากแอฟริกาไปยังหมู่เกาะอินเดียตะวันตก ซึ่งเป็นการค้าที่มีผลกำไรงามแม้จะผิดมนุษยธรรม ลอนดอน บริสตอล และลิเวอร์พูลเป็นเมืองท่าชั้นนำตลอดคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ สิ่งนี้คือผลที่เนื่องมาจากนโยบายต่างประเทศของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ การที่ฝรั่งเศสมัวใฝ่ใจอยู่กับการสงครามในยุโรป เปิดโอกาสให้สเปนและโปรตุเกสสร้างอาณานิคมของตนขึ้น ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ นโยบายต่างประเทศของฝรั่งเศสเปิดโอกาสให้อังกฤษ และฮอลแลนด์กอบโกยความร่ำรวย ซึ่งสเปน

และโปรตุเกสไม่สามารถทำได้อีกต่อไป และทำให้อังกฤษมาตั้งอาณานิคมใหม่ได้ในอินเดีย และอเมริกาเหนือ

การที่สัญญาอูเทรคท์สนับสนุนให้ออสเตรียมีกำลังขึ้นและให้แยกจากสเปนโดยเด็ดขาด การที่ทิ้งชาวอยเป็นรัฐกันชนทางใต้ และสร้างบ่อมปรากการขึ้นทางเหนือเพื่อป้องกันฮอลแลนด์ จากฝรั่งเศส ก็เป็นเพราะยุโรปต้องการทำลายสิ่งซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของสงครามในยุโรปมาเป็นเวลา ๒๐๐ ปี กล่าวคือ กำจัดการแก่งแย่งชิงดีระหว่างตระกูลบูร์บอง และแฮบสเบิร์ก พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เองทรงส่งราชทูตประจำออสเตรียในปี ค.ศ. ๑๖๑๔ ให้เปลี่ยนนโยบายเป็นศัตรูกับแฮบสเบิร์ก ซึ่งถือเป็นประเพณีของฝรั่งเศสมาช้านาน การเปลี่ยนแปลงนี้ถือเป็นก้าวแรกที่มุ่งไปสู่การปฏิวัติทางการทูต (Diplomatic Revolution) ในปี ค.ศ. ๑๗๕๖ แต่ตราบโคที่เรายังไม่สามารถทำให้คนเป็นคนดีได้โดยใช้การบังคับ ตราบนั้นเราก็คงไม่สามารถจะทำให้ประชากรของประเทศเป็นมิตรกันได้โดยสัญญาทางการทูต ในฝรั่งเศสความรู้สึกเป็นอริกับออสเตรียยังคงรุนแรงอยู่ในความรู้สึกของคน และในการเมืองก็ยังมีพรรคการเมืองที่มีหลักว่าต้องเป็นอริกับออสเตรียอยู่ และความรู้สึกอันนี้เองจะดึงเอาฝรั่งเศสเข้าสู่สงครามครั้งใหญ่ซึ่งจะเป็นผลเสียต่อประเทศมากกว่าครั้งก่อน

ความสำคัญของสัญญาอูเทรคท์อีกข้อหนึ่งคือ เป็นครั้งแรกที่นานาชาติยอมรับหลักการที่ว่า ประชาชนมีสิทธิเลือกผู้ปกครองด้วยตัวเอง (self-determination) บางท่านอาจแย้งว่าสัญญาเวสต์เฟเลียประกันเอกราชของสวิส และสหพันธ์สาธารณรัฐของฮอลแลนด์ (The United Provinces) ยอมรับว่าประชาชนมีสิทธิที่จะประกาศไม่ยอมรับอำนาจของประมุขต่างชาติ ซึ่งแตกต่างกับการที่ประชาชนทั้งชาติอ้างสิทธิที่จะปลดกษัตริย์ที่ถูกต้องของตนออกจากตำแหน่ง และเลือกบุคคลอื่นซึ่งอยู่นอกสายการสืบสันตติวงศ์ขึ้นแทน สิ่งนี้คือสิ่งที่อังกฤษทำในปี ค.ศ. ๑๖๘๘ และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ไม่ทรงยอมรับ และยังทรงคงถือว่าไอริชของพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ (The Old Pretender) เป็นพระเจ้าเจมส์ที่ ๓ ของอังกฤษ สัญญาอูเทรคท์บังคับให้พระองค์ต้องทรงเลิกสนับสนุนราชวงศ์สจิวต์ และยอมรับราชวงศ์แฮนโนเวอร์เป็นกษัตริย์อังกฤษที่ถูกต้อง พระองค์ยังทรงต้องประกาศยกเลิกสิทธิของพระเจ้าฟิลิปที่ ๕ แห่งบัลลังก์ฝรั่งเศส เพราะเหตุผลที่ว่าสิทธิของราชวงศ์ไม่มีความหมายถ้าขัดกับความจำเป็นของประเทศ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการที่องค์ต้องทรงกระทำทั้งสองสิ่งนี้ เป็นการกระทบกระเทือนพระทัยมากกว่าข้ออื่นในสัญญา พระองค์ทรงทนการสูญเสียดินแดนได้มากกว่าที่จะต้องสูญเสียพระเกียรติ สิทธิในการเลือกผู้ปกครองของประชาชนเตือนให้พระองค์ระลึกถึงกบฏพรองด์ ซึ่งพระองค์ทรงพยายามล้มมาตลอดเวลา ๕๐ ปี พระองค์ทรงมีความรู้สึกหวาดหวั่นว่า การยอมรับหลักการนี้จะนำไปสู่การปฏิวัติซึ่งพระองค์ก็มีส่วนถูก สัญญาอูเทรคท์ทำให้การปฏิวัติอังกฤษปี ค.ศ. ๑๖๘๘ เป็นสิ่งที่ถูกต้องยอมรับกันโดยทั่วไป นับเป็นก้าวหนึ่งที่จะนำไปสู่หลักการสันนิบาตชาติและสัญญาแวร์ซายส์

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘

ปี ค.ศ. ๑๗๑๕ เป็นทั้งปีที่สิ้นสุดยุคเก่าและเริ่มต้นยุคใหม่ คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ มีลักษณะเป็นของตัวเอง บางทีอาจเป็นลักษณะซึ่งเห็นได้เด่นชัดมากกว่ายุคอื่นใดของสมัยใหม่

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นสมัยสุดท้ายของการปกครองระบบเก่า (Old régime) กษัตริย์ระบบเก่าของฝรั่งเศสและสเปน ยังคงทรงปกครองประเทศโดยระบบการปกครองแบบใช้อำนาจเด็ดขาด แต่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ อำนาจเด็ดขาดนั้นไม่มีอยู่แล้วในความเป็นจริงและการปกครองของฝรั่งเศส และสเปน ได้เสื่อมลงกลายเป็นระบบอนาธิปไตย กษัตริย์แบบใหม่ หรือ “กษัตริย์ผู้ทรงภูมิธรรม” (Enlightened despots) ซึ่งปกครองประเทศต่างๆ ในยุโรปอยู่ในครึ่งหลังของศตวรรษนี้ เปรียบเสมือนขบวนการต่อต้านการปฏิรูปทางการเมือง ซึ่งทำให้การปกครองระบบกษัตริย์คงอยู่ต่อมาได้อีก ๑๐๐ ปี แม้ว่าจะอยู่อย่างไม่สู้จะมั่นคงนัก พวกเจ้าขุนนางยังหลงคิดว่าฐานะของตนเหมือนเดิม เพราะตนยังมีอภิสิทธิ์ต่างๆ อยู่เช่นสมัยก่อน องค์การศาสนายังดำรงอยู่ด้วยดี สภาพของสามัญชนไม่ได้อยู่ในขั้นดี และพวกสามัญชนไม่ได้รับอภิสิทธิ์อะไรเลย แม้กระนั้น พวกนี้ก็ทนทุกอย่างอย่างเรียบร้อยไม่ปริปาก ซึ่งความเจียมนี้ชวนให้หวาระแวง สภาพของสังคมในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เปรียบได้กับหมู่บ้านที่เจียมเหนงที่เราอาจได้พบเสมอตามหุบเขาเปลี่ยวๆ ถึงแม้จะมีควันขึ้นจากปล่องไฟ ในอากาศอบอวลไปด้วยกลิ่นดอกไม้ แต่ไม่มีการเคลื่อนไหวหรือเสียงใดที่จะแสดงให้เราเห็นว่ามีคนประเภทใดบ้างอยู่ในที่นั้น และมีพลังอะไรแอบแฝงอยู่บ้าง

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ได้ผลิตอะไรออกมาบ้าง บาร์โธโล (Bartholo) ตัวละครเอกตัวหนึ่งในละครเสียดสีสังคมเรื่อง “ช่างตัดผมแห่งเมืองเซวิลล์” (Barber of Seville) ของโบมาร์เชต์ (Beaumarchais) กล่าวถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ว่า “เป็นยุคป่าเถื่อน เป็นยุคที่ผลิตเสรีภาพทางด้านความคิดเห็น ความรู้เกี่ยวกับแม่เหล็กและไฟฟ้า ชนดิธรรม วัคซีน คิวินิน บรรณานุกรม ละครพูด ๒-๓ เรื่อง หรืออีกนัยหนึ่งผลิตความโง่เง่าทุกประการ” ที่จริงคำกล่าวนี้ไม่ใช่เป็นการล้อเลียนเสียดสีธรรมดา แต่มีความหมายลึกซึ้งแฝงอยู่ด้วย คือในขณะที่สังคมของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นสังคมที่เต็มไปด้วยเครื่องพันธนาการ ความคิดความอ่านกลับเริ่มเป็นไปในทางเสรี การปกครองวุ่นวายสับสน แต่ก็กลับก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ขึ้น ความคิดที่จะสร้างสังคมให้ดีขึ้นแพร่จากพวกนักปรัชญาไปยังกษัตริย์ และจากนักการเมืองไปยังประชาชน ฉะนั้น อะไรเล่าคือสิ่งที่ศตวรรษนี้สร้างขึ้นมา คาร์ไลล์ (Carlyle) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษผู้หนึ่งเขียนไว้ว่า “ในความเห็นของข้าพเจ้า ศตวรรษที่ ๑๘ มิได้มีสิ่งที่ยิ่งใหญ่เกิดขึ้น นอกจากการทำลายตัวเองครั้งยิ่งใหญ่ ซึ่งเราเรียกว่าการปฏิวัติฝรั่งเศส การปฏิวัติฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่เกิดขึ้นเพื่อปิดฉากยุคซึ่งไม่ได้มีสิ่งอื่นที่มีค่าเกิดขึ้นเลย”

(คาร์โลลเขียนข้อความนี้ก่อนที่จะได้แต่งตั้งชีวิตประวัติของพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช) คำวิจารณ์ของคาร์โลลรุนแรงเกินไป คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ไม่ใช่ยุคที่ปราศจากความรุ่งเรืองหรือการกระทำที่มีค่า การทำลายตัวเองของสังคมในยุคนี้ก็เหมือนกับการฆ่าตัวตายของบุคคล คือเป็นทั้งอาชญากรรม แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการปลดปล่อยด้วย การปฏิวัติฝรั่งเศสนั้นมีอาจแยกออกได้เป็นเหตุการณ์หนึ่งต่างหาก แต่เป็นผลที่เกิดจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่สืบเนื่องกันมาตลอดศตวรรษ การปฏิวัติส่วนมากเป็นการเปลี่ยนแปลงนำเอาระบบเก่ามาก่อตั้งขึ้นในรูปใหม่มากกว่าเป็นการทำลายของเก่าให้หมดสิ้นไป การปฏิวัติต่างๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕—๑๖ เช่น การฟื้นฟูศิลปวิทยาและการปฏิรูปศาสนา มิได้ทำลายระบบพระราชของศาสนาและรัฐลง แต่ได้เปลี่ยนให้เป็นระบบกษัตริย์ที่ทรงอำนาจเด็ดขาด และการกดขี่ประหัตประหารกันในนามของศาสนาชั้นแทนที่ ในทางการเมือง การปกครองทำให้เกิดมีกษัตริย์ขึ้นมากมายแทนที่จะมีแต่เพียงจักรพรรดิพระองค์เดียว ทางศาสนาแทนที่จะมีสันตะปาปาซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดพระองค์เดียว กลับเกิดศาสนาประจำชาติต่างๆ ขึ้น และการแข่งขันระหว่างอำนาจใหม่ๆ ทั้งหลายนี้มาถึงจุดที่รุนแรงมากในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ การปฏิวัติของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เริ่มต้นมาก่อนปี ค.ศ. ๑๗๘๙ แล้ว และยังคงสืบเนื่องต่อมาจน ค.ศ. ๑๘๔๘ และ ค.ศ. ๑๘๑๗ และจนกระทั่งปัจจุบันเราก็คงยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของการปฏิวัติครั้งใหญ่นี้อยู่ การปฏิวัตินี้ได้เปลี่ยนแปลงพรมแดน และธรรมเนียมการปกครองทุกประเทศในยุโรป แต่ลักษณะประจำชาติและความต้องการที่แท้จริงของแต่ละประเทศ มิได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่เป็นอยู่ก่อนสมัยปฏิวัติ

๔

ดยุกแห่งออร์ลีนส์

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และสมัยผู้สำเร็จราชการในฝรั่งเศสเริ่มต้นพร้อม ๆ กัน คือเมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ สิ้นพระชนม์ ก่อนสิ้นพระชนม์พระองค์ทรงมีสุนทรพจน์ว่าลาข้าราชสำนักทรงสั่งเสวยรัชทายาทซึ่งมีพระชนมพรรษาเพียง ๕ พรรษา และโปรดให้ดยุกแห่งออร์ลีนส์เข้าเฝ้า และรับสั่งว่า “หลานรัก สิ่งที่เราเห็นเวลานี้ก็คือ กษัตริย์องค์หนึ่งซึ่งอยู่ในหลุม และอีกองค์หนึ่งยังอยู่ในเปล เราหวังว่าเจ้าจะช่วยดูแลเจ้าชายองค์เล็กนี้ซึ่งเป็นทั้งหลานและกษัตริย์ของเจ้าให้ดี เราขอฝากเขาไว้กับเจ้าเพื่อเราจะได้ตายตาหลับ จงปกครองประเทศให้ดีในขณะที่กษัตริย์พระองค์นี้ทรงพระเยาว์ ถ้าเขาตายเจ้าก็จะได้แทนที่ ถ้าหากเขามีชีวิตอยู่จงพยายามทำให้เขาเป็นกษัตริย์ที่ปฏิบัติตนถูกต้องตามหลักของศาสนาคริสต์ จงทำให้เขารักประชาชนและให้ประชาชนรักเขา”

เจ้าชายออร์ลีนส์ได้เป็นผู้สำเร็จราชการ แต่เมื่อพินัยกรรมของพระเจ้าหลุยส์ถูกเปิดเผย กลับปรากฏว่า ตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนจะมีได้ให้อำนาจอะไรแก่ออร์ลีนส์เลย ทรง

มีแต่เพียงเสียงซัดในการประชุมคณะผู้สำเร็จราชการ พระองค์ก็ได้รับทั้งตำแหน่งพระอภิบาล หรือพระอาจารย์ หรือผู้บัญชาการกองทหารรักษาพระองค์ ออร์ลีนส์จะจัดการกับสถานการณ์อย่างไร วิธีการของท่านผู้นี้ก็เป็นที่ไปตามที่พระเจ้าหลุยส์เองทรงได้คาดไว้ พระองค์เคยรับสั่งว่า “เราทำพันธกรรมไว้แล้ว แต่มันอาจถูกเปลี่ยนแปลงเช่นพันธกรรมของพระราชบิดาของเรา กษัตริย์อย่างพวกเรานี้ทำอะไรก็ได้ขณะที่มีชีวิตอยู่ แต่เมื่อตายไปแล้วเรามีอำนาจน้อยกว่าสามัญชนเสียอีก” (Duclos) พวกที่มีความคิดค่อนข้างไปทางเสรีนิยมซึ่งเป็นฝ่ายออร์ลีนส์ และพวกที่สนับสนุนกษัตริย์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย และคัดค้านสิทธิของเมน (Maine) และตูลูส (Toulouse) ซึ่งเป็นโอรสนอกกฎหมายของพระเจ้าหลุยส์พร้อมใจกันเปลี่ยนแปลงพันธกรรม และพวกปาเลมอนต์แห่งปารีสก็ยินยอมให้ความร่วมมือ เพราะการที่ตนได้ประกาศยกเลิกพันธกรรมเป็นการเพิ่มอำนาจของตนขึ้นอีก เพราะตนได้เคยทำเช่นนั้นมากับพันธกรรมของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ ครั้งหนึ่งแล้ว ดังนั้นดยุกแห่งออร์ลีนส์จึงได้เป็นผู้สำเร็จราชการที่แท้จริงและมีอำนาจเต็มที่ ประชาชนก็มีได้คัดค้าน ในขณะที่พวกนักกฎหมายจัดการเปลี่ยนแปลงพระราชประสงค์ของพระเจ้าหลุยส์ พวกกฎหมายลาก็แห่แหนพระบรมศพไปสู่ที่ฝังท่ามกลางประชาชนที่ร้องรำทำเพลง ตีมโหรีและเล่นกันรื่นเริง บางคนถึงกับตะโกนคำว่าเมื่อพระบรมศพผ่านไป

ออร์ลีนส์ เป็นผู้สำเร็จอยู่จนสิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. ๑๗๒๓ และนับว่าเป็นผู้มีความสามารถคนหนึ่ง ถึงแม้ความชั่วในชีวิตส่วนตัวจะเป็นที่เลื่องลือมากกว่าความสามารถทางด้านการเมืองก็ตาม พระมารดาของพระองค์เป็นเจ้าหญิงเยอรมันจากแคว้นพาลาติเนท ทรงเกลียดทุกสิ่งทุกอย่างในราชสำนักฝรั่งเศสนอกจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในบันทึกตอนหนึ่ง พระนางทรงเขียนไว้ว่า “ลูกชายเรามีการศึกษาดีพอที่น่าจะไม่ทำให้เบียดชีวิต เขามีความรู้ทางดนตรีและแต่งเพลงได้ไม่เลวนัก วาดรูปได้สวยงาม เข้าใจหลายภาษา และชอบอ่านหนังสือ มีความรู้ทางค่านิยมไม่น้อย และสามารถเข้าใจเรื่องยาก ๆ ทั้งหลายได้ดี แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ความรู้เหล่านี้ ก็ยังไม่ช่วยให้เขาหายเขื่อในทุกสิ่งทุกอย่าง” ความเขื่อนายเป็นรากเง้าแห่งความชั่วที่สำคัญของเจ้านาย ในสังคมที่คนทำและพูดทุกอย่างได้ตามใจชอบ ออร์ลีนส์เลื่องลือทางค่านิยมเป็นอยู่ที่ชั่วร้ายเท่า ๆ กับที่มีชื่อทางความคิดที่เสรี เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์คนแต่งกลอนร้องซึ่งมีใจความว่า “เข่าก้นว่าออร์ลีนส์ผู้ประกาศว่าไม่เชื่อในพระเจ้า มีพระเจ้าของตนเองซึ่งประกอบด้วยองค์สาม คือ เงินทอง สตรี และไวน์” (Buvat)

ถึงกระนั้นก็ตาม ออร์ลีนส์เป็นผู้มีความสามารถ เป็นทหารที่ดี และนักปกครองที่ฉลาด พระองค์มีบางอย่างคล้ายคลึงกับบรรพบุรุษ คือ พระเจ้าเฮนรีที่ ๔ ทั้งทางหน้าตาและนิสัย (ตามความเห็นของวอลแตร์ซึ่งแซงต์ซิมองสนับสนุน) คือ มีความกล้าหาญ เมตตา สนุกสนานรื่นเริง อิศระ แต่พระองค์ขาดความเด็ดเดี่ยว คนมักกล่าวกันว่า เมื่อประสูติ ออร์ลีนส์

ได้รับพรทุกอย่างจากนางฟ้า แต่นางฟ้าคนสุดท้ายพูดว่า “เด็กนี้จะมีความสามารถในทุกๆ ทาง นอกจากความสามารถที่จะใช้ความสามารถของตนให้เป็นประโยชน์”

เมื่อเป็นดังนี้ การที่ออร์ลีนส์ตกอยู่ใต้อิทธิพลของคนเลวที่ฉลาด แบบสังฆราชคูบัวส์ (Dubois) ซึ่งเป็นทั้งอาจารย์และเสนาบดีของพระองค์ จึงเป็นสิ่งที่เป็นอันตรายมาก คูบัวส์ เป็นเพื่อนกับเฟเนอลอง (Fenelon) และเป็นผู้ที่มาตามแมงทองไว้ใจ แต่นอกเหนือไปจากบันทึกความจำซึ่งเป็นที่เชื่อกันว่าคูบัวส์ไม่ได้เป็นผู้เขียนเองแล้ว รู้สึกว่ายากที่จะไม่เชื่อสิ่งที่พวกนักเขียนสมัยนั้นกล่าวถึงคูบัวส์ เช่น เจ้าหญิงแห่งแคว้นพาลาติเนท ทรงเขียนไว้ว่า “คูบัวส์เป็นผู้มีความสามารถ พุดเก่ง แต่ไม่มีความจริงใจและเห็นแก่ตัวอย่างมาก เขามีลักษณะเหมือนสุนัขจิ้งจอก และความฉลาดแกมโกงของเขาแลเห็นได้ชัดในลูกตา” เขาใช้วิธีการทุกทางที่จะได้แต่งตั้งเป็นสังฆราช และเมื่อได้เป็นแล้วก็มี ความภาคภูมิใจในตำแหน่งนั้นมาก จนกระทั่งยอมที่จะตายโดยไม่ได้รับศีลครั้งสุดท้าย แทนที่จะยอมรับศีลสุดท้ายในพิธีที่ไม่สมเกียรติของตำแหน่งสังฆราช” (Buvat)

ลักษณะของสังคมฝรั่งเศสในสมัยผู้สำเร็จราชการคล้ายคลึงกับอังกฤษในสมัยที่ราษฎรได้อิทธิพลพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ ที่ร่อนเร่อยู่ในยุโรปเป็นเวลานานกลับไปครองราชสมบัติ (Restoration) เมื่อ ๕๐ ปีก่อน คือเป็นสังคมที่หละหลวมมากทางด้านศีลธรรม เพราะถูกกดตันไว้นานภายใต้ระบอบและกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดในสมัยก่อน แต่สภาพเช่นนี้เป็นอยู่เฉพาะในสังคมของชนชั้นสูงส่วนน้อย และมีผู้วาดภาพไว้เกินความจริงในวรรณคดี ส่วนชีวิตของคนสามัญธรรมดาทั้งในปารีสและชนบทยังคงดำเนินไปเช่นเคย

๕

การปกครองแบบคณะกรรมาธิการ

สิ่งซึ่งข้าพเจ้าใคร่บรรยายต่อไปก็คือ ลักษณะการปกครอง ฐานะทางการเงิน และนโยบายต่างประเทศสมัยผู้สำเร็จราชการ

ทางด้านการปกครองไม่มีเรื่องจะพูดมากมายนัก ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ พระองค์ทรงตั้งอำนาจของพวกเจ้า ขุนนางจากการปกครองโดยเด็ดขาด ทรงทำทุกอย่างด้วยพระองค์เองร่วมกับชนชั้นกลางซึ่งมีตำแหน่งเป็นเสนาบดีคลัง (Controller-General of Finance) และเสนาบดีอื่นๆ (Secretaries of State) อีก ๔ คน ชนชั้นกลางทั้ง ๕ คนนี้มีอำนาจมากในการปกครอง จนกระทั่งแซงต์ซิมองให้ฉายาว่าเป็น “กษัตริย์ห้าองค์ในฝรั่งเศส” และเพราะพวกนี้เป็นชนชั้นกลาง แซงต์ซิมองจึงเกลียดชังและไม่ชอบความคิดที่จะให้พวกนี้เข้ามามีอำนาจทางการปกครอง ในปลายรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในราชสำนักได้เริ่มเกิดมีพรรคที่ต่อต้านอำนาจของชนชั้นกลาง และต้องการสถาปนาอำนาจของพวกเจ้าในการปกครองเช่นแต่ก่อน

หัวหน้าแต่ในนามของพวกนั้นก็คือ องค์รัชทายาท ซึ่งเป็นพระนัดดาของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และแซงต์ซิมองเป็นคนที่สนับสนุนพรรคที่ต้องการปฏิรูปการปกครองนี้อย่างแรงกล้า แต่รัชทายาทสิ้นพระชนม์ก่อนพระเจ้าหลุยส์ เพราะฉะนั้นพวกนักปฏิรูปจึงต้องรอจนถึงสมัยผู้สำเร็จราชการ ออร์ลีนส์ทรงเป็นผู้หนึ่งที่สนับสนุนพวกปฏิรูป ฉะนั้นสิ่งแรกที่พระองค์ทรงกระทำเมื่อได้อำนาจ คือ ยุบตำแหน่งเสนาบดีคลังและเสนาบดีอื่น ๆ ทั้งหมด และเริ่มการปกครองแบบมีคณะกรรมการ (Committee) “คณะกรรมการ” ทั้งหมดมี ๗ คณะด้วยกัน ดูแลเรื่องการปกครองภายใน การต่างประเทศ กลาโหม กองทัพเรือ การคลัง ศาสนา และการพาณิชย์ แต่ละคณะประกอบด้วยเจ้า ขุนนาง ๑๐ คน และแต่ละคณะเลือกประธานของตนเอง วิธีเช่นนี้ได้เคยลองใช้มาครั้งหนึ่งในสเปนแต่ล้มเหลว และมีได้มีที่ท้าวว่าจะประสบความสำเร็จในฝรั่งเศส เพราะแม้กระทั่งแซงต์ซิมองเองก็ยังคงยอมรับว่า พวกเจ้า ขุนนางเหล่านี้ “ไม่มีความรู้ เหลาะแหละ และไม่มีความตั้งใจจริง” พอที่จะบริหารประเทศ คณะกรรมการเหล่านี้ปฏิบัติงานอยู่ ๓ ปี แล้วก็ต้องกลับสถาปนา “กษัตริย์ห่าองค์” ขึ้นใหม่ และการปกครองแบบคณะกรรมการนี้มีได้นำกลับมาใช้ในฝรั่งเศสอีกเลย จนกระทั่งสมัยปฏิวัติใหญ่

๖

ระบบของลอว์ (Law's System)

ฐานะการเงินของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๑๕ นับว่าเลวที่สุด หนี้สงครามสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เมื่อเทียบคุดตามส่วนแล้ว ปรากฏว่ามากกว่าหนี้ของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๕๑๔ ถึง ๗ เท่า รายได้ของประเทศตกปีละ ๑๒๕ ล้านปอนด์ รายจ่าย ๒๓๕ ล้านปอนด์ การแก้ไขสถานการณ์ในตอนต้นก็ใช้วิธีเดิม คือ เปลี่ยนค่าของสต็อกของรัฐบาล ลดค่าของเงินลงมาลงโทษผู้ค้ากำไรจากสภาพการเงินที่ไม่แน่นอน แต่ก็ไม่ได้ผล เมื่อหมดทาง ออร์ลีนส์จึงยอมรับข้อแนะนำของจอห์น ลอว์ (John Law) ชาวสกอตผู้เสนอให้ปรับปรุงฐานะทางการเงินของประเทศด้วยการตั้งระบบเครดิต จอห์น ลอว์ได้เคยศึกษาเรื่องเกี่ยวกับการธนาคาร และเรียนรู้ว่าบริษัทการค้าของอังกฤษและของฮอลแลนด์ มีได้ดำเนินกิจการโดยการใช้เงินสด แต่โดยใช้ระบบผ่อนชำระหนี้และระบบเครดิต ลอว์คิดว่าควรจะได้นำระบบนี้มาใช้ให้กว้างขวางขึ้นและคิดว่าคงจะทำเช่นนั้นได้ โดยเขาเพียงแต่จัดตั้งธนาคารที่มีฐานะทางการเงินมั่นคงที่จะทำให้คนเชื่อเครดิตเช่นธนาคารเก่าที่กรุงอัมสเตอร์ดัม หรือธนาคารที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ที่กรุงลอนดอน (ธนาคารแห่งประเทศอังกฤษในเวลานั้นเพิ่งมีอายุได้ ๒๐ ปี) ธนาคารที่เขาจะตั้งขึ้นนี้จะเป็นผู้ซื้อลดตั๋วแลกเงินต่าง ๆ พิมพ์ธนบัตรออกใช้ และเงินกระดาษที่หมุนเวียนได้นั้น

จะเป็นเครื่องส่งเสริมการค้าและจะใช้เป็นเครื่องชำระหนี้ของประเทศได้ วิธีที่จะหาเงินเข้าธนาคาร และเพิ่มโอกาสการลงทุนของประชาชนให้มากขึ้นก็คือ การซื้อกิจการของบริษัทการค้าต่าง ๆ ทางอินเดียตะวันออก และจัดตั้งบริษัทการค้าใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อไปค้าขายทางหมู่เกาะอินเดียตะวันตก และทางลุ่มแม่น้ำมิสซิสซิปปี นอกจากนี้นโยบายของจอห์น ลอร์ยังรวมไปถึงการประมูลซื้อสัมปทานใหญ่ ๆ ๓ กิจการ คือการกษาปณ์และการพิมพ์ธนบัตร การผูกขาดการค้าเกลือและยาสูบ และการประมูลเป็นเจ้าของภาษีการค้าต่าง ๆ

นโยบายของลอร์เป็นที่นิยม ชาวฝรั่งเศสตื่นเต็นในวิธีการหากำไรจากการซื้อหุ้นแบบเดียวกับอังกฤษ (ค.ศ. ๑๗๒๐ เป็นปีที่เกิดเรื่องบริษัททะเลใต้ลัมชะลาย (South Sea Bubble)^๑) ทุกคนรีบเข้าไปในปารีส ซึ่งปรากฏว่าพลเมืองเพิ่มขึ้นถึง ๓๐,๐๐๐ คนใน ๒ เดือน ที่นั่งในรถที่จะเข้าไปปารีสแน่นจนต้องมีการจองล่วงหน้าเป็นเดือนๆ เนื้อสัตว์ในปารีสไม่พอจำหน่าย เพราะพวกที่เข้ามาใหม่ส่วนมากเป็นพวกโปรเตสแตนท์ ซึ่งไม่ถือวันออกเนื้อสัตว์แบบคาทอลิก (Buvat) จอห์น ลอร์ ได้รับแต่งตั้งเป็นเสนาบดีคลัง และธนาคารของเขากลายเป็น “ธนาคารหลวง” (Banque Royale) วอลแตร์วิจารณ์ไว้ว่า “เราเห็นได้ว่าไม่ช้าชาวสกอตผู้นี้ได้กลายเป็นชาวฝรั่งเศสไป คือแทนที่จะเป็นโปรเตสแตนท์กลับรับนับถือศาสนาคาทอลิก แทนที่จะเป็นนักเสี่ยงโชคกลับเป็นคหบดีเจ้าของที่ดิน แทนที่จะเป็นนายธนาคารกลับเป็นเสนาบดี ข้าพเจ้าเคยเห็นท่านผู้นี้มาถึงพระราชวังที่เป็นทำเนียบรัฐบาล (Palais Royale) ห้อมล้อมไปด้วยดยุกและเจ้าชั้นอื่น ๆ พระชั้นราชาคณะและข้าราชการ” เจ้าหญิงแห่งพาลาติเนททรงบันทึกไว้ว่า “ท่านผู้นี้ถูกล้อมรุมจนกระทั่งไม่มีเวลาสงบเลยทั้งวันทั้งคืน เขาต้องทรมานเหมือนคนถูกสาป” คัชเชสบางคนถึงกับจุมพิตมือของลอร์ต่อหน้าคน สุภาพสตรีบางคนแกล้งทำรศคว่าหน้าธนาคารเพื่อจะได้หาโอกาสพูดกับลอร์ (Buvat)

แต่ไม่ช้าทุกอย่างก็พินาศ ราคาหุ้นในบริษัทของลอร์เพิ่มขึ้นถึง ๔๐ เท่าของราคาจริง แต่ได้เงินปันผลไม่ถึง ๑% ของราคาหุ้นที่ซื้อขายตามท้องตลาด ผู้ถือหุ้นเริ่มนำหุ้นออกขายมากจนทำให้ราคาหุ้นตก คนเริ่มตกใจ เกิดความปั่นป่วนทางการเงิน และเมื่อผู้ที่ไม่ไว้วางใจในระบบเงินกระดาษนำธนบัตรไปขึ้นเป็นเงินทอง ก็ปรากฏว่าธนบัตรที่ใช้หมุนเวียนอยู่ในประเทศมีอยู่มากกว่าเงินทองถึง ๖ เท่าตัว ทั้งนี้เป็นเพราะลอร์มิได้นึกถึงหลักที่ว่าต้องมีทุนสำรองเงินตรา (cash reserve) เพราะฉะนั้นธนบัตรจึงไม่มีความหมาย ไม่มีใครต้องการ และคนเริ่มสะสมแร่เงิน ทอง เช่นดยุกแห่งบัวร์บอง ถอนทองออกจากธนาคาร ๓ รถในเช้าวันเดียว เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๒๐ ธนาคารงดจ่ายเงิน ในเดือนธันวาคม ราคาธนบัตรตกลง ๕๐% และราคาหุ้นลดลงจาก ๓,๐๐๐ ปอนด์เป็น ๓๐ ปอนด์ คนแย่งกันไปธนาคารจนถึงกับเหยียบกันตาย ฟุ้งชนเข้ารุมล้อมทำลายรถม้าของลอร์ และคนขับเกือบถูกฆ่าตาย ลอร์เองเกือบจะหนีเอาตัวไม่รอด ในเดือนมกราคม ๑๗๑๕ ลอร์ได้รับแต่งตั้งให้ควบคุมการเงินทั้งหมดของฝรั่งเศส แต่เดือนธันวาคม ๑๗๒๐ ต้องขอยืมรถหนีออกจากปารีส และมีเงินติดกระเป๋า

เพียง ๓๐๐ ปอนด์ ลอว์เข้ามาอยู่ในลอนดอนได้ช่วยเงินที่มีผู้บริจาคเป็นกุศล และตายอย่างยากจนในเวนิส แต่จนกระทั่งก่อนตาย เมื่อมองเตสกีเออไปพบ ปรากฏว่าลอว์ยังคงยึดมั่นอยู่ในวิธีการนั้น และยังคงเชื่อว่าเป็นนโยบายที่ดีอยู่

นโยบายนี้ก็อาจจะมีส่วนที่จริง แต่ลอว์ดำเนินการผิดไปสามอย่าง คือ เขาขยายกิจการใหญ่เกินไป พิมพ์ธนบัตรใช้เกินกว่าทุนสำรองมาก และลืมนึกถึงความแตกต่างของลักษณะนิสัยของคนฝรั่งเศสว่าผิดกับชาวสกอตที่ใจบึกบึน และชาวฮอลแลนด์ที่สงบเยือกเย็น จนกระทั่งปัจจุบัน ชาวนาฝรั่งเศสก็ยังคงนิยมที่จะเก็บเงินไว้ตามกระป๋องต่าง ๆ ในบ้านมากกว่าจะมาฝากธนาคาร นายธนาคารฝรั่งเศสก็นิยมเงินสดมากกว่าเงินเชื่อ

วิธีการของลอว์มีผลอย่างไรบ้าง การที่คนหันมานิยมการหากำไรจากการซื้อหุ้น การที่มีธนบัตรเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนอย่างสะดวก ทำให้เกิดการโจรกรรมและฆาตกรรมมากขึ้น บิวาท์ (Buvat) พูดถึงชายผู้หนึ่งที่แอบเอากระเป๋าสอดเข้าไปในตู้ไปรษณีย์ที่กรมไปรษณีย์ในปารีสและขโมยได้จดหมายทุกฉบับที่คนมาทิ้งลงในตู้ไปรษณีย์นั้น ในปารีสอาทิตยหนึ่งมีพวกทุจริตมิจนาซีพถูกจับเป็นจำนวนกว่า ๕,๐๐๐ คน แต่นโยบายของลอว์มิได้เพียงแต่ทำให้นักโทษมากขึ้นเท่านั้น แต่เขาได้เผชิญหนทางกำจัดนักโทษเหล่านั้นไว้ด้วย พวกนักโทษเหล่านั้นทั้งหญิงชาย แก่และไม่แก่ ถูกส่งไปยังแม่น้ำมิสซิสซิปปี ปรากฏว่าในวันหนึ่งมีนักโทษหญิงชายแต่งงานกันถึง ๑๘๐ คน และคู่แต่งงานถูกส่งไปอเมริกา อีกวันหนึ่งปรากฏว่ามีรถ ๓๐ คันบรรทุก “สุภาพสตรีที่ตีปานกลาง” ซึ่งมีโบสถ์เหลืองผูกมวยผม และเด็กหนุ่มซึ่งมีหมวกสีเดียวกัน จำนวนเท่าสตรี แล่นไปตามท้องถนน ตะโกนชักชวนให้คนไปอเมริกากับตน แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ในอเมริการ้องทุกข์มาถึงความประพฤติของพวกเขาอาณานิคมเหล่านั้นทางการฝรั่งเศสเลยส่งเด็กกำพร้าจากโรงพยาบาลและสถานกำพร้าไปแทน

ผลทางด้านสังคมที่ได้รับจากนโยบายของลอว์มิใช่อยู่ว่าเฉพาะอาชญากรรม และการอพยพไปสู่โลกใหม่ แต่การตื่นตัวทางด้านหวังรวยจากการซื้อหุ้น การลดค่าของเงิน และการที่ของขึ้นราคาทำให้เกิดเศรษฐกิจแบบเดียวกับเศรษฐกิจของโลกหลังสงครามโลก คือผู้ที่มีเงินเดือนประจำที่แน่นอนล้มจม ผู้ที่ไม่เคยมีเงินกลับเป็นผู้ที่ได้ประโยชน์แทน ทำให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นแทน คือ “พวกเศรษฐีใหม่” ซึ่งหยิ่งในอำนาจและไม่พอใจที่เป็นชนชั้นที่ไม่มีอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ในสังคม พวกนักศีลธรรมร้องว่า การที่ความร่ำรวยเปลี่ยนมือไปทำให้เกิดสังคมที่เต็มไปด้วยความเห็นแก่เงิน “ข้าพเจ้าเห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านศีลธรรมอย่างชัดเจนในสมัยนี้” นักเขียนในสมัยนั้นเขียนไว้ “ในศตวรรษก่อน พวกเจ้า ชุนนาง ทหารยังมีความรักในเกียรติยศชื่อเสียง พวกผู้พิพากษาต้องการชื่อเสียง นักเขียน นักปราชญ์ต้องการความนิยมชมชื่น พ่อค้าภูมิใจในความร่ำรวย เพราะมันเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความฉลาด ไหวพริบ รู้เท่าทันคน ระเบียบและการทำงานอย่างตรากตรำ พวกนักบวชถึงแม้จะไม่ใช่ว่าเป็นคนดีนักก็

ยังคงต้องพยายามทำให้คนเห็นว่าคือ "เด็วนี้ชนทุกชั้นในแผ่นดินมีจุดประสงค์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือต้องการหาเงิน" (Duclos)

แต่ถึงแม้ว่าในสมัยนั้นจะคิดกันว่านโยบายของลอร์ดจบลองด้วยคามพินาศ แต่มาในสมัยหลังปรากฏว่านโยบายของลอร์ดมีส่วนช่วยปรับปรุงสภาพการเงินของฝรั่งเศสมากอยู่คือกระตุ้นให้ตื่นตัวทางค้าอุตสาหกรรมและพาณิชย์ ซึ่งเฉื่อยชามาแต่สมัยโคลแบร์ท คนใช้เงินถูกทางขึ้น นักธุรกิจกล้าเสี่ยงมากขึ้น นโยบายของลอร์ดทำให้คนใช้หัวคึกคักมากขึ้นเช่นเดียวกับสงครามกลางเมืองทำให้คนกล้าขึ้น" (Voltaire)

ฉะนั้น จึงเป็นการยากที่จะกล่าวว่่านโยบายของลอร์ด ทำให้เกิดผลดีหรือเสียมากกว่ากัน
แค่นั้น

๗

สัมพันธไมตรีระหว่างอังกฤษ — ฝรั่งเศส

ดังนั้นจึงเหลือแต่่นโยบายต่างประเทศสมัยผู้สำเร็จราชการที่จะต้องพิจารณา ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๑๕ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุโรปต้องเผชิญปัญหาใหม่ เพราะตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๗๑๕ นี้แล้ว ไม่มีประเทศไหนที่จะเป็นผู้นำในยุโรป ภายใต้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ฝรั่งเศสเป็นผู้นำแต่สัญญาอนุเทศทำให้ ๖ ประเทศ คือ ฝรั่งเศส อังกฤษ สเปน ออสเตรีย ปรัสเซีย และรัสเซีย มีฐานะเกือบจะทัดเทียมกัน และยังไม่เป็นที่เห็นได้เด่นชัดว่าใครจะเป็นผู้นำใน ๖ ประเทศนี้ นอกจากนั้น การขึ้นสู่อำนาจของรัสเซีย และปรัสเซีย ทำให้การเมืองระหว่างประเทศขยายวงกว้างออกไปและยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้น และดึงเอาไปแลนค์ ตุรกี และดินแดนทางบอลข่านเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ยุโรปเริ่มเผชิญกับปัญหาตะวันออกไกล และนอกจากกรณีพิพาทดั้งเดิมระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส และระหว่างฝรั่งเศสกับออสเตรียแล้ว ยังเพิ่มการแก่งแย่งความเป็นใหญ่ในเยอรมันระหว่างราชวงศ์แฮบสเบิร์กและโฮเฮนโซลิน ประการสุดท้ายผลประโยชน์ของชาติมิใช่เป็นเรื่องของราชวงศ์ และจำกัดวงอยู่ในยุโรปเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวกับผลประโยชน์และความจำเป็นทางการพาณิชย์ของชนชั้นกลาง และดินแดนในครอบครองในโพ้นทะเลด้วย

สองสิ่งที่เห็นได้อย่างเด่นชัดในประวัติศาสตร์สมัยผู้สำเร็จราชการ คือ สัมพันธไมตรีระหว่างอังกฤษ—ฝรั่งเศส และการตกลงขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติสเปน

มีเหตุผลหลายอย่างที่ทำให้อังกฤษและฝรั่งเศสเป็นมิตรกันในปี ค.ศ. ๑๗๑๕ ประการแรก ทั้งคู่มีหนี้สินมากจากสงครามและต้องการเวลาสำหรับทำนุบำรุงบ้านเมือง ประการที่สอง สัญญาอนุเทศข้อที่เกี่ยวกับการสืบราชสมบัติสเปน มิได้เป็นที่ยอมรับอย่างแน่นอนโดยออสเตรียและสเปน ฉะนั้นสัญญาข้อนี้จะไปได้อีกก็ต่อเมื่ออังกฤษ และฝรั่งเศสร่วมมือ

กันบังคับให้เป็นไปตามสัญญา ประการที่สาม ทั้งพระเจ้ายอร์จที่ ๑ และดยุกแห่งออร์ลีนส์ (ซึ่งเป็นผู้แทนของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕) ต่างมีปัญหาที่มีผู้อื่นอ้างสิทธิในราชบัลลังก์ เจ้าชายเจมส์สจ๊วต (The Old Pretender) ได้รับการสนับสนุนจากฝรั่งเศสให้พยายามชิงราชบัลลังก์อังกฤษ ในปี ค.ศ. ๑๗๑๕ ซึ่งเป็นการละเมิดสัญญาอูเทรคท์ และจนกระทั่งในปี ค.ศ. ๑๗๑๖ ผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศสยังวางแผนการจะบุกสกอตแลนด์ ในนามของราชวงศ์สจ๊วตร่วมกับพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๒ แห่งสวีเดน แต่ออร์ลีนส์นั้นเองทรงทราบว่าพระเจ้าฟิลิปที่ ๕ แห่งสเปน ทรงถือการประกาศสละสิทธิ์เหนือราชบัลลังก์ฝรั่งเศสของพระองค์เสมือนเศษกระดาษ และราชทูตสเปนก็วางแผนร่วมกับดัชเชสแห่งเมน และพรรคพวกอื่นที่ไม่พอใจออร์ลีนส์เพื่อจะก่อการจลาจลขึ้นในชนบทและโค่นอำนาจของผู้สำเร็จราชการ การที่พระเจ้าฟิลิปทรงสละราชสมบัติในสเปนช่วงเวลาหนึ่งในปี ค.ศ. ๑๗๒๔ ทำให้พระองค์มีเสรีภาพที่จะเรียกร้องสิทธิในราชบัลลังก์ฝรั่งเศสซึ่งพระองค์ทรงปรารถนา และเมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ประชวรเกือบสิ้นพระชนม์ด้วยโรคไข้ทรพิษในปี ค.ศ. ๑๗๒๕ มีข่าวว่าพระเจ้าฟิลิปทรงเก็บกระเป๋าทริแย้มจะข้ามมาปารีส ไม่มีสิ่งใดที่จะทำลายความหวังของพระองค์ได้ จนกระทั่งเมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ทรงเสกสมรสและมีรัชทายาทในปี ค.ศ. ๑๗๒๕ อันตรายเป็นอย่างเดียวกันนี้เองที่ตึงอังกฤษกับฝรั่งเศสเข้าด้วยกัน และในที่สุดคอบัวส์ซึ่งปลอมตัวเป็นพ่อค้าของมีค่าก็ไปพบเสนาบดีคนหนึ่งของพระเจ้ายอร์จ (ซึ่งตามคำของคอบัวส์เอง เสนาบดีผู้นั้นเป็นนักการทูตที่สามารถที่สุดรองจากตัวเขา) ในฮอลแลนด์และแฮนโนเวอร์ และเกลี้ยกล่อมให้ตัดทันท่วมด้วย และในปี ค.ศ. ๑๗๑๗ ฮอลแลนด์ ฝรั่งเศส และอังกฤษร่วมเซ็นสัญญาไตรพันธมิตรกัน (Triple Alliance)

สัญญาไมตรีนี้คงอยู่นาน และทำให้อังกฤษและฝรั่งเศสมีความสงบและราชบัลลังก์มั่นคง แต่สัญญาไมตรีนี้ไม่เป็นที่ยอมรับในขณะนั้น จนกระทั่งปัจจุบันนี้นักประวัติศาสตร์บางท่านยังคงมีความเห็นว่าเป็นการสละผลประโยชน์ของประเทศฝรั่งเศสให้กับอังกฤษ หรือให้กับราชวงศ์บูร์บอง แต่ที่จริงอาจเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับฝรั่งเศสที่เลิกความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อยจะราบรื่นกับสเปนเสีย และเข้าร่วมมือทางพาณิชย์กับอังกฤษซึ่งอาจจะทำให้ฝรั่งเศสเข้มแข็งพอที่จะเป็นคู่แข่งกับอังกฤษได้ และถ้าหากฝรั่งเศสได้ใช้โอกาสนี้ให้ดีกว่าที่ได้ทำ ฝรั่งเศสอาจกลายเป็นผู้มีอำนาจทางทะเล แทนที่จะเป็นผู้สูญเสียความยิ่งใหญ่ในยุโรปอย่างที่ฝรั่งเศสประสบในที่สุด และถ้าเป็นเช่นนั้น ประวัติศาสตร์ยุโรปก็อาจจะเปลี่ยนเป็นอีกรูปหนึ่ง

๘

เจ้าหญิงเอลิซาเบธ ฟาร์เนส

แต่ในขณะนั้นประโยชน์ที่สำคัญที่สุดของสัญญาไมตรีระหว่างอังกฤษ—ฝรั่งเศส ก็คือการรักษาความสงบในยุโรป คือใช้เป็นเครื่องบังคับให้ออสเตรียยอมรับอำนาจของฟิลิปใน

สเปน และให้สเปนยอมรับการสูญเสียดินแดนในอิตาลีเท่านั้น

เมื่อพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ แห่งสเปนสิ้นพระชนม์ และยกราชสมบัติให้เจ้าชายฟิลิปแห่งอองจู พระองค์อาจทรงหวังว่าจะได้กำจัดค่าสเปนซึ่ง ซึ่งดูเหมือนว่าราชวงศ์แฮบสบูร์กสายสเปนต้องประสบมานานแล้วเสียที แต่ก็ไม่เป็นผล เพราะฟิลิปซึ่งในตอนต้นรัชสมัยอยู่ที่ทาวัวจะติกลับกลายเป็นเหมือนบรรพบุรุษไปในที่สุด จากรูปเขียนของพระองค์ตอนขึ้นครองราชย์ใหม่ๆ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีลักษณะร่าเริง เป็นเจ้าชายหนุ่มพระชนม์ ๑๗ พรรษาที่คล้ายผู้หญิง ทรงสวมผมปลอมสีเหลือง ชายาของพระองค์คือมารีหลุยส์แห่งซาวอย ซึ่งถึงแม้จะมีพระชนม์เพียง ๑๔ พรรษา แต่ก็พิสูจน์ให้เห็นได้ว่าทรงเป็นผู้กล้าหาญ และมีความสามารถเมื่อตอนที่ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการในขณะที่พระสวามีเสด็จไปอิตาลี แต่โชคร้ายที่พระนางมาสิ้นพระชนม์ลงในปี ค.ศ. ๑๗๑๔ และพระเจ้าฟิลิปทรงเสียพระทัยมาก จนสุขภาพอ่อนแอ ทรงหันมาคลั่งไคล้ศาสนา และทรงเป็นเช่นนั้นจนสิ้นรัชสมัย ทางแก้ที่ดีที่สุดก็คือต้องหาพระชายาให้ใหม่ และเสนาบดีอัลเบอร์โรนี (Alberoni) ก็หาได้ในปีนั้นเองคือ ได้เจ้าหญิงอิตาเลียน คือเจ้าหญิง เอลิซาเบธ ฟาร์เนส (Elizabeth Farnese) แห่งพาร์มา (Parma) ถึงแม้ว่าโรคไข้ทรพิษจะได้ทำให้ความงามของพระนางลดไปมากเช่นเดียวกับสุภาพสตรีหลายคนสมัยนั้น แต่พระนางก็ยังน่าดู พระเนตรสีฟ้า กิริยามารยาทงดงามมีเสน่ห์และว่องไว และทรงมีพระทัยเด็ดเดี่ยวเข้มแข็ง ภายในหนึ่งอาทิตย์ที่พระนางเสด็จมาถึงมาดริด พระเจ้าฟิลิปก็ตกเป็นทาสของพระนาง และจากระยะนั้นเป็นต้นมา พระนางก็กลายเป็นผู้ปกครองสเปนโดยเด็ดขาดแต่พระองค์เดียว

ราคาที่พระนางต้องเสียให้กับอำนาจที่พระนางได้มา นับว่าสูงเกินกว่าสตรีคนใดจะยอมเสีย ตลอดเวลาเกือบ ๓๐ ปี พระนางต้องเฝ้าอยู่กับพระเจ้าฟิลิปทั้งวันทั้งคืน เสวยอาหารเข้าในพระแท่นด้วยกัน ทรงฟังมิชซาคด้วยกัน เสด็จล่าสัตว์ด้วยกัน และทรงทำงานร่วมกัน พระนางเป็นทั้งชายา พยาบาลเฝ้าไข้ และเลขานุการส่วนพระองค์ของพระเจ้าฟิลิป หลัง ค.ศ. ๑๗๒๗ แล้ว พระเจ้าฟิลิปทรงมีสติวิปลาส และต้องบรรทมเกือบตลอดเวลา บางครั้งพระองค์ทรงปฏิเสธไม่ยอมโกนพระมัสสุเป็นเดือนๆ พระองค์เสวยอาหารว่างกลางคืนเวลาตี ๓ บรรทมไปจนกระทั่งบ่าย ๓ โมง พระองค์ทรงเสียดิอีกครึ่งหนึ่งในปี ค.ศ. ๑๗๒๗ ตอนแรกพระองค์ทรงปฏิเสธไม่ยอมบรรทม ไม่ยอมเปลี่ยนเครื่องทรงถึง ๓ ปี เสร็จแล้วก็บรรทมและไม่ยอมลุกขึ้น พระองค์ประชวรด้วยโรคหัวใจวาย และพิษไข้เพราะไม่ตัดเกศาหลายปี สิ่งทีพอจะแก้โรคของพระองค์ได้บางครั้งบางคราว คือคนตรีและละคร และปลายสมัยของพระองค์ถึงแม้ว่าจะทรงอ้วนจนเดินไม่ได้ พระองค์ยังคงมีความจำดี และโปรดการรับสั่งถึงสมัยเก่าๆ แต่ไม่ว่าพระองค์จะประชวรหรือทรงสบาย สติสัมปชัญญะจะสมบูรณ์หรือไม่ พระนางทรงอยู่เคียงกับพระเจ้าฟิลิปทุกขณะ และไม่มีราชการแผ่นดินอันใดที่จะทำไปโดยพระนางไม่ทรงทราบ

ดังนั้นนโยบายของสเปนที่ต้องการจะได้ดินแดน และสิทธิทางด้านค้าขาย ซึ่งสูญเสียไปในสัญญาอูเทรคท์กลับคืนมา (ซึ่งพระเจ้าฟิลิปเองก็ทรงสนับสนุน) ในที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้ก่อนนโยบายส่วนพระองค์ของพระนาง เอลิซาเบธ ฟาร์เนส พระนางเอลิซาเบธทรงมีนโยบายอย่างไร พูดย่างสั้น ๆ ก็คือมิใช่ในนโยบายของสเปนแต่เป็นของอิตาลี ในฐานที่พระนางเป็นพวกฟาร์เนส พระนางทรงชิงอำนาจของออสเตรียในอิตาลี พระนางต้องแสวงหานโยบายที่มุ่งประโยชน์ในอิตาลี เพราะโอรสของพระนางถูกตัดจากการรับราชสมบัติสเปนโดยบุตรของพระเจ้าฟิลิปซึ่งประสูติจากมเหสีคนแรก พระนางจึงทรงต้องการให้โอรสของพระนางไปครองแคว้นฟาร์มาเป็นการชดเชย นอกจากนั้น นโยบายนี้ยังเหมาะสมกับพระราชประสงค์ของพระนางที่ทรงหวังว่าวิธีนี้จะทำให้พระนางทรงกลับไปประทับในอิตาลีได้ในวัยชรา ทั้งนี้เพราะพระนางไม่ชอบความคิดที่ว่าจะต้องเป็นแม่ยายที่ไม่มีใครเกลียดชังอยู่ในสเปน

คู่คิดของพระนางก็คือ อัลเบอร์โรนี ซึ่งเป็นชาวอิตาลีเช่นเดียวกับพระนาง แต่มีความคิดกว้างกว่า (คือมองไปไกลกว่าที่ต้องการจะหาบัลลังก์ให้โอรสของพระนาง แต่ต้องการให้อิตาลีมีเสรีภาพและรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน) และมีความสามารถที่อาจจะทำให้เกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่สเปนได้ ถ้าหากว่ามีโอกาสเหมาะกว่านั้น ดูบัวส์ตั้งฉายาอัลเบอร์โรนีว่าเป็น “ผู้เสียนแบบที่น่าขัน” ของตัวเอง แต่ที่จริงอัลเบอร์โรนีเป็นมากกว่านั้น คือดูบัวส์เป็นนักการทูต แต่อัลเบอร์โรนีเป็นรัฐบุรุษ ดูบัวส์ทำงานเพื่อความก้าวหน้าของตนเอง อัลเบอร์โรนีเพื่อประเทศชาติ เขาหวังว่าถ้าสเปนมีความสงบสัก ๕ ปีและเขาเองมีอิสระพอที่จะทำอะไรได้ เขาจะทำให้สเปนเช่นเดียวกับที่โคลแบร์ท์ได้ทำให้ฝรั่งเศส ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่โชคร้ายที่อัลเบอร์โรนีหันไปสู่การสงครามเร็วเกินไป คือใน ค.ศ. ๑๗๑๗ หลังจากที่อยู่ในอำนาจเพียง ๓ ใน ๕ ปีที่เขาตั้งเกณฑ์ไว้ เขาก็แก้แค้นแทนทูตสเปนคนหนึ่งด้วยการเข้ายึดซาร์ดิเนียของออสเตรีย และบุกเลยต่อไปจนถึงซิซิลีซึ่งเป็นของชาวอิตาเลียน เมื่ออังกฤษ ฝรั่งเศส ประท้วง เขาก็ได้อังกฤษด้วยการสนับสนุนพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๒ แห่งสวีเดน และเจ้าชายเจมส์ สจ๊วต ได้ฝรั่งเศสด้วยการสนับสนุนแผนการเซลลามาร์ (Cellamare) ออสเตรียจึงเข้าร่วมในสัญญาไตรพันธมิตรกลายเป็นสัญญาไมตรีสี่เส้า (Quadruple) ไป โดยหวังจะได้แก้ไขสัญญาอูเทรคท์เพื่อประโยชน์ของออสเตรีย นายทหารอังกฤษทำลายกองทัพเรือของสเปนในซิซิลี แผนการโจมตีสกอตแลนด์ของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๒ ล้มเหลว และพระเจ้าชาร์ลส์ถูกปลงพระชนม์ในการรบในนอร์เว แผนการเซลลามาร์ก็ล้มเหลวเช่นกัน กองทัพฝรั่งเศสข้ามภูเขาพีเรนีสเข้าไป และในปี ค.ศ. ๑๗๒๐ พระเจ้าฟิลิปทรงปลดอัลเบอร์โรนีออกจากตำแหน่งและยอมเจรจากับฝ่ายสัมพันธมิตรสี่เส้า

การกระทำที่ไม่เป็นมิตร (ตามที่พระองค์เข้าพระทัย) ของอังกฤษและฝรั่งเศสในเรื่องนี้ และความล้มเหลวที่จะยึดยิบรอลต์กลับคืน ทำให้พระเจ้าฟิลิปทรงปฏิบัติตามแผนการ

ขึ้นไปของพระนางเอลิซาเบธ และเสนอไมตรีไปยังศัตรูเดิมคือ จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๖ แห่งเยอรมัน และการสมรส ๒ คู่ จะเป็นเครื่องประสานไมตรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น คือ การสมรสระหว่างโอรสของพระนางเอลิซาเบธ ๒ องค์คือ ดอน คาร์ลอส (Don Carlos) และ ดอน ฟิลิป (Don Philip) กับเจ้าหญิงออสเตรีย ๒ องค์ ซึ่งพระจักรพรรดิชาร์ลส์ไม่ทรงยอมเอ่ยว่าคือธิดาองค์ใดของพระองค์ การเจรจาทำโดยรีเปอร์ด้า (Reperda) ชาวต่างชาติอีกผู้หนึ่งซึ่งมารับราชการในราชสำนักสเปน และในที่สุดการเจรจาก็สำเร็จชั่วระยะหนึ่ง คือ มีการเซ็นสัญญาเวียนนากันในปี ค.ศ. ๑๗๒๕^๒ แต่จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๖ เองไม่ค่อยพอพระทัยเท่าใดนัก แต่ที่พระองค์ทรงยินยอมเพราะในขณะนั้นพระองค์ทรงต้องการจะให้สเปนยอมรับนโยบายของพระองค์ที่จะหาผู้รับรองสิทธิของเจ้าหญิงมาเรีย เทเรซา พระราชธิดา (Pragmatic Sanction) และบริษัทออสเติน (Ostend Company) ของพระองค์ สัญญานี้มีอายุอยู่เพียง ๑-๒ ปี และในที่สุดถูกแทนที่ด้วยสัญญาเซวิลล์ (Seville)^๓ ในปี ค.ศ. ๑๗๒๙

จากการเจรจาทั้งหมดนี้ สเปนไม่ได้ประโยชน์อันใดเลย แต่จุดประสงค์ขั้นต้นของพระนางเอลิซาเบธบรรลุผลสำเร็จ คือออสเตรียสัญญาจะให้ดอน คาร์ลอสครองพาร์มา และทัสคานี เมื่อผู้ครอง ๒ แคว้นแห่งนั้นสิ้นพระชนม์ ส่วนแผนการขั้น ๒ ของพระนางคือ การจะหาราชบัลลังก์ให้กับโอรสองค์ที่ ๒ คือดอน ฟิลิปนั้น พระนางยังคงต้องทรงรอคอยโอกาสอื่นต่อไป และพระนางมิใช่เป็นคนที่ทรงท้อแท้ในสิ่งใครง่ายๆ ดังเช่นที่พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชเคยทรงกล่าวว่า “พระนางประกอบไปด้วยความหยิ่งจู้จุกซนสปาร์ตา ความดื้อดึงเช่นชาวอังกฤษ ความละเอียดอ่อนของชาวอิตาลี และความมีชีวิตชีวาของชาวฝรั่งเศส พระนางทรงดำเนินนโยบายอย่างกล้าหาญเพื่อจะให้บรรลุถึงจุดประสงค์ ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้พระนางแปลกพระทัยหรือหุคยั้งได้”

ในปี ค.ศ. ๑๗๓๑ ดอน คาร์ลอสก็ขึ้นสู่บัลลังก์ของแคว้นพาร์มา และเมื่อสงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์ระเบิดขึ้น ในปี ค.ศ. ๑๗๓๓ สเปนเรียกร้องราชบัลลังก์ของเนเป็ลส์และซิซิลีให้กับดอน คาร์ลอสเป็นค่าจ้างในการที่เข้าร่วมต่อต้านออสเตรีย และก็สำเร็จ ดอน คาร์ลอสครองราชบัลลังก์เนเป็ลส์และซิซิลี พาร์มากลับไปขึ้นอยู่กับออสเตรียอีกระยะหนึ่ง ทัสคานีเป็นของฟรานซิส ดยุกแห่งลอร์เรน (ค.ศ. ๑๗๓๘) ๒ ปีต่อมาเกิดสงครามชิงราชสมบัติออสเตรียซึ่งเปิดโอกาสให้พระนางเอลิซาเบธอีกครั้งหนึ่ง และในปี ค.ศ. ๑๗๘๔ พระนางก็ทรงเรียกร้องให้ ดอน ฟิลิปไปครองพาร์มาหลังจากที่ ดอน คาร์ลอสสละสิทธิ์ได้ ๑๐ ปี ดังนั้นความต้องการของพระนางเกี่ยวกับโอรสก็เป็นอันสมประสงค์

แต่พระนางยังมีได้บรรลุจุดประสงค์เกี่ยวกับพระนางเอง เมื่อพระเจ้าฟิลิปที่ ๕ สิ้นพระชนม์ เพราะเส้นเลือดแตกในปี ค.ศ. ๑๗๔๖ พระนางตามพระศพไปยังพระราชวังซานอีลเดอฟองโซ (San Ildefonso) ที่มีตึก และประทับอยู่พระองค์เดียวต่อมาถึง ๒๐ ปี ชาว

อังกฤษผู้หนึ่งบรรยายภาพของพระนางตอนที่เขาไปพบไม่นานก่อนสิ้นพระชนม์ว่า พระนางช่วยพระองค์เองไม่ได้ และพระเนตรเกือบบอด แต่ยังคงเข้มไปช่วยชีวิตชีวา และยังคงทรงรักษาเวลา และนิสัยที่ประหลาดของพระสวามีที่เสียพระสติอยู่ ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นพระนางมีพระชนม์ ๗๐ พรรษา (Armsrong) ซึ่งเป็นการจบชีวิตที่แปลก หลังจากทรงมีอำนาจอย่างเต็มที่ถึง ๓๐ ปี พระเจ้าฟีลิปกลับพิสูจน์ว่าพระองค์เป็นผู้เข้มแข็งกว่าพระชายาในที่สุด

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕

๑

นอกจากรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แล้ว สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ เป็นสมัยที่ยาวที่สุดในประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส เมื่อต้นศตวรรษ ๘ ปี ของระยะที่มีผู้สำเร็จราชการออกไปแล้ว รัชสมัยนี้กินเวลาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๒๓—ค.ศ. ๑๗๗๔ ซึ่งในระยะ ๕๐ ปีนี้ ฝรั่งเศสละทิ้งโอกาสที่จะเป็นผู้นำทางทหารและการหาอาณานิคม ฝรั่งเศสละทิ้งอุดมคติของทั้งโคลแบร์ท และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กองทหารฝรั่งเศสกลายเป็นสิ่งที่ถูกเหยียดหยาม การทูตก็ไม่มีใครสนใจ ทางค่านิยมวัฒนธรรมเล่า ฝรั่งเศสกลายเป็นศูนย์กลางฝักการประหารกษัตริย์ แทนที่จะเป็นศูนย์กลางวิชากษัตริย์อย่างแต่ก่อน ฝรั่งเศสระยะนี้อาจเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดระบบราชาธิปไตยแบบทรงภูมิธรรม (Enlightened Despotism) ขึ้นในประเทศต่างๆ แต่ในประเทศฝรั่งเศสเองแล้วกลับนำไปสู่การปฏิวัติ

เหตุผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะฝรั่งเศสหมดแรง และเป็นปฏิกริยาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และส่วนหนึ่งเป็นเพราะความรู้สึกผิดหวังที่เกิดขึ้นควบคู่กันไปทุกหนทุกแห่งกับขบวนการเสรีนิยมทางด้านความคิดเห็นของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้อาจเกิดจากสาเหตุซึ่งเก่าแก่พอๆ กับประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส เราก็พบมากกว่าหนึ่งครั้งว่าเป็นสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแต่ไม่เปิดเผยมานานแล้ว แต่ในประเทศอื่นๆ ในเวลานั้น เช่น อังกฤษ ออสเตรีย ปรุสเซีย รุสเซีย เมื่อพูดกันจริงๆ แล้ว กษัตริย์กำลังสร้างประวัติศาสตร์ ถึงแม้จะมีผู้แย้งข้อนี้ก็ตาม มีแต่กษัตริย์ฝรั่งเศสเท่านั้นที่ไม่สามารถสร้างนโยบาย หรือดำเนินนโยบายให้สำเร็จลุล่วงไปได้ และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ทั้งทางด้านพระราชอัธยาศัยและกิจวัตร เป็นผู้ที่จะต้องรับผิดชอบต่อความล้มเหลวนี้มากที่สุด

๒

บุคลิกลักษณะของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕

เราอาจหาข้อแก้ตัวต่างๆ ให้กับพระเจ้าหลุยส์ คือเราจะต้องไม่ลืมว่าพระองค์เป็นทั้งกำพร้าและกษัตริย์ตั้งแต่พระชนม์ได้ ๕ พรรษา และพระองค์ถูกเยินยอและตามพระทัยโดยทุกๆ คนที่ใกล้ชิดพระองค์ ทั้งนี้เพราะสุขภาพของพระองค์อ่อนแออยู่หลายปี พระองค์

อภิเชกสมรสตั้งแต่พระชนม์ ๑๕ พรรษา กับสตรีซึ่งแก่กว่าพระองค์ถึง ๗ ปี และไม่มีเสน่ห์หรือคุณลักษณะอันใดที่จะมีอิทธิพลเหนือพระองค์ได้ ส่วนผู้ดูแลพระองค์คือ นายพลวิลเลอรัว (Marshall Villeroy) ซึ่งครั้งหนึ่งเคยชี้ให้พระองค์ดูฝูงชนในสวนพระราชวังทุยแยอวีส์ พร้อมกับทูลว่า “ทอดพระเนตรนั้นซิพระยะคะ ใต้ฝ่าละอองพระบาททรงเห็นฝูงชนเหล่านั้นไหม เขาเป็นของพระองค์ อยู่ใต้พระองค์ พระองค์ทรงเป็นเจ้าของหัวของพวกนั้น” (St. Simon)

แต่ถึงแม้เราจะพยายามหาข้อแก้ตัวต่าง ๆ ให้ แต่ก็ไม่สามารถจะไปบล้างกับการกระทำของพระองค์ได้ และต้องเห็นด้วยกับหลายท่านที่อยู่ร่วมสมัยกับพระองค์ ซึ่งมีความเห็นว่า พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ชั่วช้ามากพระองค์หนึ่ง ข้าพเจ้าใคร่ขอยกบันทึกตอนหนึ่งของดยุก เดอ ชัวเซล (Duc de Choiseul) ผู้ซึ่งเป็นเสนาบดีของพระเจ้าหลุยส์หลายปี และเป็นผู้ใกล้ชิดกับราชสำนักตลอดเวลา ท่านผู้นี้เขียนว่า “เมื่อข้าพเจ้าเป็นเสนาบดี ข้าพเจ้าพยายามเข้าใจพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งข้าพเจ้าบังเอิญมีโอกาสที่ได้อยู่ใกล้ชิด ข้าพเจ้าได้ยินมาว่าไม่มีใครเคยรู้จักพระองค์ดี มาตามปอมปาดูร์ผู้ซึ่งพยายามศึกษาพระองค์ (นางเป็นสนมอยู่ถึง ๒๐ ปี) บอกกับข้าพเจ้าเสมอๆ ว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ที่ไม่มีใครเข้าใจได้ และข้าพเจ้าจำได้ว่าจนกระทั่งก่อนนางถึงแก่กรรม นางก็ยังคงยืนยันเสมอว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ที่ไม่มีใครอธิบายได้ และเมื่อนางสิ้นชีวิตแล้วขอให้ดูพระองค์ต่อไป จะเห็นว่าพระองค์ทรงรุนแรงมากในทุกๆ ทาง ข้าพเจ้าต้องรับว่าข้าพเจ้าไม่เข้าใจพระเจ้าอยู่หัวเท่าๆ กับไม่เข้าใจว่าดินเหนียวในมือของช่างปั้นจะสำเร็จออกมาเป็นวีรบุรุษหรือผู้ชั่วช้า.... หลังจากได้ศึกษาพระองค์อย่างจริงจังแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่ปราศจากหัวใจและวิญญาณ เป็นบุคคลที่รักความชั่วร้าย เช่นเดียวกับเด็กชอบแกเล้งทรมานสัตว์ เป็นบุคคลที่มีนิสัยเลวที่สุด แต่ขาดความสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความชั่วช้าดังที่พระองค์ต้องการ พระองค์จะมีความสุขมากถ้าเห็นไฟไหม้ปารีสแบบเดียวกับเนโรในโรม แต่พระองค์จะไม่ทรงมีความกล้าหาญพอที่จะบัญชาให้มันเกิดขึ้น ไม่มีภาพใดที่จะทำให้พระองค์ทรงเบิกบานพระทัยเท่าภาพคนถูกประหาร แต่พระองค์ขลาดเกินไปที่จะทอดพระเนตร ถ้าหากใครจะเสนอให้มีการทรมานคนให้หลังหักตายบนล้อหมุนบนลานหินอ่อนที่แวร์ซายส์ เพื่อพระองค์จะได้ทอดพระเนตรแล้ว ข้าพเจ้าแน่ใจว่าพระองค์จะทรงกระโจนจากแท่นพระสนมมาที่พระบัญชาทันทีเพื่อทอดพระเนตรภาพนั้น และจะต้องทรงเฝ้ามองดูทุกอิริยาบถ พระองค์จะไม่ทรงยอมพลาดโอกาสที่จะทอดพระเนตรภาพที่โปรดปรานคือ พิธีฝังศพ.... พระองค์ชอบรับสั่งถึงการฝังศพ ความเจ็บไข้ การผ่าตัด พระองค์แสดงความดีพระทัยเมื่อทราบว่ามีผู้ที่พระองค์ทรงรู้จักถึงแก่กรรม และถ้าเขาไม่ตายพระองค์ก็จะทรงทำนายว่าจะต้องตายในเวลาไม่ช้า ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าสิ่งที่พระองค์พอพระทัยมากที่สุดในการล่าสัตว์ก็คือ การที่จะได้ฆ่าเท่านั้น” ชัวเซลเขียนบรรยายต่อไปถึงความเห็นแก่ตัวของพระเจ้าหลุยส์ ความโลเล ความเฉยเมยมีนชา และจบลงด้วยข้อคิดที่ว่าลักษณะต่างๆ ที่ผิดธรรมชาติของพระองค์ปรากฏในทุกๆ ด้าน แม้กระทั่งการตีความหมายเกี่ยวกับ

หลักเทวสิทธิ์ของกษัตริย์ “วันหนึ่งหลังจากที่รับสั่งกับข้าพเจ้าถึงความเปลือยเปลือยที่ผิดศีลธรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ชอบทำ และถึงบาปที่เราจะได้รับเพราะการกระทำนั้น ๆ แล้ว พระองค์รับสั่งว่าข้าพเจ้าจะต้องถูกลงโทษอย่างหนัก ข้าพเจ้าคัดค้านว่าพระองค์ทรงตัดสินรุนแรงเกินไป และนอกจากจะไม่ยอมรับในเรื่องเกี่ยวกับข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้ายังกราบทูลว่า ข้าพเจ้ากลัวแทนพระองค์มากกว่า เพราะว่าพระองค์ก็เคยทรงยอมรับว่าพระองค์ทรงทำให้พระเจ้าไม่พอพระทัยมากกว่าข้าพเจ้า พระองค์ทรงแก้ว่าฐานะของพระองค์และข้าพเจ้าแตกต่างกันมาก พระองค์ทรงอธิบายให้ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ที่พระเจ้าทรงแต่งตั้ง (Lord's Anointed) ฉะนั้นพระเจ้าไม่มีวันที่จะลงโทษพระองค์ ตราบใดที่พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ที่ทรงได้รับมอบหมายมา คือปกป้องศาสนาคาทอลิกในราชอาณาจักรของพระองค์ และเพราะพระองค์ทรงเชื่อว่าพระองค์ทรงเป็นผู้แทนของพระเจ้าให้เป็นผู้พิทักษ์ศาสนาคาทอลิก และทรงเชื่อว่าพระองค์ทรงมีความตั้งพระทัยทำอย่างแท้จริงนี้เอง ที่ทำให้พระองค์ทรงเชื่อว่าพระองค์มีสิทธิ์ที่จะทำความไม่ยุติธรรม ๆ ได้โดยไม่บาป และไม่ต้องวิตก”

นี่คือความเห็นซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นความเห็นที่ถูกต้องที่แสดงให้เห็นว่า พระเจ้าหลุยส์เป็นบุคคลชนิดใด พระเจ้าหลุยส์ในฐานะกษัตริย์นั้น ในสายตาของประชาชนทั่วไปเห็นว่า ทรงเป็นกษัตริย์ที่สว่างงาม ไม่จู้จี้หรือเข้มงวด และ “มีรสนิยมดีเกี่ยวกับสถานที่บุคคลและสิ่งของ” เป็นผู้ที่ “ทรงยอมฟังเรื่องราวต่าง ๆ โดยละเอียด ทรงพูดจานุ่มนวลและทรงเป็นผู้มีเหตุมีผล ทรงสามารถเข้าพระทัยคนได้ดี และโปรดคนซื่อสัตย์” ทรง “มีพระเนตรซึ้งและอ่อนถึงแม้จะคมและมีแววปรานี” (D' Argenson) ในสายตาของคนทั่วไป “พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่อ่อนโยนและปรานีไม่เย่อหยิ่งหรือทะเยอทะยาน” (Anunal Register) แม้กระทั่งพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชเมื่อทรงเขียนหนังสือถึงวอลแตร์ ทรงเรียกพระเจ้าหลุยส์ว่า “ชายผู้ซื่อสัตย์ซึ่งมีความไม่คืออยู่อย่างเดียวกัน เป็นกษัตริย์” ถ้าเช่นนั้นพระเจ้าหลุยส์น่าจะทรงมีความดีหลายอย่างเหมือนกัน แต่ข้าพเจ้ามีความเห็นว่ากรณีพระเจ้าหลุยส์เป็นกรณีของคนที่อ่อนแอและเกียจคร้านทั่ว ๆ ไป คือสิ่งที่ดูเหมือนความดีต่าง ๆ ของพระองค์ ที่แท้คือความชั่วร้ายซึ่งซ่อนอยู่ในรูปของความดี

๓

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ในฐานะที่เป็นกษัตริย์

ฝรั่งเศสมีการปกครองอย่างไรในระยะครึ่งศตวรรษที่พระเจ้าหลุยส์ทรงดำรงตำแหน่งกษัตริย์อยู่ คำตอบก็คือ พระองค์ทรงปกครองโดยเสนาบดีบ้าง และโดยสนมเอกต่าง ๆ บ้าง รัชสมัยของพระองค์อาจแบ่งได้เป็น ๓ ระยะ คือ ๒ ระยะแรกกินเวลาระยะละ ๒๐ ปี ระยะหลัง ๑๐ ปี

ระยะแรกเริ่มในปี ค.ศ. ๑๗๒๓ เมื่อพระเจ้าหลุยส์ (ซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๓ พรรษา) ทรงบรรลุนิติภาวะ ทั้งออร์ลีอันส์และค็อบัวส์ถึงแก่กรรมไปแล้ว และจบลงเมื่อเฟลอร์รี (Fleury) ถึงแก่กรรมในปี ค.ศ. ๑๗๔๓ ใน ๓ ปีแรกของระยะนี้ อัครมหาเสนาบดีของพระองค์คือ ดยุกเดอบูร์บอง (Duc de Bourbon) แต่อำนาจที่แท้จริงอยู่กับพระอาจารย์สังฆราชเฟลอร์รี ผู้ซึ่งยืนกรานจะต้องอยู่ค้ำยันทุกครั้งในการพบปะระหว่างพระเจ้าหลุยส์และบูร์บอง เฟลอร์รีและบูร์บองนี่เองที่เป็นผู้ร่วมกันถอนหมั้นที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงจัดไว้ระหว่างพระเจ้าหลุยส์และเจ้าหญิงรัชทายาทสเปน (ซึ่งยังทรงพระเยาว์) และจัดการให้พระองค์อภิเษกกับมาเรีย เลคซินสกี (Maria Leczinski) ธิดาของกษัตริย์นอกราชบัลลังก์ของโปแลนด์

ในปี ค.ศ. ๑๗๒๖ เฟลอร์รีมีอำนาจมั่นคงพอที่จะปลดบูร์บอง และเข้ารับตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีแทน ขณะนั้นเฟลอร์รีมีอายุถึง ๗๓ ปี ซึ่งนับว่าแก่เกินไปแม้แต่จะเป็นพระอาจารย์ แต่เฟลอร์รีก็เป็นอัครมหาเสนาบดีอยู่จนอายุ ๙๐ ท่านผู้นี้เป็นคนฉลาด และมีลักษณะเป็นสุภาพบุรุษที่น่าคบค้าสมาคม ทำตนให้เป็นผู้ที่กษัตริย์จะทรงขาดเสียไม่ได้ ท่านมักจะเอาชนะศัตรูในราชสำนักได้ด้วยการแสร้งแสดงว่าเป็นผู้อ่อนแอและเบาปัญญา พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชทรงเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างเฟลอร์รี กับสังฆราชริเชอลีเออ และมาซาแรงว่า “ริเชอลีเออและมาซาแรง เป็นคนเจ้ายศและชอบแสดงความยิ่งใหญ่ แต่เฟลอร์รีนั้นตรงข้าม ความยิ่งใหญ่ของท่านผู้นี้ขึ้นอยู่กับการถ่อมตัว.... ในฐานะอัครมหาเสนาบดี ท่านชอบการเจรจามากกว่าสงครามเพราะท่านมีความสามารถทางด้านวางแผนการ และไม่มีความรู้ทางด้านทหาร ท่านทำตัวประหนึ่งว่าเป็นผู้รักสันติเพื่อที่จะได้เป็นผู้ไกลเกลี่ยมากกว่าที่จะเป็นผู้พิชิตกษัตริย์ ท่านมักมีนโยบายที่รุนแรง แต่ไม่ค่อยกล้าที่จะเอามาปฏิบัติ ท่านประหยัดการใช้จ่ายของประเทศอย่างถูกหลักเกณฑ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝรั่งเศสกำลังต้องการอย่างยิ่ง เพราะการเงินตกต่ำลงมากเนื่องจากสงครามชิงราชสมบัติ (สเปน) และการปกครองที่เลวร้าย” ผู้ที่มีชีวิตอยู่ในเวลานั้นคนอื่น ๆ บ่นทักไว้ว่า เฟลอร์รีมีคุณลักษณะที่เด่นอยู่ ๒ ประการ คือ ประหยัดและอดทน ท่านปกครองฝรั่งเศสโดยเด็ดขาดแบบเดียวกับริเชอลีเออและมาซาแรง แต่มิได้ใช้วิธียงให้แตกแล้วแบบมาซาแรงหรือการประหัตประหารแบบริเชอลีเออ (Hénault และ Duclos)

ที่สำคัญที่สุดก็คือ ยุโรปกำลังสันติภาพไว้ได้ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๒๕ ถึง ค.ศ. ๑๗๓๓ ถึงแม้จะโดยความยากลำบาก ทั้งนี้เป็นเพราะเฟลอร์รียอมร่วมมือกับรัฐบาลของวอลโพล (Walpole) ในอังกฤษ และความสัมพันธ์นี้ก็ได้ถูกระทบกระเทือนในสงครามชิงราชย์โปแลนด์ (ค.ศ. ๑๗๓๓—ค.ศ. ๑๗๓๕) ถึงแม้สัญญาสงบศึกจะไม่ได้เซ็นจนกระทั่ง ค.ศ. ๑๗๓๘) และการที่ความสัมพันธ์นี้สลายลงเมื่อเกิดสงครามชิงราชย์ออสเตรียในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ ก็เพราะเฟลอร์รีชราภาพแล้ว และไม่สามารถคัดค้านพวกทหารได้ ในระหว่างที่บ้านเมืองสงบภายใต้นโยบายเศรษฐกิจที่รัดกุม และระบบการค้าเสรี สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของฝรั่งเศสดีขึ้นมากกว่าครึ่งใด ๆ ดังที่นักเดินทางชาวอังกฤษเขียนบันทึกเกี่ยวกับประเทศฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๑๘

ว่า “ในขณะที่รอเปลี่ยนม้าที่ใช้เดินทางอยู่ คนทั้งเมืองพากันออกมาขอทาน ทุกคนมีใบหน้าที่แสดงว่าอดอยาก ตัวผอม เครื่องแต่งตัวขาดรุ่งริ่ง เพียงแต่มองดูเท่านั้นก็จะทราบได้ทันทีถึงสภาพที่แร้นแค้น โดยไม่ต้องรอฟังจากปากของพวกนี้” และผู้บันทึกคนเดียวคนนั้นเขียนเล่าถึงสภาพของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๓๙ ว่า “ฝรั่งเศสมีสภาพที่ขึ้นมากจนแทบจะไม่น่าเชื่อเมื่อเทียบกับสมัย ๒๐ ปีก่อน ทั้งนี้เป็นผลงานของสังฆราชเฟลอร์วังสัน ถนนหนทางได้รับการซ่อมแซมเป็นอย่างดี และส่วนใหญ่เรียบเหมือนถนนในปารีส สองข้างทางมีต้นไม้ขึ้นเหมือนในฮอลแลนด์ ทางบ้านโจรผู้ร้ายก็ถูกปราบไปมาก จนกระทั่งคนสามารถพกเงินเดินทางไปไกล ๆ ได้อย่างปลอดภัย.... คนฝรั่งเศสเองก็เปลี่ยนไปมากกว่าถนนเสียอีก แทนที่จะเห็นคนหน้าเหลืองซีด เดินห่มผ้าไปตามท้องถนนอย่างแต่ก่อน กลับเห็นคนทั้งหมู่บ้านเต็มไปด้วยชาวานหน้าทาสสดใส ใช้ผ้าห่มอย่างดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์และความสุขสบายของประชาชนโดยทั่วไป” (Montagu) ในปี ค.ศ. ๑๗๓๘ นับเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยโคลแบร์ตตั้งงบประมาณในปี ค.ศ. ๑๖๗๒ และที่จริงเป็นครั้งสุดท้ายก่อนการปฏิรูปทางการเงินของนโปเลียนที่รายได้ของประเทศสมดุลกับรายจ่าย รัฐบาลของเฟลอร์วังสันให้เห็น (ถ้าข้อพิสูจน์จำเป็น) ว่าฝรั่งเศสอาจใช้นโยบายการปกครองอย่างอื่นได้นอกไปจากนโยบายของกษัตริย์ราชวงศ์บูร์บอง และยังมีชี้ให้เห็นด้วยว่าในยามสงบ ฝรั่งเศสอาจเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ได้มากกว่าในสงคราม

แต่เฟลอร์วังสันไปที่จะตั้งพรหณนิยมสันติภาพที่เข้มแข็งได้ จริงอยู่ที่ว่า “เฟลอร์วังสันมีสุขภาพดี และถ้าใช้น้ำที่ใสสะอาดเล็กน้อยทาหน้า ใส่ฟันปลอมแล้ว ท่านอาจจะปลอบใจตัวเองได้ว่ายังหนุ่มแน่น และทำให้ศัตรูหมดหวัง” (Bernis) แต่ถึงแม้เฟลอร์วังสันจะอยู่จนกระทั่งพวกที่อาวุโสกว่าหมดอำนาจไป เอาชนะพวกอาวุโสน้อยกว่าได้ และมักจะมีฐานะมั่นคงขึ้นทุกครั้งที่มีผู้คิดโค่นอำนาจ แต่ท่านไม่สามารถเอาชนะพวกหัวหน้าทหารหนุ่ม ๆ ได้ และพวกนี้เองที่นำท่านเข้าสู่สงครามที่ย่อยยับในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ และทำลายผลดีต่าง ๆ ที่ท่านทำมาตลอดสมัยที่เรืองอำนาจของท่าน

ระยะที่ ๒ ของรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ คือ ระยะที่ติดต่อกับอนิจกรรมของเฟลอร์วังสันในปี ค.ศ. ๑๗๔๓ ถึงปี ค.ศ. ๑๗๖๔ ซึ่งเป็นปีที่มาตามปอมปาดัวร์ถึงแก่กรรม ในระยะ ๒๐ ปีแรก อิทธิพลของเฟลอร์วังสันสามารถทำให้พระเจ้าหลุยส์เป็นคนดีได้ ถึงแม้จะไม่สามารถทำให้เป็นกษัตริย์ที่ดี แต่ในระยะ ๒๐ ปีที่สองนี้พระองค์ทรงสละอำนาจของราชบัลลังก์เกือบหมดให้กับพระสนมที่ขึ้นชื่อของพระองค์ คือมาตามปอมปาดัวร์ นางคือผู้แต่งตั้งและปลดเสนาบดีและนายทหารต่าง ๆ วางนโยบายทั้งในและนอกประเทศ และนางนี่เองเป็นผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบมากที่สุดในการที่พวกเจซุอิตถูกไล่ออกจากฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๖๑ ในการทำสัญญาไมตรีกับออสเตรียในปี ค.ศ. ๑๗๕๖ การซบเซบนิทานเกี่ยวกับตำแหน่งของนางในสมัยนั้น มิได้เป็นเพราะนางเข้ามาอยู่ในแวร์ซายส์ที่ติดเกี่ยวกับพระราชินี มิได้เป็นเพราะนางเข้ามามีอิทธิพล

เหนือการเมือง เพราะการที่กษัตริย์แบบพระเจ้าหลุยส์เป็นที่เห็นกันว่าเหตุการณ์ชนิดนี้เป็นของหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ในสายตาของราชสำนักที่เคร่งในเรื่องชาติกำเนิด สิ่งทีคนซุบซิบนิทานเกี่ยวกับนางก็คือว่า นางเป็น “คนชั้นกลาง” ที่ถูกฝึกฝนมาให้เป็นสนม และการที่ถูกนำมาในราชสำนักก็เพื่อจะล่อพระเจ้าหลุยส์ นอกจากนี้ มาตามปอมปาอูร์ยังมีเรื่องที่จะทำให้คนริษยา มากกว่ามาตามแมงทอนองของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เพราะนางยังสาว สวย ฉลาด และทะเยอทะยานมาก จากรูปเขียนของนางโดยลาตูร์ (La Tour) นางกำลังนั่งพลิกโน้ตเพลง ข้างนางมีกีตาร์พิงอยู่ ที่ท่ามีสมุดเกี่ยวกับศิลปะการทำลวดลาย บนโต๊ะอีกข้างหนึ่งของนางมีแบบของโรงเรียนทหารซึ่งนางกำลังให้สร้าง นอกจากจะสนใจทางดนตรีและศิลปะแล้ว นางยังอุปการะคณะผู้ทำบรรณานุกรม (Encyclopaedists) ซึ่งยื่นขอความสามารถของนางเป็นการตอบแทน อันที่จริงแล้วพระเจ้าหลุยส์ได้เคยตกอยู่ใต้อิทธิพลของคนซึ่งเป็นอันตรายกว่านางมาแล้วหลายครั้ง เสนาบดีผู้หนึ่งซึ่งเคยทำงานกับนางกล่าวว่า “นางตรวจดูราชการแผ่นดินทุกเรื่องเหมือนเด็ก ๆ แต่บางครั้งนางก็สามารถทราบทูลพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับความจริงบางอย่างได้อย่างน่าฟัง” (Bernis) ที่จริงในบางแง่แล้วนางยังดีกว่ามหีต่างชาติ

ที่พระราชวังที่คองปีแอน (Compiègne) ห้องของนางอยู่เหนือห้องของพระเจ้าหลุยส์ และทูตทุกคนเว้นผู้แทนจากสันตะปาปาจะต้องขึ้นไปหานาง หลังจากที่เข้าเฝ้าแล้วนางมีความสามารถที่จะทำให้คนทุกชั้นรู้สึกเป็นกันเองและเข้ากันได้ ที่จริงนางมีคุณลักษณะหลายอย่างของพระราชินีปนกับสุภาพสตรี การที่นางถึงแก่กรรมลงทำให้คนเกือบจะรู้สึกเสียใจแทนพระเจ้าหลุยส์ เป็นการผิดประเพณีที่กษัตริย์จะเสด็จไปงานศพชนิดนี้ แต่พระเจ้าหลุยส์ทรงเฝ้าดูขบวนศพของนางตลอดเวลา จนกระทั่งผ่านแวร์ซายส์และหาลับไป แล้วจึงทรงหันกลับเข้าไปในห้อง พระพักตร์เบือนไปด้วยน้ำพระเนตร รับสั่งกับองครักษ์ว่า “นั่นเป็นสิ่งเดียวที่เราจะให้เกียรติกับนางได้” (Cheverny)

ในระยะ ๑๐ ปี หลังของรัชสมัยของพระองค์ ๆ ยิ่งทรงเป็นกษัตริย์น้อยลงไปอีก ในขณะที่ประเทศอื่น ๆ ในยุโรปปกครองด้วยประมุขที่ทรงตรากตรำทำงาน หรือมีฉะนั้นกษัตริย์แบบทรงภูมิธรรม กล่าวคือ ปรัสเซียอยู่ในสมัยพระเจ้าเฟรเดอริกที่ ๒ ออสเตรียใต้พระนางมาเรีย เทเรซาและโจเซฟที่ ๒ รัสเซียใต้พระนางแคธรินที่ ๒ การปกครองของฝรั่งเศสถูกทอดทิ้งตามบุญตามกรรม พระเจ้าหลุยส์ทรงใช้เวลาไปในการล่าสัตว์ ทอพรหม หรือมีฉะนั้นก็ชงกาแฟเลี้ยงพระสหายหญิงทั้งหลาย ราชสำนักซุบซิบกันมากเมื่อพระเจ้าหลุยส์ทรงมีสนมเป็นชนสามัญสมัยมาตามปอมปาอูร์ มาครั้งต่อไปราชสำนักซอกจนเกือบจะคิดต่อต้าน เมื่อพระองค์ทรงสถาปนามาตามดูแบร์รี (Madame Du Barry) ขึ้น นางนี้เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นผู้ช่วยช่างเสื้อและมีชีวิตที่ไม่ผิดกับหญิงโสเภณีเท่าไรนัก

เมื่อพระเจ้าหลุยส์ทรงพระเยาว์ พระองค์เป็นที่บูชาของประชาชน เมื่อพระองค์เสด็จไปรบที่เมทซ์ (Metz) ในปี ค.ศ. ๑๗๔๔ ประชาชนเรียกพระองค์ว่า “ปียราช” (Well-beloved)

แต่ในปี ค.ศ. ๑๗๕๐ ความนิยมชมชื่นนี้จะหายไปสิ้น ถึงกับมีข่าวว่าจะมีคนเดินขบวนจากปารีส เพื่อไปเผาพระราชวังแวร์ซายส์ และในปี ค.ศ. ๑๗๕๔ และ ค.ศ. ๑๗๗๑ ก็เกือบจะเกิดปฏิวัติขึ้น กล่าวกันว่าเมื่อพระองค์ประสูติในปี ค.ศ. ๑๗๔๔ มีผู้สวมมิซซาที่โบสถ์นอตเตรอดาม (Notre Dame) เพื่อให้พระองค์หายประชวรถึง ๖,๐๐๐ ครั้ง เมื่อพระองค์ถูกปองร้ายโดยดาเมียงส์ (Damiens) ในปี ค.ศ. ๑๗๕๗ จำนวนมิซซาตกไปเป็น ๖๐๐ และในปี ค.ศ. ๑๗๗๔ ที่พระองค์ประชวรครั้งสุดท้ายเหลือเพียง ๓ ครั้ง และในที่สุดเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ ทางรัฐบาลไม่กล้าเชิญพระศพผ่านปารีสในเวลากลางวัน แต่แอบซ่อนผ่านไปทางชายเมืองในเวลากลางคืน และผู้ที่บังเอิญเห็นเข้าก็ร้องตะโกนว่า “เอา! เอา!” (Tiaout, Tiaout) ซึ่งเป็นการร้องเมื่อเวลาพวกนักล่าสัตว์ในขบวนล่าสัตว์ของกษัตริย์ร้องเวลาโยนเนื้อกว้างให้สุนัขกิน

๔

การขัดแย้งเกี่ยวกับโองการยูนิเจนิตัส (Unigenitus) และการขับไล่คณะเยซูอิตออกจากฝรั่งเศส

เหตุการณ์หลายอย่างเกิดขึ้นในสมัย ๕๐ ปี ที่พระเจ้าหลุยส์ทรงละเลยพระราชภารกิจในฝรั่งเศส แต่บางอย่างเช่นความสัมพันธ์ทางการทูตในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ และ ค.ศ. ๑๗๕๖ หรือสงครามสมัยพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช ข้าพเจ้าใคร่สงวนไว้พูดต่างหาก แต่มีปัญหา ๒ อย่างที่รู้สึกว่าจะเหมาะที่จะนำมากล่าวในตอนนี้อย่างยิ่ง เพราะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตลอดรัชสมัย และจะกลายเป็นสาเหตุหนึ่งของการปฏิวัติฝรั่งเศส คือการขัดแย้งทางศาสนา และความยุ่งยากกับปาเลมองต์ที่ปารีส

เราได้เห็นมาแล้วว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงฉวยโอกาสใช้โองการยูนิเจนิตัส* ของสันตะปาปา (ค.ศ. ๑๗๑๓) เป็นเครื่องเริ่มการโจมตีพวกเจนเชนิสต์อย่างไร และการกระทำอันนี้ทำให้พวกเจนเชนิสต์ซึ่งเคยเป็นแต่เพียงนิกายทางศาสนากลายเป็นพวกกึ่งการเมือง และเป็นพวกที่ต่อต้านราชบัลลังก์อย่างไร ในสมัยผู้สำเร็จราชการ ศาสนาในฝรั่งเศสจะแบ่งเป็น ๒ พวก คือ พวก “รัฐธรรมนูญ” (Constitutionals) หรือพวกที่ยอมรับโองการยูนิเจนิตัส และพวก “เจนเชนิสต์” หรือพวกที่คัดค้านออร์ลีนส์ ผู้ซึ่งต่อต้านนโยบายของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ตอนต้นสนับสนุนพวกเจนเชนิสต์ถึงกับแต่งตั้งให้เป็นสังฆราชแห่งปารีส (Archbishop of Paris) เป็นประธานสภาสังฆมนตรี (Council of Religion) ใหม่ (ค.ศ. ๑๗๑๕) แต่ ๒-๓ ปีต่อมาเมื่อออร์ลีนส์กำลังมีแผนการจะให้บุตรสาวแต่งงานกับรัชทายาทสเปนซึ่งเป็นคาทอลิก และเสนาบดีของพระองค์กำลังแข่งขันที่จะเข้าไปเป็นคาทอลิก ปาเลมองต์แห่งปารีส ถูกบังคับให้ประกาศสถาปนาโองการยูนิเจนิตัส พวกพระชั้นราชาคณะ ชั้นบิชอป พระธรรมดา และ

ประชาชนต่างร่วมกันคัดค้านการเปลี่ยนแปลงนี้ และในบางมณฑลมีการก่อการจลาจลแสดง การต่อต้านพวก “รัฐธรรมนูญ” ตามความเห็นของวอลแตร์ ประชาชนส่วนใหญ่สนับสนุนพวก เจนเซนนิสต์ และเมื่อพระเจ้าหลุยส์ทรงอภิเษกสมรสแล้ว มเหสีของพระองค์ทรงมีฉายาเล่น ๆ ว่า ยูนิเจนิตา (Unigenita)

เฟลอร์เห็นว่า การแบ่งเป็นนิกายไม่สำคัญ トラบไตที่พระเป็นคาทอลิกที่ดี สิ่งทีเฟลอร์ ไม่พอใจและคัดค้านคือ การขาดระเบียบวินัย ดังเช่นเฟลอร์ยอมให้พระราชกณะแห่งเซเนส (Senez) ถูกลงโทษเพราะวิพากษ์วิจารณ์โองการยูนิเจนิตัส (ค.ศ. ๑๗๒๖) และเมื่อพวกคัดค้าน พวก “รัฐธรรมนูญ” พยายามจะหาคะแนนนิยม โดยจะใช้ที่ฝังศพของพระนิกายเจนเซนนิสต์ที่ เชื่อว่าปารีสเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในฐานะสามารถบันดาลให้โรคภัยไข้เจ็บหาย เฟลอร์สั่งให้ปิด สถานฝังศพเสียเลย จนทำให้พวกที่ไม่พอใจเฟลอร์แค้นแค้นโดยการเขียนป้ายประกาศเสียดสีว่า “โดยพระบรมราชโองการของกษัตริย์ ขอประกาศต่อพระเจ้าว่าห้ามแสดงอภินิหารต่าง ๆ ใน สถานที่นี่”

ใน ค.ศ. ๑๗๔๙ การแตกร้างเริ่มรุนแรงขึ้นอีก เมื่อสังฆราชโบมองต์ (Archbishop Beaumont) แห่งปารีส สั่งห้ามมิให้พระในละแวกประกอบพิธีกรรมทางศาสนาใด ๆ แม้แต่ ต่อคนที่กำลังจะตายต่อผู้ที่ไม่มีบัตรสารภาพ (billet de confession) หรือบัตรที่มีลายเซ็นของ พระผู้ฝังการเก็บบาป ที่แสดงว่าบุคคลผู้นั้นได้ยอมรับโองการยูนิเจนิตัสแล้ว การกระทำอันนี้ ก่อให้เกิดการประท้วงอย่างรุนแรงมากมาย และในที่สุดทำให้พวกของโบมองต์ตกจากอำนาจ เมื่อปาเลมองต์สั่งให้ทำโทษพวกพระที่ปฏิบัติตามคำสั่งของโบมองต์ กษัตริย์และราชสำนักโดย ทางการเป็นพวกเจซุอิตและเป็นพวก “รัฐธรรมนูญ” แต่องค์พระเจ้าหลุยส์เองมิได้เชื่อถือใน นิกายใดนิกายหนึ่งอย่างจริงจัง ทุกปีพระองค์ทรงฟังพวกเจซุอิตประณามการใช้ชีวิตอย่างผิด ศีลธรรมของพระองค์อย่างไม่เอาพระทัยใส่ ทรงยินยอมให้คาร์ซองซอง (D'Argenson) ถวาย เอกสารยืดยาวแนะนำให้พระองค์ใช้นโยบายอะลุ่มอล่วย และพระองค์ทรงพยายามระงับความ แตกร้าง ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุนจากสันตะปาปาเบเนดิกที่ ๑๔ ผู้ซึ่งทรงมองเห็นว่าความเชื่อที่ รุนแรงของโบมองต์ที่มีต่อโองการของพระองค์นั้น จะทำให้เกิดอันตรายต่อศาสนามากกว่า ประโยชน์

ในปี ค.ศ. ๑๗๖๑ เมื่อการขัดแย้งเกี่ยวกับโองการยูนิเจนิตัสผ่อนคลายลง พวกเจซุอิต ถูกไล่ออกจากฝรั่งเศส การขับไล่พวกเจซุอิตออกนอกประเทศ กำลังเป็นนโยบายของหลาย ประเทศในยุโรปในขณะนั้น เช่นในปี ค.ศ. ๑๗๑๕ ดยุกแห่งซาวอยขับไล่คณะเจซุอิตออกจาก ซิชิลี โดยอ้างว่าพวกนี้โฆษณาให้เกิดความไม่นิยมรัฐบาล และในปี ค.ศ. ๑๗๕๙ พวกเจซุอิต ก็ถูกเนรเทศออกจากโปรตุเกส ในข้อหาที่ว่าพยายามปลงพระชนม์กษัตริย์ และพวกนี้ถูก เนรเทศออกจากสเปนในปี ค.ศ. ๑๗๖๖ จากเนเป็ลส์และปาร์มา ค.ศ. ๑๗๖๘ สำหรับฝรั่งเศส การเนรเทศเป็นผลเนื่องมาจากการขัดแย้งเกี่ยวกับโองการยูนิเจนิตัส แต่การเนรเทศเป็นไปอย่าง

ประหลาด กล่าวคือในปี ค.ศ. ๑๗๕๕ ศูนย์การค้าแห่งหนึ่งในองติเยส (Antilles) ซึ่งมีพวกเจซุอิตชาวฝรั่งเศสชื่อ ลา วาเลตต์ (La Valette) เป็นผู้จัดการเกิดล้มละลาย พวกเจ้าหนี้ยื่นฟ้องคณะสงฆ์เจซุอิตเป็นจำเลยต่อปาเลมองต์ พวกเจซุอิตอ้างว่าตามธรรมนูญของคณะแล้ว คณะไม่มีส่วนรับผิดชอบต่อหนี้สินของลา วาเลตต์ ปาเลมองต์แห่งปารีสซึ่งเป็นผู้พิจารณาเรื่องตรวจธรรมนูญของคณะอย่าง ไม่ค่อยจะมีความเห็นใจนัก และบันทึกว่าพวกเจซุอิตถือว่าสันตะปาปามีอำนาจเหนือกษัตริย์ฝรั่งเศส พระเจ้าหลุยส์ทรงขอร้องให้คณะแก้ไขหลักการที่ขัดต่ออำนาจการปกครองนี้เสีย แต่เจ้าคณะกลับตอบปฏิเสธ จึงทำให้พระเจ้าหลุยส์หมดหนทางที่จะป้องกันคณะนี้อีกต่อไป มาตาม เดอ ปอมปาตุร์ เกิดขัดแย้งกับคณะนี้ เพราะไม่ยอมให้นางเข้าพิธีรับศีลมหาสนิท ชัวเชิลไม่ชอบนิกายนี้เพราะท่านผู้นี้เป็น “นักปรัชญา” และหลังจากคดีกาลาส (Calas case) ในปี ค.ศ. ๑๗๖๑ ที่ผู้นับถือศาสนาโปรเตสแตนต์ผู้หนึ่งถูกปาเลมองต์แห่งตุลุสซึ่งเป็นคาทอลิกตัดสินให้ประหารชีวิต โดยกล่าวหาว่าประกอบอาชญากรรมซึ่งผู้นั้นมิได้ทำ วอลแตร์ก็สามารถคว้าความรู้สึกของประชาชนให้เกิดขัดแย้งพวกเจซุอิตมากขึ้น ในปี ค.ศ. ๑๗๖๓ นิกายนี้ถูกไล่ออกจากฝรั่งเศส และใน ๑๐ ปีต่อมาสันตะปาปาเคลมองต์ที่ ๑๔ ก็ทรงสั่งล้มนิกายนี้เลย มิตรของคณะเจซุอิตในยุโรปก็มีแต่พระเจ้าเฟรเดอริกแห่งปรัสเซีย และพระนางแคธรินแห่งรัสเซีย และในรัสเซียนี้เองที่นิกายนี้กลับมีชีวิตชีวาอีกครั้งหนึ่งในต้นศตวรรษที่ ๑๙

ความแตกแยกทางศาสนานี้มีผลอย่างไร? ประการแรก นิกายเจนเซนนิสต์ได้กลายเป็นขบวนการต่อต้านอำนาจรัฐบาล และเช่นเดียวกับในสมัยกบฏฟรอนต์ ปาเลมองต์ก็กลายเป็นศัตรูกับราชบัลลังก์ และประชาชนในปารีส และพวกหนังสือพิมพ์สนับสนุนพวกปาเลมองต์ การกำจัดพวกเจซุอิตเท่ากับทำลายผู้ซึ่งโดยประเพณีแล้วสนับสนุนราชบัลลังก์เรื่อยมา ประการที่สอง สิ่งเดียวที่พวกเจนเซนนิสต์และเจซุอิตมีความเห็นตรงกันก็คือ ทั้งสองเกลียดพวกนักปรัชญา ฉะนั้นการกำจัดพวกเจซุอิตและการทำลายพวกเจนเซนนิสต์ เท่ากับเป็นการเปิดทางให้กับพวกนักปรัชญาอย่างเต็มที่ และในไม่ช้าการที่จะแสดงว่าเป็นผู้ไม่มีศาสนาก็กลายเป็นของโก้เก๋ เช่นเดียวกับการที่จะแสดงว่าเป็นนักปฏิวัติ ถึงแม้ว่าพวกที่ไม่ตามสมัยโดยเฉพาะพวกในชนบทซึ่งไม่เข้าใจ และรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพวกนักปรัชญา ยังคงเป็นคาทอลิกที่เคร่งครัด และสนับสนุนกษัตริย์ตามเดิม

๕

ปาเลมองต์ — กบฏกษัตริย์

ศาสนามีได้เป็นปัญหาเดียวที่ปาเลมองต์ขัดแย้งกับพระเจ้าหลุยส์ ปัญหาอีกอันหนึ่งก็คือเรื่องการเงิน ความฟุ่มเฟือยของราชสำนักเป็นที่เฟื่องเฟิง และนับวันก็ยิ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ประเทศต้องจ่ายค่าใช้จ่ายในราชสำนักปีละประมาณ ๑๑,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์จากรายได้ของประเทศ ซึ่งตกประมาณ ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ค่าใช้จ่ายส่วนตัวของมาตามปอมปาคุร์ มีจำนวนถึง ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์ต่อปี มาตามคูแบร์รี ใช้จ่ายเงินจำนวนถึง ๓,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์ภายใน ๓ ปี ครั้งหนึ่งมีการแสดงดอกไม้ไฟซึ่งเสียค่าใช้จ่ายถึง ๓๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ทุกครั้งที่พระเจ้าหลุยส์เสด็จประพาสข้ามอุทยานจากแวร์ซายส์ถึงตริอานอง ซึ่งพระองค์ทรงทำบ่อยๆ จะต้องสิ้นค่าใช้จ่ายถึงครั้งละ ๑๖,๐๐๐ ปอนด์ คาร์ซองซองเล่าว่าทุกครั้งที่มิผู้กราบทูลพระองค์ถึงเรื่องการใช้จ่าย พระองค์จะทรงหันหลังให้ทันที ในขณะที่เดียวกันฝรั่งเศสไม่มีเงินพอสำหรับกองทัพบกและทัพเรือ เงินเดือนของข้าราชการที่แวร์ซายส์บางครั้งไม่มีจะจ่ายถึงสามปีติดๆกัน พுகไปแล้วราชสำนักได้กลายเป็น “หลุมฝังศพของประเทศชาติ” และตราบโคที่พระเจ้าหลุยส์ไม่ทรงยอมประหยัด พวกอภิชนต่าง ๆ ก็จะไม่ยอมมีส่วนในการเสียภาษีอย่างยุติธรรม ภาษีที่เรียกว่าแวงเทียม (vientieme) ภาษีร้อยละ ๕ ของรายได้ของมาโชลท์ (Machault) มิได้คลุ้มถึงพวกพระ และเจ้า ขุนนาง และกลายเป็นส่วนเปอร์เซนต์เพิ่มในภาษีที่เรียกว่าไต้ย (taille) ซึ่งพวกชนชั้นกลางและชั้นต่ำเป็นผู้เสีย สรุปแล้วไม่มีทางจะแก้ไขได้นอกจากจะต้องใช้วิธีที่น่าละอายของแตรร์เรย์ (Terray) คือประกาศว่าประเทศล้มละลายในปี ค.ศ. ๑๗๗๐

ปัญหาเรื่องศาสนาและการเงินยิ่งรุนแรงขึ้น เมื่อมีการโต้แย้งกันถึงสิทธิยับยั้งทางด้านรัฐธรรมนูญ (Constitutional veto) จึงได้เห็นมาแล้วตั้งแต่สมัยพวกฟรองต์ และสมัยหลังจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๓ และ ๑๔ สิ้นพระชนม์แล้วว่า ปาเลมองต์แห่งปารีส ซึ่งแต่เดิมมีหน้าที่เป็นศาลอุทธรณ์ (Court of Appeal) ได้ถืออำนาจเป็นผู้ประกาศพระราชโองการ (Royal edict) ต่าง ๆ เพื่อจะได้ใช้เป็นเครื่องมือเรียกร้องอภิสิทธิ์ทางรัฐธรรมนูญ และมาถึงสมัยนี้เมื่อได้รับอิทธิพลการสั่งสอนจากพวกนักปรัชญา การสนับสนุนจากประชาชน พวกปาเลมองต์ก็ยิ่งพยายามจะขยายอำนาจทางนี้ของตนออกไป พวกปาเลมองต์กราบทูลพระเจ้าหลุยส์ว่า พระองค์เป็นกษัตริย์ใต้กฎหมาย และจะทรงปกครองได้ต่อเมื่อทรงปฏิบัติถูกต้องตามกฎหมาย หรืออีกนัยหนึ่งสถาบันนี้อ่างงว่า การที่คนทำหน้าที่ประกาศพระราชโองการของกษัตริย์นั้น มิได้เป็นการกระทำเป็นพิธีเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่โดยชอบธรรม ปาเลมองต์ต้องเป็นผู้ให้ความเห็นชอบต่อพระราชบัญญัติทุกอันในนามของประชาชน และถ้าปราศจากการเห็นชอบนี้พระราชบัญญัตินั้นถือว่าเป็นโมฆะ และถ้าหากสถาบันนี้ปฏิเสธที่จะผ่านพระราชบัญญัติใดก็ให้ถือว่าเป็นสิทธิการยับยั้งที่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ กษัตริย์จะไม่ทรงสามารถใช้วิธีออกเป็นพระราชกำหนด (lit de justice)^๒ แทนสิ่งที่ได้เคยทรงปฏิบัติมา และในระยะเวลา ค.ศ. ๑๗๕๐—ค.ศ. ๑๗๗๐ ปรากฏว่า ปาเลมองต์ทั้งในปารีส และชนบท นัดหยุดงานเพื่อเรียกร้องสิทธินี้ถึง ๕ ครั้ง และทั้ง ๕ ครั้งพระเจ้าหลุยส์ก็ทรงลงโทษด้วยการเนรเทศ แต่ทุกครั้งประชาชนได้เรียกร้องให้กษัตริย์ทรงเรียกปาเลมองต์กลับมา พระเจ้าหลุยส์เคยทรงปรารภว่า “ผู้สำเร็จราชการได้ทรงทำผิดในการที่ยอมให้ปาเลมองต์เอาสิทธิการประท้วงกลับมาใช้อีก และพวกนี้จะจบลงด้วยการทำลายรัฐ...”

พวกนี้ที่แท้จริงเป็นที่ประชุมของพวกนิยมระบบสาธารณรัฐ แต่ว่าพระองค์รับสั่งต่อไปอย่าง
ไม่หวาดหวั่น “แก้ไขอะไรไม่ได้ เรื่องมันก็จะดำเนินไปตามวิถีทางของมัน แต่มันจะยังไม่ถึง
ขั้นแตกหักในสมัยของเรา” (Hausset)

คติใตักยของ (D'Aiguillon)^๓ ในปี ค.ศ. ๑๗๗๑ ทำให้โมแป (Maupéou) ซึ่งเป็นอัครมหา-
เสนาบดีอยู่ในขณะนั้น รวบรวมความกล้ายุบสถาบันปาเลมองต์ และตั้งศาลอุทธรณ์ขึ้นแทนที่
และสมาชิกของศาลอุทธรณ์ใหม่ก็มีได้ใช้หลักการสืบตระกูล แต่ให้เป็นสิทธิของกษัตริย์ที่จะ
ทรงแต่งตั้ง การกระทำนี้ความจริงเป็นการกระทำที่เหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง แต่โชคร้ายที่มาทำ
ในเวลาที่ไม่เหมาะสม จึงทำให้ความรู้สึกไม่นิยมกษัตริย์รุนแรงขึ้นจนเกือบทำให้เกิดการปฏิวัติ

สรุปได้ว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ และปาเลมองต์ ต่อสู้กันเกี่ยวกับปัญหาการเงิน รัฐ-
ธรรมนูญ และศาสนา

๖

ความลับของพระราชอา

ปัญหาที่น่าถกถามต่อไปก็คือว่า พระเจ้าหลุยส์เองทรงพยายามปกครองประเทศแค่ไหน
คำตอบที่ไม่ขาดความยุติธรรมก็คือว่า เกือบจะไม่ได้ปกครองเลย ความจริงพระองค์ทรงมี
ความสามารถที่จะทำหลายอย่างที่คนอื่นทำไม่ได้ เช่น พระองค์ทรงมีความภูมิพระทัยที่ทรง
สามารถใช้ซ่อมตัดส่วนบนของไข่มุกที่เดียวได้ และพระองค์โปรดให้เสิร์ฟไข่มุกทุกครั้งที่จะ
องค์จะต้องเสวยในที่สาธารณะ และในกิจการบางอย่างพระองค์ก็ทุ่มเทความสนพระทัยมาก
เช่นเกี่ยวกับฝูงสุนัขไล่เนื้อของพระองค์ พระองค์ทรงวางแผนสำหรับสุนัขทุกตัวจะต้องทำ
ตลอดปี พระองค์ทรงจำชื่อและความสามารถของสุนัขแต่ละตัวได้ดีกว่าลูกน้องของพระองค์
แต่เมื่อไรที่พระองค์จะต้องทรงภารกิจเกี่ยวกับบ้านเมือง พระองค์กลับไม่เอาพระทัยใส่ และ
ปล่อยให้เป็นที่หน้าของเสนาบดี หรือพระสนมคนโปรดอยู่ในขณะนั้น

แต่มีงานเกี่ยวกับการปกครองสองอย่าง ที่พระเจ้าหลุยส์ทรงเชื่ออย่างจริงจังว่าเป็นงาน
สำคัญ และพระองค์ทรงพยายามทำอย่างเต็มที่ งานชนิดแรกคือ การเซ็นเซอร์จดหมายของคน
สำคัญๆ ที่ส่งทางไปรษณีย์ ชัวเซลเขียนบันทึกไว้ว่า “การที่จะต้องทำการคัดลอกจดหมายทุก
ฉบับที่ส่งทางไปรษณีย์ เพื่อเสนอต่อพระมหากษัตริย์ หรือเสนาบดี นับว่าเป็นการกระทำที่
ไม่สุจริต การที่จะคัดลอกจดหมายทุกฉบับในปารีส เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่พระเจ้าหลุยส์
ทรงมอบรายชื่อของบุคคลหลายคนที่พระองค์ต้องการเซ็นเซอร์จดหมายแก่นายไปรษณีย์ และ
พระองค์จะทรงจดหมายเหล่านั้นเองทุกฉบับ ซึ่งเป็นสิ่งเดียวที่พระองค์ทรงสนพระทัยอ่าน
นอกเหนือไปจากหนังสือพิมพ์กาเซท (Gazette) และรายชื่อนักล่าเนื้อของพระองค์ และ
การเซ็นเซอร์จดหมายนี้ เป็นสิ่งเดียวที่พระองค์ทรงทำเกี่ยวกับราชการบ้านเมือง หลังจากนี้

พระองค์ทรงจดหมายเสร็จแล้ว พระองค์จะทรงส่งต่อไปยังพระสนมซึ่งพระองค์ไม่เคยทรง
ปิดบังอะไรเลย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การสอดแนมแบบนี้จะต้องก่อให้เกิดความระแวงสงสัย
และซุบซิบกันอย่างมากมาย

แต่ชาวเซิลก็ค่อนข้างจะยุติธรรมที่กล่าวว่า การสนุกกับการอ่านจดหมายนี้เป็นงานชั้น
เดียวที่พระเจ้าหลุยส์ทรงทำเกี่ยวกับการปกครองประเทศ ความจริงตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๕๐ พระองค์
ทรงมีงานสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่รู้จักกันในนามว่า “ความลับของพระราชินี” (The King’s Secret)
งานนี้ก็คือ พระเจ้าหลุยส์ทรงตั้งกระทรวงต่างประเทศส่วนพระองค์ขึ้น มีเลขานุการประจำ
มีทูตและผู้สืบราชการลับอย่างเต็มที่ มีการติดต่อทางเอกสารกับองค์พระเจ้าหลุยส์เองโดยไม่
มีเสนาบดีคนไหนคนใดช่วย และส่วนมากทำไปโดยเสนาบดีไม่มีส่วนรู้เห็น ส่วนนโยบายของ
กระทรวงต่างประเทศส่วนพระองค์นี้ ก็มักจะแตกต่างกับนโยบายของกระทรวงต่างประเทศ
จริง ๆ ดังนั้น บางครั้งจะปรากฏว่ามีผู้แทนของฝรั่งเศสสองคน ดำเนินนโยบายตรงข้ามกัน
เกี่ยวกับปัญหาการทูตขึ้นเดียวกัน และบางครั้ง (ซึ่งจะต้องเป็นที่อึดอัดใจแก่ผู้ปฏิบัติงานเป็น
อย่างยิ่ง) ทูตคนเดียวได้รับคำสั่งให้ปฏิบัติงานซึ่งตรงกันข้าม พระเจ้าหลุยส์ได้ทรงนำเอาความ
สามารถในการทูตของราชวงศ์บูร์บงมาใช้อย่างผิด ๆ ซึ่งพูดไปตามจริงแล้วพระเจ้าหลุยส์
ทรงคัดแปลงวิธีการทูตออกไปในทางที่แปลก ๆ เสมอ

ประเทศที่พระเจ้าหลุยส์ทรงสนพระทัยมากที่สุดคือ รัสเซียและโปแลนด์ ซึ่งเราจะเห็น
ผลของการใช้การทูตอย่างลับ ๆ เมื่อจะพูดถึงสองประเทศนั้น ในอังกฤษพระเจ้าหลุยส์ก็ทรง
ใช้การทูตส่วนพระองค์ด้วย กล่าวคือ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๖๔ เป็นต้นไป พระเจ้าหลุยส์ส่งนักแสวง
โชคชื่อ เชอวาลิเอ เคออง เดอโบมองต์ (Chevalier D’Eon de Beaumont) ซึ่งเคยปลอมตัว
เป็นหญิงมาตลอดครึ่งชีวิต ให้มาประจำที่สถานทูตฝรั่งเศสในลอนดอน พร้อมกับคำสั่งลับให้
พยายามเตรียมหาทางบุกอังกฤษ และงานชิ้นนี้เองที่ทำให้ความลับของพระเจ้าหลุยส์แตก และ
ทำให้เกิดกิจการต้องล้มเลิกไป คือในที่สุดเคอองวิวาทกับทูตฝรั่งเศสไม่ยอมกลับฝรั่งเศส และใช้
เอกสารลับของพระเจ้าหลุยส์ขู่พระเจ้าหลุยส์และรัฐบาลเพื่อหาเงิน เมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖
ขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงปลดข้าราชการของกระทรวงต่างประเทศส่วนพระองค์นี้ให้เป็น
ข้าราชการบ้านาญ และยุบกิจการเสีย

๓

ฝรั่งเศสในศตวรรษแห่งภูมิธรรม

สำหรับประเทศฝรั่งเศสในรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ นั้น การที่จะสรุปว่าพระเจ้า
หลุยส์มิได้ทรงปฏิบัติราชการเลยนั้น นับว่าเป็นการยุติธรรมพอ ๆ กับที่จะกล่าวว่าประเทศ

ฝรั่งเศสอยู่ในสมัยเสื่อมโทรม เราจะต้องเปรียบเทียบความไม่พอใจ ความผิดหวังของฝรั่งเศส ปลายสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กับฝรั่งเศสที่เต็มไปด้วยความหวัง และเริ่มพูดถึงยุคทองที่กำลังจะมาในปลายสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ จึงจะเห็นว่าประเทศฝรั่งเศสก้าวหน้าไปอย่างไรบ้างใน ขณะที่ราชสำนักและรัฐบาลหยุดอยู่กับที่

ความก้าวหน้านั้นเป็นไป ๒ ทาง คือ ทางเศรษฐกิจและทางปรัชญา เกี่ยวกับทางด้าน เศรษฐกิจ ฝรั่งเศสต้องการเวลาที่จะคอยให้วิธีของโคลแบร์ตสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และของ ลอร์ สมัยผู้สำเร็จราชการสัมฤทธิ์ผล นโยบายทั้งสองมุ่งสนับสนุนการค้า แต่ทั้งโคลแบร์ตและ ลอร์ดำเนินการรุนแรงเกินไปจึงไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ได้มีการแก้ไขวิธีการของทั้ง ๒ ท่านให้ดีขึ้น วิธีแก้อย่างหนึ่งก็คือ การนำระบบการค้าเสรีมาใช้ในสมัย เฟลอร์ในระยปี ค.ศ. ๑๗๓๐ กว่าๆ และในสมัยกูร์เนย์ (Cournay) ในระยปี ค.ศ. ๑๗๕๐— ค.ศ. ๑๗๖๐ และทฤษฎีใหม่ทางเศรษฐกิจของพวกที่เรียกว่า ฟิซิโอเครตส์ (Physiocrats) ของเกสเนย์ (Guesnay) ซึ่งในขบวนการปฏิวัติมีตูร์โกท์ (Tourgot) เสนอบทคัดค้านสำคัญของ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ รวมอยู่ด้วย ขบวนการทั้งสองมุ่งให้เกิดระบบการค้าเสรี ตามทฤษฎีของ อาดัม สมิท (Adam Smith) ซึ่งทำให้การค้าก้าวหน้า และประชาชนร่ำรวยขึ้น แต่ก็เกิดผล อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งพูดไปจริง ๆ แล้วมิใช่เป็นของแปลก คือทำให้ความบกพร่องของรัฐบาลและการเก็บภาษีที่รุนแรงเกินไปกลายเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่อาจทนได้

เกี่ยวกับความก้าวหน้าทางด้านความคิดอ่านของฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ นั้น เป็นปัญหาใหญ่ที่จะต้องพูดให้ละเอียดทีหลัง โดยจะกล่าวถึงปรัชญาของพวกนักปรัชญาฝรั่งเศส- เศสที่มีส่วนทำให้เกิดปฏิวัติใหญ่ขึ้น แต่ในตอนนีไ้ใคร่จะชี้ให้เห็นความก้าวหน้าบางอย่างอื่น ๆ

ประการแรกก็คือ หลังจากที่มีการพิมพ์หนังสือของวอลแตร์ ที่ชื่อจดหมายจากอังกฤษ (English Letters ค.ศ. ๑๗๓๔) แล้ว ความคิดเห็นทางการเมืองแบบอังกฤษ ปรัชญา อังกฤษและมรรยาทของอังกฤษกลายเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางในสังคมปารีส ประการที่สอง ถึงแม้ว่าจะยังคงมีการเผาหนังสือต้องห้ามบางชนิด และนักเขียนหลายคนยังคงถูกจับเข้าขังในคุกบาสต์ติลอยู่ แต่การเซ็นเซอร์วรรณกรรมลดความเข้มงวดลงไป ในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ และหนังสือพิมพ์กลายเป็นปากเสียงทางการเมืองไป ประการที่สาม คือสมัยนี้เป็นสมัยที่มีการ มีชุมนุมแบบกันเอง (Salon) ในปารีสซึ่งมีสุภาพสตรีปัญญาชนเป็นผู้ดำเนินการ ได้กลายเป็น ศูนย์กลางวัฒนธรรม และมีนักปรัชญา กวีงาน ๆ หลายคนไปร่วมสังสรรค์ และในปลายสมัย ชาลองเหล่านี้ได้กลายเป็นสมาคมการเมือง และมีคู่แข่ง คือ สมาคมร้านกาแฟซึ่งไม่ยอมให้ สตรีเป็นสมาชิก หรืออีกนัยหนึ่งเป็นสมาคมซึ่งเลียนแบบอังกฤษ ประการสุดท้าย ละครกลายเป็นเวทีที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองที่สำคัญและกว้างขวางกว่าในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาก และในกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ จะเห็นได้ว่าธรรมเนียมเริ่มโน้มเอียงเข้าหาธรรมชาติและความจริงมากขึ้น

สรุปได้ว่า ไม่ว่าเราจะมองในแง่ไหน เราอาจกล่าวได้ว่าประชาชนฝรั่งเศสกำลังตื่นตัว เป็นอย่างมากในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ แต่เป็นการตื่นตัวที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัว ต่อผู้บริหารประเทศ เบื้องหลังความร่ำรวยของพวกเขาชนชั้นกลางและกรรมกรบางพวก ยังมี พวกประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งมีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น และไม่พอใจเป็นอย่างมาก ในบันทึกประจำวันของสมัยนั้นเต็มไปด้วยอาชญากรรม โจรกรรมที่เหี้ยมโหด ความทารุณโหดร้ายของการปฏิวัติใหญ่มีจุดเริ่มต้นมาจากถิ่นที่แออัดในปารีส และจากประเพณีการประหารในที่สาธารณะของการปกครองสมัยเก่านี้ การจลาจลของพวกเขา (Jacquerie) ในสมัย ค.ศ. ๑๗๘๙ เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบเจ้าที่ดินอย่างเลว ที่ติดต่อกันมากกว่าครึ่งศตวรรษ คาร์ซองซอง บันทึกเป็นปี ๆ ไปเกี่ยวกับความยากจนของพวกเขาในชนบทในตูเรน (Touraine) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารุนแรงขึ้นทุกที

วันหนึ่ง ในขณะที่พระเจ้าหลุยส์ทรงล่าสัตว์อยู่ในป่าที่เซนาร์ต (Senard) ในระยะที่ ขนมอบั่งมีราคาสูงขึ้นมาก พระองค์ทรงพบชายคนหนึ่งซึ่งมีปากแหว่งคาง พระเจ้าหลุยส์ซึ่ง เป็นผู้สนพระทัยในภาพที่ไม่เจริญตาทั้งหลาย รับสั่งถามชายผู้นั้นว่าจะเอาศพไปไหน “ไป หมู่บ้านพะยะค่ะ” ชายผู้นั้นทูลตอบ “ศพผู้หญิงหรือผู้ชาย” รับสั่งถามต่อไป “ผู้ชายพะยะค่ะ” “เขาตายด้วยโรคอะไร” “อดตายพะยะค่ะ” พระเจ้าหลุยส์ขยิบมำต่อไปและไม่ทรงซักถาม อะไรอีก (Campon)

โมโป ได้ชักชวนให้มาตามดูแบร์รีซึ่งรูปเขียนของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ ของอังกฤษแขวน ไว้ในห้องของนาง เพื่อจะได้เป็นเครื่องเตือนพระเจ้าหลุยส์ให้ตระหนักถึงผลของความอ่อนแอของกษัตริย์

แต่พระเจ้าหลุยส์เองทรงมีพระปรีชาที่จะมองเห็นว่า การปกครองของพระองค์จะยังไม่ มาถึงขั้นแตกหักในรัชสมัยของพระองค์ ความรุนแรงจะมานั้น แต่หลังรัชสมัยของพระองค์ กษัตริย์ฝรั่งเศสพระองค์หนึ่งจะต้องประสบเหตุการณ์แบบพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ แน่ แต่เมื่อเวลา มาถึง กลับปรากฏว่าไม่ใช่กษัตริย์ที่สมควรจะรับเคราะห์กรรมนั้นเลย แต่กลายเป็นหลานของ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ เอง ซึ่งไม่มีอันตรายต่อผู้ใดทั้งสิ้น คือพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖

ยุโรปทางเหนือ ค.ศ. ๑๖๔๐ — ค.ศ. ๑๗๔๐

๑

ปี ค.ศ. ๑๖๔๐ เป็นปีที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ยุโรประหว่างระยะเวลา ค.ศ. ๑๖๑๔ ถึง ๑๖๘๘ สงครามสืบราชสมบัติออสเตรีย ซึ่งจะเปิดฉากในปีนั้นแสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสตกจากการเป็นผู้นำยุโรป และสองมหาอำนาจใหม่คือ รัสเซียและปรัสเซียกำลังพยายามทำตนให้เป็นที่รับรองของนานาชาติ ถ้าไม่สามารถทำให้เป็นผู้นำในทางการทูตและสงครามได้

เราได้ติดตามความเป็นมาของมหาอำนาจเก่าแก่คือ ฝรั่งเศส สเปน และออสเตรียมาจนเลยปีนี้ไปแล้ว บัดนี้เราต้องหันกลับมาศึกษาถึงการขึ้นสู่อำนาจของมหาอำนาจใหม่ เพื่อจะได้ทราบว่า มหาอำนาจใหม่ขึ้นสู่อำนาจได้อย่างไรในกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และมีทางจะสำเร็จในอนาคตสักเพียงใด

รัสเซียและปรัสเซียขึ้นสู่อำนาจด้วยการทำลายสวีเดนและโปแลนด์ การเสื่อมอำนาจของโปแลนด์นั้นเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาต่างหาก แต่การพินาศของอาณาจักรสวีเดน และการเปลี่ยนแปลงทางकुलแห่งอำนาจในทะเลบอลติก ซึ่งเกิดขึ้นในระยะปี ค.ศ. ๑๖๔๘ และ ค.ศ. ๑๗๒๑ คือปัญหาที่เราจะพิจารณาในระยะนี้

การที่ข้าพเจ้าเลือกปี ค.ศ. ๑๖๔๐—ค.ศ. ๑๗๔๐ ก็เพราะว่าเป็นระยะร้อยปีที่กษัตริย์ราชวงศ์ไฮเซนโซลีน ๓ พระองค์ทรงราชย์ คือ เจ้าชายเฟรเดอริกวิลเลียมผู้ยิ่งใหญ่ (The Great Elector) พระเจ้าเฟรเดอริกที่ ๑ และพระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมที่ ๑ ทั้งสามพระองค์นี้เป็นผู้ก่อสร้างประเทศปรัสเซียของพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช ในระยะร้อยปีที่กล่าวนี้มีเหตุการณ์สำคัญ ๒ อย่างเกิดขึ้น คืออาณาจักรสวีเดนเริ่มเสื่อมอำนาจและแตกแยก คือจากปี ค.ศ. ๑๖๔๘ (สัญญาสงบศึกเวสต์เฟเลีย) ถึง ค.ศ. ๑๗๒๑ สัญญาณุสตาดท์ (Nystadt) และการเรืองอำนาจของรัสเซีย จากสมัยที่พระเจ้าปีเตอร์มหาราชทรงเริ่มการปกครองประเทศด้วยพระองค์เองในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ จนกระทั่งจบสงครามเหนือ (Northern War) ในปี ค.ศ. ๑๗๒๑

ดังนั้น จึงเห็นสมควรที่จะเริ่มด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ของสวีเดนต่อจากที่เราได้ยุติไว้ในสมัยสงครามสามสิบปี

๒

อาณาจักรสวีเดน

หลังจากพระเจ้ากุสตาฟ อออลฟุส สิ้นพระชนม์แล้ว พระราชธิดาทรงพระนามว่า คริสตีนา (Christina) ทรงได้ราชสมบัติต่อมา (ค.ศ. ๑๖๓๓) พระนางทรงเป็นสตรีที่

แปลกกว่าสตรีอื่น ๆ ในสมัยนั้น คือทรงสนพระทัยทางด้านปรัชญาและทางการเมือง ทรงเมื่อหน้างานสังคมต่าง ๆ ไม่สนพระทัยทางการเงินและไม่ยอมอภิเษกสมรส โดยอ้างว่าเป็นการพันธนาการเยี่ยงทาส หลังจากได้ทรงปกครองประเทศโปรเตสแตนท์มาถึง ๒๒ ปี พระนางทรงสละราชสมบัติเพราะทรงต้องการเปลี่ยนเป็นคาทอลิก

ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระนางคือ ลูกพี่ลูกน้องทรงพระนามว่า พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๐ แต่มีลูกพี่ลูกน้องอีกผู้หนึ่งคือ จอห์น คาซิเมีย (John Casimir) ผู้ซึ่งเป็นกษัตริย์โปแลนด์ ทรงอ้างสิทธิในราชบัลลังก์สวีเดนด้วย พระเจ้าชาร์ลส์ทรงเป็นนักรบที่สามารถ แม้จะเทียบกับมาตรฐานกษัตริย์สวีเดน และพระองค์ทรงทำให้ยุโรปประหลาดใจด้วยการเข้ายึดครองกรุงวอร์ซอ และทรงนำกองทัพข้ามดินแดนที่เรียกว่า เดอะ ซาวนด์ (The Sound) ในเวลาที่อากาศหนาวจนน้ำแข็ง เข้าใจเมื่อกำแพงกรุงโคเปนเฮเกน สัญญาสงบศึกโอลิวา* (Oliva) ปี ค.ศ. ๑๖๖๐ ได้รับรองความสำเร็จเหล่านี้ จอห์น คาซิเมียต้องทรงยอมยกลิโวเนีย (Livonia) ให้สวีเดน และทรงยอมเลิกอ้างสิทธิเหนือราชบัลลังก์สวีเดน กษัตริย์เดนมาร์กทรงยอมยกสคาเนีย (Scania) และฝั่งตะวันออกของแหลมซาวนด์ให้กับสวีเดน ซึ่งนับว่ามีความสำคัญมากกับสวีเดน

จากชัยชนะนี้ทำให้ฝั่งทะเลบอลติกประมาณ ๒/๓ ตกอยู่ในมือของสวีเดน ความฝันของพระเจ้ากุสตาฟได้เป็นจริงขึ้นมา กล่าวคือ ทะเลบอลติกได้กลายเป็นทะเลสาบของสวีเดนแล้ว สัญญาโอลิวาเป็นผลสืบเนื่องมาจากสัญญาเวสต์เฟเลียเช่นเดียวกับสัญญาพีเรนีส ซึ่งได้กระทำกันในปีก่อนหน้านั้น สัญญาพีเรนีสทำให้ฝรั่งเศสเป็นผู้นำทางยุโรปตะวันตก สัญญาโอลิวาทำให้สวีเดนกลายเป็นผู้นำทางเหนือ

แต่มีเหตุผลบางอย่างซึ่งเริ่มแสดงให้เห็นว่าเหตุใต้อาณาจักรสวีเดนจึงคงอยู่ไม่ได้ สวีเดนเป็นประเทศเล็กและยากจน ความยิ่งใหญ่ของสวีเดนขึ้นอยู่กับความอ่อนแอของประเทศเพื่อนบ้าน และความสามารถของกษัตริย์แต่ละองค์ ในอาณาจักรสวีเดนไม่มีสิ่งใดที่จะรวมพวกประชากร ซึ่งประกอบด้วยพวกฟินส์ รัสเซีย ลิทัวเนีย โปแลนด์ และเยอรมัน ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ว่าจะทางเชื้อชาติ ภาษา หรือผลประโยชน์ สวีเดนได้ชัยชนะก็เฉพาะเหนือดินแดนริม ๆ ฝั่งทะเล แต่ก็ยากที่จะรักษาให้ปลอดภัยจากประชาชนผู้อยู่ลึกลงจากฝั่งทะเลเข้าไปซึ่งถูกสวีเดนก็คขวางไม่ให้ติดต่อกับทะเล ความสำเร็จของสวีเดนขึ้นอยู่กับความแก่งแย่งระหว่างมหาอำนาจอื่น ๆ สวีเดนได้เคยสร้างจักรวรรดิสำเร็จ ก็เพราะความช่วยเหลือของสังฆราชริเชอลีเออ และสวีเดนจะสามารถรักษาให้คงอยู่ได้ครบเท่าที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะทรงยินยอม สำหรับประเทศฝรั่งเศสนั้นถึงแม้จะไม่ยอมให้อาณาจักรสวีเดนพินาศ แต่ก็ไม่ต้องต้องการให้สวีเดนเข้มแข็งมากเกินไป ซอลแลนดร์ริชยาสวีเดนที่มีอิทธิพลในทะเลบอลติก รัสเซียและปรัสเซียก็คอยหาโอกาสที่จะไล่สวีเดนให้ถอยร่นออกไปจากทะเลบอลติกตามเดิม ดังนั้น จึงไม่เป็นของแปลกเลยที่เพียงภายในระยะเวลา ๖๐ ปี หลังจากสัญญาโอลิวาเท่านั้น

อาณาจักรสวีเดนก็สูญชื่อไป สิ่งที่ควรประหลาดใจก็คือ อาณาจักรสวีเดนไม่น่าจะอยู่มาได้ นานถึงเพียงนั้น

การที่อาณาจักรสวีเดนอยู่มาได้ยาวนานกว่าที่ควร ขึ้นอยู่กับรัชสมัยของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๑ (ค.ศ. ๑๖๖๐—ค.ศ. ๑๖๙๗) ที่จริงอาณาจักรสวีเดนเกือบจะพินาศในปี ค.ศ. ๑๖๗๕ เมื่อ กองทหารสวีเดนพ่ายแพ้กองทัพปรัสเซียที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ที่ ฟาร์เบลลิน (Fehrbellin) แต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงยื่นพระหัตถ์เข้ามา และไม่ยอมให้เจ้าชายเฟรเดอริกวิลเลียมยึด พอเมอเรเนียของสวีเดน (Swedish Pomerania) ไปเป็นของปรัสเซีย หลังจากนั้นภายใต้ การคุ้มครองของฝรั่งเศส พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๑ ทรงพยายามปรับปรุงการทหารและเศรษฐกิจ ของสวีเดนเป็นการใหญ่ พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่แปลก ทรงมีนิสัยเงี้ยวขี้นิม และทรงดำเนิน ชีวิตอยู่อย่างบึกบึนแบบชาวชนบท โปรดปรานการประพาสนครหลวงในยามค่ำคืน และไม่ ค่อยทรงปรากฏตัวนอกจากในชบวนแห่ พระองค์ทรงมีบทบาทในประวัติศาสตร์สวีเดน เช่น เดียวกับพระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมที่ ๑ ในประวัติศาสตร์ปรัสเซีย

แต่ผิดกันตรงที่ว่ารัชทายาทต่อจากพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๑ มิใช่กษัตริย์แบบพระเจ้าเฟร เดอริกมหาราช แต่เป็นพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๒ ผู้ซึ่งทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านทหารแบบ พระเจ้ากุสตาวัส ออดอล์ฟ แต่ไม่ค่อยจะสุขุมตามแบบพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๐ พระองค์ทรงมี ลักษณะแบบอัศวินในยุคกลาง การที่พระองค์ทรงรังเกียจความสำราญทุกชนิด สนพระทัยใน การเสริมสร้างพลานามัยให้เข้มแข็ง โปรดการผจญภัยทุกอย่าง นับว่าเป็นของแปลกสำหรับ สังคมของสมัยนั้นซึ่งนิยมการหาความเพลิดเพลิน และความหรูหราทางด้านต่าง ๆ จนกระทั่ง วอลแตร์นำพระราชประวัติไปเขียนเป็นงานสำคัญชิ้นหนึ่งของเขา คือชีวิตของพระเจ้าชาร์ลส์ ที่ ๑๒ (The Life of Charles XII) ซึ่งยังคงเป็นหนังสือประเภทชีวประวัติที่นับว่าน่าอ่าน

พระเจ้าชาร์ลส์เพิ่งมีพระชนม์เพียง ๑๕ พรรษา เมื่อพระองค์ขึ้นสู่อราชบัลลังก์ และถูก โจมตีโดยศัตรูดั้งเดิมคือ รัสเซีย โปแลนด์ และเดนมาร์ก ในปี ค.ศ. ๑๗๐๐ พระองค์ทรงสามารถ บังคับให้เดนมาร์กทำสัญญาสงบศึกได้ และทรงมีชัยชนะเหนือกองทัพรัสเซีย ซึ่งมีขนาดใหญ่ กว่ากองทัพของพระองค์ถึง ๔ เท่า ที่การรบที่นาร์วา (Narva) มีผู้กล่าวว่าถ้าหากพระเจ้า ชาร์ลส์ทรงรุกไล่กองทัพรัสเซียเข้าไปในประเทศรัสเซียแล้ว พระองค์อาจทรงป้องกันความ พินาศของสวีเดนไว้ได้ แต่ข้าพเจ้ายังสงสัยอยู่ว่ารัสเซียในปี ค.ศ. ๑๗๐๐ ก็คงจะมีสภาพเหมือน กับรัสเซีย ค.ศ. ๑๗๐๙ หรือ ค.ศ. ๑๘๑๒ คือเป็นประเทศที่ไม่มีใครจะยึดครองได้ และนอก จากนั้นพระเจ้าชาร์ลส์ยังต้องทรงต่อสู้กับเจ้าปีเตอร์มหาราช ราชศัตรูผู้ซึ่งมีความดื้อรั้น พอ ๆ กับพระองค์ แต่แทนที่พระเจ้าชาร์ลส์จะทรงรุกเข้าไปในประเทศรัสเซีย พระองค์กลับ หันกลับ และทรงใช้เวลาอีก ๖ ปีต่อมาอย่างไร้ประโยชน์ (ค.ศ. ๑๗๐๑—ค.ศ. ๑๗๐๖) คือทรง หารทางปลดออกกัสต์ส แห่งแซกโซนีออกจากราชบัลลังก์โปแลนด์ และทรงแต่งตั้งสตาร์นิสลาส เลคซินสกี (Starnislas Leczinski) ซึ่งราชธิดาต่อมาได้เป็นมเหสีพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ขึ้นแทน

ส่วนพระเจ้าปีเตอร์ทรงใช้ระยะเวลาที่ว่างศึกนี้ปรับปรุงกองทัพรัสเซียใหม่ ทรงเข้ายึดครองดินแดนสวีเดนทางฝั่งตะวันออกของทะเลบอลติก และสร้างป้อมนครอนสตาดท์ (Kronstadt) ขึ้นรวมทั้งทรงสร้างเมืองหลวงของรัสเซียใหม่ คือเมืองเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก

ในปีค.ศ. ๑๗๐๘ พระเจ้าชาร์ลส์ทรงหันกลับมาเริ่มศึกกับรัสเซียใหม่ ด้วยการนำทหาร ๓๐,๐๐๐ คน เข้าบุกมอสโก แต่ปรากฏว่าสายเกินไป เส้นทางที่พระองค์ทรงเลือกก็คือเส้นทางเดียวกับที่พระเจ้าโนโปลีเยนจะทรงเลือกในร้อยปีข้างหน้า และพระองค์ทรงประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับที่โนโปลีเยนจะทรงประสบเช่นกัน กล่าวคือ ฤดูหนาวในปีนั้นเป็นฤดูหนาวที่หนาวจัดที่สุดครั้งหนึ่งในยุคใหม่นี้ และพระเจ้าชาร์ลส์ทรงพบว่าแทนที่จะต่อสู้ พระเจ้าปีเตอร์กลับทรงนำกองทัพรัสเซียถอยหนีลึกเข้าไปในประเทศ และทำลายเสบียงอาหารหรือมิฉะนั้นก็ขนเสบียงอาหารไปเสียหมดก่อนที่จะกองทัพสวีเดนจะยึดไปได้ เมื่อพระเจ้าชาร์ลส์ทรงตระหนักว่าไม่มีทางจะบุกให้ถึงมอสโกได้ พระองค์ก็ทรงบ่ายหน้าลงสู่ทางใต้ โดยทรงหวังว่าจะพบกับมาเซปปา (Mazeppa) หัวหน้าพวกคอสแซกซึ่งจะนำพระองค์ไปสมทบกับกองทัพของตนในยูเครน แต่ปรากฏว่ามาเซปปาไม่ได้นำทัพมา กองทัพของพระเจ้าชาร์ลส์ถูกตีแตกยับเยินโดยพระเจ้าปีเตอร์ที่พอลตาวา (Poltawa) ในปี ค.ศ. ๑๗๐๙ พระเจ้าชาร์ลส์เองต้องทรงหนีไปตุรกีอย่างเกือบจะเอาพระชนม์ไม่รอด และหลังจากถูกคุมขังอยู่ในตุรกี ๕ ปี พระองค์เสด็จกลับยุโรป และทรงพบว่าพระเจ้าปีเตอร์ได้เข้าครอบครองดินแดนฝั่งตะวันออกของบอลติกแล้ว และปรัสเซียได้เข้ายึดครองพอเมอเรเนียของสวีเดน พระเจ้าชาร์ลส์สิ้นพระชนม์ในการรบกับนอร์เว ในปี ค.ศ. ๑๗๑๘ ประเทศสวีเดนล้มละลาย ประชาชนลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก จนกระทั่งต้องใช้ผู้หญิงและเด็กทำการเพาะปลูก และทำราชการต่าง ๆ เกือบทั้งหมด การรบที่พอลตาวานับเป็นการรบครั้งที่สำคัญครั้งหนึ่งของโลก เพราะมีผลยืนยาวสัญญาสงบศึกนุสตัดท์^๒ ในปี ค.ศ. ๑๗๒๑ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุโรป เพราะเป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความพินาศของสวีเดน และการก้าวขึ้นสู่อำนาจของรัสเซีย อิทธิพลเหนือทะเลบอลติกหลุดจากมือของประเทศหนึ่งสู่อีกประเทศหนึ่ง และศูนย์กลางอำนาจในยุโรปทางเหนือได้เปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง

๓

รัสเซีย

ยุโรปตะวันตกเกือบจะไม่รู้จักประเทศรัสเซียเลย ก่อนรัชสมัยพระเจ้าปีเตอร์มหาราชถึงแม้รัสเซียจะมีทูตประจำในลอนดอน และปารีสเป็นครั้งคราวในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ แต่คนก็ยังถือว่ารัสเซียเป็นชาติป่าเถื่อนและล้าหลัง นักท่องเที่ยวซึ่งนับตัวได้ที่เคยไปรัสเซียมา จะพรรณนาไว้ว่า รัสเซียเป็น “ประเทศที่เงิบเหงา” มีพลเมืองอยู่น้อยมาก บ้านช่องก็มี

ลักษณะทรุคโตรวมไม่น่าดู องค์จักรพรรดิเองประทับในบ้านไม้ ก็พาอย่างเดียวของชาวรัสเซีย คือล่านกโดยวิธีใช้เหยี่ยว หน้าหนาวก็เก็บตัวอยู่แต่ในบ้าน มีบางคนเล่นหมากรุก ส่วนมากใช้เวลาไปกับการดื่มสุรา การศึกษานับว่าน้อยมาก ไม่มีใครเลยที่จะพูดละตินได้นอกจาก รัฐมนตรีต่างประเทศบางคน” (Pepys) แต่ถึงกระนั้น ชนชาติรัสเซียก็เป็นชนชาติเก่าแก่ที่มีอายุอย่างน้อยสิบศตวรรษมาแล้ว และพระเจ้าซาร์ก็ทรงปกครองอยู่ที่มอสโกเป็นเวลาสามร้อยปีมาแล้ว การที่เราจะเข้าใจถึงบทบาทของรัสเซียในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ได้นั้น จะต้องศึกษาถึงประเทศ และอารยธรรมของรัสเซียที่เพิ่งจะเป็นที่รู้จักแก่ยุโรปตะวันตกเป็นครั้งแรก ในระยะนี้เสียก่อน

ประการแรก มิใช่เฉพาะขนาดเท่านั้น แต่สภาพทางภูมิศาสตร์ที่ติดต่อกันเป็นผืนเดียวกันด้วยที่ทำให้รัสเซียเหมาะที่จะเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ ลักษณะผืนแผ่นดินของรัสเซียเป็นที่ราบกว้างใหญ่รูปสามเหลี่ยมที่มีฐานอยู่ตามแถบภูเขาอูราลส์ (Urals) และยอดอยู่กรุงวอร์ซอ ลักษณะเช่นนี้ทำให้รัสเซียเป็นประเทศที่ยากที่จะโจมตี ข้ำศึกอาจเข้าโจมตีทางยอด แต่ยิ่งรุกล้ำเข้าไปทางตะวันออกดินแดนก็จะขยายใหญ่ขึ้นทุกที ๆ ซึ่งจะทำให้การโจมตียากขึ้นเป็นลำดับ ในรัสเซียตะวันตกมีเทือกเขาอยู่แห่งเดียวคือ เทือกเขาวัลได (Valdai) ทางใต้ของเมืองปีโตรกราด ซึ่งเป็นที่กำเนิดของแม่น้ำ ๓ สายซึ่งยาวและไหลช้า ๆ ลงสู่ทะเลบอลติก ทะเลดำ และทะเลแคสเปียน ทำให้ทั่วประเทศมีการคมนาคมติดต่อกันได้สะดวก ลุ่มน้ำทั้ง ๓ แห่งนี้เป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมรัสเซีย ๓ สมัย และเป็นที่ตั้งของเมืองหลวง ๓ เมือง กล่าวคือ บนริมฝั่งแม่น้ำเนวา (Neva) ที่ไหลไปทางเหนือลงสู่ทะเลบอลติกเป็นที่ตั้งของเมืองนอฟโกรอด (Novgorod) ซึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๘ ชาวรัสเซียซึ่งเป็นชนเผ่าสลาฟไปผสมกับพวกวารันเจียน (Varangians) หรือ นอร์มัน (Norman) จากสแกนดิเนเวียและก่อสร้างอารยธรรมพื้นเมืองของพวกเขาขึ้น บนฝั่งแม่น้ำดนิเปเปอร์ (Dniepers) ที่ไหลไปทางใต้ลงสู่ทะเลดำ เป็นสถานที่ตั้งของเมืองคีฟ (Kiev) ซึ่งกลายเป็นเมืองหลวงของรัสเซียในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ และได้รับศาสนาและอารยธรรมไว้จากอาณาจักรไบเซนไทน์ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ (Christian Byzantine) และจากอาณาจักรโรมันสมัยที่กำลังเสื่อมโทรม ตรงกลางประเทศบนฝั่งของสาขาของแม่น้ำวอลกา (Volga) ที่ไหลไปทางตะวันออก และทางใต้ข้ามประเทศรัสเซียลงสู่ทะเลแคสเปียนคือที่ตั้งของกรุงมอสโก ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการเมืองตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ นับเป็นการหันหลังให้ยุโรปและเตือนให้รัสเซียระลึกถึงอดีตของตนซึ่งเริ่มมาจากทางตะวันออก

ประชาชนส่วนใหญ่ของรัสเซียประกอบอาชีพทางกสิกรรม และปัญหาทางการเมืองที่สำคัญตลอดมาก็คือ ปัญหาการเป็นเจ้าของที่ดิน ขนาดที่กว้างใหญ่ของประเทศทำให้เกิดเจ้าของที่ดินใหญ่ ๆ และการเป็นเจ้าของที่ดินร่วมกันของพวกเขาจะมาเป็นของชาวนาแต่ละคน การที่รัสเซียมีคนน้อยและยังมีนิสัยชอบโยกย้ายที่ ทำให้พวกเจ้าของที่ดินคิดหาทาง

แก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานด้วยการใช้ระบบทาสติดที่ดิน (serfdom) ทั้งนี้เพราะโดยธรรมชาติชาวรัสเซียเป็นพวกที่ชอบท่องเที่ยวไปหาที่อยู่ใหม่และจับจองที่ดินใหม่ “ไม้กางเขนอันหนึ่งห้อยคอ ขวานเล่มหนึ่งเหน็บที่เอว รองเท้าบูตห้อยไว้หลัง ชาวรัสเซียจะไปได้ทั่วโลก” (Ramband) ชาวรัสเซียผิดกับชาติอื่นตรงที่ว่าไม่มีอดีตทางการเมืองที่จะต้องระลึกถึง การที่ในรัสเซียไม่มีโบราณวัตถุที่หักพังเป็นซากทิ้งไว้ให้เห็น ไม่มีสัญลักษณ์อันใดที่จะทำให้นึกถึงอารยธรรมก่อน ๆ ไม่มีวรรณคดีโบราณ ทำให้รัสเซียมีอิสระที่จะทดลองการปกครองทุกอย่างที่เห็นว่าจะเหมาะสำหรับสถานการณ์มากที่สุด ศูนย์กลางของรัฐอยู่ที่ครอบครัว และการรวมครอบครัวเข้าเป็นหมู่บ้าน การปกครองที่เหมาะสมกับสังคมแบบนี้ก็คือ การปกครองแบบใช้อำนาจเด็ดขาดแบบบิดาปกครองบุตร ดังนั้นในรัสเซียจึงกำเนิดระบบการปกครองแบบเจ้าของที่ดิน และระบบพระเจ้าซาร์ พวกชาวนาถกลายเป็นทาสติดที่ดิน พลเมืองกลายเป็นเด็กอยู่ในมือของทรราชที่เป็นที่เชื่อถือของพลเมืองแม้ทรราชเหล่านี้จะมาฟันพวกตน ประการสุดท้ายก็คือ ศาสนาคริสต์ ซึ่งรัสเซียรับมาจากอาณาจักรโรมันที่กำลังเสื่อมโทรม ความเชื่อถือศาสนาในรัสเซียยิ่งรุนแรง เพราะถูกตัดขาดจากโรมเป็นศตวรรษ ๆ และมีอิทธิพลเหนือทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของชาวรัสเซีย นอกเหนือไปจากการรักการท่องเที่ยว และความเชื่อในสิ่งประหลาดลึกลับต่าง ๆ

ลักษณะเหล่านี้คือประเทศที่พระเจ้าปีเตอร์มหาราชพยายามจะทำให้เป็นส่วนหนึ่งของยุโรป แต่ความจริงอย่างหนึ่งที่สนับสนุนงานของพระเจ้าปีเตอร์ก็คือ รัสเซียมิได้เป็นประเทศเก่าแก่ที่หมดกำลังแล้ว แต่เป็นชาติที่ยังมิได้ตื่นตัวเต็มที่ และความพยายามของพระเจ้าปีเตอร์ก็มีได้เป็นของใหม่ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ พระเจ้าอีวานมหาราช (Evan the Great) ได้ทรงสนับสนุนปราชญ์สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา และทรงอภิเษกสมรสกับหลานสาวจักรพรรดิโรมันทางตะวันออก ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ พระเจ้าอีวานผู้ร้ายกาจ (Evan the Terrible) ทรงทำสัญญาค้าขายกับพระราชินีเอลิซาเบธแห่งอังกฤษ และบริษัทการค้าแองโกล-รัสเซีย (Anglo-Russian Company) ก็ทำการค้าระหว่างลอนดอน และอาร์คเอนเจล (Archangel) พระเจ้าไมเคิล โรมานอฟ (Michael Romanoff) ซึ่งทรงมีพระชนม์อยู่สมัยเดียวกับพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ แห่งอังกฤษ ทรงจัดระเบียบกองทัพใหม่ภายใต้การแนะนำของนายทหารต่างชาติซึ่งบางคนเป็นชาวไอริช พระเจ้าอเล็กซิส (Alexis) พระราชบิดาของพระเจ้าปีเตอร์มหาราชทรงเป็นบุรุษที่มีความคิดแบบเสรีนิยม เสนาบดีของพระองค์สมรสกับสตรีชาวสกอต ซึ่งทำตนเป็นที่ติดดินเหนียวในสังคมสตรีรัสเซีย โดยการเดินทางในรถม้าที่มีได้ปกปิดให้มิดชิด สร้างโรงละครขึ้นและแสดงละครเยอรมัน และสถานที่นี้เองที่เป็นที่อบรมเหสีคนหนึ่งของพระเจ้าอเล็กซิส ทรงพระนามว่า นาทาเลีย (Natalia) ผู้ซึ่งมีเชื้อสายคาร์ตา และได้รับการอบรมแบบตะวันตก นางกลายเป็นมเหสีคนที่สองของพระเจ้าซาร์ และเป็นพระราชมารดาของพระเจ้าปีเตอร์มหาราช

พระเจ้าปีเตอร์มหาราช

หลังจากความยุ่งยากเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติ ซึ่งเป็นของธรรมดาของรัสเซียแล้ว พระเจ้าปีเตอร์ก็ได้ขึ้นเป็นพระเจ้าซาร์ในปีเดียวกับที่พระเจ้าวิลเลียมที่ ๓ ได้รับเชิญให้ขึ้นครองราชสมบัติในอังกฤษ คือปี ค.ศ. ๑๖๘๙

นับว่าเป็นโชคดีสำหรับประเทศรัสเซีย ที่พระเจ้าปีเตอร์มิได้ถูกอบรมมาตามแบบเจ้านายในราชประเพณีที่ทรงถูกกักอยู่แต่ในห้องมืดๆ ในพระราชวังโบราณในมอสโก แต่ทรงได้รับอนุญาตให้ทรงเที่ยวเล่นตามแถบที่อนุญาตให้ชาวต่างชาติอาศัยอยู่ และพระเจ้าปีเตอร์ก็ทรงคุ้นเคย และเป็นมิตรกับชาวต่างชาติหลายคน เช่น สถาปนิกชาวคัทซ์ซึ่งสอนพระองค์ทางด้านวิทยาศาสตร์เล็กๆ น้อยๆ ช่างไม้ชาวคัทซ์ซึ่งสร้างเรือใบเล็กๆถวาย นายทหารนอกประจำการชาวสกอตซึ่งเคยอยู่ในกองทัพออสเตรีย และมาได้รับยศเป็นนายพลของกองทัพรัสเซีย และเลอฟอร์ต (Lefort) ลูกหมอลูกสาวเงินว้าซึ่งเข้ามาสมัครเป็นทหารในกองทัพรัสเซีย สมรสกับสตรีรัสเซียที่ร่ำรวย และตั้งหลักแหล่งอยู่ในรัสเซีย และที่บ้านของเลอฟอร์ตนี้ที่พระเจ้าปีเตอร์เสด็จไปบ่อยๆ และทรงได้รับการต้อนรับอย่างดี และจากการติดต่อกับชาวต่างประเทศในสมัยที่ทรงพระเยาว์นี้เอง ที่สอนให้พระองค์ทรงคุ้นเคยกับวัฒนธรรมในยุโรป และทำให้พระองค์ทรงพยายามปรับปรุงรัสเซียให้เจริญขึ้น ตามแนวของชาติอื่นๆ ในยุโรปในสมัยของพระองค์

จากรูปเขียนจะเห็นได้ว่า พระเจ้าปีเตอร์ทรงมีพระพักตร์ค่อนข้างกว้างและหนาเตอะตะ พระเนตรงามอยู่ห่างกัน พระขนงสูง พระเกศาหยิก แสดงว่าเป็นคนเข้มแข็งและค่อนข้างดุร้าย “พระองค์ทรงเป็นบุคลลรูปร่างใหญ่” แซงค์ซิมองบันทึกไว้ “ได้สัดส่วน ค่อนข้างผอม พระพักตร์กลม พระนลาฏสวย พระขนงงาม พระนาสิกค่อนข้างสั้นและใหญ่ตอนปลาย พระโอษฐ์หนา พระฉวีคำ พระเนตรดำใหญ่ มีชีวิตชีวาและคม ทรงมีท่าทางสง่างามเมื่อพระองค์ทรงมีพระประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น บางครั้งดูดุคั่น และป่าเถื่อนน่ากลัว แต่ก็เป็นอย่างเพียงระยะเวลาสั้น” สำหรับฉลองพระองค์ “พระองค์ทรงใส่แผงคอลินิน ข้อมผมสีน้ำตาลยาว ประเป๋า เสื้อคลุมสีน้ำตาลมีกระดุมทองยาวแค่พระขงฆ์ เสื้ออกก็ สนับเพลาสั้นแค่ว่า สวมถุงพระบาทยาว แต่ไม่ทรงถุงพระหัตถ์ และปลายแขนเสื้อไม่มีลูกไม้ มีตราประจำพระองค์ปักอยู่บนฉลองพระองค์และมีริบบิ้นผูกข้างใต้ พระองค์มักจะไม่ค่อยทรงติดกระดุมเสื้อคลุม และทรงทิ้งพระมาลาไว้บนโต๊ะแทนที่จะทรง ถึงแม้จะไม่ทรงพิถีพิถันในการแต่งพระองค์ ทรงรตม้าและฉลององค์ค่อนข้างเก่า แต่พระองค์ยังคงทรงงามสง่าอันเป็นลักษณะที่แท้จริงของพระองค์” นอกจากลักษณะต่างๆ ไปดั่งบรรยายแล้ว ทางด้านพละนาถมายอื่นๆ ปรากฏว่า พระองค์ทรงมีกำลังกายแข็งแรง ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย เป็นที่กล่าวกันว่าพระองค์ทรงสามารถ

ดื่มสุราได้ติดต่อกันถึง ๒ วัน และทรงกลับมีสภาพปกติตามเดิมหลังจากบรรทมเพียง ๓-๔ ชั่วโมง “ทรงทำงานทุกอย่างนับแต่ร่างพระราชกฤษฎีกา ตรวจพล นาร่อง วางผัง เมือง ต่อเรือ สร้างบ้าน ชันสุตรศพ ผ่าตัด ถอนฟัน (ซึ่งพระองค์โปรดมาก) โคนหนด ข้าราชการบริวารหรือไม่ก็ตัดเสื่อคลุมพวกนี้ (ถ้าทรงเห็นว่ายาวไม่เข้าสมัยของยุโรป) ทรมาน อาชญากร ถ้าจำเป็นแล้วตัดศีรษะคน” (Malet) สรุปลงแล้วพระองค์ทรงเป็นทั้ง วีรบุรุษ คนคู่คั่นป่าเถื่อน และค่อนข้างสติวิปลาส

ครั้งหนึ่งเมื่อพระองค์ประทับอยู่ที่ปารีสใน ค.ศ. ๑๗๑๗ พระองค์ทรงอยากพบมาตาม แมงทอนองมาก แต่นางไม่ยอมให้พบและกลับหนีเข้าห้องนอน พระเจ้าปีเตอร์ไม่ทรงลดละ พังประตูเข้าไป ดึงผ้าห่มและจ้องดูนางจนพอพระทัยแล้วเสด็จกลับออกมาโดยมิได้รับสิ่งอะไร เลย (Duclos)

ขณะที่ประทับอยู่ที่ปารีสและเบอร์ลิน ปรากฏว่านอกจากพระองค์จะทรงเป็นอาคันตุกะที่ทรงมีกิริยาไม่สูงส่งมาแล้ว ยังเป็นอาคันตุกะที่เสียคำรับรองค่อนข้างแพง กล่าวคือ พระองค์ทรงขว้างโต๊ะเก้าอี้ในพระราชวังที่รับรอง ทำลายรูปเขียนและทรงขนของหลายอย่าง ที่ต้องพระประสงค์กลับไปโปรตุเกสเสีย ผู้ดูแลสถานที่ที่ประทับอยู่ในอังกฤษบันทึกว่า “พระองค์มีข้าราชการบริวารประทับอยู่ด้วยแน่นไปหมด และอยู่กันอย่างละเอะ” เมื่อเสด็จกลับแล้ว ปรากฏว่าต้องซ่อมแซมที่ที่ประทับสิ้นเงินไปถึง ๑๕๐ ปอนด์

ทางด้านพระปรีชาสามารถอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกับลักษณะและพระนิสัย คือ เป็นแบบผู้ที่ยังป่าเถื่อน แต่มีความสามารถ พระองค์ทรงนับถือสังฆราชริเชอลีเออ และทรงเชื่อในระบบการปกครองแบบอำนาจเด็ดขาด เช่นเดียวกับกษัตริย์ราชวงศ์บูร์บงทั้งหลาย แต่พระองค์ทรงเป็นผู้ริเริ่มลักษณะของกษัตริย์แบบใหม่ หรือ “ราชาธิปไตยแบบทรงภูมิธรรม” (Enlightened Despots) ของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ในแง่ที่ว่าพระองค์ทรงถือพระองค์ว่าเป็นผู้รับใช้ประชาชน พระองค์ทรงยกพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ส่วนใหญ่ให้กับรัฐ และทรงปฏิเสธที่จะใช้เงินของรัฐเพื่อความสุขส่วนพระองค์ ทรงแต่งพระองค์อย่างยากจน และทรงอาศัยใช้จ่ายเงินของพระสหายในงานเลี้ยงต่าง ๆ พระองค์เสด็จไปเยอรมันและฮอลแลนด์อย่างไม่เปิดเผยพระองค์เพื่อศึกษาวิชาการปกครอง ทรงทำงานเป็นช่างไม้ในท่าเรือในอังกฤษเพื่อศึกษาวิชาต่อเรือ ตลอดจนพระชนม์ พระองค์ทรงพยายามทำประโยชน์ให้กับประชาชนตามที่พระองค์ทรงเข้าพระทัย และสิ้นพระชนม์เพราะพิษไข้จากการกระโดดลงไปในแม่น้ำเนวกกลางฤดูหนาวเพื่อช่วยชีวิตทหารที่กำลังจะจมน้ำตาย

พระเจ้าปีเตอร์ทรงตั้งพระทัยว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับรัสเซียก็คือ การปรับปรุงประเทศตามแบบยุโรป และวิธีที่จะทำให้สำเร็จคือต้องเปิดหน้าต่าง (พระองค์ทรงเรียกเช่นนั้น) ทางกำแพงด้านที่ตัดรัสเซียจากยุโรปส่วนอื่น คือทางสวีเดน โปแลนด์ และตุรกี สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ รัสเซียต้องการทางออกทะเล เพราะในทะเลชาวไม่มีเมืองท่าใดที่หน้าไม่แข็งตลอดปี

ทางฝั่งทะเลทางเหนือของทะเลดำก็เกือบไม่มี และแม้ทางตะวันออกของทะเลบอลติกก็หายาก แต่ก็เป็นทางที่จะติดต่อกับยุโรปได้ง่ายและเร็วที่สุด ดังนั้นพระองค์จึงทรงทุ่มเทอย่างมากมาย ในสงครามกับสวีเดน และทรงลงทุนสร้างเมืองหลวงใหม่บนฝั่งทะเลบอลติก คือเมือง เซนต์ปีเตอ์สเบิร์ก

การปรับปรุงประเทศตามแบบยุโรปในความหมายของพระเจ้าปีเตอร์ก็คือ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่อาจมองเห็นได้จากภายนอก สถาบันต่าง ๆ และผลิตผลทางด้านวัตถุ พระองค์ไม่มีนโยบายที่จะศึกษาถึงความคิดอ่านหรือวัฒนธรรมที่ไม่มีคุณค่าทางวัตถุของยุโรป กล่าวคือ พระองค์ทรงเลียนแบบ “การทหารจากออสเตรีย กิริยามารยาทจากฝรั่งเศส การแต่งกายจากอังกฤษ และการปกครองจากเยอรมัน” พระองค์ไม่สนพระทัยในการที่จะ “ฝึกฝนปรับปรุงทางด้านปัญญาความคิดอ่านซึ่งทำให้คนเป็นสุภาพบุรุษ” (Acton)

พระเจ้าปีเตอร์ทรงเป็นนักปฏิรูปที่ไม่มีโครงการที่แน่นอน พระองค์ปรับปรุงสิ่งโน้นสิ่งนี้ตามความพอพระทัยของพระองค์ บางครั้งพระองค์มีบัญชาให้เลิกการแต่งกายแบบรัสเซีย เลิกไว้หนวด หรือไม่ก็ออกพระราชบัญญัติที่ให้สิทธิสตรี แต่ต่อมาก็ทรงเพ่งเล็งความสนพระทัยในการสนับสนุนเกษตรกรรม เหมือนแร่ และอุตสาหกรรม ต่อมาก็หันไปตั้งวิทยาลัยทหารเรือ วิศวกรรม หรือไม่ก็วิทยาลัยศัลยกรรม บางครั้งก็ทรงหันไปจ้างกรรมกร และช่างฝีมือต่างชาติให้เข้ามาช่วยสอนวิชาต่าง ๆ ให้ เช่น วิชาวิศวกรรม สถาปัตยกรรม ทหาร แพทย์ กะลาสี และช่างพิมพ์ พวกต่างชาติที่ทรงจ้างจากฮอลแลนด์แห่งเดียวมีจำนวนถึง ๕๐๐ คน พระองค์ทรงจัดระเบียบการปกครองใหม่ ทั้งทางด้านกรปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และการที่จะทำให้การปกครองเป็นไปตามพระประสงค์ พระองค์ทรงแต่งตั้งข้าราชการของพระองค์ให้เป็นเจ้า ชุนนาง และให้เจ้า ชุนนางมาเป็นข้าราชการ เพื่อที่จะยกฐานะของประเทศให้สูงขึ้นในสายตาของต่างชาติ พระองค์ทรงสร้างกองทัพบกที่ใหญ่ที่สุดในยุโรป (ตามตัวเลขบนกระดาษ) ทหารเรือที่ใหญ่แต่คุณภาพแล้ว เพื่อที่จะรักษาระเบียบและความมั่นคงในรัสเซีย พระองค์โปรดให้ตำรวจอยู่เหนือกฎหมาย และนักบวชอยู่ใต้อำนาจของสังฆสภา (Holy Synod) ซึ่งประธาน (Procurator) เป็นผู้ที่พระองค์ทรงแต่งตั้ง บางครั้งพระองค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นเสมือนพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ของฝรั่งเศส “แต่ว่า ” พระองค์เคยรับสั่ง “พระเจ้าหลุยส์ทรงเชื่อฟังพวกนักบวชในฝรั่งเศส แต่เราทำให้พวกนี้เชื่อฟังเรา” (Duclos)

ปัญหาที่จะพูดต่อไปก็คือ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างในรัสเซียสมัยปีเตอร์มหาราช ทางด้านดินแดนปรากฏว่ารัสเซียเริ่มขยายไปทุกทิศทาง การยึดครองอาซอฟ (Azof) [ถึงแม้ต่อมาจะต้องสูญเสียไปชั่วเวลาหนึ่ง ในสัญญาพรูท (Pruth)] แนวทางสำหรับจะขยายเข้าไปในอาณาจักรตุรกีในกาลต่อมา สัญญาสนทาคัท^๒ ทำให้ฝั่งทะเลทางตะวันออกของบอลติก ซึ่งเคยเป็นของสวีเดนกลายเป็นของรัสเซีย และในปลายรัชสมัยของพระองค์จากการที่เข้ายึด

ครองบากู (Baku) และส่งทูตไปประจำในอิสปาฮาน (Ispahan) และปักกิ่ง ทำให้พระเจ้าปีเตอร์ทรงสามารถสร้างจักรวรรดิรัสเซียในเอเชียกลางได้

ในตอนต้น ไม่มีผู้ใดตระหนักถึงผลทางการเมืองที่เนื่องมาจากรัชสมัยของพระเจ้าปีเตอร์ จริงอยู่รัสเซียได้กลายเป็นหนึ่งในมหาอำนาจทั้งหลายไปทันที แต่ส่วนใหญ่ยังคงเกี่ยวกับด้านทะเลบอลติก และชาติที่เกี่ยวข้องกับการค้าในทะเลบอลติกเท่านั้น สำหรับยุโรปตะวันตกยังคงถือว่าราชสำนักรัสเซียป่าเถื่อน (ซึ่งก็มีเหตุผลบางประการที่ทำให้คงคิดเช่นนั้น) และธิดาของพระเจ้าปีเตอร์ คือเจ้าหญิงเอลิซาเบธ ไม่เหมาะสมที่จะเป็นมเหสีของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ จนกระทั่งกองทัพรัสเซียเข้ามาเกี่ยวข้องกับสงครามสืบราชสมบัติทั้งหลายในกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ นั้นแหละ จึงทำให้ยุโรปเข้าใจถึงความสำคัญในงานของพระเจ้าปีเตอร์

ทางด้านสังคม พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชเคยรับสั่งไว้ว่า การปฏิรูปของพระเจ้าปีเตอร์เปรียบเสมือนกรตที่หยดลงบนโลหะ กล่าวคือ มันกัดเนื้อโลหะให้กร่อนเป็นรอยที่จะลบมิได้อีกเลย ซึ่งเปรียบได้กับการเปลี่ยนแปลงทางด้านกิริยามารยาท และสถาบันต่าง ๆ ของรัสเซียซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ถาวร แต่ลึกลงไป ลักษณะหัวโบราณไม่ยอมเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดอ่าน ซึ่งเป็นลักษณะของประชาชนรัสเซียซึ่งก็ยังคงมีอยู่เหมือนเดิม

เมื่อพระองค์ท่านสิ้นพระชนม์ ปรากฏว่างานของพระเจ้าปีเตอร์ยังไม่สำเร็จ กว่าครึ่งของประเทศรัสเซียยังไม่ได้รับการปรับปรุงให้รับอารยธรรมยุโรป แต่ถ้าหากจะให้มีการกำหนดว่าเมื่อไรที่ถือว่ารัสเซียเป็นชาติหนึ่งในยุโรป ก็ไม่มีเวลาใดเหมาะเท่ากับจะนับตั้งแตรัชสมัยของพระเจ้าปีเตอร์ซึ่งทรงมีความสามารถและรักชาติอย่างแรงกล้า จริงอยู่พระองค์อาจทรงทำความผิดพลาดหลายอย่าง แต่ถ้าปราศจากพระองค์แล้ว ยุโรปอาจไม่มีวันได้เรียนรู้ถึงวรรณคดี ดนตรี และปรัชญาชีวิตของชนชาติรัสเซียเลย

๕

รัชทายาทของพระเจ้าปีเตอร์

เจ้าชายอเล็กซิสโอรสองค์เดียวของพระเจ้าปีเตอร์ ถูกกีดกันออกจากราชบัลลังก์ และในที่สุดถูกประหารอย่างทารุณ มเหสีม่ายของพระองค์คือ พระนางแคธริน “รูปร่างเล็ก เตี้ย ผิดคล้ำ ไม่มีความสง่างามใดๆ” (Wilhelmina) มีมารยาทซึ่งเหมาะสำหรับอยู่ในกองทหารมากกว่าในพระราชวัง ได้วางแผนการร่วมกับอัครมหาเสนาบดีของพระเจ้าปีเตอร์ คือ เมนชिकอฟ (Menchikoff) ชื่อความจงรักภักดีของทหารรักษาพระองค์และสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็น “จักรพรรดินี” (ค.ศ. ๑๗๒๕) และการขึ้นสู่ราชบัลลังก์ด้วยวิธีนี้ กลายเป็นของธรรมดาในรัสเซีย ในระยะ ๓๗ ปีต่อมา ทูตฝรั่งเศสคนหนึ่งเคยบันทึกไว้ว่า “ใครก็ตามจะกลายเป็นจักรพรรดิรัสเซียได้ทั้งนั้น ถ้ามีปืน เหล้าอดก้า และทองมากพอ”

ในระยะเวลา ๑๖ เดือนซึ่งเป็นรัชสมัยของพระนางแคธริน ผู้ที่ปกครองรัสเซียที่แท้จริงคือเมินชikov หลังจากพระนางสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ถึงสมัยของกษัตริย์ผู้เยาว์หลายพระองค์ และการแก่งแย่งอำนาจจนถึงสมัยของพระนางแอนน์ (ค.ศ. ๑๗๓๐—ค.ศ. ๑๗๔๐) ลักษณะของพระนางตามที่มีปรากฏในบันทึกต่าง ๆ ไม่ค่อยจะตึงเครียด กล่าวคือ ทรงมีลักษณะเศร้าสร้อยและติดสุรา ในบันทึกของทูตฝรั่งเศสผู้หนึ่งปรากฏว่า หลังจากที่ได้อธิบายลักษณะต่าง ๆ ของพระนางหมดแล้ว สรุปตามแบบฝรั่งเศสซึ่งต้องยกย่องสตรีเพศว่า “เวลาที่พระนางดูงามที่สุดคือเวลาที่ดูจากเบื้องปฤษฎางค์” (Hodgetts) แต่กลับปรากฏว่ารัสเซียมีการปกครองที่ดีในสมัยของพระนาง ซึ่งเป็นสมัยที่พระนางนำเอาชาวเยอรมันของพระนางจากคัวร์แลนด์ (Courland) เข้ามาช่วยปกครอง พระนางทรงแต่งตั้งกษัตริย์ไปปกครองโปแลนด์ ส่งทหารไปช่วยออสเตรียรบที่ผิงแม่น้ำไรน์ ประสบชัยชนะในสงครามกับพวกเตอร์ก ส่งผู้มีความรู้ไปแคมชัทคา (Kamschatka) เพื่อให้ค้นหาเส้นทางการค้าที่สั้นที่สุดระหว่างมอสโก—และปักกิ่ง

แต่พระนางแอนน์ทรงเป็นเยอรมันมากกว่ารัสเซีย และการปกครองโดยชาวต่างชาติก็ไม่มีที่นิยมในรัสเซียเองที่เปิดโอกาสให้พระนางเอลิซาเบธธิดาพระเจ้าปีเตอร์และพระนางแคธรินทำการรัฐประหารและสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นจักรพรรดินีในปี ค.ศ. ๑๗๔๑

พระนางเอลิซาเบธ ประสูติวันที่พระเจ้าปีเตอร์เสด็จกลับหลังจากชัยชนะที่พอลทาวา ดังนั้นพระนางจึงทรงมีชื่อว่า ปีโตรฟนา (Petrovna) พระนางทรงมีหลายอย่างที่เหมาะเป็นธิดาของพระเจ้าปีเตอร์ กล่าวคือ “เป็นสตรีที่งามที่สุดในยุโรป” แข็งแรง มีเสน่ห์ มีเหตุมีผล อดทน และรักประเทศชาติอย่างรุนแรง แต่พระนางไม่ได้ความรุนแรงและพลังในการทำงานของพระเจ้าปีเตอร์ไว้ ยิ่งเวลาล่วงเลยไป พระนางก็ยังเอาพระทัยใส่ในกิจการบ้านเมืองน้อยลงไป ทรงสนพระทัยทางด้านอื่น ๆ ที่ไม่มีประโยชน์ เช่นการแต่งพระองค์ เชื้อในโซกลางเมื่อสิ้นพระชนม์ปรากฏว่าพระนางทรงมีฉลองพระองค์ถึง ๑๕,๐๐๐ ชุด ความสุขที่พระนางโปรดก็คือ บรรทมบนพระที่และให้นางกำนัลเกาพระบาท (Waliszewski)

การปกครองในสมัยของพระนางเอลิซาเบธ เป็นปฏิกริยาจากการปกครองภายใต้อิทธิพลเยอรมันของสมัยพระนางแอนน์ การปกครองส่วนใหญ่อยู่ในมือของเบสตูเจฟ (Bestujef) ซึ่งเคยเป็นข้าราชบริพารของพระเจ้าปีเตอร์ ชายผู้นี้เป็นรัสเซียปนองฤษที่มีความสามารถและสนใจในวิชาเคมี (ชื่อของเขาใช้เป็นชื่อยาประสาทชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นที่รู้จักแพร่หลายในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘) นโยบายสมัยนี้ของรัสเซียเป็นนโยบายที่เป็นอริกับปรัสเซียและพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช ไม่ว่าจะโดยผู้ใดก็ตามกับอังกฤษ (ซึ่งเป็นจุดประสงค์ทางการทูตของเบสตูเจฟ ในระยะ ค.ศ. ๑๗๔๕—ค.ศ. ๑๗๕๖) หรือมิฉะนั้นก็โดยร่วมมือกับฝรั่งเศสและออสเตรียเช่นในสงคราม ๗ ปี (ค.ศ. ๑๗๕๖—ค.ศ. ๑๗๖๓) พระนางเอลิซาเบธทรงทำให้ภาษาฝรั่งเศส วัฒนธรรมและรสนิยมของฝรั่งเศสเป็นที่นิยมในสังคมรัสเซีย ถึงกระนั้น หนังสือประวัติของพระนางเล่มที่ดีที่สุดก็ถือว่าการปกครองและอารยธรรมสมัยพระนางมีลักษณะเป็น

ของรัสเซียที่แท้จริง จึงนับว่าพระนางได้ทำให้จุดประสงค์ของพระเจ้าปีเตอร์บรลุผลสำเร็จในที่สุด

๖

ปรัสเซีย

เราต้องหันกลับไปศึกษาหาอำนาจสุดท้ายในบรรดามหาอำนาจทั้งสามทางเหนือ คือ จะย้อนกลับไปดูการขึ้นสู่อำนาจของปรัสเซียในระยะร้อยปีที่ผ่านมา คือ นับตั้งแต่รัชสมัยของเจ้าชายเฟรเดอริกผู้ยิ่งใหญ่ (The Great Elector) (ค.ศ. ๑๖๔๐) จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช (ค.ศ. ๑๗๔๐)

ราชวงศ์ที่ก่อสร้างปรัสเซียขึ้นมาคือ ราชวงศ์โฮเซนโซลิน (Hohenzollerns) แหล่งกำเนิดของราชวงศ์นี้อยู่ที่ปราสาท ซึ่งมีลักษณะเป็นกึ่งพระราชวังกึ่งบ่อนปราการบนภูเขาแห่งหนึ่งในสวาเบีย (Swabia) ทางเทือกเขาแอลป์ ระหว่างแม่น้ำเนคคาร์และดานูบ อิทธิพลของราชวงศ์นี้แผ่ไปทั่วบริเวณแถบนั้น และคติพจน์ของตระกูลก็คือ “จากภูเขาสู่ทะเล” ซึ่งแสดงถึงเจตนาของราชวงศ์เป็นอย่างดี และเป็นคำทำนายที่แม่นยำที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ เจ้าชายในตระกูลโฮเซนโซลินองค์หนึ่ง ได้มีส่วนสำคัญในการช่วยจักรพรรดิพระองค์หนึ่งขึ้นสู่อำนาจ ฉะนั้นจึงได้รับดินแดนนูเรมเบิร์ก (Landgravate of Nuremburg) เป็นรางวัล และในดินแดนแห่งนี้เองที่ราชวงศ์โฮเซนโซลินสร้างความร่ำรวยขึ้นมา ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เจ้าในตระกูลอีกพระองค์หนึ่งทรงให้จักรพรรดิอีกพระองค์หนึ่งขอยืมเงินจึงได้แคว้นแบรนเดนเบิร์ก (Electorate of Brandenburg) มาโดยวิธีรับจำนำ แบรนเดนเบิร์กเป็นดินแดนที่ร่ำรวยแค้นมากแห่งหนึ่งในเยอรมันตอนเหนือ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ อัลเบิร์ตออฟแบรนเดนเบิร์ก ผู้ซึ่งมีตำแหน่งเป็นหัวหน้าคณะอัศวินเทวอนิก (Grand Master of the Teutonic Knights)^๓ และปกครองดินแดนในปรัสเซียตะวันออกในฐานะขุนนางของกษัตริย์โปแลนด์ ได้เปลี่ยนมานับถือนิกายลูเธอรัน และได้ทำการริบสมบัติของคณะอัศวินเทวอนิก มาตั้งเป็นแคว้นปรัสเซีย (Duchy of Prussia) ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ราชวงศ์แบรนเดนเบิร์กและคลีฟส์ (Brandenburg and Cleves) ซึ่งอยู่ทางลุ่มน้ำไรน์ตอนล่างตกทอดโดยทางสายโลหิต มารวมอยู่กับราชวงศ์โฮเซนโซลิน และดินแดนของ ๓ ราชวงศ์นี้เองที่ประกอบเข้าเป็นส่วนสำคัญของปรัสเซียในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘

ถึงแม้ที่ดินในแบรนเดนเบิร์กจะค่อนข้างร่ำรวยแค้น และไม่มีพรมแดนธรรมชาติ แต่ที่ตั้งนั้นเหมาะสมมาก สำหรับจะรวมและควบคุมเยอรมันทางเหนือ การที่แบรนเดนเบิร์กตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำโอเดอร์และเอลเบ ซึ่งเป็นแม่น้ำที่สำคัญมากทั้งสองสายของเยอรมัน ทำให้แคว้นนี้เป็นชุมทางที่เส้นทางคมนาคมสำคัญ ๒ สายมาพบกัน คือ การคมนาคมจากตะวันออกมาตะวันตก และจากเหนือมาได้ แบรนเดนเบิร์กกลายเป็นทางออกธรรมชาติของการค้า

ในยุโรปกลางแทนสันนิบาตแฮนเซอติก แต่ดินแดนต่าง ๆ ของราชวงศ์ไม่อยู่ติดต่อกัน และแต่ละแห่งปกครองตนเองและรักในเอกราชของตน สิ่งเดียวที่เชื่อมดินแดนเหล่านี้ไว้ด้วยกันก็คือราชวงศ์โฮเฮนโซลินซึ่งมีฐานะเหมือนเจ้าของที่ดิน และพยายามควบคุมดินแดนเหล่านี้เท่าที่จะทรงทำได้ ดังนั้นปัญหาแรกของปรัสเซียซึ่งยึดเอามาเป็นเวลานานก็คือ พยายามหาทางเชื่อมดินแดนที่กระจัดกระจายเหล่านั้นเข้าด้วยกันโดยวิธีต่าง ๆ นับแต่การซื้อ อภิเชกสมรส การสืบสายเลือด จนถึงการทำสงครามเป็นขั้นสุดท้าย ปัญหาที่สองคือ พยายามที่จะทำให้ดินแดนเหล่านี้ให้อยู่ในราชวงศ์ และเกี่ยวกับปัญหานี้ปรากฏว่า หลักเกณฑ์ในการสืบสันตติวงศ์ของราชวงศ์โฮเฮนโซลิน และตัวบุคคลต่าง ๆ ในราชวงศ์มีส่วนที่ทำให้สำเร็จได้อย่างมาก ปัญหาที่สามก็คือ ทำอย่างไรจึงจะเข้าไปตั้งหลักแหล่ง พัฒนาที่ดินเพื่อเพาะปลูก และรวบรวมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้สามารถที่จะป้องกันพรมแดนและเลี้ยงตัวเองได้ ปัญหาเหล่านี้ความจริงมิใช่เป็นปัญหาทางด้านการปกครองเท่าไร แต่เป็นปัญหาของการดูแลทรัพย์สินสมบัติในวงกว้าง ๆ มากกว่า และปรากฏว่าพวกโฮเฮนโซลินทุกองค์มีความสามารถยอดเยี่ยมในการที่จะดำเนินงานนี้ให้บรรลุผลสำเร็จ

ประวัติศาสตร์ของปรัสเซียที่จะเกี่ยวกับเรื่องที่เราศึกษาเริ่มต้นจากเหตุการณ์ที่น่าสลดใจในสงครามสามสิบปี แคว้นแบรนเดนเบอร์ก ซึ่งขณะนั้นมีกองทัพที่ประกอบด้วยทหารเพียง ๒๐๐ คน ตกเป็นเหยื่อของศัตรูทุกคนที่ต้องการโจมตี และปรากฏว่าในสงครามครั้งนั้นแบรนเดนเบอร์กเสียพลเมืองไปเกือบครึ่งหนึ่ง และมีสภาพคล้ายเมืองร้าง แม้เวลาจะล่วงมาอีกหนึ่งศตวรรษ พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชยังคงทรงกล่าวว่า สภาพของมณฑลต่าง ๆ ในแบรนเดนเบอร์กยังคงยากจนและล้าหลัง ทั้งนี้เพราะเป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามสามสิบปี แบรนเดนเบอร์กอาจไม่มีทางฟื้นขึ้นมาอีกเลย ถ้าหากไม่เป็นเพราะการปกครองของเจ้าชายเฟรเดอริกวิลเลียม ผู้ซึ่งทรงมีฉายาอย่างเหมาะสมว่า เจ้าชายผู้ยิ่งใหญ่ (The Great Elector) ผู้ซึ่งทรงเริ่มรัชสมัยของพระองค์ในตอนปลาย ๆ ของสงครามสามสิบปี และทรงครองราชย์อยู่เกือบ ๕๐ ปี (ค.ศ. ๑๖๔๐—ค.ศ. ๑๖๘๘)

พระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมทรงวางนโยบาย ซึ่งรัชทายาทองค์ต่อ ๆ มาทรงปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ความจริงพระองค์ทรงเป็นผู้วางรากฐานที่แท้จริงของปรัสเซียสมัยใหม่ ดินแดนต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายถูกรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยนโยบายการเก็บภาษีซึ่งมีทั้งภาษีที่ดินและภาษีเบียร์ เงินที่ได้จากภาษีก็นำเอามาใช้สำหรับสร้างกองทัพ ซึ่งประกอบด้วยทหาร ๒๔,๐๐๐ คน ซึ่งนับว่าเป็นกองทัพที่ใหญ่ที่สุดในเยอรมันขณะนั้น และกองทัพนี้เองที่ได้ชัยชนะเหนือสวีเดนในการรบที่ฟาห์เบลลิน ในปี ค.ศ. ๑๖๗๕ และทำให้ยุโรปตระหนักถึงความสำคัญของปรัสเซีย วิธีเพิ่มพลเมืองในดินแดนที่เกือบจะร้างของพระองค์ คือสนับสนุนพวกลัทธิทางศาสนาในที่ต่าง ๆ เช่น จากส่วนต่าง ๆ ของเยอรมัน จากฮอลแลนด์ และฝรั่งเศส ให้เข้ามาตั้งหลักแหล่ง หนึ่งปีก่อนการยกเลิกโองการแห่งเมืองนังท์สในฝรั่งเศส เจ้าชาย

เฟรเดอริกวิลเลียมทรงทำการโฆษณาเข้าไปในฝรั่งเศส เรียกร้องให้พวกฮูเกอโนต์เข้ามาตั้งหลักแหล่งในดินแดนของพระองค์ โดยจะทรงให้ที่ดิน บ้าน ทางทำมาหากิน เงินช่วยค่าเดินทาง และพวกนี้จะได้รับยกเว้นจากการเสียภาษีเป็นเวลา ๑๐ ปี ปรากฏว่ามีพวกโปรเตสแตนต์ฝรั่งเศสประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน เข้ามาอาศัยพักพิงในดินแดนของพวกโฮเฮนโซลเดิน พร้อมด้วยเสรีภาพในการถือศาสนา และชาวฝรั่งเศสเหล่านี้เองที่เป็นผู้สร้างเบอร์ลิน ช่วยส่งเสริมการอุตสาหกรรม วัฒนธรรม และกองทัพในปรัสเซีย

เจ้าชายเฟรเดอริกวิลเลียมผู้ยิ่งใหญ่สืบพระชนม์ปีเดียวกับที่หลานของมเหสีของพระองค์ คือพระเจ้าวิลเลียมแห่งตระกูลออเรนจ์มาเป็นกษัตริย์อังกฤษ (ค.ศ. ๑๖๘๘) หกสิบปีต่อมา พระศพของพระองค์ก็ถูกย้ายไปประดิษฐานอยู่ในโบสถ์ในเบอร์ลิน พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชโปรดให้เปิดพระศพแล้ว “ทรงจ้องดูพระพักตร์ซึ่งยังคงอยู่ในลักษณะดีพอที่จะจำได้สักครู่ ทรงวางพระหัตถ์ลงบนพระหัตถ์ซึ่งปราศจากชีวิตมานานและรับสั่งว่า “ขอให้รู้ไว้ว่าพระองค์คือผู้ที่ทรงทำงานที่ยิ่งใหญ่ให้กับปรัสเซีย” (Carlyle)

โอรสของพระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมคือ พระเจ้าเฟรเดอริกผู้ซึ่งโดยทั่วไปถือกันว่าทรงกระทำงานชิ้นสำคัญเพียงชิ้นเดียว คือการที่ทรงช่วยเหลือจักรพรรดิโฮโปลด์ทางการเงินในสงครามสืบราชสมบัติสเปน ซึ่งทำให้พระองค์ทรงได้รับสิทธิที่จะเรียกพระองค์เองว่ากษัตริย์ แต่มิใช่กษัตริย์ของแบรนเดนเบิร์ก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ แต่กษัตริย์แห่งปรัสเซียซึ่งอยู่นอกอาณาจักร เช่นเดียวกับเจ้าชายแห่งแฮนโนเวอร์ (Elector of Hanover) ซึ่งจะกลายเป็นกษัตริย์อังกฤษในสมัยต่อมา ในปี ค.ศ. ๑๗๐๑ ที่โคนิกสเบิร์ก (Königsberg) พระเจ้าเฟรเดอริกทรงทำพิธีสวมมงกุฎสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าเฟรเดอริกที่ ๑ และพระองค์ทรงสถาปนาราชสำนักอย่างหรูหราพร้อมด้วยรายชื่อตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์ของเชื้อพระวงศ์ และข้าราชการบริพารมากมายเท่า ๆ กับราชวงศ์กษัตริย์อื่น ๆ ในยุโรป แต่พระองค์ไม่เคยทรงละเลยการปกครองดั้งเดิมที่ดีของราชวงศ์ นักท่องเที่ยวจะบันทึกถึงความแตกต่างของถนน โรงแรม และสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป ซึ่งดีกว่าส่วนอื่น ๆ ที่เคยผ่านมาทันทีที่เหยียบย่างเข้าไปในดินแดนของกษัตริย์ปรัสเซีย การก่อสร้างในเบอร์ลินค้ำึงถึงทั้งทางค้ำประโยชน์และความสวยงาม อาทิเช่น ในอาคารแห่งหนึ่งชั้นบนเป็นสถาบันสอนวิทยาศาสตร์ (Academy of Science) แต่ชั้นล่างเป็นที่เก็บธมำและมำสำหรับให้เช่า (Toland)

๓

พระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมที่ ๑

กษัตริย์องค์ที่สองของปรัสเซีย คือ พระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมที่ ๑ (ค.ศ. ๑๗๑๔—ค.ศ. ๑๗๔๐) พระองค์ทรงเป็นผู้ที่แปลกประหลาดที่สุดผู้หนึ่ง แม้ตามมาตรฐานของคริสต์ศตวรรษ

ที่ ๑๘ ถ้าดูอย่างผิวเผินจะเห็นว่าพระองค์หยาบคาย ป่าเถื่อน ซึ่ระแวงสงสัย เจ้าอารมณ์ ซึ่งใช้เวลากลางวันไปในการบังคับหมู่เซ็ญมเหสี โอรส ธิดาและข้าราชการบริวาร และกลางคืนไปในการดื่มสุราและสุบบุหรี

ชีวิตส่วนพระองค์เกือบจะเป็นสิ่งเหลือเชื่อ กล่าวคือ พระองค์ทรงเป็นผู้ที่ถูถูกวิฆน-
กรรมต่าง ๆ และทรงขัดขวางความพยายามของพระมเหสีที่จะปลุกฝังรสนิยมในดนตรี และ
วรรณคดีฝรั่งเศสให้กับพระโอรส คือ เจ้าชายเฟรเดอริก และพระธิดา คือเจ้าหญิงวิลเฮมมินา
(Wilhelmina) เมื่อพระองค์ทรงพระพิโรธหรือโรคเก๊าท์กำเริบ พระองค์จะทรงมีอาการ
เหมือนกับคนสติวิปลาส พระมเหสี โอรส และธิดาต่างทรงกลัวว่าอาจถูกฆ่าได้ ต่อไปนี้เป็น
ตอนหนึ่งในหลายตอนของบันทึกความทรงจำของเจ้าหญิงวิลเฮมมินา ผู้ซึ่งทรงแก้แค้นพระ
ราชบิดาด้วยการบันทึกสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ลงไว้ สถานที่เกิดเหตุ คือ พอตสดาม (Postdam)
ซึ่งพระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมประทับอยู่ และประจวบด้วยโรคเก๊าท์ “โรคร้ายนี้ทำให้พระองค์
ทรงสะกดอารมณ์ไว้ไม่อยู่ และเราต้องอดทนยิ่งกว่าอยู่ในไฟชำระบาป เราถูกบังคับให้ไปเข้า
เฝ้าในห้องบรรทมเวลา ๙ โมงเช้า และต้องอยู่เสวยอาหารกลางวันนั้น ไม่กล้าขยับเขยื้อน
ไปที่ไหนเลยไม่ว่าด้วยเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น ทุกวันพระองค์จะไม่ทรงทำอะไรเลยนอกจากกล่าว
คำมรสุวาทที่ชายและตัวเรา พระองค์ไม่เคยทรงเรียกราวอย่างอื่นนอกจาก “อัยเด็กอังกฤษ
สารเลว” (English guttersnipe) และเรียกพี่ชายว่า “เจ้าทโมนฟริทซ์” พระองค์ทรง
บังคับให้เราตีพิมพ์ และกินของที่เราเกลียดหรือไม่ก็ทำให้ปวดท้อง ทุก ๆ วันจะต้องมีเหตุการณ์
ที่เหยียดหยมโหดเกิดขึ้น และจะต้องแลเห็นผู้เคราะห์ร้ายไม่ว่าคนใดก็คนหนึ่งถูกรุมานอยู่ตลอดเวลา
พระองค์ไม่ทรงมีความอดทนพอที่จะบรรทมอยู่บนพระแท่นได้นาน พระองค์โปรดให้มหาด
เล็กนำพระองค์ไปประทับบนพระเก้าอี้ เพื่อจะได้ทรงเคลื่อนพระองค์ไปได้ทั่วพระราชวัง และ
เราก็ต้องคอยตามเก้าอี้^{นี้}อยู่ตลอดเวลาเหมือนนักโทษที่กำลังถูกลงทัณฑ์ วันหนึ่งเมื่อเราเข้าเฝ้า
เพื่อถวายความเคารพต่อพระองค์เช่นเคย พระองค์กลับรับสั่งไล่เราออกไป “ออกไป” พระองค์
รับสั่งกับแม่ “แกกับอัยลูกชั่วช้า เราต้องการอยู่คนเดียว” แม่ทรงพยายามจะได้แย้งก็ถูกตวาด
ให้เงียบ และรับสั่งให้เสวยอาหารกลางวันในห้องของพระนางเอง ไม่ทันที่เราจะนั่งลงก็มี
มหาดเล็กของพระองค์วิ่งกระหืดกระหอบเข้ามาทูลละล่ำละลักว่า ให้เรารีบไปเฝ้าโดยเร็ว
เพราะพระองค์พยายามจะปลงพระชนม์ตัวเอง แม่ทรงรีบวิ่งไปด้วยความตกพระทัย และทรง
พบว่าพระองค์ทรงเอาเชือกผูกพระศอก และถ้าหากแม่เสด็จไปช่วยไม่ทันก็ทรงสิ้นพระชนม์
ไปแล้ว ปรากฏว่าวันนั้นทั้งวัน พระองค์ไม่ได้สติเลยจนกระทั่งเย็น”

แต่สำหรับผู้ซึ่งสามารถเข้าใจพระเจ้าเฟรเดอริกให้ลึกลงไปกว่านี้ จะพบว่าพระองค์
ทรงเป็นผู้ที่มีเหตุมีผลและเคร่งขรึม คติพจน์ของพระองค์คือ “จงเผชิญกับความจริง”
พระองค์ทรงเกลียดทฤษฎีที่เอามาปฏิบัติไม่ได้ ดนตรีอย่างเดียวที่พระองค์ทรงฟังได้ก็คือ
ดนตรีของแฮนเดิล (Handel) พิธีเกี่ยวกับการล่าสัตว์เป็นพิธีอย่างเดียวที่พระองค์ทรงทนได้

พระองค์มักจะรับสั่งเสมอว่า “พระเจ้าไม่เคยสร้างกษัตริย์มาสำหรับให้ใช้เวลาหาความสำราญ แต่ให้ใช้เวลาสำหรับปกครองบ้านเมือง กษัตริย์เกิดมาสำหรับทำงาน และถ้าหากว่ากษัตริย์องค์ใดต้องการปกครองบ้านเมืองอย่างมีเกียรติ กษัตริย์พระองค์นั้นก็ต้องทรงปฏิบัติภารกิจด้วยพระองค์เอง”

ศูนย์กลางการปกครองของพระองค์คือ คณะรัฐมนตรีสงคราม (War Cabinet) ซึ่งพระองค์ทรงเป็นประธานและมีหน้าที่ควบคุมส่วนราชการอื่น ๆ ของประเทศ นโยบายของพระองค์คือ ทรงดำเนินนโยบายของเจ้าชายเฟรเดอริกวิลเลียมผู้ยิ่งใหญ่ต่อไป กล่าวคือ สนับสนุนชาวต่างชาติให้เข้ามาตั้งหลักแหล่ง ปรับปรุงการเกษตรและการค้า สะสมทอง และจัดระเบียบกองทัพ กองทัพของปรัสเซียใหญ่และได้รับการฝึกฝนอย่างดีประจำเครื่องจักร อยู่ใต้การควบคุมของพวกนายทหารชั้นเจ้านาย ซึ่งอยู่ใต้กษัตริย์ซึ่งพระเจ้าจอร์จที่ ๒ ของอังกฤษมักจะทรงเอ่ยถึงว่า “เจ้าพี่นายสิบของเรา” (My brother the Corporal) นอกจากนี้นโยบายเหล่านี้แล้ว ปรากฏว่านโยบายทางด้านศาสนา พระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมก็ทรงดำเนินต่อจากของเจ้าชายเฟรเดอริก กล่าวคือ ทรงยอมให้พวกที่อพยพเข้ามาถือศาสนาได้อย่างเสรี และพวกคาทอลิกก็พบว่าพวกตนได้รับการต้อนรับอย่างดีจากพระเจ้าแผ่นดินที่นับถือนิกายคาลวิน แต่ทรงปกครองรัฐที่นับถือนิกายลูเธอร์ ขันติธรรมทางศาสนาเป็นนโยบายที่ปรัสเซียใช้เป็นเครื่องมือในการเพิ่มประชากรโดยการอพยพ

ในขณะที่พระองค์ประชวรใกล้สิ้นพระชนม์ และทรงแวดล้อมไปด้วยมเหสี โอรส ธิดา และข้าราชการบริพาร พระองค์รับสั่งกับพระที่อยู่ในที่นั้นว่า “การที่จะไปสวรรค์จำเป็นที่เราจะต้องให้อภัยศัตรูของเราทุกคนไหม?” คำตอบก็คือ “ใช่แล้ว ถ้ามิฉะนั้นก็ไม่มีทางที่จะไปได้” พระองค์จึงรับสั่งต่อไปว่า “เอ้า ถ้าอย่างนั้น” แล้วหันมาหาพระมเหสี “โคโรเธีย เธอช่วยเขียนไปบอกพี่ชายเธอ (หมายถึงพระเจ้าจอร์จที่ ๒) ด้วย ว่าฉันให้อภัยเขาในความชั่วทุกอย่างที่เขาทำกับฉัน บอกเขาว่าฉันให้อภัยให้จริง ๆ” แต่หลังจากทรงตรัสกรรมสักรุ่นหนึ่ง พระองค์ก็รับสั่งต่อไปว่า “แต่อย่าอย่าเพิ่งเขียนไปจนกว่าฉันจะตายแล้วนะ” (Harris)

สงครามชิงราชสมบัติโปแลนด์และออสเตรีย

๑

เมื่อข้าพเจ้าได้บรรยายถึงประเทศต่าง ๆ ทางยุโรปเหนือไปจนถึงปี ค.ศ. ๑๗๔๐ นั้น ข้าพเจ้ายังมีได้พูดถึงประเทศหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งแห่งความยุ่งยากมากที่สุด คือ โปแลนด์

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ (จะไม่ย้อนกลับไปก่อนหน้านั้น) โปแลนด์เป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยอาณาจักรโปแลนด์ อันได้แก่ดินแดนแถบลุ่มน้ำวิสตุลา (Vistula) มีกรุงวอร์ซอเป็นเมืองหลวง และ แกรนด์ ดัชชี ออฟ ลิทัวเนีย (Grand Duchy of Lithuania) คือดินแดนทางตะวันออกของอาณาจักรโปแลนด์ มีวิลนา (Vilna) เป็นเมืองหลวง ทางใต้ลงมา ก็มีรัสเซียเล็ก (Little Russia) และยูเครน (Ukraine) ซึ่งรวมทั้งเมืองหลวงเก่าของรัสเซียขาว คือคีฟ (Kiev) ด้วย ถัดมาทางตะวันออกอีกคือรัสเซียขาว (White Russia) ซึ่งรวมสโมเลนซ์ (Smolensk) เข้าด้วย และทางเหนือโปแลนด์มีอำนาจเหนือดินแดนที่ยึดมาได้จากพวก ทิวทอนิก ไนท์ (Teutonic Knights) คือ ดัชชี ออฟ คัวร์แลนด์ (Duchy of Courland) และ ปรัสเซียตะวันออก (East Prussia) ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ดังที่เราได้เห็นแล้ว สวีเดนและต่อมารัสเซียได้เข้ายึดครองลิโวเนีย (Livonia) คือส่วนเหนือสุดของลิทัวเนีย เมืองคีฟ และ สโมเลนซ์ ตกไปอยู่กับรัสเซีย ปรัสเซียตะวันออกได้เป็นเอกราช และตุรกียึดครองบางส่วนในยูเครน หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการแบ่งสันปันส่วนโปแลนด์ได้เริ่มขึ้นแล้ว แต่โปแลนด์ยังคงมีอาณาจักรที่กว้างใหญ่ คือ ครอบคลุมตอนกลางของทวีปยุโรปจากฝั่งทะเลบอลติกจนถึงทะเลดำ พรมแดนของโปแลนด์ทางค้ำของรัสเซียอยู่เลยแม่น้ำควินา (Dvina) และดนีเปอว์ (Dnieper) ไปทางตะวันออกเล็กน้อย พรมแดนทางค้ำเยอรมันก็ถัดไปทางตะวันตกของแม่น้ำวิสตุลาและดนีสเตอร์ (Dniester) ชัยภูมิที่อยู่ตรงกลางและขนาดที่กว้างใหญ่ของโปแลนด์ก็นำที่จะทำให้โปแลนด์กลายเป็นมหาอำนาจใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ แต่เหตุใดโปแลนด์จึงทำไม่สำเร็จ และกลับสลายตัวไปในที่สุด

๒

โปแลนด์

ความอ่อนแอประการแรกของโปแลนด์ เนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ การที่โปแลนด์อยู่ระหว่างชาติอื่น ๆ มิได้ทำให้โปแลนด์ได้เปรียบ ทั้งนี้เพราะพรมแดนของโปแลนด์

ยกเว้นทางแถบเทือกเขาคาร์พาเทียนส์ (Carpathians) ยกที่จะป้องกัน ออสเตรียสามารถต่อสู้ได้โดยมีภูเขาแอลป์เป็นเครื่องป้องกันศัตรูจากข้างหลัง ปรัสเซียไม่ต้องวิตกว่าจะมีศัตรูทางด้านซอลแลนด์ และทะเลเหนือ แต่โปแลนด์มีชายแดนซึ่งเปิดติดต่อกับมหาอำนาจที่กำลังเข้มแข็งขึ้นมาถึง ๒ ชาติ คือ รัสเซียและปรัสเซียทางด้านตะวันออกและตะวันตก ทางเหนือและทางใต้ติดต่อกับสองมหาอำนาจที่กำลังเสื่อมโทรม คือ สวีเดนและตุรกี ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการวางแผนซับซ้อนในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

สำหรับประเทศที่อยู่ในสภาพภูมิศาสตร์เช่นนี้ สิ่งที่เป็นประการแรกก็คือ รัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง แต่ปรากฏว่าการปกครองของโปแลนด์เป็นการปกครองที่อ่อนแอที่สุดในยุโรป ประการแรกคือ ตั้งแต่สิ้นสมัยราชวงศ์จาเจลลอน (Jagellon) ในปี ค.ศ. ๑๕๗๒ แล้ว ตำแหน่งกษัตริย์โปแลนด์กลายเป็นตำแหน่งที่เลือกตั้ง และเป็นการเลือกตั้งที่มีข้อแม้ กล่าวคือ ทุกครั้งที่ราชบัลลังก์ว่างลง ผู้ที่ประสงค์จะเป็นผู้สมัครรับเลือกเป็นกษัตริย์โปแลนด์ ไม่ว่าจะ เป็นเจ้านายโปแลนด์เองหรือต่างชาติ ต้องส่งชื่อและนโยบายของตนไปให้พวกเจ้าของที่ดินใหญ่ ๆ ในโปแลนด์ผู้ซึ่งมีสิทธิเลือกกษัตริย์ พวกเจ้าของที่ดินเหล่านี้ก็จะเลือกบุคคลซึ่งตนเห็นว่ามียุทธศาสตร์ที่จะกระทบกระเทือนที่ดินและเสรีภาพของตนน้อยที่สุด แล้วจึงทำการต่อรอง และผู้ที่ประมุขราชบัลลังก์แห่งที่สุดจะได้รับเลือกให้เป็นกษัตริย์ จริงอยู่ถึงแม้จะมีสถาบันคล้ายสภาพที่เรียกว่าไดเอท (Polish Diet) แต่ตามความเป็นจริงแล้วปรากฏว่าอำนาจของสภานี้มีแต่ในทฤษฎี ทั้งนี้เพราะตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ได้มีการตกลงกันว่า ความเห็นของสภานี้ จะต้องเป็นเอกฉันท์ในทุกปัญหาจึงจะใช้ได้ ผู้แทนคนหนึ่งอาจใช้สิทธิยับยั้ง (Liberum Veto) ไม่เฉพาะแต่ในญัตติที่เขาไม่เห็นด้วยขณะนั้น แต่ในญัตติทุกอันที่สภาได้ลงมติเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ไปแล้วตลอดสมัยประชุมนั้น ข้อร้ายที่สุดก็คือ วิธีแก้ไขหลักเกณฑ์ที่ไร้เหตุผลนี้ที่วางไว้ในรัฐธรรมนูญการปกครองของโปแลนด์ ก็ดูจะเป็นวิธีที่ไร้เหตุผลยิ่งขึ้นไปอีก คือ เมื่อสภาแตกแยกกันมาก ๆ เข้าซึ่งเป็นของธรรมดาในสถานการณ์เช่นนั้น เจ้านายองค์ใดที่คิดว่าตนเองมีกำลังเข้มแข็งพอ อาจหาพรรคพวกตั้งเป็นสมาพันธ์ (Confederation) และใช้อาวุธเป็นเครื่องตักสินให้ได้มาซึ่งญัตติที่ตนต้องการ วิธีการทั้งสามนี้ คือ การต่อรอง การใช้สิทธิยับยั้ง และสิทธิที่จะจัดตั้งสมาพันธ์ อาจเหมาะสมสำหรับสังคมที่ยังล้าหลังและยังมีได้ตั้งหลักแหล่งแต่ในสังคมที่มีรากฐานแน่นอนและเจริญแล้ว เช่น สังคมยุโรปในขณะนั้น วิธีการทั้งสามหมายถึงอนาธิปไตย และการสลายตัวของสังคมนั้น ๆ ในที่สุด

วิธีแก้อย่างอื่นปรากฏว่ามีไม่ได้ในสภาพสังคมของโปแลนด์ขณะนั้น นักท่องเที่ยวชาวยุโรปเห็นว่าโปแลนด์มีสภาพเหมือนกับไซบีเรียปัจจุบัน พวกนี้บันทึกไว้ว่า โปแลนด์ส่วนใหญ่เป็นดินแดนที่รกร้าง เต็มไปด้วยป่า นาน ๆ จึงจะมีที่ดินเพาะปลูกเป็นหย่อม ๆ ประชาชนส่วนใหญ่ยากจน แร้นแค้น อาศัยอยู่ในกระท่อมที่ปลูกสร้างอย่างหยาบ ๆ และนาน ๆ จึงจะพบเมืองที่ร่ำรวยมีคนหนาแน่น หรือมิฉะนั้นก็ปราสาทของพวกเจ้านายที่นิยมการบฟุ้งและใช้

ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือย “ในสังคมโปแลนด์จะมีทั้งพวกขุนนางที่ยากจนซึ่งทั้งเนื้อทั้งตัวมีแต่เสื้อ
ขนสัตว์เนื้อหยาบ ๆ ชุดหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง คาบเล่มหนึ่งและยศขุนนาง อ่านเขียนหนังสือไม่ได้
และไม่มีความรู้เรื่องของโลกนอกไปจากในวงสังคมแคบ ๆ ของตนเองเท่านั้น และมีทั้งพวก
ขุนนางชั้นสูง นุ่งห่มด้วยเสื้อขนสัตว์ที่มีราคาที่สุดในโลก และประดับเพชรพลอยเต็มตัว ม้าที่
ลากรถก็เป็นม้าพันธุ์ดีมีราคา พวกขุนนางชั้นสูงเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในเรื่องของโลกและ
มีรสนิยมสูงเพราะได้ไปรับกลิ่นไอของวัฒนธรรมจากปารีส หรือมิฉะนั้นก็จากกรุงคอนสแตนติ-
โนเปิลซึ่งก็เป็นศูนย์กลางของความหรูหราฟุ่มเฟือยแบบตะวันออก” ความแตกต่างในหมู่พระ
ก็มีอยู่มากเช่นกัน พระบางคนก็รับราชการในตำแหน่งสูง ๆ และเดินทางไปทั่วยุโรปในหน้าที่
ทูตประจำราชสำนักต่าง ๆ แต่บางคนก็มีชีวิตอยู่อย่างยากแค้น “เที่ยวเทศน์ตามริมถนนทาง
หลวงถึงความเชื่อถือทางไสยศาสตร์ และความเชื่ออย่างรุนแรงตามแบบสมัยกลาง” แต่แทนที่
ความแตกต่างในฐานะ หรือมารยาทในสังคมที่บางแห่งถือเป็นเรื่องสำคัญ (เช่นในปารีส) จะ
แยกคนเหล่านี้ออกจากกัน บุคคลที่มีความแตกต่างกันอย่างมากมายเหล่านี้กลับอยู่ปะปนกัน
อย่างใกล้ชิดไม่ว่าในวงสังคม ในค่ายทหาร ในศาล หรือในสภาโตเอท กระทั่งมั้ง ๆ ของ
ชาวนาจะล้อมอยู่รอบวังเจ้านาย ขุนนาง ที่สร้างอย่างงดงามเลียนแบบยุโรปตะวันตก หรือ
ไบเซนไทน์ และในวังและเคหาสน์อันโอ่อ่าจะมีสุภาพสตรีที่งามสง่า สวมเสื้อผ้าอาภรณ์ที่งาม
หรือเป็นเจ้าของภาพจางานรื่นเริง และพูดภาษาฝรั่งเศสที่เพราะที่สุดในโลก.... ในขณะเดียวกัน
ตามศาล และตามตลาด จะเต็มไปด้วยคนที่สนใจทางการเมืองหรือคนที่มุ่งหวังจะเป็นนักบ
ร็องรำทำเพลงที่เร้าความรู้สึกรักชาติ ซ้อมฝีมือการใช้อาวุธ และใช้เวลาตลอดคืนให้ลุล่วงไป
ด้วยการเลี้ยงดูกันอย่างฟุ่มเฟือย อาหารประกอบด้วยเนื้อวัวทั้งตัวย่างและราดด้วยเหล้าไวน์
จากฮังการี” (Brogie)

พระเจ้าเฟรเดอริกมหाराชทรงบรรยายถึงสาเหตุของความเสื่อมโทรมของโปแลนด์ไว้
อย่างไม่ไว้หน้าใครเลยตามพระนิพนธ์ว่า “โปแลนด์กำลังกลายเป็นเมืองสตรีเข้าทุกที เพราะสตรี
เป็นผู้ที่ทำงานและสั่งงานเกือบทุกอย่างในขณะที่บรรดาสามีเอาแต่เมาเหล้า” แต่คำถากถางนี้ก็
ไม่ถูกต้องกับความจริงนัก ความจริงโปแลนด์เป็นอนุสรณ์ของสังคมสมัยกลางที่ยังคงเหลืออยู่
ในยุโรปเหนือ เช่นเดียวกับที่สเปนเป็นอนุสรณ์ของชีวิตในสมัยกลางของยุโรปตอนใต้ แต่ผิด
กันในแง่ที่ว่า โปแลนด์ขาดสถาบันกษัตริย์และศาสนา ซึ่งเป็นเครื่องรวมสเปนให้เป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันอยู่ได้ โปแลนด์เป็นสังคมที่มีของเก่าและใหม่ปะปนกันอย่างเกือบไม่น่าเชื่อ
กล่าวคือ มีทั้งการปกครองแบบกษัตริย์และแบบสาธารณรัฐ มีความรู้สึกหยิ่งในเกียรติตาม
แบบศักดินาและความเสมอภาคตามแบบประชาธิปไตย ความแตกต่างทางด้านความมีความจน
การโต้เถียงที่เฉลียวฉลาดในสภามักจะจบลงโดยการใช้ดาบเป็นเครื่องตัดสินในที่สุด และไม่มี
ชาวโปแลนด์ที่รักชาติคนใดจะละอายในการที่แยกตัวมาชองสุ่มผู้คน หรือเรียกทหารต่างชาติเข้า
ไป (Segur)

เป็นธรรมดาที่รัฐบาลที่ต้องปกครองประเทศที่เต็มไปด้วยการแบ่งพรรคแบ่งพวกไม่มีทางจะป้องกันการโจมตีจากข้าศึกภายนอก การใช้สินบนเป็นเครื่องหาพวกพ้องมักจะทำให้ต้องตกเป็นเหยื่อของต่างชาติเสมอๆ ในสมัยที่กษัตริย์ยังคงมีความสำคัญประจักษ์พระเจ้า และจำนวนประชากรเป็นเครื่องแสดงความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ จึงไม่เป็นของแปลกเลยที่พวกเพื่อนบ้านที่มีประชาน้อย หรือมีเจ้านายมากจะไม่กระหายที่จะได้ครอบครองดินแดนหรือราชบัลลังก์ แปรนเคนเบอร์กคอยจ้องที่จะครอบครองดินแดนของโปแลนด์ส่วนที่แยกพอเมอเรเนียตะวันออกและปรัสเซียตะวันออกออกจากกัน รัสเซียอ้างสิทธิทางด้านเชื้อชาติ และศาสนาที่จะเข้ายึดครองลิทัวเนียตะวันออก ออสเตรียทางใต้ก็คอยจ้องที่จะเอาดินแดนของโปแลนด์เป็นสิ่งที่ “ชดเชย” ดินแดนที่ถูกกระเบียดนี้ไว้ที่ตนต้องเสียไปให้กับมหาอำนาจอื่นๆ ทางด้านเศรษฐกิจปรากฏว่าตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ โปแลนด์มีการค้าขายที่ใหญ่โตพอสมควร และพ่อค้าส่วนมากไปจากสกอตแลนด์ ดังเช่นในสมัยพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ ของอังกฤษ มีหลักฐานว่าพระองค์เคยส่งคนๆ หนึ่งชื่อ เซอร์จอห์น เดนนัม (Sir John Denham) ไปยังกษัตริย์และสภาของโปแลนด์ เพื่อขออนุญาตเก็บภาษีจากพ่อค้าชาวสกอตแลนด์ในโปแลนด์ ปรากฏว่าเซอร์จอห์นทำสำเร็จและกลับมาพร้อมด้วยเงินภาษี ๑๐,๐๐๐ ปอนด์ ซึ่งเซอร์จอห์นมีความภูมิใจในผลงานชิ้นนี้มากถึงกับแต่งเป็นโคลงเอาไว้

แต่เหตุใดฝรั่งเศสจึงสนใจเหตุการณ์ของโปแลนด์ซึ่งอยู่ไกลจากฝรั่งเศสมาก ฝรั่งเศสสนใจโปแลนด์มานานตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ดังเช่น เฮนรีแห่งองจูทรงไปเป็นกษัตริย์โปแลนด์อยู่ ๒-๓ วัน ก่อนที่จะขึ้นเป็นพระเจ้าเฮนรีที่ ๓ ของฝรั่งเศส และในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ก็ทรงส่งเจ้าชายกงเด (Prince de Condé) ให้ไปเป็นกษัตริย์โปแลนด์ แต่เจ้าชายกงเดหนีกลับมาเสียก่อนพิธีราชาภิเษก เพราะเห็นว่าเป็นวิธีที่ปลอดภัยมากกว่า ตั้งแต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงโปแลนด์ นโยบายเกี่ยวกับโปแลนด์ก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของการทูตฝรั่งเศสด้วย กล่าวคือ ฝรั่งเศสอาจใช้โปแลนด์สำหรับต่อสู้กับพวกแฮบสเบิร์ก สวีเดน โปแลนด์ และตุรกี (ประเทศซึ่งพาดจากยุโรปเหนือมาใต้) ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ มีบทบาทสำคัญต่อการเมืองของยุโรปเช่นเดียวกับประเทศในแหลมบอลข่านในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ก่อนการขึ้นสู่อำนาจของปรัสเซีย ดินแดนแถบที่พาดจากทางเหนือของยุโรปตลอดมาจนทางใต้ซึ่งเป็นที่ตั้งของประเทศทั้งสามนั้นมีชื่อว่า “ตะวันออกใกล้กว่า” (Nearer East) และมักเป็นแต่สิ่งที่ก่อความหนักใจให้เพื่อนบ้านทางตะวันตกเสมอๆ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ การพ่ายแพ้ของสวีเดนต่อปรัสเซีย และการที่ออสเตรียไล่ตุรกีถอยร่นไป ทำให้เหลือโปแลนด์ประเทศเดียวที่ฝรั่งเศสจะเข้ามาแสวงหาอิทธิพลได้ แต่ก็เป็นเวลาเดียวกันกับที่รัสเซียและปรัสเซียกำลังแข่งขันกันมากขึ้น และทั้งคู่ต่างใช้โปแลนด์เป็น “ศูนย์กลางของการแสวงหาผลประโยชน์และสนามรบ” และประวัติศาสตร์ของโปแลนด์จาก ค.ศ. ๑๗๓๓ ถึง ค.ศ. ๑๗๗๒ ก็คือ เรื่องราวของการแสวงหาผล

ประโยชน์ของมหาอำนาจต่าง ๆ ฝรั่งเศสยังคงดำเนินนโยบายเป็นศัตรูกับราชวงศ์แฮบสเบิร์ก ตามเดิมจนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๗๕๖ โดยไม่ได้ตระหนักว่า สถานการณ์ทางแถบนี้ได้เปลี่ยนไป มากหลังจากที่รัสเซียค่อย ๆ ก้าวขึ้นไปสู่ความเป็นมหาอำนาจ รัสเซียและปรัสเซียร่วมมือกัน ดำเนินนโยบายเกี่ยวกับโปแลนด์ใหม่ กล่าวคือ ใช้นโยบายแทรกซึมโดยสันติก่อน แล้วจึงจะ ตกลงแบ่งปันเขตแดนกันในตอนหลัง ซึ่งทำให้นโยบายดั้งเดิมของฝรั่งเศสหมดความหมายลง

๓

ปัญหาโปแลนด์

ในสภาพการณ์เช่นนี้จึงไม่เป็นของแปลกเลยที่ปัญหาการสืบราชสมบัติโปแลนด์ กลายเป็นสงครามมหาอำนาจในยุโรปไป ในปี ค.ศ. ๑๗๓๓ พระเจ้าออกัสตัสที่ ๒ แห่งแซกโซนีและโปแลนด์สิ้นพระชนม์ และทรงหวังว่าโอรส คือ พระเจ้าออกัสตัสที่ ๓ ควรจะได้ขึ้นสู่ราชบัลลังก์ทั้งสองแห่งต่อจากพระองค์ แต่ประเทศมหาอำนาจมีแผนการอย่างอื่น คือ รัสเซียและออสเตรียเสนอเจ้าชายโพรตุเกส ฝรั่งเศสเสนอเจ้าชายโปลที่ทรงพระนามว่า สแตนนิสลาส เลคซินสกี (Stanislas Leczinski) ผู้ซึ่งพระเจ้าซาร์ลส์ที่ ๑๒ เคยทรงเลือกเป็นรัชทายาท แต่ถูกพระเจ้าปีเตอร์มหาราชช่วงชิงบัลลังก์ไปเมื่อ ๓๐ ปีก่อน และเลคซินสกีได้ทรงทำความแปลกใจให้กับยุโรปโดยสามารถจัดให้พระธิดาไปเสกสมรสกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ได้ การเลือกกษัตริย์โปแลนด์ดำเนินไปตามประเพณีดั้งเดิมท่ามกลางพวกเจ้าที่มีอาวุธพร้อม ๖๔,๐๐๐ องค์ ซึ่งมาร่วมประชุมกันในกรุงวอร์ซอ ส่วนใหญ่ลงคะแนนให้เลคซินสกี แต่รัสเซียและออสเตรียไม่พอใจ และหันไปสนับสนุนผู้สมัครจากแซกโซนี คือออกัสตัส เลคซินสกีถูกไล่ออกจากวอร์ซอมาแอบอาศัยอยู่ในดานซิก ปลอมตัวเป็นเด็กเลี้ยงวัวและหนีกลับไปบ้านพระเจ้าออกัสตัสที่ ๓ ได้เป็นกษัตริย์โปแลนด์

เฟลอร์ไม่เคยมองใจในการที่ฝรั่งเศสเข้ามายุ่งเกี่ยวกับโปแลนด์ เพราะทางเดียวที่ฝรั่งเศสจะสนับสนุนเลคซินสกีให้สำเร็จก็คือ จะต้องส่งกองทัพเรือไปในทะเลบอลติก หรือไม่ก็โจมตีเนเธอร์แลนด์ของออสเตรีย และวิธีทั้งสองนี้จะทำให้อังกฤษไม่พอใจ แต่เมื่อเสียงส่วนมากต้องการให้ฝรั่งเศสทำสงครามให้ได้ เฟลอร์ก็จะต้องหาทางให้ฝรั่งเศสได้รับประโยชน์จากสงครามจนได้ ถ้าหากฝรั่งเศสไม่สามารถยึดครองเนเธอร์แลนด์เข้าเป็นของฝรั่งเศส ท่านสังฆราชก็จะหาทางให้ฝรั่งเศสได้ดินแดนซึ่งมีความสำคัญต่อฝรั่งเศสยิ่งกว่าเนเธอร์แลนด์ คือ แคว้นลอร์เรน (Lorraine) และการยึดครองลอร์เรนเป็นของจำเป็นสำหรับฝรั่งเศสในเวลานั้นอย่างยิ่ง เพราะเจ้าชายฟรานซิสทายาทของแคว้นลอร์เรนเพิ่งอภิเษกกับเจ้าหญิงมาเรีย เเรซาซา (Maria Therasa) พระราชธิดาและทายาทของพระเจ้าจักรพรรดิซาร์ลส์ที่ ๖ และเจ้าหญิงองค์นี้ได้รับแต่งตั้งจากพระราชบิดาให้เป็นทายาทของพระองค์ในอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์

ด้วย ถ้าหากฝรั่งเศสยังยั้งแผนการนี้ไม่สำเร็จ ประมุขของราชวงศ์แฮบสเบิร์กจะมีอาณาเขตใกล้เคียงกับปารีสพอที่จะทำให้เกิดอันตรายขึ้นได้ง่าย

ดังนั้น สงครามชิงราชสมบัติโปแลนด์จึงเริ่มขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๓๓ และกินเวลา ๒ ปี การรบส่วนใหญ่อยู่ในอิตาลีและแถบแม่น้ำไรน์ กองทัพของพระเจ้าจักรพรรดิชาร์ลส์พ่ายแพ้ถึงแม้ว่ารัสเซียจะส่งทหารข้ามยุโรปมาช่วย ตามสัญญาสงบศึกคือสัญญาเวียนนาฉบับที่สอง (ค.ศ. ๑๗๓๕) สถานีสลาสยอสมสละสิทธิ์ในราชบัลลังก์โปแลนด์ แต่ได้รับสิทธิ์ที่จะเรียกพระองค์เองว่ากษัตริย์และได้รับแคว้นลอร์เรนเป็นของตอบแทน สถานีสลาสมาตั้งราชสำนักจำลองอยู่ที่เมืองนองซี (Nancy) สร้างโรงพยาบาลและห้องสมุดสาธารณะ สร้างน้ำตกกลทรวงสูงปกคลุมยาว ๖ ฟุต และใช้เวลาไปในการโต้เถียงกับรัสเซีย มหาอำนาจตกลงกันว่าเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว แคว้นลอร์เรนจะต้องตกเป็นของฝรั่งเศส ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าดำเนินนโยบายได้สำเร็จคือ ชัวซีล (Choiseul) เพราะแผนการนี้มีผลบริบูรณ์ในสมัยที่ทำงานผู้ทรงอำนาจ แต่ที่จริงแล้วเป็นนโยบายของท่านสังฆราชเฟลอร์ผู้ซึ่งศัตรูจะพบว่าสำหรับนักการทูตแล้วอายุ ๘๕ ปียังไม่แก่เกินไป

๔

สถานการณ์ในปี ค.ศ. ๑๗๔๐

ห้าปีต่อมายุโรปก็เข้าสู่สงครามอีก การต่อสู้ครั้งนี้ก็เช่นเดียวกับสงคราม ๒ ครั้งก่อนหน้านั้นคือ มิใช่เป็นสงครามเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติ แต่ของราชวงศ์ที่ครองประเทศต่าง ๆ สงครามชิงราชย์ออสเตรียซึ่งระเบิดขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ เผยให้เห็นสถานการณ์ใหม่ในยุโรปและตั้งแอมหาอำนาจใหม่เข้ามาในเวทีการเมืองยุโรป เราจำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าเหตุใดจึงเกิดสงครามขึ้น สาเหตุที่สำคัญ ๆ ของสงครามนี้ก็คือ ความอ่อนแอของออสเตรีย นโยบายของฝรั่งเศสที่ตั้งตนเป็นศัตรูกับออสเตรีย และความทะเยอทะยานของพระเจ้าเฟรเดอริคมหาราช

เมื่อเอ่ยถึงความอ่อนแอของออสเตรีย ข้าพเจ้าหมายถึง ๓ สิ่งด้วยกันคือ ความพ่ายแพ้และการสูญเสียดินแดนในสงครามชิงราชย์โปแลนด์ ความปราชัยในสงครามกับตุรกีซึ่งออสเตรียถูกรัสเซียดึงเข้าไปในปี ค.ศ. ๑๗๓๖ และจบลงด้วยการทำสัญญาสงบศึกเบลเกรด (ค.ศ. ๑๗๓๙)* ที่นำเอาความอับอายมาสู่ออสเตรีย และสิ่งสุดท้ายคือการที่จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๖ ไม่ทรงสามารถเข้าจัดการขัดแย้งในการสืบราชสมบัติหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว ปัญหาสุดท้ายนี้เป็นปัญหาที่สลบซับซ้อน แต่ที่จะกล่าวถึงในตอนนี้อย่างย่อ ๆ ก็คือ ในปี ค.ศ. ๑๗๑๓ จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๖ ทรงพิมพ์เอกสารขึ้นฉบับหนึ่ง เรียกว่า แพรกมาติก แซงชัน (Pragmatic Sanction) หรือการเปลี่ยนแปลงกฎการสืบสันตติวงศ์^๒ เป็นเอกสารที่พระองค์ทรงแต่งตั้งให้พระราชธิดา คือ เจ้าหญิงมาเรีย เทรเซา เป็นรัชทายาทของพระองค์ และพระองค์

ทรงใช้เวลาตลอดรัชสมัยในการพยายามเจรจาทางทูตให้มหาอำนาจต่าง ๆ รับรองเอกสารนี้ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ลงในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ ด้วยโรคเก๊าท์และจากพิษของเห็ด ปราบกฏว่าพระองค์ทรงตั้งพระราชธิดาไว้พร้อมด้วยสัญญาซึ่งมหาอำนาจมากมายได้รับรอง แต่มิได้ทรงตั้งสิ่งใดสำหรับทำให้สัญญานี้เป็นผลขึ้นมา นอกจากกองทัพที่อ่อนแอและท้องพระคลังที่ว่างเปล่า

แต่เหตุการณ์ทั้งหลายอาจไม่ร้ายแรง ถ้าหากศัตรูที่น่ากลัวทั้งหลายของออสเตรียมิได้เตรียมพร้อมสำหรับจู่โจม แต่ตอนที่พระเจ้าซาร์ลส์ที่ ๖ สิ้นพระชนม์ พระเจ้าเฟรเดอริกมหา-ราชทรงครองราชย์ในรัสเซียได้ ๕ เดือน และพระราชบิดาที่เหนียวแน่นและประหลาดของพระองค์ ทรงตั้งกองจ่านวมมหาศาลและกองทัพที่เข้มแข็งที่สุดในยุโรปไว้ให้เป็นมรดกด้วย และพระเจ้าเฟรเดอริกก็ทรงมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงเขียนมาถึงวอลแตร์ว่า “ถ้าท่านเห็นเรา ท่านคงจำเราไม่ได้ เพราะเราแก่ หมด กำลัง ผมขาว เที้ยวย่น ฟันก็หักหมด และไม่รู้สึกสนุกสนานเลย เราได้เผชิญกับความขมขื่นทุกอย่างที่มนุษย์เคยประสบ” พระองค์ทรงมีความเชื่อว่า “กษัตริย์ควรจะต้องทำพระองค์และโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติให้เป็นที่เคารพเลื่อมใส การดำเนินสายกลางเป็นความดีที่รัฐบุรุษไม่ควรยึดมั่นจริงจังนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยที่ศีลธรรมกำลังเสื่อม และกษัตริย์ควรจะเริ่มรัชสมัยด้วยการแสดงความเด็ดเดี่ยวมากกว่าความนุ่มนวล” (Frederick) จากการศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ ทำให้พระองค์ทรงทราบดีว่ารัสเซียต้องการขยายดินแดนไปทางด้านใดบ้าง กล่าวคือ ทางตะวันออกต้องการได้ปรัสเซียตะวันตก ทางใต้ต้องการไซลีเซีย ซึ่งหมายถึงดินแดนแถบต้น ๆ ลุ่มแม่น้ำโอเคอร์ เพราะทางดินแดนตอนปลายแม่น้ำอยู่ในมือของพระองค์แล้ว ไซลีเซียเปรียบเสมือนทางหลวงที่มุ่งตรงเข้าสู่กรุงเวียนนาและเป็นประตูหลังเข้าสู่โปฮีเมีย นอกจากนี้ ไซลีเซียยังอยู่ระหว่างแคว้นแซกโซนีและโปแลนด์ ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของพระองค์ด้วยทั้งสองแห่ง และไซลีเซียยังใช้เป็นแหล่งเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมที่ยิ่งใหญ่ได้จริงอยู่ ไซลีเซียยังเป็นของออสเตรีย และพระองค์ก็ได้มีข้อบาดหมางกับพระนางมาเรีย เเรเวชา แต่ออสเตรียอ่อนแอและพระนางมาเรียเป็นสตรี ความเป็นสุภาพบุรุษอาจทำให้พระองค์ระงับการเอาเปรียบสตรี แต่สิ่งแหวดล้อมและการฝึกฝนที่พระองค์ได้รับมาตั้งแต่สมัยเยาว์วัยได้ทำให้พระเจ้าเฟรเดอริกเป็นทุกอย่างได้วันแต่สุภาพบุรุษ ดังนั้นพระองค์จึงส่งกองทัพเข้าไปในไซลีเซีย

ฝรั่งเศสเป็นผู้ที่อาจเข้ามาขัดขวางพระเจ้าเฟรเดอริกได้ แต่นโยบายของฝรั่งเศสที่เกี่ยวกับออสเตรียมีกรุนแรงยิ่งกว่าของพระเจ้าเฟรเดอริกด้วยซ้ำ พระเจ้าเฟรเดอริกเองทรงมีความรู้สึกที่พระองค์ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามคำมั่นในแพรกมาติก แชนซัน ที่พระราชบิดาของพระองค์เป็นผู้ให้ ส่วนพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ทรงรับรองสัญญานี้ด้วยพระองค์เอง แต่ในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ พระองค์ทรงเลิกสนพระทัยกับการปกครองบ้านเมืองเสียแล้ว พระองค์ตื่นบรรทมเวลา ๑๑ โมงเช้า ทรงงานวันละ ๑ ชม. พระองค์เปรียบเสมือนนักเล่นไพ่ที่มีคู่แข่งที่เก่งจน

ไม่มีทางสู้ และได้แต่เล่นไปเพื่อให้จบเกม คู่ต่อสู้ของพระองค์คือ เฟลอร์รี่ ซึ่งถึงแม้จะอายุ ๘๗ ปีแล้ว แต่ก็ยังมีกำลังวังชาพอที่จะเข้าไปสมักรแข่งขันเป็นสันตะปาปาได้ คัทรูของเฟลอร์รี่เคยเขียนบรรยายถึงท่านผู้หนึ่งไว้ว่า “เป็นคนเจ้าเล่ห์มากกว่าเลวร้าย เก่งมากและเหมาะที่จะเป็นสันตะปาปา” และยังได้พูดเป็นนัยต่อไปอีกว่า “บรรยายากาศที่ไม่รุนแรงของอิตาลีเหมาะสำหรับคนชราเป็นอย่างยิ่ง” โซเวอแลง (Chauvelin) หัวหน้าของพวกหัวรุนแรงถูกปลดจากตำแหน่ง ๓ ปีก่อนหน้านั้น แต่พวกทหารที่เกลียดชังออสเตรียก็กลับไปได้หัวหน้าใหม่คือ นายพลแบลลิสต์ (Belleisle) ซึ่งเป็น “คนที่ฉลาดที่สุดคนหนึ่งของศตวรรษ และเป็นผู้มีอิทธิพลมากในฝรั่งเศสและราชสำนัก” (D’Argenson) ส่วนเฟลอร์รี่ยังคงต่อต้านนโยบายสงครามอย่างรุนแรงเช่นเดียวกับในปี ค.ศ. ๑๗๓๓ แต่ในครั้งนี้นเฟลอร์รี่ไม่มีอำนาจที่จะระงับได้ แต่ได้พยายามที่จะไม่ให้เป็นการผิดข้อตกลงในแพรกมาติก แชนซัน นัก จึงหลีกเลี่ยงการเข้าสู่สงครามอย่างซึ่ง ๆ หน้า และมีได้อ้างสิทธิเหนือดินแดนส่วนหนึ่งส่วนใดของออสเตรีย ในขณะที่พระเจ้าเฟรเดอริกเข้าช่วงชิงไซลีเซีย เจ้าชายชาร์ลส์อัลเบิร์ตแห่งบาวาเรีย (Charles Albert the Elector of Bavaria) พระเจ้าฟิลิปที่ ๕ แห่งสเปน และพระเจ้าชาร์ลส์เอมานูเอลแห่งซาร์ดิเนีย ต่างก็อ้างสิทธิในการสืบราชสมบัติแทนพระนางมาเรีย เธรเซา และแต่ละคนสามารถอ้างสิทธิแต่ครั้งโบราณซึ่งถูกละเมิดโดยแพรกมาติก แชนซัน เฟลอร์รี่ผู้ซึ่งยังคงวิตกเรื่องแคว้นลอร์เรน ยินดีที่จะให้ตำแหน่งจักรพรรดิตกอยู่กับเจ้าองค์ใดก็ได้ ยกเว้นแต่ฟรานซิสสวามีของพระนางมาเรีย และความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ และพระเจ้าฟิลิปที่ ๕ เปิดโอกาสให้เฟลอร์รี่ใช้เป็นข้ออ้างที่จะเข้าไปแทรกแซงในการแย่งชิงราชบัลลังก์โดยสนับสนุนสิทธิของสเปน และพันธมิตรของฝรั่งเศสคือบาวาเรีย และด้วยเหตุผลเหล่านี้เองที่ฝรั่งเศสผู้ซึ่งเป็นที่ยกย่องในปี ค.ศ. ๑๗๓๘ ว่าเป็นตุลาการของยุโรป กลับเป็นผู้กลับคำสัญญาที่เคยให้ไว้กับพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๖ โดยเข้าร่วมในการโจมตีพระนางมาเรีย เธรเซา ซึ่งเป็นการกระทำที่ขาดความยุติธรรมอย่างยิ่ง และผลที่จะได้จากสงครามนี้ก็จะมีตกอยู่กับฝรั่งเศส แต่กับโปรัสเซีย (ผู้ต้องการไซลีเซีย) บาวาเรีย (ผู้ต้องการโบฮีเมีย) หรือสเปน (ผู้ต้องการแคว้นหนึ่งในอิตาลีให้กับคอนฟีลิปโอรสองค์รองของพระนางเอลิซาเบธ ฟาร์เนส) ฉะนั้น จะไม่มีผู้ใดประหลาดใจหรือเห็นใจเลยถ้าการสงครามครั้งนี้ประสบหายนะ

๕

พระนางมาเรีย เธรเซา

หันมาพิจารณาถึงพระนางมาเรียผู้เป็นเหยื่อของแผนการเหล่านี้ พระนางมีพระชนม์ ๒๓ พรรษา เพิ่งขึ้นสู่อราชบัลลังก์ เพิ่งอภิเษกสมรส ทรงมีความรักพระสวามีและประชาชน ทรงมีพระสิริโฉมงดงาม พระเนตรสีฟ้าแก่ พระเกศาสีทอง พระฉวีผ่องใส มีความสง่างาม

สมเป็นราชินีและทรงคุ้นกับภารกิจการบ้านเมือง พระนางทรงมีความกล้าหาญ รักชาติ และตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวที่จะรักษาสิทธิของพระนาง แต่ในเวลาเดียวกันพระนางก็มีเสน่ห์ และความ เป็นกันเองที่ทำให้เป็นที่รักใคร่ของประชาชนสามัญ “พระนางทรงเป็นสตรีที่ยิ่งใหญ่” พระเจ้าเฟรเดอริกศัตรูของพระนางเคยบรรยายไว้ “และได้ทรงยกเกียรติของสตรีเพศและราชบัลลังก์ขึ้นอย่างมาก พระนางทรงมีนโยบายที่สมจะเป็นนโยบายของมหาบุรุษ”

พระนางจำเป็นที่จะต้องมีคุณลักษณะเหล่านี้ เพราะเมื่อพระนางขึ้นสู่อราชบัลลังก์ไม่เท่าไร พระเจ้าเฟรเดอริกก็เคลื่อนกองทัพเข้าสู่ไซลีเซีย ธงกองทัพของปรัสเซียเคยมีคำจารึกว่า “เพื่อพระเจ้าและประเทศชาติ” แต่คราวนี้พระเจ้าเฟรเดอริกทรงให้ลบบคำ “เพื่อพระเจ้า” ออก โดยอ้างว่าไม่จำเป็นต้องเอาพระเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทของมนุษย์ (วอลแตร์) พระองค์ทรงมีพันธมิตรหลายประเทศคือ บาวเรีย ฝรั่งเศส แซกโซนี และสเปน และพระองค์ทรงทราบดีว่าออสเตรียอยู่โดดเดี่ยวและไม่พร้อม ดังนั้นพระองค์จึงทรงรีบเข้าตีไซลีเซียและยึดครองได้โดยเกือบจะไม่ต้องมีการต่อสู้เลย และในฤดูใบไม้ผลิของปี ค.ศ. ๑๗๔๑ (โดยมิได้ประกาศสงคราม) กองทัพของฝรั่งเศสก็ยกพลเข้าแถบลุ่มแม่น้ำดานูบ และยึดครองกรุงปรากให้ชาร์ลส์แห่งบาวเรีย และในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๗๔๒ ฝรั่งเศสใช้อิทธิพลให้ชาร์ลส์แห่งบาวเรียได้รับเลือกเป็นจักรพรรดิแห่งอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์

แต่ในขณะนี้พระนางมาเรียถึงแม้จะไม่ทรงสามารถต่อต้านการโจมตีถึงสองทาง แต่ทรงเตรียมที่จะโจมตีกลับ พระนางทรงมีพันธมิตรที่จริง แต่พันธมิตรของพระนางก็ไม่สามารถจะช่วยพระนางได้มากนัก พันธมิตรนี้คืออังกฤษซึ่งเป็นผู้เดียวที่มีได้ประโยชน์อันใดจากการยึดแย้งดินแดนของออสเตรียยื่นหยัดต่อสู้เพื่อข้อตกลงในแพรกมาติก แชนซัน แต่อังกฤษก็กำลังติดตามทำสงครามกับสเปน [เนื่องมาจากกรณีเกี่ยวกับ “หูของเจงกิส” (Jenkin's ear)]^๓ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๓๙ และสัมพันธไมตรีอันดี (Entente) ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสเกือบจะสิ้นสุดลง เพลอร์ถึงแก่กรรม และวอลโพล (Wolpole) ลาออกในปีเดียวกัน คือ ค.ศ. ๑๗๔๒ ดังนั้นอังกฤษจึงไม่สามารถจะช่วยเหลือพระนางได้นอกจากทางด้านการเงินและคำแนะนำ และไม่ใช่เป็นของง่ายที่จะชักชวนให้พระนางทรงรับความช่วยเหลือชนิดนี้ ส่วนรัสเซียสมัยพระนางแอนน์ก็ทำการต่อสู้ฝรั่งเศสเพื่อจักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๖ แต่พระนางสิ้นพระชนม์ ในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ และข่าวนี้เป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ทำให้พระเจ้าเฟรเดอริกทรงตัดสินใจพระทัยเข้าโจมตีออสเตรีย จนกระทั่งเมื่อฐานะของพระนางเอลิซาเบธจักรพรรดินีองค์ใหม่ของรัสเซียมั่นคงแล้ว (ค.ศ. ๑๗๔๑) รัสเซียจึงได้เริ่มใช้อิทธิพลสนับสนุนออสเตรีย ส่วนนักษัตริย์ชาร์ดิเนียถึงแม้จะมีสิทธิในดินแดนของราชวงศ์แฮบสเบิร์กครั้งที่เราได้เห็นแล้ว แต่ก็กลัวแผนการของฝรั่งเศสที่มีต่อชาวออสเตรียมากกว่าแผนการของออสเตรียในอิตาลี และเสนอขายความเป็นกลางของชาร์ดิเนียด้วยดินแดนบางส่วนในมิลาน ประเทศสุดท้ายคือ ฮอลแลนด์ ผู้ซึ่ง “จะติดตามอังกฤษทุกฝักบัว”

คังที่พระเจ้าเฟรเดอริกเคยรับสั่ง และยังกลัวความพยายามของฝรั่งเศสที่จะเข้ามาในเนเธอร์แลนด์เป็นพันธมิตรอีกผู้หนึ่งที่ออสเตรียจะเชื่อถือได้

แต่ส่วนใหญ่พระนางมาเรียก็ยังคงต้องพึ่งประชาชนของพระนางเอง ในกรณีนี้เองที่พระนางพิสูจน์ให้เห็นถึงเสน่ห์ของความเป็นสตรีและความสามารถในการเป็นราชินี ในฐานะที่มีสิทธิเป็นราชินีของซังการี ถึงแม้จะยังไม่ได้รับเลือกเป็นทางการ พระนางทรงขอความช่วยเหลือไปยังเจ้า ชุณหางซังการี และจากการทรงยอมให้พวกซังการีเรียนมีสิทธิเสรีภาพบางอย่าง พระนางได้ทหาร ๑๐๐,๐๐๐ คนจากซังการีเป็นการแลกเปลี่ยน วอลแตร์เล่าว่า พระนางทรงทำให้การเจรจาซึ่งอาจใช้เวลาถึง ๓ เดือนสำเร็จด้วยการประชุมเพียงครั้งเดียว กล่าวคือพระนางทรงเรียกประชุมสภาของซังการี และพระนางทรงอุ้มราชโอรสองค์แรกซึ่งขณะนั้นยังเป็นทารกอยู่เข้าไปปรากฏต่อหน้าสภา และรับสั่งว่า “เราถูกเพื่อนทอดทิ้ง ถูกศัตรูตามล่า ถูกโจมตีโดยญาติสนิท และไม่มีสิ่งใดที่เราจะพึ่งพาได้นอกจากความจงรักภักดี ความกล้าหาญของพวกท่าน และความเด็ดเดี่ยวมั่นคงของเราเอง เราขอมอบธิดาและโอรสของกษัตริย์ไว้ในมือของพวกท่าน เราทั้งสองขอฝากชีวิตไว้กับท่าน” เมื่อสิ้นรับสั่ง พวกเจ้า ชุณหางที่เฝ้าอยู่รู้สึกสงสารและเกิดความรู้สึกอย่างรุนแรง ถึงคาบออกจากฝักพร้อมกับเปล่งเสียงแสดงความจงรักภักดีว่า “เราจะตายเพื่อสมเด็จพระราชินี”

บทบาทของซังการีจะปรากฏในระยะหลัง แต่ในขณะนั้น (ฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๗๔๑) สิ่งเดียวที่ออสเตรียต้องทำคือ สงบศึกกับพระเจ้าเฟรเดอริก การเจรจาสงบศึกดำเนินไปอย่างลับๆ ที่การประชุมที่ซเนลเลนดอร์ฟ (Schnellendorf) โดยมีเสนาบดีอังกฤษ คือ ลอร์ดฮินด์ฟอร์ด (Lord Hyndford) เป็นผู้เจรจา และในสัญญาเบรสเลา (Breslau) ซึ่งเปิดเผยในปี ค.ศ. ๑๗๔๒ ปรากฏว่าพระนางมาเรียยอมยกไซลีเซียให้กับพระเจ้าเฟรเดอริก แต่ตลอดเวลาพระนางวางแผนที่จะตีกลับคืนให้ได้ในกาลข้างหน้า

ทันทีที่ทำสัญญาเสร็จ พระเจ้าเฟรเดอริกก็สงบศึกทันทีโดยมิได้ปรึกษาฝรั่งเศสซึ่งเป็นพันธมิตร และผลก็คือฝรั่งเศสต้องเผชิญกับกองทัพของออสเตรียที่เตรียมตีกลับ พระเจ้าเฟรเดอริกทรงอธิบายอย่างไม่มี ความกระดากว่า พระองค์จำเป็นต้องพึ่งฝรั่งเศสในกรณีไซลีเซีย แต่พระองค์ไม่เคยต้องการให้ออสเตรียอ่อนแอกว่านั้น และไม่ทรงต้องการให้ฝรั่งเศสมามีอิทธิพลทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำไรน์ หรืออีกนัยหนึ่งพระองค์ต้องการจะรักษาดุลแห่งอำนาจระหว่างราชวงศ์แฮบสเบิร์กและบูร์บอง เมื่อข้อความในสัญญาเป็นที่เปิดเผย เป็นธรรมดาที่ฝรั่งเศสจะต้องคิดว่าตนถูกทรยศ เฟลอร์ผู้ซึ่งแก่มาแล้วเขียนสาส์นถึงพระนางมาเรีย ทูลให้พระนางทราบว่าตนเองไม่มีส่วนรับผิดชอบต่อการทำสงครามของฝรั่งเศส ทั้งนี้เพราะต้องการให้พระนางเลิกเป็นศัตรู แต่ปรากฏว่าเมื่อพระนางนำเอกสารนี้มาเปิดเผย ทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่ฝรั่งเศสและตัวเฟลอร์เองหนักขึ้น เมื่อเปิดเผยเอกสารแล้ว ออสเตรียก็ส่ง

กำลังเข้าตีฝรั่งเศสในโบฮีเมียและออสเตรียเหนือ และในปลายปี ค.ศ. ๑๗๔๒ ออสเตรียก็ได้คืนแดนที่เสียไปกลับคืน เข้ายึดครองบาวาเรีย และเข้ามาจนประชิดแม่น้ำไรน์

นี่เป็นการสิ้นสุดสงครามไซลีเซียครั้งที่หนึ่ง ซึ่งเป็นฉากแรกของสงครามชิงราชย์ออสเตรีย โดยพระเจ้าเฟรเดอริกทรงช่วงชิงไซลีเซียมาได้สำเร็จ แต่ด้วยวิธีที่ไม่ค่อยเหมาะสมนัก ออสเตรียสูญเสียไซลีเซียก็จริง แต่ได้รับการยกย่องจากยุโรป ส่วนฝรั่งเศสถูกหลอกลวงหักหลัง และเหยียดหยาม

๖

สงครามไซลีเซีย

หลังจากการสงบศึกชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง การรบก็เริ่มต้นขึ้นอีก เป็นที่ทราบกันแล้วว่า พระนางมาเรีย เธเรซาจะไม่ยอมสูญเสียไซลีเซียไปโดยเด็ดขาด และเป็นที่ยืนยันชัดด้วยว่า นโยบายรักษาคู่แห่งอำนาจระหว่างออสเตรีย และฝรั่งเศสของพระเจ้าเฟรเดอริกจะต้องทำให้พระองค์เข้าสู่สงคราม ถ้าหากทรงเห็นว่ามหาอำนาจใดจะเข้มแข็งมากเกินไป ส่วนฝรั่งเศสผู้ซึ่งกำลังช่วยสเปนทำศึกกับอังกฤษอยู่ จะยอมทนให้พระเจ้าเฟรเดอริกหลอกลวงอีกมากกว่า จะเสี่ยงการเป็นศัตรูกับพระองค์ และนอกจากนั้นฝรั่งเศสหลังสมัยเฟลอร์เปเลียนรัฐบาลบ่อยมากและมีนโยบายต่างประเทศมากเท่ากับจำนวนพรรคในราชสำนัก

พระเจ้าเฟรเดอริกเป็นผู้เปิดฉากสงครามไซลีเซียหนที่สองด้วยการโจมตีโบฮีเมีย และยึดกรุงปราก (ค.ศ. ๑๗๔๔) ในปีต่อมาพระองค์เข้ายึดครองแซกโซนีซึ่งเป็นพันธมิตรของออสเตรียขณะนั้น และบังคับให้พระนางมาเรีย เธเรซาทรงรับรองสัญญาเบรสเลา ด้วยการทำสัญญาเดรสเดน (Dresden) ใหม่ (ค.ศ. ๑๗๔๕) ในปีเดียวกันนั้นเองจักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๖ ซึ่งฝรั่งเศสสนับสนุนสิ้นพระชนม์ โอรสของพระองค์คือ เจ้าครองแคว้นบาวาเรีย (Elector of Bavaria) ยอมเจรจาทำความตกลงกับพระนางมาเรีย เธเรซา โดยการประกาศสละสิทธิ์ในจักรวรรดิและราชสมบัติของตระกูลแฮบสเบิร์ก ซึ่งเท่ากับว่าสาเหตุสำคัญของสงครามหมดไป แต่การที่จะยุติสงครามใดสงครามหนึ่งนั้นยากกว่าการเริ่ม ดังนั้นการรบในอิตาลี ลุ่มน้ำไรน์และเนเธอร์แลนด์ ดำเนินต่อไปจนถึงปี ค.ศ. ๑๗๔๘ ซึ่งมาทำสัญญาสงบศึกเอกซ์

ส่วนใหญ่เป็นสงครามในสนามเพลาะ ซึ่งการประจัญบานกันจริงๆ จะทำเพื่อแย่งชิงหรือขับไล่ศัตรูที่ล้อมเมืองบ้อมปราการต่าง ๆ ออกไปเท่านั้น การรบคงยังใช้วิธีการของสมัยกลางอยู่ เช่น การรบที่ฟองเตอนัว (Fontenoy) ค.ศ. ๑๗๔๕ เมื่อกองทัพอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งต่างไต่ภูเขาขึ้นมากคนละข้างมาเจอกันเข้าบนยอดเขาโดยมิได้คาดฝัน ทั้งคู่มีปืนที่บรรจุกระสุนพร้อม แต่ทั้งคู่ทราบดีว่าเมื่อยิงลูกปืนที่บรรจุออกไปแล้ว จะต้องใช้เวลาอีกเกือบ ๑ นาทีเพื่อบรรจุกระสุนใหม่ และในเวลาหนึ่งนาทีที่ซึกี้จะเข้าจู่โจมด้วยคาบปลายปืน ดังนั้น จึง

เป็นกฎของกองทัพฝรั่งเศสที่จะรอให้ข้าศึกเป็นฝ่ายยิงก่อน นายทหารอังกฤษเปิดหมวกและโค้งให้นายทหารฝรั่งเศสผู้ซึ่งตอบด้วยกิริยาเดียวกัน นายทหารการ์ดอังกฤษตะโกนขึ้นว่า “ขอให้ทหารฝรั่งเศสยิง” นายทหารฝรั่งเศสตอบมาว่า “ท่านสุภาพบุรุษ เราไม่เคยยิงก่อนเลย ขอให้ท่านช่วยเป็นผู้เริ่ม” ดังนั้นอังกฤษจึงเป็นผู้เริ่ม และปรากฏว่าทำลายชีวิตนายทหารการ์ดฝรั่งเศสไป ๑๙ คน พลทหาร ๕๕ คน และอีก ๒๘๕ คนบาดเจ็บ ส่วนกองทัพอื่น ๆ ก็ถูกยิงยับเยินเช่นกัน ในเมื่อกองหน้าของฝรั่งเศสซึ่งเป็นกองที่เข้มแข็งที่สุดมาประสบความเสียหายเช่นนั้น พวกกองหลังเริ่มระส่ำระสายและหนีเอาตัวรอด อังกฤษได้ชัยชนะและรุกไล่ต่อไป

ในปีสุดท้าย ๆ ของสงคราม ปรากฏว่ารัฐบาลและกองทัพฝรั่งเศสค่อยได้คืนแดนที่เสียไปคืนมาบ้าง หลังจากเฟลอร์สันชีวิตแล้ว มาตามปอมปาตูร์ขึ้นสู่อำนาจในราชสำนัก ทำให้ชาวปารีสที่ร่ำรวยและมีความสามารถบางคนได้อำนาจด้วย ที่สำคัญคือชาวปารีสชื่อ ดูเวอร์เนย์ (Du Verney) ซึ่งเป็นผู้จัดหาเงินจัดเตรียมกองทัพและวางแผนยุทธศาสตร์ แต่สิ่งต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสได้มาจากสงคราม ฝรั่งเศสต้องสูญเสียไปในเวลาสงบ กล่าวคือ ในการทำสัญญาสงบศึกที่เอกซ์ เซเวอแรง (Severin) ผู้แทนฝรั่งเศสตกเป็นเบี้ยล่างของคอบนิทซ์ (Kaunitz) ผู้แทนออสเตรีย และลอร์ด แซนด์วิช (Lord Sandwich) ผู้แทนอังกฤษ ผลปรากฏว่าออสเตรียยอมยกไซลีเซีย ยกพาร์มาให้สเปน แต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ผู้ซึ่งรับสั่งว่าพระองค์ “ต้องการทำสัญญาเยี่ยงกษัตริย์มากกว่าพ่อค้า” ทรงยอมถอยออกจากอิตาลี และเนเธอร์แลนด์ ทรงยอมสัญญาว่าจะไม่สร้างป้อมปราการในคันเคอร์ก และยอมไล่ผู้อ้างสิทธิในราชบัลลังก์อังกฤษ (The Young Pretender) ออกจากฝรั่งเศส การกระทำเยี่ยงกษัตริย์ของพระองค์ครั้งนี้ ทำให้พระองค์ตกจากความนิยมซึ่งพระองค์ได้รับในการรบที่เมทซ์ ในปี ค.ศ. ๑๗๔๔ มอริสแห่งซาวอยนายทหารฝรั่งเศสคนหนึ่งกล่าวว่า “การที่ฝรั่งเศสยอมสละดินแดนที่ยึดครองเท่ากับฝรั่งเศสทำสงครามกับตนเอง กล่าวคือ ทำให้ศัตรูของฝรั่งเศสเข้มแข็งขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน และฝรั่งเศสเองอ่อนแอกว่าที่เคย ฝรั่งเศสได้สูญเสียพลเมืองไปเกือบแสน และประเทศเกือบไม่มีเงินเหลือสักสตางค์แดง” (Malet) ประชาชนฝรั่งเศสต่างมีความเห็นว่าสัญญานี้เป็นสิ่งที่โง่เขลา จนหญิงขายปลาผู้หนึ่งว่าเพื่อนของนางว่า “โง่เง่าเหมือนสัญญาเอกซ์” (Rocquain) บุรุษผู้เห็นการณ์ไกลเริ่มมองเห็นกลางของความพินาศที่จะเกิดขึ้นในอีก ๕๐ ปีข้างหน้า คาร์ซองซอง เสนาบดีต่างประเทศของพระเจ้าหลุยส์ในสมัย ค.ศ. ๑๗๔๔—ค.ศ. ๑๗๔๗ เขียนบันทึกไว้ว่า “การปฏิวัติเป็นของแน่นอนแล้ว เพราะประเทศกำลังเสื่อมโทรมอย่างมหันต์ ไม่มีกษัตริย์ที่ทรงปกครองบ้านเมือง ไม่มีทั้งเสนาบดี นายพล กองทัพและนายทหาร ไม่มี ความกล้าหาญ ระเบียบวินัย ไม่มีเงิน ไม่มีชายฉกรรจ์เหลือในแผ่นดิน ไม่มีเกียรติ ไม่มีความสามารถ และไม่มีกำลัง”

พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช และสงคราม ๗ ปี

๑

สมัยเยาว์วัยของพระเจ้าเฟรเดอริก

ศูนย์กลางของเหตุการณ์ระหว่างปี ค.ศ. ๑๗๔๐ ถึง ค.ศ. ๑๗๘๕ คือพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช ดังนั้นจึงเห็นสมควรว่า ควรจะบรรยายบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับพระองค์บ้าง แต่การกระทำเช่นนี้มิใช่เป็นของง่าย มีผู้เขียนเรื่องราวของกษัตริย์พระองค์นี้ไว้มากมาย และพระองค์ท่านก็เขียนเรื่องราวของพระองค์ไว้มาก จนอาจกล่าวได้ว่าเรารู้เรื่องของท่านมากเกินไปเสียด้วยซ้ำ แต่กระนั้นก็ดี ตลอดเวลาเรารู้สึกเสมือนว่าเรากำลังมองดูตัวละครเอกในห้องแต่งตัว และบางทีเราอาจจะไม่ได้เคยรู้จักพระองค์จริงของพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชเลย

พระเจ้าเฟรเดอริกเป็นโอรสของพระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมที่ ๑ แต่พระองค์ไม่มีคุณลักษณะใดที่เหมือนกับพระราชบิดาเลย พระองค์โปรดทุกอย่างที่พระเจ้าเฟรเดอริกวิลเลียมทรงเกลียดชัง คือ หนังสือ ดนตรี และปรัชญาฝรั่งเศส และทรงเกลียดทุกอย่างที่คนส่วนมากชอบ คือ อาหาร สุรา การล่าสัตว์ และเงิน พระราชบิดามักชอบรับสั่งใส่พระพักตร์ว่า “เจ้าหน้าผู้หญิงที่ไม่มีอะไรเป็นผู้ชายเลย ซึ่มาก็ไม่เป็น ยิ่งป็นก็ไม่มี และยิ่งสกปรก ไร้ผมยวและหยิกเหมือนคนบ้า” และ “เจ้าลูกชั่วร้ายยังไม่ยอมโกนหนวด ชอบย่องค้ายปลายเท้า ไม่ชอบมองตาคนเวลาพูด” เฟรเดอริกวิลเลียมทรงมีความเชื่อว่าพระองค์จะสามารถบังคับให้พระโอรสเปลี่ยนนิสัยเหล่านั้นได้ แต่ปรากฏว่าพระองค์เปลี่ยนได้เพียงทำให้พระโอรสกลายเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก และไม่มีหัวใจ ครั้งหนึ่งเมื่อพระองค์ไม่สามารถทนความทารุณของพระราชบิดาได้ พระองค์ทรงพยายามจะหนี เฟรเดอริกวิลเลียมผู้ซึ่งทรงทราบแผนการแล้ว แต่ทรงเปิดโอกาสให้เพื่อจะหาโอกาสลงโทษ นำพระองค์ขึ้นศาลทหารในข้อหาว่าทรงหนีทหาร และการประท้วงของผู้แทนจากต่างชาติเท่านั้นที่ทำให้เจ้าชายเฟรเดอริกทรงรอดจากการถูกประหาร พระองค์ถูกจำคุกและถูกบังคับให้ทอดพระเนตรการประหารเพื่อนของพระองค์คือ คาคต์ (Katt) ผู้ซึ่งร่วมหนีกับพระองค์ ความตกพระทัยที่เห็นภาพเช่นนั้นทำให้เจ้าชายเฟรเดอริกประชวรและพยายามปลงพระชนม์พระองค์เอง หลังจากที่ทรงถูกกักบริเวณอยู่ในเมืองคุสตริน (Custrin) เป็นการภาคทัณฑ์ และถูกบังคับให้ทรงทำงานดูแลผลประโยชน์แล้ว พระองค์ก็ถูกบังคับให้อภิเษกสมรสและไปประทับอยู่ที่รุพพิน (Ruppin) และใกล้กับที่นี่ คือ ที่เรนสเบิร์ก (Rheinsberg) พระองค์ทรงใช้เวลาที่สุขสบายที่สุดในชีวิตของพระองค์เป็นระยะเวลา ๔ ปีก่อนที่จะเป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงเลี้ยงดูพวกนักประพันธ์มากมาย ทรงศึกษาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์

ปรัชญา ศิลปะ และภาษา พระองค์ทรงประพันธ์โคลงฝรั่งเศสอย่างเร็วและทรงขลุ่ยได้เก่ง พระองค์ทรงมีหนังสือติดต่อกันกับวอลแตร์ พระองค์ทรงเขียนข้อความคัดค้านแมเคียเวลลี (Machiavelli) แต่ทรงวางพระองค์ตามแบบ “ผู้ปกครอง” (The Prince) ของแมเคียเวลลี แต่ตลอดเวลาพระองค์ทรงศึกษาประวัติศาสตร์และการเมืองโดยมุ่งหวังว่าจะได้นำไปใช้ประโยชน์ในภายหน้า ทรงวางแผนการที่จะทำสงคราม และทรงคิดหาระบบการปกครองซึ่งจะได้ทรงนำไปใช้ในไม่ช้า โดยไม่ได้ตั้งพระทัยและอาจจะโดยไม่รู้สึกรู้สีกพระองค์ เจ้าชายเฟรเดอริก ค่อย ๆ เปลี่ยนพระนิสัยและแสดงว่ามีได้แตกต่างไปจากบรรพบุรุษของพระองค์ ถึงแม้จะไม่เลิกสนพระทัยในศิลปะของฝรั่งเศสเสียทีเดียว แต่พระองค์ก็ค่อยแสดงลักษณะของชาวปรัสเซียมากขึ้น ทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านการขยายอำนาจและการปกครอง สมกับที่เป็นสมาชิกของราชตระกูลโฮเฮนโซลเลน

เราได้เห็นแล้วว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงเริ่มรัชสมัยของพระองค์ด้วยความรู้สึกที่ค่อนข้างรุนแรงและโรแมนติคเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ (la gloire) พระเจ้าเฟรเดอริกในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ ก็ทรงมีความทะเยอทะยานแบบเดียวกัน แต่ผิดกันที่ว่ารุนแรงโหดเหี้ยมและเห็นแก่พระองค์เองมากกว่า ความสำเร็จทุกอย่างของพระองค์จะต้องมีความโหดร้ายบางอย่างแฝงอยู่เสมอ พระองค์เป็นนักพูดที่เรื่องนามซึ่งพระองค์ทรงรู้พระองค์ดี ผู้ที่เข้าไปสัมผัสพระองค์ผู้หนึ่งเคยเขียนไว้ว่า “พระองค์ทรงมีความรู้กว้างขวางจนน่าแปลกใจมาก พระองค์รับสั่งถึง ศิลปะ สงคราม การแพทย์ วรรณคดี ศาสนา ปรัชญา ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ กฎหมาย อย่างคล่องแคล่ว ทรงรับสั่งถึงความรุ่งเรืองสมัยออกัสตัส สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ สมัยโรมัน กรีก พวกแฟรงค์ ความกล้าหาญของพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ พระปรีชาสามารถ และงานของเฮนรี่ที่ ๔ การฟื้นฟูและการปฏิวัติทางวรรณคดีตั้งแต่สมัยสันตะปาปาคลีโอที่ ๑๐ พูดย่อ ๆ ก็คือ ทุกอย่างที่สนุกสนาน มีรสชาติ หลังไหลมาจากพระโอรสของพระเจ้าเฟรเดอริกที่รับสั่งอย่างช้า ๆ ด้วยพระสุรเสียงนุ่มนวล น่าฟัง มีเสน่ห์ เท่า ๆ กับการเห็นพระโอรสเยี่ยมไปมาและกิริยาที่สง่างามอย่างบอกไม่ถูก” (Ligne) แต่เวลาที่พระองค์ต้องการพูดเห็นแก่แล้วก็ไม่มีการจะพูดให้ผู้ฟังรู้สึกขมขื่น เจ็บแสบได้เท่าพระองค์ จนคนเกือบจะแค้นใจตายเพราะคำพูดของพระองค์ เกี่ยวกับการประพันธ์ของพระองค์ ดร. จอห์นสันมีความเห็นว่าร้อยแก้วของพระองค์ “ทุเรศมาก” และเมื่อบอสเวลล์ (Boswell) เล่าคำวิจารณ์ของจอห์นสันให้วอลแตร์ฟัง วอลแตร์ผู้ซึ่งเคยประณามจอห์นสันว่าเป็น “สุนัขที่เชื่อในโซกลาง” อุทานว่าจอห์นสัน “ช่างเป็นคนตรงจริง” เกี่ยวกับการบทร้อยกรองของพระองค์ บอสเวลล์มีความเห็นว่า “มีชีวิตชีวาและน่าอ่าน แต่เต็มไปด้วยข้อความที่รุนแรง เกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์ทั้งหลาย” ข้าพเจ้าเองก็มีความเห็นว่า บทร้อยกรองของพระเจ้าเฟรเดอริกยังไม่ถึงมาตรฐาน แต่บันทึกของพระองค์ดี น่าอ่าน โดยเฉพาะที่แสดงความคิดเห็นของพระองค์เกี่ยวกับคนสมัยนั้น และ

ความต้องการให้คนมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับพระองค์ จากบันทึกและหลักฐานอื่น ๆ เราอาจสรุปความสำคัญเกี่ยวกับพระเจ้าเฟรเดอริกได้เป็นแง่ ๆ ดังนี้

ความคิดเห็นของพระองค์เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ก็คือ ทรงเชื่อในการปกครองแบบอำนาจเด็ดขาด พระองค์มิได้เคยรับสั่งแบบพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ว่า “รัฐคือตัวเรา” (L’Etat C’est moi) แต่ถ้ามีพระประสงค์พระองค์อาจรับสั่งได้ว่า “ตัวเราคือรัฐ” (Moi, C’est L’Etat) พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงมีความเห็นว่า ผลประโยชน์ของพระองค์ ก็คือผลประโยชน์ของรัฐ แต่เฟรเดอริกทรงมีความเห็นว่า ผลประโยชน์ของรัฐเปรียบเสมือนผลประโยชน์ของพระองค์เอง แต่พระองค์ก็มีได้เป็นผู้ที่อาจกล่าวได้ว่ารักบ้านเมือง หรือทรงปกครองเพื่อประโยชน์ของประเทศ แต่พระองค์ทรงเป็นศิลปินทางการเมือง คือ เป็นนักปกครองผู้ซึ่งปกครองเพราะสนพระทัยในการปกครอง พระองค์ทรงปกครองโดยใช้อำนาจเด็ดขาด เพราะไม่ทรงมีความไว้วางพระทัยผู้อื่น และทรงกลัวว่าพวกที่อยู่ใต้บัญชาของพระองค์ “จะแข็งข้อ” กับพระองค์เข้าวันหนึ่ง (Harris) เฟลอร์เคยกล่าวถึงพวกที่อยู่ใต้บัญชาของพระองค์ว่า “พวกนายพลมีสภาพเหมือนผู้ช่วยพระองค์ พวกองคมนตรีเหมือนเสมียน เสนาบดีคลังคือผู้เก็บภาษี และพันมิตรชาวเยอรมันคือทาสของพระองค์”

แต่ถ้าหากจะคิดว่าพระเจ้าเฟรเดอริกเป็นทรราช พระองค์ก็ทรงเป็นทรราชแบบใหม่ พระองค์ทรงเป็น “ราชาแบบทรงภูมิธรรม” (Enlightened despots) องค์แรกและยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงเป็นผู้ทำให้ระบบเก่า คือการปกครองแบบอำนาจเด็ดขาดเป็นที่น่าเลื่อมใส และปลุกยุโรปให้ต่อต้านความคิดและอิทธิพลของการปฏิวัติฝรั่งเศส กล่าวคือพระองค์ทรงมีความเห็นว่าพระองค์เป็นทั้งผู้รับใช้และเป็นนายของรัฐ และจุดประสงค์ของพระองค์ก็คือ จะทรงปกครองประชากรเพื่อประโยชน์ของประชากรเองด้วยหลักการทางการเมือง และทางเศรษฐกิจที่ใหม่ที่สุด โดยไม่ทรงคำนึงว่าประชากรจะชอบวิธีการของพระองค์หรือไม่ เพื่อที่จะทำให้บรรลุถึงจุดประสงค์ พระองค์ทรงทำงานหนักและบังคับให้ผู้อื่นทำด้วยจากเข้างถึงค่า พระองค์ตื่นบรรทมเวลาตีสามในฤดูร้อน และตีสี่ตีห้าในฤดูหนาว พระองค์มีข้อรับสั่งให้เลขานุการจดติดต่อกันถึง ๔ คน จนกระทั่งทุกคนเหนื่อยอ่อนหมด ทรงตอบจดหมายส่วนพระองค์เองทันทีที่ได้รับ เพื่อจะได้ทันไปรษณีย์ในวันเดียวกัน พระองค์ทรงพบปะทุกคนที่ต้องการเฝ้า ทรงตัดสินพระทัยเองทุกเรื่อง ทรงเป็นทั้งประธานและกรรมการของงานถึง ๑๒ กระทรง ทรงเป็นทั้งนายกและจอมทัพ ถึงกระนั้นยังทรงหาเวลาว่างประพันธ์โคลงฝรั่งเศสเกี่ยวกับการรบ หรือมิฉะนั้นก็ทรงขลุ่ยให้บรรดาทูตานุทูตฟังในงานเลี้ยงต้อนรับ มเหสีของพระองค์ไม่งามแต่แข็งแรง พวกที่เข้าไปเห็นพระราชวังพอตส์ดัม (Potsdam) หลังจากได้ชื่นชมต่อความสง่างามของพระราชวังส่วนต่างๆ แล้ว พวกนั้นประหลาดใจทั้งนั้นเมื่อเห็นห้องบรรทมของพระเจ้าเฟรเดอริก ทั้งนี้ เพราะเป็นห้องเล็กๆ สกปรกและไม่มีเครื่องตกแต่ง มีพระที่เล็กๆ อยู่หลังฉาก ไม่มีรองพระบาทแตะในห้องนอน ไม่มีแม้กระทั่งฉลองพระองค์คลุมลำลอง (Casanova) อากันตุกะบาง

ท่านได้รับอภิสิทธิ์ให้เข้าชมตู้เก็บฉลองพระองค์ “ซึ่งไม่มีอะไรมากนอกจากฉลองพระองค์ นอกสีฟ้าปักแดง ๒ องค์ และซับในของฉลองพระองค์องค์หนึ่งก็เก่าเกือบขาดแล้ว ฉลองพระองค์ก็สีเหลือง ๒ องค์ เป็อนไปด้วยยานัตถ์ของสเปน (เพราะพระองค์โปรดยานัตถ์และทรงที่ละมาก ๆ จนทำให้ทุกคนที่เข้าเฝ้าใกล้ ๆ อุดจามไม่ได้) มีสนับเพลาสีเหลือง ๓ องค์ สนับเพลาและฉลองพระองค์ชุดกำมะหยี่สีฟ้าปักดินเงินสำหรับงานใหญ่ ๆ ๑ ชุด ชุดสุดท้ายนี้ก็เก่าตั้ง ๑๐ ปี และพระองค์ไม่ค่อยได้ทรงบ่อยนัก ฉะนั้นคงจะใช้การได้ตลอดสมัยของพระองค์” (Moore)

พระเจ้าเฟรเดอริกทรงถือว่าประโยชน์ของรัฐอยู่เหนือสิ่งอื่นใดในโลกเช่นเดียวกับสังฆราชาธิเชอลิเออ และจะทรงทำทุกอย่างเพื่อสิ่งนั้น พระองค์ทรงเขียนไว้ว่า “ผลประโยชน์ของรัฐควรจะเป็นสิ่งที่กษัตริย์ทุกพระองค์ควรคำนึงก่อนสิ่งอื่น” และพระองค์ทรงอธิบายต่อไปว่า ในสภาพการณ์ใดบ้างที่อาจจะยกเลิกข้อผูกพันกับผู้ที่เคยเป็นพันธมิตรได้ เมื่อไรที่ควรจะถือว่าสัญญาคือ “เศษกระดาษ” ทรงมีความเห็นว่า คนธรรมดาคควรรักษาคำมั่นสัญญา เพราะถ้าถูกหลอกลวงก็มีกฎหมายคุ้มกัน “แต่มีศาลยุติธรรมใดบ้างที่จะวินิจฉัยและชดเชยค่าเสียหายให้แก่กษัตริย์ที่ถูกกษัตริย์อื่นคดโกงโดยละเมิดสัญญา การทำสัญญาของสามัญชนจะผูกมัดก็แต่เพียงบุคคลต่อบุคคลเท่านั้น แต่คำสัญญาของกษัตริย์อาจนำความล่มจมมาสู่ประเทศชาติได้ ดังนั้นปัญหาที่น่าคิดก็คือ จะปล่อยให้คนทั้งชาติสลาย หรือว่ากษัตริย์ควรละเมิดสัญญา และมีบุรุษผู้ใดบ้างที่อ่อนแอพอที่จะล้มเลิกการตอบปัญหานี้ ”

พระเจ้าเฟรเดอริกผู้ซึ่งทรงมีเหตุผลทุกอย่างในการกระทำของพระองค์ทรงหาเหตุผลที่เป็นข้ออ้างเกี่ยวกับกรณีการทำสงครามด้วยหลักการของปรัชญาแบบทรวงูมิธรรม (Enlightened philosophy) เช่นเดียวกับที่ทรงอ้างในกรณีที่ละเมิดสัญญา เช่นวันหนึ่งพระองค์รับสั่งกับเดอคัตต์ (de Catt) เลขาธิการของพระองค์ถึงความร้ายกาจของสงคราม (ซึ่งพระองค์ทรงทราบดีว่าเดอคัตต์จะต้องเอามาบันทึกไว้) “ตามจริง ๆ เถอะว่า ท่านเชื่อหรือว่าพระเจ้าจะมาเอาพระทัยใส่กับความยุ่งยาก การวิวาท การตีรันฟันแทง และการเข่นฆ่าที่มีมนุษย์อย่างเรา ๆ ทำ? ท่านเชื่อหรือว่าถ้าวันหนึ่งขณะที่เรากำลังเดินเล่นในสวนและไปเหยียบเอารังมดเข้า เราจะมานึกว่ามีอ้ายเจ้าพวกสัตว์ตัวเล็ก ๆ ที่รุมวายอยู่กับปัญหาชีวิตของมันเองขวางอยู่ในทางของเรา และถ้าหากว่าเจ้ามดตัวเล็ก ๆ นั้นคิดเป็น มันจะไม่เป็นของน่าขันหรือที่มันจะคิดว่าคนอย่างเราจะสังเกตว่ามีพวกมันอยู่และควรจะไม่เหยียบรังของมัน เชื่อเราเถอะสหายเอ๋ย เลิกตีราคาตัวเองให้สูงเสียที เพราะจะทำให้เข้าใจผิดว่า ตลอดเวลาพระเจ้าสนพระทัยต่อการรักษาตัวท่านให้คงอยู่ จงเข้าใจเสียใหม่ว่า พระเจ้าไม่สนพระทัยกับสิ่งมีชีวิตใดเป็นรายตัวหรือนอกจากเป็นทั้งเผ่าพันธุ์ไป และพระองค์จะสนพระทัยแต่การรักษาสัตว์โลกประเภทต่าง ๆ ทั้งเผ่าพันธุ์มิให้สูญไปเท่านั้น” เมื่อเดอคัตต์แย้งว่า เผ่าพันธุ์ก็ประกอบขึ้นด้วยชีวิตหลาย ๆ ชีวิต พระเจ้าเฟรเดอริกก็หยุดรับสั่งและอนุญาตให้ออกไปจากที่เฝ้าได้ พระเจ้าเฟรเดอริกอาจทรงมี

ความเห็นเหมือนกับมิราบ็อบ (Mirabeau) ที่กล่าวเกี่ยวกับการคงอยู่ของศีลธรรมว่า “ความเคร่งครัดทางด้านศีลธรรม คือสาเหตุแห่งความสลายตัวของศีลธรรม”

ปรัชญาแบบนี้ทำให้พระเจ้าเฟรเดอริกทรงขาดมนุษยธรรมเมื่อพระองค์ไม่อยู่ในอารมณ์ที่อ่อนไหว “การที่จะดำเนินตามความเชื่อนี้ ทำให้พระองค์ต้องพยายามฝึกพระองค์ให้เป็นผู้ที่ไม่มีความรู้สึกสงสารหรือเสียใจเกี่ยวกับสิ่งที่พระองค์ทรงทำไปแล้ว จะต้องไม่เป็นผู้ที่เชื่อในศาสนาและศีลธรรม พระองค์ทรงยึดความเชื่อในโชคกลางแทนความเชื่อทางศาสนา และอารมณ์แทนศีลธรรม ดังนั้นจึงพอเข้าใจถึงลักษณะของพระองค์ที่มีทั้งความป่าเถื่อนและมนุษยธรรม” ข้าพเจ้าเคยเห็นพระองค์กันแสงเมื่อทอดพระเนตรละครเรื่องเศร่า ทราบว่าพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่สุนัขเกรฮาวน์ของพระองค์อย่างดีประดุจมารดาดูแลบุตรสุดที่รัก แต่ในวันรุ่งขึ้นพระองค์กลับทรงสั่งให้ทหารเข้าทำลายมณฑล หรือไม่กี่ทรงเก็บภาษีอย่างแรงจนทำให้ประชาชนทั้งละแวกเดือดร้อนอย่างรุนแรง พระเจ้าเฟรเดอริกมิได้ทรงเป็นผู้กระหายเลือดและพยายามไม่ใช้การลงโทษถึงชีวิตนอกจากสำหรับอาชญากรที่จงใจจริงๆ แต่ในสงครามบางครั้ง พระองค์กลับสั่งให้ปล่อยให้ทหารที่บาดเจ็บตายไป แทนที่จะทำการผ่าตัดแขนหรือขาเพื่อให้รอดชีวิต ทั้งนี้พระองค์ทรงเกรงว่าจะต้องเพิ่มงบประมาณคนพิการ” (Marria)

๒

การปฏิวัติทางการทูต

เราได้ศึกษาเรื่องของประเทศฝรั่งเศสมาจนถึงสัญญาเอกซ์ ค.ศ. ๑๗๔๘ ฝรั่งเศสยังคงเป็นพันธมิตรกับปรัสเซีย (ถึงแม้จะถูกพระเจ้าเฟรเดอริกหักหลังถึงสองครั้ง) และเป็นศัตรูกับอังกฤษและออสเตรีย แต่แปดปีต่อมาเมื่อสงครามเจ็ดปีระเบิดขึ้น ปรากฏว่าฝรั่งเศสกลับเป็นพันธมิตรของออสเตรีย และอังกฤษกลายเป็นพันธมิตรของปรัสเซีย การปฏิวัติทางการทูตนี้ (ค.ศ. ๑๗๕๖) มีความสำคัญมาก จึงควรศึกษาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้

ปรัสเซียเป็นผู้ปล่อยข่าวลือว่า การที่ฝรั่งเศสสามารถรวบรวมพันธมิตรขึ้นต่อต้านเฟรเดอริกได้ เป็นเพราะเฟรเดอริกทรงเคยทำความโกรธแค้นให้กับบุคคลสำคัญในแต่ละประเทศทางส่วนตัว กล่าวคือ เจ้าชายคอนิทซ์ (Prince Kaunitz) เสนาบดีออสเตรียต้องการแก้แค้นที่เฟรเดอริกเคยหัวเราะเยาะวิธีแต่งงานของเขา มาตามปอมปาคุร์โกรทวิที่พระองค์เคยปฏิบัติต่อนางและคำวิจารณ์เกี่ยวกับสุขภาพของนาง จักรพรรดินีเอลิซาเบทแห่งรัสเซียทรงต้องการแก้แค้น เพราะเคยถูกเฟรเดอริกตำหนิความประพฤติ เคานท์แห่งบรูล (Count de Bruhl) เสนาบดีของแซกโซนีโกรธที่เคยถูกเหยียดหยามเกี่ยวกับการแต่งงาน จักรพรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์เคยถูกเฟรเดอริกเสียดสีเกี่ยวกับความยากจน สวีเดนก็เคยถูกดูถูกว่าไม่มี

ความสามารถและไม่อาจที่จะหาเกียรติยศแบบพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑๒ อีก จริงอยู่พระเจ้าเฟรเดอริก ฟีพระโอบซัวจัท แต่แม้ในระบบการทูตของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ การเปลี่ยนแปลงนี้ก็มีสาเหตุอย่างอื่นที่สำคัญกว่าการโกรธแค้นเป็นการส่วนตัวของเสนาบดีและพระสนมทั้งหลาย

ตั้งแต่สัญญาอูเทรคท์ (ค.ศ. ๑๗๑๕) มีบางคนในฝรั่งเศสเริ่มตระหนักแล้วว่าสาเหตุดั้งเดิมที่ทำให้ฝรั่งเศสเป็นอริกับออสเตรียหมดไปแล้ว ถึงแม้จะยังคงมีพวกที่เป็นอริกับออสเตรียอยู่ในฝรั่งเศส และเป็นพวกมีอิทธิพลมากพอที่จะทำให้ฝรั่งเศสเข้าช่วยปรัสเซียในปี ค.ศ. ๑๗๓๕ และ ค.ศ. ๑๗๔๐ แต่ผลจากสงครามทั้งสองครั้งมิได้เป็นที่พอใจนัก และบัดนี้เมื่อฝรั่งเศสสามารถจัดการเรื่องแคว้นลอร์เรนได้สำเร็จแล้ว จึงไม่มีสิ่งใดที่จะต้องเกรงกลัวจากศัตรูเดิมอีกต่อไป

แต่ผู้ที่เคลื่อนไหวคนแรกคือ ออสเตรีย ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๗๓๘ พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๖ ด้วยคำแนะนำของเสนาบดีบาร์เทนสไตน์ (Bartenstein) ได้ทรงลงทาบทามเฟลอร์เกี่ยวกับการทำสัญญาป้องกันร่วมกันระหว่างออสเตรียและฝรั่งเศสดูครั้งหนึ่งแล้ว มาในปี ค.ศ. ๑๗๔๘ คอนิทซ์ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นทูตออสเตรียประจำปารีสพยายามเจรจาต่อ ครั้งแรกกับบูยซิเออร์ (Puisieure) เสนาบดีต่างประเทศ ซึ่งปรากฏว่าไม่สำเร็จ แต่ครั้งที่สองเจรจากับมาตามปอมปาตูร์ ซึ่งปรากฏว่าค่อยประสบความสำเร็จขึ้น (ทั้งนี้เพราะคอนิทซ์รู้จักวีเยนยอสตรี) ในปี ค.ศ. ๑๗๕๔-ค.ศ. ๑๗๕๕ สถานการณ์ยุ่งยากยิ่งขึ้น โดยอังกฤษเข้ามายุ่งเกี่ยว เพราะต้องการให้แซนโนเวอร์ปลอดภัยถ้าหากจะมีสงครามเกิดขึ้น อังกฤษทำความตกลงชั่วคราวกับจักรพรรดินีเอลิซาเบธของรัสเซีย ข้อตกลงนี้ทำให้เฟรเดอริกไม่พอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระองค์ไม่ต้องการให้รัสเซียมีข้ออ้างใดๆ ที่จะนำทัพเข้ามาในเยอรมันตะวันตกเฉียงเหนือ ดังนั้นพระองค์จึงเสนอที่จะเข้าไปประกันความปลอดภัยให้กับแซนโนเวอร์แทนรัสเซีย ซึ่งอังกฤษก็ยอมตกลง อังกฤษตกลงจะให้เงินแก่ปรัสเซีย และปรัสเซียสัญญาจะป้องกันอริปไตยของแซนโนเวอร์ นอกจากนั้นพระเจ้าเฟรเดอริกก็รับรองว่าจะทำให้ศัตรูของพระองค์ในยุโรปมีงานเต็มมือเพื่ออังกฤษจะได้ดำเนินนโยบายทางด้านท้องทะเลและอาณานิคมได้โดยไม่ถูกขัดขวาง ข้อตกลงระหว่างอังกฤษและปรัสเซียซึ่งจะกลายเป็นสัญญาเวสต์มินสเตอร์ (Westminster ค.ศ. ๑๗๕๕) นี้ล่วงรู้ถึงคอนิทซ์ (ซึ่งตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๕๓ ดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีของเวียนนา) คอนิทซ์มองเห็นประโยชน์ที่จะใช้สัญญานี้เป็นเครื่องเจรจากับฝรั่งเศสให้ได้ผล ทั้งนี้เพราะในระยะนั้นตามสนธิสัญญาพระเจ้าเฟรเดอริกยังคงเป็นพันธมิตรของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ อยู่ (จนถึงปี ค.ศ. ๑๗๕๖) ดังนั้น การที่พระเจ้าเฟรเดอริกหันไปทำสนธิสัญญากับอังกฤษเท่ากับเป็นการทรยศต่อฝรั่งเศสครั้งที่สาม ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายที่ฝรั่งเศสจะยอมทน สตาเรมเบอร์ก (Stahremberg) ทูตออสเตรียประจำปารีสต่อจากคอนิทซ์จึงเปิดเผยสนธิสัญญาเวสต์มินสเตอร์แก่ฝรั่งเศส มาตามปอมปาตูร์โดยการแนะนำของเซเชลล์ (Seychelles) ผู้เป็นนายทหารและสังฆราชแห่งแบร์นิส (Cardinal de Bernis) (ผู้ซึ่งอ้างไว้ในบันทึกว่าตนเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด) ยอม

ตกลงตามข้อเสนอของออสเตเรียและทำสัญญาแวร์ซายส์ฉบับแรกกัน ส่วนรัสเซียผู้ซึ่งไม่พอใจสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและปรัสเซียเช่นกัน ก็เข้าร่วมกับออสเตเรีย ดังนั้นการปฏิวัติทางการทูตก็สมบูรณ์

สัมพันธไมตรีกับออสเตเรียไม่เป็นที่นิยมอย่างยิ่งในฝรั่งเศส และนักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสก็ประณามไว้มาก ฉะนั้นจึงน่าจะพิจารณาถึงผลได้ผลเสียของสัญญานี้ต่อฝรั่งเศสประการแรก สนธิสัญญานี้เป็นเพียงสนธิสัญญาป้องกัน การเซ็นสัญญาแวร์ซายส์ฉบับที่สองต่างหากที่ทำให้กลายเป็นสัญญาถูกรานไป และผูกมัดให้ฝรั่งเศสต้องเข้าร่วมในสงครามเจ็ดปีประการที่สอง ออสเตเรียก็ได้ทำงานสำคัญให้กับฝรั่งเศส คือเปิดเผยให้เห็นความทรยศของพระเจ้าเฟรเดอริก ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะปฏิเสธไมตรีของออสเตเรีย และถึงอย่างไรก็ตามฝรั่งเศสก็ไม่มีทางรุกรานเนเธอร์แลนด์ของออสเตเรียอยู่แล้วในกรณีที่เกิดสงครามกับอังกฤษ แต่เหตุผลสำคัญของรัฐบุรุษฝรั่งเศสที่ต้องการให้ฝรั่งเศสรับไมตรีของออสเตเรียก็คือ พวกเขามีความเห็นว่าการที่ความทรยศของพระเจ้าเฟรเดอริกทำให้ฝรั่งเศสอยู่โดดเดี่ยว และเป็นอันตรายต่อการที่จะถูกร่วมโจมตีโดยอังกฤษ—ปรัสเซีย และถ้าเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น ออสเตเรียอาจไม่เต็มใจเข้าช่วยฝรั่งเศสนอกจากจะมีข้อผูกมัดโดยสนธิสัญญา นอกเหนือจากเหตุผลดังกล่าวเราอาจเพิ่มเหตุผลทางศาสนาเข้าไปด้วยโดยผู้ทำสัญญาเองอาจไม่ได้ตระหนักถึงเหตุผลข้อนี้เท่าใดนัก กล่าวคือ สัมพันธไมตรีนี้หมายถึงการที่ราชวงศ์บูร์บง และแฮบสเบิร์กซึ่งเป็นสองราชวงศ์เท่านั้นที่ยังคงยึดมั่นอยู่กับนิกายคาทอลิกดั้งเดิมร่วมมือกันต่อต้านกษัตริย์โปรเตสแตนต์ทั้งสอง คือพระเจ้าจอร์จที่ ๒ แห่งอังกฤษและพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช ๒๐ ปีต่อมาในจดหมายฉบับหนึ่ง ซึ่งพระนางมาเรีย เเรซา ทรงเขียนถึงพระนางมารี อังตัวเนต พระธิดาผู้ซึ่งทรงใช้ให้เป็นตัวประกันของสัญญา โดยการอภิเษกสมรสกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ พระนางทรงเอ่ยถึงสนธิสัญญาไมตรีครั้งนี้ว่า “เป็นสัญญาที่เหมาะสม และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับประเทศทั้งสอง ความสัมพันธ์ยังถูกประสานอย่างแน่นแฟ้นด้วยการอภิเษกสมรส และความคิดอ่านที่คล้ายคลึงของทั้งสองประเทศ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการคงอยู่ของศาสนา ความสุข และความรุ่งเรืองของประชากรนับพัน และเป็นสัญญาที่แม่พอใจอย่างยิ่ง” (Arnoeth)

แต่ในอีกด้านหนึ่งและเป็นด้านที่นักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสไม่เคยเว้นที่จะเน้นให้เห็นก็คือ ขณะที่การปฏิวัติทางการทูตทำให้อังกฤษรู้สึกมีความมั่นคงทางบ้านแดนในเวอร์ และมีความเสรีภาพทางบ้านท้องทะเล ในขณะที่พระเจ้าเฟรเดอริกได้ทองจากอังกฤษมาต่อสู้ออสเตเรีย และพระนางมาเรีย เเรซา ได้กองทัพฝรั่งเศสมารบกับปรัสเซีย ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายที่ถูกดึงเข้าสู่สงครามยุโรป ซึ่งถ้าหากประสบชัยชนะ ผลประโยชน์ก็จะตกอยู่กับออสเตเรีย ถ้าแพ้ปรัสเซียจะเป็นฝ่ายได้ประโยชน์ สำหรับประเทศฝรั่งเศสนั้น สัญญาแวร์ซายส์ซึ่งผูกมัด

ฝรั่งเศสไว้กับออสเตรีย ทำให้ฝรั่งเศสไม่สามารถต่อต้านการขยายอิทธิพลของอังกฤษ ซึ่งเป็นศัตรูที่แท้จริงของฝรั่งเศสทางอำนาจอาณานิคมและการเสริมสร้างอำนาจทางทะเล

๓

การเตรียมกองทัพ

เมื่อพระนางมาเรีย เทเรซา ทรงเซ็นสัญญาเอกซ์ในปี ค.ศ. ๑๗๔๘ ศัตรูของพระนางคือ พระเจ้าเฟรเดอริก ได้ทรงยึดครองไซลีเซียมาถึง ๗ ปีแล้ว และครั้งนั้นเป็นครั้งที่ ๔ ที่พระนางทรงต้องยอมรับอำนาจของพระเจ้าเฟรเดอริกเหนือดินแดนนั้น แต่พระนางไม่เคยทรงละความตั้งใจที่จะเอาคืน กล่าวกันว่าพระนางไม่อาจทอดพระเนตรเห็นชาวไซลีเซียได้โดยไม่กันแสง พระนางทรงถือว่าสัญญาสันติภาพครั้งนั้นและทุกครั้งเป็นเพียงสัญญาสงบศึกชั่วคราวที่จะเปิดโอกาสให้พระนางทรงเตรียมเพื่อทำสงครามชิงสิ่งที่สูญเสียต่าง ๆ กลับคืนมา ทุกคนทราบความจริงนี้ดี ดังนั้นในขณะที่พวกนักการทูตใช้เวลา ๘ ปี คือ จากปี ค.ศ. ๑๗๔๘-ค.ศ. ๑๗๕๖ สำหรับหาพันธมิตร พวกนายพล และเสนาบดีกลาโหมทั้งหลายก็พยายามปรับปรุงกองทัพ

ออสเตรียสร้างกองทัพที่มีจำนวนถึง ๑๓๐,๐๐๐ คน และฝึกฝนให้ชำนาญการรบพุ่งทางค้ำพรมแดนที่ประชิดกับปรัสเซีย พระเจ้าเฟรเดอริกเองก็ทรงยอมรับความสามารถของทหารออสเตรีย พวกทหารทั้งหลายต่างมีความรักชาติ นายทหารได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดี แต่जूดอ่อนอยู่ที่ความล่าช้าในการดำเนินงานในบรรดาผู้บังคับบัญชาระดับสูง

กองทัพของพระเจ้าเฟรเดอริกประกอบไปด้วยทหาร ๑๔๗,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่ได้ขนาดกันกับประเทศเลย และพระองค์ทรงทำให้กองทัพของพระองค์เป็นที่เกรงขามยิ่งขึ้น ด้วยการไ้ระเบียวินัยที่ป่าเถื่อน การฝึกฝนที่ดียิ่ง อาวุธที่ทันสมัย และการบัญชาที่เฉียบขาด ในจดหมายฉบับหนึ่งที่วอลแตร์เขียนถึงสหายเล่าถึงความพร้อมเพรียงของกองทัพพระเจ้าเฟรเดอริกว่า “กองทัพนี้ได้รับการฝึกฝนอย่างดีมาถึง ๔๐ ปี ลองนึกดูถึงสมรรถภาพในการรบพุ่งของพวกทหารที่เข้มแข็ง รบอย่างเครื่องจักร และได้เข้าเผ่ากษัตริย์อย่างใกล้ชิดทุกวัน และองค์กษัตริย์เองก็ทรงรู้จักทหารทุกคน และตลอดเวลาทรงขอร้องอย่างสุภาพให้พวกเหล่านั้นทำหน้าที่ของตนให้เต็มความสามารถว่าจะมีมากสักเท่าใด จำได้ไหมถึงการเดินสวนสนามของพวกเบ้าปัญญาเหล่านี้ การเปลี่ยนพลกกระสุนที่ใช้แล้ว และการยิงปืนได้เร็วถึง ๖-๗ นัดใน ๑ นาที” ในรายงานที่เป็นทางการของนายพลอังกฤษ ชื่อ นายพลเบอร์กอดู (Burgogne) ก็ชี้ให้เห็นถึงบางสิ่งที่ค่อนข้างแปลกของกองทัพปรัสเซีย นายพลผู้นี้บันทึกไว้ว่า “ประมาณหนึ่งในสามของกองทัพประกอบด้วยพวกคนต่างถิ่น คนหลบหนีทหาร นักโทษ

และผู้ที่มีความเป็นศัตรูจากประเทศต่าง ๆ พุคคนละภาษาและนับถือศาสนาต่าง ๆ กัน ไม่มี
ความรู้สึกรักชาติหรือความรู้สึกผูกพันต่อองค์ประมุข ไม่มีภาวะที่อริอรรัน หรือความหวังที่
จะร่ำรวย หรือสุขสบายในวัยชราเป็นเครื่องกระตุ้น แต่นโยบายของพระเจ้าเฟรเดอริกคือ จะ
ทรงพยายามเปลี่ยนให้มนุษย์เป็นเครื่องจักร และในเมื่อธรรมชาติได้สร้างลักษณะพิเศษไว้ให้
กับประชากรส่วนใหญ่ของปรัสเซีย นโยบายนี้จึงมิได้เป็นของยากที่จะทำให้สำเร็จ กำลังกองทัพ
ขึ้นอยู่กับพวกนายทหารและนายทหารที่มี ได้มีตำแหน่งสูง อันเป็นที่ยอมรับกันว่าดีที่สุดในโลก
ความฉลาดจะถอยลงเมื่อตำแหน่งสูงขึ้น ความโหดร้ายทารุณที่แปลกไปของกองทัพปรัสเซีย
ก็คือระเบียบต่าง ๆ ที่วางไว้สำหรับใช้กับพวกทหารของตนเองแทนที่จะใช้กับศัตรู การหนี
ทหารในเวลาปกติตกอยู่ประมาณหนึ่งในห้าของยามสงคราม และหลังจากการปราบชัย จำนวน
ทหารที่หลบหนีมักจะเป็นสามเท่าของพวกที่ตายหรือถูกจับเป็นเชลย” (Temperley) ในหนังสือ
ของแธคเคอเรย์ (Thackeray) ชื่อแบร์รี ลินดอน (Barry Lyndon) ซึ่งมีได้เป็นหนังสือประเภท
นวนิยายเสียทีเดียว อธิบายถึงสาเหตุที่มีการหลบหนีมาก หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงชีวิตของพล
ทหารในกองทัพของพระเจ้าเฟรเดอริกว่า “เป็นสิ่งที่น่ากลัวสำหรับทุกคนนอกจากพวกที่มีกำลัง
ใจกล้าแข็ง” และพระเอกของเรื่องกล่าวว่า “ในกองทัพปรัสเซียมีจำนวนนายสิบหนึ่งคนต่อ
พลทหาร ๓ คน ซึ่งคอยเดินตามและเขียนโดยปราศจากความปรานี การลงอาญามีอยู่ตลอดเวลา
นายทหารทุกคนมีสิทธิที่จะลงโทษได้ และการลงโทษในยามปกติทารุณกว่าในสงคราม
ข้าพเจ้าเคยเห็นทหารที่กล้าหาญที่สุดในกองทัพควรวางเหมือนเด็ก ๆ เพราะทนบาดแผลที่
ถูกเขียนไม่ไหว เคยเห็นนายทหารเด็กอายุเพียง ๑๕ ปี เรียกพลทหารแก่ประมาณ ๕๐ ปี
และเป็นผู้ผ่านการรบมาเป็นร้อย ๆ หนแล้วออกไปลงโทษ ชายผู้นี้ออกไปยืนยื่นแขนออก
ร้องให้ควรวางเหมือนทารก เมื่อนายทหารเด็กผู้นั้นเขียนที่แขนและขาอย่างทารุณ”

สำหรับกองทัพรัสเซียในปี ค.ศ. ๑๗๕๖ ตามตัวเลขปรากฏว่ามีจำนวนถึง ๓๖๐,๐๐๐ คน
แต่กำลังทหารจริง ๆ ที่จะใช้รบในยุโรปได้ มิได้เกิน ๑๓๐,๐๐๐ คน เป็นพวกทาสติดที่คืนที่ไม่
เต็มใจรบแต่ก็ทำการรบได้ดี มีความแข็งแรงแรงอดทนตามแบบชาวนารัสเซีย แต่ข้อเสียก็คือ
นายทหารส่วนมากแล้ว มีกองทัพม้าน้อยและสัมภาระมาก

ส่วนฝรั่งเศสในยามปกติมีทหาร ๑๘๐,๐๐๐ คน แต่ส่วนมากถูกส่งไปประจำในป้อม
ปราการต่าง ๆ และมีได้เตรียมหาทางไว้เพื่อยามสงคราม การฝึกฝนและยุทธวิธีกำลังอยู่ใน
สมัยเปลี่ยนแปลง การที่จะเป็นนายทหารได้ขึ้นอยู่กับชาติวุฒิ ความร่ำรวย และอิทธิพลใน
ราชสำนักแซงต์เจอร์แมง (St. Germain) ผู้เป็นผู้บัญชาการของทหารที่โรสบาค (Rosbach)
เรียกพวกนายทหารเหล่านี้ว่าเป็นพวกที่เขลาเบาปัญญา หยาบโหยง ไม่เอาใจใส่ในการงาน และ
ซี้ซลาค และสำหรับพวกนายทหารที่อยู่ใต้บัญชาของเขา เขาบรรยายไว้ว่า “ผู้ที่อยู่ใต้บังคับ
บัญชาของข้าพเจ้าเป็นพวกหัวขโมย ฆาตกรผู้สมควรจะถูกประหาร คอยแต่จะหนีและแข็งข้อ
อยู่ตลอดเวลา กษัตริย์ของเรามีกองทัพราบที่เลวที่สุดในโลก และขาดระเบียบวินัยมากที่สุด

ชาติเราไม่มีจิตใจเป็นนักรบเหลืออยู่เลย ความรู้สึกหึงในเกียรติได้หายไปแล้วสำหรับเรา” (Aubertin) ส่วนที่ดีที่สุดของกองทัพฝรั่งเศส คือพวกวิศวกรที่มีพวกนายที่เป็นชนชั้นกลาง และไม่มีทางที่จะได้เลื่อนขั้นขึ้นสูงจริง ๆ

๔

จุดเริ่มของสงคราม

ในปี ค.ศ. ๑๗๕๕ ได้เกิดเหตุการณ์ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นกลางของความยุ่งยาก คือ เกิดแผ่นดินไหวและอุทกภัยที่ทำลายกรุงลิสบอน ในปีเดียวกันเกิดการรบในท้องทะเลระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษ และในปี ค.ศ. ๑๗๕๖ ยุโรปทั้งหมดก็เข้าสู่สงคราม

ผู้ที่เคลื่อนไหวเป็นคนแรกในยุโรปคือ พระเจ้าเฟรเดอริก พระองค์ทรงวางแผนการโจมตีสำหรับฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. ๑๗๕๖ ด้วยการบุกแซกโซนี และยึดครองเตรสเดน พระองค์ทรงเริ่มด้วยการตีพิมพ์ “ข้อพิสูจน์” ว่าการรวมกำลังกันของฝรั่งเศส ออสเตรีย และรัสเซีย แสดงถึงเจตนาร้ายของสามมหาอำนาจดังกล่าว โปเดอวิลส์ (Podewils) เสนาบดีต่างประเทศของพระองค์ถูกพิโรธอย่างมาก เมื่อแย้งว่าสามมหาอำนาจอาจมิได้มีเจตนาร้ายใด ๆ ดังที่พระองค์ทรงวิตก และอาจเป็นการออกอาเจินไปที่ปรัสเซียจะเสี่ยงทำสงครามกับมหาอำนาจถึงสามมหาอำนาจ พระเจ้าเฟรเดอริกทรงปลดโปเดอวิลส์ออกจากตำแหน่งพร้อมกับรับสั่งว่า “ลาก่อนรัฐบุรุษผู้ชั่วชลาค” แต่เป็นที่คาดคะเนกันว่าปรัสเซียอาจได้เปรียบ เพราะเป็นฝ่ายโจมตีก่อนอย่างเช่นเคยได้เปรียบมาแล้วในปี ค.ศ. ๑๗๔๐ แต่คราวนี้ปรัสเซียจะไม่สามารถถอยกลับหรือบ้ายเบี่ยงภาระสงครามไปให้ผู้อื่นได้ และเหตุการณ์ก็เป็นไปตามการคาดคะเนนี้

การรบพุ่งต่าง ๆ ดำเนินไปโดยคำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์ของปรัสเซียเป็นสำคัญ การรบเป็นไป ๓ ด้าน คือการยึดครองแซนโนเวอร์ (ในนามของอังกฤษ และด้วยความช่วยเหลือของอังกฤษ) และการโจมตีแซกโซนี (ซึ่งทำสำเร็จภายในไม่กี่สัปดาห์หลังจากเริ่มสงคราม) ซึ่งทำให้พระเจ้าเฟรเดอริกทรงสามารถยับยั้งฝรั่งเศสศัตรูของพระองค์ไว้ทางชายแดนด้านตะวันตกได้ ส่วนทางใต้ การยึดครองแซกโซนีเท่ากับเป็นบุญแก่ที่จะเข้าสู่โบฮีเมียซึ่งอยู่ประชิดกับไซลีเซีย และคุกคามที่ราบของเบอร์ลิน ไซลีเซียยังคงไม่อาจป้องกันตนเองจากการโจมตีของออสเตรีย และทางด้านนี้เองที่พระเจ้าเฟรเดอริกทรงทำสงครามของพระองค์เป็นส่วนใหญ่ทางตะวันออก พรหมแดนอันยาวเหยียดของปรัสเซียติดต่อกับโปแลนด์ ซึ่งกองทัพของรัสเซียอาจปรากฏขึ้นได้ทุกขณะ ดังนั้นข้อได้เปรียบของพระเจ้าเฟรเดอริกขึ้นอยู่กับการทำสงครามในตำแหน่งใด ๆ ซึ่งจะทำให้ศัตรูทั้งสามของพระองค์รวมกำลังกันได้ลำบาก แต่พระเจ้าเฟรเดอริกจะต้องทรงเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วมากจึงจะสามารถเผด็จศึกกับศัตรูทั้งสามที่ละคน ๆ ได้

การรบทางตันตะวันตกไม่มีความสำคัญมากนัก นอกจากว่าในปี ค.ศ. ๑๗๕๗ กองทหารฝรั่งเศสภายใต้การนำของดยุก เดอ ริเชอลิเออ (Duc de Richelieu) เข้ายึดครองแซนโนเวอรัค และบังคับให้กองทหารอังกฤษภายใต้ดยุกแห่งคัมเบอร์แลนด์ (Duke of Cumberland) ยอมจำนนที่โคลสเตอร์เซเวอร์น (Kloster-Zevern) แต่มิได้มีการเจรจาเรื่องลดาอาวุธ และเมื่อรัฐบาลอังกฤษปฏิเสธที่จะให้สัตยาบันต่อข้อความยอมจำนน กองทหารอังกฤษก็กลับเข้าไปแซนโนเวอรัคใหม่ และตีกองทหารฝรั่งเศสแตกไป เป็นการยากที่จะกล่าวว่าฝ่ายหนึ่งไร้อำนาจและอีกฝ่ายหนึ่งคดโกงมากนักน้อยเท่าใด จากปี ค.ศ. ๑๗๕๘—ค.ศ. ๑๗๖๒ การรบดำเนินไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ ดินแดนที่เป็นแหล่งยึดแย้งกันเป็นส่วนมากก็คือ คาสเซล (Cassel) ทางใต้และมินเดน (Minden) ทางเหนือ จุดประสงค์ของการทำสงครามทางตันนี้ก็บรรลุผลสำเร็จกล่าวคือ แซนโนเวอรัคพลอดภัย ฝรั่งเศสต้องเข้ามาวุ่นวายกับสงคราม และพระเจ้าเฟรเดอริกสามารถทำสงครามทางตันได้และตะวันออกได้โดยไม่ต้องทรงห่วงทางตันตะวันตก

และทางตันตะวันออกนี้เองที่สงครามดำเนินไปเป็น ๓ ระยะ ในระยะแรก ค.ศ. ๑๗๕๖—ค.ศ. ๑๗๕๗ พระเจ้าเฟรเดอริกทรงเป็นฝ่ายบุกอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง คือพระองค์ทรงบุกแซกโซนีบังคับให้แซกโซนียอมจำนนและเข้ากับพระองค์ และเข้าทำลายโปฮีเมีย แต่ในปีที่สองของการรบ พระองค์ปราบชัยต่อกองทัพของออสเตเรียที่คอลลิน (Kollin) ใกล้ ๆ กรุงปราก และทรงถูกบังคับให้ถอยออกจากโปฮีเมีย และถึงแม้พระองค์มีชัยชนะอีก ๒ ครั้งในการสงครามระยะแรกนี้ คือชนะฝรั่งเศสที่โรสบาคใกล้ไลพ์ซิก และชนะออสเตเรียที่ลูเธน (Leuthen) ใกล้เบรสเลา (Breslau) แต่พระองค์ไม่สามารถหาประโยชน์ได้จากฐานะที่ทรงเป็นผู้ได้เปรียบเนื่องจากเป็นฝ่ายเริ่มโจมตีได้อีกต่อไป และตลอดเวลาที่เหลือพระองค์ทรงเป็นฝ่ายรับ ระยะที่สองของสงคราม (ค.ศ. ๑๗๕๘—ค.ศ. ๑๗๕๙) เกือบจะนำความหายนะมาสู่ปรัสเซีย การที่พระเจ้าเฟรเดอริกทรงรอดมาจากการปราบชัยอย่างยับเยินเป็นเพราะ “ความคิดพลาดของศัตรู ความเชื่อซึ่งตรงกันข้ามกับการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วของกองทัพปรัสเซีย และการละเลยไม่ฉวยโอกาสเมื่อตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ” ดังที่พระเจ้าเฟรเดอริกทรงยอมรับ ศัตรูที่สำคัญที่สุดของพระองค์คือรัสเซีย พระองค์ต้องสูญเสียทหารไปมากและเกือบจะเอาชนะกองทัพออสเตเรียและรัสเซียไม่ได้ที่ซอร์นดอร์ฟ (Zorndorf) ในปี ค.ศ. ๑๗๕๘ ในปี ค.ศ. ๑๗๕๙ ที่คูเนอร์สดอร์ฟ (Kunersdorf) ใกล้เมืองแฟรงค์פורตบนแม่น้ำโอเดอรั พระองค์ทรงโจมตีกองทัพที่ใหญ่กว่าพระองค์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารรัสเซียและได้รับความปราบชัยอย่างยับเยิน พระเจ้าเฟรเดอริกทรงเคยรับสั่งถึงการจะปลงพระชนม์พระองค์เองมากกว่าหนึ่งครั้งมาก่อน พร้อมกับอวดคดโกงยาพิษที่พระองค์ทรงสวมไว้ที่พระศอกแก่เคอคัตต์ มาคราวนี้พระองค์รับสั่งถึงการปลงพระชนม์พระองค์เองอีก พระองค์ทรงเขียนมายังปรัสเซียว่า “มันเป็นการผันแปรที่ทารุณ และเราจะไม่ทนรอดชีวิตไปได้ ผลของการพ่ายแพ้ครั้งนี้จะยิ่งร้ายไปกว่าการปราบชัยในสงคราม เราไม่มีกำลังอะไรเหลือ และจะบอกท่านอย่างตรงไปตรงมาว่าเราถือว่าเราสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว

เราจะไม่ยอมอยู่ทนทุกข์ความสูญเสียของประเทศชาติเป็นอันขาด ลาก่อน” แต่พระเจ้าเฟรเดอริก ยังไม่ทรงต้องเปิดกล่องยาพิษ เพราะแทนที่ออสเตเรียจะเคลื่อนทัพมาสู่เบอร์ลิน กลับหันไป ไซลีเซียและแซกโซนี ส่วนรัสเซียหลังจากส่งพวกคอสแซกส์จำนวนหนึ่งเข้ามาในเบอร์ลินแล้ว กลับดอยกลับไปแลนด์ ปล່อยให้พระเจ้าเฟรเดอริกทรงมีโอกาสรวมกำลังใหม่ ในระยะที่สาม ของสงคราม (ค.ศ. ๑๗๖๐-ค.ศ. ๑๗๖๑) พระองค์สามารถมีชัยชนะเหนือออสเตเรียที่โลฟซิคใน ไซลีเซีย และที่ทอร์โก (Torgau) ในแซกโซนี แต่พระองค์ไม่มีกำลังเหลือ “ถ้าท่านเห็นเรา ในตอนนี้” พระองค์ทรงเขียนถึงวอลแตร์ “ท่านคงจำเราเกือบไม่ได้ เราแก่หง่อม ผมเป็นสี เทา เหี่ยวยุ่น ฟันหัก และไม่มิจิตใจรักสนุก เราได้ผ่านความโศกเศร้าต่าง ๆ ที่พึงบังเกิดแก่ มนุษย์มาหมดแล้ว” ฝรั่งเศสก็เหนื่อยอ่อนต่อความปราชัยเท่ากับที่พระเจ้าเฟรเดอริกทรงเมื่อ หน่ายชัยชนะ ในรัสเซีย พระเจ้าปีเตอร์ที่ ๓ ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากพระนางเอลิซาเบธและ ทรงเป็นผู้บ้าคลั่งพระเจ้าเฟรเดอริกอย่างมากมาย และเคยทราศต่อรัสเซียด้วยการขยายแผน การทางทหารให้พระเจ้าเฟรเดอริกทรงทราบมาแล้ว และบัดนี้ได้เสนอการร่วมมือทางทหารกับ ปรุสเซีย ออสเตเรียไม่สามารถรบต่อไปคนเดียวได้ ดังนั้นในปี ค.ศ. ๑๗๖๓ มหาอำนาจจึงมา เซ็นสัญญาสงบศึกกันที่ฮูเบิร์ตสเบิร์ก (Hubertsburg) พระเจ้าเฟรเดอริกทรงยึดครองไซลีเซีย และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ชนะสงคราม

๕

ผลของสงคราม

พระเจ้าเฟรเดอริกทรงทำอย่างไรจึงกลายเป็นผู้ชนะสงครามไป ในบันทึกของพระองค์ พระองค์ทรงให้เหตุผลแห่งความสำเร็จนี้ไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ การขาดความเป็นน้ำหนึ่งใจ เดียวกันของศัตรู โดยเฉพาะระหว่างออสเตรียและรัสเซีย นโยบายของออสเตรียที่พยายามให้ พันธมิตรทำการรบพุ่งแทนที่จะใช้กองทัพของตนเอง และประการสุดท้ายก็คือ การขึ้นสู่อำนาจของพระเจ้าปีเตอร์ที่ ๓ นอกเหนือไปจากเหตุผลเหล่านี้ เราอาจกล่าวเพิ่มได้อีกว่า สำหรับออสเตรียและรัสเซียนั้นก็มิได้มีความปรารถนาที่จะทำลายพระเจ้าเฟรเดอริกอย่างจริงจัง นอกจากต้องการทำให้ดินแดนต่าง ๆ ของตนมั่นคง อีกประการหนึ่งก็คือ คุณลักษณะของ พระเจ้าเฟรเดอริกในฐานะเป็นผู้นำทัพ ทั้งนี้มิได้หมายถึงวิธีการรบของพระองค์ แต่หมายถึง การตัดสินใจพระทัยอย่างรวดเร็วและการเคลื่อนไหวที่ทันการณ์ รวมทั้งความเชื่อของพระองค์ ที่ว่าวิธีเอาชนะศัตรู คือ การทำให้ศัตรูไม่มีทางทำอะไรได้มากกว่าที่จะพยายามเอาชนะอย่าง เปิดเผย ซึ่งนับว่าเป็นวิธีที่จะอ้อมกำลังกองทหารของพระองค์ไว้ได้เป็นอย่างดี ประการ สุดท้ายก็คือ เงินช่วยจากอังกฤษ (๖๗๐,๐๐๐ ปอนด์ต่อปี) ซึ่งตกอยู่ประมาณ ๑/๔ ถึง ๑/๓

ของค่าใช้จ่ายทั้งหมดของพระเจ้าเฟรเดอริก และนอกจากนั้น อังกฤษยังเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายสำหรับกองทัพที่คอยคุมทางคั่นตะวันตกทั้งหมด ซึ่งตกอยู่ในราว ๑ ล้านปอนด์ต่อปี

สงครามเจ็ดปีมีผลอย่างไรบ้าง ประการแรก สงครามนี้เปลี่ยนฐานะของกษัตริย์ปรัสเซียให้เป็นพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชา ชาวอังกฤษที่ได้เห็นพระองค์รบอย่างเด็ดเดี่ยวหันหลังชนกำแพง สឹมนึกถึงเรื่องที่พระองค์เคยช่วงชิงไซลีเซียมาโดยพลการ การละเมิดความเป็นกลางของแซกโซนี่ และยกย่องพระองค์ว่าทรงเป็นนักกีฬาและวีรบุรุษโปรเตสแตนท์

การใช้กำลังทางทหารของพระเจ้าเฟรเดอริกทำให้เกิดผลที่สำคัญนอกเหนือไปจากนี้ กล่าวคือ การปรับปรุงบ้านเมืองอย่างสันติของพระราชาธิบดี และพระอัยกาของพระองค์ได้ทำให้ปรัสเซียเข้มแข็ง สงครามของพระเจ้าเฟรเดอริกถึงแม้จะนำความพินาศมาสู่ปรัสเซีย แต่ก็ทำให้ปรัสเซียกลายเป็นที่เกรงขามและทำให้มีฐานะทัดเทียมกับมหาอำนาจ และเป็นที่ยอมรับแล้ว ในเยอรมันนั้นปรัสเซียกลายเป็นผู้มีอำนาจยิ่งกว่าออสเตรียไป ในยุโรปปรัสเซียก็อยู่เหนือฝรั่งเศส และปรัสเซียที่ประสบชัยชนะเป็นปรัสเซียของพระเจ้าเฟรเดอริก ซึ่งมีความเชื่อว่าอำนาจคือความชอบธรรมและผลประโยชน์ของชาติอยู่เหนือความรู้สึกผิดชอบทั้งปวง ความเชื่อนี้ยังมีมั่นคงแน่นอนเพราะได้นำให้ปรัสเซียประสบความสำเร็จมาแล้ว เป็นการถูกต้องแล้วที่นักประวัติศาสตร์ปรัสเซียเห็นพ้องกันว่า ความยิ่งใหญ่ของประเทศของตนเริ่มต้นจากผลงานของผู้ประพันธ์เรื่อง “ข้อโต้แย้งแมเคียเวลลี” ซึ่งในทางปฏิบัติได้ดำเนินนโยบายตามที่แมเคียเวลลีได้แนะนำไว้ทุกประการ

ผลประการสุดท้ายก็คือ ความพินาศที่ฝรั่งเศสได้รับในสงครามเจ็ดปีซึ่งจบลงโดยนำความเสื่อมเสียมาสู่ประเทศฝรั่งเศส เป็นสาเหตุสำคัญสาเหตุหนึ่งของการปฏิวัติฝรั่งเศส ประเทศฝรั่งเศสสูญเสียพลเมืองและเงินทอง ไปมากมายในการทำสงครามซึ่งจะไม่นำผลประโยชน์อะไรมาสู่ประเทศฝรั่งเศสเลย และเป็นสงครามที่ทำไปโดยขาดความกระตือรือร้นและสมรรถภาพ การแก่งแย่งอำนาจในราชสำนัก การขัดแย้งระหว่างนายทหารทำให้การบริหารเสียหาย และพวกพลทหารก็หมดกำลังใจ และศีลธรรมเสื่อมโทรมเพราะกองทัพขาดระเบียบวินัย แซงต์แจร์แมงนายทหารผู้ที่เรียกตนเองว่าผู้บังคับบัญชาของ “โจรและฆาตกร” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ได้เคยขี่มื่อไปยังกระโจมที่พักของนายทหารฝรั่งเศส และกล่าวว่า “ศัตรูของเราอยู่ที่นั่น” เงินที่เอามาเลี้ยงทหารที่ปราศัยในการสงครามและนำความเสื่อมเกียรติมาสู่ประเทศได้มาจากภาษีอากรที่มีอัตราสูงขึ้นทุกที จริงอยู่พวกเขาและกรรมกรยังไม่เอ่ยปากบ่น แต่พวกนี้เริ่มคิด และตอนสุดท้ายของบันทึกของคาร์ซองชองมีความว่า “ความคิดที่จะต่อต้านเริ่มขยายเข้าไปสู่พวกพลเมืองอย่างกว้างขวาง” และกล่าวต่อไปถึง “ความไม่พอใจในราชสำนัก ความโกรธแค้นพวกนักการคลัง การต่อต้านพวกข้าหลวงอย่างเปิดเผย ความอิจฉา ริษยา ความยากจน และความหวือหวา” ประเทศฝรั่งเศสก้าวเข้าไปใกล้การปฏิวัติเต็มที่แล้ว

สงครามอาณานิคม

เมื่อพระเจ้าเฟรเดอริกทรงยাত্রาทห้เข้าบุกแซกโซนีในปี ค.ศ. ๑๗๕๖ นั้น อังกฤษและฝรั่งเศสได้เริ่มทำสงครามกันแล้ว และในระยะ ๗ ปีข้างหน้าขณะที่ยุโรปทำสงครามทางบกแย่งชิงไซลีเซียกันอยู่ ฝรั่งเศสและอังกฤษก็ทำสงครามทางทะเล และสงครามชิงอาณานิคมคือ แคนาดา และอินเดียกัน ในทั้งสองกรณีปรากฏว่าฝรั่งเศสเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และสัญญาสงบศึกปารีสยิ่งนำความเสียหายมาสู่ฝรั่งเศสยิ่งกว่าสัญญาชูเบิร์ตสเบอร์กเสียอีก

อังกฤษและฝรั่งเศสเริ่มแสวงหาอาณานิคมในสมัยใกล้เคียงกัน ในดินแดนแถบเดียวกันและด้วยวิธีเหมือนกัน กล่าวคือ เริ่มในสมัยพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ และพระเจ้าเฮนรีที่ ๔ ของฝรั่งเศส และในสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ ๘ และพระนางเอลิซาเบธที่ ๑ ของอังกฤษ ในอินเดียโดยการช่วงชิงจากโปรตุเกส ในอเมริกาจากสเปน ด้วยวิธีตั้งบริษัทการค้าในอินเดีย ตั้งอาณานิคมปกครองในอเมริกาเหนือ แต่ในขณะที่ฝรั่งเศสถือว่าแคนาดาของฝรั่งเศสและหลุยเซียนาเป็นเสมือนหนึ่งของจักรวรรดิฝรั่งเศสและปกครองโดยตรงจากปารีส อาณานิคม ๑๓ แห่งของอังกฤษและคัทซ์ทางฝั่งตะวันออกของทวีป ได้รับอนุญาตให้ปกครองแบบมีผู้แทนภายใต้การควบคุมแต่เพียงในนามของกษัตริย์

ในดินแดนทั้งสองแห่งปรากฏว่าการชิงชัยระหว่าง ๒ ชาติเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และการต่อสู้เกิดขึ้นในปีเดียวกับสงครามชิงราชสมบัติออสเตรียและสงคราม ๗ ปี และกินเวลาประมาณเท่า ๆ กัน

สัญญาปารีส ค.ศ. ๑๗๖๓ เป็นสัญญาที่เสียเปรียบที่สุดฉบับหนึ่งของฝรั่งเศส กล่าวคือถึงแม้ว่าดินแดนต่าง ๆ ในยุโรปที่ฝรั่งเศสได้มาสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะยังคงเป็นของฝรั่งเศสอยู่ แต่ฝรั่งเศสสูญเสียอาณานิคมในอเมริกาและอินเดียเกือบทั้งหมด รวมทั้งความหวังที่จะเป็นผู้นำทางด้านท้องทะเลด้วย และในขณะที่ฝรั่งเศสทุ่มเทกำลังทำสงครามทางบกในยุโรป ซึ่งไม่ได้นำผลประโยชน์อันใดมาให้ นอกจากแคว้นทางสำหรับ ค.ศ. ๑๘๗๐ และ ค.ศ. ๑๘๑๔ อังกฤษสามารถสร้างกำลังทางทะเลและอาณานิคมได้สำเร็จ ซึ่งจะเป็นบุญแก่สำคัญสำหรับประวัติศาสตร์สมัยใหม่ และนี่คือความสำคัญที่แท้จริงของสงคราม ๗ ปี

ราชาธิปไตยแบบทรงภูมิธรรม

๑

ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เรียกกันว่าเป็นสมัยของราชาธิปไตยแบบทรงภูมิธรรม (Enlightened Despotism) ประมุขของประเทศระดับที่หนึ่ง ๓ องค์ และระดับที่สอง ๓ องค์ ผู้ซึ่งสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับฉายา ระดับที่หนึ่ง ได้แก่ พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช พระนางแคเธอรีนมหาราช จักรพรรดิโจเซฟที่ ๒ ระดับต่อมาได้แก่ ดอนคาร์ลอส (พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๔ แห่งเนเป็ลส์ และภายหลังเป็นพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ ของสเปน) พระเจ้าลีโอโปลด์แห่งทัสคานี (ภายหลังเป็นจักรพรรดิลีโอโปลด์ที่ ๒) และพระเจ้ากุสตาฟที่ ๓ ประมุขทั้งหมดที่กล่าวมานี้ได้รับอิทธิพลบางอย่างมาจากความคิดของพวกเขา “นักปรัชญา” ได้พยายามนำมาคิดเปลี่ยนแปลงให้ใช้เป็นสถาบันทางการเมือง ผลก็คือความคิดที่เป็นแบบทรงภูมิธรรม (enlightened) และการปกครองที่เป็นแบบอำนาจอธิปไตย (despotic) การผสมผสานระหว่าง ๒ สิ่งนี้เป็นลักษณะของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ถึงแม้บรรยากาศแบบนี้จะมาช้าไป และไม่สามารถระงับการปฏิวัติในฝรั่งเศสได้ แต่ก็ไม่ช้าเกินไปที่จะจำกัดผลของการปฏิวัติให้อยู่แต่เฉพาะในฝรั่งเศส และต่ออายุของสถาบันพระมหากษัตริย์ในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกไว้ได้อีกถึง ๑๒๕ ปี

๒

มองเตสกีเออ วอลแตร์ รัสโซ และพวกบรรณาการ

ข้าพเจ้าเคยกล่าวไว้เมื่อตอนบรรยายถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ว่า ความสำเร็จที่สำคัญที่สุดของพระเจ้าหลุยส์ คือการที่พระองค์ทรงสนับสนุนศิลปะและวรรณคดี ในขณะที่นายพลของพระองค์ทำให้ฝรั่งเศสยากจนลง และประสบความล้มเหลวในการชิงชัยพรมแดนทางบ้านแม่น้ำไรน์ นักคิดนักเขียนในสมัยของพระองค์ได้ทำให้วัฒนธรรมและภาษาฝรั่งเศสเป็นที่นิยมทั่วยุโรป การปกครองชนิดที่ปล่อยให้เหตุการณ์ล่วงไปวัน ๆ และความล้มเหลวในเรื่องการเมืองการปกครองในปลายรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ทำให้เห็นความสำคัญของอิทธิพลของชาวฝรั่งเศสในค่านิยมมากยิ่งขึ้น วัฒนธรรมฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ตั้งต้นด้วยการเป็นสิ่งที่ให้ความเพลิดเพลิน แต่ในตอนหลังได้กลายเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้คนใช้ความคิด ความเจริญทางอักษรศาสตร์ของฝรั่งเศสเริ่มด้วยการเขียนวรรณคดี แต่จบลงด้วยการเขียนบทความทางการเมือง ในขณะที่ชาวอังกฤษกำลังสนุกสนานอยู่กับนวนิยายเรอรัมย์ เช่น เรื่อง

“โรเดอริค แรนดัม” (Roderich Random) “ทอมโจนส์” (Tom Jones) “ทริสทัม แชนดี้” (Tristram Shandy) และ “บาทหลวงแห่งเวคฟิลด์” (The Vicar of Wakefield) ชาวฝรั่งเศสส่วนมากกำลังสนใจกับทฤษฎีทางการเมือง แนวความคิดที่รุนแรงดังเช่นแสดงออกมาในหนังสือชุดบรรณานุกรม (encyclopedia) ที่เพิ่งออกมา หรือหนังสือคู่มือเกี่ยวกับการปฏิวัติ ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุใด คำตอบก็คือ ชาวอังกฤษคุ้นกับการปกครองแบบรัฐธรรมนูญแบบมีสภา และไม่มีความขมขื่นระหว่างชนชั้น สามารถดัดแปลงสถาบันเก่าแก่ให้เข้ากับความต้องการสมัยใหม่ ๆ ได้ ส่วนฝรั่งเศสไม่เคยมีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ ไม่มีสภา และมีความแตกต่างระหว่างชนชั้นอย่างแรงตลอดเวลา จึงสนใจอยู่กับความทุกข์ยากต่าง ๆ ที่ไม่มีทางแก้ไข เพราะเหตุว่า ชาวอังกฤษไม่มีความบีบคั้นทางการเมืองที่จะต้องให้ขบคิดเท่าไร จึงหันมาสนใจศึกษาถึงธรรมชาติของมนุษย์ ส่วนชาวฝรั่งเศสนั้นยังขมขื่นต่อสิ่งแวดลอมต่าง ๆ ทางการเมืองตลอดเวลา จึงไม่มีความสนใจที่จะศึกษาถึงปรัชญาของชีวิต

ภูมิธรรม หรือ ความรู้แจ้ง (Enlightenment ซึ่งได้ชื่อมาจากภาษาเยอรมัน) เป็นผลงานของนักเขียนชาวฝรั่งเศสสามกลุ่ม ซึ่งนำแนวความคิดที่เริ่มขึ้นในประเทศอังกฤษมาประมวลเข้าและเสริมสร้างจนเกิดเป็นขบวนการทางความคิดใหม่ นักเขียนสามกลุ่มนี้ได้แก่ กลุ่มนักปรัชญา นักเศรษฐศาสตร์ และนักบรรณานุกรม (encyclopedists) ทั้งสามพวกนี้มีลักษณะที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ นอกเหนือไปจากประวัติศาสตร์สมัยกรีกและโรมันที่ได้ศึกษามาจากในโรงเรียนแล้ว พวกนี้ได้รับการศึกษาในเรื่องการเมืองการปกครองน้อยมาก และยิ่งประสบการณ์ทางการเมืองด้วยแล้วอาจกล่าวได้ว่าไม่มีเลย เพราะมิได้เคยเข้าไปอยู่ในวงการรัฐบาลและเป็นแต่เพียงผู้สังเกตการณ์ว่าบ้านเมืองของตนปกครองกันมาอย่างไร นอกจากนั้นพวกนักคิดเหล่านี้มิได้รับมรดกแนวความคิดทางการเมืองอื่นใดเลย นอกเหนือไปจากการปกครองระบบกษัตริย์ และมรดกชิ้นนี้ก็เป็นสิ่งที่พวกนี้เกลียดชัง ดังนั้นในการขบปัญหาทางการเมือง พวกนักคิดชาวฝรั่งเศสจึงได้อาศัยเหตุผลของตนอย่างเดียวเท่านั้น และจำต้องสร้างระบบสังคมและระบบการปกครองขึ้นใหม่ตามหลักของเหตุผล เช่นเดียวกับที่ยุคลิด (Euclid) สร้างทฤษฎีเรขาคณิตของเขาขึ้นมา

ในบรรดานักปรัชญาชาวฝรั่งเศสในสมัยนั้น มีสามท่านที่เด่นที่สุดทั้งในค่านิยม สามารถและในด้านอิทธิพลที่มีต่อสังคม คือ มองเตสกีเออ วอลแตร์ และรุสโซ

มองเตสกีเออเกิดในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ และเริ่มเป็นที่รู้จักในสังคมเป็นครั้งแรกในฐานะคนหนุ่มที่มีความคิดเห็นรุนแรงและกล้าหาญ เมื่อเขียนหนังสือเรื่อง “จดหมายจากเปอร์เซีย” (Lettres Persanes) ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๒๑ ซึ่งเป็นการเริ่มวิธีการเขียนแบบใหม่ที่มีผู้นิยมทำตามต่อมามาก คือการเขียนเสียดสีสังคมฝรั่งเศส มองเตสกีเออเลี้ยงไปใช้สังคมตะวันออกคือเปอร์เซียเป็นฉากของเรื่องของเขาเพื่อที่จะวิพากษ์วิจารณ์ได้เต็มที่โดยไม่กลัวว่าจะถูกจับไปขังคุกบาสดิล ไม่กี่ปีต่อมามองเตสกีเออข้ามไปอังกฤษ เขาไปอังกฤษในฐานะนักเสียดสีสังคม

แต่กลับมาฝรั่งเศสในฐานะนักปรัชญา หนังสือเล่มที่สองที่เขาเขียนเป็นเรื่องเกี่ยวกับสาเหตุของการเสื่อมโทรมและการสิ้นอำนาจของอาณาจักรโรมัน เล่มที่สามเป็นผลจากการท่องเที่ยวและสังเกตการณ์ ๒๐ ปี ซึ่งพิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๗๔๘ ชื่อ “เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย” (L’Esprit des Lois) ซึ่งวิเคราะห์ระบอบการปกครองแต่ละระบอบอย่างละเอียด โดยคำนึงถึงกำเนิด หลักการ และคุณค่า และจบลงด้วยการประณามการปกครองของฝรั่งเศส และชี้ให้เห็นว่าการปกครองแบบที่กษัตริย์มีอำนาจอยู่ในขอบเขต เช่นในประเทศอังกฤษ เป็นการปกครองที่จะให้เสรีภาพทางการเมืองได้อย่างกว้างขวางที่สุด หนังสือเล่มนี้เป็นที่นิยมอย่างมาก และมีผู้นำไปแปลออกเป็นภาษาหลายภาษา และ ๔๐ ปีต่อมาได้กลายเป็นหนังสือตำราเล่มหนึ่งของการปฏิวัติ

วอลแตร์เกิดในปี ค.ศ. ๑๖๙๔ เริ่มต้นชีวิตเช่นเดียวกับมงเตสกิเออ คือเป็นนักวิจารณ์สังคมและเคยถูกจำคุกบาสทิลเมื่อสมัยหนุ่ม ๆ และเช่นเดียวกับมงเตสกิเออ วอลแตร์ไปอังกฤษและกลับมาโดยมีความคิดเห็นเปลี่ยนไปจากเดิม วอลแตร์ประกาศถึงการที่ตนเปลี่ยนมาเป็นผู้ยึดมั่นในแนวความคิดแบบเสรีนิยมในหนังสือ “ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญา” (Lettres Philosophiques) หรือ “จดหมายจากอังกฤษ” (English Letters) ซึ่งพิมพ์ออกในปี ค.ศ. ๑๗๓๔ ในหนังสือเล่มนี้ วอลแตร์ชมเชยพวกเควกเคอส์ เผยแพร่แนวความคิดของจอห์นล๊อค และสนับสนุนความคิดเห็นของนิวตันซึ่งขัดแย้งกับเดการ์ตส์ (Descartes) และปาเลมอนต์ที่ปารีสได้ช่วยโฆษณาหนังสือเล่มนี้อย่างดียิ่งโดยการส่งให้เผา แต่หนังสือเล่มนี้มีฝีมืออิทธิพลเท่าไรจนกระทั่งผู้แต่งได้มีชื่อเสียงในฐานะเป็นนักประพันธ์บทละคร นักประวัติศาสตร์ และนักถ่วงนวนิยายประเภทเสียดสีสังคม เมื่ออายุ ๖๐ วอลแตร์กลายเป็น “กษัตริย์วอลแตร์” (“Le roi Voltaire”) วีรบุรุษของประชาชน เป็นหัวหน้าของขบวนการโจมตีระบบทรวา และการกดขี่ทุกประเภท เป็นนักเขียนบทความต่าง ๆ จำนวนมากมาย เป็นที่ปรึกษาอย่างไม่เป็นทางการและเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายโฆษณาให้กับราชสำนักเกือบทั่วยุโรป

ตลอดชีวิต (วอลแตร์สิ้นชีวิตเมื่ออายุ ๘๔) วอลแตร์เป็นผู้เกลียดชังความชั่วมากกว่าจะเป็นผู้รักความดี เป็นผู้ที่ไม่มีความเชื่อถือในมนุษย์อื่น เป็นผู้ที่สามารถทำให้คนผิดรู้สึกอายแต่ไม่สามารถแนะนำที่ถูกให้ เป็นผู้ที่พึงได้รับการยกย่องในทุกด้านเว้นในเรื่องที่เกี่ยวกับตัวของเขาเอง วอลแตร์มีอิทธิพลต่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ มาก แต่เป็นอิทธิพลที่ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งผลที่สุดได้ทำลายระบบสังคมและการปกครองแบบเก่าลงมากกว่าจะเป็นอิทธิพลที่กระตุ้นให้เกิดความคิดที่จะสร้างสรรค์ระบบใหม่ขึ้น

ถ้าจะเทียบบทบาทของวอลแตร์ที่มีต่อการปฏิรูปทางการเมืองของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ กับบทบาทของอีราสมุสที่มีต่อการปฏิรูปทางศาสนาของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แล้ว ผู้ที่เปรียบได้กับ มาร์ติน ลูเธอร์ ในสมัยของวอลแตร์ก็คือ จังจาค รูสโซ มงเตสกิเออและวอลแตร์เป็นชนชั้นกลางผู้ซึ่งมีความรู้สึกว่าสังคมกำลังเสื่อมโทรม แต่ไม่แน่ใจว่าจะทำให้คืนดีได้อย่างไร

ส่วนรูสโซเป็นบุตรของช่างทำนาฬิกาชาวเจนีวา ซึ่งมีได้เป็นชนชั้นโคหรือชาติโคชาติหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นผู้ที่ไม่ค่อยสนใจศีลธรรมและไม่มีประสบการณ์ทางการเมือง เป็นผู้ที่คิดว่าเขาสามารถทำลายสังคมลงเป็นชั้นเล็กชั้นน้อยเช่นเดียวกับที่บิดาของเขารื้อนาฬิกาเก่า ๆ ออกเป็นชิ้น ๆ และประกอบเข้าเป็นชิ้นเดียวกันได้อีกครั้งหนึ่งด้วยวิธีใหม่

รูสโซไปอังกฤษเช่นเดียวกัน แต่เขาไปเมื่อตัวเขาเองพ้นระยะที่กำลังเฟื่องฟู และเป็นเวลาที่เกือบจะเสียสติอยู่แล้ว เขาไม่ได้เรียนรู้อะไรจากอังกฤษเลย เพราะเขาคิดไปว่ามีทรสหายต่าง ๆ พยายามเป็นศัตรูกับเขา ดังนั้นเขาจึงตั้งตัวเป็นศัตรูกับทุกคนที่พบ ส่วนคนอังกฤษทั่ว ๆ ไปคิดว่ารูสโซเป็นพวกบอลเชวิก ดร. จอห์นสันเคยกล่าวหาบอสเวลว่าคบคนเลวเพราะเคยไปอยู่กับจันจาค และบอสเวลประท้วงว่า “ท่านไม่ควรไปเรียกรูสโซว่าเป็นเพื่อนที่เลว ท่านคิดจริง ๆ หรือว่าเขาเลว ?” ดร. จอห์นสัน ตอบว่า “ถ้าหากท่านพูดเล่นละก็ข้าพเจ้าจะไม่พูดกับท่านต่อละ แต่ถ้าท่านต้องการทราบจริง ๆ ข้าพเจ้าก็จะบอกว่าข้าพเจ้าคิดว่าเขาเป็นคนเลวที่สุดคนหนึ่ง เป็นคนชั่วช้าที่ควรถูกกำจัดไปจากสังคมที่เขาเป็นอยู่.... รูสโซเป็นคนเลวมาก ข้าพเจ้าเห็นว่าเขาเป็นคนที่ควรจะถูกเนรเทศมากกว่าพวกผู้ร้ายทั้งหลายที่ถูกเนรเทศในระยะหลายปีที่ผ่านมานี้ ข้าพเจ้าอยากส่งเขาไปทำงานในเมืองขึ้นโน้นทะเล” บอสเวลถามต่อไปว่า “ท่านคิดว่าเขาเลวเท่าออลแตร์ใหม่ ?” “ก็เท่า ๆ กัน เป็นการยากที่จะเปรียบเทียบความเลวของสองคนนี้” ดร. จอห์นสันตอบ

แต่ “ความชั่วร้าย” ของสองท่านนี้ผิดกัน ทั้งมองเตสกีเออและวอลแตร์มีความคิดว่าประชาชนมีความเลวมากจนกระทั่งต้องมีกษัตริย์เป็นผู้คอยควบคุม และกษัตริย์เองก็มีความเลวมากเช่นกัน จึงต้องมีประชาชนเป็นผู้คอยจำกัดอำนาจอีกต่อหนึ่ง เป็นความคิดที่น่าเศร้าสำหรับจะเป็นพื้นฐานของปรัชญาการเมือง บทความที่รูสโซเขียนเกี่ยวกับความเชื่อของเขา คือเรื่อง “ข้าพเจ้าเชื่อในมนุษยชาติ” รูสโซเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมามีอิสระเท่าเทียมกันและมีความดีด้วยกันทุกคน แต่สิ่งที่ทำให้มนุษย์ชั่วช้าและหมกตึมสกปรกก็คือสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมทางด้านการเมือง แนวความคิดนี้นำไปสู่ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) คือความเชื่อถือว่า สิ่งเดียวที่จำเป็นต้องกระทำเพื่อแก้ไขความยุ่งเหยิงในระบบสังคมและการเมืองที่เห็นอยู่ในขณะนั้นคือ การเรียก “สิทธิตามธรรมชาติ” (natural rights) ของมนุษย์และของพลเมืองกลับคืนมา และยกให้ “เจตนารมณ์ทั่วไป” (general will) ของสังคมเป็นอำนาจสูงสุด แนวความคิดของรูสโซในเรื่องการศึกษาซึ่งแสดงไว้ในหนังสือเรื่องเอมิล (Emile) มีว่า ควรให้เด็กได้มีโอกาสแสดงความคิดและความสามารถที่มีอยู่โดยธรรมชาติได้โดยเสรี ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่าเป็น “วิธีการสอนแบบมอนเตสซอรี” (Montessori System) ทางด้านศีลธรรม รูสโซเชื่อว่าควรปล่อยให้มนุษย์แสดงออกซึ่งสัญชาตญาณและอารมณ์ซึ่งเป็นธรรมชาติของตนได้อย่างเต็มที่ รูสโซแสดงความคิดในเรื่องศาสนาของเขาไว้ในหนังสือเรื่อง “บาทหลวงแห่งซาวอย” (Vicaire Savoyarde) ในเรื่องศาสนา ความต้องการของหัวใจต้องอยู่เหนือเหตุผล

รุสโซเห็นว่าการเชื่อถือในพระเจ้าตามแบบของพวกคาทอลิกดีกว่าเชื่อในวัตถุ แต่อย่างเดียวตามแบบของพวกนักบรณานุกรม ไม่ประหลาดเลยที่ความคิดเห็นของรุสโซเข้าไปฝังในจิตใจของชาวฝรั่งเศสในขณะที่ข้อคิดของวอลแตร์เพียงแต่ไปกระตุ้นให้คนรู้จักใช้เหตุผล เพราะความคิดเห็นของรุสโซน่าตื่นเต้นเร้าใจ แต่ไม่มีอะไรเป็นหลักที่แน่นอน และในประการสำคัญที่สุดสนับสนุนให้คนทำตามใจตนเองทุกอย่าง

สรุปได้ว่า รุสโซคืออินกแพ้อัน ดังนั้นความคิดเห็นอ่านของเขาจึงเป็นที่ถูกใจพวกที่ชอบเพื่อผันด้วยกัน แต่ไม่สามารถมีอิทธิพลเหนือพวกที่ชอบความจริงคือพวกราชาแบบทงกูมิชธรรมที่เชื่อในทฤษฎีของคู่แข่งของรุสโซคือวอลแตร์ พวกที่นิยมวอลแตร์เป็นผู้ที่เชื่อในเหตุผล ส่วนพวกที่นิยมรุสโซเชื่อในสัญชาตญาณ พวกวอลแตร์มุ่งทางด้านปฏิรูปเพื่อป้องกันการปฏิวัติ รุสโซมุ่งทางด้านปฏิวัติ เพราะเชื่อว่าถ้าไม่มีการปฏิวัติเสียก่อนแล้ว การปฏิรูปจะมีไม่ได้ ความคิดทั้งสองแนวนี้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาดไม่ได้ และเมื่อรวมกันเข้าแล้วก็เกิดเป็นผลที่รุนแรงคือการปฏิวัติฝรั่งเศส แต่ในระยะที่เรากำลังพิจารณาอยู่นี้ ทฤษฎีของวอลแตร์กำลังเป็นที่นิยมมากกว่าของรุสโซ

สำหรับพวกนักเศรษฐศาสตร์ของสมัย “กวมิธรรม” ข้าพเจ้าใคร่เอ่ยถึงแต่พวกฟิซิโอแครตส์ (Physiocrats) ซึ่งเชื่อในความสำคัญของผืนแผ่นดินในทำนองเดียวกับที่รุสโซเชื่อในความดีดั้งเดิมของมนุษยชาติ รุสโซถือว่าสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์เป็นรากฐานของระบบการเมือง พวกฟิซิโอแครตส์ถือว่าพืชผลและแร่ธาตุเป็นรากฐานของเศรษฐกิจ เจ้าของความคิดทฤษฎีนี้คือ เกสเนย์ (Quesnay)^๑ ซึ่งเกิดปีเดียวกับวอลแตร์ และกูร์เนย์ (Gournay)^๒ นำมาดัดแปลงเป็นทฤษฎีการค้าเสรี คือทฤษฎีที่เสนอให้ทั้งการผลิตและการจำหน่ายสินค้าเป็นไปโดยเสรีปราศจากการควบคุม ฐานุศิษย์ที่เด่นที่สุดของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้คือ ทูร์โกท์ (Turgot)^๓ ซึ่งเป็นเสนาบดีของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ และนักเศรษฐศาสตร์ชาวสกอตคือ อาดัม สมิท (Adam Smith)^๔ แม้ว่าแนวความคิดของอาดัม สมิท จะแตกต่างออกไปจากพวกฟิซิโอแครตส์บ้างในบางประการ

ปรัชญาเมธีและนักเศรษฐศาสตร์ในสมัย “กวมิธรรม” เผยแพร่ทฤษฎีของตน ๓ ทางด้วยกัน คือ ทางกรเขียนหนังสือ ทางกรพูดโดยเฉพาะการพูดใน “ห้องรับแขก” หรือ “ชาลอง” ของสุภาพสตรีผู้มีความรู้ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของสังคมปารีสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และทางบทความที่เขียนลงในบรรณานุกรม (encyclopedia) บรรณานุกรมที่เริ่มออกมาในสมัยนี้คือพจนานุกรมเกี่ยวกับทุกสิ่งในจักรวาล คำโฆษณาหนังสือบรรณานุกรมนี้สรุปว่า “เป็นการแสดงออกถึงความมานะพากเพียรของมนุษย์ในทุก ๆ ด้านและทุกสมัย” บทความที่ตีพิมพ์ในบรรณานุกรมนี้มีทุกเรื่องตั้งแต่ปัญหาทางปรัชญาไปจนถึงวิธีที่ดีที่สุดที่จะทำรองเท้าบู๊ต การรวบรวมบรรณานุกรมนี้ใช้เวลาทั้งหมดถึง ๒๑ ปี บทความแรกพิมพ์ออกในปี ค.ศ. ๑๗๑๕ และส่วนสุดท้ายในปี ค.ศ. ๑๗๗๒ บรรณาธิการคือ ดิเดโรท์ (Diderot) และคาลองแบร์ท์ (D’Alembert)

ผู้ซึ่งต้องทำงานอย่างหนักและบางครั้งเสี่ยงอันตราย บรรณานุกรมสมัยนี้ผลิตจากบรรณานุกรมสมัยใหม่ในแง่ที่ว่า เป็นหนังสือที่มุ่งทางด้านโฆษณาชวนเชื่อ กล่าวคือ บทความทั้งหลายล้วนสนับสนุนสิ่งที่นักปราชญ์รักและประณามสิ่งที่นักปราชญ์ชัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประณามอำนาจพระราชขององค์การศาสนา นโยบายการคุ้มกันทางเศรษฐกิจ และอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ ดังนั้นการจัดพิมพ์จึงถูกห้ามถึงสองครั้ง โดยเหตุผลที่ว่า เป็นการสนับสนุนให้เกิดการปฏิวัติต่อพระเจ้าและกษัตริย์ แต่ข้อบกพร่องเหล่านี้มีสิ่งทดแทนคือบทความเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ ทางด้านเทคนิคและวิทยาศาสตร์ วอลแตร์บรรยาย (หรืออาจจะแต่งขึ้นเอง) ฉากการถกเถียงที่พระราชวังตริอานองระหว่างพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ มาดามปอมปาดัวร์และมิตรสหายเกี่ยวกับส่วนผสมดินปืน ในที่สุดมีผู้แนะนำให้นำเอาบรรณานุกรมที่ถูกริบมา และมหาตเล็ก ๓ คนก็แบกเข้ามามีจำนวนทั้งสิ้น ๒๑ เล่มใหญ่ ๆ ทุกคนในที่นั้นหันไปสนใจในบรรณานุกรมเป็นการใหญ่ และมีได้เรียนรู้ถึงวิธีการทำดินปืนแต่อย่างเดียวเท่านั้น แต่ได้เรียนรู้ด้วยว่ารูฐที่ มาดามปอมปาดัวร์ใช้ผิดกับเครื่องสำอางที่สตรีสมัยกรีกโบราณ และสตรีสเปนใช้อย่างไร และเหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นทั่ว ๆ ไปในประเทศฝรั่งเศสในขณะนั้น ทุกหนทุกแห่งความสนใจแสวงหา “ความรู้แจ้ง” ติดตามความรู้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์อย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นที่สามารถใช้ความรู้ใหม่ ๆ นี้ให้เป็นประโยชน์ ในบรรดาสมาชิกผู้ส่งจงหนังสือบรรณานุกรม มีพวกชนชั้นกลาง หรือพวกที่ประกอบอาชีพเป็นหลักฐาน (Professional classes) อยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก เช่น พวกพ่อค้าที่มีการศึกษาดี พวกพระที่หัวค่อนข้างสมัยใหม่ และพวกเหล่านี้เองที่เป็นผู้นำในการปฏิวัติ

๓

ขบวนการปฏิกรรมนอกประเทศฝรั่งเศส

แต่สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ อิทธิพลของขบวนการ “ปฏิกรรม” นอกประเทศฝรั่งเศส และนอกประเทศฝรั่งเศสนั้น อิทธิพลของขบวนการนี้มีมากในอีกระดับหนึ่งของสังคม ในปรัสเซีย ออสเตรีย และรัสเซีย ผู้ที่สนใจในบรรณานุกรมและผู้ที่เป็นสานุศิษย์ของนักปราชญ์ และนักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศสไม่ใช่พวกพระและชนชั้นกลาง แต่เป็นองค์ประมุขของประเทศเอง แม้แต่อาจารย์ผู้น้อยในมหาวิทยาลัยต่างหวังว่าในบรรดาศิษย์ของตนนั้น อาจมีนายกรัฐมนตรีในอนาคตคนหนึ่งหรือสองคนปะปนอยู่ ผู้ที่รวมบรรณานุกรมเองก็ตระหนักดีว่าตนกำลังสั่งสอนพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช จักรพรรดิโจเซฟ และพระนางแคธรินแห่งรัสเซีย ผู้ที่แพ้เลื้อเกินว่าจะนำความคิดของตนไปปฏิบัติ

ขบวนการปฏิกรรมในปรัสเซียและรัสเซีย

ในปรัสเซีย ข้าพเจ้าได้บรรยายมาถึงตอนปลายของสงครามเจ็ดปี คือ ค.ศ. ๑๗๖๓ ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าเฟรเดอริกได้ชัยชนะสงครามแต่หมกกำลัง พระองค์ทรงปกครองปรัสเซียต่อมาอีก ๒๓ ปี และตลอดเวลาทรงทุ่มเทความสนพระทัยไปในด้านปรับปรุงประเทศให้กลับเข้าสู่สภาพเดิม และงานนี้เป็นงานที่ยากลำบากซึ่งพระเจ้าเฟรเดอริกเท่านั้นที่จะทรงทำได้ นโยบายที่สำคัญ ๆ ก็มีผู้วางไว้แล้ว คือ เจ้าชายเฟรเดอริกวิลเลียมผู้ยิ่งใหญ่ และพระเจ้าเฟรเดอริก-วิลเลียมที่ ๑ แต่ในข้อปลีกย่อยนั้น งานของพระเจ้าเฟรเดอริกมหाराชได้รับอิทธิพลเพิ่มเติมจากพวกนักปรัชญา ซึ่งพระองค์ทรงติดต่อยู่ด้วยเสมอ นอกจากจะจัดระเบียบกองทัพใหม่ สนับสนุนการตั้งหลักแหล่งของพลเมืองในที่ที่ยังรกร้างทั่วประเทศ ในการสนับสนุนทางด้านการเงินแก่อุตสาหกรรมและเกษตรกรรม เพิ่มภาษีชนิดใหม่ สอนให้ทำทุกอย่างอย่างโดยถูกวิธี ตั้งแต่การจุดไฟในครัวเป็นต้นไป ซึ่งเป็นนโยบายการปกครองทั่วไปของราชวงศ์โฮเฮนโซลีนแล้ว สิ่งที่พระเจ้าเฟรเดอริกทรงทำนอกเหนือไป ซึ่งแสดงถึงความเป็นราชาแบบทรงปฏิกรรม และเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับปรัสเซียในเวลานั้นก็คือ พระองค์ทรงมีนโยบายที่จะให้มีการศึกษาภาคบังคับ ยอมให้พวกเจซุอิตถือศาสนาได้โดยเสรี ดำเนินการปฏิรูปทางด้านการศึกษา เช่น การยกเลิกการทรมานต่าง ๆ และการทำประมวลกฎหมาย นโยบายนี้เองที่ทำให้ปรัสเซียกลายเป็นประเทศที่มีการปกครองที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในยุโรปประเทศหนึ่ง แต่เป็นประเทศที่เสื่อมทางศีลธรรมที่สุดประเทศหนึ่งด้วย ทูตอังกฤษผู้หนึ่งเคยกล่าวในปี ค.ศ. ๑๗๗๓ ว่า “เบอร์ลินขาดบุรุษที่ซื่อสัตย์และสตรีที่สงบเสงี่ยม คนทุกเพศทุกชั้นในเบอร์ลินหละหลวมทางด้านศีลธรรม” (Harris) และนักทอ่งเทียวในสมัยนั้นให้ข้อสังเกตไว้ว่า “ในนครเบอร์ลินมีหญิงโสเภณีมากที่สุดในยุโรปเมื่อเทียบกับจำนวนพลเมือง (Moore) นับว่าเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยจะงดงามนักสำหรับสมัยราชาธิปไตยแบบทรงปฏิกรรม

พระนางแคธรินมหाराช

ในปี ค.ศ. ๑๗๗๘ ทูตที่ประจำเบอร์ลินคนเดียวกันนี้ไปประจำที่เซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก และในที่นี้ก็เช่นกัน เขาพบว่าราชาธิปไตยแบบทรงปฏิกรรมกำลังเฟื่องฟู ความเห็นของเขาเกี่ยวกับเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กคล้ายคลึงกับเบอร์ลิน เขากล่าวไว้ว่า “คนทุกชั้นสนใจทางการหาความสุขสำราญ ละเลยทางด้านศีลธรรม พวกชนชั้นต่ำ ๆ ก็ใช้วิธีสรรเสริญบ่อย ชนชั้น

สูงก็หยิ่งทะนง แต่พวกไว้การศึกษาและขาดความรู้ในเรื่องต่างๆ นั้นมีเปลือกนอกที่สวยงามคลุมไว้”

พระจักรพรรดินีซึ่งเป็นผู้แทนของขบวนการ “ปฏิวัติกรรม” ในรัสเซียนั้น ทรงเป็นสตรีที่ประหลาดที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ หรือแม้ในศตวรรษอื่นๆ พระนางแคธรินที่ ๒ ทรงเป็นพระธิดาของเจ้าเยอรมันเล็ก ๆ พระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นนายทหารอยู่ในกองทัพรัสเซีย และพระนางทรงเติบโตมาในบรรยากาศของทหารแห่งเมืองสเตทติน ข้อได้เปรียบของพระนางก็คือ มีครูชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ดูแลในสมัยเยาว์วัย มีพระราชมารดาที่ทะเยอทะยานและความสามารถพิเศษของพระนางเองที่จะหาผลประโยชน์จากทุก ๆ สิ่งให้ได้มากที่สุด หลังจากทรงได้รับเลือกโดยพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช และจักรพรรดินีเอลิซาเบธ ให้เป็นเจ้าสาวของรัชทายาทรัสเซีย (คล้ายกับที่มารี เลคซินสกี ถูกเลือกให้เป็นเจ้าสาวของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ เพราะตัวเธอประสบผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือ พระนางทรงเป็นเจ้า) ได้ไม่นาน พระนางก็สามารถควบคุมอนาคตของพระนางและของรัสเซียได้โดยเด็ดขาด

พระสวามีของพระนางคือ พระเจ้าปีเตอร์ ผู้กลายเป็นคนขี้เหล้าเมายา แต่ทรงมีจุดอ่อนเช่นเดียวกับบุรุษอ่อนแอทั้งหลาย คือ ชอบใช้วิธีการรุนแรง เด็ดขาด พระองค์ไม่ทรงแต่เพียงเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซีย และออสเตรียจากหน้ามือเป็นหลังมือในปี ค.ศ. ๑๗๖๒ (อย่างที่เคยกล่าวมาแล้ว) ซึ่งทำให้วีรบุรุษของพระองค์ คือ กษัตริย์ปรัสเซียรอดมาได้เท่านั้น แต่ยังทรงพยายามปรับปรุงกองทัพรัสเซียตามแนวของปรัสเซีย และพยายามเปลี่ยนศาสนาในรัสเซียให้เป็นนิกายลูเธอรัน ความล้มเหลวของนโยบายเหล่านี้ เปิดโอกาสให้พระนางแคธรินเริ่มก้าวขึ้นสู่อำนาจ พระนางอาจกลายเป็นที่นิยมในรัสเซียได้ ถ้าพระนางทำพระองค์ให้เหมือนชาวรัสเซีย และพยายามต่อสู้เพื่อข้อสันนิษฐานของประเทศตามแบบที่พระเจ้าปีเตอร์มหาราชได้ทรงวางไว้ ดังนั้นพระนางจึงทรงส่งพระมารดาที่เป็นเยอรมันกลับสเตทติน ทรงรับนับถือศาสนานิกายออร์ทอดอกซ์ และทรงเปลี่ยนพระนามเป็นแคธรินา อเล็กซีฟานา (Katherina Alexeievna) พระนางมักถือกล่องยานัตถ์ที่มีพระรูปของพระเจ้าปีเตอร์ไปไหน ๆ ด้วยเสมอ และคนมักจะได้ยินพระนางรับสั่งเรียกว่า “พระเจ้าปีเตอร์จะว่าอย่างไรนะ พระเจ้าปีเตอร์จะทำอย่างไรนะ?” (Ligne) วิธีที่สองที่ทำให้พระนางขึ้นสู่อำนาจก็คือ ทำการรัฐประหารแบบเดียวกับที่เคยทำให้พระนางเอลิซาเบธขึ้นสู่อำนาจบัลลังก์ในปี ค.ศ. ๑๗๔๑ ซึ่งเป็นวิธีเดียวกับการเปลี่ยนอำนาจในรัสเซียทุกคราวตั้งแต่สมัยพระเจ้าปีเตอร์ คือเป็นงานของพวกทหาร พระนางแคธรินตั้งพระทัยที่จะใช้วิธีนี้ พระนางสามารถเกลี้ยกล่อมพวกทหารรักษาพระองค์ได้ พระเจ้าปีเตอร์ถูกปลดจากราชบัลลังก์และในที่สุดถูกปลงพระชนม์ แม้จะมีใช้โดยคำสั่งของพระนางก็จริง แต่พระนางก็มีได้ชัดขวาง มเหสีม่ายของพระเจ้าปีเตอร์ไม่ชอบวิธีการที่จะต้องเป็นเพียงผู้สำเร็จราชการแทนโอรสของพระนาง คือ พระเจ้าปอล พระนางจึง

ทรงสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นจักรพรรดินี และครองราชบัลลังก์รัสเซียต่อมาถึง ๓๔ ปี (ค.ศ. ๑๗๖๒—ค.ศ. ๑๗๙๖)

พระนางแคธรินทรงเตรียมพระองค์ที่จะปกครองอาณาจักรด้วยการศึกษางานของวอลแตร์ ของพวกบรรณานุกรม และของแทซิทัส (Tacitus)^๕ พระนางเคยกล่าวว่า งานของมองเตสกิเออเป็นเสมือนคัมภีร์ของพระนาง เมื่อเป็นจักรพรรดินีแล้ว พระนางทรงติดต่อทางจดหมายอยู่อย่างสม่ำเสมอกับกริมม์ (Grimm)^๖ และติเคโรท์ ทรงเขียนบทความสำหรับนิตยสารที่เพื่อนของพระนางคือ เจ้าหญิงดาชคอฟฟ์ (Dashkoff) เป็นบรรณาธิการ ทรงเขียนบทละครและบันทึกความทรงจำเป็นจำนวนมาก พระนางทรงเป็นนักสะสมหนังสือ ภาพเขียน และศิลปะวัตถุนานาชาติ และเชื่อกันว่าพระนางทรงเลี้ยงและสนับสนุนนักประพันธ์และจิตรกรของทุกประเทศ เว้นไว้แต่ของรัสเซียเอง อาทิเช่น พระนางทรงส่งกล่องยานต์ฤดูทองมีพระรูปของพระนางที่ทำเป็นรูปนูนฝังเพชร พร้อมด้วยคำจารึกเป็นภาษาฝรั่งเศสด้วยลายพระหัตถ์มาประทานแก่ เซอร์โจชูอา เรโนลด์ (Sir Joshua Reynold) เป็นการแลกเปลี่ยนกับหนังสือ “ปาฐกถาที่ราชบัณฑิตยสถาน” (Discourses to the Royal Academy) ซึ่งท่านผู้นี้เป็นผู้ประพันธ์และ ดร. จอห์นสัน ไม่เคยยินดีในสิ่งใดเท่ากับได้ข่าว (ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นข่าวผิด) ว่าพระนางสั่งให้แปลหนังสือเรื่อง “แรมเบลอร์” (Rambler) ออกเป็นภาษารัสเซีย และวาดภาพว่าหนังสือเล่มนี้คงจะเป็นที่นิยมกันบน ๒ ฝั่งแม่น้ำวอลกา (Boswell)

แต่ถึงแม้พระนางจะไม่ยอมแพ้บุคคลอื่นในสมัยเดียวกันทางด้านความเป็น “ภูมิธรรม” แต่พระนางทรงตระหนักดีกว่าผู้อื่นในสมัยนั้นถึงความแตกต่างระหว่างปรัชญาการเมืองกับศิลปะในการปกครองประเทศ ครั้งหนึ่งพระนางทรงเขียนถึงติเคโรท์ว่า “ในแผนการปฏิรูปทุกอย่างของท่าน ท่านลืมนึกถึงความแตกต่างระหว่างฐานะของท่านและตัวเรา งานทุกอย่างของท่านเป็นงานที่ทำบนกระดาษซึ่งไม่มีปฏิกริยาอย่างใดทั้งสิ้นต่อการกระทำของท่าน มันเป็นแค่เพียงเศษกระดาษที่ไม่มีทางชัดเจน และไม่เป็นอุปสรรคต่อทั้งปากกาและจินตนาการของท่าน ส่วนเราเป็นจักรพรรดินีที่น่าสงสาร และต้องทำงานบนเนื้อหนังของมนุษย์ซึ่งมีความรู้สึกอ่อนไหวและเจ็บปวดได้ง่าย” (Segur) บางทีพระนางอาจคำนึงถึงข้อนี้มากเกินไปจนทำให้เกิดความท้อพระทัยเป็นอย่างมาก เพราะพระนางทรงเริ่มการปฏิรูปในหลายด้าน แต่ทรงทำสำเร็จได้เพียงไม่กี่อย่าง ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการสำหรับทำประมวลกฎหมาย และคำสั่งแต่งตั้งซึ่งเป็นของพระนางเองนั้น ก็แสดงความคิดเห็นที่เสรีมากจนกระทั่งถูกห้ามมิให้นำเข้ามาในประเทศฝรั่งเศส พระนางทรงเขียนไว้ว่า “ประเทศชาติมิได้มีไว้สำหรับกษัตริย์ แต่กษัตริย์มีไว้สำหรับประเทศชาติ ความเสมอภาคจะมีได้ก็ต่อเมื่อพลเมืองเคารพกฎหมายและกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น” พวกกรรมการนำตาไหลด้วยความปลาบปลื้มเมื่อได้ยินข้อความนี้ แต่ในที่สุดหลังจากการประชุมกันถึง ๒๐๐ ครั้งแล้ว พวกกรรมการก็แยกกันไปโดยมิได้ทำสิ่งใด ความพยายามที่จะปฏิรูปการศาลยุติลงด้วยการสถาปนาศาลขึ้นสำหรับชนแต่ละชั้น คือ มีศาล

สำหรับพวกเจ้า ขุนนาง สำหรับชนชั้นกลาง และสำหรับชาวนาที่เป็นเสรีชน แต่ไม่มีศาลสำหรับพวกทาสติดที่ดิน (Serf) การยุบเลิกระบบทาสติดที่ดินเป็นนโยบายอย่างหนึ่งของแผนการปฏิรูปของพระนาง แต่การประท้วงอย่างหนักของพวกเจ้าของที่ดินใหญ่ๆ ซึ่งมีความสำคัญมากต่อการปกครองชนบท ทำให้นโยบายนี้ไม่สำเร็จผล และสภาพของพวกทาสติดที่ดินยิ่งเลวร้ายลงไปอีก สิทธิของพวกทาสที่จะอุทธรณ์ต่อองค์ประมุขของประเทศก็ถูกล้มล้าง พวกเจ้าของที่ดินยิ่งกะเกณฑ์แรงงานมากขึ้น และพวกนี้ถูกซื้อและขายได้เหมือนวัวควาย ในหนังสือพิมพ์ “เซนต์ปีเตอร์สเบิร์กกาเซท” (St. Petersburg Gazette) ในปี ค.ศ. ๑๗๘๘ มีคำโฆษณาว่า “ต้องการช่างทำผมหนึ่งคน และวัวตีหนึ่งตัว”

ถึงแม้พระนางจะประสบความล้มเหลวหลายอย่าง และความล้มเหลวทำให้เกิดการปฏิวัติพูกาท์เซฟ (Pugatcheff)^๗ ในปี ค.ศ. ๑๗๗๑-ค.ศ. ๑๗๗๕ รัชสมัยของพระนางแคธรินก็มีอิทธิพลต่อรัสเซียมากกว่าสมัยอื่น ยกเว้นสมัยพระเจ้าปีเตอร์มหาราช ในจดหมายฉบับหนึ่งที่พระนางทรงเขียนถึงกริมม์ (ค.ศ. ๑๗๘๑) พระนางทรงสอดสอดสถิติของงานที่พระนางทรงทำสำเร็จไปให้ดูเล่นด้วย

ศูนย์การปกครองที่ตั้งขึ้นตามแผนการใหม่	๒๙
เมืองสร้างใหม่	๑๔๔
สัญญาต่าง ๆ ที่ทำ	๓๐
ชัยชนะในสงคราม	๗๘
พระราชกฤษฎีกาสำคัญ ๆ	๘๘
พระราชกฤษฎีกาประหาร	๑๒๓
รวม	<u>๔๙๒</u>

ไม่มีใครที่จะทราบดีไปกว่าพระนางแคธรินเองว่า ตัวเลขเหล่านี้ไม่มีความหมาย เมื่อเทียบกับความไม่กระตือรือร้นของประชาราษฎร์ส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงไม่เป็นของแปลกที่ในปลายสมัยของพระนาง พระนางไม่ได้ทรงทำอะไรให้เป็นเครื่องเพิ่มเติมชื่อเสียงเกียรติคุณที่ทรงสร้างไว้ในสมัยแรกขึ้นครองอำนาจว่าทรงขยันขันแข็งและทรงภูมิธรรม ถึงแม้พระนางจะรักษาพระองค์ให้สมควรจะได้รับการยกย่องว่าเป็นสตรีที่มีเสน่ห์และเฉลียวฉลาดที่สุดในยุโรปไว้ได้ตลอดพระชนม์ชีพ

แม้จะไม่คำนึงถึงผลงานอย่างอื่น พระนางก็สมควรจะได้รับการยกย่องในเรื่องความกล้าหาญ ในสมัยนั้นไข้ทรพิษยังเป็นโรคระบาดที่เกิดขึ้นได้บ่อย ๆ เหมือนโรคไข้หวัดใหญ่และการปลุกผีป้องกันไข้ทรพิษยังเป็นสิ่งที่เฟื่องค้นพบ และยังไม่ได้ทดลองให้แน่นอนว่าจะปลอดภัย คนยังเห็นการปลุกผีเป็นเรื่องเสียงอันตรายอย่างมาก (ในเมืองออกซฟอร์ดเองอธิการบดีและเทศมนตรียังห้ามไม่ให้มีการปลุกผีในปี ค.ศ. ๑๗๗๔) พระนางเชิญแพทย์

อังกฤษผู้หนึ่งไปรัสเซีย และโปรดให้ทำการปลูกฝิ่นถวาย ทุกคนคิดว่าพระนางคงต้องสิ้นพระชนม์แน่ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การกระทำของพระนางนี้เป็นลักษณะของความเป็นผู้ทรงภูมิธรรมมากกว่าทุก ๆ อย่างที่พระนางทรงศึกษาจากพวกนักปรัชญา

๖

จักรพรรดิโจเซฟที่ ๒

ถึงแม้พระเจ้าเฟรเดอริกจะทรงหย่อนทางด้านศีลธรรม และพระนางแคธรินจะทรงมีความเห็นแตกต่างออกไปจากแนวของผู้ทรงภูมิธรรมไปบ้าง แต่ผู้ที่ประสบความสำเร็จในฐานะกษัตริย์ที่เป็นนักปรัชญามากที่สุดก็คือ พระเจ้าโจเซฟที่ ๒ แห่งออสเตรีย

พระเจ้าโจเซฟไม่ทรงมีอำนาจเต็มที่ในออสเตรียเป็นเวลาหลายปี นับตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๗๖๕ เมื่อพระองค์ทรงเป็น “ผู้สำเร็จราชการร่วมกัน” (Co-Regent) จนถึง ค.ศ. ๑๗๘๐ เมื่อพระราชชนนีของพระองค์สิ้นพระชนม์ ในออสเตรียเปรียบเสมือนมีกษัตริย์ปกครองที่เดียวกัน ๓ พระองค์ คือ พระนางมาเรีย เทเรซา โจเซฟ และคอนิทซ์ (Kaunitz) ซึ่งเป็นอัศวินมหาเสนาบดี พระนางมาเรีย เทเรซา ทรงเป็นยิ่งกว่าสัญลักษณ์ของประเทศที่มีผู้นิยมอย่างมากมาย พระนางยังทรงดูแลการปกครองภายในประเทศทั้งหมดอยู่ และถึงแม้ว่าพระนางจะเป็นผู้ที่ไม่ได้ทรงภูมิธรรมเลย (ตามความเห็นของโจเซฟ) แต่พระนางเป็นผู้ที่ทรงทราบดีว่าประเทศต้องการสิ่งใด และพระนางทรงสามารถจัดทำให้ได้ กล่าวคือ การรวมดินแดนต่าง ๆ ซึ่งมีผลประโยชน์ต่างกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การจัดระบบการเงินของราชอาณาจักรโดยไม่ได้ก่อให้เกิดการขัดแย้งหรือการจลาจลภายใน คอนิทซ์ผู้เป็นคนสำคัญในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและออสเตรียกลายเป็นคนแก่ที่ขาดอารมณ์ขัน มีความสามารถแต่มีลักษณะนิสัยประหลาด และมีความรู้ทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นอย่างดี มีความเคารพในองค์พระนางมาเรีย เทเรซา พอสมควร และสนใจกับความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับการปกครองของจักรพรรดิหนุ่มบ้างเล็กน้อย

ดังนั้นพระเจ้าโจเซฟจึงต้องรับบทบาทของกษัตริย์นักปราชญ์ โดยที่เกือบจะไม่มีใครที่ใกล้ชิดสนับสนุนเลย แต่พระองค์ก็ทรงพร้อมที่จะรับภาระนี้ พระองค์ได้พยายามเลียนแบบพระเจ้าเฟรเดอริกมหाराชตั้งแต่พระองค์ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงฉลององค์แบบทหาร “ทรงเครื่องแบบธรรมดาสีขาวมีปกกลับสีแดง” (Moore) และทรงใช้ชีวิตอย่างธรรมดา ๆ พระองค์ตื่นบรรทมเวลาตีห้า ทรงงานจนกระทั่งเที่ยง และเริ่มทรงอีกจากบ่าย ๓-๕ โมง พระองค์เสด็จเข้าออกกรุงเวียนนาโดยรถม้าเปิดประทุน และมักจะทรงม้าไปพระองค์เดียวเกือบทั่วราชอาณาจักร บางครั้งจะทรงกระโดดลงสอนชาวนาให้ไถนาอย่างถูกวิธี และทรง

ประทับที่โรงแรมในชนบทเยื้องสามัญชน พระองค์โปรดการจ้ดระเบียบให้กับทุกคนในทุกเรื่อง ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ถ้าหากพระองค์ทรงมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ก็คงจะเหมาะที่จะเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย เมื่อพระชนิษฐา คือ พระนางมารี อังตัวเนตอกิเชกกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ พระองค์ทรงส่งหลักการการเป็นมเหสีและพระราชินีไปให้พระนางคอยสำรวจพระองค์เอง และเมื่อเสด็จไปปารีสก็ทรงมีข้อตำหนิติเตียนทุกสิ่งที่ได้ทอดพระเนตร นอกจากจุดอ่อนที่โปรดการสั่งสอนคนแล้ว พระองค์ยังมีอารมณ์รุนแรงมากทางด้านความรักชาติและความปรารถนาที่จะรักษาสถาบันกษัตริย์ไว้ ถึงแม้พระองค์ปฏิเสธที่จะไปพบวอลแตร์ พระองค์ก็ทรงอยู่ใต้อิทธิพลของนักปรัชญาเหล่านั้นอย่างเต็มที่ ทรงมีแผนการที่แน่นอนที่จะทำการปฏิรูปทั่วราชอาณาจักรออสเตรีย

ชาวนาชของออสเตรียยังมีสภาพเป็นทาสติดที่ดิน (Serf) อยู่ และต้องทำงานให้เจ้าขุนมูลนายโดยไม่ได้รับค่าจ้าง ๓ วันในหนึ่งสัปดาห์ตามวิธีการของระบบฟิวด์ล ไม่มีศาลยุติธรรมอันใดนอกจากศาลของเจ้าขุนมูลนาย และไม่สามารถจะแต่งงานโดยเจ้าขุนมูลนายไม่อนุญาต ภายใน ๖ อาทิตย์ที่ขึ้นครองราชย์ พระเจ้าโจเซฟทรงทำสิ่งซึ่งทั้งพระเจ้าเฟรเดอริกและพระนางแคธรินไม่ทรงกล้าทำ คือล้มระบบทาสติดที่ดิน ทรงประกาศให้ราษฎรทุกคนเป็นไทแก่ตัว และมีฐานะทัดเทียมกันภายใต้กฎหมายและในการเสียภาษี พระองค์ทรงทำสิ่งเหล่านี้ “ในนามของเหตุผลและมนุษยธรรม” และเพราะเหตุว่าระบบทาสติดที่ดินเป็นระบบที่ “ขัดกับศักดิ์ศรีและเสรีภาพของมนุษย์” พระองค์ทรงมีความเห็นที่ถูกต้อง เพราะระบบทาสติดที่ดินเป็นของไม่ดีจริง ๆ แต่ประเทศชาติยังไม่พร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงนี้ และงานของพระองค์ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง

ทางด้านการเมือง ความเป็นผู้มีระเบียบทำให้พระเจ้าโจเซฟเบื่อหน่ายกับการที่ราชอาณาจักรของพระองค์แบ่งแยกเป็นหลายส่วน ตามเหตุผลแล้ว พระองค์ต้องการให้มีเมืองหลวงเมืองเดียว คือ กรุงเวียนนา มีประมุของค์เดียว คือ ประมุขแห่งออสเตรีย ดังนั้นพระองค์จึงทรงยกเลิกพระราชพิธีราชาภิเษกที่เคยทรงทำที่บูคาเปสต์เสีย ทรงทำพิธีแต่ที่ออสเตรียเพียงครั้งเดียว และนำมงกุฎของฮังการีมารวมไว้กับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่กรุงเวียนนา และตามเหตุผลอีกนั่นแหละที่ทำให้พระองค์เชื่อว่าอาณาจักรเดียวกันก็ควรจะใช้ภาษาเดียวกัน พระองค์จึงโปรดให้ใช้ภาษาเยอรมัน ซึ่งเป็นภาษาของชาวออสเตรียส่วนมากเป็นภาษาราชการ และบังคับให้พวกเชื้อชาติอื่น ๆ ที่เป็นชนส่วนน้อยพูดภาษาเยอรมัน คือชนชาติแมกยาร์ อิตาลี และโครตส์ (Croats) นโยบายนี้ก่อให้เกิดผลเสียอย่างใหญ่หลวงแก่ราชอาณาจักร

ตามเหตุผลการถือศาสนา ก็ควรจะเป็นไปโดยเสรี ดังนั้นในปีที่ขึ้นครองราชย์ พระองค์ออกพระราชกฤษฎีกาอนุญาตให้พวกที่ไม่ได้เป็นคาทอลิกถือศาสนาได้ตามใจชอบ แต่มียกเว้นอยู่ ๒ กรณี แต่ก็ทรงอ้างว่าเป็นการกระทำที่มีเหตุผล กรณีแรก คือ การยุบสำนักบวชนิกายหนึ่งซึ่งอาจเรียกได้อีกว่านิกายวิปัสสนา (Contemplative Order) ทรงให้เหตุผลว่า “พวกนี้

คงไม่เป็นที่พอพระทัยของพระเจ้าเป็นแน่ เพราะเป็นพวกที่ไม่ได้ทำประโยชน์อะไรให้กับเพื่อนบ้านเลย” อีกรถนี้ คือ พวกที่อ้างว่าตนเชื่อถือในพระเจ้าได้โดยมิต้องอาศัยคำสั่งสอนจากองค์การศาสนาเลย และพวกนี้เรียกตัวเองว่า “ผู้นับถือพระเจ้า” (Deist) พระเจ้าโจเซฟมีพระราชโองการว่า “ผู้นับถือพระเจ้า” เหล่านี้ ถ้าปรากฏตัวที่ใดจะต้องถูกจับมาเขียน ๒๔ ที่ “ไม่ใช่โทษฐานอ้างอิงว่าเป็นผู้นับถือพระเจ้า แต่โทษฐานอ้างว่านับถือศาสนาที่ตนเองก็ไม่เข้าใจ” (Malet) การตั้งพระองค์เป็นผู้รอบรู้ในเรื่องศาสนานี้ ทำให้พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชตั้งฉายาจักรพรรดิโจเซฟแห่งออสเตรียว่า “พระอนุชาผู้พิทักษ์ศาสนสมบัติของข้าพเจ้า” และทำให้สันตะปาปามีความวิตกกังวลถึงกับต้องเสด็จไปกรุงเวียนนา แต่ก็ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของกษัตริย์ผู้ทรงเชื่อมั่นในความทรงภูมิธรรมได้แม้แต่น้อย พระเจ้าโจเซฟเพียงแต่นำเสด็จสันตะปาปาเที่ยวชมม้าตี ๆ และสุนัขล่าสัตว์ซึ่งพระองค์มีอยู่มากมายเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ขัดขวางการปฏิรูปของพระเจ้าโจเซฟมิใช่สันตะปาปา แต่คือประชาชนเอง พวกยังกาเรียนไม่พอใจในการสูญเสียตำแหน่งกษัตริย์ ภาษา และสิทธิเสรีภาพ ปฏิเสธไม่ยอมส่งทหารและเงินมาช่วยทำสงครามกับตุรกี จนกระทั่งจักรพรรดิต้องทรงยอมแพ้และปล่อยให้ยังการ์มีสภาพเหมือนเดิม เนเธอร์แลนด์ของออสเตรียก่อการจลาจลต่อต้านความพยายามของโจเซฟที่จะปฏิรูปธรรมเนียมการปกครอง ระบบการเงิน และการศาลในเนเธอร์แลนด์ โจเซฟทรงใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามแต่พ่ายแพ้ ก่อนที่พระองค์จะสิ้นพระชนม์ พวกกบฏในเนเธอร์แลนด์ของออสเตรียได้รวมตัวกันเข้าเป็นสหรัฐเบลเยียม (The United States of Belgium) การจลาจลไม่ได้ยุติจนกระทั่งทายาทของพระองค์ต้องคืนสิทธิเสรีภาพต่างๆให้ชาวเบลเยียมตามเดิม

ก่อนสิ้นพระชนม์ พระองค์เป็นผู้บัญชาการทำพิธีศีลสุดท้าย (Last Sacrament) เอง แสดงว่าทรงเป็นคนเจ้าระเบียบและยึดถือระบอบอัคราภิไธยจนสิ้นพระชนม์ (Ligne) แต่พระองค์สิ้นพระชนม์ไปอย่างคนผิดหวัง พระองค์ทรงเสนอให้เขียนคำจารึกบนหลุมฝังพระศพว่า “นี่คือพระราชผู้มีเจตนาที่บริสุทธิ์ แต่โชคร้ายที่ต้องทรงเห็นแผนการทุกอย่างล้มเหลวหมด” เหตุใดพระองค์จึงพบแต่ความล้มเหลว คำตอบก็คือ พระองค์ทรงปกครอง “ตามหลักการ” ในทำนองเดียวกับที่พวกนักปรัชญาคิดสร้างฤษฎีทางการเมือง การปกครองขึ้นมา คือ โดยหลักของเหตุผลแต่อย่างเดียวกัน เพราะพระองค์ทรงลิ้มความแตกต่างทางนิสัยใจคอระหว่างชนชาติออสเตรีย ยังการ์ และเบลเยียม เพราะพระองค์ทรงเข้าพระทัยผิดว่า การที่ทำให้ทุกชนชาติทำทุกอย่างเหมือนกัน แสดงว่าได้ทรงสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นได้แล้ว ทรงพยายามจะให้คนคิดคล้ายตามโดยที่ไม่พยายามเอาชนะใจของคนเหล่านั้น พระราชชนนีคือพระนางมาเรีย เทรซา มักทรงตำหนิเสมอว่า พระเจ้าโจเซฟไม่มีความไว้วางใจคน “การไว้นือเชื่อใจเป็นแหล่งที่มาของอำนาจ” พระนางเคยทรงเขียนถึงพระโอรส (กันยายน ๑๗๖๖) “ถ้าชาติสิ่งนี้เสีย ลูกจะขาดทุกสิ่งทุกอย่าง จงพยายามชักจูงคนอย่างแม่ทำ อย่าใช้

กำลังบังคับเขา” พระนางทรงเขียนให้ความเห็นต่อไปอย่างสุขุมว่า “ลูกเป็นคนเชื่อในทฤษฎีมากเกินไป ลูกมักเชื่อความคิดต่าง ๆ โดยไม่ได้ไตร่ตรอง คำพูดแหลม ๆ เพราะพริ้งที่ลูกพบไม่ว่าจะเป็นในหนังสือหรือที่ใด มักจะทำให้ลูกหลงเชื่อและพยายามนำมาปฏิบัติทันทีที่โอกาสอำนวย โดยไม่ได้วินิจฉัยดูให้ดีกว่า มันเหมาะกับสถานการณ์หรือไม่ ลูกก็คล้ายกับเอลิซาเบธ (หมายถึงพระธิดาของพระนาง) กับความสวยของเขา เขาจะพอใจตราบใดที่มีคนใดคนหนึ่งคอยชื่นชมความงาม ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นราชาหรือยาจก” (Arneht)

เป็นการง่ายที่จะประณามโจเซฟ แต่พระองค์มิได้ประสบความสำเร็จล้มเหลวทั้งหมด โดยเฉพาะในออสเตรียเอง ซึ่งส่วนมากพระองค์ทรงดำเนินนโยบายต่อจากพระราชมารดา และพูดไปแล้ว ความ “ทรงภูมิธรรม” ของพระเจ้าโจเซฟนี่เอง ที่ทำให้อาณาจักรออสเตรีย—ฮังการี ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรจะสิ้นสุดลงไปพร้อมกับสมัยกลาง ยังคงยั่งยืนต่อมาจนถึง ค.ศ. ๑๙๑๘

๓

วิธีการทูตที่ไร้ภูมิธรรม ปัญหาโปแลนด์ การแบ่งแยกโปแลนด์

พวกที่เรียกตนเองว่าพวกหัวก้าวหน้าทั้งหลายมักจะรักษาความคิดอย่างเก่าไว้ในบางเรื่องเสมอ พวกราชาผู้ทรงภูมิธรรมทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พวกนี้ยังคงดำเนินตามรอยของบรรพบุรุษ คือ เชื่อในการรักษาดุลแห่งอำนาจเช่นที่ได้กำหนดไว้ในสัญญาอูเทรคท์ และซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างหลังจากการปฏิวัติทางการทูตเมื่อ ค.ศ. ๑๗๕๖ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังคงถือว่าผลประโยชน์ของประเทศ หรือเหตุผลของรัฐ (Raison d'etat) เป็นสิ่งที่รัฐบุรุษจะต้องยึดถือโดยแน่นอน และยังคงใช้วิธีการทูตของสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ อำนาจเด็ดขาดในการปกครองซึ่งยังคงมีอยู่โดยสมบูรณ์ทำให้กษัตริย์พวกนี้มีสภาพเหมือนสุนัขป่า และการที่กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจเต็มเหล่านี้ เป็นผู้ “ทรงภูมิธรรม” ด้วยมิได้หมายความว่าพวกประเทศเล็ก ๆ ซึ่งเปรียบเสมือนลูกแกะจะรอดพ้นจากเขี้ยวเล็บของสุนัขป่าไปได้

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ สวีเดน โปแลนด์ และตุรกี เป็นรัฐที่อ่อนแอซึ่งพาดคานยุโรปจากเหนือไปได้ และแยกประเทศมหาอำนาจทางตอนกลางของยุโรป คือปรัสเซียและออสเตรียออกจากคู่แข่งทางตะวันออกที่กำลังเข้มแข็งขึ้นทุกที คือ ประเทศรัสเซีย หลังจากสัญญาอนุสตาลท์ (ค.ศ. ๑๗๒๑) สัญญาเวียนนา (ค.ศ. ๑๗๓๕) และสัญญาพัลซาโรวิทซ์ (ค.ศ. ๑๗๑๘) ก็เป็นที่เห็นได้ชัดว่าต่อจากนี้ไปประเทศที่อ่อนแอทั้งสามประเทศนี้จะต้องตกเป็นเหยื่อของประเทศเพื่อนบ้าน (ถึงแม้ว่าสัญญาเบลเกรด ในปี ค.ศ. ๑๗๓๙ จะทำให้การขยายตัวของออสเตรียต้องหยุดชะงักไปชั่วคราว) โปแลนด์เป็นเหยื่อรายแรกและเป็นประเทศที่สลายตัว

ลงโดยสิ้นเชิง เพราะดินแดนทั้งหมดถูกประเทศเพื่อนบ้านแบ่งแยกไปครอบครอง สวีเดนเริ่ม
ระวังตัวเพราะได้เห็นโปแลนด์เป็นตัวอย่าง และในที่สุดรอดมาได้เพราะพระปรีชาสามารถของ
พระเจ้ากุสตาฟที่ ๓ การแบ่งแยกอาณาจักรตุรกีต้องเลื่อนไปจนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙
เพราะโปแลนด์เกิดเป็นปัญหาขึ้นมาใหม่ และเพราะความยุ่งยากของสงครามนโปเลียน และ
จนกระทั่งทุกวันนี้การแบ่งแยกอาณาจักรตุรกีก็ยังไม่สมบูรณ์

การแบ่งแยกโปแลนด์โดยทั่ว ๆ ไปถือว่าเป็นอาชญากรรมชิ้นสำคัญของคริสต์ศตวรรษ
ที่ ๑๘ แต่ก่อนที่จะตัดสิน เราควรพิจารณาและศึกษาดูว่า เหตุใดจึงเกิดการแบ่งแยกขึ้น
โอกาสอันน่ายกย่องเมื่อพระเจ้าออกัสตัสที่ ๓ สิ้นพระชนม์ในปีเดียวกับที่ทำสัญญาฮูเบิร์ต-
สเบิร์ก (Hubertsburg ค.ศ. ๑๗๖๓)^{๑๐} ในเวลานั้นกล่าวได้ว่ารัสเซียได้โปแลนด์ไว้แล้ว
โดยพฤตินัย นโยบายทางการเมืองของรัสเซียเกี่ยวกับโปแลนด์ก็คือ “จะรักษารัฐธรรมนูญ
ปกครองประเทศไว้” ซึ่งหมายถึงระบบการเลือกตั้งกษัตริย์ การใช้อำนาจยังได้โดยเสรีและ
สิทธิการ “ตั้งเป็นสมาพันธ์” ในระหว่างพวกเจ้าโปแลนด์ทั้งหลาย สรุปแล้วคือสิ่งซึ่งจะทำให้
โปแลนด์ยังคงอยู่ในสภาพอนาธิปไตย นโยบายทางศาสนาก็คือ จะสนับสนุนพวกที่มีความ
เชื่อทางศาสนาที่แตกต่างไปจากศาสนาประจำชาติ (Dissidents) ส่วนน้อยที่นับถือนิกายกรีก
คาทอลิก (Greek Catholics) ให้พ้นจากความพยายามของชนส่วนมากที่นับถือโรมันคาทอลิก
ที่จะตัดสิทธิเสรีภาพทางศาสนาในปี ค.ศ. ๑๗๖๘ เสนาบดีของพระนางแคธริน คือ
ปานิน (Panin) ยอมรับอย่างเปิดเผยว่า พระนาง “ทรงมีดินแดนที่กว้างใหญ่เกินกว่าที่
พระนางจะปกครองได้ทั่วถึง” ดังนั้นการรวมโปแลนด์เข้ากับรัสเซียเป็นการจึงถูกเลื่อนไป
ก่อน แต่รัสเซียไม่มีเจตนาที่จะแบ่งโปแลนด์กับผู้ใด พระเจ้าเฟรเดอริกก็ทรงหมายตาโปแลนด์
ทางปากแม่น้ำวิสตุลา คือ ส่วนที่ตัดพ้อเมอเรเนียตะวันออกซึ่งเป็นของพระองค์จากปรัสเซีย
ตะวันออก นอกจากนั้นพระองค์ยังเพิ่งได้ไซลีเชียไว้ในครอบครองด้วย ฉะนั้นพระองค์จึง
กำลังหาทางที่จะชักชวนให้พระนางแคธรินยกดินแดนส่วนนี้ให้กับพระองค์ แต่ในระหว่างนี้
พระเจ้าเฟรเดอริกก็สนับสนุนการรักษา “รัฐธรรมนูญปกครอง” ที่ยุ่งเหยิงของโปแลนด์ไว้เช่นเดียวกับ
รัสเซีย และทรงสนับสนุนพวกที่มีความเชื่อถือทางศาสนาแตกต่างไปจากนิกายโรมันคาทอลิก
อีกพวกหนึ่ง คือพวกที่นับถือนิกายลูเธอรันทางปรัสเซียตะวันตก ส่วนออสเตรียไม่มีผล
ประโยชน์โดยตรงในโปแลนด์ก็จริง แต่ถ้าหากจะมีการแบ่งดินแดนโปแลนด์กัน ออสเตรียก็ไม่
อยากจะละโอกาส อย่างน้อยก็จะถือโอกาสเรียกร้อง “สิ่งชดเชย” ในดินแดนแห่งอื่น ส่วน
ฝรั่งเศสเล่า ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๕๐ กำหนดนโยบาย ๒ อย่างที่ขัดกันเองในตัวอยู่ในโปแลนด์ คือ
นโยบายทางการเมืองของกระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศส และนโยบาย “การทุตลับ” ของพระเจ้า
หลุยส์ที่ ๑๕ หลังจากพระเจ้าออกัสตัสที่ ๓ สิ้นพระชนม์ได้ไม่นาน ชาวซิลในฐานะเสนาบดี
ต่างประเทศ ได้เขียนเอกสารบรรยายถึงนโยบายของฝรั่งเศสในโปแลนด์ และมอบให้กับเดอ
โบรกลี (de Broglie) หัวหน้าหน่วย “การทุตลับ” ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ เอกสารนี้ยังคง

อยู่จนบัดนี้พร้อมด้วยข้อวิจารณ์เพิ่มเติมของเคอโบรกลี รัฐบาลทั้ง ๒ ยอมรับในเอกสารนี้ว่า ฝรั่งเศสมีทั้งผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจในโปแลนด์ การเมืองเพราะสวีเดน โปแลนด์ และตุรกีเป็นศัตรูดั้งเดิมของออสเตรีย ทางเศรษฐกิจเพราะโปแลนด์มีทรัพยากรมาก ซึ่งต้องการแต่เพียงการพัฒนาที่ถูกต้อง แต่สิ่งที่รัฐบาลทั้ง ๒ ชัดกันก็คือ การปกครองในโปแลนด์เป็นสิ่งที่จะปฏิรูปได้หรือไม่ ชาวเชลมีความเห็นไม่ได้ แต่โบรกลีว่าได้ และปรากฏว่าชาวเชลเป็นฝ่ายถูก ถ้าเช่นนั้นจะมีการแบ่งแยกโปแลนด์ได้หรือไม่ ชาวเชลว่าไม่ได้ เพราะมหาอำนาจจิจฉริษยากันเองมากเกินไป ส่วนโบรกลีว่าได้ เพราะมีความเห็นว่า ความกระหายดินแดนโปแลนด์ของพวกเขาจะทำให้เลิกจิจฉริษยากันได้ และ เคอ โบรกลีเป็นฝ่ายถูกในแง่หนึ่ง แต่การแบ่งแยกจะเป็นอันตรายต่อฝรั่งเศสหรือไม่ ชาวเชลว่าไม่ เพราะรัสเซียและปรัสเซียจะวิวาทกันเกี่ยวกับเหยื่อที่ได้มา และ (ตามนโยบายकुลแห่งอำนาจ) จะทำให้ทั้งคู่หมดความเป็นภัยกับฝรั่งเศส แต่โบรกลีว่า การแบ่งแยกโปแลนด์จะเป็นภัยต่อฝรั่งเศส เพราะจะทำให้มหาอำนาจซึ่งร่วมกันทำอาชญากรรมต้องสามัคคีกันเพื่อต่อต้านอำนาจอื่นในยุโรป และในปัญหาปรากฏว่าไม่มีผู้ใดถูก ทั้งนี้เพราะทั้งชาวเชลและโบรกลีมิได้ตระหนักถึงความยุ่งยากที่จะเกิดขึ้นจากปัญหาตุรกี และจากการที่ออสเตรียเข้ามาร่วมกับรัสเซียและปรัสเซียในการแบ่งปันโปแลนด์ด้วย

เมื่อพระเจ้าออกัสตัสที่ ๓ สิ้นพระชนม์ รัสเซียและปรัสเซียสถาปนาสตาโนสลาต โพนีอาโทฟกี (Stanislas Poniatowski) เจ้าชายโปแลนด์ผู้หนึ่งขึ้นเป็นกษัตริย์ สตาโนสลาตมีความคิดที่ก้าวหน้าพอสมควร และมีมิตรที่ “ทรงภูมิธรรม” อยู่ไม่น้อยในปารีส เป็นผู้ที่ตระหนักดีถึงความอ่อนแอที่จะนำความพิบัติมาสู่ประเทศ แต่ไม่เข้มแข็งพอที่จะแก้ไข นอกจากนั้น พระองค์ยังเคยเป็นซุ๊รักคนหนึ่งของพระนางแคธริน ดังนั้นจึงไม่กล้าที่จะแสดงความไม่จงรักภักดีต่อพระนางออกมาอย่างโจ่งแจ้ง และพระองค์ยังมีพวกชาวโปแลนด์ที่เรียกตนเองว่า “พวกรักชาติ” เป็นศัตรู และพวกนี้เองที่เปิดโอกาสให้มหาอำนาจแบ่งแยกโปแลนด์ได้เร็วขึ้น เพราะพยายามขัดขวางการปฏิรูปของสตาโนสลาตทุกอย่าง ทั้งทางการเมืองและศาสนาในโปแลนด์ ในปี ค.ศ. ๑๗๗๑ ความพยายามของสตาโนสลาตจะให้มิเสรีภาพในการถือศาสนาทำให้เกิดการรวมเป็น “สมาพันธ์แห่งบาร์” (Confederation of Bar) ขึ้น รัสเซียส่งกองทัพมาปราบสมาพันธ์ ชาวเชลผู้ต้องการเสริมสร้างผลประโยชน์ของฝรั่งเศสส่งคูมอร์ริเอส์ (Dumoriez) [ผู้ซึ่ง ๒๐ ปีต่อมากลายเป็นวีรบุรุษในการรบที่วาลมี (Valmy)] มาช่วยพวกกบฏ และฝรั่งเศสยังได้ชักชวนให้ตุรกีประกาศสงครามกับรัสเซีย

แต่ชาวโปแลนด์ไม่ยอมที่จะช่วยตัวเองให้พ้นหายนะ และพวกเตอร์กก็ไม่สามารถช่วยได้ คูมอร์ริเอส์พบว่าพันธมิตรของฝรั่งเศส คือ พวกเจ้านายโปแลนด์ที่รวมเป็นสมาพันธ์เป็นผู้ที่มีความรักชาติจริง แต่เขาตระเบียบวินัย “ความประพฤติของพวกนี้เป็นไปตามแบบเอเชีย คือสนใจแต่ความหรูหราฟุ่มเฟือย ใช้เวลาส่วนมากในการบริโภคที่กินเวลายาวนาน ในการเล่นไพ่และ

ร้องรำทำเพลง พวกนี้หวังให้ฝรั่งเศสเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดและตกใจเมื่อถูกปฏิเสศ และรู้สึกเจ็บใจเมื่อถูกตำหนิว่ามัวใช้ชีวิตที่หรูหราโอ้อ่าอยู่ในขณะที่พวกพ้องอื่น ๆ ของตนกำลังประสบอันตราย หรือไม่มีก็กำลังจะตายอยู่ในไซบีเรีย” พวกนี้มีกำลังทหารม้าประมาณ ๑๖,๐๐๐ ถึง ๑๗,๐๐๐ ไม่มีอาวุธยุทโธปกรณ์ ไม่ได้รับการฝึกฝน ไม่มีระเบียบวินัย และไม่เชื่อฟังคำสั่งกับบัญชา มีหัวหน้าประมาณ ๘-๑๐ คนที่ต่างก็เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน และส่วนใหญ่ใช้เวลาทะเลาะวิวาทกัน ไม่มีกองทหารปืนใหญ่ และไม่มีทหารราบอยู่เป็นเวลานาน ทั้งนี้ เพราะพวกเจ้า ชุณนางไม่ยอมให้อาวุธแก่พวกทาสติดที่ดิน แม้แต่จะทำการต่อสู้กับกองทหารเพียง ๒๕,๐๐๐ คนที่รัสเซียส่งมา และแยกย้ายกันรักษาประเทศที่มีขนาดใหญ่กว่าฝรั่งเศส พวกนี้ก็ทำไม่ได้ นอกจากนั้น ผู้แทนฝรั่งเศสที่ส่งมายังต้องเจรจาทุกอย่างเป็นภาษาละตินซึ่งยิ่งทำให้ยากขึ้น

สำหรับพวกเตอร์กปรากฏว่าได้ล้มความสามารถทางด้านการรบพุ่งเสียสิ้นแล้ว กองทัพไม่มีตาบปลายปืน พวกทหารปืนใหญ่ก่อการจลาจลขึ้น เพราะได้ปืนที่บางส่วนห่อหุ้มด้วยหนังหมู และไม่ยอมที่จะตั้งปืนใหญ่ให้ถูกที่ โดยอ้างว่าถ้าหากพระอะหลามีพระประสงค์จะให้ลูกปืนถูกศัตรูแล้ว จะยิงจากที่ไหน ๆ ก็เหมือนกัน เรือรบตุรกีก็บังคับยาก เพราะพวกลูกเรือโปกผ้าใตมาก จนต้องสร้างเรือที่มีหลังคาของแต่ละชั้น ๆ สูงมากจนอาจเป็นอันตราย พวกผู้บังคับการเรือตุรกีสวมหมวกสูงถึง ๒ ฟุต และต้องอยู่บนคาค่าเป็นส่วนใหญ่” (Malet)

ความสำเร็จของรัสเซียทั้งสองค้ำทำให้มหาอำนาจคู่แข่งทั้ง ๒ ตกใจ พระเจ้าโจเซฟไม่มีพระประสงค์ที่จะรบพุ่งกับพระนางแคธรินเพื่อชิงดินแดนทางปากแม่น้ำดานูบ พระเจ้าเฟรเดอริก ไม่สามารถจะยอมให้มีการแบ่งแยกอาณาจักรตุรกีกันโดยพระองค์ไม่ได้สังขตเซย ดังนั้นพระองค์จึงรีบเสนอให้มีการแบ่งอาณาจักรโปแลนด์ ซึ่งจะทำให้พระองค์ได้ยึดครองดินแดนระหว่างพอมเมอเรเนียตะวันออกและปรัสเซียตะวันออก พระนางแคธรินที่จริงต้องการได้โปแลนด์ทั้งหมด แต่ทรงพร้อมที่จะเสียสละบางส่วนเพื่อหลีกเลี่ยงมิให้ออสเตเรียขัดขวางนโยบายของรัสเซียในตุรกี ส่วนพระเจ้าโจเซฟและคอนิทซ์นั้น ใจจริงอยากได้ดินแดนในตุรกีมากกว่าในโปแลนด์ แต่ถูกรัสเซียประท้วง พระนางมาเรีย เชเรซาทรงค้ำว่า ส่วนแบ่งของออสเตรียในโปแลนด์ “เป็นสิ่งที่ซื้อมาด้วยเกียรติยศ เกียรติศักดิ์ของราชบัลลังก์ และความเชื่อในทางศาสนา” (Sorel) แต่พระนางทรงมีพระอนามย์ที่อ่อนแอ และความขัดแย้งระหว่างพระนางและพระโอรสมีมากขึ้น (Herzelle) และในที่สุดพระนางก็ทรงร่วมมือด้วยค้ำที่พระเจ้าเฟรเดอริกทรงกล่าวอย่างเยาะ ๆ ว่า “พระนางทรงกันแสง แต่ก็ทรงยอมรับส่วนแบ่งนั้น”

และด้วยวิธีนี้เองที่อาชญากรรมแห่งศตวรรษได้ดำเนินไป ในปี ค.ศ. ๑๗๗๒ ที่กรุงเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก “ในนามของพระเจ้า” และ “เพื่อช่วยโปแลนด์ให้พ้นจากความล่มจม” ออสเตรียผนวกกาลิเซีย (Galicia) และ ซิปส์ (Zips) เข้าในอาณาจักรออสเตรียพร้อมด้วยพลเมืองสองแสนครึ่ง ปรัสเซียตะวันตกยกเวินดานซิกและธอรน (Thorn) ซึ่งมีพลเมือง ๗๐๐,๐๐๐ คนตกเป็นของพระเจ้าเฟรเดอริก และพระนางแคธรินเข้ายึดครองบางส่วนของ

ลัทธิเนีย (Lithuania) ซึ่งมีพลเมือง ๑๕ แสน การกลืนโปแลนด์ดำเนินไปด้วยลักษณะต่าง ๆ กัน กล่าวคือ รัสเซียใช้วิธี “ฆ่าฟัน ปล้นสะดม เผาผลาญ และรุกรานแรง มีการจับคนไปเรียกค่าไถ่ในนามของศาสนา.... เป็นการปฏิบัติที่ป่าเถื่อนทารุณ เช่นเดียวกับพวกตาร์ตาร์ (Tartar) พวกออสเตรีย “สนใจที่จะขีดเส้นพรมแดนอย่างจริงจังและละเอียดลออกับการรวบรวมเอกสารที่สำคัญๆ เพื่อวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับยศศักดิ์และสิทธิศักดิ์บาบรรพ์ต่างๆ” พระเจ้าเฟรเดอริก ทรงปฏิบัติต่อดินแดนใหม่ของพระองค์ “อย่างผู้แพ้สงคราม ซึ่งพระองค์จะทรงเก็บภาษี และเรียกรื่องแรงงานได้ตามประสงค์” พระองค์เริ่มกวาดต้อนชาวโปแลนด์ไปตั้งแต่ก่อนการเซ็นสัญญาแบ่งแยกแล้ว ดังที่ชาวโปแลนด์คนหนึ่งเห็นเหตุการณ์นั้นก็ไว้ในปี ค.ศ. ๑๗๗๑ ว่า “กษัตริย์ปรัสเซียทรงกวาดต้อนหญิงสาวชาวโปแลนด์ตั้งแต่อายุ ๑๖-๒๐ ไปเป็นจำนวนถึง ๗,๐๐๐ คน โดยทรงกะเกณฑ์ว่าผู้ที่สืบที่นั่นเอเคอร์จะต้องส่งหญิงสาว ๑ คน พร้อมด้วยสินสมรส คือ วัวตัวเมีย ๑ ตัว เตียงพร้อมด้วยที่นอนขนนก ๑ เตียง และหมอน ๔ ใบ หมู ๒ ตัว และเงิน ๓ คู๊ก” และหญิงสาวเหล่านี้พร้อมด้วยสิ่งของดังกล่าวจะถูกส่งไปยังพอมเมอร์เนียของปรัสเซีย ซึ่งขาดแคลนหมูและชวานา (Sorel)

๘

ผลของการแบ่งแยกโปแลนด์

ผลประการแรก คือทำให้ศักดิ์ศรีของ “ราชาแบบทฤษฎีธรรม” และขบวนการ “ทฤษฎีธรรม” เองมัวหมองลง แต่กษัตริย์ที่เกี่ยวข้องมีความภูมิใจในผลงานนั้นมาก ดังเช่นพระเจ้าเฟรเดอริกรับสั่งว่า “เป็นตัวอย่างการแบ่งปันอันแรกในประวัติศาสตร์ที่สมควรถือเป็นตัวอย่าง เพราะเป็นการแบ่งที่มีกฎเกณฑ์แน่นอน ทำได้โดยสันติระหว่างประมุขของประเทศทั้งสาม” และการกระทำนี้ก็จะถูกเลียนแบบต่อมาในความพยายามที่จะแบ่งบาวาเรียในปี ค.ศ. ๑๗๗๙ ในการแบ่งโปแลนด์ครั้งที่ ๒ และ ๓ ในปี ค.ศ. ๑๗๙๓ และ ค.ศ. ๑๗๙๕ และในการจัดแบ่งดินแดนครั้งใหญ่ในสมัยสงครามนโปเลียน แต่ประเทศอื่นๆ ในยุโรปถือว่า การแบ่งโปแลนด์เป็นอาชญากรรมและมีความละอายใจที่ปล่อยให้เกิดขึ้นทุกที

ผลประการที่สองก็คือ การสลายตัวของโปแลนด์ทำให้ปรัสเซียและออสเตรียต้องมาเผชิญหน้าโดยตรงกับรัสเซีย “อันตรายจากรัสเซีย” กลายเป็นปัญหาสำคัญเรื้อรังของการเมืองในยุโรปกลาง พระเจ้าเฟรเดอริกเคยรับสั่งกับพระเจ้าโจเซฟในปี ค.ศ. ๑๗๖๙ ว่า “จะต้องใช้ยุโรปทั้งทวีปที่เดียวสำหรับจะยันมิให้รัสเซียขยายตัวออกมา เราคงจะตายไปก่อน แต่ในเวลา ๒๐ ปีข้างหน้า ประเทศทั้งสองของเราจะต้องร่วมมือกันต่อสู้ระบบอำนาจเด็ดขาดของรัสเซียแน่นอน” และตั้งแต่เวลานี้เองที่เป็นจุดกำเนิดของความหวาดระแวงที่จะนำยุโรปไปสู่สงครามในปี ค.ศ. ๑๙๑๔

การแบ่งแยกอาจจะทำได้ง่าย แต่การที่จะกลืนดินแดนเหล่านั้นทำได้โดยยาก จริงอยู่ในการแบ่งครั้งที่ ๑ และ ๒ รุสเซียสามารถปกครองดินแดนที่ได้มาอย่างง่ายดาย เพราะเป็นดินแดนที่ประกอบด้วยชนชาติและศาสนาเดียวกับรุสเซีย ถ้าจะพูดไปแล้ว พรหมแดนระหว่างรุสเซียและโปแลนด์ในปี ค.ศ. ๑๗๙๓ ก็เกือบจะเป็นแนวเดียวกันกับที่ตกลงในสัญญาแวร์ซายส์ที่ทำกันหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ สำหรับปรัสเซียนั้นไม่สามารถจะชนะจิตใจของประชาชนที่อยู่ในดินแดนที่ตกเป็นของตนในการแบ่งโปแลนด์ทั้งสามครั้ง ออสเตรียสามารถกล่อมเกลาคติใจของประชาชนที่อยู่ในดินแดนที่ได้รับมาในการแบ่งโปแลนด์ครั้งที่สอง แต่ผู้ที่อยู่ในดินแดนที่ตกเป็นของออสเตรียในการแบ่งครั้งที่หนึ่ง และครั้งที่สามก็ยังคงถือตนเป็นปฏิปักษ์ต่อออสเตรีย ในเรื่องนี้รุสเซียจะประสบผลสำเร็จมากกว่าออสเตรียและปรัสเซีย แม้แต่รุสเซียก็ไม่สามารถเรียกร้องความจงรักภักดีจากพลเมืองที่อยู่ในดินแดนส่วนที่ตกเป็นของรุสเซียในการแบ่งโปแลนด์ครั้งที่สาม โปแลนด์กลายเป็นแหล่งกำเนิดของคนตรีและการปฏิวัติ

๕

การแบ่งแยกอาณาจักรตุรกี

หลังจากการแบ่งโปแลนด์แล้ว การแบ่งตุรกีก็เป็นแต่เรื่องที่ต้องรอคอยเวลาและโอกาสเท่านั้น พวกเตอร์กขยายเขตแดนเข้ามาในยุโรปตะวันออกเฉียงใต้ได้โดยอาศัยความแตกแยกของชนเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่ในแหลมบอลข่าน และสามารถรักษาอำนาจอยู่ได้ก็เพราะประเทศมหาอำนาจที่อยู่ตอนกลางของยุโรปมักวิวาทกัน พวกเตอร์กถนัดในการร่อนเร่ทำสงครามมากกว่าในการตั้งหลักแหล่งก่อสร้างวัฒนธรรม และปกครองดินแดนที่ตีไว้ได้โดยการส่งกองทหารเข้าไปควบคุมซึ่งเป็นระบบการปกครองที่มีผลดีเฉพาะยามสงครามเท่านั้น ความเชื่อถือและระเบียบวินัยของพวกเตอร์กมุ่งไปในการสร้างสมรรถภาพในการรบเท่านั้น หัวใจของการปกครองอยู่ที่กองทหารประจำการที่เรียกว่า เจนิสซารี (Janissaries) และดินแดนทั้งอาณาจักรตุรกีแบ่งออกเป็นเขตทหารทั้งสิ้น เมื่อใดที่พวกเตอร์กไม่สามารถขยายอำนาจต่อไปได้โดยการสงคราม เมื่อนั้นอาณาจักรตุรกีก็จะต้องเริ่มเสื่อม

พวกเตอร์กเคยรุกเข้าไปถึงที่ราบฮังการีและถอยออกมาหลายครั้งแล้วในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ และ ๑๗ เมื่อ ค.ศ. ๑๕๕๖ กองทัพของตุรกีเข้าไปได้เพียงแค่นครเบลเกรดเท่านั้น นับเป็นการรุกที่ได้ผลน้อยที่สุด แต่ในปี ค.ศ. ๑๕๒๙ และอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. ๑๖๘๓ กองทัพตุรกีจู่โจมลึกเข้าไปในยุโรปจนกระทั่งกำแพงกรุงเวียนนา หลังจาก ค.ศ. ๑๖๘๓ แล้วอำนาจของตุรกีเริ่มเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว และการที่พวกเตอร์กยังคงยึดครองเบลเกรดได้ในปี ค.ศ. ๑๗๓๙ ก็เป็นเพราะความอ่อนแอของออสเตรียและแผนการฝรั่งเศสในสงครามชิงราชสมบัติโปแลนด์ และที่ฝรั่งเศสอีกนั้นแหละที่ยูงให้ตุรกีประกาศสงครามกับรุสเซียใน ค.ศ. ๑๗๗๐

(คงที่เราได้เอ่ยถึงมาแล้ว) เพราะฝรั่งเศสยังคงดำเนินนโยบายการทูตตามรอยของพระเจ้าฟรานซิสที่ ๑ อยู่ แต่ผลที่ได้กลับตรงกันข้ามกับที่ฝรั่งเศสคำนวณไว้ ภายใน ๒ ปีหลังจากการแบ่งโปแลนด์ พระนางแคธรินทรงสามารถทำสัญญาคุกคุก ไคนาร์คิจิ (Kutchuk Kainardji ค.ศ. ๑๗๗๔)^{๑๑} ซึ่งได้เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาระหว่างรัสเซียและตุรกีสมัยใหม่ จากสัญญานี้เองที่ทำให้รัสเซียผู้ถือตนเองว่าเป็นทายาทของจักรวรรดิโรมันทางตะวันออก รัสเซียผู้ซึ่งมีกษัตริย์ที่ปรารถนาจะสืบราชบัลลังก์โรมันที่กรุงไบเซนไทน์ต่อไป รัสเซียผู้ถือศาสนาิกายกรีกออร์ทอดอกซ์เช่นเดียวกับพวกคริสเตียนในตุรกี และผู้ถือว่าตนเองเป็นผู้ป้องกันศาสนาคริสต์ไว้ให้พ้นจากเงื้อมมือของพวกอิสลามครอบครองไม่เฉพาะแต่อาซอฟ แต่สนธิสัญญานี้ยังรับรองเอกราชของแหลมไครเมีย เสรีภาพที่รัสเซียจะเดินเรือในทะเลดำ และสิทธิที่รัสเซียจะเข้าแทรกแซงในนามของพวกประชากรที่นับถือศาสนาคริสต์ในอาณาจักรตุรกีส่วนที่อยู่ในยุโรปทั้งหมดด้วย

ดังนั้น สิ่งเดียวที่ยังต้องทำก็คือ การแบ่งดินแดนของอาณาจักรตุรกีกันอย่างจริงจังเช่นที่ได้ทำกับโปแลนด์ และในกรณีนี้ พระนางแคธรินและพระเจ้าโจเซฟทรงร่วมมือกันวางแผนการในปี ค.ศ. ๑๗๘๑ รัสเซียจะยึดฝั่งเหนือของทะเลดำไปทางตะวันตกจนถึงโอเดสซา (Odessa) รัฐโมลดาเวีย (Moldavia) และวอลเลเชีย (Wallachia) ซึ่งเป็นประเทศรูเมเนียปัจจุบันจะเป็นรัฐเอกราชภายใต้การคุ้มครองของออสเตรียผู้ซึ่งจะรวมเอาเซอร์เบียทางเหนือ และ บอสเนียรวมทั้งกรุงเบลเกรดเข้ากับอาณาจักรออสเตรียด้วย ดินแดนที่เหลือในแหลมบอลข่านจะรวมกันเป็นอาณาจักรกรีกในความคุ้มครองของรัสเซีย และมีเมืองหลวงที่กรุงคอนสแตนติโนเปิล ในปี ค.ศ. ๑๗๘๗ กษัตริย์ทั้งสองเสด็จผ่านแหลมไครเมียไปยังเซบาสโตโพล (Sebastopole) ซึ่งมีซุ้มรับเสด็จพร้อมด้วยคำจารึกว่า “ทางไปไบเซนไทน์”

เมื่อเราจบสมัยที่เราจะศึกษาในปี ค.ศ. ๑๗๘๘ ปรากฏว่ารัสเซียและออสเตรียกำลังทำสงครามกับตุรกี และความกลัวว่ามหาอำนาจทั้งสองจะได้ชัยชนะทำให้อังกฤษ ฝรั่งเศส และปรัสเซียรวมกันเข้าเป็นพันธมิตรกันเพื่อทำการต่อต้าน สวีเดนภายใต้การปกครองของพระเจ้ากุสตาฟที่ ๓ ซึ่งหลีกเลี่ยงโชคชะตาแบบโปแลนด์มาได้อย่างหวุดหวิด เริ่มเตรียมกำลังสำหรับต่อต้านปรัสเซียอีกครั้งหนึ่ง โปแลนด์ได้รับการสนับสนุนให้ก่อการจลาจล ฝรั่งเศสกำลังเข้าช่วยปรับปรุงกองทัพตุรกีเพื่อต่อต้านออสเตรียและรัสเซีย

ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปกำลังหมกมุ่นกับนโยบายการทูตแบบเดิม เปรียบเสมือนกับว่ากระดานหมากรุกกระดานเดิมถูกนำออกมาเล่นอีก ผู้เล่นทุกคนรู้กฎเกณฑ์ในการเล่นเป็นอย่างดี ตัวหมากรุกทุกตัววางเป็นระเบียบอยู่สองฟากของกระดาน ในทำนองเดียวกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปแบ่งกันออกเป็นสองกลุ่ม โดยยึดถือหลักของดุลแห่งอำนาจ ผู้เล่นทั้งสองฝ่ายได้เริ่มเดินตัวหมากรุกของตนไปตามกฎเกณฑ์ที่เล่นกันมาแต่โบราณ แต่แล้วโดยไม่มีใครคาดฝัน มีมืออื่นยื่นเข้ามาปิดตัวหมากรุกที่วางเป็นระเบียบอยู่ลุ่มระเนนระนาด และคว้ากระดานเสียด้วย

บทที่ ๒๑

พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖

๑

พระราชากับพระราชินี

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๗๔ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ สวรรคตในห้องบรรทมของที่พระราชวังแวร์ซายส์ด้วยโรคฝีดาษ ซึ่งเป็นโรคร้ายแรงมาก และทั่วพระราชวังตกอยู่ในความกลัว ก่อนสิ้นพระชนม์ไม่มีผู้ใดกล้าเข้าใกล้พระองค์เลยนอกจากพระชนิษฐา เป็นที่ทราบกันตั้งแต่ตอนเด็กของคีนันแล้วว่า พระองค์จะสวรรคตแน่ ดังนั้นในห้องต่าง ๆ จึงเต็มไปด้วยข้าวราชสำนัก ในสนาม และถนนในพระราชวังก็เต็มไปด้วยรถม้าและม้า มหาดเล็กที่คอยเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ในห้องบรรทมได้จุดเทียนขึ้นเล่มหนึ่งไว้ที่พระบัลลังก์ ซึ่งจะดับเมื่อสวรรคต เพื่อจะใช้เป็นสัญญาณให้ฝูงชนที่รออยู่เบื้องล่างได้ทราบ ในที่สุดแสงเทียนสิ้นและดับวูบลง รัชทายาทและพระชายาทรงได้ยินเสียงคนออกคำสั่งอยู่ทางสนาม เสียงเคลื่อนไหวกวของพวกเครื่องเคราต่าง ๆ ของรถม้าและทหารรักษาพระองค์ เสียงคนขึ้นม้าเตรียมพร้อมที่จะเคลื่อนขบวน และในพระราชวังเองก็มีเสียงกรึกโครมราวกับฟ้าผ่า เมื่อพวกข้าราชสำนักพากันรีบรุดออกมาจากห้องที่ติดห้องบรรทมของกษัตริย์ที่เพิ่งสิ้นพระชนม์เพื่อมาถวายเป็นความเคารพแก่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ มีผู้กล่าวว่าพระเจ้าหลุยส์และพระนางมารี อังตัวเนตทรงคุกเข่าลง หน้าพระเนตรเต็มพระพักตร์ ร้องวิงวอนว่า “ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าโปรดช่วยชี้นำให้แก่เรา โปรดช่วยคุ้มครองเรา เรายังเด็กเกินไปที่จะปกครองบ้านเมือง” (Campan)

กษัตริย์พระองค์ใหม่มีพระชนม์ ๒๐ พรรษา พระมเหสี ๑๙ พรรษา ทั้งสองพระองค์อภิเษกสมรสมาได้ ๔ ปี แต่พระเจ้าหลุยส์ยังคงทรงเป็นเด็กหนุ่มที่เซื่องซึม เก้งก้าง และซื่อาย เครื่องทรงมักไม่เรียบร้อย พระเกศाय่ง และพระหัตถ์เป็นอนิจจาจากการแก้ไขกฎแฉและสลักต่าง ๆ พระสุรเสียงแตกพร่า และเวลาทรงตื่นแต่พระสุรเสียงจะแหลมดัง พระองค์โปรดการบริโภคมากแต่มิได้เป็นนุรุษเจ้าสำราญ ทรงเป็นนักกีฬาและไม่โปรดการทารุณ ข้อบกพร่องของพระองค์อาจเป็นข้อดีถ้าพระองค์เป็นสามัญชน และความดีของพระองค์กลับกลายเป็นข้อบกพร่องในองค์พระมหากษัตริย์ พระองค์ไม่สามารถรับบทบาทที่ต้องการความสง่างามเกรงขาม เช่นในงนาราชพิธีในราชสำนัก ชาวอังกฤษผู้หนึ่งที่เคยเข้าเฝ้าที่พระราชวังแวร์ซายส์ในปี ค.ศ. ๑๗๗๔ กล่าวว่า “พระเจ้าอยู่หัวให้ความสนพระทัยกับคนที่เข้าเฝ้าน้อยกว่าที่คนเราให้กับแมวหรือสุนัขเสียอีก เพราะพระองค์ไม่ได้แม้แต่จะทอดพระเนตรมาทางคนเหล่านั้น” (Keith) “พระองค์มีสายพระเนตรสั้นจนกระทั่งจำคนที่อยู่ห่างมาสัก ๓ ก้าวก็ไม่ได้ พระองค์มีพระวรกาย

อ้วน สูงปานกลาง พระองค์ส่ายก ทรงมีรูปร่างเลวที่สุด พระองค์มีท่าทางแบบชาวนา และไม่มีอะไรสง่าหรือเป็นเจ้าเลย.... พระองค์ทรงรู้สึกว่าการที่พระองค์ต้องทรงอยู่เป็นของเกะกะ และไม่ทรงทราบว่า จะทำอย่างไรกับพระมาลา.... พระองค์มีวิถีเคลื่อนไหวที่ไม่น่าดูและพระวรกายมักเอียงไปมา การเคลื่อนไหวกระตุกและขาดความสง่างาม และการที่พระเนตรสั่นทำให้ต้องหรีหรือพระเนตรอยู่เสมอเวลาทอดพระเนตร หรือมีขณะนั้นก็ดูเบ่งเฉย”

พระสติปัญญาที่มีภาวีกว่าพระวรกาย พระองค์โปรดการอ่านหนังสือโดยเฉพาะหนังสือและนิยายสารภาษาอังกฤษ พระองค์ทรงสามารถแปลหนังสือของมิลตัน (Milton) ได้ และโปรดหนังสือเล่มต้นของหนังสือชุดยาวเรื่อง “การเสื่อมและหมกอำนาจอณาจักรโรมัน” (Decline and Fall) ของกิบบอน (Gibbon) พระองค์ทรงมีความสามารถทางด้านภูมิศาสตร์และโปรดการเขียนและระบายแผนที่ พระองค์ทรงมีความรู้บางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส และทรงสามารถวิพากษ์วิจารณ์งานของโมลิเอร์ (Molière) ส่วนทางด้านงานบริหารพระองค์ก็มีใช้จะทรงไว้ความสามารถ เสนาบดีต่างๆ ที่เข้าเฝ้าถวายรายงานกล่าวว่า พระองค์ทรงสามารถอ่านจดหมายหรือรายงานต่าง ๆ และทรงฟังข้อคิดเห็นของที่ประชุมเสนาบดีไปพร้อม ๆ กันได้ มีบ่อยครั้งที่พระองค์ทรงจำรายละเอียดเกี่ยวกับงานได้ดีกว่าพวกเสนาบดีเสียอีก

มีสองเรื่องที่พระองค์ทรงสนพระทัยและจะไม่ทรงอยู่นิ่งหรือล้งเลเช่นเรื่องต่างๆ แต่จะกลับแสดงความคิดเห็นที่แน่นอนและรับสั่งอย่างแจ่มแจ้งคือ เรื่องศาสนาและความสุขของประชาชนฝรั่งเศส เสนาบดีผู้หนึ่งได้เขียนไว้ในเอกสารทางราชการว่า ความสุขของพระเจ้าหลุยส์ถูกทำลายเพราะเกิดการจลาจลขึ้นในบางส่วนของประเทศ พระเจ้าหลุยส์ทรงแย้งขึ้นทันทีว่า “ท่านจะต้องเปลี่ยนประโยคนั้นเสีย ท่านจะต้องไม่บันทึกว่าเราพูดถึงความสุข เราจะยอมให้ท่านเขียนความไม่จริงอันนั้นลงไปไม่ได้ ท่านคิดว่าเราจะมีความสุขได้อย่างไรในเมื่อคนอื่น ๆ ในฝรั่งเศสไม่มีความสุข ท่านบันทึกลงไปเช่นนั้นไม่ได้แน่ ท่านเสนาบดี เรารู้ว่าประชาชนฝรั่งเศสไม่มีความสุข.... แต่ว่าเขาจะได้รับความสุขวันหนึ่ง เราหวังเช่นนั้น เพราะสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราปรารถนาที่สุด และเมื่อเวลานั้นมาถึง เราจะพลอยมีความสุขด้วย และเราก็จะสามารถพูดถึงความสุขของเราได้ แต่จะไม่พูดก่อนเวลานั้นมาถึงเป็นอันขาด” ขณะที่รับสั่ง พระเจ้าหลุยส์ทรงมีน้ำพระเนตรคลอ และพวกเสนาบดีต่างมองหน้ากันอย่างอึดอัดและแปลกใจ (Moleville) สัญชาตญาณของพระองค์เป็นสัญชาตญาณของผู้ที่เป็นผู้ใหญ่เต็มที่แล้ว แต่ความคิดอ่านที่ควรจะมาช่วยชี้ทางที่ถูกให้แก่สัญชาตญาณ ยังเป็นความคิดอ่านที่อ่อนค้ำยเหตุผลเป็นอย่างมาก จักรพรรดิแห่งออสเตรียซึ่งเป็นพระเชษฐาของพระนางมารี อังตัวเน็ตเปรียบเทียบกับว่า ความคิดของพระเจ้าหลุยส์สับสนเหมือนสภาพของจักรวาลก่อนที่พระผู้เป็นเจ้าจะรับสั่งว่า “แสงสว่างจงเกิดขึ้น” ส่วนดยุกแห่งโปรวองซ์ (Duke of Provence) ซึ่งเป็นพระอนุชา ทรงเปรียบเทียบความคิดของพระเชษฐาว่า กลิ้งไปกลิ้งมาเหมือนลูกบิลเลียดทาน้ำมัน พระองค์

ไม่มีสมาธิ และไม่มีความคิดริเริ่มใด ๆ ทั้งสิ้น พระองค์เล็งการตัดสินใจที่จะมีผลกระทบ
กระเทือนคน ๒๕ ล้าน พระมหาลีของพระองค์เองทรงเขียนไว้ว่า “ในหลวงมิได้ทรงเป็นคน
ฉลาด ความจริงพระองค์ทรงเป็นผู้ที่กล้าหาญอย่างเจียบ ๆ แต่ไม่สามารถแสดงออกเพราะทรง
ซื่อสัตย์ ซาคความเชื่อมั่นในพระองค์เอง ทั้งนี้เป็นเพราะการศึกษาที่พระองค์ทรงได้รับและ
คุณลักษณะของพระองค์ประกอบกัน พระองค์ทรงกลัวที่จะต้องออกคำสั่ง และทรงกลัวมาก
เวลาที่ต้องรับสั่งกับฝูงชน” (Fersen) “ถ้าพระองค์ได้เป็นกษัตริย์ของอังกฤษจะไม่มีผู้ใดเป็น
สุขเท่าพระองค์เลย เพราะกษัตริย์อังกฤษทรงทราบความคิดเห็นของประชาชนเป็นอย่างดี
ตลอดเวลา และสามารถทรงใช้มติมหาชนนี้เป็นเครื่องนำทาง” (de Staël) พุคไปแล้วไม่มี
ใครที่จะไม่เหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์ฝรั่งเศสในเวลานั้นน้อยเท่าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖

เป็นการยากที่จะกล่าวถึงพระนางมารี อังตัวเน็ตโดยไม่มีอารมณ์เข้ามาแทรกแซง สิ่ง
น่าเศร้าเกี่ยวกับพระนางก็คือ การที่พระนางต้องมาเป็นพระราชินี ธรรมชาติได้สร้างให้พระนาง
เป็นผู้กล้าหาญ มีเสน่ห์ พระทัยดี แต่ขาดความสุขุมรอบคอบ ต้องการแต่จะมีความสุขและ
ทำให้ผู้อื่นเป็นสุข ตั้งแต่ต้นแล้วพระนางกลายเป็นเหยื่อของคนและนโยบายต่าง ๆ ที่จะนำ
ความพินาศมาสู่วิตของพระนางเอง พระนางประสูติวันเดียวกับที่เกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่
กรุงลิสบอน ถูกใช้เป็นตัวประกันความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นที่นิยมระหว่างออสเตรียและฝรั่งเศส
โดยการอภิเษกสมรส พระนางถูกส่งเข้ามาอยู่ในราชสำนักที่หน้าเบื่อและมีศีลธรรมต่ำที่สุดใน
ยุโรป ตั้งแต่พระชนมายุที่ยังสมควรจะอยู่ในสถานศึกษา ครูชาวฝรั่งเศสของพระนางคือ เดอ
แวร์มอนด์ (de Vermond) เป็นผู้ที่ไม่ใจเลา ทุกที่ประเทศของพระนางส่งมาประจำอยู่ด้วยคือ
คาร์ซองโต (Mercy d'Argenteau) เป็นคนแก่ขี้โอ่และขี้นินทา นางสนองพระโอษฐ์ก็เข้มงวด
หน้าเบื่อหน่ายและเหมาะสมกับฉายาที่มีผู้ตั้งให้ว่า “ผู้ตีแปดสาแทรก” (Madame d'Etiquette)
เป็นที่สุด พระนางเคราะห์ร้ายที่มักจะมีมิตรที่ไม่ค่อยดี หลังจากที่พระนางเข้ามาอยู่ในฝรั่งเศส
ไม่นาน ชัวเชิลเสนาบดีเป็นผู้จัดการเรื่องการอภิเษกสมรสก็ถูกปลดจากตำแหน่ง และพระ
นางกลายเป็นศูนย์กลางของการนินทาว่าร้าย และการยุแหย่ของพวกที่ไม่นิยมออสเตรีย ทุก
อย่างที่พระนางทรงทำจะต้องถูกหาว่าผิดหมด ความผิดพลาดแม้แต่เพียงนิดหน่อยก็จะถูก
ขยายซ้ำเติม และถ้าจะทรงกล่าวก่อนแคะอะไรเล่นซัน ๆ ก็จะถูกตีความเป็นการสบประมาท
การรื่นเริงเช่นการฟังดนตรีในยามค่ำ การเที่ยวไปตามชนบท การแสดงละครส่วนพระองค์ที่
พระราชวังตริอานอง ล้วนเป็นเรื่องที่พวกที่คอยจับผิดพระนางนำไปเขียนเป็นโคลงกลอน
เสียดสีที่ไม่สุภาพ มีสิ่งหนึ่งนี้อาจทำให้สภาพร้ายต่าง ๆ กลับดีขึ้นได้ และการขาดสิ่งนี้ไปก็
มิใช่ความผิดของพระนาง ทั้งนี้เพราะเป็นเวลาถึง ๘ ปีที่พระเจ้าหลุยส์เองไม่ทรงสามารถให้
กำเนิดแก่พระกุมารได้ และในที่สุดเมื่อพระนางตั้งพระครรภ์ ซึ่งเป็นทางเดียวที่จะชนะจิตใจ
ชาวฝรั่งเศสก็ปรากฏว่าสายเกินไป เพราะชาวฝรั่งเศสได้เพาะความรังเกียจเคียดจัญท์พระนาง
ในฐานะพระราชินีไว้แล้ว พระนางได้ทรงแสดงตัวเป็นปฏิปักษ์กับความนิยมประชาธิปไตย

ของประเทศด้วยการทรงเป็นตัวยุติธรรมที่ปลดบรรดาเสนาบดีที่คิดจะปรับปรุงระบบการปกครอง
ออกจากตำแหน่ง พระนางถูกสงสัยว่าทรงทำความผิดอย่างที่ไม่ให้อภัยไม่ได้ คือทรงนิยม
ประเทศอื่นมากกว่าประเทศที่พระนางทรงเป็นราชินี และใช้อิทธิพลของพระนางในการวาง
นโยบายของฝรั่งเศสเพื่อผลประโยชน์ของออสเตรีย ดังนั้นชาวปารีสซึ่งเป็นผู้ที่ถ้อยอยู่ในอารมณ์
ของสุภาพบุรุษแล้ว อาจ “พร้อมที่จะแกว่งดาบเพื่อป้องกันพระนางได้” (ตามถ้อยคำของเอ็ด
มันด์เบอร์ก์) จึงมองพระนางมารี อังตัวเนตในฐานะผู้ทรยศต่อประเทศ และเปลี่ยนวิถีชีวิต
ของพระนางให้เป็นโศกนาฏกรรม

๒

ตุร์โกท์

ในขณะที่พระศพของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ถูกอัญเชิญไปฝังอย่างเร่งรีบ ผู้ชนก็เข้า
ห้อมล้อมพระราชวังที่ประทับของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ และตั้งแต่เข้าจนคำร้องถวายพระพรว่า
“ทรงพระเจริญ” พวกช่างเพชรพลอยทำรายได้ยังคงงดงามจากการขายกลองยานัตถ์ที่มีรูป
พระราชินีสาวพร้อมด้วยคำจารึกว่า “สิ่งปลอบประโลมในยามทุกข์” กวีต่าง ๆ พวกนักประพันธ์
บทถวายพระพร สุภาพสตรีพากันเสียบรวงข้าวบนเรือนผมซึ่งเป็นเครื่องหมายของความสม-
บูรณ์พูนสุข เป็นการแสดงความกระตือรือร้นอย่างไม่เคยมีมาแต่ก่อน (Campan) ดูเสมือน
ว่าจะจะเป็นจุดเริ่มของยุคทอง “พระเจ้าหลุยส์ทรงเป็นกษัตริย์หนุ่มที่ดี ทรงพระปรีชาสามารถ
ทรงมีความปรารถนาอย่างเดียว คือ ให้ประชาชนมีความสุข ไม่มีความคิดที่จะใช้อำนาจอื่นใด
นอกจากอำนาจที่อยู่บนพื้นฐานแห่งความยุติธรรม และพระองค์ได้ทรงทำพระองค์เป็นตัวอย่าง
ให้คนพยายามทำตามอุดมคติที่สูงส่งเช่นนี้” (Segur) พระนางมาเรีย เเรเชา ทรงเขียนไว้ว่า
“เราละอายที่จะคิดว่าในเวลา ๓๓ ปีที่เราครองราชย์ เราทำงานได้ไม่เท่ากับที่กษัตริย์หนุ่ม
พระองค์นี้ทรงทำได้ในเวลา ๓๓ วัน” มีบางคนไปเขียนไว้ที่พระรูปพระเจ้าเฮนรีที่ ๔ ซึ่งทรง
เป็นกษัตริย์ฝรั่งเศสที่ดีที่สุดว่า “การกลับฟื้นคืนชีพ”

รัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์เริ่มด้วยดี พระองค์ทรงเลือกคณะเสนาบดีที่ดีที่สุดในฝรั่งเศส
เคยมีในระยะเวลาหลายปี จริงอยู่ แม้จะไม่มีชาวเซิลผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “นักปรัชญา” และ
สนับสนุนการโจมตีองค์การศาสนา หรือมาโชลท์ (Machault) ศัตรูของพวกปาเลมองต์ แต่มี
โมเรอปาส์ (Maurepas) ผู้ซึ่งตกจากอำนาจไปถึง ๓๐ ปี แวร์แจนส์ (Vergennes) ซึ่งเป็น
นายทหารของชาวเซิลในตุร์กีและสวีเดน และเป็นเสนาบดีต่างประเทศที่สามารถที่สุดคนหนึ่ง
มาลแฌบส์ (Malesherbes) นักปฏิรูปแบบปฏิวัติเป็นเสนาบดีมหาดไทย และนักเศรษฐศาสตร์
ที่มีชื่อตุร์โกท์ (Tourgot) เป็นเสนาบดีคลัง กองดอร์เซท์ (Condorcet) เขียนถึงวอลแตร์

แสดงความยินดีในการแต่งตั้งตำแหน่งสุดท้ายนี้ว่า “เป็นเหตุการณ์ที่น่ายินดีที่สุดสำหรับฝรั่งเศส และสำหรับโลกของเหตุผล ไม่เคยมีครั้งใดเลยที่คณะเสนาบดีจะได้รับบุคคลผู้มีความดี ความกล้าหาญ ไม่มีความเห็นแก่ตัว คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อยู่ในกฎนิธรรมและเอางานเอาการเช่นท่านผู้นี้ ตั้งแต่ตั้งตุร์โกท์แล้ว ข้าพเจ้านอนตาหลับ และตื่นขึ้นมาด้วยความสงบสุขเหมือนกับได้เข้าไปอยู่ใต้ความคุ้มครองของกฎหมายอังกฤษ ข้าพเจ้าเกือบเลิกสนใจในเหตุการณ์บ้านเมืองในระยะนี้ เพราะแน่ใจว่าอย่างไรๆ เสียทุกอย่างก็จะดำเนินไปด้วยดี”

เป็นที่แน่นอนเหลือเกินว่างานที่รับมา ทำให้ตุร์โกท์จำเป็นต้องใช้ความสามารถทุกอย่างที่มีอยู่ และความซื่อสัตย์ของมิตรทุกคนที่จะหาได้ ทั้งนี้เพราะประเทศกำลังเป็นหนี้อย่างหนัก รายจ่ายเกินงบประมาณทุกปี และรัฐบาลหลอกตัวเองว่ามีเงินนอกงบประมาณที่จะหยิบยืมมาใช้ล่วงหน้าได้ เทร์รี่ (Terry) เสนาบดีคลังคนสุดท้ายของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ เคยกล่าวไว้ว่า สถานการณ์ทางการเงินของฝรั่งเศสไม่มีทางแก้ไขอย่างอื่นนอกจากจะประกาศว่า ประเทศล้มละลาย แต่ความจริงแล้ว ประเทศฝรั่งเศสยังมีเงินอยู่มากมาย และไม่ต้องใช้สติปัญญามากมายอะไรเลยที่จะค้นว่าอยู่ที่ใด เพียงแต่จะต้องมีความกล้าพอที่จะดึงออกมาใช้ให้ได้เท่านั้น ตุร์โกท์เชื่อว่ายังมีทางแก้ไขสถานการณ์ได้ ด้วยการตัดรายจ่ายให้น้อยลง ส่งเสริมการค้า และอุตสาหกรรม นโยบายของท่านผู้นี้ก็คือ “ไม่มีการล้มละลาย ไม่มีการเก็บภาษีใหม่ และไม่มีการกู้เงินใหม่” เขากล่าวพอที่จะโจมตีความฟุ่มเฟือยที่พระราชวังแวร์ซายส์ ยกเลิกกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการค้าข้าวสาลี และยุบองค์การที่กีดขวางการเคลื่อนไหวของแรงงาน เก็บภาษีจากพวกเจ้าที่ดินมาสำหรับรักษาท้องถนนแทนที่จะใช้แรงงานจากพวกชาวนา และเขามีนโยบายที่จะให้เกิดมีระบบการปกครองแบบมีผู้แทนขึ้นใหม่ การปกครองท้องถิ่นซึ่งถ้าหากดำเนินการสำเร็จก็อาจทำให้คนเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อการปกครองและความมั่นคงในสังคม และเพราะฝรั่งเศสขาดสิ่งนี้เองที่ทำให้ประเทศค่อยๆ ก้าวเข้าสู่การปฏิวัติ แต่ตุร์โกท์ดำเนินการเร็วเกินไปสำหรับคนส่วนมาก การปฏิรูปของเขาขัดกับผลประโยชน์ของผู้มีอิทธิพลต่างๆ สถาปนาเลมองต์แห่งปารีส (ซึ่งพระเจ้าหลุยส์ทรงเรียกกลับมาสู่อำนาจใหม่เพราะมีพระทัยกว้างขวางทั้ง ๆ ที่เป็นการกระทำที่ไม่สู้ฉลาดนัก) ปฏิเสธไม่ยอมรับรองพระราชโองการใหม่ ๆ เพื่อการปฏิรูปเหล่านี้ และใช้เหตุผลที่แสดงให้เห็นว่าสถาบันนั้นไม่เหมาะที่จะเป็นผู้ต่อสู้เพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างที่สุด สถาปนาเลมองต์ให้เหตุผลว่า พวกพระได้ทำหน้าที่ต่อประเทศชาติในด้านการกุศล ทางการศึกษาและการประกอบพิธีทางศาสนา พวกเจ้า ขุนนางได้ทำหน้าที่ของตนด้วยการถวายคำปรึกษาแก่องค์พระมหากษัตริย์ และในการเป็นทหาร และ “พวกชนชั้นต่ำที่สุดของประเทศซึ่งไม่สามารถที่จะทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติด้วยงานที่สูงส่งเช่นนั้น จึงต้องทำหน้าที่ของตนโดยการเสียภาษี ขยันขันแข็งในการทำงานที่ต้องใช้แรง” แม้แต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เองก็ไม่สามารถที่จะหาเหตุผลให้กับพวกอภิสิทธิ์ชนได้ดังมถึงเพียงนี้ ตุร์โกท์ต้องหันไปหามติมหาชนและตั้งต้นออกกฎหมายปฏิรูปต่างๆ เป็นพระราชกำหนด

(lit de justice) และในระยะนั้นดูเหมือนว่าตุร์โกท์จะเป็นฝ่ายมีชัย ทั้งที่วอลแตร์เขียนไว้เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ค.ศ. ๑๗๗๖ ว่า “ขอขอบคุณพระเจ้าและสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เราได้ก้าวเข้าสู่ยุคทองแล้ว” แต่วอลแตร์คะเนอำนาจของพวกเขาออกอิทธิฤทธิ์หนีไป ในวันรุ่งขึ้นนั่นเอง ทูตสวีเดนในฝรั่งเศสเขียนไปสวีเดนว่า “วพณฯ ตุร์โกท์ได้ทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อพวกที่มีอำนาจทั้งหลายในแผ่นดิน กล่าวคือ พวกเจ้านายทั้งหลาย พวกปาเลมองค์ พวกที่ร่ำรวย พวกสุภาพสตรีในราชสำนัก และพวกที่เคร่งศาสนาทั้งหลาย” (Malet) ความหวังทุกอย่างของตุร์โกท์ขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์ แต่ปรากฏว่าในความสัมพันธ์กับพระเจ้าหลุยส์ ตุร์โกท์ดำเนินวิธีผิดในทำนองเดียวกับที่เกลดสตัน (Gladstone) ปฏิบัติต่อพระนางวิกตอเรีย ตุร์โกท์กราบทูลราชการพระเจ้าหลุยส์ราวกับกำลังกล่าวปาฐกถาในที่ประชุมชน คือสั่งสอนมากเกินไปและชักจูงใจน้อยไป เขาเคยกราบทูลพระเจ้าหลุยส์ว่า “อย่าทรงลืมพะยะค่ะ ว่าความอ่อนแอนี้เองที่ทำให้พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ พระเศียรขาด” ไม่มีใครชอบให้มีผู้มาพูดใส่หน้าว่าตนเป็นคนอ่อนแอ โดยเฉพาะเมื่อผู้นั้นมีปมค้อยในเรื่องนี้อยู่แล้ว พระเจ้าหลุยส์ด้วยการสนับสนุนของพระมหเทสีและราชสำนัก พยายามแสดงบทบาทของผู้เข้มแข็งด้วยการสั่งปลดตุร์โกท์และมาลแจบส์ ผู้ซึ่งหมกมุ่นในคณะเสนาบดี เขากล่าวว่า โมเรอปาส์เห็นทุกอย่างเป็นของชั้น ตุร์โกท์ไม่มีความสงสัยในสิ่งใดเลย ตัวข้าพเจ้าสงสัยในทุกสิ่งและไม่เห็นสิ่งใดเป็นของชั้นเลย ช่างเป็นรัฐบาลที่ประหลาดอะไรเช่นนั้น” (Guenin)

๓

เนคเคอร์

เหตุการณ์ที่กล่าวถึงนี้เกิดขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๗๖ เป็นที่เห็นได้ชัดแล้วว่าปรัชญาไม่อาจช่วยประเทศได้ รัฐบาลจึงต้องลงไปหาความช่วยเหลือจากโลกการเงิน เนคเคอร์ (Necker) ผู้เป็นอัศวินมหาเสนาบดีของพระเจ้าหลุยส์ต่อมาอีกห้าปี เป็นนายธนาคารชาวสวิส เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องเป็นอย่างสูงในโลกการเงิน และภรรยาก็เป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้สนใจในด้านสังคมสงเคราะห์ และมี “ชาลอง” ที่ขึ้นชื่อ เหล่านักปรัชญาไม่ชอบเนคเคอร์ กองดอร์เซท์เขียนถึงวอลแตร์ว่า “การขึ้นสู่อำนาจของเนคเคอร์ต่อจากตุร์โกท์เหมือนกับตอนที่สังฆราชดูบัวส์ (Abbé Dubois)^๑ ขึ้นแทนที่เฟเนอลอง (Fenelon)”^๒ และลาออกจากตำแหน่งที่โรงกษาปณ์ ความเย่อหยิ่งของเนคเคอร์ทำให้ผู้ที่เลื่อมใสในความสุจริตของเขาเสื่อมศรัทธาลงไปมาก ความคิดเห็นของเขาก็ถูกนำออกมาตีพิมพ์โดยตัวเนคเคอร์เอง หรือมีฉะนั้นก็โดยบุตร คือ มาต้ามเตอสตาล (Staël) บ่อยเสียจนกระทั่งเป็นของน่าเบื่อ เนคเคอร์เป็นนักธุรกิจที่มุ่งไปในทางปฏิบัติมากกว่าที่จะมาสนใจในทฤษฎีใหม่ ๆ เขาเคยไปประเทศอังกฤษและกลับมาด้วยความชื่นชมในสถาบันต่าง ๆ ของอังกฤษ สิ่งที่เขาทิ้งมากที่สุดก็คือ “อิทธิพลของการโฆษณาที่มีต่อ

ฐานะการเงินของประเทศ และข้อได้เปรียบในการใช้การปกครองแบบมีผู้แทนสำหรับปรับปรุงฐานะทางเศรษฐกิจให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง” ตั้งแต่นั้นมา “เนคเคอร์มีความเชื่อว่า ระบบเศรษฐกิจ และการโฆษณาให้ประชาชนได้รู้เห็นข้อเท็จจริงซึ่งจะเป็นสิ่งประกันว่าจะมีการปฏิบัติตามสัญญา เป็นรากฐานที่มาของระเบียบวินัยและความมั่นคงทางการเงินของจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ และเช่นเดียวกับที่เขามีความเชื่อว่าศีลธรรมของประชาชนส่วนรวมไม่ควรจะแตกต่างกับศีลธรรมส่วนบุคคล เนคเคอร์ก็เชื่อว่า นโยบายการคลังของชาติส่วนใหญ่ก็ควรจะยึดถือหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดระบบการเงินของแต่ละครอบครัวด้วย คือจะต้องทำให้รายได้สมดุลกับรายจ่าย และควรจะพยายามให้เป็นเช่นนั้นโดยการลดรายจ่ายลงแทนที่จะเพิ่มการเก็บภาษี และถ้าหากจำเป็นต้องเข้าสงคราม ก็ควรใช้วิธีกู้ยืมโดยประกันดอกเบี้ยหรือโดยการตัดรายจ่ายลงอีก หรือมิฉะนั้นก็โดยยึดเก็บภาษีประเภทใหม่ สิ่งเหล่านี้เป็นหลักการแรกและหลักการสุดท้ายของเนคเคอร์” (de Staël)

สงครามกบฏอิสรภาพของอเมริกาเป็นสาเหตุแรกที่ทำให้นโยบายของเนคเคอร์ต้องล้มเหลว เพราะทำลายผลงานทางเศรษฐกิจทั้งในอดีตและอนาคตโดยสิ้นเชิง สาเหตุที่สองก็คือการเปิดเผยงบประมาณแผ่นดินในปี ค.ศ. ๑๗๘๑ เนคเคอร์คิดว่าทำเช่นนั้นเป็นการแสดงว่ารัฐบาลไว้วางใจประชาชนว่าจะเข้ามาช่วยคิดอ่านแก้ไขวิกฤติการณ์ทางการเงิน และเชื่อว่างบประมาณแผ่นดินจะพิสูจน์ให้ประชาชนเห็นว่าที่จริงแล้วฐานะการเงินของประเทศยังมั่นคงที่อยู่ และจะทำให้เครดิตของรัฐบาลดีขึ้น แต่ในโบแดลงการณ์เกี่ยวกับงบประมาณแผ่นดินที่เนคเคอร์พิมพ์ออกเผยแพร่ นั้น ประกอบด้วยคำวิพากษ์วิจารณ์รายจ่ายในราชสำนัก ระบบการเก็บภาษี และข้อเสนอให้มีการปฏิรูประบบการคลังเป็นการใหญ่ สิ่งทีก่อให้เกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมากก็คือ การเปิดเผยวงเงินที่จ่ายเป็นบำนาญและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของข้าราชการ แดลงการณ์เกี่ยวกับรายจ่ายรายจ่ายของแผ่นดินนี้พิมพ์ออกเป็นจำนวนถึงหนึ่งแสนเล่ม และจำหน่ายหมดภายในเวลาไม่กี่สัปดาห์ ประชาชนเคยสงสัยอยู่แล้วว่าเงินส่วนใหญ่คงจะถูกจับจ่ายไปในทำนองนี้ และมาบัดนี้กลับมากพบว่ารายจ่ายเฉพาะบำนาญของข้าราชการเป็นจำนวนมากเท่ากับรายจ่ายของกองทัพเรือและอาณานิคมรวมกัน (Malet) เช่น (ตัวอย่างต่อไปนี้ได้มาจาก “หนังสือปกแดง” ซึ่งสภาแห่งชาติพิมพ์ออกมา ๒-๓ ปีหลังจากนี้) บุคคลผู้หนึ่งชื่อบลองเชท์ (M. Blanchet) ได้รับเงิน ๔,๗๒๗ ลีฟวร์ “สำหรับงานที่ได้ทำมาแล้วในอดีต” และ ๔,๗๒๗ ลีฟวร์ “สำหรับงานที่จะทำในอนาคต” หรือเมอซิเออร์ เดอ กาลัว เดอ ลาทูร์ (M. de Galois de la Tour) ซึ่งได้รับเงินเป็น ๓ งวดมีมูลค่าทั้งหมด ๒๒,๗๒๐ ลีฟวร์ งวดแรกในฐานะเป็น “ประธานข้าหลวงใหญ่แห่งแคว้นโปรวองซ์” งวดที่ ๒ ในฐานะ “ข้าหลวงและประธาน” และงวดที่ ๓ “สำหรับงานชนิดเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว” รายจ่ายประจำปีละ ๖,๐๐๐ ลีฟวร์สำหรับช่างทำผมของเจ้าหญิงอาร์ตัว (Mlle. d'Artois) ทั้ง ๆ ที่เจ้าหญิงพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่มีพระชนม์ ๓ พรรษา นอกจากนี้ยังมีงบประมาณซึ่งกันไว้แม้ว่าจะ

ยังไม่ได้จ่ายสำหรับผู้ที่ยังไม่มีตัวคนและอาจจะไม่มีเลยก็ได้ คือมีงบประมาณ ๔,๐๐๐ ลีฟวร์ สำหรับ “ผู้ที่สมรสกับมาดามเคอบาชิ (Mme. de Baschi) ซึ่งเป็นสนมของ “เมอซิเออร์” (Monsieur) ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าหลุยส์” (Mercier) การที่เนคเคอร์ประณามรายจ่ายในราชสำนักทำให้เขาเป็นที่นิยมของประชาชน แต่สำหรับในพระราชวังแล้ว เขายังถูกเกลียดชังมากขึ้น เหตุผลประการที่สามที่ทำให้นโยบายของเนคเคอร์ล้มเหลวก็คือ การรื้อฟื้นนโยบายการปกครองท้องถิ่นของตูร์โกท์ นโยบายนี้เริ่มเป็นครั้งแรกในมณฑลแบร์รี (Berry) ใน ค.ศ. ๑๗๗๘ และในมณฑลมงโทบัง (Mantouan) ใน ค.ศ. ๑๗๗๙ โดยการจัดตั้งสภาท้องถิ่นขึ้น ประกอบด้วยผู้แทนจากพวกพระเจ้า ชุนนาง และสามัญชน ซึ่งกษัตริย์ทรงเป็นผู้แต่งตั้ง สถาบันนี้ไม่มีอำนาจใดทั้งสิ้นนอกจากอภิปรายและทำรายงานเสนอความเห็น แต่ในรายงาน ๒ ฉบับจากสภาของแบร์รี เผยให้เห็นความคิดเห็นที่ดำเนินไปทางปฏิวัติ คือ ฉบับแรกเรียกร้องให้มี “การเสียภาษีที่ยุติธรรม” และให้ยกเลิกการเกณฑ์แรงงาน (Corvée) รายงานอีกฉบับหนึ่งอ้างสิทธิที่จะให้สมาชิกของสภาท้องถิ่นนี้เป็นตำแหน่งเลือกตั้งโดย “ประชาชนซึ่งต้องการรักษาผลประโยชน์ที่กำลังจะหายไป” (Malet) โมเรอปาส์ (Maurepas) ผู้ซึ่งเกลียดชังเนคเคอร์ ถือโอกาสใช้ความหวาดกลัวของพระเจ้าหลุยส์ทำให้เนคเคอร์นั้นกระหนาบการตกจากอำนาจไปเช่นเดียวกับพวกนักปรัชญาทั้งหลาย

หลังจากสมัยของนักปรัชญาและนักการเงินแล้ว ก็มาถึงสมัยของคาลอนน์ (Calonne) คนโปรดของราชสำนัก เพราะท่านผู้นี้ฉลาดจึงทำให้คนเข้าใจว่าเป็นคนสุขุมรอบคอบ เป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษในการตบตาคนให้เข้าใจว่าเป็นนักการเมืองที่ดีได้ นโยบายของท่านผู้นี้ก็คือจะเอาใจพวกอภิสิทธิ์ชนโดยการเพิ่มงบประมาณของราชสำนัก และแก้ไขสถานการณ์ทางการเงินของประเทศด้วยการเพิ่มรายจ่ายให้มากขึ้น โดยอาศัยหลักที่ว่าความฟุ่มเฟือยแม้ว่าจะมิใช่เป็นบ่อเกิด แต่ก็ก็เป็นเครื่องหมายของความมั่งคั่งสมบูรณ์ ยิ่งประเทศใช้จ่ายมากเท่าไร ต่างประเทศก็ยิ่งอยากจะให้เงินกู้มากขึ้นเท่านั้น เพราะเชื่อในทฤษฎีที่สะดวกแก่การปฏิบัติเช่นนี้ คาลอนน์จึงได้เปลี่ยนนโยบายของเนคเคอร์ที่จะกู้เงินเฉพาะในยามสงครามมาเป็นนโยบายกู้เงินใช้เป็นประจำทุกปีเพื่อไถ่งบประมาณลงตัว และปรากฏว่าเงินกู้ในระยะ ๓ ปีที่คาลอนน์เป็นเสนาบดีคลังอยู่ และเป็นเวลาที่บ้านเมืองว่างศึก มียอดสูงกว่าเงินที่เนคเคอร์ก็มาใช้ในระยะ ๕ ปีที่ประเทศตกอยู่ในภาวะสงคราม เมื่อได้ทำให้ประเทศถึงสภาพล้มละลายเช่นนี้ คาลอนน์ก็ประกาศว่า มีวิธีเดียวที่จะแก้ไขปัญหารการเงินของประเทศได้ คือการนำนโยบายของตูร์โกท์ และเนคเคอร์มาปฏิบัติทันที ซึ่งได้แก่การเก็บภาษีจากชนทุกชั้น ยกเลิกการเกณฑ์แรงงานและภาษีการค้าภายในประเทศและค่าธรรมเนียมภายใน ให้มีการค้าข้าวได้โดยเสรี และดำเนินนโยบายการจัดตั้งสภาท้องถิ่นให้สำเร็จสมบูรณ์ เมื่อปาเลมองต์คัดค้าน คาลอนน์ก็หันไปรื้อฟื้น “สภาของอภิสิทธิ์ชน” (Assembly of Notables) ซึ่งเป็นสถาบันเก่าแก่ โดยหวังว่าพวกอภิสิทธิ์ชนคงจะยินดียิ่งร่วมมือมากกว่าพวกปาเลมองต์ แต่ชาวปารีสแสดงความไม่ไว้วางใจออกมา มีผู้

นำป้ายโฆษณาไปปิดว่าจะมีการแสดงละครใหญ่โดยคณะละครของคาลอนน์ เรื่อง “การแสดง ความไว้วางใจผิดที่” มีเรื่องสั้นนำชื่อว่า “ความยินยอมที่ถูกบังคับ” และจบด้วยเรื่อง “กระเป๋าสตางค์กันรื้อ” และฉากสุดท้ายจะมีบัลเล่ต์ซ่อนเร้นที่สร้างขึ้นโดยผู้จัดการเอง” (Malet) เหตุการณ์ก็เป็นไปตามที่คาด กล่าวคือ ที่ประชุมของพวกอภิสิทธิ์ชนเห็นด้วยกับการตั้งสภาท้องถิ่น การยกเลิกการเกณฑ์แรงงาน และการค้าขายที่เสรีตามที่คาลอนน์เสนอ แต่คัดค้านข้อเสนอเกี่ยวกับการเก็บภาษีแบบใหม่ตราใบไคที่ยังไม่มีการแถลงเหตุผลที่ต้องทำการกักขัง และจำนวนหนี้สินของประเทศทั้งหมด พวกอภิสิทธิ์ชนหลายคนต้องการให้เรียกประชุมสภาฐานันดร หรือสภาทั่วไป (Estates-General) ดังนั้นกษัตริย์ด้วยการบีบบังคับของราชสำนักจึงต้องทรงปลดคาลอนน์ออกจากตำแหน่งเช่นเดียวกับที่ทรงปลดเสนาบดีคนอื่น ๆ มาแล้วอีกครั้งหนึ่ง

พวกหัวแหลมเริ่มเขียนคำคมอีก ข้อความหนึ่งมีชื่อว่า “อุณหภูมิกากาศวันนี้” และบรรยายต่อไปว่า “ประชาชน—แปรปรวน ปาเลมองต์—มีฝนตก พวกชนชั้นพระ—ท้องฟ้ามีดครีมี”

และเหตุการณ์ก็เป็นจริงดังคาด เดอบริแอนน์ (de Brienne) สังฆราชแห่งตุลุส (Archbishop of Toulouse) ซึ่งเป็นคนโปรดของพระราชินีและเป็นหัวหน้าของฝ่ายค้านเข้ารับตำแหน่งแทนคาลอนน์ แต่บริแอนน์ก็ไม่สามารถเสนอวิธีอื่นใดนอกจากพยายามทำให้นโยบายตุร์โกท์และเนคเคอร์ดำเนินไปได้ “สภาของอภิสิทธิ์ชน” ที่คัดค้านนโยบายนี้ถูกยุบ และเมื่อสภาปาเลมองต์ไม่ยอมรับรองพระราชโองการเกี่ยวกับนโยบายนี้ก็ถูกยุบเลิกไปเช่นเดียวกันฝูงชนเริ่มก่อการจลาจล และพระราชินีทรงได้รับฉายาใหม่ว่า “พระนางชั๊กหน้าไม่ถึงหลัง” (Madame déficit) คนเป็นจำนวนพันถูกจับไปเข้าคุก และในที่สุดเมื่อจะต้องหาเงินมาให้ได้โดยทางใดทางหนึ่ง บริแอนน์ก็ให้เรียกปาเลมองต์กลับมาอีก (ค.ศ. ๑๗๘๗) และสัญญาว่าถ้าสภาปาเลมองต์ยอมรับรองพระราชกฤษฎีกากู้เงินฉบับใหม่ รัฐบาลจะเรียกประชุมสภาทั่วไปหรือสภาฐานันดรในปี ค.ศ. ๑๗๘๒ “ต้องเรียกประชุมในปี ค.ศ. ๑๗๘๙” สมาชิกสภาปาเลมองต์ตะโกนต่อรอง แต่คำตอบจากรัฐบาลก็คือ คำสั่งให้รับรองพระราชกฤษฎีกากู้เงิน ลูกพี่ลูกน้องของพระเจ้าหลุยส์เอง คือ ดยุกแห่งออร์ลีอันส์ลุกขึ้นคัดค้าน (ซึ่งเป็นงานชิ้นสำคัญชิ้นเดียวในชีวิตของท่านผู้นี้) โดยร้องตะโกนว่า “ทุกอย่างมันผิดนี่” พระเจ้าหลุยส์ทรงตะโกนตอบว่า “ทุกอย่างถูกแล้ว และที่ถูกก็เพราะว่ามันเป็นความต้องการของเรา” หลังจากที่ได้แสดงบทบาทของกษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชที่กำลังจะหมดอำนาจเป็นครั้งสุดท้ายแล้วพระเจ้าหลุยส์ก็เสด็จขึ้น เมื่อดยุกแห่งออร์ลีอันส์ถูกเนรเทศ และสมาชิกอีก ๒ ท่านถูกจำคุก สภาปาเลมองต์พยายามเป็นครั้งสุดท้ายที่จะหาการสนับสนุนจากประชาชนผู้ซึ่งไม่พอใจสภาปาเลมองต์ที่คัดค้านการเก็บภาษีใหม่ โดยประกาศว่า “ประเทศฝรั่งเศสมีการปกครองแบบกษัตริย์มีอำนาจอยู่ในขอบเขตแห่งกฎหมาย” และกฎหมายเหล่านี้ปกป้องสิทธิมนุษยชน ๒

อย่างคือ สิทธิของประชาชนที่จะให้ความเห็นชอบอย่างเสรีในเรื่องการเสียภาษี และสิทธินี้จะแสดงออกได้ก็ต่อเมื่อมีการเรียกประชุมสภาทั่วไปโดยสม่ำเสมอ สิทธิมูลฐานอีกอย่างหนึ่งคือสิทธิของแต่ละบุคคลที่จะไม่ถูกจับกุมโดยไม่มีโอกาสได้แก้คดีในศาลที่ตั้งขึ้นโดยถูกต้องตามธรรมเนียมการปกครอง การประกาศหลักการ ซึ่งตามความจริงแล้วเป็นหลักการของอังกฤษมากกว่าของฝรั่งเศส ทำให้รัฐบาลจับกุมคนอื่นหลายคน และผู้ที่ถูกจับกุมก็ขัดขืนอย่างรุนแรงขึ้นทุกที เมื่อท้องพระคลังมีเงินเหลืออยู่อีกไม่กี่พันปอนด์ บริแอนนก็หันไปอุทิศर्फต่อสถาบันซึ่งเป็นความหวังครั้งสุดท้ายของกษัตริย์ คือที่ประชุมขององค์การศาสนา (Church Assembly) และสถาบันนี้ก็เรียกร้องให้มีการเรียกประชุมสภาทั่วไปทันทีเช่นเดียวกับ “สภาของอภิสิทธิ์ชน” และสภาปาลเลมองต์ พระเจ้าหลุยส์ต้องทรงโอนอ่อนตามโดยสัญญาจะเรียกประชุมสภาทั่วไปในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๘๘ บริแอนนก็ถูกปลดจากตำแหน่ง และเนคเคอร์ถูกเรียกกลับเข้ามารับราชการใหม่

ในระยะ ๗ ปีที่ตกจากอำนาจและแผนการต่าง ๆ ล้มเหลว เนคเคอร์รู้สึกขมขื่นตลอดเวลา และเมื่อทราบข่าวโปรดเกล้า ๆ ให้เขากลับเข้ามารับตำแหน่งใหม่ เนคเคอร์อุทานว่า “น่าเสียดาย ถ้าหากว่าโปรดเกล้า ๆ ให้เราเข้ารับตำแหน่งในระยะ ๑๕ เดือน ที่ท่านสังฆราชเรื่องอำนาจ ทุกอย่างก็คงจะเรียบร้อย แต่นี่เข้าไปเสียแล้ว” (de Staël) แต่ความจริงแล้วมันหายไปตั้ง ๑๕ ปี คือตลอดเวลา ๑๕ ปีซึ่งเป็นรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ตลอดระยะนี้ เหตุการณ์และสาเหตุหลายอย่าง คือ ความอ่อนแอของพระเจ้าหลุยส์ การที่พระราชินีและราชสำนักคัดค้านนโยบายการปฏิรูปทุกอย่าง การเรียกร้องให้เปิดเผยฐานะการเงินของรัฐบาล การเรียกร้องระบบการเมืองแบบมีผู้แทน ความไม่พอใจที่ประชาชนมีต่อ “ระบบเก่า” (ancien régime) ทั้งหมดรวมกันเข้าก่อให้เกิดเป็นพลังในสังคมซึ่งไม่มีหลักปรัชญา หรือนโยบายการเงินหรือการขอร้องชี้แจง หรือการใช้กำลังบีบบังคับจะสามารถหยุดยั้งหรือควบคุมไว้ได้ การเรียกเนคเคอร์กลับเข้ามารับตำแหน่งเสนาบดีใหม่ และการเรียกประชุมสภาทั่วไปหรือสภาฐานันดร มิได้หมายความว่าประเทศฝรั่งเศสจะปฏิรูปการปกครอง แต่หมายความว่าประเทศอย่างเข้าสู่ยุคปฏิวัติ

๔

บาวาเรียและเนเธอร์แลนด์

อีกด้านหนึ่งของการปกครองสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ อาจแก่ความไม่พอใจของประเทศทางด้านการเงินได้ในเวลาที่สถานการณ์ไม่เลวร้ายเท่านี้ แต่ในสภาพของฝรั่งเศสที่เป็น

อยู่ขณะนั้น ความสำเร็จในค่าน้ำกลับเป็นสิ่งที่ทำให้ทุกสิ่งเลวลง ข้าพเจ้าหมายถึงนโยบายต่างประเทศของแวร์เจเนส (Vergennes)

แวร์เจเนสมีความเชื่ออย่างเดียวกับชัวเซลที่ว่า ศัตรูที่แท้จริงของฝรั่งเศสคืออังกฤษ และอนาคตของฝรั่งเศสขึ้นอยู่กับชัยชนะในการขยายอิทธิพลในดินแดนโพ้นทะเล เวิร์เจเนสยังคงรักษาสัมพันธไมตรีกับออสเตรีย แต่พยายามที่จะไม่เข้าไปพัวพันในสงครามในยุโรป พยายามดึงฝรั่งเศสให้กลับไปสู่ฐานะของตุลาการของยุโรปตามเดิม ในขณะที่เดียวกันก็เตรียมพร้อมที่จะเปิดฉากการรบกับอังกฤษใหม่ และสาเหตุที่จะทำสงครามกับอังกฤษก็หาได้ไม่ยากนัก

นโยบายเกี่ยวกับประเทศในยุโรปของแวร์เจเนสเห็นได้ชัดในปัญหาการสืบราชสมบัติบาวาเรีย และเหตุการณ์ในเนเธอร์แลนด์ ปัญหาแรกเป็นเสมือนกระจกเงาที่ส่องให้เห็นเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ แคว้นบาวาเรียที่ตั้งอยู่ทางต้นแม่น้ำดานูบเป็นดินแดนสำคัญที่กุมการคมนาคมจากออสเตรียมาฝรั่งเศส และออกจากออสเตรียไปอิตาลี จึงเป็นที่ปรารถนาของพวกแฮบสเบิร์กเรื่อยมา ในสายตาของพระเจ้าโจเซฟที่ ๒ ซึ่งพยายามเลียนแบบพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชทุกอย่าง ดินแดนนี้เปรียบเสมือนแคว้นไซลีเซียในปี ค.ศ. ๑๗๗๗ เมื่อพระเจ้าเฟรเดอริกทรงพระชราภาพแล้ว พระนางแคธรินก็ทรงพัวพันอยู่กับตุรกี และพระเจ้าหลุยส์ก็มิวสนพระทัยกับสงครามกือิสราฟอเมริกา โอกาสจึงเป็นของออสเตรีย พระเจ้าแมกซิมิเลียนโจเซฟผู้ครองแคว้นบาวาเรีย (Elector of Bavaria) สิ้นพระชนม์โดยไม่มีทายาท ดังนั้นราชบัลลังก์จึงผ่านไปยังเจ้าชายชาร์ลส์ ซีโอดอร์ (Charles Theodor) เจ้าผู้ครองแคว้นพาลาไทน์ (Elector of Palatine) ซึ่งเป็นเชื้อสายของราชวงศ์นี้อีกสาขาหนึ่ง พระเจ้าโจเซฟแห่งออสเตรียทรงได้โอกาสที่จะอ้างสิทธิในบางส่วนของบาวาเรียตะวันออกซึ่งพระองค์ทรงต้องการมาก โดยใช้หลักฐานจากเอกสารบางอย่างที่ไม่ค่อยจะแน่นอนหนักตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และชักชวนให้ชาร์ลส์ ซีโอดอร์ทรงยอมรับสิทธิของออสเตรียโดยทรงสัญญาจะให้ตราชั้นสูงของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Order of the Golden Fleece) และเงินจำนวนหนึ่งแก่บรรดาบุตรนอกสมรสของชาร์ลส์ ทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี แต่เคราะห์ร้ายที่ความพยายามที่จะเลียนแบบพระเจ้าเฟรเดอริกมากเกินไป ทำให้พระเจ้าโจเซฟทรงลืมนึกไปว่าพระเจ้าเฟรเดอริกอาจไม่พอพระทัยที่ถูกเลียนแบบทำนองนี้ ผู้พิชิตไซลีเซียซึ่งกำลังวางพระองค์ว่าเป็นผู้กลับพระองค์เป็นคนดีแล้ว ทรงคัดค้านทันที และประกาศจะต่อสู้เพื่อเสรีภาพทางการเมือง พระราชสาส์นที่โต้ตอบกันต่อมาฟังดูประหลาด กล่าวคือ พระเจ้าโจเซฟทรงป้องกันสิทธิของพระองค์ที่จะจัดการกับชาร์ลส์ ซีโอดอร์ได้ทุกอย่างตามพระทัย และพระเจ้าเฟรเดอริกกลับทรงเป็นผู้กล่าวหาว่าพระเจ้าโจเซฟทรงบิดผันธรรมนูญของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ และในฤดูร้อนของปี ค.ศ. ๑๗๗๙ การขัดแย้งทางหนังสือเปลี่ยนเป็นการสงคราม โดยที่ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างส่งกองทัพเข้าไปในโบฮีเมีย แต่ไม่นานสงครามก็สิ้นสุดลง โดยที่ต่างฝ่ายต่างทำอะไรกันไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่เกือบจะไม่ได้มีการรบพุ่งเลย และในฤดูใบไม้ร่วงปีเดียวกันกองทัพ

ปรัสเซียก็ถอยกลับหลังจากที่การปล้นสะดมไร่นาเรือกสวนในดินแดนที่ผ่านไปแล้ว ดังนั้นสงครามนี้จึงได้ชื่อว่า “สงครามลูกพลัมและมันฝรั่ง” (Plum and Potato War)

ในขณะเดียวกัน พระนางมาเรีย เทเรซา ผู้ซึ่งไม่ทรงเห็นด้วยกับวิธีการทั้งหมด แอบไปเสนอสัญญาสงบศึกกับพระเจ้าเฟรเดอริกโดยไม่ให้พระเจ้าโจเซฟทรงล่วงรู้ พระเจ้าเฟรเดอริกทรงเจรจาด้วย แต่ยืนยันจะต้องได้ “ค่าชดเชย” เป็นสิ่งตอบแทนความยุ่งยากที่พระองค์ทรงได้รับ ในที่สุดได้ทำสัญญาเทเชน (Treaty of Teschen) กัน โดยพระเจ้าเฟรเดอริกทรงยอมให้พระเจ้าโจเซฟยึดครองส่วนหนึ่งของบาวาเรีย คือส่วนที่เรียกว่า “มุมแม่น้ำอินน์” (Quarter of the Inn) คือดินแดนที่อยู่ตรงมุมแม่น้ำอินน์และแม่น้ำดานูบมาบรรจบกัน เป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่ออสเตรียยอมรับสิทธิของพระเจ้าเฟรเดอริกในราชบัลลังก์ของแคว้นแอนสบัค (Ansbach) และไบรอยธ์ (Bayreuth) การทำสัญญาสงบศึกนี้มีฝรั่งเศสและรัสเซียซึ่งไม่พยายามเข้าแทรกแซงในสงครามเป็นคนกลาง ซึ่งเป็นการยกฐานะของฝรั่งเศสให้กลับคืนเข้าสู่ตำแหน่งตุลาการผู้ไกล่เกลี่ยของยุโรปอีกครั้งหนึ่ง

พระเจ้าโจเซฟทรงผิดหวังเป็นอย่างมาก และไม่พอพระทัยที่ฝรั่งเศสไม่สามารถสนับสนุนแผนการของพระองค์ไม่กี่ปีต่อมา พระองค์ทรงพยายามจะยึดครองบาวาเรียอีก และทรงมีแผนซึ่งทรงหวังว่าแวร์เนอร์สคิงจะไม่ขัดขวาง เนเธอร์แลนด์ของออสเตรียเป็นดินแดนที่ทำความหนักใจให้กับพระเจ้าจักรพรรดิมากกว่าประโยชน์เพราะอยู่ไกล และประชาชนไม่พอใจที่พระเจ้าโจเซฟบังคับให้ทำการปฏิรูป และออสเตรียไม่อาจส่งเสริมการค้าของเนเธอร์แลนด์ได้โดยไม่ไร้ความรู้สึกริษยาของอังกฤษและฮอลแลนด์ โดยสัญญาฟองเทนโบล (Treaty of Fontainebleau) ค.ศ. ๑๗๖๕ พระเจ้าโจเซฟทรงบังคับให้ฮอลแลนด์ยกบ่อนทางชายแดน (Barrier Forts) ซึ่งพวกนี้ยึดครองตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๔ ให้กับพระองค์ แต่ความพยายามอีกอย่างหนึ่งของพระองค์คือ จะให้เปิดแม่น้ำเชลดท์ (Scheldt) ให้เนเธอร์แลนด์ของออสเตรียใช้เป็นหลักเส้นทางเดินเรือ ถูกเสนาบดีต่างประเทศของฝรั่งเศสขัดขวาง ทั้ง ๆ ที่พระนางมารีอังตัวเนตก็ได้ทรงใช้อิทธิพลของพระนางเกลี้ยกล่อมพระเจ้าหลุยส์สำเร็จแล้ว ดังนั้นพระเจ้าโจเซฟจึงหันกลับมาหาชาร์ลส์ ธิโอดอร์ผู้ว่าง่ายอีก เจ้าชายชาร์ลส์ทรงยินยอมยกบาวาเรียให้กับออสเตรียเพื่อแลกกับเนเธอร์แลนด์ของออสเตรีย ซึ่งพระองค์จะทรงปกครองในนามของกษัตริย์แห่งเบอร์กันดี ซึ่งเป็นตำแหน่งเก่าล้าสมัยซึ่งพระเจ้าโจเซฟทรงรื้อฟื้นขึ้นมาอีก ข้อตกลงนี้จะทำลายดุลแห่งอำนาจเยอรมัน ดังนั้นแวร์เนอร์สคิงก็คัดค้าน และพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชทรงเป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดตั้งสันนิบาตของเจ้าเยอรมัน (League of German Princes) ขึ้นเพื่อรักษาข้อตกลงในสนธิสัญญาเวสต์เฟเลีย และเพื่อป้องกันสมาชิกของสันนิบาตให้พ้นจากการรุกรานโดยผิดทำนองคลองธรรมของออสเตรีย เมื่อต้องเผชิญกับการขัดขวางเช่นนี้พระเจ้าโจเซฟก็ต้องทรงยอมแพ้ ความล้มเหลวครั้งที่สองของออสเตรียก็เรียกได้ว่าเป็นชัยชนะครั้งที่สองของแวร์เนอร์สคิงและของฝรั่งเศส

การพ่ายแพ้ครั้งที่สองของจักรพรรดิโจเซฟเป็นชัยชนะที่ได้มาโดยสันติที่สุด และเป็นชัยชนะครั้งสุดท้ายของพระเจ้าเฟรเดอริกผู้ซึ่งสิ้นพระชนม์ในปีต่อมา กษัตริย์หลายพระองค์มักจะมีพระชนม์อยู่จนพ้นเวลาที่ทรงเฟื่องฟูที่สุด แต่พระเจ้าเฟรเดอริกทรงมีชีวิตอยู่จนสามารถทำให้คนล้มความร้ายกาจของพระองค์ได้ ในปลายพระชนม์ชีพ พระองค์กลายเป็นวีรบุรุษของพวกโปรเตสแตนต์ และผู้ปกป้องเสรีภาพของชาวเยอรมัน กล่าวกันว่าพวกชาวนาโบบาวาเรียที่รอดพ้นจากการยึดครองของออสเตรีย พวกนี้ตั้งพระรูปพระเจ้าเฟรเดอริกไว้บูชาคู่กับพระเยซูและพระนางมัทธาเรีย ในศตวรรษต่อมา เทรชเค (Traitschke)^๓ ประกาศว่า พระเจ้าเฟรเดอริก คือผู้ก่อตั้งขบวนการรวมชาติเยอรมัน (Pan Germanism) และคาร์ไลล์ (Carlyle)^๔ สร้างให้พระองค์เป็นวีรบุรุษของเด็กนักเรียนในอังกฤษ ถ้าหากเราจะถือว่าพระเจ้าเฟรเดอริกคือแบบฉบับความเป็นปรัสเซียตามความเห็นของนักประวัติศาสตร์ทั้งสองก็นับว่าถูกต้อง แต่ถ้าจะตัดสินพระเจ้าเฟรเดอริกในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง เราจะต้องนำความสำเร็จของพระองค์ในการสร้างระบบการปกครองที่มีสมรรถภาพมาซึ่งกับความคิดเห็นของพระองค์เกี่ยวกับการดำรงชีวิต และในกรณีนั้น พระเจ้าเฟรเดอริกผู้ยิ่งใหญ่ก็คือพระเจ้าเฟรเดอริกผู้มีจิตใจต่ำด้วย

พระนางมาเรีย เทรเซา ผู้ซึ่งในปี ค.ศ. ๑๗๗๘ เคยทรงปรารถนาอย่างเสียพระทัยว่า พระนางทรงมีพระชนม์อยู่นานเกินไป ๑๒ ปี มาสิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. ๑๗๘๐ พระนางมิได้อยู่ได้อิทธิพลของขบวนการ “กุ่มิธรรม” ซึ่งแพร่หลายอยู่ในระยะนั้น พระนางยังคงทรงเป็นที่รักใคร่ของพวกสามัญชนทั้งหลาย ซึ่งไม่นิยมพวกนักปรัชญาและนักปฏิรูป และคนเหล่านี้มีความเห็นว่า พระนางคือวีรสตรีผู้ทรงความดี และรักชาติบ้านเกิดเมืองนอนโดยแท้

พระเจ้าโจเซฟสิ้นพระชนม์ในเวลาไล่ ๆ กับพระเจ้าเฟรเดอริก คือในปี ค.ศ. ๑๗๙๐ เหลืออยู่แต่พระนางแคโรลินพระองค์เดียวในบรรดาประมุขที่ใหญ่ยิ่งทั้งสี่ที่มีพระชนม์อยู่ต่อมาตลอดสมัยปฏิวัติฝรั่งเศส พระนางมาสิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. ๑๗๙๖ ในบั้นปลายของพระชนม์ชีพ พระนางทรงทำงานน้อยลงไป โปรดการเยินยอ แต่ยังคงทรงความสง่าผ่าเผย ขาม และเป็นบุคคลที่มีเสน่ห์น่าเลื่อมใสอยู่ในตัว เป็นตัวแทนของโลกเก่าที่กำลังสลายตัวไปอย่างรวดเร็ว

สงครามอเมริกา

งานชิ้นที่สามและที่สำคัญที่สุดในนโยบายต่างประเทศของแวย์เจนส์ก็คือ การที่นำฝรั่งเศสเข้าร่วมในสงครามกั๊อัสราฟอเมริกา สาเหตุของสงครามนี้ ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึง

เพราะไม่เกี่ยวกับสิ่งที่ต้องการชี้ให้เห็น การที่ชาวอาณานิคมกำลังต่อสู้เพื่อหลักประชาธิปไตยเพื่อสิทธิที่จะเป็นผู้วินิจฉัยเกี่ยวกับการเสียภาษีด้วยตนเองนี้ เป็นสิ่งที่ดึงดูดพวกคนหนุ่มในฝรั่งเศสอย่างมาก แต่สำหรับรัฐบาลสนใจแต่เพียงว่า จะได้มีส่วนในการสร้างความอับอายให้กับอังกฤษมากขึ้น การประกาศเอกราชทำให้ชาวฝรั่งเศสรู้สึกตื่นตัว โบมาร์เชส์ (Beaumarchais) จัดระบบการส่งอาวุธเพื่อให้ชาวอาณานิคมได้อาศัยอาวุธจากคลังแสงของฝรั่งเศสในการต่อสู้กับอังกฤษ พวกขุนนางฝรั่งเศสหนุ่ม ๆ เช่น เดอโลซัง (de Lauzun) เดอโนไอลส์ (de Noailles) เดอเซกูร์ (de Segur) เดอ ลาฟาแยตต์ (de Lafayette) อาสาไปช่วยพวกอเมริกันรบ และในที่สุดในปี ค.ศ. ๑๗๗๗ ฝรั่งเศสก็เข้าสู่สงครามเป็นทางการ

สัญญาพันธมิตรระหว่างอเมริกาและฝรั่งเศสครั้งนี้ เป็นผลงานของเบนจามิน แฟรงกลินแห่งบอสตัน ซึ่งได้รับอำนาจจากพวกปฏิวัติให้เข้ามาเจรจากับฝรั่งเศส ท่านผู้นี้เป็นทั้งเจ้าของโรงพิมพ์ นักหนังสือพิมพ์ นักประดิษฐ์ และรัฐบุรุษ ไร้ผมเรียบเฉย ๆ และไม่ได้โรยฝุ่นที่ผมเช่นที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น สวมหมวกเฟอร์กิลมธรรมดา สวมแว่นตาใหญ่ มีจิตใจสูง ลักษณะธรรมดาที่ไม่หรูหราเอนที่เจ้าความรู้สึกของสังคมในปารีสที่ไม่คุ้นกับรัฐบุรุษที่สร้างตนเองขึ้นมาจากคนธรรมดา ๆ สนธิสัญญาพันธมิตรนี้เองที่ทำให้สงครามระหว่างอังกฤษ—อเมริกกลายเป็นสงครามระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส แวร์เจนส์นั้นมีความปรารถนาที่จะทำให้กลายเป็นสงครามระหว่างอังกฤษและยุโรปทั้งทวีปด้วยซ้ำไป และสามารถดึงสเปนเข้ามาร่วมด้วยอย่างง่ายดาย ฝรั่งเศสใช้ความไม่พอใจของชาติมหาอำนาจทางทะเลที่เป็นกลางซึ่งมักถูกอังกฤษถืออำนาจเข้ากันเรื่อย ๆ ถึงพระนางแคธรินแห่งรัสเซียให้จัดตั้งสันนิบาตของชาติเป็นกลางแบบตรีมิตร (League of Armed Neutrality) ขึ้น ประกอบด้วยสมาชิกคือ เดนมาร์ก รัสเซีย สวีเดน ฮอลแลนด์ ออสเตรีย และโปรตุเกส อังกฤษจึงถูกตัดให้อยู่โดดเดี่ยวโดยเด็ดขาด การพ่ายแพ้ของคอร์นวอลล์ (Cornwallis) เมื่อ ค.ศ. ๑๗๘๑ ชัยชนะทางทะเลของกิเชนและดอร์วิลเลอส์ (Guichen และ D'Orvilliers) ในหมู่เกาะอินเดียตะวันตก การสูญเสียพอร์ทมาฮอน (Port Mahon) และยิบรอลต้า ทำให้อังกฤษเกือบพินาศ แต่รอดหนี (Rodney) สามารถเปลี่ยนการพ่ายแพ้ให้เป็นชัยชนะ อังกฤษตียิบรอลต้ากลับคืนมาได้ แวร์เจนส์ซึ่งขาดเงิน และมีความวิตกเกี่ยวกับสถานการณ์ในตุรกี ยอมรับการเสนอทำสัญญาสันติภาพ ในสนธิสัญญาแวร์ซายส์ (ค.ศ. ๑๗๘๓) สหรัฐได้รับการรับรองความเป็นเอกราช สเปนได้ฟลอริดาและมิยอร์กกลับคืนไป (แต่ไม่ได้ยิบรอลต้า) และฝรั่งเศสสามารถสร้างบ้อมปราการในดินเคอร์คอีกครั้งหนึ่ง นับว่าฝรั่งเศสได้แก้แค้นความพ่ายแพ้ที่ปรากฏในสัญญาปารีส สัญญาแวร์ซายส์ทำให้เกียรติภูมิของฝรั่งเศสสูงขึ้นกว่าที่เป็นมาในระยะ ๔๐ ปีที่แล้ว

ถ้าเป็นเวลาอื่นแล้ว ความสำเร็จทางด้านทหารต่างประเทศเช่นนั้น จะสามารถช่วยสถานการณ์ภายในของฝรั่งเศสไว้ได้ แต่คราวนี้ชัยชนะของพวกอเมริกันกลับนำความพินาศมาสู่ฝรั่งเศส กล่าวคือ ทำให้ฝรั่งเศสอยู่ในสภาพที่เกือบล้มละลาย การค้าของอังกฤษล้ำหน้า

ฝรั่งเศสไปอย่างมากมายเพราะสัญญาทางการค้าที่อังกฤษทำกับฝรั่งเศสก่อนสงครามจะยุติ ที่สำคัญที่สุดก็คือลัทธิสาธารณรัฐ (Republicanism) ของอเมริกาได้แพร่เข้ามาในฝรั่งเศสพร้อมกับกองทหารฝรั่งเศสที่เดินทางกลับจากสมรภูมิ และปรากฏว่าไม่มีสังคม รัฐบาล หรือราชบัลลังก์ที่เข้มแข็งพอที่จะต่อต้านอิทธิพลนี้ได้อย่างจริงจัง

เมื่อการปฏิวัติมาถึง พวกขุนนางของกษัตริย์ทั้งหลายในปารีสถูกโค่นลงมาและทำลายเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย กล่าวกันว่าฝูงชนซึ่งหวังว่าจะหลอมรูปปั้นเหล่านั้นเพื่อเอาทองแดง ต้องยืนจังก้อย่างโกรธแค้น และประหลาดใจ เพราะปรากฏว่ารูปปั้นเหล่านั้นกลวง และมีความหนาเท่าเหรียญเงินเท่านั้น (Mercier)

บทที่ ๒๒

บทสรุป

๑

การประชุมของสภาทั่วไปหรือสภาฐานันดร (Estates-General) ที่แวร์ซายส์ ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๘๙ เป็นการจบระยะของประวัติศาสตร์ที่ข้าพเจ้าจะบรรยาย และพร้อมกับการประชุมนี้ ปรากฏว่าสถาบันหลายอย่าง ความคิดอ่านต่าง ๆ ที่ยุโรปคุ้นเคยมาในระยะ ๓๐๐ ปีที่แล้วมาสลายตัวลง ดังนั้นยังเหลืองานอยู่อีก ๒ อย่างที่ข้าพเจ้าจะต้องทำเป็นการส่งท้าย คือ การศึกษาถึงสาเหตุต่าง ๆ ของการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศส และสรุปลักษณะเด่น ๆ ของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปที่เราได้ผ่านมาแล้ว

สำหรับปัญหาแรกนั้น มีหลายท่านได้เขียนไว้อย่างมากมาย ในระยะนั้น คนทุกชั้นในสังคมต่างคิดว่า ความเดือดร้อนของตนนั้นต้องการการแก้ไขอย่างด่วนที่สุด ทุกคนต่างก็มีคำอธิบายว่าอะไรเป็นสาเหตุของความหายนะในครั้งนั้น พวกหัวโบราณโยนความผิดไปให้พวกบรรณานุกรม พวกเสนาบตีอ้างว่าเป็นผลของการแย่งชิงอำนาจในราชสำนัก พวกปาลेमองต์อ้างว่าเป็นเพราะการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมของกษัตริย์ต่อพวกตน พวกนักปรัชญาคิดว่าการปฏิวัติจะไม่เกิดขึ้นถ้าพวกตนได้อยู่ในอำนาจ พวกนักธุรกิจคิดว่าทุกสิ่งจะเรียบร้อยถ้าการค้าไม่ตกต่ำ พวกชาวนาประณามระบบฟิวดัลที่ยังหลงเหลืออยู่ และระบบการเก็บภาษีอย่างรุนแรง (Segur) เมื่อเราพิจารณาจุดสถานการณ์ให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า เราอาจพูดได้อย่างเต็มปากว่า สาเหตุใดสาเหตุเดียวไม่เพียงพอที่จะเป็นต้นเหตุของการปฏิวัติใหญ่ครั้งนี้ และการที่จะประณามว่าเป็นความผิดของชนชั้นใดโดยเฉพาะก็ไม่ถูกเช่นกัน ที่ถูกแล้วเป็นเพราะประเทศทั้งประเทศได้โน้มเอียงไปในทางปฏิวัติมานานแล้ว

๒

สาเหตุของการปฏิวัติฝรั่งเศส

สาเหตุประเภทแรกเป็นเรื่องของแนวความคิด ที่สำคัญคือ “วิญญูณปฏิวัติในฝรั่งเศสก่อนการปฏิวัติใหญ่” ความรู้สึกนี้อาจย้อนกลับไปได้ตั้งแต่สมัยพวกฟรอนต์ เมื่อพิจารณาข้อเรียกร้องของพวกปาลेमองต์แห่งปารีสในปี ค.ศ. ๑๖๔๙ จะเห็นว่ามีคล้ายคลึงกับข้อเรียกร้องของสภาฐานันดร ๑๔๐ ปีต่อมานั่นเอง กล่าวคือทัศนคติของพวกฟรอนต์ที่มีต่อนโยบายกดขี่ของกษัตริย์และอภิสิทธิ์ชนนั่นเอง ซึ่งพัฒนาต่อมาในระยะที่ฝรั่งเศสประสบความเดือดร้อน

ในปลายสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และภายใต้การปกครองที่ผิดพลาดของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ จนเป็นขบวนการปฏิวัติอย่างชัดเจน “เมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ สิ้นพระชนม์ ขบวนการที่จะปฏิวัติของฝรั่งเศสก็ได้เป็นเรื่องของความคิดเท่านั้นแต่เป็นเรื่องของอารมณ์ด้วย” (Rocguain) ดังนั้นในไตร่ศสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ การปฏิวัติจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกจากความไม่พอใจในความบกพร่องในการปกครองโดยทั่วไปแล้ว พวก “นักปรัชญา” ยังมีส่วนกระตุ้นให้ความรู้สึกไม่พอใจนี้รุนแรงขึ้นด้วย ควรสังเกตว่าอิทธิพลของมองเตสกีเออ วอลแตร์ และพวกบรรณานุกรมเริ่มเป็นที่รู้จักกันในเวลาเดียวกับที่ทัศนคติแบบฟรอนต์กำลังกลายเป็นขบวนการปฏิวัติ คือในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และอิทธิพลนี้ยังเร้าความรู้สึกให้รุนแรง เพราะพวกนักเขียนฝรั่งเศสเหล่านี้ผัดกับนักเขียนอังกฤษซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของความคิดต่าง ๆ ที่พวกฝรั่งเศสนำมาเผยแพร่ในแง่ที่ว่า พวกนักเขียนฝรั่งเศสขาดประสบการณ์ทางการเมือง และไม่เคยเผชิญกับการปฏิวัติจริง ๆ เลย พวกเขามีได้เคยทดสอบทฤษฎีทางการเมืองของตนโดยทดลองปกครองตนเองจริง ๆ เพียงแต่ทดสอบกับการปกครองสมัยกรีกและโรมในประวัติศาสตร์ แทนที่จะใช้หลักการที่ตนคิดขึ้นแก้ไขข้อบกพร่องที่เป็นอยู่ในสภาพความเป็นจริง หรือพยายามปรับปรุงที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้นใกล้กับอุดมคติของตน พวกนักปรัชญากลับไปใช้จินตนาการของตนวาดภาพาวีสขึ้นใหม่ให้เหมือนสวรรค์เพียงแต่แทนที่จะเต็มไปด้วยประตูเพชรและถนนที่ปูลาดด้วยทอง สวรรค์แห่งนี้สร้างขึ้นบนรากฐานของสิทธิของมนุษย์ชนและเจตนารมณ์ของประชากร และมีแผนการที่จะสร้างรัฐในฝันของตนขึ้นแทนประเทศฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ รัสเซียเป็นเสมือนศาสดาค้นสุดท้าย ผู้ที่อ่านทฤษฎีของเขา เช่น มาดามโรลอง (Roland)^๑ ผู้ซึ่งได้เคยศึกษางานของพลูทาร์ค (Plutarch)^๒ โฮลแบค (Holbach)^๓ เฮลเวทียุส (Helvetius)^๔ เรนาล (Raynal)^๕ และดาลองแบร์ท (D'Alenbert)^๖ มาแล้ว ยังถูกอิทธิพลของหนังสือ “สัญญาประชาคม” (Social Contract) เปลี่ยนจากที่เคยเป็นนักปฏิรูปให้กลายเป็นนักปฏิวัติไป

สำหรับพวกที่ไม่เข้าใจหลักปรัชญาก็มีละครให้ดู ในปี ค.ศ. ๑๗๘๔ โบมาร์เชส์ (Beaumarchais)^๗ ประพันธ์ละครเรื่อง “การแต่งงานของฟิกาโร” (Mariage de Figaro) ซึ่งในภายหลังเปลี่ยนทรงเกล้าว่าละครเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า “การปฏิวัติกำลังดำเนินอยู่ทั่วไป” แล้วในเวลานั้น พระเอกและนางเอกของเรื่องเป็นคนที่รับใช้ซึ่งวิพากษ์วิจารณ์นายของตนอย่างเสรี ในตอนหนึ่งนางเอกของเรื่องคือซุซซานกล่าวว่า “เขาก็คงว่าการเป็นข้าในราชสำนักเป็นของยาก” “ยากี่?” ฟิกาโรย้อนถามและเสริมต่อไปว่า “ฉันไม่เห็นจะยากตรงไหนเลย ฉันจะบอกเคล็ดลับให้ได้ด้วยคำเพียง ๓ คำ คือ รับเอา ฉวยเอา ขอเอา เท่านั้นเอง” ตัวละครอีกตัวหนึ่งเอ่ยขึ้นว่า “พวกผู้พิพากษาบนบัลลังก์สืมนั่นเองและคิดถึงแต่กฎหมายเท่านั้น” ฟิกาโรสนับสนุนอย่างประชดประชันทันทีว่า “ถูกต้อง คำนี้ถึงแต่กฎหมายซึ่งให้ความเมตตาต่อคนรวยและความทารุณแก่คนจน” และละครจบลงด้วยร้อยกรองบทหนึ่งซึ่งส่วนหนึ่งมีใจความซึ่งอาจ

ถอดเป็นร้อยแก้วได้ว่า “ทุกอย่างขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดของคน ถ้านาย ก. เกิดมาเป็นคนเลี้ยงแกะ นาย ข. เป็นกษัตริย์ โสภคก็จะเข้าข้างนาย ก. และเหยียดหยามนาย ข. แต่ความสามารถจะเปลี่ยนทุกสิ่งทุกอย่างได้ นี่เป็นสิ่งสำคัญ ในจำนวนกษัตริย์ที่มีเป็นโหล ๆ ซึ่งเราตำหนิบ้างและเยินยอบ้างนั้น ถ้าหากพระองค์หนึ่งสิ้นพระชนม์ไป เราจะไม่รู้สึกลัวว่าชาติอะไรไป เพราะไม่ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไร แต่มีกษัตริย์องค์หนึ่งซึ่งเรายอมสละองค์อื่น ๆ ทั้งหมดไว้เพื่อรักษาองค์นี้ให้คงอยู่ กษัตริย์องค์นี้คือออลแตร์ และท่านผู้นี้เป็นอมตะ” พวกปัญญาชนสามารถนำความคิดเหล่านี้มาแต่งเป็นบทละครตลกได้ แต่ในหมู่ประชากรแล้ว สิ่งเหล่านี้ช่วยโหมความรู้สึกรวมขึ้นต่าง ๆ ให้รุนแรงขึ้น

อิทธิพลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ความคิดอ่านแบบอังกฤษ ไม่เฉพาะแต่ความคิดอ่านที่พวกนักปรัชญารับมาเท่านั้น แต่ยังมีความคิดที่แพร่หลายไปในหมู่คนจำนวนมากโดยการติดต่อระหว่างสองประเทศระหว่างปี ค.ศ. ๑๗๖๓ (หลังจากที่สงครามเจ็ดปียุติลง) และ ค.ศ. ๑๗๘๙ (ปีเริ่มการปฏิวัติใหญ่) มีคนเป็นจำนวนมากจาก ๒ ประเทศเดินทางไปมาหาสู่กันปรากฏว่าเกือบจะไม่มีคนมีความรู้คนใดในลอนดอนที่ไม่เคยเดินทางมาฝรั่งเศส และหนุ่มสังคมในฝรั่งเศสน้อยคนนักที่จะไม่เคยได้ยินได้รับฟังความคิดเห็นแบบอังกฤษ ไม่ว่าจะได้ยินจากในอังกฤษเองหรือในฝรั่งเศส กล่าวกันว่าในปี ค.ศ. ๑๗๘๘ มีคนอังกฤษเป็นจำนวนถึง ๔๐,๐๐๐ คน อยู่ในฝรั่งเศส ดร. จอห์นสันผู้ซึ่งไม่ค่อยศรัทธานักในเรื่องการท่องเที่ยวยังได้เคยไปเยือนฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๗๕ และไปทำให้พวกชาวฝรั่งเศสประหลาดใจโดยการสวมเครื่องแต่งกายแบบชาวลอนดอน คือ เสื้อกางเกงสีน้ำตาล ถุงเท้ายาวดำ และเสื้อแจ็คเก็ตเรียบๆ ดร. จอห์นสัน ได้เข้าเฝ้าพระราชินีและพระราชินีขณะที่สวยงามที่พระราชวังฟองแตนโบล ไปชมสัตว์ต่าง ๆ ในพระราชวังแวร์ซายส์ และไปดูโรงกลั่นเบียร์ที่ซังแตร์ (Santerre) ซึ่งเป็นที่สำคัญของนักทัศนมาตรแห่งหนึ่งในปารีส โดยที่ไม่ได้เคยคิดเลยว่า เจ้าของโรงเบียร์นี่เองที่จะกลายเป็นผู้สำคัญคนหนึ่งในช่วงการปฏิวัติ และจะเป็นผู้บัญชาการกองทหารที่ปลงพระชนม์พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ในเวลาต่อมาไม่นานนัก ดร. จอห์นสัน ไม่ยอมเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางไปฝรั่งเศสเพราะเห็นว่าไม่มีสาระสำคัญ แต่ได้บันทึกความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมฝรั่งเศสในขณะนั้นไว้ว่า “ผู้ยิ่งใหญ่ในฝรั่งเศสมีความเป็นอยู่อย่างหรูหรา แต่พวกอื่นอยู่อย่างน่าสมเพช ไม่มีสภาพกลางๆ แบบในอังกฤษ ร้านต่าง ๆ ในฝรั่งเศสไม่น่าดู เนื้อที่ขายตามท้องตลาดก็เป็นเนื้อที่ในอังกฤษไม่มีใครกินแล้ว” ดังนั้นศิลปะในการประกอบอาหารจึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง ดร. จอห์นสันรังเกียจนิสัยที่ชอบดื่มน้ำลาย และอื่นๆ ที่ควบคุมไปกับมารยาทที่งดงาม ในงานเลี้ยง บ่อยจะใช้มือหยิบน้ำตาลใส่ในกาแฟ และถ้าพวยกาน้ำชาคั้นรินไม่ได้ก็จะใช้วิธีเป่าเข้าไปทางพวยกา (Boswell)

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ชาวฝรั่งเศสเคยถูกอังกฤษว่าเป็นชาติป่าเถื่อนโหดร้าย เป็นชาติที่ตัดเศียรกษัตริย์ของตนและตัดหางม้า ส่วนพวกนักเขียนอังกฤษก็ประณาม

การซื้อผ้าลูกไม้จากฝรั่งเศส และการว่าจ้างนักเต้นรำชาวฝรั่งเศสเข้ามาในประเทศ แต่เหตุการณ์ได้เปลี่ยนไปแล้ว “ตั้งแต่พวกอังกฤษได้ทำลายเราในหมู่เกาะอินเดียและแอฟริกาแล้ว” นักเขียนฝรั่งเศสผู้หนึ่งกล่าวไว้ “เราได้เรียนหลายสิ่งหลายอย่างจากชนชาตินี้ เช่น การทำสวน รมม้า การละครทั้งแบบเวทีและแบบตลก การเล่นไพ่ การผสมเหล้าพันธ์ุ กีฬาแข่งม้า แบบเสื้อนอกและการจ่ายค่าแรงงาน” การแต่งกายเรียบ ๆ แบบอังกฤษกลับเป็นที่นิยม พวกเจ้านายและขุนนางฝรั่งเศสเลิกใส่ผมปลอม และหันมาสวมเสื้อหางยาวแคบ ๆ เช่นเดียวกับชนสามัญและเดินทางด้วยรถม้า นอกจากนี้แล้วยังรับเอานิสัยการพนันอย่างแพง ๆ การแข่งม้า การตั้งสโมสรแบบอังกฤษแทนสโมสรแบบ “ชาลอง” ของฝรั่งเศส และการควบคุมตลอดจนการกระทำอิทธิบาทกรรม สิ่งสุดท้ายนี้เป็นลักษณะของพวกอังกฤษโดยแท้ คิเคโรที่เคยเขียนไว้ว่า “คนอังกฤษที่ท่องเที่ยวไปส่วนมาก คือ ผู้ที่ต้องการไปหาที่ฆ่าตัวตายให้ไกลจากประเทศตน” ทฤษฎีย้อนกลับไปหาธรรมชาติของรุสโซก็ได้อิทธิพลมาจากความรู้เกี่ยวกับกฎหมายในชนบทของอังกฤษ สอนแบบอังกฤษ โคลงกลอนเกี่ยวกับธรรมชาติ และจากนวนิยายเกี่ยวกับจิตใจของมนุษย์ตามแบบอังกฤษ และในฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ การนิยมในธรรมชาติถือเป็นการนิยมการปฏิบัติ (Lockitt)

อิทธิพลจากอังกฤษที่สำคัญกว่าสิ่งที่กล่าวมาแล้วคือ อิทธิพลทางด้านปรัชญาการเมือง ความนิยมในรัฐธรรมนูญอังกฤษของมองเตสกีเออ และวอลแตร์ แพร่ไปอย่างกว้างขวาง ถึงแม้ว่าความเข้าใจจะยังไม่ถูกต้องนัก มิราบ็อ (Mirabeau)^๔ เป็นคนหนึ่งในบรรดาผู้บุรุษฝรั่งเศสสมัยปฏิวัติที่ถือว่าอังกฤษเป็นดินแดนแห่งเสรีภาพทางการเมือง และได้พยายามสร้างการปกครองระบบกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายตามแบบอังกฤษขึ้นในฝรั่งเศส

อิทธิพลอีกอย่างหนึ่งที่อาจเทียบได้กับอิทธิพลทางด้านปรัชญาจากอังกฤษ คือ การปฏิวัติอเมริกัน สำหรับอิทธิพลของปรัชญาอังกฤษนั้นก็มีมานานแล้ว แต่ส่วนใหญ่จำกัดอยู่ในวงการของพวกปัญญาชน และเจ้า ขุนนาง และเป็นอิทธิพลที่ยังเจือปนด้วยความสงสัยในสถานะที่อังกฤษเคยเป็นศัตรูดั้งเดิม แต่อิทธิพลจากสหรัฐอเมริกาอย่างกะทันหัน และแพร่ไปในหมู่พวกทหารและนักผจญภัย ซึ่งธรรมดาไม่เคยคุ้นเคยกับการอ่านรุสโซ หรือศึกษาเรื่องรัฐธรรมนูญอังกฤษ และผู้ที่ไม่ได้ออกจากฝรั่งเศสไปร่วมในสงครามกัวเกราชก็ยิ่งวาดภาพของเสรีภาพไว้งดงามยิ่งขึ้นไปอีก มาตามกัมปัง (Campan) กล่าวไว้ว่า “เด็กหนุ่ม ๆ ของเราต่างเดินทางไปช่วยทำสงครามในโลกใหม่ ซึ่งต่อสู้เพื่อเสรีภาพ ต่อสู้กับสิทธิของราชบัลลังก์ เสรีภาพเป็นฝ่ายมีชัย และพวกหนุ่ม ๆ เหล่านั้นเดินทางกลับฝรั่งเศสอย่างมีชัยชนะ พร้อมด้วยความต้องการที่จะเป็นอิสระ จดหมายจากพวกทหารที่ส่งมายังพระราชวังแวร์ซายส์ มักจะประทับตราดาว ๑๓ ดวงล้อมรอบหมวกแห่งเสรีภาพของสหรัฐ ฯ และกวีมีชื่อผู้หนึ่งสมัยนั้น คือ เชอวาลีเออ เคอปาซซี (Chevalier de Passy) ได้แต่งกลอนให้กับชาวบอสตัน มีใจความว่า “ท่านผู้มีความสุขทั้งหลายเพราะได้ปลดแอกจากกษัตริย์และราชินี สามารถ

ร้องรำทำเพลงโดยใช้เสียงไซ่ตรวนที่ยังคงพันธนามนุษยชาติอื่น ๆ ไว้อย่างน่าอดสูแทนเสียงดนตรี”

ความนิยมอังกฤษเปลี่ยนเป็นความชื่นชมอเมริกัน ลอนดอนตกจากความนิยม และบอสตันเข้ามาแทนที่ ทั้งนี้อาจดูเป็นเรื่องเล็ก ๆ แต่ เดอ เซกูร์ (de Segur) เขียนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นไว้ว่า “เป็นเครื่องหมายที่สำคัญ ซึ่งชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่จะกระเทือนไปทั่วโลก และข้าพเจ้ามิได้เป็นผู้เดียวที่หัวใจเต้นแรง เมื่อได้ยินเสียงเรียกร้องของเสรีภาพ และความพยายามที่จะปลดแอกจากอำนาจที่กดขี่ต่าง ๆ”

เมื่อการปฏิวัติใหญ่มาถึง การปฏิรูปต่าง ๆ ในด้านการปฏิบัติงานเป็นไปตามแบบอังกฤษ แต่การประกาศสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นสัญลักษณ์และอุดมคตินั้น ฝรั่งเศสรับมาจากอเมริกา และนี่คือความแตกต่างของอิทธิพลอังกฤษ และอเมริกาที่มีต่อการปฏิวัติฝรั่งเศส

๓

สาเหตุทางการเมือง

สาเหตุอีกประเภทหนึ่งอาจเรียกได้ว่า เป็นสาเหตุทางการเมืองซึ่งอาจสรุปได้ว่า ก่อนการปฏิวัติใหญ่ ฝรั่งเศสไม่มีรัฐธรรมนูญ และความต้องการที่จะทำให้ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ เป็นเจตนารมณ์แรกของพวกเขาปฏิวัติ รัฐบาลระบบเก่าเป็นรัฐบาลที่ใช้อำนาจโดยพลการ ไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีหลักการที่แน่นอน ดังนั้นรัฐบาลใหม่จะต้องเป็นรัฐบาลที่อยู่ใต้กฎหมาย เข้มแข็ง และดำเนินนโยบายโดยหลักการที่แน่นอน

คำว่าใช้อำนาจโดยพลการ (arbitrary) ของระบบเก่า หมายความว่าขอบเขตอำนาจของรัฐบาลนั้นไม่มีกฎหมายระบุไว้ รัฐบาลมีสิทธิจะขยายวงอำนาจโดยอำเภอใจ และวิธีการทุกอย่างของรัฐบาลเป็นสิ่งที่ไม่มีผู้ใดคัดค้านหรือประท้วงได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเกี่ยวกับการใช้อำนาจโดยพลการของรัฐบาลได้แก่การใช้ “หมายจับกุม” (lettre de cachet) คือหมายจับกุมบุคคลใดบุคคลหนึ่งและกักขังไว้ “นานเท่าที่กษัตริย์พอพระทัย” ซึ่งเสนาบดีคนใดก็มีสิทธิใช้ได้ และอาจใช้สำหรับจับกุมบุคคลที่มีเรื่องไม่พอใจเป็นการส่วนตัว และผู้ถูกจับกุมไม่มีทางจะอุทธรณ์ นอกจากว่าผู้ใช้อำนาจเหนือกว่าผู้สั่งจับจะก้าวเข้ามาช่วย แม้แต่ในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ซึ่งมีการปกครองที่ย่อนสมรรถภาพยังปรากฏว่ามีการใช้ “หมายจับกุม” ชนิดนี้ปีละ ๗๐-๘๐ ครั้ง ด้วยวิธีนี้เองที่ทำให้รัฐบาลที่ไร้ประสิทธิภาพที่สุดในโลกกลายเป็นรัฐบาลที่ใช้อำนาจกดขี่มากที่สุด และกลายเป็นแหล่งที่ผู้นำของการปฏิวัติสามารถศึกษาวิธีการใช้อำนาจแบบทรราชได้อย่างดีที่สุด

แม้ว่ารัฐบาลเจตนาใช้อำนาจโดยพลการ แต่ในความเป็นจริงแล้ว รัฐบาลฝรั่งเศสเป็นรัฐบาลที่ไร้สมรรถภาพ มีแต่กษัตริย์แบบใหม่ เช่นกษัตริย์ปรัสเซียหรือประธานาธิบดีสหรัฐ ฯ เท่านั้นที่สามารถจะทำทุกสิ่งตามใจชอบ สถาบันกษัตริย์เก่าแก่ถูกพันธนาการไว้ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี และหลักปฏิบัติที่ทำกันมาจำเจ สำหรับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ นั้น ถึงแม้พระองค์จะทรงมีความคิดหลายอย่างที่ก้าวหน้า แต่พระองค์ก็ยังอยู่ใต้อิทธิพลของพระราชวังแวร์ซายส์ และถ้าหากพระองค์จะเข้มแข็ง หรือหันไปใช้กำลัง ใครเล่าจะสนับสนุนพระองค์ กำลังแห่งเดียวที่จะทรงใช้ได้คือกองทัพ แต่กองทัพฝรั่งเศสเสื่อมโทรมมาตั้งแต่กลางศตวรรษ และการรบในอเมริกายังได้เพาะเชื้อของความคิดประชาธิปไตยไว้ในกองทัพด้วย และพระราชโองการที่ออกมาใน ค.ศ. ๑๗๘๑ ห้ามไม่ให้สามัญชนเป็นนายทหารสัญญาบัตร ก็เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างรุนแรง

การใช้กำลังโดยพลการ และความหย่อนสมรรถภาพของรัฐบาลรวมกัน ทำให้รัฐบาลของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ พินาศ สถานการณ์อย่างไม่รุนแรงเท่านั้น ถ้าหากว่าการปกครองของฝรั่งเศสจะไม่เป็นการปกครองที่อำนาจรวมอยู่ที่รัฐบาลกลางมากเช่นในสมัยนั้น นอกจากรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลางแล้ว การปกครองของฝรั่งเศสเวลานั้นยังสับสนอย่างมาก เพื่อสะดวกแก่การปกครอง ครั้งแรกฝรั่งเศสแบ่งออกเป็นหน่วยปกครองที่เรียกว่า กูแวร์เนม็องต์ (Government) ๔๐ หน่วย แต่ละหน่วยอยู่ใต้ข้าหลวงที่เป็นเจ้า ขุนนาง และภายหลังมา มีการแบ่งหน่วยใหม่เรียกว่า เจเนราลิตี (Generalités) มี ๖๐ หน่วย แต่ละหน่วยอยู่ใต้ข้าหลวงที่เรียกว่า แองตองดังต์ (Intendants) ซึ่งการแบ่งอย่างใหม่นี้ทำลายระบบเดิมโดยสิ้นเชิง ทางด้านการเก็บภาษีก็นับว่ามี ๒ ระบบ คือสำหรับมณฑลส่วนกลาง (pays d'élection) เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลางเป็นผู้ประเมิน สำหรับมณฑลริมๆ ชายแดน (pays d'état) ผู้แทนของมณฑลนั้นๆ เองเป็นผู้ประเมิน สำหรับภาษีเกลือ (gabelle) มีมณฑลที่ต้องเสียภาษีนี้อยู่ ๗ กลุ่ม แต่ละกลุ่มเสียในอัตราต่างกัน ทางค่านกกฎหมายฝรั่งเศสอาจแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน โดยลากเส้นจากเจนีวาไปผ่าครึ่งอ่าวบิสเคย์ ดินแดนที่อยู่ใต้ของเส้นนี้ อยู่ใต้กฎหมายที่เรียกว่า กฎหมายที่ได้ตราไว้ (droit écrit) ซึ่งส่วนใหญ่มาจากกฎหมายโรมัน ดินแดนเหนือเส้นนี้ใช้ระบบกฎหมายที่เรียกว่า “กฎหมายประเพณี” (droit coutumier) ซึ่งมีแตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่นประมาณ ๒๘๕ ท้องถิ่นด้วยกัน นอกจากนี้มณฑลส่วนกลาง ๑๓ มณฑลระหว่างแม่น้ำเซนและลัวร์ ได้รวมกันจัดตั้งสหภาพศุลกากร (Customs Union) ขึ้น เรียกว่า “เขตศุลกากรใหญ่ทั้งห้า” (Five Great Farms) ซึ่งประชาชนในมณฑลดังกล่าวค้าขายติดต่อกันได้อย่างเสรี แต่ในแต่ละมณฑลอื่น ๆ อีก ๑๙ มณฑลต่างก็มีกำแพงภาษีของตนต่างหาก นอกเหนือไปจากความสับสนเหล่านี้แล้ว ปรากฏว่าฝรั่งเศสไม่มีระบบการชั่ง ตวง วัด ที่เป็นมาตรฐาน แต่ละมณฑลและจังหวัดต่างใช้ระบบของตนเอง

ในประเทศเก่าแก่ทุกประเทศรวมทั้งอังกฤษย่อมต้องมีความสับสนดังกล่าว และข้อ

บพร่องจะไม่นำไปสู่ความพินาศถ้ามีรัฐบาลที่ดี แต่ในฝรั่งเศสความสับสนทางการเมืองเหล่านี้ กลายเป็นสาเหตุทำให้รัฐบาลพินาศ ทั้งนี้เป็นเพราะฝรั่งเศสไม่เคยพยายามกระจายอำนาจการปกครองจากศูนย์กลางเลย และความรักท้องถิ่นและความต้องการที่จะเป็นอิสระจากรัฐบาลกลางเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อผู้แทนจากมณฑลต่าง ๆ ทำข้อเสนอ (cahiers) ของตนเองเสนอต่อสภานิติบัญญัติในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ ปรากฏว่าอาสาสมัครเสาะไม่ยอมรวมอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ประชาชนในโปรวองซ์ ไม่ยอมรับอำนาจของกษัตริย์ฝรั่งเศสนอกจากในฐานะ “แกนที่แห่งโปรวองซ์” และนาวาร์จะยอมรวมกับฝรั่งเศสก็ต่อเมื่อฝรั่งเศสมีรัฐบาลที่ดีเท่ารัฐบาลของนาวาร์ (Champion) การขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังการยอมอยู่ในกรอบเดียวกันแต่ในนาม เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศส

๔

สาเหตุทางการเงิน

สาเหตุปัจจุบันที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ สาเหตุทางการเงิน การล้มละลายของรัฐบาลทำให้พระเจ้าหลุยส์ต้องตัดสินพระทัยเรียกประชุม “สภาของพวกอภิสิทธิ์ชน” และสภานิติบัญญัติ และการล้มละลายนี้เองที่ทำให้พวกชนชั้นสามัญโค่นระบบเก่าลงได้ การเก็บภาษีที่สูงและเหลือมล้ำ เป็นสาเหตุแห่งความไม่พอใจเป็นอย่างมากของพวกนี้ ที่ว่าการเก็บภาษีเหลือมล้ำก็เพราะพวกอภิสิทธิ์ชนส่วนมากได้รับการยกเว้น และพวกเศรษฐีก็สามารถติดสินบนเจ้าหน้าที่ได้ มีแต่พวกคนจนและไม่มีอภิสิทธิ์เท่านั้นที่ถูกขูดรีดได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นผู้ที่ไม่ต้องเสียภาษีคือพวกที่รวยมาก ๆ หรือมิฉะนั้นก็แล้งแสดงว่าตนจนอย่างมาก สำหรับที่ว่าภาษีสูงนั้นก็เพราะเมื่อรวมภาษีต่าง ๆ คือ ภาษีทางตรง (taille) ภาษีรายบุคคล (capitation) และภาษีร้อยชักห้า (vingtième) ทั้งหมดแล้ว รายได้ของคนจนกว่า ๕๐% ถูกหักเป็นค่าภาษี และนอกจากนั้นยังเสียภาษีทางอ้อมอื่น ๆ เช่น ภาษีเกลือ (gabelle) ภาษีเหล้าองุ่น (aides) และยังมีอาชญากรรมโทษถ้าตีหมัดหัวไว้นมากกว่า ๔ ขวดต่อปี หรือใช้เกลือน้อยกว่า ๖ ปอนด์ สำหรับเจ้าหน้าที่เก็บภาษีเกลือมีจำนวนถึง ๕๐,๐๐๐ คน และทุกปีมีคนถูกจับเพราะหลีกเลี่ยงการเสียภาษีเกลือถึง ๓๐,๐๐๐ คน และมากกว่า ๕๐๐ คนถูกแขวนคอ หรือมิฉะนั้นก็ส่งไปเป็นพลพวยในกองทัพเรือ (Malet)

๕

สาเหตุทางสังคม

แต่สังคมใดก็ตามอาจทนต่อการปกครองที่ผิดพลาด และการเก็บภาษีอย่างรุนแรงได้ ถ้าหากภายในสังคมนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นที่ราบรื่น การขาดความราบรื่นเป็นสาเหตุ

สำคัญที่ทำให้สถานการณ์ตึงเครียด เมื่อเกิดการปฏิวัติขึ้น พวกปฏิวัติมิได้พอใจแต่เพียงการจำกัดอำนาจของกษัตริย์ กระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางไปยังส่วนภูมิภาค และให้การเก็บภาษีอยู่ใต้การควบคุมของประชาชนเท่านั้น แต่ต้องการที่จะทำลายทุกอย่างที่เป็นสัญลักษณ์ของระบบฟิวคัลที่เหลืออยู่ลงอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะระบบฟิวคัลได้กลายความหมายมาเป็นความเหลื่อมล้ำทางสังคม เป็นเหตุที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเกลียดชังระหว่างชนชั้น และนำไปสู่การทำสงครามระหว่างชนชั้น

สังคมฝรั่งเศสในระยะ ๕๐๐ ปีที่ผ่านมา เป็นสังคมที่มีการแบ่งพลเมืองออกเป็นชนชั้น หรือฐานันดรที่แยกกันอย่างเด็ดขาด ๓ ชนชั้นด้วยกัน คือ ชนชั้นพระ หรือเจ้าหน้าที่ศาสนา (clergy) ชนชั้นเจ้าขุนนาง (nobility) และสามัญชน (commons) สองฐานันดรแรกที่มีจำนวนประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ คน ถือเป็น “ชนชั้นอภิสิทธิ์” (privileged) ส่วนฐานันดรที่สามมีประมาณ ๒๔ ล้าน เป็นชนชั้นที่ “ไม่มีอภิสิทธิ์” (unprivileged) คำว่าอภิสิทธิ์หมายถึงการได้รับเกียรติสูง เช่น สามารถเข้าออกในราชสำนักได้ สิทธิที่จะเรียกเก็บเงินทองจากชนชั้นที่ไม่มีอภิสิทธิ์ เช่นเงินค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ตามกฎเกณฑ์ของระบบฟิวคัล (feudal dues) และสิทธิที่จะได้รับการยกเว้นจากบางสิ่งบางอย่าง เช่นยกเว้นจากการเสียภาษีอากร

ในจำนวนชนชั้นพระหรือเจ้าหน้าที่ศาสนาซึ่งมีอยู่ประมาณ ๗๐,๐๐๐ รูป (ไม่รวมพวกพระและนางชีในสำนักบวชต่าง ๆ ที่ไม่ได้ออกมารับหน้าที่ทางศาสนาในสังคมอีก ๖๐,๐๐๐ รูป) ๑๐,๐๐๐ รูป เป็นสังฆราชหรือพระตำแหน่งสูง ๆ ซึ่งโดยทั่ว ๆ ไปแล้วร่ำรวย และอีก ๖๐,๐๐๐ เป็นพระชั้นรอง ๆ เช่นพระประจำตำบลและหมู่บ้านซึ่งค่อนข้างยากจน ที่ดินของวัดมีประมาณ ๑/๕ ของประเทศ ค่าเช่าที่ได้จากที่ดินเหล่านี้ รวมทั้งค่าธรรมเนียมตามระบบฟิวคัลและเงินที่ประชาชนต้องเสียให้ทางศาสนา (tithes) แล้ว ตกอยู่ประมาณ ๕๐๐-๕๕๐ ล้านแฟรงค์ต่อปี (Malet) และจากจำนวนเงินมหาศาลนี้เพียงไม่เกิน ๖% ใช้ไปในการบำรุงรักษาวัด โรงเรียน โรงพยาบาล และการกุศลอื่น ๆ หรือส่งเข้าห้องพระคลัง พวกพระชั้นราชาคณะได้เงินเดือนมากมายในขณะที่พระชั้นเล็กได้เพียง ๓๐ ปอนด์ถึง ๗๐ ปอนด์ต่อปี ซึ่งน้อยมากจนเกือบเลี้ยงตัวไม่ได้ จึงเป็นธรรมดาที่ความรู้สึกกระแหว่งเจ้าหน้าทีศาสนา ๒ พวกนี้ไม่ค่อยดีนัก สรุปได้ว่าพวกเจ้าหน้าที่ศาสนาที่ร่ำรวยและมีอภิสิทธิ์ ก็มีสภาพเหมือนกันกับพวกเจ้า ขุนนางที่ร่ำรวยและมีอภิสิทธิ์นั่นเอง และเป็นทีเกลียดชังของประชาชนเช่นเดียวกัน

พวกเจ้า ขุนนางเก่า หรือพวก “ผู้ดีเก่า” ที่เรียกว่า “ขุนนางดาบ” หรือ “ขุนนางทหาร” (Noblesse de l' épée)^๕ ก็อาจแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือพวกเจ้า ขุนนางชั้นสูง (grande noblesse) ประมาณ ๑,๐๐๐ ตระกูล และเจ้า ขุนนางชั้นต่ำ (petite noblesse) ประมาณ ๔๔,๐๐๐ ตระกูล พวกแรกผูกขาดตำแหน่งอภิสิทธิ์ต่าง ๆ เช่น ตำแหน่งสูง ๆ ในราชสำนัก ตำแหน่งทหารสำคัญ ๆ ข้าหลวงในมณฑลต่าง ๆ และทุกในต่างแดน และยังเป็นเจ้าของที่ดินใหญ่เป็นจำนวนมากที่ตนไม่เคยแม้แต่จะย่างกรายไป และไม่ได้บูรณะปรับปรุง แต่เรียกเก็บเงินค่า

ธรรมเนียมฟิวต์ล้อย่างเต็มที่จากพวกที่เข้านา เพื่อเอาเงินมาใช้จ่ายในคดีทาสในปารีสหรือแวร์ซายส์ พวกเจ้านายชั้นต่ำมีแต่ความหึงหวงในศักดิ์ศรีของตน ทั้ง ๆ ที่ฐานะยากจนและต้องพยายามเลี้ยงดูสมาชิกของครอบครัวซึ่งมีจำนวนมาก ไปตามมีตามเกิดในปราสาทหอมช่อของตนตามชนบท ส่งบุตรชายที่มีมากมายเกินไปไปเป็นทหาร และบุตรสาวไปบวชเป็นชี ดังนั้นระหว่างพวกเจ้า ขุนนางชั้นสูงและขุนนางชั้นต่ำก็มีความอิจฉาริษยากันอยู่ นอกจากนี้ยังมีพวกขุนนางอีกจำพวกหนึ่งซึ่งไม่ถูกกับเจ้านายเก่าทั้งสองพวก และไม่ถูกกับพวกชนชั้นอื่นด้วย พวกนี้คือ ขุนนางใหม่หรือที่เรียกว่า “ขุนนางพลเรือน” (Noblesse de la robe)^{๑๐} ซึ่งได้ตำแหน่งมาจากการซื้อหรือทำความชอบในราชการบางอย่าง เช่นเกี่ยวกับทางกฎหมาย และการปกครอง พวกขุนนางแบบนี้มีประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน ซึ่งหึงหวงและภูมิใจในอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ที่ตนได้มา แต่ก็ไม่สามารถจะทำให้พวกเจ้า ขุนนางเก่ารับตนเข้าเป็นพวกเดียวกันได้

ได้ลงไปจากชนชั้นอภิสิทธิ์ซึ่งมีจำนวนน้อยแต่ก็ยังแตกแยกกันเองนี้ก็คือ ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศหรือสามัญชนที่ไม่มีอภิสิทธิ์ ซึ่งเรียกว่า ฐานันดรที่สาม ชนชั้นนี้จะแตกแยกกันในเวลาต่อมา แต่ใน ค.ศ. ๑๗๘๙ นั้น ชน ๓ พวกที่ประกอบเป็นฐานันดรนี้ คือ พวกชนชั้นกลาง (bourgeoisie) พวกช่างฝีมือ (artisans) และพวกชาวนา (country labourers) ยังร่วมมือกัน เพราะตนเป็นพวกที่ไม่มีอภิสิทธิ์และเกลียดชังระบบฟิวต์ลเหมือนกัน

แม้ฝรั่งเศสจะเข้าสู่สงครามหลายครั้ง และมีการปกครองที่ไม่ดี แต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ก็มีใช้เป็นเวลาที่เหมาะสำหรับชนชั้นกลางของฝรั่งเศส พวกที่มีความรู้และมีเงินทองส่วนมากคือ พวกพ่อค้าและนักธุรกิจ เพราะสติปัญญาที่มีอยู่ทัดเทียมกัน พวกพ่อค้าเหล่านี้ก็นับได้ว่าเป็นกลุ่มเดียว หรือชนชั้นเดียวกันกับพวกที่ประกอบอาชีพครู แพทย์ ทนายความ และอื่น ๆ (professional classes) ซึ่งมีจำนวนไม่ต่ำกว่า ๑๐๐,๐๐๐ คน ถึงแม้ว่าจะมีฐานะการเงินแตกต่างกัน และชนชั้นนี้เป็นผู้ที่รู้สึกถึงความคลอนแคลนทางเศรษฐกิจของประเทศมากที่สุด เป็นพวกที่รู้สึกมีปมด้อยมากที่สุดในการที่พวกตนไม่มีอภิสิทธิ์ทางสังคมและการเมือง ความไม่พอใจ และความคิดอ่านของชนชั้นนี้เองที่เป็นแกนสำคัญของการปฏิวัติใหญ่

พวกช่างฝีมือมีจำนวน ๒ ล้านครึ่ง ซึ่งเทียบเป็นเพียงไม่เกิน ๑/๑๐ ของพลเมืองทั้งหมด และใน ค.ศ. ๑๗๘๙ ยังไม่สามารถแสดงบทบาทที่สำคัญเช่นที่จะแสดงในการปฏิวัติครั้งหลัง ๆ ในที่อื่นใดได้ นอกจากในปารีส และในเมืองอุตสาหกรรมบางเมืองในแถบกลางของฝรั่งเศส

ในที่อื่น ๆ พวกนี้ถูกกลืนโดยพวกชาวนา หรือผู้ที่ทำงานบนที่ดินซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่า ๒๑ ล้าน ในจำนวนประชากรทั้งหมด ๒๕ ล้าน ในจำนวน ๒๑ ล้านนี้ ประมาณ ๑ ล้านซึ่งส่วนมากเป็นพวกชาวนาทางแถบบริทานีและฟร็องซ์ กองเต ยังมีสภาพเป็นทาสติดที่ดิน ซึ่งอาจถูกซื้อขายติดไปกับที่ดินได้ จำนวนไม่น้อยเป็นพวกที่ไม่มีที่ดินของตนเอง ได้ค่าจ้างประมาณ ๑๐ เพนนี หรือ ๑ ชิลลิง ๘ เพนนีต่อวัน บ้างก็เป็นพวกที่เรียกว่า “หุ่นส่วน” (metayers) ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียรวมกับเจ้าของที่ดิน แต่ส่วนมากเป็นพวกลูกนาที่ต้องเสียค่าเช่าตามพันธะ

ของระบบฟิวต์ล อีกพวกหนึ่งซึ่งมีจำนวนประมาณครึ่งล้านเป็นชาวนาที่เป็นเจ้าของที่ดินเล็กน้อยรอบ ๆ ที่อยู่ แต่ไม่ว่าจะเป็นลูกนาหรือผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินของตนเอง พวกชาวนาเหล่านี้คือพวกที่แบกภาระที่หนักที่สุด คือต้องเสียภาษีให้กับรัฐบาล ต้องเสียเงินค่าธรรมเนียมตามพันธะในระบบฟิวต์ลให้กับเจ้าของที่ดิน ต้องถูกเกณฑ์ทหาร และต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานสาธารณะ ริชอลิเออเคยกล่าวไว้เมื่อประมาณ ๑๕๐ ปีก่อนว่า พวกนี้เป็น “ลาของประเทศ” (State mule) แต่หลังจากที่ได้อดทนมานาน พวกนี้ก็ได้เริ่มดิ้นรนที่จะปลดเปลื้องภาระนี้

สังคมที่แตกแยกภายใน และเต็มไปด้วยความไม่พึงพอใจในตัวเองที่เป็นสาเหตุสำคัญที่สุดของการปฏิวัติ ตามหลักเหตุผลแล้ว อภิสัทร์ในสังคมควรจะเป็นสัดส่วนกับหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคม แต่ในฝรั่งเศสคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ อัตราส่วนของอภิสัทร์และหน้าที่ไม่มีอยู่เลย ในขบวนแห่ในงานคาร์นิวัล (Carnival) ในกรุงปารีสในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ เด็กหนุ่มกลุ่มหนึ่งไปเข้าร่วมจัดแต่งเข้าขบวนแห่ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความอยุติธรรมในการแบ่งชนชั้นในฝรั่งเศส โดยจับคนขับรถแท็กซี่เป็นพระ ให้คนใช้ที่ยืนประจำรถแท็กซี่เป็นขุนนาง และให้สามัญชนสองคนนั่งในรถเพื่อเน้นถึงความสำคัญของฐานันดรที่สาม

๖

ระยะสุดท้ายก่อนการปฏิวัติ

เมื่อได้สำรวจคุณภาพของสังคมของฝรั่งเศส ในเวลาที่ความคิดเกี่ยวกับการปฏิวัติกำลังขยายวงกว้างออกไป ได้เห็นรัฐบาลที่ไร้สมรรถภาพแต่ใช้อำนาจโดยพลการ ได้เห็นการเก็บภาษีที่รุนแรง การเงินที่ล้มละลายและความเหลื่อมล้ำทางสังคมแล้ว ก็ไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าฝรั่งเศสพร้อมที่จะปฏิวัติ แต่ถึงกระนั้นถ้าหากเรามีชีวิตอยู่ในระยะนั้น เราอาจจะยังคงคิดว่าการปฏิวัติเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะถึงแม้สภาพการณ์ต่าง ๆ จะเลวร้ายอย่างที่เห็น แต่ก็ยังดีกว่าสภาพเมื่อ ๗๕ ปีที่แล้วมา เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้นกว่าแต่ก่อน เกียรติภูมิในต่างแดนก็สูงขึ้น สำหรับพวกอนุรักษนิยมก็ยังคงมีเรื่องไม่พอใจอยู่เป็นธรรมดา แต่สำหรับพวกเสรีนิยมแล้วมีความเห็นว่า สมัยนั้นเป็นสมัยของความก้าวหน้า เป็นการเริ่มต้นของสมัยทอง เดอเซกูร์เขียนบันทึกไว้ว่า “ความจริงเมื่อข้าพเจ้ามองย้อนกลับไปยังยุคนี้ ข้าพเจ้าอดมิได้ที่จะเปรียบสภาพการณ์ของฝรั่งเศสสมัยนั้นว่าเหมือนคนที่ยืนอยู่บนยอดหอคอยสูง ซึ่งเมื่อมองไปโดยรอบแล้ว มองเห็นโลกกว้างใหญ่ไพศาลและอนาคตที่สวยงาม แต่ในนาทีต่อมาก็ตกหัวปักกลงมาจากหอคอยนั้นโดยมิได้คิดฝัน เราต่างภูมิใจที่เกิดมาเป็นชาวฝรั่งเศส โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเราถือว่าเป็นระยะยุคทองที่ปรัชญาใหม่ ๆ ได้รื้อฟื้นให้เกิดขึ้นมาใหม่ในโลกอีกครั้งหนึ่ง”

คงจะไม่ใช่เหตุบังเอิญที่ในเวลาที่ประเทศกำลังอยู่ในอารมณ์คึกคักเช่นนั้น จะมีผู้คิดส่งบอลลูกขึ้นไปในอากาศ มองต์โกลฟิเอ (Montgolfier) ซึ่งเป็นคนทำกระดาษ ได้สร้างลูกบอลลูกทำด้วยกระดาษบรรจุก๊าซขึ้นลูกหนึ่งมีขนาดใหญ่พอที่จะยกมนุษย์ไปด้วยได้ และเสนอจะทำการทดลองเป็นครั้งแรกในสวนของพระราชวังลุยเลวีส์ เซกูร์เขียนบรรยายไว้ว่า “พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ผู้มีหน้าพระทัยดีและเปี่ยมไปด้วยความเมตตา ตกพระทัยเมื่อทรงทราบถึงการทดลองประหลาดนี้ และในตอนต้นทรงพยายามประท้วงแต่ไร้ผล ในขณะที่ดวงตาของผู้ชมจำนวนมากมายจับอยู่ที่มนุษย์ที่เข้มแข็งและกล้าหาญ ๒ คน ที่จะขึ้นไปกับบอลลูก ท่ามกลางบรรยากาศที่เต็มไปด้วยความตื่นเต้นและหวาดหวั่นในอันตรายที่ไม่สามารถหยั่งรู้ได้ ก็มีคำสั่งมาจากเสนาบดีให้จัดการทดลอง แต่ความกล้าหาญของมนุษย์อากาศ ความตื่นเต้นของผู้ชมที่รอสชมมีมากเกินกว่าจะฟังคำสั่งห้าม เชือกที่ผูกบอลลูกอยู่ถูกตัด และลูกบอลลูกก็ลอยขึ้นไปในอากาศอย่างสง่างาม พวกเราต่างจ้องมองมนุษย์อากาศทั้งสองที่ลอยขึ้นไปในอากาศพร้อมกับลูกบอลลูก” ๒-๓ ชั่วโมงต่อมาเมื่อก๊าซหมด ลูกบอลลูกก็กลับลงบนพื้นดินใหม่ ในทำนองเดียวกัน ขบวนการของความรู้แจ้งหรือความทรงภูมิธรรมอันมีรากฐานอยู่บนหลักปรัชญานั้น หลังจากที่ได้ส่งเสริมให้มนุษย์ตั้งความหวังไว้สูงส่งอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้ว ในที่สุดก็จบลงอย่างกะทันหันด้วยการปฏิวัติ

๓

อวสานของระบบเก่า

การปฏิวัติฝรั่งเศส นับเป็นการอวสานของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ข้าพเจ้าจะต้องสรุปความสำคัญของศตวรรษนี้ก่อนที่จะจบการบรรยาย

ระบบเก่าสลายลงโดยสิ้นเชิง ระบบที่มองคุณคล้ายคลึงกันอาจจะยังคงอยู่ต่อมา แต่นั่นมิใช่ระบบเก่าดั้งเดิม ชาวยุโรปจะไม่ยอมเชื่อในทฤษฎีเทวสิทธิ์ของกษัตริย์อย่างว่าง่ายอีกต่อไป รัฐบุรุษต่าง ๆ จะไม่ยอมรับตรง ๆ ว่าผลประโยชน์หรือเหตุผลของประเทศ (raison d'état) เป็นหลักสำคัญของนโยบายต่างประเทศ จะไม่มีการรวมหรือแลกเปลี่ยนประชากรและดินแดนกันอย่างเสรีอีกต่อไป ไม่มีการสถาปนาบรรดาเจ้าไม่มีศาลให้ขึ้นครองบัลลังก์ของประเทศต่าง ๆ อย่างง่าย ๆ อีก เหตุใดระบบเก่าจึงสลายตัว? คำตอบก็คือ รัฐบาลของระบบนี้ (เช่นราชวงศ์บูร์บงและแฮบสเบิร์ก) มัวแต่สนพระทัยในนโยบายการทูตมากกว่าการปกครองภายใน และไม่มีความผูกพันกับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ส่วนรัฐบาลใหม่ระยะหลัง (พวกราชาธิปไตยแบบทรงภูมิธรรม) เล่า ก็ทรงทำการปฏิรูปทางด้านการเมืองและสังคมโดยเหตุผลอย่างเดียวกับพวกนายทุนที่ร่ำรวยปรับปรุงกิจการของตนเช่นการปั่นผลกำไร หรือมิฉะนั้นก็สร้างอาคารที่ดีให้คนงานอยู่ เพราะสิ่งเหล่านี้ “ทำให้ธุรกิจดีขึ้น” อาจสรุปได้ว่า พวกราชา

ผู้ทรงภูมิธรรมเห็นคุณค่าของการปฏิรูปประชาชนของตน แต่มิได้มีความเชื่อถือในประชาชน
ที่ตนได้ปฏิรูปแล้ว ท่านเหล่านั้นมักจะหันไปปรึกษานักปรัชญาต่างชาติว่าควรจะปรับปรุงการ
ปกครองบ้านเมืองของตนอย่างไร แทนที่จะปรึกษากับประชาชนได้การปกครองว่า ประชาชน
เหล่านั้นต้องการอะไร อีกนัยหนึ่งบรรดาผู้ปกครองในระบบเก่าใช้ความรู้สึกที่เป็นพลังสำคัญ
ในการสร้างระบบสังคมและการเมืองแผนเก่าขึ้น คือความรู้สึกเป็นชาติในหมู่ประชาชนที่ตน
ปกครองอยู่เป็นเครื่องมือ แต่มิได้ให้ความสำคัญของความรู้สึกเป็นชาตินี้เท่าที่ควร การ
ปกครองระบบอำนาจเด็ดขาดไม่ว่าผู้ใช้อำนาจนั้นจะเป็นผู้ทรงภูมิธรรมสักปานใด และทำการ
ปกครองเพื่อประชาชนแม้จะไม่ใช้การปกครองโดยประชาชน การเกณฑ์ทหาร การขยาย
ดินแดนโดยการสงคราม การแบ่งปันดินแดนของประเทศที่อ่อนแอ การไม่เคารพในเชื้อชาติ
ของประชากร การไม่เชื่อถือในมนุษยชาติ สิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นลักษณะของระบบสังคมและ
การเมืองการปกครองของยุโรปในเวลานั้นที่เรียกว่า ระบบเก่า (Old Régime) นับวันจะยิ่งเป็น
สิ่งที่ขัดแย้งกับความรู้สึกของประชาชนมากขึ้นทุกที และความขัดแย้งนี้จำเพาะจะเกิดขึ้น
ในเวลาที่มีความเจริญของการค้า ความรู้ทางปรัชญา และการก่อกำเนิดทางการเมืองกำลังสอน
ให้ประชาชนตระหนักถึงกำลังอันมหาศาลของตน

เหตุใดการปฏิวัติจึงเริ่มในประเทศฝรั่งเศส? คำตอบก็คือ พุ่ไปแล้วการปกครอง
ระบบเก่าในฝรั่งเศสไม่เด็ดขาดเท่าที่อื่น ในประเทศอื่นนั้นแม้จะมีรัฐบาลที่ทรงภูมิธรรมกว่า
แต่ก็เป็นรัฐบาลที่ทรงอำนาจเด็ดขาดกว่า ในฝรั่งเศสระบบกษัตริย์แบบเก่ายังคงตั้งอยู่บน
รากฐานสองอย่างแม้จะเป็นรากฐานที่ไม่สู้มั่นคงนัก คือสังคมแบบฟิวทัลและศาสนาคาทอลิก
แต่ในระยะอนาธิปไตยที่ยาวนานในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ สถาบันกษัตริย์หมดความสำคัญ
ลง และความคิดที่จะเปลี่ยนการปกครองเป็นระบบอื่นเริ่มกำเนิดขึ้นในความคิดของพวกที่มีการศึกษา
และแม้ในหมู่คนสามัญ ชาวฝรั่งเศสเป็นชนชาติที่จะทนทุกอย่างแม้แต่อาชญากรรมที่
ประมุขของตนประกอบถ้าหากว่าประมุขของคั้นทรงปกครองประเทศอย่างจริงจัง แต่กษัตริย์
ผู้เกียจคร้าน ชนชั้นสูงที่ไม่ประกอบกิจการงาน พระและเจ้าของที่ดินที่ไม่อยู่ในที่ดินของตน
ข้าราชการที่ไร้สมรรถภาพ เสนาบดีที่ไม่ได้ทำการปกครอง เหล่านี้เป็นสิ่งที่ประชาชนฝรั่งเศส
ไม่มีวันจะให้อภัยได้ รัฐบาลทั้งหลายที่ต้องหมดอำนาจลงนั้นเป็นเพราะความอ่อนแอด้วย
มิใช่เพราะเป็นรัฐบาลที่ชั่วร้ายแต่อย่างเดียว ชาวฝรั่งเศสทำลายระบบเก่าลงมิใช่เพราะระบบนี้
เป็นระบบที่ก่อกำเนิดการทุจริตไม่ได้ แต่เพราะรู้สึกว่าการระบบนี้ล้าสมัยและขัดกับสภาพความเป็นจริง

แต่ยังมีเหตุผลอื่นอีก ที่จริงแล้วอังกฤษในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ก็มีสภาพหลาย
อย่างคล้ายคลึงกับฝรั่งเศส กล่าวคือ ชาวอังกฤษต้องเผชิญกับปัญหาพวกเจ้าของที่ดินมีอยู่ในที่
ดินของตน พวกพระราชอาชญากรรมส่วนใหญ่เกือบมิได้เคยย่างกรายไปในดินแดนได้ปกครองเลย
ชนชั้นกลางของอังกฤษร่ำรวยมหาศาล และชนชั้นต่ำยากจนเหลือประมาณ พวกประชาชนใน

เมืองที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ไม่มีสิทธิในการเลือกตั้งผู้แทน สหบาลกรรมกรยังคงเป็นของผิดกฎหมาย กลไกของการปกครองอยู่ในมือของพวกนายจ้าง และเจ้าของที่ดินรายใหญ่ ๆ ทั้งสิ้น และพวก นักปรัชญาและนักเศรษฐศาสตร์พยายามจะอธิบายว่าความเหลื่อมล้ำในสังคม และการที่คนมี เบียดเบียนคนจนเป็นกฎของธรรมชาติ แต่เหตุใดการปฏิวัติจึงเกิดขึ้นในฝรั่งเศสและไม่เกิดขึ้น ในอังกฤษ? คำตอบก็คือว่า อังกฤษได้ทำการปฏิวัติทางการเมืองไปแล้วในปี ค.ศ. ๑๖๘๘ และการปฏิวัติทางสังคมที่ไม่ควบคุม ไปพร้อมกับการปฏิวัติทางการเมืองก็ไม่ค่อยมีความรุนแรง นอกจากนั้นเหตุผลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในอังกฤษไม่มีการแบ่งพลเมืองออกเป็นชนชั้น สูงและชนชั้นต่ำอย่างเด็ดขาดเช่นในฝรั่งเศส ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความไม่พอใจอย่างใหญ่หลวง เมื่อไม่นานมานี้มีนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งกล่าวถึง “การผสมผสานระหว่างความภาคภูมิใจ ของชนชั้นสูง และความสำนึกในสิทธิของตนเองของสามัญชน โดยที่ต่างฝ่ายต่างยอมรับรู้ถึง ฐานะและสิทธิของกันและกัน” ซึ่งเป็นบรรยากาศที่มีอยู่ในประเทศอังกฤษตั้งแต่ก่อนการ ปฏิวัติอุตสาหกรรมและการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสแล้ว ความกลมกลืนระหว่างชนชั้น “เป็น ลักษณะพิเศษของอังกฤษ เป็นสิ่งที่คงอยู่ได้ เพราะมีชนบทรอบนิยามประเพณี การเล่นกีฬา การผูกมิตรโดยการร่วมวงกันดื่มเหล้าพินซ์ และมีมิตรภาพที่เกิดในวงเหล้าที่แน่นแฟ้นขึ้นเมื่อ คนต่างชั้นมาพบกันอีกในทุ่งล่าสัตว์และในสนามม้าแข่ง บรรยากาศเช่นนี้จะเกิดขึ้น ได้เฉพาะ ในสังคมที่ปราศจากโรคเพราะเป็นสังคมที่มีฐานอันกว้างขวาง ซึ่งประกอบด้วยคนเป็นจำนวนมาก ซึ่งต่างก็เป็นเจ้าของที่ดินทรัพย์สินของตนแม้จะเป็นทรัพย์สินจำนวนน้อย เป็นสังคมที่ ปราศจากการเอาวัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจอย่างเด่นชัดระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ปรัชญาทางการเมือง ของอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ มิได้ยึดถือหลักความเสมอภาค แต่ยึดถือหลักการ อะลุ่มอล่วยผสมผสานระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ทั้งคนมีและคนจนต่างภาคภูมิใจใน “ธรรมเนียมการ ปกครองที่เสรี” ของตน และมักจะนำไปเปรียบเทียบกับการปกครองแบบกดขี่เป็นทาสของประเทศอื่นในยุโรป” (Trevelyan) ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าทั้งในอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็มีปัญหา ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และความบีบคั้นทางเศรษฐกิจเช่นกัน แต่อังกฤษไม่เกิดปฏิวัติ เพราะพวกคนรวยตระหนักถึงหน้าที่ของตนต่อสังคม และยอมรับสิทธิทางการเมืองของคนจน และการขาดสิ่งนี้เองที่ทำให้การปฏิวัติในฝรั่งเศสเป็นของหลีกเลี่ยงไม่ได้ เสรีภาพมิได้ ขึ้นอยู่กับสถาบันต่าง ๆ ในแต่ละประเทศ แต่ขึ้นอยู่กับวิญญาณและจิตใจของคนในประเทศ นั้น ๆ ประชาธิปไตยมิใช่เป็นธรรมเนียมการปกครอง แต่เป็นความเชื่อที่ฝังอยู่ในจิตใจของคน เหตุใดการปฏิวัติจึงเกิดขึ้นในเวลาที่เกิดขึ้นและมีได้เกิดก่อนหน้านั้น? คำตอบน่าจะเป็นว่า เพราะความร่ำรวยของฝรั่งเศสในระยะครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘

จริงอยู่ฝรั่งเศสไม่เคยกลับไปอยู่ในสภาพที่เลวร้าย เช่นในตอนปลายรัชสมัยพระเจ้า หลุยส์ที่ ๑๔ แต่ในสมัยนั้นไม่มีชนชั้นใดที่เสนอจะแก้ไขสถานการณ์หรือเป็นผู้นำก่อการจลาจล ในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ นโยบายของลอร์ด (Law System) และนโยบายปกครอง

โดยปล่อยให้เหตุการณ์ล่วงไปวัน ๆ ของเฟลอรี่ ได้ทำให้ฐานะของชนชั้นกลางดีขึ้นมาก ในครั้งหลังของศตวรรษถึงแม้จะมีการปกครองที่ผิดพลาดและการพ่ายแพ้ในการสงคราม ประเทศฝรั่งเศสโดยทั่ว ๆ ไปได้ฟื้นตัวทางด้านเศรษฐกิจและร่ำรวยขึ้น แต่เหตุใดสภาพการณ์ที่ดีขึ้นกลับทำให้เกิดปฏิกิริยาแทนที่จะยุติ? คำตอบก็คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดการปฏิวัติไม่ใช่ความทุกข์ทรมาน และความมั่งคั่งในตัวของมันเอง แต่คือการที่คนตระหนกว่าตนกำลังมีความทุกข์ทรมาน และตนมีกำลังพอที่จะต่อต้านได้ คนเรามักจะไม่รู้สึกว่าคุณได้รับความยากลำบาก ในขณะที่อยู่ในสภาพที่ยากลำบากจริง ๆ แต่เมื่อสภาพต่าง ๆ เริ่มดีขึ้นบ้างแล้วนั้นแหละ คนจึงจะเริ่มเห็นว่าความยากแค้นที่ผ่านมาแล้วนั้นรุนแรงปานใด ทอคควิลล์ (Tocqueville)^{๑๑} นักประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสเขียนไว้ว่า ในฝรั่งเศส “การทำลายสถาบันบางอย่างของสมัยกลางลงยิ่งทำให้คนรู้สึกว่าคุณส่วนที่ยังคงเหลืออยู่เป็นของที่ร้ายกาจมากกว่าสมัยที่ยังไม่มีการทำลายสถาบันใด ๆ ลงเลยถึงร้อยเท่า การใช้อำนาจโดยผลการเพียงเล็กน้อย ๆ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ กลายเป็นของที่ทนไม่ได้มากกว่าการปกครองแบบทรราชตลอดรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔” เมื่อการปฏิวัติเกิดขึ้นนั้น ปรากฏว่าศูนย์กลางของการปฏิวัติอยู่ที่ปารีส และมณฑลทางตอนกลางซึ่งการปฏิวัติไปในด้านต่าง ๆ ได้ก้าวหน้าไปมากกว่าส่วนอื่น หรือมีจะนั้นก็อยู่ที่เมืองค้ำชาย เช่น มาร์เซลล์ ซึ่งได้ประโยชน์มากที่สุดจากการขยายตัวทางด้านการค้า ไม่มีแห่งใดที่การปกครองแบบเก่าจะทรูณเท่าในบริทานี และลา วองเด (La Vendee) แต่ในที่สองแห่งนี้เองกลับเป็นแหล่งที่ประชาชนจะลุกขึ้นทำการต่อต้านรัฐบาลของพวกเขาปฏิวัติ

เหตุใดปารีสจึงกลายเป็นศูนย์กลางของการปฏิวัติ? ทั้งนี้เป็นเพราะปารีสเป็นเมืองหลวงแต่มีได้เป็นที่ประทับของกษัตริย์ สภาพทางภูมิศาสตร์ ขนาดของประชากรและ (ที่สำคัญที่สุด) ลักษณะการปกครองที่อำนาจอยู่ที่ศูนย์กลางตามแบบสังคมฝรั่งเศส ทำให้ปารีสมีสภาพเป็นเมืองหลวงมากกว่าเมืองหลวงอื่นๆ “ในสมัยกบฏฟรองต์หนสุดท้าย ปารีสยังคงมีสภาพเป็นเพียงเมืองที่ใหญ่ที่สุดของฝรั่งเศส แต่ในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ ปารีสคือประเทศฝรั่งเศสเอง”(Tocqueville) ในหนังสือของอาร์เธอร์ยัง (Arthur Young)^{๑๒} เขียนไว้ถึงฝรั่งเศสในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๗๘๙ ว่า “ประชาชนในชนบทไม่กล้ามีความคิดใด ๆ ทั้งสิ้นจนกว่าจะได้ทราบว่าคุณปารีสมีความคิดเห็นอย่างไร” แต่ถึงปารีสกลายเป็นผู้นำ เป็นผู้สร้างมติมหาชนมากขึ้น ปารีสก็ยิ่งเป็นที่ประทับของกษัตริย์และศูนย์กลางของรัฐบาลน้อยลงทุกที พระราชวังแวร์ซายส์ได้กลายเป็นทั้งสถานที่ประทับของกษัตริย์ และที่ทำการของรัฐบาลมาตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในสมัยใหม่ที่ตั้งรัฐบาลกลางของประเทศที่เป็นสหรัฐ เช่นกรุงวอชิงตันหรือกรุงแคนเบอร์ราจะอยู่ที่ใดก็ได้แม้ในทะเลทรายที่ไม่มีผู้คน เพราะรัฐบาลกลางเป็นสัญลักษณ์ของหลักคุณแห่งอำนาจระหว่างรัฐ ในทำนองเดียวกับหลักคุณแห่งอำนาจระหว่างประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ แต่ที่ตั้งของรัฐบาลของรัฐที่เป็นรัฐเดี่ยวและมีระบบการปกครองแบบกษัตริย์ทรงอำนาจเต็มที ควรจะอยู่ในแหล่งที่เป็นศูนย์กลางของประชาชน

อาจถือได้ว่าการสร้างพระราชวังแวร์ซายส์เป็นสิ่งเสียหายต่อประเทศฝรั่งเศส ในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ เวิร์ซายส์กลายเป็น “แหล่งของความชั่วร้ายต่าง ๆ” เป็นสัญลักษณ์ของความเลวร้ายที่พวกนักปรัชญาต่าง ๆ โจมตี และเป็นแหล่งของอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ที่ประชาชนเกลียดชัง ในเวลาเดียวกัน ปารีสซึ่งไม่มีส่วนรู้เห็นในการปกครองก็ยึดถือเอาทฤษฎี “สัญญาประชาคม” เป็นแนวทางการเมือง และเพราะปารีสไม่ได้มีความรู้เกี่ยวกับกษัตริย์ที่แท้จริงของตนเลย จึงสร้างวอลแตร์ขึ้นเป็นกษัตริย์แทนในจิตใจของตน

๘

ระบบกษัตริย์ในฝรั่งเศส

เป็นที่โต้แย้งกันเสมอว่า นักประวัติศาสตร์ควรจะคิดหาบทเรียนจากเรื่องราวในประวัติศาสตร์หรือไม่ ถ้าหากนักประวัติศาสตร์เพียงแต่บรรยายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเท่านั้นก็จะมีสภาพไม่ผิดไปจากนักหนังสือพิมพ์เท่าไรนัก แต่ถ้าหากจะมาสสรุปหาหลักการเพื่ออธิบายเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดในประวัติศาสตร์สมัยที่ตนศึกษาอยู่ โดยใช้เหตุการณ์บางอย่างที่รู้มาเป็นเครื่องวินิจฉัย ก็จะกลายเป็นว่านักประวัติศาสตร์ผู้นั้นมีความโน้มเอียงที่จะจัดเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้เข้าข้อสรุปที่ตนตั้งเอาไว้แล้ว แต่ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าอย่างน้อยนักประวัติศาสตร์ก็ควรจะพร้อมที่จะพูดสรุปอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ถ้าหากมีหลักฐานเพียงพอ เพราะมิฉะนั้นประวัติศาสตร์จะไม่เป็นวิชาที่ต้องใช้เหตุผลเช่นที่ควรจะเป็นที่จริงข้าพเจ้าก็ได้บรรยายถึงประวัติศาสตร์ยุโรป ในระยะสามศตวรรษมามากพอที่จะพยายามสรุปอย่างกว้าง ๆ โดยจำกัดอยู่ในวงที่ว่า ประเทศต่าง ๆ ในสมัยที่ได้สำรวจมาแล้วนี้มีลักษณะใดบ้างที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะประจำชาติ เพราะลักษณะประจำชาติใดชาติหนึ่งเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยากเท่ากับการเปลี่ยนนิสัยของคนเหมือนกัน

ปัญหาใดที่เป็นปัญหาสำคัญในประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๔๙๔ ถึง ค.ศ. ๑๗๘๙ หรือจากรัชสมัยพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๘ ถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ปัญหานี้ก็คือปัญหาเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราษฎร ระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์อื่นด้วยกันเอง สถาบันกษัตริย์ที่พูดถึงนี้มีใช้เป็นสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งกษัตริย์ทรงมีอำนาจอยู่ในขอบเขตที่กฎบัตรระบุไว้ หรือมีสภาพเป็นผู้คอยจำกัดอำนาจ แต่เป็นสถาบันกษัตริย์ที่ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่ประชากรยอมรับคล้ายสิ่งมหัศจรรย์ และเป็นสถาบันที่รับผิดชอบต่อพระเจ้าเท่านั้น นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษผู้หนึ่งเขียนข้อสังเกตเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ของฝรั่งเศส เมื่อปลายรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ซึ่งเป็นรัชสมัยที่เลวร้ายที่สุดสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสไว้ว่า “คำว่ากษัตริย์สำหรับชาวฝรั่งเศสเป็นคำที่มีความหมายหลายอย่างผสมอยู่ คือความรู้สึกเคารพอย่างสูงส่ง ระลึกในพระมหากษัตริย์คุณ และรักใคร่ควบไปกับ

ความรู้สึกว่าองค์พระมหากษัตริย์ เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ ความสง่างามและความสุข
ประชาชนฝรั่งเศสมีความรู้สึกที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นมิตรกับพวกตนแม้พระองค์จะไม่
ทรงรู้จักเป็นการส่วนตัว เป็นเสมือนผู้ปกป้อง แม้อันตรายที่ใหญ่ยิ่งของสามัญชนในฝรั่งเศส
คือหมายสั่งจับโดยพลการ (lettre de cachet) เป็นผู้ให้ประโยชน์กับตนแม้พวกตนจะถูกริค
นาทาเร้นด้วยการเก็บภาษี พยายามหาความหมายที่ดีให้กับการกระทำทุกอย่างของกษัตริย์ไม่
ว่าจะเป็นเรื่องเล็กน้อยปานใด และพร้อมที่จะหาข้อแก้ตัวให้กับความบกพร่องทั้งหลายโดย
โยนความผิดและความโหดร้ายต่าง ๆ ไปให้แก่พวกเสนาบดี หรือมิฉะนั้นก็พวกองคมนตรี
ที่ชั่วร้ายผู้ซึ่ง (พวกนั้นมักจะอ้าง) มีเจตนาที่จะแซ่เขื่อนการวินิจฉัยที่ถูกต้องของพระองค์ พวก
นี้จะเล่าซ้ำเล่าซากอย่างเลื่อมใสในทุกอย่างที่พระองค์ตรัส ซึ่งแสดงถึงความแหลมคมแม้แต่
เพียงเล็กน้อย หรือแสดงถึงความฉลาดอย่างธรรมดา ๆ ถ้าพระองค์จะทรงแสดงความไม่พอ
พระทัยบ้าง ทั้งปารีส และทั่วประเทศจะวิตกราวกับว่าเผชิญอยู่กับอันตรายอย่างใหญ่หลวง
ในพิธีสวนสนาม พวกทหารที่เดินสวนสนามจะไม่ได้รับการเอาใจใส่จากฝูงชนเลยถ้าหาก
พระมหากษัตริย์ประทับอยู่ด้วย เพราะพวกนั้นมัวแต่สนใจชมบารมีของพระองค์เสียสิ้น ในพิธี
มิชซาก้องค์พระมหากษัตริย์อีกนั้นแหละที่เป็นจุดสนใจมิใช่พระที่ประกอบพิธี ตลอดพิธีดวง
ตาของประชาชนจะจับอยู่ที่พระพักตร์ของกษัตริย์ที่พวกเขารักใคร่” (Moore) นี่คือการรู้สึก
ของประชากรฝรั่งเศส แต่ถึงกระนั้น กษัตริย์ซึ่งแต่เดิมทรงได้อำนาจมาด้วยการสนับสนุน
ของประชากรให้ต่อต้านระบบทรราชของเจ้า ชุนนาง กลับไปสนับสนุนพวกอภิสิทธิ์เพื่อ
ต่อต้านประชาชน ระบบราชาธิปไตยในฝรั่งเศสสามารถทำลายสิทธิพิเศษของท้องถิ่นต่าง ๆ
และอำนาจรัฐสภาลงได้อย่างง่ายดาย “แต่ถึงแม้ชาติฝรั่งเศสจะยอมสละสิทธิต่าง ๆ ของตน
แต่มิได้หมายความว่าพวกนี้จะสละสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น” (Sorel) ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษ
ที่ ๑๔ ตลอดมาจนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ชาวฝรั่งเศสก็ได้มีข้อวิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์
ของตนเรื่อยมา ชูเกอโนท์เห็นว่ากษัตริย์ทรงขาดขันติธรรม ไม่ทรงรู้จักการประนีประนอม
พวกพระองค์เห็นว่ากษัตริย์เป็นทรราช พวกนักปรัชญามีความรู้สึกว่ากษัตริย์ทรงใช้อำนาจ
โดยพลการและโดยไม่มีประสิทธิภาพ แต่ถึงจะมีการวิพากษ์วิจารณ์ แต่ก็ไม่มีผู้ใดเลย
ที่เห็นว่าฝรั่งเศสไม่ควรมีกษัตริย์ และความเชื่อมั่นในองค์พระมหากษัตริย์นี้เป็นรากฐาน
ของประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่กษัตริย์ได้ใช้ความเชื่อมั่นนี้ไปในทางที่ขัดกับผลประโยชน์
ของประชาชนบ่อยครั้ง แต่ประชาชนก็ไม่เคยเสื่อมคลายความเชื่อมั่นลง เป็นประเพณีเชื่อกัน
กันว่าประชาชนฝรั่งเศสเปรียบเสมือนสมาชิกในครอบครัวของพระมหากษัตริย์ ประเทศเปรียบ
เสมือนสมบัติส่วนตัวพระองค์ กษัตริย์มีหน้าที่จะต้องปกครองประชาชน และป้องกันประเทศ
นโยบาย “แสวงหาพรหมแดนธรรมชาติ” เป็นข้ออ้างอย่างดีที่กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงใช้สำหรับการ
ขยายดินแดน (จนกระทั่งถึงแม่น้ำไรน์) โดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการป้องกันราชอาณาจักร
และในทำนองเดียวกัน การยกเลิกโองการแห่งเมืองนังท์สก็ก็มีเหตุผลว่า ทรงทำไปเพื่อความ

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มิได้ทรงผิดพลาดในเรื่องการอ่านจิตใจของประชาชนว่าต้องการที่จะให้มีระบบศาสนาที่ถูกต้องตามประเพณีเดิม และต้องการที่จะได้เกียรติยศชื่อเสียงในการแสวงหาดินแดนเพิ่มเติม แต่สิ่งที่ทรงคำนวณผิดพลาดคือความจริงภักดีของชนชั้นอภิสิทธิ์และความอดทนของชนชั้นต่ำ พระองค์ทรงทำให้ชาวอังกฤษหันมาเกลียดชังฝรั่งเศสเพราะศาสนาคาทอลิก เช่นเดียวกับที่ชาวอังกฤษเคยเกลียดชังสเปน ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของการกดขี่ทางศาสนาของพวกคาทอลิกมาแล้ว พระองค์ทรงนำฝรั่งเศสเข้าสู่สงครามในยุโรปอย่างไม่หยุดยั้ง และทรงสละอำนาจทางทะเลให้กับอังกฤษโดยสิ้นเชิง หลังรัชสมัยของพระองค์ ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชไม่มีอนาคตอีกต่อไปและค่อยๆ อ่อนกำลังลงจนสลายตัวในที่สุด แต่ระบบพระราชที่เฉียบขาดเฉยโฉมหน้าให้เห็นอีกในสมัยโรเบสปีแอร์ ดังตอง รือฟีนนโยบาย “พรมแดนธรรมชาติ” ขึ้นมาอีก นโปเลียนทรงแสวงหาความรุ่งโรจน์ (glory) มาบ่อนความกระหายของชาวฝรั่งเศสได้มากอย่างทีพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ไม่เคยทรงนึกฝัน นอกจากนี้แล้วยังมีเหตุการณ์หลายอย่างในสมัยหลังที่พิสูจน์ให้เห็นว่าลักษณะประจำชาติ และนโยบายดั้งเดิมของฝรั่งเศสเป็นสิ่งถาวร และมีที่ท่าว่าจะคงอยู่ตลอดกาล แม้การปกครองจะเปลี่ยนไปเป็นรูปใดก็ตาม

๕

อังกฤษและการค้าขาย

อังกฤษมีบทบาทอย่างไรบ้างในระยะสามร้อยปี จากสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาจนถึงการปฏิวัติใหญ่? สำหรับนักสังเกตการณ์ชาวยุโรป อังกฤษคือ “ชาติพ่อค้า” (a nation of shopkeepers) เปรียบเสมือนโปแลนด์ที่เป็นเกาะ และเป็นดินแดนแห่งเสรีภาพ

โซเรลเขียนไว้ว่า “อังกฤษเป็นประเทศค้าขายและนโยบายต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับข้อนี้ อังกฤษคำนึงถึงการเมืองและเศรษฐกิจเป็นสำคัญ สงครามจะทำลายการค้า ดังนั้นอังกฤษจึงมักไม่เต็มใจรบ แต่ถ้าหากเมื่อไรที่ตัดสินใจแล้วก็จะรบอย่างเต็มที่ อดทน คือตั้งและไม่ยอมแพ้ เพราะทำการรบเพื่อประโยชน์ส่วนตัวโดยแท้ เมื่อทำสัญญาสงบศึก อังกฤษจะฟังเสียงทางด้านการเงินมากกว่าเกียรติยศชื่อเสียง ในที่ใดบ้างที่นโยบายของฝรั่งเศสจะขัดกับอังกฤษ ไม่ใช่ในยุโรปกลาง นอกจากในสมัยพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ที่ทรงเข้ายุ่งเกี่ยวในสงครามสามสิบปีเพราะเหตุผลส่วนพระองค์ และการยึดครองเฮนโนเวอร์ที่ไม่เป็นที่นิยมในอังกฤษ ซึ่งทำให้อังกฤษต้องทำสงครามกับพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช ความขัดแย้งระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสอยู่ที่แอนทเวิร์ป ดันเคอร์ก ยิบรอลต้า มินอร์ก้า ในอินเดีย ในอาณานิคมในอเมริกาเหนือ หรือในเส้นทางการค้าทางแถบมหาสมุทรแอตแลนติกตอนใต้ อังกฤษต่อสู้

เพื่อตลาดการค้า เพื่ออิสรภาพทางการค้าในท้องทะเล และเพื่อความเป็นใหญ่ในช่องแคบอังกฤษ นี่คือนโยบายแสวงหา “พรมแดนธรรมชาติ” ของอังกฤษ

แม้เมื่อระยะของสงครามศาสนาต่าง ๆ สิ้นสุดลง เมื่อการขัดแย้งอันยาวนานระหว่างอังกฤษและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ยุติ และเมื่อวอลแตร์ประกาศให้โลกรู้ว่าอังกฤษเป็นชาติอารยะแล้ว แต่ในสายตาของชาวฝรั่งเศส สังคมอังกฤษก็ยังมีชีวิตที่ชั่วร้ายต่างๆ เช่นเดียวกับฝรั่งเศส แต่ไม่ใช่ผู้ดีเท่า และการปกครองของอังกฤษ (แม้จะเสรี) ก็ไม่มั่นคงไปกว่าการปกครองในโปแลนด์ พระเจ้าเฟรเดอริกมหาราชทรงตั้งปณิธานไว้ว่า จะไม่ยอมเกี่ยวข้องกับชาติที่นโยบายต่างประเทศเปลี่ยนไปทุกครั้งหลังจากที่มีการเลือกตั้งทั่วไป พระเจ้าโจเซฟที่ ๒ ทรงถือว่าการปฏิวัติอเมริกาเป็นจุดเริ่มของการสลายตัวของจักรวรรดิอังกฤษ

แต่ที่จริงแล้วพวกราชาธิปไตยแบบทฤษฎีธรรมนี้ต่างหากที่กำลังจะถึงจุดอวสาน พวกนี้พยายามปรับปรุงยุโรปเก่าในขณะที่ยุโรปใหม่กำลังก่อตัวขึ้นทั่วไป และในขณะที่ระบบการเมืองแบบใหม่เกือบจะพร้อมที่จะเข้าแทนที่การปกครองของพวกตนแล้ว ประชาชนที่เมื่อการที่ถูกปฏิรูปเรื่อยๆ พร้อมทั้งจะเข้าถือบังเหียนชะตาชีวิตของตนเอง ฝรั่งเศสจะเป็นผู้เริ่มทดลองก่อน แต่ตำรับใหม่นี้มาจากอังกฤษ อังกฤษซึ่งมีพลเมืองที่ “รู้สึกว่าคุณเองเป็นอิสระ ไม่สนใจมากนักเกี่ยวกับว่าคุณจะมีความเสมอภาคทัดเทียมกันหรือไม่” (Sorel)

ฐานะของอังกฤษในสายตาของประเทศต่างๆ เป็นเสมือนพี่ชายที่ชอบทำสิ่งประหลาดๆ และไม่สุภาพ แต่ความมั่งมีทำให้เป็นพันธมิตรที่น่าคบหา และความชัดเจนทางโลกทำให้เป็นผู้ที่สามารถให้ความคิดเห็นที่มักจะถูกต้องเสมอ

๑๐

สเปน อิตาลี และเยอรมนี

ตัวอย่างของลักษณะประจำชาติที่ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงน่าจะเป็นประเทศสเปน ในระยะ ๓๐๐ ปีที่ผ่านมา เราได้เห็นแล้วว่าสเปนอยู่ใต้กษัตริย์ทั้งที่ดีและเลว แต่ส่วนใหญ่แล้วอยู่ใต้เสนาบดีทั้งที่หัวสมัยใหม่ และหัวโบราณ แต่ทุกสิ่งทุกอย่างมิได้มีผลกระทบกระเทือนต่อลักษณะประจำชาติของสเปนเลย ชาวสเปนถูกตัดขาดจากยุโรป มีความเย่อหยิ่ง ไม่มีความรู้และมีความรู้สึกรุนแรง ไม่ยอมให้ความคิดใหม่ๆ ผ่านเข้ามาในสมองเช่นเดียวกับที่ไม่ยอมให้ต่างชาติล่วงล้ำดินแดน และพยายามทุกวิถีทางที่จะคงอยู่เช่นนั้น เราอาจอ่านถึงสภาพของสังคมสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ได้ในหนังสือประวัติศาสตร์ แต่เราจะได้เห็นสภาพเหล่านั้นได้ด้วยตัวเอง ถ้าเราเดินทางท่องเที่ยวไปในสเปนในปัจจุบัน

อิตาลีเป็นอีกแห่งหนึ่งที่ลักษณะประจำชาติมิได้เปลี่ยนแปลงเลยตลอดระยะเวลา ๓๐๐ ปี อิตาลีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ไม่แตกต่างกับอิตาลีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ คือยังรวมกันไม่

ได้ ชาวอิตาลีเยนเกือบจะมีได้สนใจกับนักเสี่ยงโชคต่าง ๆ ที่ผลัดกันขึ้นครองราชบัลลังก์ใน
แคว้นต่าง ๆ ถึงแม้ราชสำนักที่ตุรินจะเป็นหนึ่งในราชสำนักที่ทรูหราของยุโรป และทัสคานี
จะมีการปกครองที่ดีที่สุคประเทศหนึ่ง แต่ความหวังอันเดียวที่จะรวมอิตาลีอยู่ที่การรุกราน
ของฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง และอยู่ที่ความทะเยอทะยานของกษัตริย์ซาร์ดิเนียซึ่งตลอดเวลา
มีนโยบายที่จะแสวงหาผลประโยชน์จากการแข่งขันระหว่างเพื่อนบ้านทั้งสอง คือ ฝรั่งเศสและ
เยอรมนี

เยอรมนีเป็นดินแดนอีกแห่งหนึ่งที่พิสูจน์ว่าลักษณะประจำชาติ เป็นของเปลี่ยนแปลง
ยากแค่ไหน ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ระบบฟิวคัลของเยอรมันมิได้มีขอบเขตอยู่เฉพาะใน
เยอรมัน แต่มีผลขยายออกมาภายนอกจักรวรรดิ การก่อตั้งสังคมและการปกครองระบบใหม่
มิได้ทำให้เกิดการรวมอำนาจเข้าสู่จุดศูนย์กลางเช่นในฝรั่งเศส แต่กลับขยายออกจากศูนย์กลาง
“การสร้างจักรวรรดิ” ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝรั่งเศสกลัวนักหนาตลอดมา เป็นคติพจน์ของชนชาติ
เยอรมัน จักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์เป็นเสมือนการเอารัฐเล็ก ๆ มาปะติดปะต่อกันเข้ารอบ
หน่วยใหญ่ ๒-๓ หน่วย ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ สัญญาเวสต์เฟลียยืนยันให้เห็นถึงความแตก
แยกนี้ และการรวมรัฐเยอรมันเข้าเป็นสหพันธ์ (Fürstenbund) ในสมัยพระเจ้าเฟรเดอริก
มหาราช ยิ่งแสดงให้เห็นชัดขึ้นอีกว่า ยังไม่มีประเทศเยอรมันหรือความรู้สึกเป็นชาติเยอรมัน
ไม่มีขบวนการใด ไม่ว่าจะผ่านทางศาสนาหรือการเมือง ที่จะสามารถเรียกได้ว่าเป็นเยอรมัน
จนกว่าจะสามารถเอาชนะแคว้นต่าง ๆ ประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ แคว้น ทีละแคว้นให้ได้หมด
เสียก่อน ในเยอรมัน ความหมายของเสรีภาพในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ก็มีได้แตกต่างไปกว่า
ลัทธินิวเธอรันในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ซึ่งดูเผิน ๆ จะเป็นลัทธิที่หยิบยื่นเสรีภาพในเรื่องศาสนา
ให้แก่ชาวเยอรมัน คือเป็นเสรีภาพของพวกเจ้าผู้ครองแคว้นต่าง ๆ มิใช่เป็นของประชาชน

ในบรรดารัฐเหล่านี้มีอยู่ ๒ แคว้นที่เป็นปึกแผ่นมากกว่าที่อื่น คือ ออสเตรียและ
ปรัสเซีย ออสเตรียมีจำนวนประชากรเท่า ๆ กับฝรั่งเศส แต่ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ขาดลักษณะต่าง ๆ ที่เหมือนกันของประชากรฝรั่งเศส ออสเตรียเปรียบเสมือนทวีปยุโรปเล็ก ๆ
ที่ถูกแบ่งแยกโดยประชากรที่ต่างเชื้อชาติและศาสนา และพยายามรักษาจุดแห่งอำนาจไว้อย่าง
ระมัดระวังด้วยความยากลำบาก ความคงอยู่ของจักรวรรดิขึ้นอยู่กับนโยบายการทูตมากกว่า
กองทหาร “ออสเตรียอยู่ในยุโรป โดยชาวยุโรป และเพื่อยุโรป ความผิดพลาดทางด้าน
การต่างประเทศ อาจนำความพินาศมาสู่อาณาจักรได้ฉับไฉน นโยบายต่างประเทศที่ฉลาดก็
อาจรื้อฟื้นความสำคัญของอาณาจักรได้ฉับนั้น.... การเสื่อมโทรม การปรับปรุงและการสร้าง
สรรค์ใหม่เป็นผลเนื่องมาจากสาเหตุเดียวกันทั้งสิ้น รวมทั้งกำลังในการฟื้นตัวใหม่ทั้งหมดเป็น
ความลับของประวัติศาสตร์ของจักรวรรดิมาตลอดทุกยุคทุกสมัย” (Sorel)

ในกรณีปรัสเซียนั้นตรงกันข้ามกับออสเตรีย การที่ปรัสเซียเป็นประเทศที่สร้างตนเอง

ขึ้นมา ภายใต้กษัตริย์ที่สถาปนาอำนาจขึ้นมาด้วยพระองค์เอง ทำให้ปรัสเซียตระหนกอยู่ตลอดเวลาว่าตนต้องการสิ่งใดบ้าง และดำเนินนโยบายอย่างเด็ดขาดเพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์นั้น การที่จะชี้ให้เห็นว่าความจริงประการในปรัสเซียก็เป็นพวกผสมระหว่างสลาฟและทิวตันระหว่างฝรั่งเศสและเยอรมันทางใต้ที่อพยพมาไม่มีความหมายเท่าไร เพราะไม่ว่าจะมีเลือดผสมชนชาติใดทุกคนก็มีลักษณะเป็นชาวปรัสเซียเต็มตัว ไม่มีประโยชน์อื่นเช่นกันที่จะกล่าวว่าการรบที่โรสบัค (Rosbach)^{๑๓} ซึ่งเป็นจุดเริ่มของความสำเร็จทางด้านทหารของปรัสเซีย แม่ทัพของปรัสเซียเป็นกษัตริย์ที่ได้รับอิทธิพลฝรั่งเศสไว้มาก และกองทัพก็ประกอบด้วยทหารรับจ้างต่างชาติที่ต้องทำการต่อสู้กับกองทัพที่ประกอบด้วยทหารชาวเยอรมันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะความสามารถในทางทหารของชาวปรัสเซีย เป็นสิ่งที่เกิดมาในเลือดเนื้อฐานะของอำนาจของปรัสเซียในสมัยที่เราได้ศึกษามานี้คือความสำเร็จในการที่กษัตริย์ปรัสเซียจัดการปกครองดินแดนของพระองค์ในทำนองเดียวกับที่เจ้าของที่ดินใหญ่ ๆ ที่มีความสามารถจัดการหาผลประโยชน์ได้จากที่ดินของตน และอุตสาหกรรมประจำชาติ (ดังที่มีราโบตังข้อสังเกต) คือสงคราม แต่ข้อบกพร่องของระบบปรัสเซียก็เนื่องมาจากสาเหตุเดียวกันที่ทำให้ปรัสเซียประสบความสำเร็จ คือการรวมอำนาจทุกอย่างเข้ามาอยู่ที่ส่วนกลางหมด ความชั่วร้ายของปรัสเซียก็ไม่แตกต่างกับความเลวร้ายของมนุษย์สันดานหยาบ ซึ่งใช้วิธีการทุกอย่างที่จะทำให้ตนร่ำรวยขึ้นมาจนน่าเกลียด ในปลายคริสต์ศตวรรษ ปรัสเซียยังมีได้เป็นชาติ และชาวปรัสเซียยังไม่เข้าใจถึงความหมายของความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง และปรัสเซียจะเรียนรู้ถึงสิ่งนี้ได้ก็ต่อเมื่อตนเองเป็นฝ่ายปราชัย

ประการสุดท้าย อีกมุมหนึ่งของยุโรปคือ ตุรกี โปแลนด์ และสวีเดน แหล่งซึ่งฝรั่งเศสใช้เป็นเครื่องรักษาดุลแห่งอำนาจในการดำเนินนโยบายทางการทูตในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และ ๑๗ แต่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ผู้ที่จะหาประโยชน์จากดินแดนนี้มีใช้ฝรั่งเศส แต่กลายเป็นรัสเซีย รัสเซียขึ้นสู่อำนาจแทนที่ตุรกี และในตอนต้นดูเหมือนว่าการเข้ามาในยุโรปของรัสเซียคือการมาของชนป่าเถื่อนไม่แตกต่างไปจากพวกเตอร์ก แต่รัสเซียและตุรกีต่างกันในแง่ที่ว่าพวกเตอร์กเป็นเสมือนกองทัพใหญ่ ๆ ซึ่งสลายตัวทันทีที่หยุดรุกราน ส่วนรัสเซียเป็นประเทศแล้ว มีวัฒนธรรมประจำชาติ นโยบายของพระเจ้าซาร์มองเห็นได้ง่าย คือทรงต้องการเผยแพร่ศาสนาไปทางใต้โดยการคุกคามตุรกี ขยายอำนาจทางการเมืองมาทางตะวันตกโดยรุกรานโปแลนด์ และขยายอำนาจทางการค้ามาทางตะวันตกเฉียงเหนือโดยการโค่นอำนาจของสวีเดน สังคมที่ค่อนข้างเฉื่อยชาและไม่เป็นปึกแผ่น ทำให้ขบวนการปฏิวัติที่แท้จริงเข้าไม่ถึงรัสเซียในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เช่นเดียวกับที่รัสเซียจะเข้ากับลัทธิคอมมิวนิสต์ที่แท้จริงไม่ได้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ (ถึงแม้พวกบอลเชวิคจะได้พยายามโฆษณาชวนเชื่อว่าเป็นไปได้)

ลัทธิชาตินิยม และคติการสนับสนุนความร่วมมือระหว่างชาติ

เมื่อเราได้สำรวจสภาพของยุโรปดังที่ได้ทำมาแล้ว และได้สังเกตว่าทุกประเทศมีลักษณะประจำชาติ และนโยบายที่เกือบมิได้เปลี่ยนแปลงเลยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เราก็คงมิได้ที่จะรู้สึกประทับใจในพลังของความรู้สึกทางด้านชาตินิยม ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดของปรัชญาทางการเมือง การเรียนรู้ถึงบทบาทของลัทธิชาตินิยมนี้ เป็นบทเรียนแรกที่เราได้รับจากการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ของยุโรปสมัยใหม่ และเป็นบทเรียนที่สำคัญที่สุดโดยเฉพาะในปัจจุบัน เพราะบทเรียนนี้เท่านั้นที่จะอธิบายให้เราเข้าใจถึงสาเหตุของความพินาศของปี ค.ศ. ๑๙๑๔ ได้ ความย่อยยับของยุโรปในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ เป็นเงาที่เกิดตามมากับลัทธิชาตินิยมของยุโรปสมัยใหม่ เป็นที่กระจ่างชัดว่า ลักษณะนิสัย และประเพณีประจำชาติต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นอุปสรรคที่จะต้องทำลายลงก่อนที่ระบบความร่วมมือระหว่างชาติ เช่น องค์การสันนิบาตชาติจะถือกำเนิดขึ้นมา แทนนโยบายคูลแห่งอำนาจได้

แต่จากร่องรอยของยุโรปสมัยใหม่นี้ เราก็คงได้บทเรียนอีกบทหนึ่งซึ่งชัดเจนยิ่งกว่าบทเรียนแรก และในที่สุดแล้วอาจจะเป็นบทเรียนที่มีน้ำหนักกับคนรุ่นหลังมากกว่าบทแรก คือมีของหลายอย่างที่เป็นสมบัติของมนุษย์ร่วมกัน โดยไม่มีพรมแดนของชาติมาติดกันได้เลย วรรณคดี วิทยาศาสตร์ ศาสนา การต่อสู้เพื่อเสรีภาพทางการเมือง เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่นานาชาติช่วยกันสร้างสรรค์ขึ้นมา และในระยะ ๓๐๐ ปีที่เราได้ศึกษา ปรากฏว่ามีขบวนการระหว่างชาติเป็นจำนวนมากไม่น้อย เช่น การปฏิรูปของลูเธอร์ การปฏิวัติเพื่อเอกราชในทางการเมือง และเสรีภาพในการถือศาสนาในเนเธอร์แลนด์ และขบวนการปฏิรูปธรรมที่เจริญขึ้นในฝรั่งเศสสามารถทำลายพรมแดนของชาติต่าง ๆ ลงได้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีขบวนการและสถาบันอื่น ๆ อาทิเช่น ศาสนาคาทอลิก ขบวนการมนุษยธรรม การติดต่อค้าขาย การสร้างอาณานิคมในอเมริกา ที่สร้างความหวังในการที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้ขยายวงกว้างออกไป มนุษย์จะระลึกย้อนไปในอดีตของตนได้ไกลเท่าใดก็ตาม ก็ได้พบว่าประมุขของตนคือกษัตริย์ ความจงรักภักดีของตนมีอยู่ต่อประเทศชาติ และวิธีที่ใช้ตัดสินข้อพิพาทคือสงคราม ไม่มีรัฐบุรุษคนใดที่จะไม่ตระหนักถึงความจริงเหล่านี้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าเราจะต้องสิ้นความหวังเสียทีเดียว ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับขบวนการฟื้นฟูศิลปวิทยา การปฏิรูปศาสนา และการปฏิวัติฝรั่งเศสแสดงให้เห็นว่าไม่มีสถาบันทางการเมือง หรือทางศาสนาสถาบันใด ไม่ว่าจะเป็นที่เคารพเลื่อมใสของมนุษย์สักปานใด ที่จะสามารถหยุดยั้งทำร้ายความคิดเห็นที่สูงส่งของมนุษย์อยู่ได้นานหลังจากที่ความคิดเหล่านั้นสามารถเข้าถึงมนโธธรรม และจินตนาการของมนุษย์ได้แล้ว มนุษย์เท่านั้นที่จะเป็นผู้แก้ไขความชั่วร้ายของมนุษยชาติได้

เชิงอรรถ

บทที่ ๑

๑. พาราเซลซุส (Paracelsus) ค.ศ. ๑๔๙๐—ค.ศ. ๑๕๔๑ แพทย์และนักเคมีชาวสวิส เป็นอาจารย์สอนวิชาแพทยศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งบาโล
๒. College Tutor การศึกษาในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดประกอบด้วย การฟังคำบรรยายร่วมกัน (อาจารย์มนิสิตนักศึกษาจากวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครือข่ายของมหาวิทยาลัย) และแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ในแต่ละวิทยาลัยอยู่ภายใต้การควบคุมของอาจารย์ของแต่ละวิทยาลัย ซึ่งเรียกว่า Tutor
๓. อีราสมุส (Desiderius Erasmus) ค.ศ. ๑๔๖๖—ค.ศ. ๑๕๓๖ นักมนุษยธรรมศึกษาชาวดัตช์ เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดของการฟื้นฟูศิลปวิทยาทางเหนือ
๔. Ferret สัตว์ชนิดหนึ่งซึ่งนิยมเลี้ยงกันในยุโรปเพื่อใช้ในกีฬาล่ากระต่าย
๕. ตำราไวยากรณ์เล่มนี้มีชื่อว่า **Doctrinale**
๖. เซอร์ ธรอมัส มอร์ (Sir Thomas More) ค.ศ. ๑๔๗๘—ค.ศ. ๑๕๓๕ อัครมหาเสนาบดีของอังกฤษและผู้ประพันธ์หนังสือเรื่อง Utopia (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับหนังสือเรื่องนี้ในเชิงอรรถเลขที่ ๑๑ ในบทเดียวกันนี้) ถูกประหารชีวิตเพราะมีความเห็นแตกต่างกับพระเจ้าเฮนรี่ที่ ๘ ในเรื่องศาสนา
๗. แคว้นฆราวาส (secular states) คือแคว้นที่มีเจ้าผู้ครองนครเป็นคนธรรมดา มิใช่พระหรือเจ้าหน้าที่ศาสนา
๘. แคว้นบรรพชิต (ecclesiastical states) หมายถึงแคว้นที่มีเจ้าผู้ครองนครเป็นพระ หรือเจ้าหน้าที่ศาสนา และแคว้นเหล่านี้มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน แล้วแต่ว่าผู้ที่เป็นเจ้าผู้ครองนครจะมีบรรดาศักดิ์ทางศาสนาชั้นใด เช่นเป็น bishopric หมายถึงแคว้นที่มีเจ้าผู้ครองนครเป็นพระชั้นเจ้าอาวาส (bishop) หรือ archbishopric คือแคว้นที่มีประมุขเป็นชั้นสังฆราช (archbishop) เจ้าผู้ครองนครที่เป็นพระนี้มีความรับผิดชอบสองประการคือเป็นทั้งเจ้าผู้ครองนครซึ่งต้องรับผิดชอบในการปกครองทุก ๆ ด้าน รวมทั้งการทำสงครามเหมือนกับเจ้าผู้ครองนครที่เป็นฆราวาส และในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นพระด้วย
๙. พวกมัวร์ (Moors) คือชนพื้นเมืองของแอฟริกาเหนือซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม พวกนี้เป็นพวกอาหรับที่ได้มาผสมกับพวกเบอร์เบอร์ (Berbers) ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิมที่อยู่ตามชายฝั่งแอฟริกาเหนือ พวกมัวร์ได้เริ่มเข้ามารุกรานสเปนซึ่งในเวลานั้นอยู่ใต้การปกครองของพวกกอธ (Goths) ตั้งแต่เมื่อประมาณปี ค.ศ. ๗๐๐ และเมื่อประมาณ ค.ศ. ๗๑๕ ก็เข้ายึดครองสเปนได้เกือบทั่วประเทศเว้นไว้แต่ตามหุบเขา ซึ่งยังมีการ

ต่อต้านอยู่บ้าง ในปี ค.ศ. ๗๓๒ พวกมัวร์บุกเข้าไปในฝรั่งเศสตอนใต้แต่ไปพ่ายแพ้ กองทัพฝรั่งเศสภายใต้ชาร์ลส์ มาร์เตล (Charles Martel) ที่ปัวติเยส์ และนั่นเป็นจุดที่ลึกที่สุดที่พวกมัวร์เคยบุกเข้าไปในยุโรป พวกมัวร์ถูกขับไล่ออกจากสเปนทั้งหมดในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ในรัชสมัยของพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ และพระนางอิซาเบลลา

๑๐. แมคเคียเวลลี (Miccolo Machiavelli) ค.ศ. ๑๔๖๙-ค.ศ. ๑๕๒๐ นักการเมืองและนักปรัชญาชาวอิตาลี เกิดที่เมืองฟลอเรนซ์ เมื่อตระกูลเมดิชี (Medici) ซึ่งครอบครองฟลอเรนซ์อยู่ถูกโค่นอำนาจลงชั่วคราวในปี ค.ศ. ๑๔๙๔ และฟลอเรนซ์กลายเป็นสาธารณรัฐ แมคเคียเวลลีได้เข้าทำงานในวงการรัฐบาล และได้เดินทางไปในราชสำนักต่างๆ ในยุโรปหลายแห่งในฐานะทูต ราชสำนักที่เขาซึ่งซังแต่ก็ต้องซมเซยในวิธีการปกครองของเจ้าผู้ครองนครที่เต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม ไร้ศีลธรรม คือราชสำนักของซีซาร์ บอร์เจีย (Caesar Borgia) แห่งแคว้นโรมัญญา แมคเคียเวลลีเชื่อว่า ประมุขที่ฉลาดและมีเล่ห์เหลี่ยม แม้จะไร้ศีลธรรมแบบซีซาร์ บอร์เจียนี้เท่านั้นที่จะสามารถรวมอิตาลีที่แตกแยกและขับไล่อิทธิพลของชาวต่างชาติออกไปจากอิตาลีได้

ใน ค.ศ. ๑๕๑๒ พวกเมดิชีกลับเข้ามามีอำนาจใหม่ในฟลอเรนซ์ แมคเคียเวลลีถูกจำคุกและในที่สุดถูกเนรเทศไปอยู่ในชนบท ในระยะนี้เองเขาใช้เวลาว่างในการประพันธ์หนังสือที่มีชื่อที่สุดคือเรื่อง “ผู้ปกครอง” (The Prince) ซึ่งบรรยายถึงวิธีการที่จะบรรลุผลสำเร็จในการเป็นผู้ปกครองที่มีอำนาจ วิธีการที่ไร้ศีลธรรมต่างๆ ที่บรรยายไว้ในหนังสือเล่มนี้ ส่วนมากเป็นสิ่งที่เขานำมาจากพฤติกรรมของซีซาร์ บอร์เจีย

๑๑. ยูโทเปีย (Utopia) ชื่อหนังสือที่เซอร์ ไซมัส มอร์ เป็นผู้แต่งและพิมพ์ออกในปี ค.ศ. ๑๕๑๖ ยูโทเปียคือรัฐในอุดมคติซึ่งคนมีความสุขสมบูรณ์ ไซมัส มอร์ จัดให้ทวีปสันทันท์ทั้งหมดในยูโทเปียเป็นสมบัติของสังคม การศึกษาเป็นความรับผิดชอบของรัฐ ทุกคนมีงานทำ และยึดมั่นอยู่ในหลักปรัชญาที่เชื่อว่าคนจะสละผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวม หลังจากที่มีมอร์พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ออกแล้ว คำว่า “ยูโทเปีย” กลายมาเป็นคำที่ใช้อธิบายแนวความคิดที่จะปฏิรูปสังคม และการเมืองให้ไปสู่อุดมคติโดยมิได้คำนึงถึงความเป็นบุญชนของมนุษย์ คำว่า ยูโทเปียนี้ มาจากคำภาษากรีก ๒ คำ คือ οὐ ซึ่งแปลว่า ไม่มี และ Topios แปลว่า ที่ รวมแล้วแปลว่า ไม่มีที่ใด

ความคิดเกี่ยวกับดินแดนที่ดีพร้อมนี้มีมานานก่อนสมัยของ ไซมัส มอร์ ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนของ เพลโต พลูทาร์ค และในนิยายปรัมปราของกรีก ของพวกชาวเหนือในสแกนดิเนเวียในสมัยกลาง และของพวกเคลท์และพวกอาหรับ ส่วนมากเป็นนิยายที่บรรยายถึงสวรรค์บนพื้นพิภพทางตะวันตกของมหาสมุทรแอตแลนติก นิยายต่างๆ เหล่านี้หมดสมัยไปหลังจากการสำรวจของโคลัมบัส วาสโกตาามา และคนอื่นๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และ “ยูโทเปีย” ของไซมัส มอร์ ได้เข้ามาแทนที่โดยวาง

รากฐานความนิยมแบบใหม่ คือความคิดที่จะพยายามให้มนุษย์สร้างรัฐซึ่งใกล้เคียงกับรัฐในอุดมคติขึ้นให้ได้

๑๒. จักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (The Holy Roman Empire) เมื่ออนารยชนเผ่าเยอรมันเข้าตีอาณาจักรโรมันตะวันตกแตก ในคริสต์ศตวรรษที่ ๕ แล้ว ยุโรปก็เข้าสู่ยุคแห่งความปั่นป่วนอยู่พักหนึ่ง ส่วนอาณาจักรโรมันตะวันออกยังคงดำรงอยู่จนกระทั่งถูกพวกเตอร์กตีแตกใน ค.ศ. ๑๔๕๓

พวกอนารยชนเผ่าเยอรมันที่ตั้งหลักแหล่งลงในยุโรปตะวันตกมีความเลื่อมใสในจักรวรรดิโรมัน แต่ก็ได้ตั้งตนขึ้นเป็นจักรพรรดิแทนที่จักรพรรดิโรมันแม้ว่าจะมีอำนาจมากมายสักเพียงใด จนกระทั่งในปี ค.ศ. ๘๐๐ พระเจ้าชาร์ลมาญ (Charlemagne) กษัตริย์ของอนารยชนเยอรมันเผ่าแฟรงก์ (Frank) เสด็จไปยังกรุงโรม และที่วิหารเซนต์ปีเตอร์ สันตะปาปาเลโอที่ ๓ ทรงสวมมงกุฎให้พระเจ้าชาร์ลมาญและประกาศให้พระองค์เป็นจักรพรรดิ และถือกันว่าอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ได้ถือกำเนิดตั้งแต่นั้น และพระเจ้าชาร์ลมาญ คือจักรพรรดิองค์แรกของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ของชนเผ่าเยอรมัน แม้ว่าพระเจ้าชาร์ลมาญจะมีได้เคยทรงเรียกพระองค์เองโดยตำแหน่งนี้

อาณาจักรของพระเจ้าชาร์ลมาญแตกแยกออกไปไม่นานหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์ แต่ในปี ค.ศ. ๙๖๒ พระเจ้าออตโต (Otto) แห่งราชวงศ์แซกซอนได้รื้อฟื้นตำแหน่งจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ขึ้นอีก และอาณาจักรนี้ยังคงดำรงอยู่ต่อมาเป็นทางการจนกระทั่งพระเจ้าันไปเสียนมหาราช ประกาศยุบเลิกใน ค.ศ. ๑๘๐๖ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว อาณาจักรนี้ได้เริ่มอ่อนอำนาจมาเป็นเวลาหลายศตวรรษก่อนที่จะสลายตัวไปจริง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ วอลแตร์กล่าวถึงอาณาจักรนี้ว่าเป็นสิ่งที่ “มิได้มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์หรือความเป็นโรมัน หรือความเป็นจักรวรรดิ” อยู่เลย

อาณาเขตของจักรวรรดินี้ไม่เคยคงที่ และไม่มีผู้ใดทราบแน่นอน ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๐ จักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ประกอบด้วยส่วนที่สำคัญคือ เยอรมนี อิตาลี บางส่วน ดินแดนของออสเตรียบางส่วน ลอร์เรน เบอร์กันดี สวิส เนเธอร์แลนด์ และเบลเยียม

ในทางทฤษฎี ตำแหน่งจักรพรรดิของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นตำแหน่งที่เลือกตั้งโดยคณะเจ้าผู้ครองแคว้น ๗ พระองค์คือ สมเด็จพระราชาคณะชั้นอาร์ชบิชอป ๓ องค์ คือ อาร์ชบิชอป ผู้ครองแคว้นเมนซ์ หรือมายานส์ (Mainz หรือ Mayence) แคว้นโคโลญและแคว้นแทรฟ หรือทรีเออร์ (Trove หรือ Triers) กษัตริย์แห่งโบฮีเมีย เคานท์แห่งแคว้นพาลาติเนท ดยุกแห่งแคว้นแซกโซนี และมาร์เกรฟ (Margrave) แห่งแคว้นแบรนเดนเบิร์ก คณะผู้เลือกตั้งทั้ง ๗ นี้ นอกจากจะเรียกกันตามตำแหน่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ยังเรียกได้อีกว่าเป็นเจ้าผู้เลือก (Elector) เช่นผู้ครองแคว้นแบรนเดน-

เบอร์กจะเรียกกันโดยทั่ว ๆ ไปว่า Elector of Brandenburg

ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๓๘ ได้เกิดเป็นประเพณีที่เจ้าชายในราชวงศ์แฮบสเบิร์ก (Habsburg) แห่งแคว้นออสเตรีย จะได้รับเลือกตั้งเป็นจักรพรรดิโดยอัตโนมัติ การที่ตำแหน่งจักรพรรดิตกอยู่ในราชวงศ์ที่มีอิทธิพลมากในเยอรมัน เป็นสาเหตุประการสำคัญที่ทำให้อาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ดำรงอยู่ต่อมาได้ จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙

๑๓. พระเจ้าออตโต (Otto) ค.ศ. ๙๑๒—ค.ศ. ๙๗๓ กษัตริย์เยอรมันราชวงศ์แซกซอน ขึ้นเป็นกษัตริย์ใน ค.ศ. ๙๓๖ และทรงสวมมงกุฎจักรพรรดิของจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ใน ค.ศ. ๙๖๒ ได้รับพระนามว่า พระเจ้าออตโตมหาราช
๑๔. ฮูคาเปท์ (Hugh Capet) ค.ศ. ๙๔๐—ค.ศ. ๙๙๖ เป็นกษัตริย์ราชวงศ์คาเปท์ซึ่งปกครองประเทศฝรั่งเศสมาจนการปฏิวัติใหญ่ในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ แม้ว่าในระยะหลัง ๆ จะเรียกชื่อราชวงศ์แตกต่างออกไปตามสาขาต่าง ๆ เช่น วาลัวส์ (Valois) หรือ บูร์บอง (Bourbon) ฮูคาเปท์ เดิมมีตำแหน่งเป็นดยุกแห่งฝรั่งเศส (Duke of France) แต่พระองค์ปฏิเสธที่จะส่งบรรณาการไปถวายจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ในฐานะข้าขอบขัณฑสีมาตามระบบฟีวตัล จึงเท่ากับเป็นการประกาศให้ฝรั่งเศสเป็นอิสระ พระองค์ได้รับเลือกโดยบรรดาขุนนางเจ้าของที่ดิน ให้เป็นกษัตริย์ฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๙๘๗
๑๕. Fief คือที่ดินที่เจ้าของที่ดินให้ผู้อื่นเช่าช่วงต่อไป โดยแต่ละฝ่ายมีสัญญาพันธะต่อกันตามกฎหมายเกณฑ์แห่งระบบฟีวตัล

บทที่ ๒

๑. ปิซาร์โร (Francisco Pizarro) ค.ศ. ๑๕๗๐—ค.ศ. ๑๕๔๑ นักเดินเรือสำรวจชาวสเปนซึ่งเดินทางไปพบเปรู ใน ค.ศ. ๑๕๓๓
๒. กอร์เทส (Hernando Cortes) ค.ศ. ๑๔๘๕—ค.ศ. ๑๕๔๗ นักเดินเรือสำรวจชาวสเปนผู้ซึ่งตีเม็กซิโกมาเป็นของสเปนได้ใน ค.ศ. ๑๕๑๐
๓. ยูโทเปีย ตูคำอธิบายในเชิงอรรถบทที่ ๑
๔. The New Atlantis หนังสือแต่งโดยฟรานซิส เบคอน ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๒๔—๑๖๒๙ เป็นเรื่องเกี่ยวกับรัฐที่ตีพิมพ์ในอุดมคติเช่นเดียวกับ “ยูโทเปีย” ของธอมัส มอร์ แต่เบคอนถือว่า วิทยาศาสตร์จะเป็นกุญแจไปสู่ความผาสุกทั้งหมด
๕. The Tempest ละครมีชื่อของวิลเลียม เชกสเปียร์
๖. โพลีโตเลมี (Claudius Ptolemy) ค.ศ. ๑๒๗—ค.ศ. ๑๕๑ นักคณิตศาสตร์ คาราศาสตร์ และนักภูมิศาสตร์ชาวกรีก เกิดที่เมืองเล็กซานเดรีย เป็นผู้คิดทฤษฎีที่ว่าพระอาทิตย์ ดาวเคราะห์ และดาวอื่นๆ โคจรรอบโลก และทฤษฎีนี้เป็นที่เชื่อถือกันเรื่อยมาจนโคเปอร์นิคัส (Copernicus) คัดค้านในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕—๑๖

๗. พาตัว (Padua) เมืองในอิตาลีที่มีมหาวิทยาลัยชื่อเดียวกัน ตั้งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓
๘. ลูเธอร์ (Martin Luther) ค.ศ. ๑๔๘๓—ค.ศ. ๑๕๔๐ นักบวชชาวเยอรมันและเป็นผู้ที่จุดชนวนการปฏิรูปศาสนา คุรายละเอียดเกี่ยวกับท่านผู้นี้ในบทที่ ๕ เรื่องการปฏิรูปศาสนา
๙. ฮูเกอโนต์ (Huguenot) เป็นชื่อที่เรียกชาวฝรั่งเศสที่นับถือโปรเตสแตนต์ ในปลายยุคกลาง
๑๐. เลอเฟฟวร์ (Jacques Lefèvre) ค.ศ. ๑๔๕๕—ค.ศ. ๑๕๓๖ ประชาชนชาวฝรั่งเศสผู้มีชื่อเสียงในด้านการศึกษาทางด้านพระคัมภีร์ เป็นผู้แปลพระคัมภีร์วัลเกท (ดูคำอธิบายในเชิงอรรถที่ ๑๒ ของบทเดียวกันนี้) ออกเป็นภาษาฝรั่งเศส และแก้ไขบ้างโดยนำไปเปรียบเทียบกับฉบับภาษากรีก และภาษาฮีบรู
๑๑. อีราสมุส คุคำอธิบายในเชิงอรรถบทที่ ๑
๑๒. วัลเกท (Vulgate) คือพระคัมภีร์ซึ่งเซนต์เจโรม (St. Jerome) เป็นผู้ประมวลขึ้นเป็นภาษาละติน โดยรวบรวมมาจากพระคัมภีร์เก่าและพระคัมภีร์ใหม่ เมื่อประมาณ ค.ศ. ๔๐๐ พระคัมภีร์ฉบับนี้ถือเป็นพระคัมภีร์มาตรฐานฉบับเดียวของศาสนาคาทอลิก มาจนกระทั่งสมัยปฏิรูปศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ จึงได้มีผู้ประมวลพระคัมภีร์ฉบับอื่น ๆ ขึ้น (ดูแผนผังเกี่ยวกับพระคัมภีร์ต่างๆ ทำย่อเล่มประกอบ)
๑๓. Sermon on the mount การเทศนาที่พระเยซูแสดงแก่สานุศิษย์ เป็นส่วนหนึ่งที่บันทึกอยู่ในพระคัมภีร์ส่วนของเซนต์แมทธิว (Saint Matthew) และเซนต์ลูค (Saint Luke)
๑๔. เพทราก (Francesco Petrarch) ค.ศ. ๑๓๐๔—ค.ศ. ๑๓๗๔ กวีชาวอิตาลีเขียนต้นสมัยการฟื้นฟูศิลปวิทยา แม้จะมีความนิยมชมชื่นในภาษาละติน และกรีกเช่นเดียวกับคนในสมัยนั้น แต่งานที่ขึ้นชื่อของเขาคือ งานร้อยกรองที่แต่งเป็นภาษาอิตาลีเขียน
๑๕. ซีเซโร (Marcus Tullius Cicero) ๑๐๖—๔๓ ก่อนคริสต์ศักราช รัฐบุรุษ นักกฎหมาย นักสุนทรพจน์ และนักเขียนชาวโรมัน
๑๖. เดคาเมรอน (Decameron) นวนิยายเรื่องสั้นแต่งโดยนักเขียนชาวอิตาลีเขียน ชื่อโบคคาซซิโอ (Boccaccio) ค.ศ. ๑๓๑๓—๑๓๗๕ ผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “บิดาแห่งร้อยแก้วภาษาอิตาลีเขียน”
๑๗. ดังเต (Alighieri Dante) ค.ศ. ๑๒๖๕—ค.ศ. ๑๓๒๑ กวีชาวอิตาลีเขียนในปลายสมัยกลาง ถือกันว่า เป็นบิดาแห่งบทร้อยกรองภาษาอิตาลีเขียน งานประพันธ์ที่มีชื่อที่สุดคือเรื่อง “Divine Comedy” ซึ่งเป็นการบรรยายถึงการเดินทางไปในนรกและสวรรค์หลังจากที่มนุษย์สิ้นชีวิตแล้ว
๑๘. เพริกิลีส (Pericles) ๔๙๐—๔๒๙ ก่อนคริสต์ศักราช รัฐบุรุษชาวอะเธนส์ มีชีวิตอยู่ในสมัยที่เรียกว่า เป็นยุคทองของอารยธรรมกรีก

๑๙. การคุมขังที่อาวินของ ก.ศ. ๑๓๐๕—ก.ศ. ๑๓๗๖ ในระยะนี้กษัตริย์ฝรั่งเศสเริ่มตั้งแต่พระเจ้าฟีลิปที่ ๔ ทรงใช้อำนาจแต่งตั้งพระชาวฝรั่งเศสเป็นสันตะปาปา และบังคับให้สันตะปาปาย้ายไปประทับที่เมืองอาวินของประเทศฝรั่งเศสแทนที่จะอยู่ที่โรม ในระยะนี้กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงเพิ่มพูนอำนาจของกษัตริย์ในองค์การศาสนาในประเทศฝรั่งเศสได้มากมาย เพราะทรงสามารถบังคับให้สันตะปาปายินยอมให้อำนาจกับกษัตริย์ในเรื่องซึ่งเคยถือว่าเป็นเรื่องของทางศาสนาโดยเฉพาะ เช่นเรื่องการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ศาสนา ตำแหน่งสูง ๆ
๒๐. การแตกแยกครั้งใหญ่ (The Great Schism) ก.ศ. ๑๓๗๘—ก.ศ. ๑๔๑๗ การที่สันตะปาปาต้องไปประทับอยู่ที่อาวินของไต้อิทธิพลของกษัตริย์ฝรั่งเศส ทำให้ประเทศอื่น ๆ ไม่พอใจ จึงแต่งตั้งสันตะปาปาขึ้นอีกองค์หนึ่งใน ก.ศ. ๑๓๗๘ และตั้งแต่นั้นมายุโรปมีสันตะปาปาพร้อม ๆ กันถึง ๒ องค์ และในบางครั้งถึง ๓ องค์ แต่ในปี ก.ศ. ๑๔๑๗ จักรพรรดิซิชิสมุนด์ แห่งอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ได้เรียกประชุมสภาสังฆมนตรี ซึ่งได้ร่วมกันแต่งตั้งพระอิตาเลียนองค์หนึ่งขึ้นเป็นสันตะปาปาที่กรุงโรม ซึ่งทำให้องค์การศาสนาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นอีก แต่การแตกแยกกันครั้งใหญ่นี้ได้ทำให้เกิดเกียรติภูมิของสันตะปาปาลดน้อยลงไปเป็นอย่างมากในประเทศต่าง ๆ ทั่วยุโรป เช่นพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ ๑ ของอังกฤษถืออำนาจเก็บภาษีพวกพระในอังกฤษแทนองค์การศาสนา ทั้งยังทรงประกาศว่า ประเทศอังกฤษมิได้เป็นดินแดนที่อยู่ในความดูแลของสำนักสันตะปาปา
๒๑. พระคัมภีร์ใหม่ (New Testament) พระคัมภีร์ของศาสนาคริสต์ส่วนที่เกี่ยวกับชีวิตและคำสั่งสอนของพระเยซู รวมทั้งคำสั่งสอนของสานุศิษย์ทั้งหลายด้วย พระคัมภีร์ใหม่นี้ถูกนำเข้าไปผนวกกับพระคัมภีร์พวกยิว ซึ่งเริ่มตั้งแต่เมื่อพระเจ้าสร้างโลกและมนุษย์ และรวมกันแล้วเรียกว่า พระคัมภีร์ (The Bible) ส่วนที่เป็นคัมภีร์ของพวกยิวเรียกว่า พระคัมภีร์เก่า (Old Testament)
๒๒. พวกนักมนุษยชนนิยม (Humanist) ชื่อเรียกผู้ที่สนใจศึกษาถึงชีวิตและสภาพของมนุษย์โดยเฉพาะ โดยการศึกษาเรื่องของมนุษย์ในวัฒนธรรมของกรีกและโรมัน
๒๓. “ผู้ปกครอง” (The Prince) คำอธิบายเกี่ยวกับหนังสือเรื่องนี้ในเชิงอรรถเกี่ยวกับแม่เหล็กในบทที่ ๑
๒๔. ของขวัญของจักรพรรดิคอนสแตนติน (The Donation of Constantine) คือเอกสารที่ทางสำนักสันตะปาปาอ้างว่า จักรพรรดิคอนสแตนตินแห่งจักรวรรดิโรมัน (ก.ศ. ๓๐๖—๓๓๗) ได้ทรงเขียนมอบอำนาจการปกครองอิตาลี และอาจคลุมถึงอาณาจักรโรมันตะวันออกทั้งหมดให้กับสันตะปาปาซิลเวสเตอร์ แห่งกรุงโรม เพื่อเป็นการตอบแทนที่สันตะปาปารักษาพระองค์ให้หายจากโรคเรื้อน และทำให้พระองค์ทรงมีศรัทธาในศาสนาคริสต์ถึงกับทรงยอมเข้ารีต และการที่จักรพรรดิคอนสแตนตินทรงย้ายไปประทับยัง

- กรุงคอนสแตนติโนเปิล ซึ่งเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรโรมันทางตะวันออกในปี ค.ศ. ๓๓๐ นั้น เป็นเพราะทรงต้องการเปิดโอกาสให้สันตะปาปาได้ครองอาณาจักรโรมันตะวันตก ตลอดสมัยกลางสำนักสันตะปาปาได้อ้างถึงเอกสารฉบับนี้เพื่อรักษาและเพิ่มพูนอำนาจของพระองค์ ทั้งในเรื่องทางโลกและทางธรรมเหนือกษัตริย์และประชาชนในยุโรป
๒๕. อริสโตเติล (Aristotle) ๓๘๔—๓๒๒ ก่อนคริสตกาล นักปรัชญาชาวกรีก เป็นสานุศิษย์ของเพลโต และได้เคยเป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชอยู่ชั่วระยะหนึ่ง
๒๖. ธอมัส อาไควนัส (Thomas Aquinas) ค.ศ. ๑๒๒๕—ค.ศ. ๑๒๗๔ นักปรัชญาและปราชญ์ชาวอิตาลี เป็นนักเทววิทยาที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งของศาสนาคาทอลิก สำนักสันตะปาปาทำพิธียกย่องให้เป็นนักบุญ (Saint) ของศาสนาคาทอลิก ในปี ค.ศ. ๑๓๒๓

บทที่ ๓

๑. สัญญาทางศาสนา ชื่อเต็มคือ Concordat of Bologna ซึ่งสันตะปาปาทรงยอมให้กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงเป็นผู้เลือกและแต่งตั้งบุคคลทางศาสนา (ซึ่งมีผลทำให้กษัตริย์ทรงมีอิทธิพลเหนืออำนาจทางศาสนาในดินแดนของพระองค์) ส่วนสันตะปาปาได้สิ่งแลกเปลี่ยนคือ เงินปีหรือสินแรกของที่ดินของทางศาสนา
๒. สัญญานัวยอง (Noyon) พระเจ้าฟรานซิสทรงยึดครองมิลาน แต่ทรงสละสิทธิ์ในเนเปิลส์ ส่วนพระเจ้าแมกซิมิเลียนทรงคืนเบรสเซีย (Bréscia) และเวโรนา (Verona) ให้เวนิสตามเดิมเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินจำนวนหนึ่ง
๓. สัญญามาดริด (Madrid) พระเจ้าฟรานซิสทรงสละสิทธิ์เหนือดินแดนอิตาลีทั้งหมด รวมทั้งเบอร์กันดี อาร์ตัว และฟลานเดอร์สด้วย
๔. สัญญากงเบร (Combrai) พระเจ้าฟรานซิสต้องทรงย่ำถึงการสละสิทธิ์เหนืออิตาลี อาร์ตัวและฟลานเดอร์ส เวนิสถูกบังคับให้คืนดินแดนที่ตีได้ทั้งหมด มิลานอยู่ใต้การปกครองของฟรานซิสโก มาเรีย สฟอร์ซา แต่พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๕ ทรงยึดครองป้อมปราการ ฟลอเรนซ์ถูกบังคับให้รับอเล็กซานเดอร์ เดอเมดิชีไปเป็นดยุกครองแคว้นของตน

ในปีต่อมาคือ ค.ศ. ๑๕๓๐ สันตะปาปาทรงสวมมงกุฎให้พระเจ้าชาร์ลส์เป็นจักรพรรดิและกษัตริย์ของอิตาลี

๕. สัญญาเครพี (Crépy) ฝรั่งเศสต้องสละสิทธิ์เหนือเนเปิลส์ แต่ดยุกแห่งออร์ลีนส์จะอภิเษกสมรสกับธิดาของพระเจ้าชาร์ลส์ ซึ่งจะนำเนเธอร์แลนด์และฟรอนซ์ กงเตมาเป็นสินสมรส หรือกับหลานของพระเจ้าชาร์ลส์ ซึ่งจะมีมิลานเป็นสินสมรส (แต่

แผนการสมรสล้มเหลวหมด เพราะการสิ้นพระชนม์ของคุณกแห่งออร์ลีนส์ใน ค.ศ. ๑๕๔๕) ปีเอคอมองต์และชาวอวยจะต้องรับประมุขเดิมกลับไป

๖. สัญญาคาโต กองเบรซีส (Cateau—Combrisis) เป็นการสิ้นสุดของการสงครามระหว่างราชวงศ์แสบเบอร์กและวัลลัวส์ ฝรั่งเศสยอมคืนดินแดนต่างๆ ที่ได้มาตลอดสงครามเว้นแต่กาเลสและแคว้นบรพพิตทั้งสามในเยอรมัน คือ เมทซ์ ทูล และแวร์คัง
๗. มองตานีย์ (Montaigne) นักเขียนบทความที่มีชื่อเสียงของฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖

บทที่ ๔

๑. ลัทธิกัลลิกัน (Gallicanism) คือลัทธิศาสนาของประเทศฝรั่งเศส (Gaul เป็นชื่อดั้งเดิมของฝรั่งเศส) ซึ่งความเชื่อถือ และพิธีทางศาสนาเป็นไปตามแบบคาทอลิกทุกประการ แต่องค์การศาสนาในประเทศฝรั่งเศสเป็นอิสระจากการควบคุมของสำนักสันตะปาปาที่กรุงโรมมากกว่าประเทศคาทอลิกอื่นๆ กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงมีอำนาจเหนือองค์การศาสนาในประเทศฝรั่งเศสเกือบเต็มที่
๒. มาดาม เดอ สเตาล (Madame de Staël) ค.ศ. ๑๗๖๖—ค.ศ. ๑๘๑๗ นักเขียนนวนิยายชาวฝรั่งเศส เป็นบุตรีนักการคลังมีชื่อคือ เนคเคอร์ (Necker) ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ทรงเรียกเข้ามาแก้ไขปัญหาการเงินของประเทศในสมัยก่อนการปฏิวัติ นางเป็นผู้ที่สนใจและมีบทบาททางการเมืองของฝรั่งเศส เป็นผู้นิยมการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือมีจะนั้นก็ระบบสาธารณรัฐที่ไม่นิยมความคิดก่อนไปทางซ้ายมากนัก
๓. กบฏของพวกคอมมูนส์ (ค.ศ. ๑๕๒๐—ค.ศ. ๑๕๒๑) คือการรวมตัวของเมืองต่างๆ ในสเปน นำโดยโทเลโดเพื่อประท้วงในการที่พระเจ้าชาร์ลส์ทรงใช้จ่ายเงินเพื่อชงชี้ยตำแหน่งจักรพรรดิของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ และทอดทิ้งภารกิจในสเปน ฝ่ายรัฐบาลเป็นฝ่ายมีชัยในที่สุด
๔. ระบบศาลพิเศษทางศาสนา (Inquisition) สเปนใช้ระบบนี้สำหรับสอบสวนพวกนอกศาสนาในสเปน แต่ภายหลังส่วนใหญ่ใช้เพื่อเหตุผลทางการเมืองคือใช้กับพวกยิว การลงโทษมีหลายชั้น นับตั้งแต่ริบทรัพย์ ไปจนกระทั่งเผาทั้งเป็น

บทที่ ๕

๑. ซอเซอร์ (Geoffrey Chaucer) ค.ศ. ๑๓๔๐—ค.ศ. ๑๔๐๐ กวีชาวอังกฤษที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งที่ก่อนเขคสเปียร์ บทประพันธ์ที่สำคัญคือเรื่อง “นิทานแคนเทอร์เบอรี” (Canterbury

Tales) ซึ่งเป็นนิทานที่ผู้ประพันธ์แต่งให้ผู้จาริกแสวงบุญไปยังหลุมฝังศพ ของ เซนต์ ธรอมัส เบคเคท (St. Thomas Becket) ที่เมืองแคนเทอร์เบอรี เล่าสู้กันฟังในระหว่าง เดินทาง ในบรรดาเรื่องเล่าที่มีถ้อยคำเสียดสีพวกนักบวชและนางชีในสมัยนั้นปนอยู่ด้วย มาก

๒. การประชุมแห่งวอร์มส์ (Diet of Worms) ค.ศ. ๑๕๒๑ การประชุมที่จักรพรรดิซาร์ลส์ ที่ ๕ แห่งอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ ทรงเรียกมาเพื่อไต่สวน มาร์ติน ลูเธอร์ โดยที่ จักรพรรดิทรงให้คำมั่นสัญญาว่า ถ้าลูเธอร์มาเข้าประชุม พระองค์จะไม่จับไปลงโทษ ใน ที่ประชุมนี้ ลูเธอร์ได้ตอบโต้การโจมตีแนวความคิดของเขาเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ที่ประชุมลงมติประณามลูเธอร์ว่าเป็นพวกนอกรีต และห้ามมิให้ผู้ใดให้ความคุ้มครอง แก่ลูเธอร์ แต่ลูเธอร์ก็ยังคงได้รับความคุ้มครองจากเจ้าผู้ครองแคว้นแซกโซนี ผู้ซึ่ง อนุญาตให้ลูเธอร์พำนักอยู่ในแคว้นของพระองค์ ที่ประชุมออกโองการแห่งวอร์มส์ (Edict of Worms) ประณามความเชื่อถือศาสนาใหม่ๆ ทั้งหมด
๓. จอห์น ฮัส (John Huss) ดูเชิงอรรถที่ ๓ ในบทที่ ๑๐
๔. กุสตาวัส ออดอล์ฟ (Gustavus Adolphus) ค.ศ. ๑๕๙๔-ค.ศ. ๑๖๓๒ กษัตริย์แห่ง สวีเดน ครอบครองเอืดยกเกี่ยวกับงานของพระองค์ในบทที่ ๑๐ ซึ่งว่าด้วยสงครามสามสิบปี
๕. สันนิบาตแห่งคอนยัค (League of Cognac) ค.ศ. ๑๕๒๖ การรวมกำลังระหว่างพระเจ้า ฟรานซิสที่ ๑ แห่งฝรั่งเศส สันตะปาปา สฟอร์ซาแห่งมิลาน และฟลอเรนซ์เพื่อต่อสู้กับ จักรพรรดิซาร์ลส์ที่ ๕ และพวกสเปน
๖. โองการแห่งเมืองนังท์ (Edict of Nantes) ดูเชิงอรรถที่ ๔ ในบทที่ ๑๑
๗. เฮนรีแห่งนาวาร์ (Henry of Navarre) หรือพระเจ้าเฮนรีที่ ๔ กษัตริย์แห่งฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๕๙๙-ค.ศ. ๑๖๑๐ นับเป็นต้นราชวงศ์บูร์บงในฝรั่งเศส ครอบครองเอืดยกเพิ่มเติมเกี่ยวกับ งานของพระองค์ในบทที่ ๘-๙

บทที่ ๖

๑. บาสก์ (Basque) ชนเผ่าที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบ ๆ อ่าวบิสเคย์ ตั้งแต่ตีนภูเขาทางตะวันตก ของภูเขาพีเรนีส

บทที่ ๗

๑. สันนิบาตแฮนเซอติก (Hanseatic League) คือการรวมตัวทางเศรษฐกิจและการเมือง ของพวกเมืองค้าขายในเยอรมนี เมืองที่เป็นสมาชิกจะได้รับอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ทางด้าน

การค้าของสันนิบาตนี้ เริ่มขึ้นเมื่อราว ๆ ปี ค.ศ. ๑๕๕๐ ภายใต้การนำของลูเบคผู้คุมการค้าในทะเลบอลติกทั้งหมด ในราวปี ค.ศ. ๑๓๗๐ สันนิบาตเริ่มเสื่อมโทรม และในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ก็หมดความหมายลง

๒. โกรติอุส (Grotius) ค.ศ. ๑๕๘๓—ค.ศ. ๑๖๔๕ นักกฎหมาย รัฐบุรุษ กวี นักเทววิทยา และนักประวัติศาสตร์ชาวดัตช์ งานของเขาเป็นรากฐานสำคัญของกฎหมายนานาชาติในสมัยต่อมา “กฎหมายเกี่ยวกับสงครามและสันติภาพ” เป็นงานชิ้นสำคัญซึ่งเขาได้บรรยายถึงกฎหมายทุก ๆ ประเภทไว้
๓. เดการ์ตส์ (René Descartes) ค.ศ. ๑๕๙๖—ค.ศ. ๑๖๕๐ นักคณิตศาสตร์และนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ซึ่งถือว่าโลกคือเครื่องจักรซึ่งทุกสิ่งที่เกิดขึ้นอาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลและคณิตศาสตร์ทั้งสิ้น แต่ในอีกโลกหนึ่งคือโลกของพระเจ้าเป็นเจ้าและจิตใจนั้น เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือเรื่องของวิทยาศาสตร์ ในทางปรัชญา เขาเป็นเจ้าของลัทธิที่เรียกว่า ดูอัลลิสม์ (Dualism) ซึ่งถือว่าความคิดหรือพระเจ้าเป็นเจ้า และมนุษย์หรือธรรมชาติมีความแตกต่างแยกจากกัน

(จากเรื่อง “อารยธรรมในอดีตและปัจจุบัน” แปลโดย ดร. กุสุมา สนิทวงศ์)

๔. สปีโนซา (Benedict Spinoza) ค.ศ. ๑๖๓๒—ค.ศ. ๑๖๗๗ นักปรัชญาชาวดัตช์ เป็นบุตรชาวยิวจากโปรตุเกสซึ่งได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเนเธอร์แลนด์ ได้รับอิทธิพลจากเดการ์ตส์ แต่ได้สร้างทฤษฎีใหม่ของตนขึ้นคือ แพนเทอริสม์ (Pantheism) ซึ่งเชื่อว่าจักรวาลคือพระเจ้าเป็นเจ้า ดังนั้นพระเจ้าเป็นเจ้าอยู่ทุกหนทุกแห่ง

(จากเรื่อง “อารยธรรมในอดีตและปัจจุบัน” แปลโดย ดร. กุสุมา สนิทวงศ์)

บทที่ ๘

๑. ปาเลมองต์ (Parlement) ในขั้นแรก ปาเลมองต์ หรือที่ต่อมาเรียกว่า สภาปาเลมองต์นี้ ก็คือศาลสูงสุดของแต่ละมณฑล มีอยู่ทุกมณฑลในประเทศฝรั่งเศส แต่ในสมัยต่อมา ปาเลมองต์โดยเฉพาะปาเลมองต์แห่งปารีส ได้พยายามจะขยายอำนาจหน้าที่ของตนที่จะเป็นผู้ให้ความเห็นชอบในการที่กษัตริย์ฝรั่งเศสจะออกพระราชโองการ หรือพระราชกำหนดต่าง ๆ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับสถาบันนี้ ในบทที่ ๑๖)
๒. เมลอนชธัน (Melanchthon) ค.ศ. ๑๔๙๗—ค.ศ. ๑๕๖๐ นักศึกษาและนักมนุษยธรรมชาวเยอรมัน เป็นอาจารย์สอนภาษากรีกในมหาวิทยาลัยวิทเทินเบอร์ก และที่นั่นเขาได้เป็นมิตรสนิทกับลูเธอร์ และมีอิทธิพลต่อขบวนการลูเธอร์ด้วย เขาเป็นผู้เขียนหลักการของลูเธอร์ที่เรียกว่า “คำสารภาพของออกซเบิร์ก” (Augsburg Confession) ดูรายละเอียด

เกี่ยวกับคำนี้ ในเชิงอรรถที่ ๑ ในบทที่ ๑๐ เมลลองซันพยายามที่จะประสานขบวนการของลูเธอร์กับนักปฏิรูปศาสนาที่สำคัญอีกคนหนึ่งคือ คาลวิน

๓. **โองการแห่งอัมบัวส์ (Edict of Ambois)** ค.ศ. ๑๕๖๓ สัญญาสงบศึกระหว่างพวกคาทอลิกและพวกฮูเกอโนต์
๔. **สัญญาสงบศึกแห่งแซงต์เจอร์แมง (Peace of St. Germain)** ค.ศ. ๑๕๗๐ สัญญาสงบศึกชั่วคราวในสงครามศาสนา ระหว่างพวกคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ในฝรั่งเศส
๕. **สัญญาสงบศึกแห่งแบร์เจอร์ก (Peace of Bergerac)** ค.ศ. ๑๕๗๗ สัญญาสงบศึกชั่วคราวในสงครามศาสนา ระหว่างพวกคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ในฝรั่งเศส แต่ข้อตกลงต่างๆ ที่ระบุอยู่ในสัญญานี้ถูกเพิกเฉย ดังนั้นจึงเกิดการรบกวนกันอีกในปี ค.ศ. ๑๕๘๐

บทที่ ๕

๑. **การประชุมที่ฟองเทนโบล** — การประชุมระหว่างพระเจ้าเฮนรีแห่งนาวาร์ และพวกฮูเกอโนต์ ในที่ประชุมนี้พวกฮูเกอโนต์ในฐานะที่เคยเป็นผู้สนับสนุนพระเจ้าเฮนรี ได้เรียกร้องให้พระเจ้าเฮนรีทรงปราบปรามพวกคาทอลิก และเพิ่มอำนาจให้กับพวกฮูเกอโนต์
๒. **โคลแบร์ท (Jean Baptiste Colbert)** ค.ศ. ๑๖๑๙-ค.ศ. ๑๖๘๓ รัฐบุรุษชาวฝรั่งเศสซึ่งพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงแต่งตั้งให้เป็นอัครมหาเสนาบดีต่อจากสังฆราชมาซาแรง โคลแบร์ทเป็นผู้นำระบบเศรษฐกิจแบบพาณิชย์ชาตินิยม (Mercantilism) ไปใช้ในการปกครองฝรั่งเศส ซึ่งได้ชื่อวาระบบโคลแบร์ท (Colbertism) ดูรายละเอียดเกี่ยวกับงานของท่านผู้นี้ ในบทที่ ๑๓
๓. **สัญญาสงบศึกแวร์เวงส์ (Peace of Vervins)** ค.ศ. ๑๕๙๘ ฝรั่งเศสทำกับสเปน สเปนยอมยกดินแดนต่างๆ ที่ตีได้ ในระหว่างสงครามคืนให้ฝรั่งเศสตามเดิม
๔. **สัญญาสงบศึกกาโต (Peace of Cateau Cambresis)** ดูเชิงอรรถที่ ๖ ในบทที่ ๓

บทที่ ๑๐

๑. **คำสารภาพแห่งออกซบอร์ก (Augsburg Confession)** ค.ศ. ๑๕๓๐ คือเอกสารบัญญัติความเชื่อของนิกายลูเธอร์น ซึ่งเมลลองซันเป็นผู้เขียนเพื่อเสนอต่อที่ประชุมทางศาสนา ซึ่งจักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๕ ทรงเรียกให้มาประชุม ที่เมืองออกซบอร์ก ในปี ค.ศ. ๑๕๓๐ จักรพรรดิทรงมีเจตนาที่จะให้พวกที่มีความเชื่อในศาสนาที่ปฏิรูปแล้ว (หมายถึง

ถึงพวกโปรเตสแตนต์) กับศาสนาเดิม คือพวกคาทอลิก หาทงประนีประนอมกัน แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะทั้งสองฝ่ายต่างไม่ยอมอะลุ่มอล่วย

คำสารภาพที่ออกซเบอร์ก อาจสรุปลงได้คร่าวๆ ดังนี้

๑. พวกที่มีความเชื่อในนิกายนี้ทุกคน เป็นเสมือนพระในตัวของตัวเอง (Priesthood of all believers) ซึ่งทำให้ความสำคัญของพระในฐานะเป็นสื่อระหว่าง ชาวคริสเตียนกับพระเจ้าตามความเชื่อของพวกคาทอลิกหมดความหมายลงไป

๒. ไม่ยอมรับว่าสำนักสันตะปาปาที่กรุงโรมมีอำนาจเหนือองค์การศาสนาในแต่ละแคว้น

๓. เน้นในเรื่องความเชื่อโดยไม่มีข้อสงสัย (Justification by faith)

เอกสารนี้มีได้ระบุถึงความเชื่อใน “พรหมลิขิต” (predestination) ซึ่งเป็นหลักความเชื่อของลัทธิคาลวินเลย ซึ่งแสดงว่านอกจากพวกลูเธอรันจะไม่ยอมอะลุ่มอล่วยกับพวกคาทอลิกแล้ว พวกโปรเตสแตนต์แต่ละนิกายก็ยังไมยอมประนีประนอมกันอีกด้วย

๒. ข้อแม้ในทางศาสนา (Ecclesiastical Reservation) เป็นข้อหนึ่งในสัญญาสงบศึกแห่งออกซเบอร์ก ค.ศ. ๑๕๕๕ ซึ่งบัญญัติว่าถ้าหากเจ้าผู้ครองแคว้นหรือนครที่เป็นพระในศาสนาคาทอลิกเปลี่ยนมานับถือศาสนา นิกายโปรเตสแตนต์ นิกายลูเธอรัน จะต้องสละที่ดินและทรัพย์สินสมบัติ (ซึ่งหมายถึงแคว้นแคว้น เพราะเจ้าผู้ครองนครในแคว้นบรรพชิตเป็นทั้งพระและเจ้าผู้ครองนคร) ให้อยู่ใต้อำนาจของศาสนาคาทอลิกดั้งเดิม แต่ประชาชนที่นับถือนิกายคาทอลิกในแคว้นแคว้นดังกล่าว มีสิทธิที่จะนับถือศาสนาของตนได้โดยเสรีในชั้นนี้ยังมีได้ตกลงกันเป็นที่แน่นอนว่า เจ้าผู้ครองนครที่เป็นพระแล้วเปลี่ยนศาสนานั้น จะต้องสูญเสียตำแหน่งประมุขของแคว้นแคว้น หรือรายได้ซึ่งควมไปกับตำแหน่งประมุขด้วยหรือไม่

๓. จอห์น ฮัส (John Huss) ค.ศ. ๑๓๖๙—ค.ศ. ๑๔๑๕ ชาวโบฮีเมีย เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยแห่งกรุงปราก นิยมลัทธิของไวคลิฟ และพวกลอลาร์ดในอังกฤษ เขาโจมตีการขายใบไถ่บาป เรียกร้องให้มีการปฏิรูปจากภายในองค์การศาสนา ทำทหายอำนาจของสันตะปาปา และเห็นว่าพระคัมภีร์เป็นอำนาจสูงสุด เขาถูกสันตะปาปาบัพพาขเนียกรรมและถูกเรียกตัวไปสอบสวนยังที่ประชุมทางศาสนาที่คอนสแตนซ์ (Constance) ใน ค.ศ. ๑๔๑๕ โดยได้รับคำมั่นสัญญาจากพระเจ้าจักรพรรดิว่าเขาจะปลดปล่อย แต่เขากลับถูกจับเมื่อที่ประชุมประณามเขาเป็นพวกนอกรีต และถูกเผาทั้งเป็น การประหารจอห์น ฮัส ทำให้เกิดสงครามขึ้นในจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า สงครามฮัสไชท์ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความต้องการปฏิรูปทางศาสนา และความรู้สึกชาตินิยมของพวกโบฮีเมีย

๔. โองการยึดทรัพย์สินสมบัติคืน (Edict of Restitution) ค.ศ. ๑๖๒๙ คือโองการที่จักรพรรดิเฟอร์ดินานด์ที่ ๒ เป็นผู้ทรงประกาศ ถึงแม้ในสัญญาออกซเบอร์กใน ค.ศ. ๑๕๕๕ จะได้

ระบุว่าให้พวกโปรเตสแตนต์คืนดินแดนของวัดคาทอลิกที่ถูกริบไปหลัง ค.ศ. ๑๕๕๒ แต่ในทางปฏิบัติไม่มีผู้ใดทำ และการโอนที่ดินของวัดคาทอลิกไปเป็นของโปรเตสแตนต์ก็ยังคงดำเนินต่อไป การที่จักรพรรดิเฟอร์ดินานด์รื้อฟื้นโครงการนี้ขึ้นจึงกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของพวกโปรเตสแตนต์หลายแห่ง

๕. เซโนเฟน (Xénophon) ๔๓๐—๓๕๕ ก่อนคริสต์ศักราช นักประวัติศาสตร์ชาวกรีก ได้เคยไปช่วยพวกเปอร์เซียรบกับกรีกด้วยตนเอง เพราะเหตุผลทางการเมืองภายในของกรีก แต่ในภายหลังกลับเป็นผู้นำของกองทหารกรีกต่อต้านเปอร์เซีย ได้เขียนหนังสือไว้หลายเรื่อง เช่น สงครามเปอร์เซีย และเรื่องชีวิตและงานของโซคราติส
๖. โกรติอุส (Grotius) คูเซิงอรรถที่ ๒ บทที่ ๗

บทที่ ๑๑

๑. หลวงพ่อโจเซฟ (Père Joseph of Paris) ค.ศ. ๑๕๗๗—ค.ศ. ๑๖๓๘ ชื่อเต็มคือ François du Tremblay, Baron de Maffiers เป็นพระนิกายคาปูชิน (Capuchin) สนับสนุนนโยบายขยายอำนาจของสังฆราชริเชอลีเออ และพยายามทำให้ความไม่สงบ และคำทำนายแต่ครั้งเมื่อพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๗ ของฝรั่งเศส ทรงนำขบวนการครูเสดครั้งที่สองให้เป็นจริง คำทำนายนั้นมีว่า ในอนาคตกษัตริย์ฝรั่งเศสจะทรงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในจักรวรรดิคริสเตียน ซึ่งจะครอบคลุมไปทั้งตะวันตกและตะวันออก ดังนั้นราชวงศ์แฮบสเบิร์กจึงเป็นเสมือนอุปสรรคของความไม่สงบนี้

หลวงพ่โจเซฟทำงานอุทิศตนได้สำเร็จ กล่าวคือ พวกสันนิบาตคาทอลิกซึ่งมีความสงสัยและเกรงกลัวเจตนาของพระเจ้าจักรพรรดิอยู่แล้วยอมวางตัวเป็นกลาง

หลวงพ่โจเซฟนั้นบางครั้งได้รับฉายาว่า "Grey Eminence" (เพราะใส่เสื้อคลุมสีเทา) คู่กับริเชอลีเออที่ได้ฉายาว่า "Red Eminence" (เพราะใส่เสื้อคลุมสีแดง)

๒. สัญญาปราก (Treaty of Prague) ค.ศ. ๑๖๓๕ ระหว่างจักรพรรดิและเจ้าครองแคว้นในเยอรมัน

๑. เจ้าครองแคว้นแซกโซนีได้ลูซาทียา (Lusatia) และโอเรสองครั้งที่สองได้แคว้นแมกเดอบวร์ก

๒. ดินแดนในครอบครองของวัด (ซึ่งมิได้เป็นที่ดินโดยตรงของจักรพรรดิ) ที่ถูกริบมาก่อนสัญญาปาสเซา (Passau) ค.ศ. ๑๖๒๗ ให้คงอยู่กับผู้ที่เป็นเจ้าของอยู่ขณะนั้นตลอดไป ส่วนดินแดนอื่นๆ ก็ให้อยู่กับเจ้าของในขณะนั้นต่อไปอีก ๔๐ ปี (นับแต่ปี ค.ศ. ๑๖๒๗) และถ้ายังไม่มีทางตกลงอย่างอื่นนอกเหนือไป เมื่อหมดเวลา ๔๐ ปีแล้ว ก็ให้ผู้ที่ยึดครองตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๖๒๗ ยึดครองต่อไป

๓. จักรพรรดิทรงยกโทษให้แก่ทุกคน ที่ต่อสู้กับพระองค์นอกจากพวกที่มีส่วนร่วมในความยุ่งยากในโบฮีเมียและพาลาติเนท ทุกคนสัญญาจะร่วมต่อสู้กับสวีเดน และพวกที่นับถือลัทธิลูเธอรันเท่านั้นที่ได้เสรีภาพในการถือศาสนา แปรนเดนเบอร์ก และส่วนใหญ่ของแคว้นโปรเตสแตนท์ยอมรับสัญญานี้

๓. โองการแห่งเมืองนังท์ส์ (Edict of Nantes) ค.ศ. ๑๕๙๘ พระเจ้าเฮนรีแห่งนาวาร์ (Henry of Navarre) หรือเฮนรีที่ ๔ กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงเป็นผู้ประกาศโองการซึ่งแสดงความประนีประนอมทางศาสนา มีใจความว่า

๑. ให้พวกฮูเกอโนต์มีสิทธิทางการเมืองเสมอด้วยพวกคาทอลิก

๒. ให้ชาวฝรั่งเศสทุกคนนับถือศาสนาโปรเตสแตนท์ได้ตามใจสมัคร เว้นแต่พวกที่อยู่ในเมืองที่เป็นที่ตั้งของสำนักของบิชอป ในราชสำนัก ในปารีส และในดินแดน ๒๐ ไมล์รอบกรุงปารีส

๓. ทั้งพวกฮูเกอโนต์และพวกคาทอลิกมีสิทธิที่จะเข้ารับราชการทัดเทียมกัน และในปาเลมองต์ ๔ แห่ง คือ ปาเลมองต์ในปารีส ทูลูส เกรอนอบล์ และบอร์โดซ์ จะต้องมีสมาชิกเป็นฮูเกอโนต์และคาทอลิกครั้งต่อครั้ง

๔. พวกฮูเกอโนต์ได้รับสิทธิปกครองเมืองที่มีป้อมปราการ ๑๐๐ แห่ง ซึ่งเป็นการยอมรับว่า พวกฮูเกอโนต์เป็นพรรคการเมืองที่มีสิทธิที่จะใช้กำลังป้องกันตัวเองได้

บทที่ ๑๒

๑. สภาอายุสั้น (Long Parliament) ค.ศ. ๑๖๔๐—ค.ศ. ๑๖๔๙ เป็นชื่อที่เรียกให้ต่างกับสภาที่มาประชุมก่อนหน้านั้น ซึ่งกินเวลาประชุมเพียง ๓ อาทิตย์ เพราะพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๑ แห่งอังกฤษทรงขัดแย้งกับรัฐสภาอย่างหนัก จนโปรดให้ยุบเสียก่อนที่จะมีการตกลงใดๆ สภานั้นได้ชื่อว่า “สภาอายุสั้น” (Short Parliament) สภาใหม่ที่ทรงเรียกในปีเดียวกันนั้น และดำรงอยู่ต่อมาจนถึงปี ค.ศ. ๑๖๔๙ จึงได้ฉายาว่า “สภาอายุยืน” สภานี้ได้ร่วมมือกันขัดขวางอำนาจของกษัตริย์ จนเกิดเป็นสงครามกลางเมืองขึ้น และได้รวมกำลังกันต่อสู้กับกษัตริย์จนได้ชัยชนะ แต่พวกปฏิวัติแตกแยกกันเป็นพวกทหาร และพวกรัฐสภา ในปี ค.ศ. ๑๖๔๙ พวกทหารใช้อำนาจขู่ไล่พวกสมาชิกที่ไม่เข้ากับฝ่ายตนออกไป พวกที่เหลืออยู่ได้ชื่อว่า “Rump Parliament” ซึ่งอยู่ต่อมาจน ค.ศ. ๑๖๕๓ แต่มิได้มีอำนาจเท่าใด

๒. เดอเรทซ์ (de Retz) ค.ศ. ๑๖๑๔—ค.ศ. ๑๖๗๙ เป็นชาวฟลอเรนซ์ แต่มาได้ตำแหน่งสังฆราชแห่งปารีส ในสมัยที่สังฆราชฆาฆาแรงซึ่งเป็นชาวอิตาลีเลียนเช่นกันเรื่องอำนาจคาร์ดินัลเดอเรทซ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการกบฏฟรอนด์ ในครั้งแรกเดอเรทซ์

อยู่ฝ่ายกษัตริย์ แต่ภายหลังเปลี่ยนใจไปอยู่ฝ่ายพวกปาเลมอนต์ และกลายเป็นศัตรูคู่อาฆาตของคาร์ดินัลมาซาแรง

๓. **สัญญาพีเรนีส (Treaty of Pyrenees)** ค.ศ. ๑๖๕๙ สัญญาสงบศึกระหว่างฝรั่งเศสและสเปน ซึ่งได้เริ่มตั้งแต่สมัยสงครามสามสิบปี ฝรั่งเศสได้บางส่วนของรูซซียง แซตตานหลายเมืองในอาร์ตัวและฟลานเดอร์ส เฮโนลท์และลักเซมเบิร์ก ดยุกแห่งลอร์เรน ซึ่งเป็นพันธมิตรกับสเปนในสงครามได้กลับไปมีอำนาจในแคว้นแคว้นเดิมอีก แต่ต้องเสียบางส่วนของฝรั่งเศสรวมทั้งต้องยอมให้ฝรั่งเศสมีสิทธิเดินทัพผ่าน สัญญานี้ยังได้จัดการอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และเจ้าหญิงมาเรีย เทเรซา ราชธิดาองค์ใหญ่ของพระเจ้าฟิลิปที่ ๔ โดยที่เจ้าหญิงได้สละสิทธิ์ของพระนางรวมทั้งของโอรสและธิดาที่อาจเกิดจากการเสกสมรสครั้งนั้นเหนือดินแดนต่าง ๆ ซึ่งพระนางมีสิทธิตามสายเลือด โดยสิ้นเชิง

๔. **สัญญาสงบศึกโอลิวา (Peace of Oliva)** ค.ศ. ๑๖๖๐ กูเชิงอรรถที่ ๑ บทที่ ๑๗

บทที่ ๑๓

๑. **เฟเนลอง (François de Salignac de la Mothe Fenelon)** ค.ศ. ๑๖๕๑-ค.ศ. ๑๗๑๕ นักบวชและนักเขียนชาวฝรั่งเศส เดิมเป็นที่โปรดปรานของราชสำนัก พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงแต่งตั้งให้เป็นพระอาจารย์ของพระนัดดา แต่ภายหลังตกจากอำนาจ เพราะไปเขียนหนังสือเรื่อง *Télémaque* ซึ่งเห็นกันว่าเป็นเรื่องเสียดสีพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และราชสำนัก

บทที่ ๑๔

๑. การประชุมที่มุนสเตอร์ ค.ศ. ๑๖๔๘ การประชุมของพวกนักการทูตซึ่งได้ตกลงกันเรื่องศาสนาในประเทศฝรั่งเศส

๒. **สัญญานิมูเอเกิน (Peace of Nimuegen)** กูเชิงอรรถที่ ๘ ในบทเดียวกันนี้

๓. **สัญญาแบ่งแยกสเปน (Spanish Partition Treaties)** มี ๒ ฉบับ

๑. ฉบับปี ค.ศ. ๑๖๙๘ เป็นสัญญาที่มหาอำนาจตกลงกันเอง โดยมีได้ปรึกษาพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ กษัตริย์สเปนเลย

(๑) สเปน หมู่เกาะอินเดีย เนเธอร์แลนด์ เป็นของบาวาเรีย

(๒) เนเปิลส์ ซิชิลี เมืองท่าในทัสคานีและมณฑลกีซุสควัว (Guizuzcoa)

เป็นของรัชทายาทของกษัตริย์ฝรั่งเศส

(๓) แคว้นมิลาน ให้อยู่ใต้การปกครองของอาชดยุกชาร์ลส์แห่งออสเตรีย

พระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ กวีที่มหาอำนาจมาจัดการเรื่องของสเปนโดยพลการ จึงทรงแต่งตั้งเจ้าผู้ครองแคว้นบาวาเรียเป็นรัชทายาทของพระองค์แต่ผู้เดียว มหาอำนาจต้องยอมรับพินัยกรรมของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ ๒ แต่ในปี ค.ศ. ๑๖๕๙ เจ้าชายแห่งบาวาเรียเผด็จมาสิ้นพระชนม์ลงอีก จึงต้องมีการจัดปัญหาการสืบราชสมบัติสเปนใหม่ เป็นสัญญาฉบับใหม่

๒. ฉบับปี ค.ศ. ๑๗๐๐ (Second Partition Treaty)

- (๑) สเปน และหมู่เกาะอินเดียตกเป็นของอาชคยูกซาร์ลส์
- (๒) เนเป็ลส์ ซิชิลี และลอร์เรนอยู่กับรัชทายาทของกษัตริย์ฝรั่งเศส
- (๓) มิลานเป็นของคยูกแห่งลอร์เรน

๔. โคลวิส (Clovis) ค.ศ. ๔๖๖? — ค.ศ. ๕๑๑ กษัตริย์เผ่าแฟรงค์ ราชวงศ์เมโรเวงเจียน ทรงปราบปรามอนารยชนเยอรมันเผ่าอื่น ๆ หลายเผ่า และทำให้อำนาจของพวกแฟรงค์ (Frank) มั่นคงในดินแดนที่เรียกในสมัยโรมันว่า กอล (Gaul) ซึ่งเป็นประเทศฝรั่งเศสในปัจจุบัน

๕. เซนต์หลุยส์ (St. Louis) หรือพระเจ้าหลุยส์ที่ ๙ กษัตริย์ฝรั่งเศส ประสูติ ค.ศ. ๑๒๑๔ ครองราชย์ ค.ศ. ๑๒๒๖—๑๒๗๐ พระองค์ทำให้ประเทศฝรั่งเศสเป็นที่นับถือของประเทศอื่นในยุโรป จนกระทั่งได้ชื่อว่า ผู้ไกล่เกลี่ยหรือตุลาการ (arbiter) ของยุโรป นโยบายภายในพระองค์ทรงพยายามรวมอำนาจเข้ามาไว้ในส่วนกลาง โดยการริครอบอำนาจของพวกเจ้า ชุณนาง ในการนี้พระองค์ทรงได้รับการสนับสนุนจากพวกพ่อค้า และจากสามัญชนที่ไม่พอใจในอำนาจและวิธีการของพวกเจ้า ชุณนาง ใน ค.ศ. ๑๒๕๗ พระองค์ได้รับการยกย่องจากสำนักสันตะปาปาให้เป็นนักบุญ (Saint) องค์หนึ่ง ของศาสนาคริสต์ เพราะได้เสด็จไปในสงครามครูเสดถึง ๖ ครั้ง

๖. ชาร์ลมาญู (Charlemagne) ค.ศ. ๗๖๘—ค.ศ. ๘๑๔ กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของอนารยชนเผ่าแฟรงค์ ทรงได้ดินแดนในยุโรปมากมายไว้ในอำนาจ และในปี ค.ศ. ๘๐๐ สันตะปาปา ทรงสวมมงกุฎให้พระเจ้าชาร์ลมาญูเป็นจักรพรรดิ ถือกันว่าพระองค์ทรงเป็นจักรพรรดิองค์แรกของอาณาจักรโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่าพระองค์จะมีได้เคยทรงเรียกพระองค์ว่าอย่างนั้น

๗. สัญญาแห่งเอกซ์ (Treaty of Aix la Chapelle) ค.ศ. ๑๖๖๘ พระเจ้าหลุยส์ทรงคืนพรองซ์ กองเต (ซึ่งบ้อมปรการถูกทำลายแล้ว) ให้สเปนแลกกับเมืองปรการ ๑๒ เมืองทางชายแดนแถบเนเธอร์แลนด์ของสเปน

๘. สัญญานิโมเกน (Nimuegen) ค.ศ. ๑๖๗๘—ค.ศ. ๑๖๗๙ มีหลายฉบับระหว่างฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ สเปน—ฝรั่งเศส จักรพรรดิ—ฝรั่งเศสกับสวีเดน ฝรั่งเศส—เดนมาร์ก และเดนมาร์ก—สวีเดน

๑. ฮอลแลนด์ได้คืนแดนทั้งหมดคืนโดยสัญญาจะเป็นกลาง

๒. สเปนต้องยกคืนแดนเหล่านี้ให้ฝรั่งเศสคือ ฟร็องซ์ กองเต อาร์ตัว และอีกหลายแห่งทางดินแดนทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของสเปน วาเลนเซีย คองเบอร์ และคองเบอร์ซีส์

ฝรั่งเศสต้องยกคืนแดนบางส่วนให้แก่สเปนคือ ชาร์เลอรัว (Charleroi) บินช์ (Binche) อูเดอร์นาร์ค (Oudernarde) อาธ (Ath) คูเทรย์ (Coutray) ลิมเบอร์ก (Limburg) เกนท์ (Ghent) และเวส์ (Waes)

๓. จักรพรรดิต้องคืนดินแดนเหล่านี้แก่ฝรั่งเศสคือ ฟรีเบอร์ก (Freiburg) และฝรั่งเศสยอมถอนทหารออกจากฟิลิปส์เบอร์ก (Philippsburg)

๙. คณะกรรมการรวบรวมดินแดนคืน (Chamber of Réunion) คือ คณะกรรมการที่พระเจ้าหลุยส์ทรงตั้งขึ้น เพื่อพิจารณาว่าดินแดนที่ทรงได้รับมาตามข้อตกลงในสัญญานิบูเอเกน สัญญาพีเรนีส สัญญาเวสต์เฟเลีย และสัญญาเอกซ์ลาซาเปล เคยมีดินแดนอื่นใดอีกบ้างที่เคยนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนเหล่านี้ และเมื่อคณะกรรมการพิจารณาแล้ว พระองค์ก็ทรงส่งกองทหารเข้ายึดครอง

๑๐. สันนิบาตแห่งออกซเบอร์ก (League of Augsburg) จัดตั้งโดยพระเจ้าวิลเลียมแห่งออร์เรนจ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ ผู้ที่ร่วมเซ็นสัญญาคือ พระเจ้าจักรพรรดิ กษัตริย์สวีเดน สเปน เจ้าครองแคว้นบาวาเรีย แซกโซนี และพาลาตินเนท ในปี ค.ศ. ๑๖๘๘ ในอังกฤษเกิดการปฏิวัติ ซึ่งจบลงด้วยการอัญเชิญพระเจ้าวิลเลียมแห่งออร์เรนจ์ให้เป็นกษัตริย์ ดังนั้นอังกฤษจึงเป็นอีกประเทศหนึ่งในสันนิบาตออกซเบอร์ก

๑๑. สัญญาริสวิก (Treaty of Ryswick) ค.ศ. ๑๖๘๗ สเปนยกเกาะไฮติให้ฝรั่งเศส

๑๒. The Old Pretender โอรสของพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ แห่งราชวงศ์สจวร์ตของอังกฤษ กับเจ้าหญิงแมรีแห่งเวสต์ พระเจ้าเจมส์ที่ ๒ ต้องหลบหนีออกจากประเทศอังกฤษเมื่อเกิดการปฏิวัติใน ค.ศ. ๑๖๘๘ และชาวอังกฤษได้ถวายราชสมบัติให้กับเจ้าหญิงแมรีซึ่งเป็นราชธิดาองค์ใหญ่ของพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ ปกครองร่วมกับพระสวามีคือ เจ้าชายวิลเลียมแห่งราชวงศ์ออร์เรนจ์ ซึ่งเป็นเจ้าผู้ปกครองประเทศเนเธอร์แลนด์ รัฐสภาอังกฤษไม่ยอมรับว่าโอรสของพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ ที่ติดตามพระราชบิดาออกไปอยู่ที่ฝรั่งเศสในฐานะราชาผู้ลี้ภัย และได้ออกกฎหมายว่า ถ้าพระนางแมรีและเจ้าชายวิลเลียมไม่มีรัชทายาทให้ราชบัลลังก์อังกฤษตกอยู่กับเจ้าหญิงแอนน์พระราชธิดาองค์เล็กของพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ หันกลับไปนับถือศาสนาคาทอลิก และโอรสซึ่งต่อมาได้ฉายาว่า Old Pretender ก็ถูกอบรมมาให้รับนับถือศาสนาคาทอลิกเช่นเดียวกัน แต่ในอังกฤษยังมีบุคคลบางคนที่ไม่ยอมรับการจัดการสืบสันตติวงศ์ของพวกปฏิวัติ ค.ศ. ๑๖๘๘ และพยายามจะสถาปนากษัตริย์ราชวงศ์สจวร์ตสาขาเก่าขึ้นครองราชสมบัติอีก โดย

มีพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศสเป็นผู้สนับสนุน แม้เมื่อโอรสของพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ คือ The Old Pretender สิ้นพระชนม์ไปแล้วในปี ค.ศ. ๑๖๖๖ กษัตริย์ฝรั่งเศสก็ยังกสนับสนุนโอรสของพระองค์ที่เรียกกันว่า The Young Pretender ต่อมาอีกจนสิ้นพระชนม์ในปี ค.ศ. ๑๗๘๘

๑๓. ข้อเสนอที่กรุงเฮก ค.ศ. ๑๗๐๙ และที่ เกอรัทรูยเดนเบอร์ก (Gertruydenburg) ค.ศ. ๑๗๑๐

ฝ่ายสัมพันธมิตรเสนอให้

๑. ให้ฝรั่งเศสยกสิทธิในราชบัลลังก์สเปนให้ชาร์ลส์แห่งออสเตรีย และยกบ็อมปรากการในเนเธอร์แลนด์ให้พวกคัทซ์

๒. ในจักรวรรดิ ให้ทุกอย่างกลับไปอยู่ในสภาพดังที่ได้ระบุไว้ในสัญญาเวสต์เฟเลีย ซึ่งหมายความว่า ฝรั่งเศสต้องคืนดินแดนหลายแห่งที่ยึดมา เช่น สตราสเบิร์ก

๓. อังกฤษต้องการให้เจ้าหญิงแอนน์เป็นที่ยอมรับว่าเป็นรัชทายาทที่ถูกต้องของราชบัลลังก์อังกฤษ และให้ออมรับว่าเจ้านายที่เป็นโปรเตสแตนต์เท่านั้นที่อาจขึ้นครองราชบัลลังก์อังกฤษ ให้ตัดสิทธิของพระโอรสพระเจ้าเจมส์ออกโดยเด็ดขาด

ทั้ง ๓ ข้อดังกล่าวพระเจ้าหลุยส์ทรงพร้อมจะรับ แต่ทรงปฏิเสธข้อที่พันธมิตรเสนอให้ฝรั่งเศสใช้กำลังขับไล่พระนัดดาของพระองค์เอง คือ ฟิลิปแห่งอองจูออกจากสเปน การปฏิเสธของพระองค์ได้รับการสนับสนุนจากชาวฝรั่งเศส ดังนั้นสงครามจึงดำเนินต่อไป

บทที่ ๑๕

๑. South Sea Bubble ค.ศ. ๑๗๒๐ เป็นชื่อเรียกการตื่นซื้อหุ้นของบริษัท South Sea Company ในอังกฤษซึ่งตั้งขึ้นใน ค.ศ. ๑๗๑๑ แต่ขาดทุนอย่างย่อยยับในปี ค.ศ. ๑๗๒๐ ในปี ค.ศ. ๑๗๑๑ บริษัทเสนอเป็นผู้รับช่วงหนี้ของประเทศซึ่งมีมูลค่า ๙ ล้านปอนด์ โดยรัฐบาลจะใช้คืนเป็นค่าดอกเบี้ย ๖ เปอร์เซ็นต์ของสต็อกของบริษัทเป็นรายปี รวมทั้งให้สัมปทานแก่บริษัทที่จะผูกขาดการค้าขาย ในหมู่เกาะทะเลใต้และอเมริกาใต้ ในปี ค.ศ. ๑๗๑๙ ราคาหุ้นสูงขึ้นจาก ๑๒๘ ๑/๒ เป็น ๑,๐๐๐ และทำให้เกิดมีการไม่สุจริตในการซื้อขายหุ้น ความพยายามของบริษัทที่จะขจัดความทุจริตต่างๆ ทำให้เกิดการตื่นกลัว ราคาหุ้นตก คนจำนวนพันล้มละลาย แต่โรเบิร์ต วอลโพล (Robert Walpole) ซึ่งเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีคลังสามารถแก้ไขสถานการณ์ไว้ได้ บริษัททะเลได้คงดำเนินกิจการต่อมาจนถึง ค.ศ. ๑๘๕๓

๒. สัญญาเวียนนา ค.ศ. ๑๗๒๕ ระหว่างฟิลิปแห่งสเปนและจักรพรรดิซาร์ลส์ที่ ๖ แห่งออสเตรีย เพราะฟิลิปทรงโกรธแค้นที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ทรงถอนหมั้นธิดาของพระองค์ สัญญานี้ทำให้อังกฤษ ฝรั่งเศส ปรัสเซีย และฮอลแลนด์ รวมกำลังกันในสัญญาเฮนโนเวอร์ ค.ศ. ๑๗๒๕ และอังกฤษ ฝรั่งเศสร่วมทำสงครามกับสเปนในปี ค.ศ. ๑๗๒๗-๑๗๒๙ จบลงด้วยสัญญาเซวิลล์
๓. สัญญาเซวิลล์ (Seville) ค.ศ. ๑๗๒๙ อังกฤษและฝรั่งเศสยอมรับอำนาจของสเปนในแคว้นพาร์มาและทัสคานี

บทที่ ๑๖

๑. โองการยูนิเจนิตัส (Unigenitus) คือโองการที่สันตะปาปาทรงประกาศในปี ค.ศ. ๑๗๑๓ ประณามหนังสือเรื่อง Réflexions ของ เกสเนลล์ ซึ่งเป็นพวกเจนเซนนิส ว่าเป็นหนังสือของพวกนอกศาสนา (ดูรายละเอียดในบทที่ ๑๔)
๒. พระราชกำหนด (Lit de Justice) คือกฎหมายที่กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงประกาศใช้ได้โดยมิต้องผ่านทางสภาแผ่นดิน หรือสถาบันที่ทำหน้าที่แทนสภาแผ่นดิน
๓. คดีไคกียอง (D'Aiguillon) ค.ศ. ๑๗๗๑

ดยุกแห่งไคกียอง (Emmanuel Armand Vignerot du Plessis de Richelieu, Duc d'Aiguillon) ค.ศ. ๑๗๒๐-๑๗๘๘ เป็นหลานของคาร์ดินัลริเชอลีเออของฝรั่งเศส เคยเป็นข้าหลวงปกครองมณฑลบริทานี และตลอดชีวิตของการทำงานมีนโยบายที่จะล้มอำนาจของสภาปาเลมองต์ ทั้งในท้องถิ่นและในปารีส เมื่อปี ๑๗๗๐ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ทรงต้องการจะลดอำนาจของสภาปาเลมองต์แห่งปารีส จึงแต่งตั้งให้ดยุกแห่งไคกียองเข้าร่วมในคณะรัฐบาล ในฐานะเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ในปี ค.ศ. ๑๗๗๑ ไคกียองถูกประณามอย่างมากว่าดำเนินนโยบายผิดพลาด จนทำให้ไปแลนด์ซึ่งเป็นมิตรเก่าของประเทศฝรั่งเศสถูกแบ่งอาณาเขตไปในหมู่มหาอำนาจอีกครั้งหนึ่ง อันที่จริงแล้ว ความผิดพลาดในนโยบายต่างประเทศของฝรั่งเศสเป็นเพราะฝรั่งเศสมีนโยบายต่างประเทศสองนโยบาย นโยบายหนึ่งเป็นนโยบายเปิดเผยของกระทรวงต่างประเทศ แต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ มี “นโยบายลับ” ของพระองค์อีกต่างหาก ซึ่งในหลายโอกาสเป็นนโยบายที่ขัดกับของกระทรวงการต่างประเทศ

บทที่ ๑๗

๑. สัญญาสงบศึกโอลิวา (Oliva) ค.ศ. ๑๖๖๐ ไปแลนด์สูญเสียดินแดนแถบทะเลบอลติกทั้งหมดให้กับสวีเดน

๒. สัญญาสงบศึกนุสตาตท์ (Nystadt) ค.ศ. ๑๗๒๑ ระหว่างสวีเดนกับรัสเซีย สวีเดนต้องยกดินแดนเหล่านี้ให้รัสเซียคือ ลิโวเนีย เอสโทเนีย อิงเกอร์แมนแลนด์ (Ingermanland) บางส่วนของคาเรเลีย (Carelia) และหมู่เกาะต่างๆ ทางแถบนั้น รัสเซียสถาปนาประเทศฟินแลนด์ขึ้นใหม่พร้อมกับชดใช้เงินให้จำนวนหนึ่ง

สัญญานี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นการรับรองการก้าวขึ้นสู่อำนาจของรัสเซีย และการเสื่อมอำนาจของสวีเดนในทะเลบอลติก

๓. คณะอัศวินทิวทอนิก (Teutonic Knights) เริ่มต้นด้วยเป็นหน่วยพยาบาลที่พ่อค้าเยอรมันจัดตั้งขึ้น สำหรับพวกคริสเตียนที่ไปสงครามครูเสด (ค.ศ. ๑๑๙๐-๑๑๙๑) ที่เมืองอาเคอร์ โดยเข้าร่วมอยู่กับวัดเยอรมัน คือ Church of Mary the Virgin ในกรุงเยรูซาเลมในปี ค.ศ. ๑๑๙๘ พวกอัศวินเยอรมันที่ไปสงครามครูเสด ได้ยกระดับสถาบันนี้ให้เป็นคณะทหารแบบเดียวกับคณะอัศวินเทมพลาร์ และฮอสปีตาลีเตอร์ หลังสงครามครูเสดแล้ว คณะอัศวินทิวทอนิกย้ายมาตั้งศูนย์กลางทางเยอรมันด้านตะวันออกคือปรัสเซีย และมีหน้าที่เป็นผู้ปกป้องและเผยแพร่วิทยาการศาสนาคริสต์ และความเป็นเยอรมัน อยู่ใต้จักรพรรดิและสันตะปาปาร่วมกัน ในปี ค.ศ. ๑๒๓๔ พวกอัศวินโอนไปอยู่ใต้สันตะปาปา ภายหลังคณะอัศวินนี้ได้ไปตั้งศูนย์กลางการค้าขึ้นหลายแห่ง ร่ำรวยและเห็นแก่ตัวมาก ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ พวกคณะอัศวินนี้มีส่วนบุกเบิกเข้าไปในโปแลนด์ และตั้งหลักแหล่งของชาวเยอรมันขึ้นหลายแห่งจนต้องทำสงครามกับโปแลนด์และพ่ายแพ้ ต้องสูญเสียดินแดนทางปรัสเซียตะวันตกไป ซึ่งทำให้ปรัสเซียตะวันออกถูกตัดขาดจากส่วนอื่นๆ ของเยอรมันและทำให้โปแลนด์มีทางลงสู่ทะเล ในปี ค.ศ. ๑๕๒๕ กษัตริย์ราชวงศ์ไฮเซนโซลินโอนทรพีสมบัติทั้งหลายของคณะมาเป็นของกษัตริย์ คณะนี้อยู่ต่อมาในเยอรมันจนถึงปี ค.ศ. ๑๘๐๙ และในปี ค.ศ. ๑๘๔๐ ราชวงศ์แฮบสเบิร์กได้รื้อฟื้นขึ้นมาอีก แต่มีหน้าที่เหมือนสมัยเริ่มแรก คือ เกี่ยวกับการพยาบาลทหารที่บาดเจ็บในสงครามเท่านั้น

บทที่ ๑๘

๑. สัญญาสงบศึกเบลเกรด (Peace of Belgrade) ค.ศ. ๑๗๓๙ ตุรกีในฐานะผู้ชนะทำกับออสเตรียและรัสเซีย ออสเตรียยอมยกตอนเหนือของเซอร์เบียและเบลเกรดให้ตุรกี รัสเซียยอมทำลายป้อมปราการทางแถบอาร์ซอฟ และสัญญาจะไม่สร้างกองทัพเรือในทะเลดำ

๒. แพรกมาติก แซงชั่น หรือการเปลี่ยนแปลงกฎการสืบสันตติวงศ์ (Pragmatic Sanction) ตามกฎเดิมนั้นห้ามมิให้หญิงเป็นรัชทายาท แต่จักรพรรดิชาร์ลส์ที่ ๖ ไม่มีพระราชโอรส จึงต้องการแก้ไขให้พระราชธิดาเป็นรัชทายาทได้

๓. สงครามเกี่ยวกับหูของเจงกินส์ (War of Jenkin's Ear) ค.ศ. ๑๗๓๙ พ้อคำอังกฤษไม่พอใจข้อตกลงเกี่ยวกับสิทธิในการค้าขายกับอาณานิคมของสเปนในสัญญาสงบศึกเวสต์-เฟลีย์ จึงละเมิดโดยลักลอบทำการค้าเถื่อนอย่างกว้างขวาง ทำให้สเปนต้องจับกุมตรวจค้นเรือของอังกฤษ และบางครั้งก็ทำการทารุณต่อลูกเรือ แต่การที่นายเจงกินส์ซึ่งเป็นคนอังกฤษถูกตัดหูเป็นเพียงหนึ่งในหลายเรื่องที่ถูกทารุณ แต่อังกฤษถือการกระทำครั้งนี้เป็นข้ออ้างในการทำสงครามกับสเปน

บทที่ ๑๙ ไม่มีเชิงอรรถ

บทที่ ๒๐

๑. เกสเนย์ (François Quesnay) ค.ศ. ๑๖๙๔—ค.ศ. ๑๗๗๔ นักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศสผู้มีความเชื่อว่าการเกษตรกรรมเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่งกว่าอุตสาหกรรมหรือพาณิชย์กรรม หลักการของลัทธิของเขาระบุอยู่ในหนังสือเรื่อง Tableau Economique ถือกันว่า เกสเนย์ คือผู้ริเริ่มลัทธิเศรษฐกิจการค้าแบบ “เสรี” (Laissez-faire) ให้อิสระแก่พาณิชย์คดีเดียวคือภาษีรายได้ที่มาจากที่ดิน เขาเป็นหนึ่งในบรรดาผู้ริเริ่มลัทธิที่พยายามประสานผลประโยชน์ของชนชั้นต่าง ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และลัทธิที่เชื่อว่าความพอใจในสังคมจะมีได้ก็ต่อเมื่อสังคมนั้นมีการต่อสู้ที่เสรี ในสมัยนั้นหลักการนี้ก็คือพยายามต่อสู้กับลัทธิการผูกขาดและอภิสิทธิ์ โดยการสนับสนุนรัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง ซึ่งเกสเนย์เชื่อว่าจะต้องอยู่บนรากฐานของการปกครองแบบมีกษัตริย์ที่มีอำนาจมาก
๒. กูร์เนย์ (Vincent de Gournay) ค.ศ. ๑๗๑๒—ค.ศ. ๑๗๕๙ นักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศส
๓. ตูร์โกต์ (Anne Robert Jacques Turgot, Baron de l'Aulne) ค.ศ. ๑๗๒๗—ค.ศ. ๑๗๘๑ นักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศส เป็นเสนาบดีคลังในต้นรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ คุรยละเอียดเกี่ยวกับงานของท่านผู้นี้ ในบทที่ ๒๑
๔. อาดัม สมิท (Adam Smith) ค.ศ. ๑๗๒๓—ค.ศ. ๑๗๙๐ นักปรัชญาการเมืองและเศรษฐศาสตร์ชาวสกอต หนังสือเรื่อง An Inquiry into the Wealth of the Nations หรือที่เรียกกันย่อ ๆ ว่า Wealth of the Nations มีอิทธิพลมากต่อแนวความคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ หรือ ๑๙ ถือกันว่าเป็นคู่มือสำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการค้าเสรี (Laissez-faire)
๕. แทซิตัส (Cornelius Tacitus ค.ศ. ๕๕—๑๒๐) นักประวัติศาสตร์ชาวโรมัน งานเขียนที่สำคัญของท่านผู้นี้คือ Dialogue on Orators, Life of Apricola, The Germany, The Histories, The Annals

๖. กริมม์ (Friedrich Melchoir Grimm) ค.ศ. ๑๗๒๓—ค.ศ. ๑๘๐๗ นักวิจารณ์และนักการทูตชาวเยอรมันปนฝรั่งเศส ตั้งสถาบันสำหรับสงฆ์เกี่ยวกับชีวิตในปารีสไปยังพวกกษัตริย์ต่าง ๆ ในยุโรป และได้รับความช่วยเหลือจากดิโคโรท์เสมอ เนื่องจากการติดต่อกับความลับ เอกสารของกริมม์ให้ประโยชน์อย่างมากที่จะทราบความเคลื่อนไหวในทุก ๆ ด้านเกี่ยวกับปารีสในระยณะนั้น เพราะเขาสามารถเขียนให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงและวิพากษ์วิจารณ์ไว้อย่างเต็มที่ (Ency. Britanica)
๗. การปฏิวัติพุทกัทเซฟ (Pugatcheff) ค.ศ. ๑๗๗๓—ค.ศ. ๑๗๗๕ การปฏิวัติของพวกชาวนาอูสเซียและพวกคอสแซกทางตอนใต้ของรัสเซีย เนื่องมาจากชาวนาไม่พอใจที่ถูกเก็บภาษีแรง พวกคอสแซกพยายามที่จะเป็นอิสระจากรัสเซีย ปัญหาเชื้อชาตินี้เป็นปัญหาที่มีอยู่ตลอดเวลาในอาณาจักรรัสเซีย
๘. เดอิสต์ (ผู้ที่นับถือพระเจ้า Deist) ชื่อเรียกพวกนักคิดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗—๑๘ ซึ่งเชื่อว่าปรากฏการณ์ตามธรรมชาติต่าง ๆ เป็นสิ่งเพียงพอที่จะแสดงว่ามีพระเจ้า พวกนี้ถือว่าลัทธิศาสนาเป็นของผิวเผิน ไม่จำเป็น เขาเชื่อว่าพระเจ้าไม่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของมนุษย์ ปัจจุบันนี้ก็มีผู้ที่มีแนวความคิดเช่นนี้ แต่คำว่า Deist ไม่เป็นที่นิยมกัน แต่ได้เกิดคำใหม่ว่า “ผู้มีความคิดเสรี” ขึ้นใช้แทน
๙. สัญญาเบลเกรด กุเชิงอรรถที่ ๑ บทที่ ๑๘
๑๐. สัญญาฮูเบิร์ตสเบิร์ก (Hubertsburg) ค.ศ. ๑๗๖๓ สัญญาสงบศึกระหว่างออสเตรียและปรัสเซีย ซึ่งมีสาระสำคัญคือ ทั้งสองรับรองสัญญาที่ทำก่อนหน้านั้นคือ สัญญาเบรสโลเบอร์ลินและเครสเดน คือปรัสเซียยังคงยึดครองไซลีเซียอยู่ ปรัสเซียสัญญาจะสนับสนุนอาร์ชดยุกโจเซฟในการเลือกตั้งกษัตริย์แห่งโรม สัญญานี้มีผลคลุมไปถึงแซกโซนีและจักรวรรดิด้วย
๑๑. สัญญาคุทจุกไคนาร์ดจิ (Kutchuk Kainardji) ค.ศ. ๑๗๗๔ สัญญาระหว่างรัสเซียและตุรกี (หลังจากชัยชนะของรัสเซียในสงครามระหว่างรัสเซีย—ตุรกี ค.ศ. ๑๗๖๘—๑๗๗๒ เพราะตุรกีไม่พอใจที่รัสเซียสมัยพระนางแคธรินเข้ามาแสวงหาอิทธิพลในโปแลนด์) ซึ่งตกลงกันว่ารัสเซียได้ดินแดนคินบิน (Kinburn) เยนิกาล (Yenikale) และเคิร์ทช (Kertch) ในแหลมไครเมีย ได้สิทธิเสรีที่จะทำการค้าขายในน่านน้ำของตุรกี ตุรกียอมรับรอง “อิสรภาพ” ของพวกตาร์ตาในแหลมไครเมีย โดยมีข้อแม้ว่าพวกนี้จะต้องยอมรับสุลต่านเป็นกาหลิบของตน (เป็นการแสดงว่าสุลต่านพยายามใช้ประโยชน์จากการเป็นผู้นำทางศาสนาอิสลาม) ตุรกีได้คืนแดนโมลดาเวียและวอลเลเชียกลับไป โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องปกครองโดยไม่ทารุณ (รัสเซียสงวนสิทธิที่จะประท้วงตุรกีในนามของประชากรใน ๒ ดินแดนดังกล่าว) รัสเซียได้สิทธิที่จะสร้างวัดนิกายกรีกออร์ทอดอกซ์ในกาลาตา ((Galata—เขตที่

ตุรกีให้ชาวต่างชาติอยู่ในกรุงคอนสแตนติโนเปิล) ตุรกีสัญญาจะปกป้องพวกวัตคริสเตียนในอาณาจักรและรักษาสถิติของรัสเซียที่จะเป็นผู้ประท้วงตุรกีในนามของวัตคริสเตียนในกาลาตา ข้อตกลงดังกล่าวจะเปิดโอกาสให้รัสเซียแทรกแซงในกิจการของอาณาจักรตุรกียิ่งขึ้นในระยะหลัง

บทที่ ๒๑

๑. สังฆราชดูบัวส์ (Abbé Guillaume Dubois) ค.ศ. ๑๖๕๖—ค.ศ. ๑๗๒๓ เป็นสังฆราชและมีอำนาจในทางการเมืองมาก เพราะเป็นเลขานุการของดยุกแห่งออร์เลอองส์ (Duke of Orléans) ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการในระบอบที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ยังทรงพระเยาว์ ในปี ค.ศ. ๑๗๒๒ ได้รับตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีของฝรั่งเศส
๒. เฟอเนลอน (Fenelon) ดยุกแห่งออร์รอนที่ ๑ บทที่ ๑๓
๓. ทริชเชก (Heinrich von Tritschke) ค.ศ. ๑๘๓๔—ค.ศ. ๑๘๙๖ นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน และสนับสนุนราชวงศ์โฮเฮนโซลเลิร์นแห่งปรัสเซียอย่างมาก
๔. คาร์ไลล์ (Thomas Carlyle) ค.ศ. ๑๗๙๕—ค.ศ. ๑๘๘๑ นักประวัติศาสตร์และนักเขียนบทความชาวสกอต งานที่มีผู้รู้จักมากที่สุดเรื่องหนึ่ง คือ ชีวิตประวัติของพระเจ้าเฟรเดอริกมหาราช

บทที่ ๒๒

๑. มาดามโรลองด์ (Roland) ภรรยา Jean Marie Roland นักการเมืองชาวฝรั่งเศสที่สำคัญผู้หนึ่งในสมัยปฏิวัติใหญ่ เคยถูกจับและคุมขังเป็นเวลานาน และในคุกขังนี้เองที่นางได้เขียนบทความต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ บันทึกความทรงจำซึ่งนางให้ชื่อว่า “การอุทธรณ์ต่อชนรุ่นหลังที่ยุติธรรม” ซึ่งประกอบไปด้วยการยกย่องตนเองและความรู้สึกรักชาติที่รุนแรงสลบกันไป นางถูกประหารชีวิตโดยกิโยตินในปี ค.ศ. ๑๗๙๓ คำพูดที่ขึ้นชื่อของนางก่อนถูกประหารชีวิตคือ “โอ้ เสรีภาพ ได้มีอาชญากรรมเป็นจำนวนเท่าใดแล้วที่ทำไปในชื่อของเจ้า” (Ency. Britannica)
๒. พลูทาร์ค (Plutarch) ค.ศ. ๔๖—๑๒๐ นักประพันธ์ชาวกรีก เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์กรีก และโรมเป็นอย่างดี บทประพันธ์ที่ขึ้นชื่อของเขาคือ เรื่อง Parallel Lives ซึ่งเขาใช้เวลาค้นคว้านาน (Ency. Britannica)
๓. โฮลบาร์ค (Paul Henri Thiray Holbarch) ค.ศ. ๑๗๒๓—ค.ศ. ๑๗๘๙ นักปรัชญาและ

นักเขียนชาวฝรั่งเศส มีชื่อทางคำเป็นนัก atheism และนักวัตถุนิยม เป็นผู้หนึ่งที่เขียนบทความเกี่ยวกับคำวิทยาศาสตร์ ลงในหนังสือบรรณานุกรมที่เคโรท์เป็นบรรณาธิการ เขาเขียนหนังสือหลายเล่ม เช่น *Système Social* ซึ่งเขาได้เขียนเกี่ยวกับหลักศีลธรรมและการเมืองที่อยู่บนรากฐานของแนวความคิดแบบประโยชน์นิยม (Ency. Britannica)

๔. เฮลเวทียุส (Claude Adrian Helvetius) ค.ศ. ๑๗๑๕—ค.ศ. ๑๗๗๑ นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นผู้ที่เน้นความรู้สึกทางกาย (physical sensation) เขาเขียนหนังสือหลายเล่ม เช่น *De l'esprit* ซึ่งเขาตั้งใจจะแข่งกับ *L'Esprit des lois* ของมองเตสกีเออ *De l'homme* ซึ่งเขาคำน Emile ของรุสโซ และเขามีความเชื่อว่า การศึกษาสามารถแก้ไขทุกสิ่งทุกอย่างได้ (Ency. Britannica)

๕. เรนาล — Guillaume Thomas François Abbé (ค.ศ. ๑๗๑๓—๑๗๙๖) นักประวัติศาสตร์และนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส เคยเป็นนักบวชแต่ถูกขับออกจากวัดประจำตำบลหนึ่งในปารีส จึงหันไปหาการประพันธ์ และการทำหนังสือพิมพ์ เป็นบรรณาธิการหนังสือ *Mercur de Paris* ในปี ค.ศ. ๑๗๘๑ ถูกสภาปาเลมอนด์แห่งปารีสประณามว่าเป็นพวกหัวรุนแรง จึงออกจากประเทศฝรั่งเศสชั่วคราว เมื่อกลับมารุงปารีสใหม่ได้รับเลือกตั้งให้เป็นสมาชิกของสภานันทรในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ แต่เรนาลปฏิเสธไม่รับตำแหน่ง

๖. ดาลองแบร์ท์ (Jean Lerond D'Alembert) ค.ศ. ๑๗๑๗—ค.ศ. ๑๗๘๓ นักคณิตศาสตร์และปรัชญาชาวฝรั่งเศส เป็นที่รู้จักเพราะการประกาศ “หลักของดาลองแบร์ท์” ซึ่งเป็นรากฐานของวิชาเมคานิกส์ และการทำงานร่วมกับเคโรท์ในการรวบรวมบรรณานุกรม เขาประพันธ์หนังสือหลายเล่มเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ปรัชญา วรรณคดี และดนตรี (Ency. Britannica)

๗. โปมาร์เชต์ (Pierre Augustin Caron de Beaumarchais) ค.ศ. ๑๗๓๒—ค.ศ. ๑๗๙๙ คนหนึ่งในบรรดานักเขียนบทละครชาวฝรั่งเศสที่สำคัญที่สุดของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ งานที่สำคัญของเขา คือ ละครตลกแบบเสียดสีสังคม ๒ เรื่อง คือ “ช่างตัดผมแห่งเซวิลล์” และ “การแต่งงานของฟิกาโร” ซึ่งยังคงทำความบันเทิงให้กับผู้ดูจนปัจจุบันนี้ (Ency. Britannica)

๘. มิราบัว (Honoré Gabriel Rigueti Comte de Mirabeau) ค.ศ. ๑๗๔๙—ค.ศ. ๑๗๙๑ นักการเมืองชาวฝรั่งเศส เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในสภาทั่วไปที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ทรงเรียกในปี ๑๗๘๙ และเป็นผู้ที่ทำให้สภาแห่งชาติถือกำเนิดขึ้นมา เขาสนับสนุนการปฏิวัติแต่เพียงต้องการสถาปนารัฐบาลกลางที่เข้มแข็ง โดยยึดถือแบบกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญตามแบบอังกฤษ ในระยะหลังเมื่อเห็นว่าพวกปฏิวัติไปไกลเกินไป เขาหันกลับมา

ติดต่อกับพระเจ้าหลุยส์และถวายคำปรึกษาต่าง ๆ แต่พระเจ้าหลุยส์และราชสำนักไม่ไว้ใจมิราโบ

๙. ขุนนางดาบหรือขุนนางทหาร (Noblesse de l'épée) ในประเทศฝรั่งเศส ชนชั้นเจ้าขุนนางที่เป็นอภิสิทธิ์ชนเองก็ยังแบ่งแยกออกได้เป็น ๒ พวก พวกหนึ่งคือพวกขุนนางที่ถือว่าตนเป็นชั้นสูงที่แท้จริง เพราะได้สืบตระกูลขุนนางแต่สมัยโบราณในฐานะเป็นเจ้าขุนนางที่เป็นเจ้าของที่ดินใหญ่ ๆ ที่มีฐานะเป็นที่ปรึกษาราชการของพระเจ้าแผ่นดินตามธรรมเนียมของระบบฟิวคัล และผลประโยชน์ที่พวกนี้ให้แลกเปลี่ยนกับการที่ดินได้รับมอบที่ดินจำนวนมากมาย คือ หน้าที่ในทางทหาร พวกเจ้า ขุนนางเหล่านี้ เหยียดหยามขุนนางที่ได้รับยศศักดิ์ (title) ใหม่ ๆ ว่าเป็นพวกเศรษฐีใหม่ (Nouveaux Riches)
๑๐. ขุนนางพลเรือน (Noblesse de la robe) คือพวกชนชั้นอภิสิทธิ์ชนที่ถือกำเนิดขึ้นมาหลังยุคฟิวคัล คือเกิดขึ้นในยุคใหม่ ส่วนมากเป็นพวกพ่อค้า หรือชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาที่กษัตริย์ฝรั่งเศสเรียกเข้าไปใช้ในราชการเพื่อเป็นการตัดทอนอำนาจของพวกเจ้า ขุนนางเก่า และตั้งให้มียศศักดิ์ (title) เช่นเดียวกัน ในสมัยก่อนการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศส พวกขุนนางพลเรือน หรือ “ขุนนางเสื้อคลุม” (ที่เรียกกันนั้นเพราะส่วนมากมาจากทนายความที่ใส่เสื้อคลุมอาชีพ) มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เพราะรัฐบาลฝรั่งเศสขาดเงินและหันไปใช้วิธีขายยศและตำแหน่งในราชการเพื่อหาเงินเข้าคลัง พวกขุนนางพลเรือนนี้ก็มีความไม่พอใจพวกขุนนางเก่าเช่นเดียวกับพวกสามัญชน เพราะพวกขุนนางเก่าหรือขุนนางทหารไม่ยอมรับว่าเป็นชนชั้นเดียวกัน
๑๑. ทอควิลล์ (Alexis Charles Henri Maurice Clarel de Tocqueville) ค.ศ. ๑๘๐๕—ค.ศ. ๑๘๕๙ นักการเมืองและนักเขียนชาวฝรั่งเศส เป็นผู้แทนในสมัยพระเจ้าหลุยส์ฟีลิปป์ (๑๘๓๑—๑๘๔๘) และมักกำหนดนโยบายของรัฐบาลเสมอ เขาออกจากวงการเมืองหลังจากพระเจ้าหลุยส์นโปเลียนทำการรัฐประหาร (๑๘๕๑) และใช้เวลาในการเขียนบทความการเมืองงานชิ้นที่สำคัญที่สุดคือ “ระบบเก่ากับการปฏิวัติใหญ่” (L'Ancien Régime et la Revolution) ซึ่งเขาคัดค้านความเชื่อที่ว่า การปฏิวัติใหญ่เป็นการตัดฝรั่งเศสจากอดีต แสดงให้เห็นความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงแรงต่าง ๆ ในสังคมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น งานชิ้นนี้ถือเป็นการตีความหมายการปฏิวัติใหญ่ที่สำคัญยิ่ง ทอควิลล์เป็นผู้เชื่อในเสรีภาพอย่างรุนแรง และเชื่อว่าเสรีภาพไม่สามารถจะควบไปได้กับความเสมอภาค เขาไม่พอใจสังคมที่เป็นอยู่ในระยะนั้น แต่เชื่อว่ามนุษย์ควรปรับตัวให้เข้ากับยุคใหม่
๑๒. อาร์เธอร์ ยัง (Arthur Young) ค.ศ. ๑๗๔๑—ค.ศ. ๑๘๒๐ นักเขียนเกี่ยวกับการเกษตรกรรมชาวอังกฤษ เขามีชีวิตอยู่ในสมัยที่กำลังเปลี่ยนจากการเกษตรกรรมแบบสมัยกลางมาสู่แบบใหม่ และมีน้อยคนที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงนี้ เขายังเขียนเกี่ยวกับการเดิน

ทางสำรวจสภาพทางค่านเกษตรกรรมในประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรเป็นอย่างมาก หนังสือเรื่อง “การเดินทางในฝรั่งเศส” (Travel in France) มีประโยชน์ในแง่ได้รู้ความเป็นไปทั้งทางด้านการเมือง และเศรษฐกิจของฝรั่งเศสในระยะเวลาที่จวนจะเกิดปฏิวัติใหญ่ เพราะยังกำลังท่องเที่ยวในฝรั่งเศสอยู่ในขณะนั้น

๑๓. การรบที่โรสบัค (Battle of Rossbach) ค.ศ. ๑๗๕๗ เป็นการรบที่เด่นที่สุดของพระเจ้าเฟรเดอริก ในการรบครั้งนี้ฝรั่งเศสได้เข้าช่วยกองทัพของพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อช่วงชิงแซกโซนี่คืน แต่ถูกพระเจ้าเฟรเดอริกตีพ่ายแพ้ยับเยิน และยังทรงยาราถากองทัพเข้าสู่ไซลีเซีย ซึ่งออสเตรียเพิ่งได้ชัยชนะ

รายชื่อหนังสืออ้างอิง

- Acton, Lectures on Modern History.
— The History of Freedom, and other Essays.
- Allen, The Age of Erasmus.
- Amadis of Gaul (E.T. by Okes, 1619).
- Annual Register.
- Anspach (Margravine of) Memoirs (Paris, 1826).
- Armstrong, Charles V.
— Elizabeth Farnese.
— The French Wars of Religion.
- Arneth, Maria Theresa und Marie Antoinette. Ihr Briefwechsel, 1770-80.
— Marie Antoinette, Joseph II und Leopold II. Ihr Briefwechsel, 1775-92.
— and Geffroy. Correspondance secrète entre Marie-Thérèse et le Comte de Mercy—Argenteau.
- Atkinson, Michel de l'Hôpital.
- Aubertin, L'esprit public au XVIIIe siècle.
- Aulard, Etudes et leçons sur la Révolution française.
- Autriche, Recueil des Instructions données aux Ambassadeurs, etc. (ed. Sorel).
- Avenel, Lettres, instructions diplomatiques, et papiers d'état du Cardinal Richelieu.
- Badoaro (see Gachard, Relations des Ambassadeurs Vénitiens).
- Bain, Slavonic Europe.
— The Daughter of Peter the Great.
- Bainville, Histoire de France.
- Bastide, The Anglo-French entente in the 17th century.
- Batiffol, Le Siècle de la Renaissance.
— Marie de Médicis.
- Beard, The Reformation of the 16th century (Hibbert Lectures, 1883).
- Beaumarchais, Le Mariage de Figaro.
- Beazley, Russia from the Varangians to the Bolsheviks.
- Bernis (Cardinal de), Memoirs and Letters (E.T. by Wormeley).
- Bertrand, Louis XIV.
- Besenal, Mémoires (ed. 1821).
- Bossuet, Oraisons funèbres (ed. Larousse).
- Boswell, Life of Johnson (ed. Everyman).
- Bourgeois, Manuel historique de politique étrangère.
- Bradby, The Great Days of Versailles.
- Brantome, Livre des Dames (E.T. by Wormeley).
- Bridges, France under Richelieu and Colbert.
- Brogie (De), Frédéric II et Marie-Thérèse, 1740-42.
— Le Secret du Roi (E.T. 1879).
- Brunner, Correspondances intimes de l'Empereur Joseph II avec Coblenz Kaunitz, 1767-90.
- Burchard, (Joannes), Diarium, 1483-1506.
- Burckhard, The Renaissance in Italy.
- Burke, History of Spain.
- Burnet, History of My Own Times (Oxford, 1823).
- Buvat, Journal de la Régence (ed. Campardon).
- C.M.H. (Cambridge Modern History).
- Cahen, Les querelles religieuses et parlementaires sous Louis XV.

Calvin, Letters (ed Bonnet, E.T. by Constable).
 Campan (Madame de), Mémoires (ed. Barrière).
 Carlyle, Frederick the Great.
     — The French Revolution.
 Catherine II, Mémoires (ed. Herzen).
 Catt (Henri de), Memoirs of Frederick the Great (E.T. by Flint).
 Champion, La France d'après les cahiers de 1789.
 Champollion - Figeac, La Captivité du Roi François 1er
 Cheverny (Comte de), Mémoires sur les règnes de Louis XV et Louis XVI.
 Christie, Etienne Dolet.
 Chesterfield, Letters to His Son.
     — Letters to Lord Huntington.
 Choiseul, Mémoire.
 Clark, The Dutch Alliance and the War against French Trade, 1688-97.
 Collins, Voltaire, Montesquieu, and Rousseau in England.
 Commynes, Mémoire sur les règnes de Louis XI et Charles VIII (ed. Buchon).
 Condorcet, Correspondance (Paris, 1847).
 Constitutiones Societatis Jesu (E.T. 1838).
 Contarini, see Gachard, Relations des Ambassadeurs Vénitiens.
 Coupland, Wilberforce.
 Courtin, Nouveau traité de la civilité qui se pratique en France parmi les honnestes gens (1679).
 Cox, Memoirs of Horatio, Lord Walpole, 1678-1757.

Dallington, A Method for Travell shewed by taking the view of France as it stood in the year of our Lord, 1598.

D'Argenson, Journal et Mémoires (ed. Rathery, E.T. by Wormeley).
 Dashkoff, Mémoires of the Princess Dashkaw (ed. Bradford).
 Deffand (Madame du), Lettres à Voltaire (ed. Trabucco).
 De Ratz, Mémoires (ed. Renaissance du Livre).
 De Staël (Madame), Oeuvres (Paris, 1820).
 Dollinger, Studies in European History.
 Dorset, Despatches from Paris, 1784-90 (ed. Camden Society).
 Douais, L'Inquisition.
 Doumic, Saint-Simon.
 Dubois, Mémoires (E.T. by Dowson).
 Duclos, Secret Memoirs of the Regency (E.T. by Maers).
     — Mémoires secrets sur les règnes de Louis XIV et de Louis XV (Paris, 1791).
 Dumouriez, Mémoires (ed. Barrière).
 Dyer, John Calvin.

Edict of Nantes. Edict du roy sur la pacification des troubles de ce royaume, donné à Nantes au mois d'Avril 1598 (Paris, 1644).

Eliot, Turkey in Europe.
 Epistolae Obscurorum Virorum (Francoforti ad Moenum, 1581).
 Erasmus, Select Letters (ed. Allen).
     — Familiar Colloquies.
     — In Praise of Folly.
 Evelyn, Dairy (ed. Everyman).

Fersen (Count Axel), Diary and Correspondence (E.T. by Wormeley).
 Fisher, The Republican Tradition in Europe.
 Fletcher, Gustavus Adolphus.
 Frederick (the Great), Mémoires (ed. Boutaric et Campardon).
 Franklin, Memoirs of the Life and Writings of Benjamin Franklin (ed. Everyman).

Froude, Life and Letters of Erasmus.
Fugger Newsletters, 1568-1606 (ed. Klarwill, E.T. 1924).

Gachard, Relations des Ambassadeurs Vénitiens, etc.
— Correspondance de Charles Quint et d'Adrien VI.
Gardiner, The Thirty Years' War.
Gougeaud, La Marine de Guerre - Richelieu et Colbert.
Grant, A History of Europe.
Guenin et Nouaillac, L'Ancien Révolution.
Guicciardini, Storia Fiorentina.

Hammond, The Village Labourer.
Hanotaux, Richelieu.
Harris (Sir James, Lord Malmesbury), Diaries and Correspondence.
Harrison, William the Silent.
Hassall, Louis XIV.
Hausset (Madame du), Private Memoirs of Louis XV (E.T. 1895).
Hemon, J.J. Rousseau.
Henault, Mémoires (1855).
Henri IV, Lettres d'Amour (ed. Lescure).
— Recueil de Lettres missives (ed. Berger de Xivrey).
Herouard, Journal du Roy Louis XIII.
Hodges and Hughes, Select Naval Documents.
Hodgetts (Brayley), Catherine the Great.
Howard, English Travellers of the Renaissance.
Hume, Spain, 1479-1788.

Information for Pilgrims unto the Holy Land (1498, ed. Duff).

Jackson, Zwingli.
Journal d'un Bourgeois de Paris, 1515-36 (ed. Lalanne).

Keith, Memoirs (ed. Smyth).
Kidd, Documents of the Cotinental Reformation.

Lane-Poole, History of Turkey in Europe.
Lanz, Actenstücke und Briefe zur Geschichte Kaiser Karl V.
Lavissee, Histoire de France.

- Vue générale de l'histoire politique de l'Europe.
- The Youth of Frederick the Great (E.T. by Simeon).
- et Rambaud, Histoire générale.

Lea, History of the Inquisition in Spain.
Lescure, Correspondance secrète inédite sur Louis XVI, etc., 1777-92.
Lettenhove, Lettres inédites de Marie-Thérèse et de Joseph II, 1763-81.
Lettres Royaux (ed. Cassati).

Ligne (Prince de), Mémoires, etc. (E.T. by Wormeley).
Lockitt, The relations of French and English Society, 1763-1793.
Lodge, Students' Modern Europe.
Lord, The Regency of Marie de Médicis.
Louis XIV, Mémoires (ed. Dreys).
— Oeuvres (Paris, 1806).

Louis XV, Correspondance secrète (ed. Boutaric).
Loyola, Letters and Instructions (E.T. by O'Leary).
Lupton, Life of John Colet.
Luther, Three Primary Works (ed. Wace and Buchheim).
— Table Talk (E.T. by Hazlitt).

Macaulay, History of England.
 — Critical and Historical Essays.
 Machiavelli, The Prince (ed. Everyman).
 — History of Florence, etc. (ed. Bohn).
 Magne, Scarron et son milieu.
 Mahan, The Influence of Sea-Power upon History.
 Maintenon (Madame de), Correspondance (E.T. by Wormeley).
 — Lettres à (ed. Melange des Bibliophiles).
 Malet, Cours complet d'Histoire.
 Malleson, Prince Eugene of Savoy.
 — Loudon.
 Margaret, Marguerite de Valois, Mémoires et Lettres (ed. Guenard).
 Mazarin, Lettres de Cardinal de Mazarin à la Reine, etc. (ed. Ravenel).
 Médailles sur les principaux événements du règne de Louis le Grand (Paris, 1702).
 Mercier, Tableau de Paris (Hambourg, 1781).
 Moleville (Bertrand), Mémoires Particuliers (Paris, 1816).
 Monro, His Expedition with the worthy Scots Regiment (called Mac-Keyes regiment) levied in August, 1626... collected and gathered together at spare-hours, by Colonell Robert Monro, etc. (London, 1637).
 Montagu (Lady Mary Wortley), Letters, 1709-60 (ed. Everyman).
 Montesquieu, Lettres Persanes (ed. Dent).
 Moore, A view of Society and Manners in France, Switzerland, and Germany (1779).
 Moritz, Travels through Several Parts of England, 1782.
 Motley, The Rise of the Dutch Republic (ed. Everyman).

Ninon de Lenclos, Lettres (ed. Garnier).

Normand, La Bourgeoisie française au XVIIIe siècle.

Ogle, The Marquis d'Argenson.

Oldham, The Renaissance.

Oxenstiern (Comte Jean), Lettres Intimes (ed. Wrangel).

Paget (Stephen), Ambroise Paré.

Palatine (Princess), Correspondance (E.T. by Wormeley).

Pattison (Mark), Isaac Casaubon.

—Essays.

Pearsall Smith, Life and Letters of Sir Henry Wotton.

Pepys, Diary (ed. Everyman).

Perkins, France under the Regency.

—Louis XV.

Peter Martyr, Opus Epistolarum (ed. Amstelodami, 1570).

Philippson, La Contre-Révolution religieuse au XVIe siècle.

Poniatowski, Correspondance inédite de Stanislas-Auguste-Poniatowski et Madame Geoffrin.

People, The Huguenots of the Dispersion.

Prevost, Manon Lescaut.

Priuli (?), see Gachard, Relations des Ambassadeurs Vénitiens.

Putnam, William the Silent.

Rimbaud, History of Russia.

Ranke, History of the Popes.

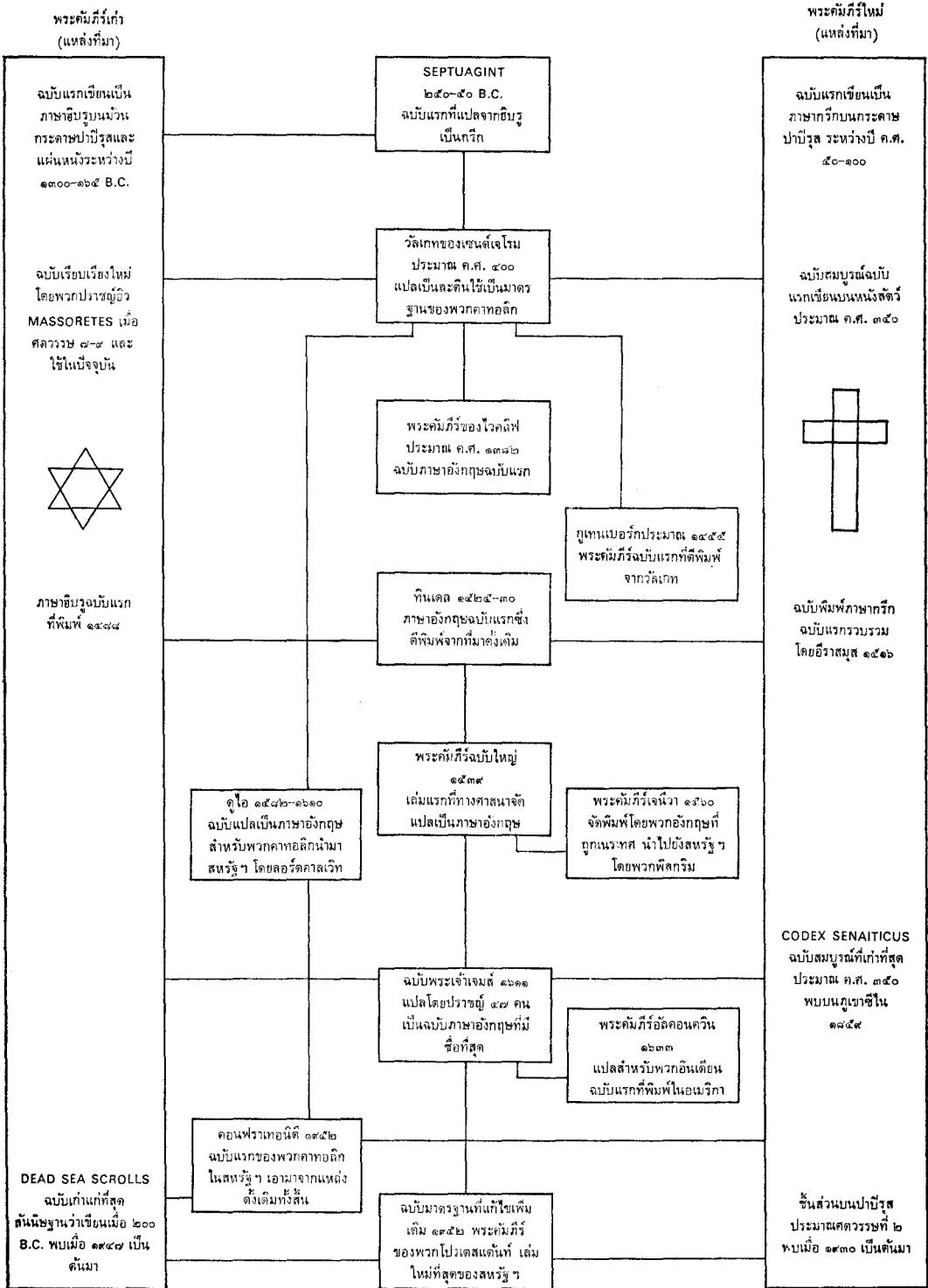
Reddaway, Frederick the Great.

- Richelieu, Mémoires (ed. French Historical Society).
 —Maximes d'Etat, ou Testament Politique (Paris, 1764).
 —Maximes d'Etat et Fragments Politiques (ed. Documents Inédits.... Mélanges III).
- Roca, Le règne de Richelieu.
- Rocquain, L'esprit révolutionnaire avant la révolution.
- Romier, Les origines politiques des Guerres de Religion.
 — le Royaume de Catherine de Médicis.
- Rousseau, Du Contrat Social.
- Rulhiere, Histoire ou Anecdotes sur la Revolution de Russie (Paris, 1797).
- Saint Simon, Mémoires (ed. Renaissance du Livre).
- Saussure (de), A Foreign View of England, 1725 (E.T. by Van Muyden).
- See, Les idées politiques en France au XVIIIe siècle.
- Seebohm, The Era of the Protestant Revolution.
- Sedgwick, Ignatius Loyola.
 — The Oxford Reformers.
- Segur (Marquis de), Souvenirs et Anecdotes sur le règne de Louis XVI (ed. Funck-Brentano).
- Servita, History of the Inquisition, a pious, learned, and curious works, necessary for Counsellors, Casuists, and Politicians, translated out of the Italian copy by Robert Gentilis (London, 1639).
- Sevigne (Madame de), Lettres Coisies (ed. Larousse).
- Sichel, Catherine de Medici.
- Sismondi, History of the Italian Republics (ed. Everyman).
- Smith (Preserved), Martin Luther.
- Smollett, Travels Through France and Italy, 1766 (ed. World's Classics).
- Somervell, Studies in Statesmanship.
- Sorel, The Eastern Question in the 18th Century (E.T. by Bramwell).
 — L'Europe et la Révolution Française.
- Squire, William the Silent.
- Stanhope, Spain under Charles II (ed. Mahon).
- Stevens, Gustavus Adolphus.
- Stirling (Maxwell), The Cloister Life of the Emperor Charles V.
- Strachey, Queen Victoria.
- Strickland, Life of Queen Elizabeth (ed. Everyman).
- Stryjenski, Le dix-huitième siècle.
- Stubbs, Lectures on Mediaeval and Modern History.
- Sully, Memoirs (E.T. 1819).
- Symonds, The Renaissance in Italy.
- Syveton, Ripperda.
- Taine, L'Ancien Régime.
- Temperley, Frederick the Great and Kaiser Joseph.
- Thomas, Marlborough and the War of Spanish Succession.
- Thompson (Francis), Ignatius Loyola.
- Thompson (H.L.), History of Christ Church.
- Tiepolo, see Gachard, Relations des Ambassadeurs Vénitiens
- Tilley, Studies in the French Renaissance.
- Tocqueville (de), L'Ancien Régime (ed. Headlam).
- Toland, An Account of the Courts of Prussia and Hanover (1702).
- Topin, Louis XIII et Richelieu.
- Torcy, Mémoires (E.T. 1757).
 — Journal Inédit (ed. Masson).
- Toyne, Albrecht von Wallenstein.
- Trevelyan, British History in the Nineteenth Century.

Vaissiere, *Gentilhommes Campagnards de l'ancienne France*.
Vast, *Les grands traités du règne de Louis XIV*.
Vauban, *Dîme royale* (ed. Michel).
Villars, *Mémoires de la Cour d'Espagne sous le règne de Charles II*.
Voltaire, *Le siècle de Louis XIV*.
— *Précis du siècle de Louis XV*.
— *History of Charles XII* (ed. Everyman).

Wace and Buchheim, *Three Primary Works of Luther*.
Waliszewski, *la dernière des Romanov*.
— *Authour d'un trône*.
— *The Romance of an Empress*.
Weiss, *Papiers d'Etat du Cardinal de Granvelle*.
Whittall, *Frederick the Great on Kingcraft*.
Wilhelmina, *Mémoires de Frédérique Sophie Wilhelmine de Prusse* (1812).
Willert, *Henry of Navarre*.
William, *Correspondance de Guillaume le Taciturne* (ed. Gachard).
Wilson, *History of Magdalen College*.
Wraxall, *Memoirs of the Courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna, 1777-79*.

Young (Arthur), *Travels in France and Italy* (ed. Everyman).
Young (Norwood), *Life of Frederick the Great*.

แหล่งที่มาของพระคัมภีร์ต่างๆ

